HÜSEYİN BATUHAN

bilim ve şarlatanlık

ikinci baskı

cogito

YAPI KREDİ YAYINLARI

BİLİM VE ŞARLATANLIK

Hüseyin Batuhan. 1921'de Sürmene'de doğan H. Batuhan 1939'da İzmir Erkek Lisesini, 1943'te de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin Felsefe Bölümünü bitirdi. 1958'de doçentlik tezini verdi. ("Batı'da Tolerans Fikrinin Gelişmesi" başlığını taşıyan bu tez 1959'da yayımlandı.)
Felsefe alanındaki çalışmalarının ağırlığını gittikçe *modern mantık* ve *bilim felsefesine* kaydıran Batuhan, bu konulara ağırlık veren bir felsefe bölümü kurma umuduyla 1966'da İstanbul'dan ayrılıp meslektaşı Teo Grünberg'le birlikte Orta Doğu Teknik Üniversitesine geçti. Orada bulunduğu süre içinde MEB ile yakın bir ilişki kurarak –gene Grünberg'le birlikte– modern mantığın lise programlarına alınması için büyük çaba harcadı. (Bu konuda birlikte yazdıkları "Modern Mantık" 1970'de ODTÜ tarafından yayınlandı.)
Anarşik eylemlerin üniversiteleri, bu arada özellikle ODTÜ'yü çalışamaz duruma getirdiği 1979 yılında –öğretime devam etmenin iyice anlamsızlaştığını düşünerek– emekliliğini istedi. O tarihten bu yana Heybeliada'daki evinde zamanını daha çok fen bilimlerindeki gelişmeleri izlemekle, bu arada bilim tarihi ve eğitimi üzerinde çalışmakla geçirmektedir. Her türlü akıl-dışı inançlarla savaşmayı iş edinmiş olan Batuhan elinizdeki kitabı "aydınlanma"ya hevesli kişileri bu tür inançlara karşı uyarma amacıyla yazmış olup şimdilerde insanoğlunun *bilgi üretme* sürecinde karşılaştığı engelleri, düştüğü çıkmazları, dolayısıyla bunları aşmak için geliştirdiği taktikleri anlatan ve *"Bilginin Serüveni"* başlığını taşıyacak olan bir kitabın hazırlıklarını yapmaktadır.

HÜSEYİN BATUHAN

BİLİM
VE
ŞARLATANLIK

1.-03 19

YKY

Cogito - 20
ISBN 975-363-242-8

Bilim Ve Şarlatanlık / Hüseyin Batuhan

© Yapı Kredi Yayınları Ltd. Şti., 1993
Tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.
1. Baskı Kasım 1993
2. Baskı İstanbul, Nisan 1994

İstiklal Caddesi, No: 285-287 Kat: 5 B Blok
Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (212) 293 08 24 Faks: (212) 293 07 23

Kapak Düzeni: Mehmet Ulusel
Ofset Hazırlık: Nahide Dikel
Baskı: Şefik Matbaası

Bu kitabı zamansız ölümüyle bütün dostlarını acıya boğan,
"bilgelik" timsali, unutulmaz insan
Dr. Ayda Yörükan'ın hatırasına ithaf ediyorum.

H. B.

"İçinde yaşadığımız günlerde kritik düşünceye
şiddetle ihtiyacımız olduğu bir gerçektir.
Körü körüne bir fikre saplanmamak, başkalarının söylediği
şeylere rastgele inanmamak, basmakalıp düşüncelere,
klişelere, sloganlara, peşin hükümlere kendimizi
kaptırmamak, her şeyi aklın ve bilginin süzgecinden
geçirmek, bu konuda kendi eğilimlerimizin,
tutkularımızın ve menfaatlerimizin
kritik düşünceyi köstekleyen zincirler olduğunu bilmek..."

Dr. Ayda Yörükân

(Alain'in "Minerva veya Bilgelik" adlı
çevirisine yazdığı "Önsöz"den.)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ **11**
BÖLÜM I: ŞARLATANLIK NEDİR? **27**
a) Bilim ve Sözde Bilim **34**
b) Neye Bilgi Diyoruz? **35**
c) Bilgi ve Tahmin **39**
d) Bilginin Kaynakları **40**
e) Bilgi ve Belgeleme Yükümlülüğü **41**
f) Şarlatanın Ayırdedici Nitelikleri **41**
g) Şarlatanlık Türleri **51**

BÖLÜM II: BİLİM ADAMININ KİŞİLİĞİ **55**
Örnek Bilim Adamları 1: Louis Pasteur 61
a) Pasteur Fermantasyonun Nedenini Nasıl Buldu? **62**
b) Pasteur Kendiliğinden Üremenin İmkânsızlığını Nasıl Kanıtladı? **66**
c) Pasteur Mikropları Nasıl Suçüstü Yakaladı? **73**
Örnek Bilim Adamları 2: Robert Koch 78
Şarbon Mikrobu Peşinde **78**
Koch, Pasteur'e Karşı **85**
Füzyon mu İllüzyon mu? 89

BÖLÜM III: TEORİK BİLGİYE İLİŞKİN ŞARLATANLIKLAR
1) Yeni Astronomi 97
a) Dünya Yuvarlak mı, Yoksa Düz mü? **97**
b) Mars'ta Hayat Var mı? **100**
c) Savulun, Uzaylılar Geliyor! **104**
d) Ay'da ve Mars'ta Birileri Var! **114**
e) Velikovsky ve "Çarpışan Dünyalar" **118**
f) Däniken ve "Tanrıların Arabaları" **127**

2) Jeoloji, Biyoloji, Arkeoloji ve Tarihle İlgili Bilinmeyen Gerçekler 150
Genel Açıklama 150
a) Fosiller Nasıl Oluştu 151
b) "Evrim Teorisi" ve "Yaradılış" 155
c) Atlantis ve Lemuria Masalı 165
d) Tevrat Arkeolojisi 170
e) Lisenko ve Genetik Düşmanlığı 174
f) Irkçılık 187
g) Şarlatanlar ve Dehalar 190

BÖLÜM IV: OKKÜLTİZM VEYA GİZLİ ŞEYLERİ MEYDANA ÇIKARMA SANATI
Genel Açıklama 201
a) Gizli Nesneler Nasıl Bulunur? 202
(i) Maden damarları ve su kaynakları nasıl bulunur? 203
(ii) Kayıp insanlar, eşya ve suçlular nasıl bulunur? 216
b) Gizli Gerçekler Nasıl Bulunur? 225
(i) Astroloji 228
(ii) Palmistri (El-falı) 247
(iii) Frenoloji 254
(iv) Fizyognomi 260

BÖLÜM V: PRATİK BİLGİ ALANI İLE ŞARLATANLIKLAR
Genel Açıklama 267
a) Tıp Dünyasında Rastlanan Şarlatanlıklar 269
(i) Tıbbın bilim olarak doğuşu 273
(ii) Günümüzün tıp şarlatanlarından örnekler 278
Elisha Perkins ve traktörü 279
Dr. Albert Abrams ve radyonik 280
Ghadiali ve renkli-ışık tedavisi 287
Dr. Koch ve kanser tedavisi 291
Cayce ve istiareyle tedavi 293
b) Tıbbî Kültler 297
(i) Homeopati 297
(ii) Naturopati 304
(iii) İridoloji 309
(iv) Bölge tedavisi (Zone therapy) 314
(v) Osteopati 315

(vi) Kiropratik (Chiropractic) **317**
(vii) Akupunktur **320**
(viii) Radyestezi veya modern sihirbazlık **324**
(ix) Beslenme peygamberleri **334**
(x) Sağlıklı yaşam tutkunları **340**
(xi) "Gözlüklerinizi atın!" **343**
(xii) Orgonomi **347**
(xiii) Dianetik (Dianetics) **354**
(xiv) Genel semantik **360**
(xv) Alternatif Tıp ve Şarlatanlık **362**
c) Bizim Şarlatanlarımız 373
(i) Dr. Özel'in hikâyesi
Dr. Özel bir şarlatan mı? **374**
Dr. Özel nasıl kanser uzmanı oldu? **379**
Dr. Özel kanser ilâcını nasıl keşfetti? **382**
Dr. Özel ilâcını insan kobaylar üzerinde deniyor **389**
Dr. Özel'in tedavi yöntemi **392**
Dr. Özel'in aldığı sonuçların değerlendirilmesi **394**
Dr. Özel'in yazıları neden yayımlanmadı? **398**
Dr. Özel'e karşı Türk bilim çevrelerinin tepkisi **401**
Dr. Özel iyiliksever bir kurtarıcı mı? **405**
Dr. Özel'in ekstresi AİDS'li bir hastayı iyileştiriyor **411**
(ii) Prof. Dr. Büyükkoca **416**
Prof Büyükkoca kanser ilâcını nasıl buldu? **420**
Dr. Özel ve Büyükkoca **422**

BÖLÜM VI: PARANORMAL OLAYLAR
Genel Açıklama **429**
a) Spiritizma 431
b) Parapsikoloji
(i) Parapsikolojinin doğuşu **438**
(ii) Parapsikolojik olayların çeşitleri **441**
(iii) Prof. Rhine'ın ESP araştırmaları **442**
(iv) Parapsikolojiyi bilimselleştirme çabaları **446**
(v) Uri Geller efsanesi **449**
(vi) Targ ile Puthoff'un "uzaktan görme" testleri **456**
(vii) ESP yeteneği geliştirilebilir mi? **457**
(viii) John Taylor ve "üstün yetenekli çocuklar" **460**
(ix) Öteki şarlatanlar **468**
c) Paranormal olaylar ve bilim 477

d) Paranormal araştırmaların genel bir değerlendirilmesi 491
e) Paranormal olayların bilimsel açıklaması yapılabilir mi? 496

BÖLÜM VII: APTALLIĞIN ANATOMİSİ VEYA İNANMANIN PATOLOJİSİ
Genel Açıklama 509
a) İnanmanın Patolojisi 510
(i) Yerleşmiş boş inançların baskısı 514
(ii) Sıra dışı olayların karşı konulmaz çekiciliği 516
(iii) Özlemsel düşünüş 519
b) Yanlış ve Kötü Eğitim 524
c) Şarlatanlıkla Savaşın Öncüleri 528

Bibliyografi 537

Önsöz

Elinizdeki kitabın biri *teorik*, öteki *pratik* olmak üzere iki amacı var: Teorik amaç, kitabın başlığından da anlaşılacağı gibi, "gerçek bilgi" ile "sözde bilgi" (veya "sahte bilgi") arasındaki ayrımları belirtmek, pratik amaç ise bu bilgilerin ışığında karşılaşabileceğiniz herhangi bir fikir veya iddiayı *doğru* değerlendirmenize, yani o fikir veya iddianın "inanılmaya değer" olup olmadığını saptamanıza yardımcı olmak. Bu sanıldığı kadar kolay bir iş değil. Her şeyden önce kişide bir "inanma sorumluluğu" duygusunun varolmasını gerektiriyor. Bir başka deyişle, kişi "yanılmaktan", dolayısıyla "yanıltılmaktan" çekinen, yani "şüpheci" bir yaradılışta olacak. Zira şüphecilik doğruluk sevgisinin bir başka yüzüdür. Bu ise hiçbir fikre kolay kolay inanmamayı, "güç beğenir" olmayı içerir. Buna göre, bilgiye değer veren bir insan herhangi bir fikir ve iddia karşısında kendisine önce şu soruyu yönelten kişidir: Bu fikir veya iddia "inanılmaya değer" mi, yoksa ona inanmamam mı gerekir? Kitabın "Şarlatanlık Nedir?" başlığını taşıyan ilk bölümü kafalarını bilgiyle donatmak, dolayısıyla boş veya temelsiz inanç ve fikirlerden uzak durmak isteyenlere bazı ipuçları ve ölçütler verme amacına yönelik.

"Gerçek bilgi" ile "sözde bilgi" ayrımını daha *somut* örneklerle canlandırmayı amaçlayan ikinci bölümde iki örnek bilim adamının gerek doğruyu araştırırken, gerekse bulduklarını sandıkları doğruları *denetlerken* ne büyük bir titizlik gösterdiklerini ve böylece bilim dünyasına karşı nasıl bir sorumluluk sergilediklerini anlatmaya çalıştım. Bu iki örnek bilim adamının, Pasteur ile Koch'un, bu titizlik ve sorumluluklarıyla karşılaştırıldığında, neden kendilerini bilgiç sanan bazı kişilere "şarlatan" denildiğinin daha kolaylıkla anlaşılacağını umuyorum. Görüleceği gibi, şarlatanlık temelde bir "ahlâk" sorunudur ve şarlatan "bilim ahlâkı"nın ana kurallarını çiğneyen

kişidir. Doğruluk sevgisine dayanan bilim ahlâkının ana kurallarından biri yeterince (yani günün bilimsel standartlarının gerektirdiği ölçüde) *belgelenmemiş* bir fikri doğru diye öne sürmemek, bir ikincisi öne sürülmüş olan bir fikre yöneltilecek bütün eleştirileri (gene bilimsel standartlara uygun bir biçimde) bir bir cevaplandırmak, sonuncusu da bilim topluluğunun büyük bir çoğunluğunun kabul etmediği fikirleri savunmaktan vazgeçip susmasını bilmek. Şarlatanların bu kurallardan hiçbirine kulak asmadığını görüyoruz. Bu da onların kendinde bir değer olarak "doğru"yu değil, "kendilerini" sevdiklerini gösteriyor. Bu vesile ile "bilim adamlığı"nın herşeyden önce "alçak gönüllülük" gerektirdiğini anlıyoruz. Şarlatan ise megaloman denecek kadar kendini beğenmiş bir kişi, yanıldığını kabul etmek şöyle dursun, bunun "ima" edilmesine bile tahammül edemez.

İkinci bölümün sonuna *"Füzyon mu, illüzyon mu?"* diye bir kısım eklemiş olmamın nedeni şu: "Bilim" ile "şarlatanlık" ("soğuk"-"sıcak" gibi) *karşıt* kavramlar olmakla birlikte, her fikir veya iddianın mutlaka bu öbeklerden birine girdiğini düşünmek yanlıştır, zira bir fikir veya iddia bilim ahlâkı kurallarından yalnız birini çiğnemiş olabilir, bu nedenle onu şarlatanlık kategorisine sokmak doğru olmaz. "Soğuk füzyon" fikrinin de yeterince denetlenmeden ortaya atılmış "bilimsel" bir iddia olarak değerlendirilmesi gerektiğine inanıyorum. Nitekim, bilim tarihinde bu tür iddiaların pek çok örneğine rastlıyoruz. (Kitabın "Paranormal Olaylar" bölümünde de bu tür örneklerle karşılaşacağız.) Sözün kısası: Herhangi bir fikre "bilimsel" ve "sözde bilimsel" damgalarından birini vurmakta acele etmemek gerekir.

Hiçbir sınıflamanın tam doyurucu olmadığını bile bile, "şarlatanlık" damgasını hakettiğine inandığım fikir veya görüşleri iki ana öbekte incelemenin pratikte yararlı olacağını düşündüm.

"Teorik Bilgiye İlişkin Şarlatanlıklar" başlığını taşıyan III. Bölüm astronomiden jeolojiye, arkeolojiden tarihe ve biyolojiye kadar uzanan çeşitli "sözde bilimsel" görüşleri inceliyor. Belki hemen belirtmemde yarar var: Bütün kitap boyunca incelememi "didaktik" bir yaklaşım yerine, okuyucu ile sohbet eden bir hava içinde yürütmeye çalıştım. Şarlatanlara yönelttiğim eleştirilerin yer yer bir "alay" havası aldığı da olacak. Bu, çoğu zaman kaçınılmaz bir durum, ancak her eleştirinin rasyonel bir gerekçesini vermekten de geri kalmadığımı sanıyorum.

Teorik şarlatanlıklarda "bilgiçlik taslama" eğiliminin ağır bastığı görülecektir. Hattâ hiç anlamadıkları, en azından uzman olma-

dıkları alanlarda yeni bir "çığır" açma sevdasında olanlar da var. Yüzyılların birikimiyle binlerce aklı başında bilim adamının alın teri ürünü olan en sağlam bilimsel teorileri bir çırpıda alaşağı etmeye kalkışan bu kişiler arasında oldukça bilgili, hattâ akıllı olanlar bulunmakla birlikte, genellikle uzmanlık alanları dışında boy gösterme hevesine kapıldıkları için, "gülünç" olmaktan kurtulamıyorlar. Ancak, bu onların bilgisiz halk yığınlarının gözünde bazan bir "dehâ" gibi görülmelerini engellemiyor. Tam tersine, lise, hattâ üniversite eğitimi görmüş insanlarda bile bazan bu izlenimi uyandırabiliyorlar.

Beni bu kitabı yazmaya iten faktörlerin başında bu durumu hayretle, hattâ bazan "dehşetle" izlemiş olmam geliyor. Lise eğitiminin gençlere doğru dürüst bir "bilim kültürü" kazandırmadığını eskiden beri biliyordum, ancak "Däniken olayı" bu konudaki karamsarlığımı neredeyse bir umutsuzluğa çevirdi: Nasıl olmuştu da, geri zekâlı bir eski otel kâtibinin hiçbir iler tutar yanı olmayan baştan aşağı saçmalıklarla dolu olan bir kitabı *("Tanrıların Arabaları")* iyi kötü bir lise eğitimi görmüş, hattâ üniversite bitirmiş yüzbinlerce insanın ilgisini çekebilmişti? Bunca eğitim hiç mi işe yaramamıştı? Yoksa insanların ezici çoğunluğu düpedüz "aptal" mıydı? Beni en çok şaşırtan da, birçok teorik konuyla olduğu gibi, tarih ile de pek fazla ilgilenmeyen sözümona "kültürlü" insanların deli saçması olduğu daha ilk satırlarından anlaşılan bir teoriyi(!) bu derece ciddîye alabilmiş olmaları idi.

Bunun ardından "Zakkum Olayı" patlak vermeseydi, belki bu kitabı yazmaya gene de kalkışmazdım. Ancak "bilimsel düşünüş" alanındaki perişanlığımızı daha da belirgin bir biçimde gözler önüne serdiğinden mi, yoksa insan sağlığını tehdit eder gibi görünen gelişmelere gebe olduğundan mıdır nedir, bu ikinci olay bana daha da "ürkütücü" geldi. Bu aşamada insanları her türlü şarlatanlara karşı "uyarmak" görevinden kaçamayacağımı düşündüm. Elinizdeki kitap da bu kaygıdan doğdu.

"Zakkum Olayı"nın bence asıl ürkütücü yanı, Dr. Özel adındaki şarlatana başta zamanın sağlık bakanı olmak üzere birçok kişinin arka çıkması, hattâ tanınmış bir avukatın kendisini "insanlığa hizmet etmekten başka bir amacı olmayan" bir "kurtarıcı" olarak halka takdim etmesi idi. Oysa ortalıkta elle tutulur herhangi bir "buluş" olmadığı gibi, "bütün kanser türlerini iyileştirdiği" iddiasıyla ortaya çıkan bu eski operatör, 'ilâcım' dediği ne idüğü belirsiz bir ekstreyi izin almadan ve bütün tıbbîî ahlâk kurallarını çiğneyerek "hastalarına" uyguladığı için ceza da almış biriydi. Nasıl olu-

yordu da "amatör" bile sayılmayacak, tıp çevrelerinde adı sanı duyulmamış biri hem de devletin televizyonundan halka neredeyse büyük bir "mucit" gibi sunulabiliyordu?

Bu bence gerçekten de "akıl almaz" bir davranıştı. Gerçi sayın bakan TV'deki panelde bazı tıp profesörlerini biraraya getirmiş ve onların bu "mucizevî ilâç" konusundaki görüşlerini açıklamalarına imkân vererek kendisinin yan tutmadığı izlenimini uyandırmak istemişti, ancak gerek özgeçmişinden, gerekse dünyadaki kanser araştırmalarının bugün varmış olduğu aşamadan, Dr. Özel'in değil televizyona çıkarılması, ciddîye bile alınmaması gereken bir şarlatan olduğunu anlaması gerekirdi. Sayın bakanın suçunu belki bir tek şey hafifletebilir: Onun da, birçokları gibi "bilim kültürü" olmaması! İnsan gene de bakanlık mevkiine kadar yükselmiş bir kişinin bu derece açık bir şarlatanlık olayını farkedememiş olmasına şaşıyor. Daha da çok şaştığım şey, Dr. Özel'i televizyonda lanse etmeden önce, kanser uzmanları başta olmak üzere, bu konuda bilim adamlarına danışmayı akıl edememiş olması! Bu kitapta Dr. Özel'den de beter şarlatanlarla tanışma fırsatı bulacaksınız. Ancak, bildiğim kadarıyla, bunlardan hiçbiri devlet televizyonundan ve bir bakan tarafından halka tanıtılmamıştır!

Kitabımın IV. bölümünü "Pratik Bilgi İle İlgili Şarlatanlıklar"a ayırmamın nedeni, en çok da tıp alanında rastlanan bu tür şarlatanlıkların yalnız insanın kesesine değil, sağlığına da "zarar" verebileceği kaygısı oldu. Nitekim, ortodoks bilimsel yöntemlerle tedavi olması gereken bir hastanın "çabuk veya kesin" tedavi yolları bildiğini iddia eden bir şarlatana kapılıp bilimsel yöntemlere sırt çevirmesi tehlikeli, hattâ bazan "öldürücü" sonuçlar doğurabilir. Şarlatanın tedavi edebildiğini iddia ettiği hastalık ne kadar "ciddî" ise, ortodoks tedavilerden vazgeçmek o derece tehlikeli olabilir. Şarlatanlar da bunu bildikleri için, ortodoks tedavi yöntemlerinden sonuç alınamayan -Dr. Özel'in deyimiyle "onmaz"- vak'aları üstlendiklerini söylerler. Oysa bu, şarlatanların başvurdukları çok kurnazca bir aldatmacadır: Bu tür "umutsuz" hastalar- kazara- iyileşirlerse, bunu şarlatanların tedavisine borçlu olacaklardır. Onun ellerinde ölürlerse, bundan o sorumlu tutulamaz, zira "nasıl olsa" öleceklerdi!

IV. Bölümün birinci kısmı neredeyse her türlü hastalığı iyileştiren ilâçlar ve yöntemler bulduklarını iddia eden tıp şarlatanlarını anlatıyor. Bu kısımdaki şarlatanlar arasında Dr. Özel'e bile taş çıkartanlar olduğunu görüyoruz. İkinci kısımda "homeopati","kiropratik", "akupunktur" gibi tıbbî kültleri inceliyorum. Bu kültlere ta-

raftarları "alternatif tıp" diye gösterişli bir ad takmışlar. Amaçları da bu tür uygulamaları "şarlatanlık" suçlamasından korumak. Eğer tıp bir "bilim" ise, birden fazla "doğru" olamayacağına göre, ortodoks tıbbın bir "alternatifi" olamaz. Daha doğrusu, bilim her türlü alternatif görüşleri kendi içinde üretir, onları birer birer denetler ve içlerinden en az şüphe ve eleştiri konusu olanını -geçici olarak- "doğru sayar". Bu nedenle ortodoks tıbbın yanı başında, onunla atbaşı giden bir başka tıbba yer yoktur. Nitekim, ilerde göreceğimiz gibi, "alternatif tıp" deyimi altında yasallaştırılmak istenen bu tür tıp kültleri, fazla bir zararı görülmeyen, hattâ bazan insanın "mânevîyatını kuvvetlendirmek" gibi bir faydası da olan pratiklerdir. Birçok ülkede bunlara göz yumulmasının da nedeni budur. Hemen bütün devletler "uyuşturucu" satılmasını yasaklamışlardır, ama sigara ve alkol kullanımı serbesttir, zira devletler bireyin sağlığını korumada kraldan fazla kralcı olmak istemiyorlar.

"Okkültizm" başlığını taşıyan V. Bölüm de iki kısımdan oluşuyor: "Gizli Nesneler Nasıl Bulunur?" başlığını taşıyan birinci kısımda kendilerinde olağanüstü "sezgisel yetenekler" bulunduğunu iddia eden kişilerin beş duyumuzdan herhangi biri yardımıyla algılanması mümkün olmayan (maden ve su damarları, kayıp kişi ve eşyalar gibi) "gizli" nesneleri nasıl bulduklarının bilimsel açıklaması yapılıyor. İkinci kısımda ise -günlük yaşamda hâlâ pek çok tiryakisi bulunduğu anlaşılan- astroloji ve palmistri (el falı) gibi "falcılık" kategorisine giren uğraşlar eleştiriliyor. Bunlar arasında özellikle "astroloji" nin ülkemizde de gittikçe artan bir ilgi ve teveccühe mazhar olması bir hayli düşündürücü. Akıl dışı inanç ve pratiklerin bütün dünyada giderek yaygınlaşması- özellikle TV gibi kitle iletişim araçlarının işe el atması nedeniyle- neredeyse bir salgın boyutlarına ulaşmış bulunuyor. Nitekim bir gazete haberinden öğrendiğimize göre, bu hastalık bize de sıçramış, o kadar ki TURYAP'ın düzenlediği *astroloji kursları* büyük ilgi görüyormuş. Bu kurslara politikacılardan işadamlarına, ünlü cerrahlara ve ev kadınlarına varıncaya kadar her kesimden insan başvuruyormuş[1]. Modern politikacıların -tıpkı eskiden "müneccim"lere danışan krallar gibi- seçim sonuçlarını öğrenmek, işadamlarının ise piyasa ve borsalardaki gelişmeleri önceden bilmek amacıyla astrologlara başvurmaları ne kadar ilginç! Yoksa zaman ters doğrultuda mı akmaya başladı? Yirminci yüzyılın sonlarına yaklaştığımız şu günlerde sözümona "kültürlü" insanların tümüyle temelsiz bir yönteme, bir

(1) Bk: *Milliyet* Gazetesi,30.10.1991

"fal"a başvurması akıl alır gibi değil, ama ne yazık ki gerçek. Bakın gazete neler yazıyor:

"Astrologlar şirketlerde ya astrolog kadrosunda (!), ya da genel müdür danışmanlığı kadrosunda görev yapıyor ve dolar üzerinden (!) maaş alıyorlar... Astrolog sayısının sadece 100'e yakın olması nedeniyle, şirketler astrolog bulma sıkıntısı çekiyor (!) Hindistan'dan gelen ve TURYAP'ta kurs veren Erhan Şimşek adlı astroloğa danışmanın, ne sorulursa sorulsun, 5 milyon liradan başladığı öğrenildi[2]. (Vergi Dairesine duyurulur!)

Bu arada ünlü bir cerrahımızın yapmayı düşündüğü bir ameliyatın ne sonuç vereceğini öğrenmek üzere astroloğa danışmış olması özellikle ibret alınması gereken bir olay. İşin daha da ilginç yanı, bu sayın profesörün, astroloğun tavsiyesi üzerine ameliyattan vazgeçmiş olması. Çok iyi de etmiş, zira ameliyatı bir başka cerrah üstlenmiş ve...(İster inanın ister inanmayın!) astroloğun tahmin ettiği gibi, hasta ölmüş.

Lâtife bir yana, bu hastalığın ülkemizde hızla yayılmakta olduğu anlaşılıyor. Nitekim, "Mark ver, yıldızın konuşsun!" başlığını taşıyan bir başka gazete haberinden, "Metin Kiraz adındaki birinin Kadıköy'de bir dükkân açtığını, burada meditasyon ve büyücülükte kullanılan malzemeler, kitaplar, Tarot kartları ve tütsüler(?) sattığını, ayrıca müşterilerinin merakına göre yıldız haritası çıkarıp, meslek, para, şans analizleri hazırladığını, bilgisayar yardımıyla (!) raporlar halinde sunduğu analizlerinden 100 mark aldığını" öğreniyoruz[3]. Öteki meslektaşları gibi dövizle işgören bu üstada göre de "astroloji kesinlikle hayal tacirliği ya da büyücülük değil" miş!

Buraya kadar anlattıklarım belki fazla önemsenmemesi gereken gelişmeler gibi anlaşılabilir. Ancak bu defa *Nokta Dergisi*'nde yayınlanan bir araştırmadan işin tehlikeli olabilecek kadar ciddî boyutlar kazanmakta olduğu görülüyor. Dergide anlatılanlar doğruysa, Ahmet Hulusi adındaki eski bir kuyumcu "Burç Tarikatı" denebilecek yeni bir tarikat kurmuş, amacı da bir "bilim" olan astroloji ile İslâmı kaynaştırmakmış! (Türk-İslam sentezi olur da, Astroloji-İslâm sentezi neden olmasın?) Bu yeni tarikatın ayrıntıları üzerinde durmayacağım, merak edenler adı geçen dergiye başvurabilirler[4], ancak derginin verdiği bazı bilgiler tek kelimeyle ürkütücü! "Varlıklı aileler ve genellikle gençler arasında yarım milyona

(2) Ayrı gazete
(3) Bk: *Milliyet* Gazetesi, 2.10.1992
(4) Bk: *Nokta* Dergisi, Sayı 09, 21-27 Şubat 1993

yakın müridi olduğu iddia edilen Ahmet Hulusi'nin yandaşlarının bir bölümünü öğretmenler (evet, yanlış duymadınız, *öğretmenler!*) oluşturuyormuş, müritlerinin sayıca fazla olduğu okullardan biri de Kandilli Kız Lisesi imiş, hattâ bu lisenin hanım öğretmenlerinden biri Ahmet Hulusi ile birlikte TRT 2'de astroloji programına da çıkmış[5]. Bu sayın tarikat şefinin yalnız Kandilli Kız Lisesi öğretmen ve öğrencileri üzerinde değil, Ferit İnal Lisesi ile Sedat Simavi İlkokulu öğretmen ve öğrencileri üzerinde de etkili olduğu, etkilediği kişiler arasında "intihar edenler" de bulunduğu anlaşılıyor. Söylediklerinden tipik bir şarlatan olduğu hemen anlaşılan bu eski kuyumcunun yaptığı astroloji artı din salatasının kuyumculuktan çok daha fazla para getiren bir altın madeni olacağını önceden görecek kadar usta bir "astrolog" olduğu şüphe götürmez. Nitekim, yazdığı 11 kitap, doldurduğu 24 ses ve 12 video kaseti sayesinde servetini yüzlerce milyara çıkarmayı başarmış olması da bu tahminimi pekiştiriyor.

Bir kısmı sözümona "aydın" olan binlerce kişinin bu tür şarlatanlara nasıl bu kadar kolaylıkla kapılabildiğini bu kitap boyunca, ama özellikle "*Aptallığın Anatomisi veya İnanmanın Patolojisi*" başlığını taşıyan son bölümde açıklamaya çalışacağım. Ancak yeri gelmişken bir noktayı vurgulamakta yarar görüyorum: Şarlatanlık virüsünün yayılmasında, başta televizyon olmak üzere, iletişim araçlarının büyük "suçu" olduğu bence şüphe götürmez. Açıkçası media para kazanma hırsı yüzünden, her türlü saçmalığın yayılmasına, bile bile araç olmaktadır. Elbette gazeteler, dergiler, kitaplar, hattâ televizyon yayınları özel sektöre ait oldukları ölçüde herşeyden önce "ticarî" bir amaç gütmek zorundadırlar, bu nedenle de "en çok satan" konulara yer vermeden edemezler, bu bakımdan onların bu "çıkarcı" davranışlarını bir dereceye kadar hoşgörüyle karşılamak mümkün. Ancak Dr. Özel ve Ahmet Hulusi gibi tipik şarlatanların ve servet avcılarının devlet televizyonuna çıkarılmasına gözyummak mümkün değil, zira devletin görevi halkı eğitmek ve aydınlatmaktır, onun kafasını saçma sapan inanç ve fikirlerle doldurmaya çalışan insanların seslerini duyurmalarına aracı ve yardımcı olmak değil! Bir lise öğretmeni bir tarikatçı şarlatanla birlikte nasıl devlet televizyonunda boy gösterir? Devlet televizyonunun asıl görevi şarlatanlıkları ve şarlatanları "teşhir etmek" değil midir?

Burada şu noktayı hatırlatmadan geçersem, okuyucuda yanlış, hiç değilse, eksik bir izlenim uyandırmam mümkün:

Şarlatanlık ne bize özgü bir olay, ne de en çok bizde yaygınlık

(5) Bk:Nokta, s.12-13

kazanmış bir olay. Belki bazılarınıza garip gelebilir, ama şarlatanlığın en yaygın olduğu ülkeler, bilim ve teknolojinin en gelişmiş olduğu ülkeler. Bunların başında da elbet ABD geliyor. Bugün bu ülkenin dünyanın her bir yanına çeşitli tarım ve sanayi ürünleri yanında birçok kültür ürünü (sinema filmleri ve pop müziği gibi), bu arada şarlatanlık ihraç ettiğini bile söylemek mümkün. En çok bilim ve teknik adamı üreten ve barındıran ABD'de şarlatanlığın da bin bir türüne rastlanması ilk bakışta oldukça şaşırtıcı, ama bunun -yeri geldikçe açıklayacağım- birçok sebebi var. Bu kitapta en çok yararlandığım kaynak, bu konunun dünyadaki en büyük uzmanı sayılan Amerikalı bir düşünürün, Martin Gardner'in eserleri olduğu için, büyük ölçüde Amerika'da çimlenen ve kök salan şarlatanlıkları tanıma fırsatını buldum. Ancak Fransa, Almanya ve İngiltere gibi uzun bir bilim ve teknoloji geleneği olan ileri Batı ülkelerinde de bazı şarlatanlıkların yaygın olduğu anlaşılıyor. Beni en çok şaşırtan birşey de, bir zamandır Sovyet Rusya'da da bu tür gelişmelere rastlanması oldu. Zira bilindiği gibi, komünist rejim yakın zamanlara kadar boş inançlara dayandığı ve halkı uyuşturduğu gerekçesiyle dinî inanç ve pratiklere bile göz yummuyordu. Bu arada şarlatanlık dediğimiz türden fikir ve uygulamalara da pek yer verilmiyordu. Oysa *Scientific American* Dergisi'nde yakınlarda yayınlanan bir makaleden Perestroika ile birlikte Rusya'da da "bilim ve teknoloji düşmanı" bir hareketin başladığını öğreniyoruz(6). Bu gelişmede Çernobil felâketinin doğurduğu güvensizlik havasının ve genellikle "bilime" dayalı olan ve "akılcı" yöntemlerle "dünya cennetini" gerçekleştireceğini yetmiş yıldır vadeden bir sistemin, bu vaadini gerçekleştirmek şöyle dursun, yavaş yavaş çökmekte olduğunu görmenin halk yığınlarında yarattığı hayal kırıklığının da payı olsa gerek. Ama, nedenleri ne olursa olsun, gerek bilimde gerekse teknolojide zaman zaman ABD'nin önüne bile geçmeyi başaran Rusya gibi bir ülkede de -devletin mânevî baskısı kalkar gibi olunca -ABD'de eskiden beri yaygın olan bir çok akıl dışı akımın orman yangını gibi ortalığı sarması, yalnız gazetelerde değil, devlet televizyonunda bile sesini duyurabilmesi gerçekten ilginç bir gelişme.

Sergei Kapitza'nın da haklı olarak belirttiği gibi, insanların her türlü akıl dışı, doğa üstü veya mistik inanç ve pratiklerden medet ummaya başlaması, "sosyal bir huzursuzluk, bireysel bir tedirgin-

(6) Bk: *Sergei Kapitza:* "Antiscience Trends in the USSR", *Scientific American*, August 1991, s.18-24. Dünyaca ünlü fizikçi Piyotr Kapitza'nın oğlu olan S. Kapitza da Rusya'da tanınmış bir fizik profesörü ve Sovyet Bilimler Akademisi üyesi.

lik, tatminsizlik ve amaçsızlığın şaşmaz belirtileridir."(7) Bunlar Batı'da, ama özellikle ABD'de "kronik" bir hastalığın belirtileri idi. Sovyet Rusya'da ise "akut" bir hastalık sözkonusu. Gerçekten de bilimsel ve teknolojik gelişme bakımından kaç zamandır başı çeken ABD'de insanların, bu alanlarda geri kalmış ülkelerdeki insanlardan daha mutlu oldukları söylenemez. Hattâ bu ülkede suç işleyen, uyuşturucu kullanan ve psikiyatrik tedavi görenlerin genel nüfusa oranı gözönünde tutulursa, Amerikan toplumunun "mânen" hasta bir toplum olduğu bile düşünülebilir. Para kazanma, mesleğinde ilerleme, başa geçme gibi motiflerin insanlarda sürekli bir tatminsizlik duygusuna yolaçtığı yadsınamaz. Açları doyurabilirsiniz, ama "açgözlüleri" asla! Bu nedenle maddî refah da insanları mutlu etmeye yetmiyor.

Kaldı ki modern teknoloji sadece refah da getirmiyor. Yolaçtığı çevre kirliliği, nükleer bir felâketin her an başgösterebileceği kaygı ve korkusu insanları sürekli bir güvensizlik ve huzursuzluk havasına sokabiliyor. Dünyanın her yanında meydana gelen doğal felâketler, politik çalkantılar, bir türlü ardı arkası gelmeyen irili ufaklı savaşlar, ekonomik güçlük ve şikâyetler, terorist hareketler herkeste az veya çok bir gerginlik yaratıyor. Sözün kısası, en ileri ülkelerde bile insanların başa çıkmakta zorlandığı bir sürü sorun var. Bu nedenle "mutluluk"tan vazgeçtik, pek az insan yaşamından tam anlamıyla hoşnut. Ama gene de insanoğlu bir gün mutlu olabileceği hayalinden vazgeçmeye yanaşmıyor. Öyle olduğu için de kendisine modern bilimle teknolojinin sağlayamadığı bu mutluluğu başka yollardan sağlayabileceğini vadeden şarlatanlara kanıveriyor.

İnsanları mutsuzluğa sürükleyen faktörlerden biri de, hiç şüphesiz, arzu ve isteklerinde "ölçüsüz" olmaları, yani neyi isteyip neyi istememeleri, neleri bekleyip beklememeleri gerektiği konusunda yeterince bilgi sahibi olmamaları. Ve bu yüzden de arzularına gem vuramamaları! Buna kısaca "mümkün" ile "imkânsız"ın sınırlarını bilmemek de diyebilirsiniz. İnsan ne kadar bilgili ve akıllı olursa bu sınırları o kadar daha kolaylıkla çizebilir, dolayısıyla neleri isteyip istemeyeceğini bilebilir. Bunu beceremeyen insanlar arzu ve isteklerine gem vuramazlar, vuramadıkları için de kendilerine imkânsızı vadeden "umut tacirleri" nin ağına kolayca yakalanırlar. Şarlatanların en büyük marifeti insanlarda gerçekleşmesi imkânsız umutlar uyandırabilmeleridir.

(7) A.E.s.20

Şarlatanlık, yani herhangi bir "bilimsel dayanağı olmayan fikir ve yöntemleri bilgisiz insanlara yutturma" olayının evrensel bir olay olduğunu gördük. Bunun bir nedeni de en ileri toplumlarda bile geniş halk yığınlarının-bunca eğitime rağmen- "bilimsel düşünüş" alışkanlıkları edinemeyişleri. Genellikle okullar yeni yetişenlerin kafalarını bölük pörçük bilgilerle doldurmaktan başka bir işe yaramıyor. Yoksa bir lise öğretmeninin kalkıp astrolog bir tarikatçının peşinden gitmesi düşünülemez. Oysa ben Däniken'in hezeyanlarını ciddîye alabilen öğretim üyeleri bile tanıdım. Eğitim sistemlerinde yapılacak köklü değişiklikler bu durumu nereye kadar düzeltebilir, bilemiyorum, ancak, başta da değindiğim gibi, yeni yetişenlerde bir "inanma sorumluluğu" duygusu uyandırmadıkça, şarlatanlık bir tür "karşıt kültür" (buna "lumpen kültür" demek de mümkün) olayı olarak toplumların yaşamında varlığını sürdürecek benzer.

Bu noktada bu kitabı yazmaktan neler umduğumu bir defa daha hatırlatmak isterim: Asıl amacım bilgiye ve akla değer veren, dolayısıyla "Hayatta en gerçek yol göstericinin bilim olduğu"na inanan okuyucularıma rasyonel düşünme yöntemleri konusunda - dolaylı da olsa- bazı ipuçları vermek. Genellikle lise ve üniversitelerde bu konu mantık, metodoloji ve felsefe dersleri çerçevesinde okutulur, ama ne yazık ki-gene eğitim yöntemlerinin çarpıklığı yüzünden- doğru dürüst "öğretilemez". Çarpıklık, kanımca, mantıklı düşünme kurallarının soyut biçimde, yani somut bağlamlarından kopmuş olarak okutulmasından kaynaklanıyor. Uygulanan yöntem hep "hazırlop bilgiler hakkında bilgi verme" temeline dayandığı için, bu dersler de - öteki dersler gibi- bir "belleme", hattâ "ezberleme" konusu olmaktan bir türlü kurtulamıyor(8).

Aslında "rasyonel düşünme" alışkanlıkları kazandırmanın bence en etkili yolu bilim tarihine, hattâ bilim biyografisine ağırlık veren bir bilim eğitimidir. Bu tür bir eğitim gören öğrenciler "bilgi üretimi" dediğimiz sürece -uzaktan da olsa- katılma fırsatını elde edecekler, dolayısıyla bilim adamı dediğimiz insanların kafalarının nasıl çalıştığını göreceklerdir. Okullar genellikle insanları bir "meslek" sahibi etme amacına yönelik oldukları için, ben, okul eğitiminden bu konuda fazla birşey beklenebileceğini sanmıyorum. Bence asıl *eğitim*, insanlara bilgi aktarmaktan çok, onların kafalarının içini aydınlatmaya, yani düşünme disiplini kazandırmaya yönelik eği-

(8) Bu konudaki düşüncelerimi aşağıdaki yazılarda belirtmiş bulunuyorum: 1) *Hüseyin Batuhan:* "Teknik Üniversite Kökenli Politikacılar", *Cumhuriyet* Gazetesi 2) "Türkiye'nin Bir Bilim Politikası Var mı?" 3) "Demokrasi İçin Eğitim."

timdir ve bu eğitim okul bittikten, bir meslek sahibi olduktan sonra başlar. İşte burada Fransızların "vulgarisateur", İngilizlerin "populariser" dediği kişilere büyük görev düşüyor. Bunların görevini ergin kişilere "bilim kültürü kazandırmak" diye özetlemek mümkün. Burada geçen 'bilim kültürü' deyimini ben, "bilimlerin dayandığı ontolojik varsayımların, araştırma (yani "bilgi üretme") yöntemlerinin, elde edilen ürünleri değerlendirme ölçütlerinin (kalite kontrolü) bütünü" anlamında kullanıyorum. Bir bilim adamı temelde nelerin (ne tür nesnelerin ve kuvvetlerin) varolduğunu kabul eder, bu nesne ve kuvvetler arasındaki ilişkileri yöneten temel yasalar nelerdir, bilgi üretiminde ne tür yöntemlere başvurulursa olumlu sonuçlar elde etme şansı vardır, ama bunlardan da önemlisi, herhangi bir iddianın (bir hipotez veya teorinin) "bilgi" niteliğini kazanabilmesi için hangi şartların yerine gelmiş olması gerekir, bütün bunlar ve buna benzer genel kapsamlı konular hakkında açık seçik bir fikir sahibi olmak "bilim kültürü"nün temel ögeleridir.

Piyasada bu amaçla yazılmış bir çok kitap var. Bunlar arasından Einstein'ın, eski bir öğrencisi olan Leopold Infeld'le birlikte yazmış olduğu *"Fiziğin Evrimi"* adlı kitap bu tür "aydınlatıcı" eserlere örnek gösterilebilir[9]. Son yıllarda Carl Sagan'ın halka, bilimdeki son gelişmeleri teknik olmayan bir dille anlatan bir çok eseri çıktı. Televizyonlarda da aynı amaca yönelik bir hayli belgesel gösterildi. Benim de başlangıçta amacım, daha doğrusu özlemim, okulda bilimin tadına varamamış, meslek hayatına atıldıktan sonra da, kendi dar uzmanlık alanı dışında, bilimlerle ilgilenme fırsatı bulamamış ergin kişilere hitap eden bu tür bir kitap yazmaktı. Ancak bu işe bir türlü cesaret edemedim. Bu özlemimi -ters doğrultudan da olsa- bir dereceye kadar elinizdeki kitapla giderdiğimi sanıyorum. Sizin anlayacağınız, bilimin "anatomisi" yerine "patolojisi"ni inceliyorum. Bu yöntemin insanları hiç değilse doğmatik uykularından uyandırmak bakımından daha da etkili olması beklenebilir, zira bu kitapta en çok insanların nelere "inanmaması" gerektiğini vurguluyorum. Elbet bunun için bazı iddiaların neden "inanılmaya değmez" olduğunu açıklamam gerekiyor. Bu açıklamaları desteklemek için gerektiğinde işin doğrusunun ne olduğunu da göstermeye çalışıyorum. Böylece okuyucuların bazı konular hakkında-dolaylı yoldan da olsa- doğru bilgiler edinmesi mümkün. Kanımca insan yanılmalarının en büyük kaynağı 'inanıverme' dediğim eğilim, yani aslını faslını araştırmadan, bir fikrin çekiciliğine

(9) Einstein-Infeld'in *"Die Evolution der Physik"* (The Evolution of Physics, 1937) başlığını taşıyan bu kitabı Türkçe'ye de çevrilmiş bulunuyor.

kapılıp doğru diye kabul etme yatkınlığı. Genellikle bilgisiz insanlar arasında "inanma"nın iyi bir şey, neredeyse bir "erdem" olduğu gibi yanlış bir kanı var. Din geleneğinin, ama özellikle din eğitiminin pekiştirdiği bu kanı her türlü şarlatanlığın benimsenmesinde de rol oynuyor olsa gerek. Nitekim, son zamanlarda dünyanın bir çok ülkesinde, en çok da gene ABD'de başgösteren "arı-dincilik" (fundamentalism)[10] veya "dine dönüş" (revivalism) hareketleriyle çeşit çeşit şarlatanlık olayları arasında bir paralellik oluşu bu ülkelerde akıldan çok "inanma"ya prim veren bir mânevî havanın estiğini gösteriyor. Bu tür bir havanın nereden kaynaklandığını yeri gelince açıklamaya çalışacağım. Sağduyu ve akıl için ise ana tavır "inanmamak", başka bir deyişle,"şüphe etmek"tir. Zira inanma tek başına bir fikir veya iddianın doğruluğunu garanti edemeyeceği için, daima "yanılma" riskini taşır, oysa gerek *sağduyu* gerekse *akıl* insanoğlunun bu riski elden geldiğince azaltma çabalarının ürünü olan düşünme alışkanlıklarıdır. Bu nedenle salt inanca ağırlık veren düşünüş biçimlerine "akıl-dışı" (irrational) sıfatını veriyoruz.

Bugün de dünyamız yeni bir irrasyonalizm dalgasıyla karşı karşıya bulunuyor. Arı-dinciler insanı modern bilimle teknolojinin batağından kurtarmayı, ona ebedî mutluluğun kapılarını açmayı vadediyorlar. Şarlatanlar ise iddialarında daha bir alçakgönüllüler: İnsanlara onları irili ufaklı bir çok dert ve şikâyetlerinden kurtarmak gibi "dünyevî" mutluluklar vadediyorlar. Ancak her iki grubun da ortak bir yanı var: İnanılmayacak kadar büyük paralar kazanıyorlar[11]. Hele içlerinde 'Transandantal Meditasyon" denilen öğretinin kurucusu Maharişi Yogi adındaki Hintlinin yaşama biçimini anlatsam, birçoğunuzun dudakları uçuklar. Ama ne var ki insanlarda -başka yoldan gideremedikleri veya gideremeyeceklerini sandıkları- herhangi bir sıkıntılarını giderebileceğiniz veya şimdiye kadar tatmin edemedikleri bir arzularını tatmin edebileceğiniz inancını uyandırdığınız an, onları istediğiniz gibi yolabilirsiniz. Sizin iyi niyetinizden şüphelenmek akıllarından bile geçmeyecektir, zira özlemsel düşünüş kendilerinde akıl bırakmamıştır.

İnsan birşeye körükörüne inanmayagörsün, ona istediğinizi

(10) İngilizce 'fundamentalism' sözcüğü bizde genellikle 'kökten-dincilik' diye geçiyor. Bana kalırsa 'arı-dincilik' daha uygun. Gerçi hangisi kullanılırsa kullanılsın, burada "dinin kaynaklarına (veya ilk, bozulmamış şekline) dönmek" söz konusu. Bu da modern bilime ve teknolojiye, dolayısıyla her ikisinin de dayandığı "akla" sırt çevirmek anlamına geliyor. Arı dincilere göre, insan, kurtuluşu ancak Tanrı'nın kitaplarıyla insanlara gönderdiği mesajlara körükörüne inanmakta bulabilir.

(11) Bk: MG III, s.223 v.d.

yaptırabilirsiniz. Bunun en trajik örneği 18 Kasım 1978'de Guyana'da yaşandı. Belki bazılarınız hatırlayacaktır, Jim Jones adındaki bir "arı dinci" veya "yeni zaman peygamberi" etrafına kurtuluş vadettiği sayıları bine yaklaşan bir "müritler" grubu toplamış, sonunda bu zavallı insanları çoluk çocuk intihara sürüklemişti. Size cildinizi gençleştirip güzelleştirecek olan "mucizevî" bir krem geliştirdiğini iddia eden şarlatanın dediklerine kanarsanız, belki sadece paranızdan olursunuz, ama "mucizevî" bir kanser ilâcı bulduğunu iddia eden bir şarlatana kapılmanız halinde hayatınızdan bile olabilirsiniz. Her iki durumda da bir "umut sömürüsü" sözkonusu. Ne yazık ki, genellikle aklı ve sağduyusu korku, arzu, özlem gibi güçlü duyguların etki ve baskısı altında olan insanoğlunu bu duygularından yakalayıp onu en olmayacak şeylere inandırmak mümkün.

"Sağduyu" insanın yüzbinlerce yıl boyunca yaptığı deneme ve yanılma sonunda elde ettiği gözlemsel bilgilerle bu bilgilerin kılavuzluğu altında kazandığı düşünüş ve davranış alışkanlıklarının toplamıdır. Nitekim insanoğlu "sağduyu"su sayesinde ayakta kalmayı başarmıştır. Örneğin birisinden on metre yükseklikten yere atlamasını isteseniz, kendisine büyük bir ödül vadetseniz bile, buna yanaşmayacaktır, zira gerek kendi gözlemlerinden, gerek başkalarından bunun son derece tehlikeli bir davranış olacağını öğrenmiştir. Buna karşılık, bir kanser hastasını yeni bir ilâcın mucizeler yarattığına inandırmak hiç de zor değildir, zira bu konuda sağduyusu ona kılavuzluk edemez. Bu durumda akıllı bir insanın yapması gereken konunun uzmanlarına, yani bilim adamlarına danışmaktır. Bilim aslında sağduyunun bir uzantısıdır, zira o da sağduyu gibi hep önceki denemelere dayanır. Bu denemelerin ötesine geçmek zorunda kalıp hayal gücünün de yardımıyla teoriler ürettiği zaman bile, bu teorileri gene deneysel olarak pekiştirmedikçe onları doğru diye kabul etmez ve böylece yanılma şansını en aza indirmeye çalışır. Şarlatanların ürettiği teoriler ise genellikle ne gözleme dayanır ne de gözlemlerle pekiştirilmiştir. Halk deyimiyle bunlar "işkembeden atma" görüşlerdir. Bu nedenle de yanıltıcı olmaları ihtimali son derece yüksektir.

Bu kitapta her vesile ile insanın (daha doğrusu *akıllı* bir insanın) temel tavrının *inanmamak*, hiç değilse elden geldiğince *zor inanmak* olduğunu vurgulamaya çalışmamın asıl nedeni, hayatta "bilgiye" dayanmanın uzun vâdede en "çıkar yol" olduğunu belirtmektir. Bilgi ise genellikle çok zor elde edilen bir nimet olup bazan binlerce araştırıcının yıllar boyunca ortak çalışmasını gerektirir. Şüphesiz yeni bir buluş bir veya birkaç kişinin yaratıcı yeteneğinin

ürünüdür, ancak buluşun "bilgi" katına yükselmesi konunun uzmanlarının onayıyla mümkündür. Aynı konuda uzman olan birçok kişinin eleştiri süzgecinden geçmeyi başaran bir görüşün "yanlış" çıkma ihtimali ise son derece küçüktür. "Ortodoks" bilimi şarlatanlıktan ayırdeden en önemli özellik de çok sayıda uzman kişinin çabalarının ürünü olmasıdır. Bir bilim adamının herhangi bir fikri veya buluşu topluma kabul ettirebilmesi için herşeyden önce *meslektaşlarını* fikrinin veya buluşunun doğruluğuna "ikna" etmesi gerekir. Bu da, onların kendisine yöneltebilecekleri bütün eleştirileri cevaplandırmasıyla mümkündür. Nasıl bir hâkim "her türlü şüpheyi giderecek" güçte kanıtlar olmadıkça bir sanığı "suçlu" saymazsa, aynı şekilde bilim adamları topluluğu da eldeki belgelerin ışığında bir iddianın doğru olduğu kanısına varmadıkça, o iddiayı "bilgi" katına yükseltmez. Şarlatan ise -her ne şekilde olursa olsun- aklına esen bir fikri bilgisiz insanlara "satma" peşindedir, zira bilir ki bu tür insanlarda "ya yanılırsam" korkusu (veya "inanma sorumluluğu" duygusu) yoktur. Sıradan adam, duygularını okşayan (en genel anlamda "işine gelen") her fikre inanmaya dünden hazırdır. Bu kitap boyunca göstermeye çalışacağım gibi, bir fikir veya iddia ilk bakışta ne kadar "inanılmaz", yani sağduyuya ve akla aykırı görünürse, sıradan adamın inanma arzusunu o derece kamçılar. Bu "paradoksal" durumu kitabın "Aptallığın Anatomisi veya İnanmanın Patolojisi" başlığını taşıyan son bölümde açıklamaya çalışıyorum.

Bu "Önsöz"e son vermeden bir noktayı hemen hatırlatmak isterim. "Sözde bilim" ile "sahte bilim"i birbirine karıştırmamak gerek. Birşey bilmedikleri halde bilgiçlik taslayan şarlatanların yaptığı birinci kategoriye giriyor. "Sözde bilim" yerleşmiş bilimsel araştırma gelenekleriyle değerlendirme göreneklerine aykırı davranmanın ürünü. Ancak bir de bu gelenek ve göreneklere harfiyen uyar görünerek bilgi üretenler var ki, bunların yaptığına "bilgi kalpazanlığı" demek daha doğru olur. Bunun çeşitli türlerdan "köşeyi dönme" hevesine kapılanlar varsa, bilimde de kendilerinin üretmediği bir bilgiyi kendilerine maletmeye yeltenenler çıkıyor. I. Bölümde kısaca dokunacağım. Hayatın öteki alanlarında olduğu gibi, bilim hayatında da sahtecilere, hilebazlara, düzenbazlara rastlanıyor. Bu "yaşam savaşı"nın ortaya çıkardığı bir durum. Nasıl alın teriyle para kazananlar yanında yasal olmayan yollardan "kolaycı

Bana sorarsanız, şarlatanları "teşhir etmek" bilim kalpazanlarının ipini pazara çıkarmaktan çok daha önemli, zira birinciler halk yığınlarının kafasına tümüyle yanlış, hattâ saçma sapan fikirler sokarak onların davranışlarını da olumsuz yönde etkiliyebiliyorlar.

Bu nedenle insanları bu tür aldatmacalara karşı "uyarmak" ahlâkî bir görev oluyor. Eskiden bu görevi yüklenenler arasında en çok Aristoteles, F. Bacon, Descartes, Stuart Mill gibi filozofların yer aldığını görüyoruz. "Bilgi eleştirmenleri" (İngilizce 'debunker') diyebileceğimiz kişiler ise, bilgi üretiminin eksponansiyel bir artış gösterdiği günümüzde bir tür "kalite kontrolü" görevini yüklenmiş durumdalar[12]. Her gün fikir piyasasına sürülen binbir çeşit üründen hangisinin iyi, hangisinin kötü olduğunu araştırmaya sıradan adamın ne donanımı yeter, ne de zamanı. Ancak doğruya değer veren herkes, Descartes'ın vurguladığı "şüpheci" tavrı benimserse, yanılma ihtimalini en aza indirebilir. Şarlatanların şerrinden korunmanın en etkili yolu insanın aklının ermediği veya bilgisinin yetmediği konularda uzmanlara danışmayı alışkanlık haline getirebilmesidir. Örneğin Däniken gibi adı sanı duyulmadık biri geçmişte uzaylıların dünyamızı ziyaret ettiğini mi iddia ediyor, önce astronomi ve biyoloji dallarında bildiklerinizi hatırlayıp böyle bir şeyin mümkün olup olmadığını kendinize sormanız doğru olur. Sorunun cevabını kendiniz bulamıyorsanız, bu konuda yazılmış güvenilir eserlere, daha olmadı uzmanlara başvurmanız gerekir. Aynı şekilde (Dr. Özel gibi) biri çıkıp her türlü kanseri iyileştiren bir ilâç bulduğunu mu iddia ediyor? İlk yapacağınız şey bu zatın kişiliği, mesleği, yetenekleri v.b.g. hakkında bilgi edinmek olmalı. Sonra da kendinize şu soruyu sormalısınız: Bunca zamandır binlerce uzmanın geceyi gündüze katarak araştırma yaptıkları halde kesin çaresini bulamadıkları bir hastalık konusunda nasıl oluyor da kanser uzmanı bile olmayan birisi böylesine "inanılmaz" bir iddiada bulunabiliyor? Her iki durumda da, bir iddianın "aşırılığı" ölçüsünde doğru olma şansının azaldığını düşünerek iddiayı "şüphe", hattâ "kuşku" ile karşılamak ilk tepkiniz olmalı. Bir insanın keman virtüyözü olup olmadığını anlamak için çalışını beş on saniye dinlemek yeterlidir. Ancak binlerce şarlatanın cirit attığı uçsuz bucaksız bilgi piyasasında bilgiçlik taslayanları gerçek bilginlerden ayırd etmek o kadar kolay değil. Bu nedenle elinizdeki kitapta önce bilim adamı tipi ile şarlatanları ayırdetmenizi kolaylaştıracak bazı genel bilgilere yer verdim. Ayrıca her şarlatanı eleştirirken dayandığım gerekçeleri belirtmeye çalıştım. Gene de okurlarıma, fikirlerini sergilediğim şarlatanları benim eleştirilerimi okumadan önce bu fikirlerin çürük yanlarını kendilerinin bulup çıkarmayı denemelerini salık

(12) Düşünün ki dünyada yalnız tıp alanında 8000 dergi yayınlanıyormuş, bunlardan bazılarına binlerce yazı gönderiliyormuş. Bk: *W.Broad and N. Wade, "Betrayers of the Truth"*, s. 50

veririm. Zira asıl amacım şarlatanları "teşhir" etmek değil, size onlardan korunmanın yollarını göstermek. Bu bakımdan, bu kitabı bir tür "önleyici tıp" kitabı gibi okumalısınız.

I

Şarlatanlık Nedir?

Günlük dilde "şarlatan" denince, birşey bilmediği halde bildiğini iddia eden, üstelik uzman kişilerin uyarı ve eleştirilerine rağmen iddiasında ayak direten, hattâ bazan onları "bilgisizlik" ve "doğmacılık"la suçlayan kişi anlaşılır. Yoksa hepimiz bazan yanlış iddialarla ortaya çıkarız, hattâ etrafımızda onları doğru sanıp kabul eden insanlar buluruz. Ancak karşımıza iddiamızın yanlış olduğunu çok güçlü belgelerle kanıtlayan biri çıktığında -eğer çok doğmatik bir *kafa* yapısında değilsek ve biraz da "alçak gönüllü" isek- iddiamızdan vazgeçeriz. Hele uzmanı olmadığımız bir konuda ukalâlık etmeye pek kalkışmayız. Şarlatan ise hem uzmanı olmadığı alanlarda fikir yürütür, teoriler ortaya atar, hem de bütün bilim dünyasını karşısına alma pahasına da olsa bu fikir veya teorilerin doğru olduğu iddiasından vazgeçmeye yanaşmaz, zira onların doğruluğundan "kesinlikle" emindir, hattâ bu nedenle karşısındakilerin bu kadar "açık seçik" bir doğruyu nasıl olup da göremediklerine şaşar. Şaşmayla kalsa gene iyi, bu körlüğü onların sadece bilgisiz veya akılsız olmalarına değil, çekemezlik, doğmacılık ve de "çıkarcılık" gibi aşağılık motiflere yorar. Bu anlamda şarlatan hem suçludur hem güçlü.

Yalnız hemen hatırlatmakta yarar var: Bir insana "şarlatan" damgasını ancak bilim adamları vurabilir, zira doktor olmayan birinin nadir görülen bir hastalığı teşhis etmesi beklenemeyeceği gibi, sıradan adamın şarlatanı teşhis etmesi mümkün değildir. Tam tersine, sıradan adam şarlatanı "olağanüstü" bilgi ve yetenekleri olan bir insan gibi görmeye, dolayısıyla onun bütün söylediklerine inanmaya (gerekirse onu eleştirenlere karşı çıkmaya) hazırdır. Bu eğilim şarlatanın iddialarının aşırılığı ölçüsünde güç kazanır. Bunun psikolojik nedenlerini yeri gelince açıklamaya çalışacağım, ancak herhangi bir alanda şarlatanlıktan sözedebilmek için o alanda belli bir "bilim geleneği"nin kurulmuş veya yerleşmiş olması gerekir. Bu da o alanda yabana atılamaz bir bilgi birikimi olduğu, ayrıca bu bilgilerin üretimi ve denetimi konusunda belli bazı araştırma ve değerlendirme yöntemlerinin ve ölçütlerinin gelişmiş olduğu anlamına gelir. İşte bu tür yöntem ve ölçütlerin geliştirilmiş olduğu, ayrıca bilim adamlarının ezici çoğunluğunun onlara saygılı

davrandığı yerde "bilim geleneği"nden sözediyoruz. Bu gelenek içinde üretilen ve en sıkı denetimlerden sonra "bilgi" adına layık görülerek bilim adamlarının büyük çoğunluğu tarafından benimsenen teoriler *"ortodoks bilim"*i oluşturur.

Elbet ortodoks bilim adamları da çoğu zaman aralarında yeni bir iddia veya teorinin doğru olup olmadığını -bazan uzun zaman, hattâ yüzyıllarca- tartışırlar ve bu tartışma söz konusu iddianın "herhangi bir akla yakın şüpheye yer kalmayacak şekilde" doğru olduğunun kanıtlanmasına kadar sürer. Hemen hiçbir önemli teori, ortaya atılır atılmaz o konunun uzmanlarınca kabul edilmez. Tam tersine, yeni olan her fikre karşı bilim adamlarının ilk tepkisi onu kabul etmemektir. Yeni bir iddiayı *şüphe ile karşılamak* bilim ahlâkının temel kurallarından biridir, zira "doğruluk sevgisi" ve onun doğal bir sonucu olan "yanılma korkusu" bunu gerektirir. Başka bir değişle, bilimde ancak ve ancak doğruluğu şüphe götürmeyecek kadar iyi belgelenmiş veya kanıtlanmış fikirleri kabul etmek caizdir. Bu nedenle aklı başında her bilim adamı yeni bir fikir ortaya atacağı zaman meslektaşlarının eleştiri bombardımanına uğrayacağını bilir ve kendini buna göre hazırlar. İleri sürdüğü fikrin doğruluğundan *kendisi* ne kadar emin olursa olsun, fikrini başkalarına da kabul ettirebilmesi için elinde tek bir çare vardır: Akla yakın belgeler ileri sürerek onların şüphelerini dağıtmak, kendisine yönelteceklerı bütün eleştirileri cevaplandırmak. İleri sürülen yeni fikir ne kadar "devrimci" olursa, yani yerleşmiş görüşlere ters düşerse, o derece fazla eleştiri çekecek, dolayısıyla savunulması da o derece güç olacaktır, zira insanlar - bilim adamları da dahil- yerleşmiş görüşleri kolay kolay terketmek istemezler. Bu nedenle çığır açıcı bilimsel teorilerin yerleşmiş görüşleri söküp atması bazan çok uzun zaman alabilir. Bunun bilim tarihinde pek çok örnekleri var. Nitekim Darwin'in ortaya attığı "Evrim" teorisi, bu niteliğinden ötürü, bugün bile bazı çevrelerce eleştirilmektedir. Ancak Darwin'in kendisi bunu bildiği için, büyük eserini yayımlamadan önce yirmi yıl beklemiş, akla gelebilecek bütün eleştirilere cevap vermek için belge üzerine belge toplamıştır, ancak bu da onun görülmedik bir eleştiri yağmuruna tutulmasını engelleyememiştir.

"Çığır açıcı" denebilecek kadar *yeni* bir iddiayla bilim arenasında boy gösteren bir bilim adamının başına neler gelebileceğinin en yeni örneği bundan birkaç yıl önce "soğuk füzyon" olayı vesilesiyle yaşanmıştır. Olayın ayrıntılarına ilerde değineceğim. Şu kadarını hatırlatayım ki, bilim dünyasını birbirine katmış olan bu iddianın sahipleri olan iki kimya profesörü, Pons ile Fleischmann, iddiaları-

nı kanıtlayamadıkları için, sonunda susup bir kenara çekilmek zorunda kalmışlardır[1]. Bu da bilim ahlâkının şu kuralını bir defa daha vurguluyor: Yeni bir fikir ortaya atan bilim adamı bu fikrini bilim topluluğunun çoğunluğunu tatmin edecek derecede *belgelemekle* yükümlüdür, dolayısıyla bu yükümlülükten kaçan bilim adamı bu ada lâyık değildir.

Şarlatanın tutum ve davranışı ise büsbütün farklıdır. Nereden estiyse kafasını yeni bir fikre kaptırmıştır. Bu fikir yerleşmiş bilimsel görüşlere tümüyle ters düşüyormuş veya elinde onun doğruluğunu kanıtlayacak belgeler yokmuş, ona vız gelir, zira *kendisi* fikrinin doğruluğundan *kesinlikle* emindir, bu da onun için yeterlidir. Şarlatan zaten genellikle *aşırı, alışılmadık*, hattâ bazan son derece garip fikirler ortaya atmaya meraklıdır, ancak bunların doğruluğundan *şüphe etmeyi* aklından bile geçirmediği için, bir eleştiri veya itirazla karşılaştığı zaman bunu önce hayretle karşılar, sonra da hemen itiraz edenleri "cahillik", "akılsızlık" veya düpedüz "çıkarcılık"la suçlayarak karşı saldırıya geçer. Ortodoks bilim adamları genellikle şarlatanları eleştirmeye bile tenezzül etmezler, zira öne sürdükleri fikirler eleştirmeye değmeyecek kadar saçma veya bilim dışıdır. Şarlatan bu durumu da onların cahilliklerine veya korkaklıklarına yorar. Ancak bir şarlatanı eleştirmeye kalkmasınlar, başlarına gelecek vardır.

İlerde şarlatanların "ayırdedici" nitelikleri üzerinde ayrıntılı biçimde duracağım. Şimdilik şu iki önemli niteliği vurgulamakla yetineceğim: Bunlardan birincisi, genellikle şarlatanın bilgi düzeyinin çok düşük olduğu -hattâ bazan hiç bilmediği- bir alanda veya konuda o alanın veya konunun uzmanlarınca kabul edilmesi imkânsız iddialarla ortaya çıkması; ikincisi ise çoğu zaman bunu "bilgi aşkı"na değil, şan, şöhret ve servet sahibi olmak için yapmasıdır. Yalnız her iki halde de şarlatanın "bilinçsiz" olduğu anlaşılıyor. Yani şarlatan birşey bilmediği halde bildiğini *sanan* (daha doğrusu, bildiği *vehmine kapılan*) bir insan. Ayrıca gerçek motiflerinin (yani şan, şöhret ve para tutkusunun) farkında olduğu da pek söylenemez. Gerçi şarlatanlar arasında da bunun farkında olanlar bulunabilir, ama çoğu şarlatan "bilim aşkı"na ortaya atıldıkları iddiasında. Bu nedenle şarlatanları (hiç değilse *bütün* şarlatanları) "bilim kalpazanlığı" ile suçlamak güç.

Buna karşılık, "bilim kalpazanlığı" diyebileceğimiz olaylara da

(1) Bk: 2. Böl. Tartışmanın ana çizgileri konusunda daha ayrıntılı bilgi almak için Bk: "Fusion or Illusion?", *TIME* Dergisi, 18 Mayıs 1989, s.44-49 *Encyclopedia Britannica*, Year Book, 1990, s. 304 v.s.

sıkça rastlandığı anlaşılıyor. Son zamanlarda yayımlanan iki kitap bu konuda bazan oldukça şaşırtıcı örneklerle dolu[2]. Şarlatanları bu tür bilim kalpazanlarından ayırt eden temel nitelik, birincilerin ortodoks bilime ters düşen iddia ve yöntemlerle ortaya çıkmalarına karşılık, ikincilerin yerleşmiş bilimsel geleneklere tümüyle sadık kalmaları ve ortodoks bilim yöntemlerini harfiyen *uygular görünmeleri*, sizin anlayacağınız ortodoks bilimi *taklit* etmeleri. Başka bir deyişle, yaptıkları düpedüz sahtecilik. Kalpazanlar nasıl devletin bastığı paraları aynen taklit edip piyasaya sahte para sürüyorlarsa, bilim kalpazanları da -çeşitli türden- *sahte* bilgileri bilim piyasasına sürüyorlar. Ancak burada sözkonusu olan kalpazanlık suçunun pek çok dereceleri var: Başkasına ait bir fikri veya buluşu kendine mal etmekten tutunuz, hiç yapılmamış bir deneyi yapılmış gibi göstermeye veya yapılmış bir deneyin sonuçlarını -teorisini kanıtlayacak bir biçimde- traş etmeye varıncaya kadar değişik yol ve biçimleri var. Bir başka kitabın konusunu oluşturacak olan bu tür kalpazanlık olaylarının ayrıntılarına girecek değilim. "Doğruya İhanet Edenler" başlığının da ima ettiği gibi, burada bilim ahlâkı kurallarını çok iyi bilen ve çoğu zaman da uygulayan ortodoks bilim adamlarının, titr, ün ve de para hırsı gibi pratik motiflerle bazan "bilgi için bilgi" idealine sırt çevirmeleri sözkonusu. Bütün sanatların amacı "güzel" bir eser yaratarak insanlara estetik hazlar tattırmak olduğu gibi, bütün bilimlerin de amacı yeni "doğru"lar bularak (veya yeni bilgiler üreterek) insanların merakını (veya bilme arzusunu) tatmin etmektir. Ancak sanatçı da bilim adamı da bu amaçlarının yanında para kazanmak (hiç değilse geçimlerini sağlamak), hattâ ün ve şan sahibi olmak gibi amaçlara da yönelebilirler ve bu durumu kimse yadırgamaz. Yadırganan, hattâ kınanan (bazan da suç sayılan) davranış bir insanın birinci türden amaçlara hizmet ediyormuş gibi görünüp ikinci türden amaçlara hizmet etmesidir. Dediğim gibi, bu iki amacın yerdeğiştirmesinin de çeşitli dereceleri var: Bir ressam ünlü bir başka ressamın eserini kopye veya taklit edip kendi eseriymiş gibi yutturmaya kalkarsa, düpedüz resim kalpazanlığı yapıyor demektir. Burada amaç sadece para, ün ve şan kazanmaktır. Ama bir ressam veya yazar bu kadar ileri gitmeden de ünlü bir ressam veya yazardan birşeyler alabilir. Bilim

(2) Bunlardan birincisi William Broad ile Nicholas Wade adındaki iki bilim yazarının kaleme aldıkları *"Betrayers of the Truth"* (Doğruya İhanet Edenler) başlıklı kitap. (Oxford U.P. 1982). İkincisi ise bir viroloji profesörü olduğu anlaşılan Alexander Kohn'un yazdığı *"False Prophets"* (Yalancı Peygamberler) başlıklı kitap. (B. Blackwell, Oxford, 1986)

adamları arasında *katıksız* kalpazanlık örnekleri oldukça nadir [3]. Ancak aynı buluşu yapanlar arasında bazan haksız *öncelik* (priority) iddialarına rastlanıyor. En çok rastlanan bir sahtecilik türü ise, herhangi bir araştırma konusunda ya hiç, ya da yeterli deney yapmadan yapmış gibi görünmek. Bir de deney sonuçlarını teorinin gereklerine uydurmak. Bütün bunlar bile bile yapıldığı için burada sahtecilikten sözediyoruz. Bunun pratikteki sonucu başkalarını *bile bile yanıltmak* oluyor. Doğruya ihanetten sözedilmesinin nedeni de bu. Bilim adamı herkesin malı olan *bilime* değil, kendi çıkarına hizmet etmeyi amaçlıyor burada.

Şarlatanı harekete getiren bilinçaltı motifler de belki bu tür hilelere başvuran "sahte" bilim adamınınkinin aynı, ama şarlatan -hiç değilse her zaman- bunun farkında değil, bu nedenle içtenlikle bilime hizmet ettiği inancında olabiliyor. Ne var ki bilgisizliğinden veya akılsızlığından ötürü herşeyi yüzüne gözüne bulaştırıyor ve bu kendisine söylendiği zaman küplere biniyor. Onu daha resim yapmanın en basit kurallarını bilmediği halde yaptığı beceriksizce tabloları hemen Louvre müzesine asmıyorlar diye ortalığı velveleye veren bir resim heveslisine benzetebilirsiniz. Sözün kısası "sahte bilim"i "sözde bilim" (pseudo science) den ayırtetmemiz gerekiyor. Ama gene de kimin "sahte bilim", kimin "sözde bilim" ürettiğini saptamak hiç de kolay değil. Şarlatan sandıklarımız arasında bu işi bile bile yapanlar olabileceği gibi, sahte bilim adamı sandıklarımız arasında da bu işin bilincinde olmayanlar bulunabilir [4]. Ancak ister bilinçli ister bilinçsiz olsun her iki tür insanın kişisel çıkar peşinde oldukları yadsınamaz. Nitekim kâhinlik, falcılık, üfürükçülük, medyumluk gibi "meslek" haline gelmiş şarlatanlıkların sadece ve sadece şan, şöhret ve servet kazanmaya yönelik oldukları şüphe götürmez. (Bana bu mesleklerden herhangi birini ücretsiz yapan bir tek kişi gösterin, hemen bu şarlatanlık suçlamasını geri alayım!)

Sözünü ettiğim yazarların da belirttikleri gibi, *sahtecilik* insan hayatının her alanında görülen bir olay, dolayısıyla bilim adamlarının böyle bir suça tevessül etmeyeceklerini düşünmek, belli bir "bilim adamı" imajını bilimle uğraşan her insanda görmek istemek gibi bir "hüsnü kuruntu" dan kaynaklanıyor. Allahtan bu gibilerin sayısı çok fazla olmadığı gibi, başka bilim adamlarının uyanıklığı

(3) Bunların son yıllarda rastlanan en tipik örneği Elias Alsabti adındaki Iraklı genç bir doktor. Bkz. Broad ve Wade, s. 38-6; A. Kohn: s. 147-49.

(4) Şarlatanlıkla sahtekârlığı birlikte yürütenlerin başında Lisenko'nun geldiği anlaşılıyor. Bk: Broad ile Wade, s.191. Lisenko'dan ilerde uzun uzun sözedeceğim.

sayesinde foyaları kısa zamanda ortaya çıkıyor. Bu nedenle bu gibilerin bilimin ilerlemesine engel oldukları söylenemez. Bazan bu ilerlemeyi biraz geciktirebiliyorlar, o kadar. Bilim adamları arasındaki acımasız rekabet bilim sahtekârlığının uzun zaman gizli kalmasına imkân vermiyor.

Bilim ve Sözde Bilim

Şarlatanı "birşey bilmediği halde bilgiçlik taslayan" kişi diye tanımlamıştım. Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, şarlatanın kendisi de "halis bilgiyi" bilgi olmayandan ayırt etmesini bilmiyor, yoksa bilgiçlik taslamazdı. "Sahte bilgin"den en büyük ayrımı da burada; bu nedenle şarlatana "sözde bilgin" demek de mümkün.

Yalnız, kolayca tahmin edilebileceği gibi, "hâlis bilgi"nin nasıl birşey olduğu, nasıl veya ne tür yöntemlerle üretildiği ve nasıl değerlendirildiği konusunda belli bir anlayış henüz gelişmemişse, "sözde bilgi"yi hâlisinden ayırtetmek de mümkün değildir. Bugün bunu yapabilmemizin nedeni, oldukça uzun bir bilgi üretme ve değerlendirme geleneğine sahip olmamızdır. Nasıl herhangi bir üretim yönteminin bilindiği ve uygulandığı yerde bir de kalite kontrolü mekanizması geliştirilmişse, "bilgi üretme" amacına yönelik bir uğraş alanı olan bilimde de yeni bir fikre hangi şartlar altında "bilgi" etiketi vurulabileceğini saptamaya yarayan bazı ölçütler vardır. Ancak şarlatan bu tür ölçütlerden pek haberdar olmadığı veya onlara kulak asmadığı için aklına esen herhangi bir fikri bilgi diye fikir pazarına sürmeye kalkar. Sıradan adam da bu konuda en az kendisi kadar "bilgisiz" olduğu için şarlatanın fikrini, duygusal nedenlerle "çekici" bulduğu ölçüde kabule hazır bir tavır takınır. Kitabımın "Aptallığın Anatomisi" başlığını taşıyan son bölümünde sıradan adamın şarlatanların fikirlerini neden kolaylıkla benimsemeye hazır olduğunu açıklamaya çalışacağım. Aslında bu kitabın amacı, bilimsel düşünme alışkanlıklarından yoksun sıradan adamı şarlatanların bazan zararlı olabilecek etkilerine karşı uyarmak. Ancak bunun için onun eline şarlatanı "teşhis" edebilmesi için gerekli bilgileri de vermek şart.

Bunun için ilk yapılacak iş "bilgi" kavramını biraz aydınlatmak olsa gerek, zira okul hayatı boyunca pek çok bilgi edindiği halde, sıradan adamın bilginin ne olduğu konusunda pek açık seçik bir fikir edindiği söylenemez. (Liselerde okutulan "bilgi teorisi" de ne yazık ki ona bu konuda yeterli bir fikir vermemekte, dolayısıyla

günlük yaşamda onun hâlis bilgiyi sözde bilgiden ayırdetmesine yardımcı olmamaktadır.) İşin daha da ilginç, hattâ acı yanı, belli bir bilim dalında *uzmanlaşmış* kimselerin bile -özellikle uzmanlık alanları dışında kalan konularda- sıradan adamdan pek farklı olmamaları, dolayısıyla şarlatanların dediklerine kapılıvermeleridir. Bunun da ana nedeni, uzmanlaşmayı sadece başka (yaratıcı) bilim adamlarının ürettikleri bilgi ve becerilerden bir kısmını *belleme* biçiminde anlamaları, genellikle bilgi *üretiminin* yöntemleriyle bilgi *denetiminin* kural ve ölçütleri hakkında bir görüş sahibi olmamaları, hattâ çoğu zaman buna gerek bile görmemeleridir. Birçok uzman kişinin eğitimleri esnasında kazandıkları bilgiye daha çok bir *geçim aracı* gözüyle baktıklarını görüyoruz. Bir marangoz için rende ve testere ne anlam ifade ediyorsa, bilgi üretme işine katılmayan uzmanlar için de "bilgi"nin fonksiyonu odur. Birçok üniversite bitirmiş, sözde "kültürlü" kişiler arasında da şarlatanların rahatlıkla müşteri bulabilmesi bundan değil mi?

Neye Bilgi Diyoruz?

Bazan 'bilmek' fiilinin "tahmin etmek" anlamında kullanıldığını görüyoruz. ('Bil bakalım avcumun içinde ne var?' örneğinde olduğu gibi). Bir de bu sözcük bazan "tanıma" anlamında kullanılıyor. (Bir cenaze töreninde imamın oradakilere: 'Merhumu nasıl bilirdiniz?' diye sorduğu zaman olduğu gibi.) Ancak bu iki örnekte 'bilgi' sözcüğünün başka bir deyim yerine kullanıldığını bağlamdan çıkarmak güç değildir. Karışıklığa yol açabilecek bir başka kullanım 'Bu kitapta yanlış bilgiler var','Düşmanın haberalma servisleri bize yanlış bilgi vermiş' veya 'Edindiğimiz bilgilere göre, uçaktakilerden hiç kurtulan olmamış' gibi bağlamlarda karşımıza çıkıyor. Ne yazık ki Türkçe'de 'information' sözcüğünün bir karşılığı olmadığı için, burada da 'bilgi' sözcüğü kullanılıyor. Eskiler bu tür bağlamlarda 'mâlûmat' sözcüğünü kullanırlardı. Bana kalırsa, herhangi bir kavram karışıklığına yol açmamak için ('information' karşılığı olarak) belki 'öğreni' deyimi kullanılırsa daha iyi olur, çünkü bir öğreni veya enformasyon *yanlış* olabilir, ama bilgi yanlış olamaz. Bu, özellikle "bilimsel" dediğimiz bilgiler için geçerli, zira biz bu bilgiyi (dar veya teknik anlamda) "doğru olan, üstelik doğruluğu yeterince belgelenmiş inanç" diye tanımlıyoruz: Öğrenilerden de bir kısmı bilgi statüsünde olabilir. (Nitekim okullarda öğretilenlerin çoğu bu tür bilgilerdir) Ancak bunlar arasında bilgi olduğu sanılan bazı inançlar da

yer alabilir. (Nitekim, 'uçaktakilerin hepsi ölmüş' cümlesinin dile getirdiği enformasyonun *yanlış çıkması* mümkündür.)

Konumuz açısından bu son nokta çok önemli, zira şarlatanları "birşey bilmedikleri halde bilgiçlik taslayan kişiler" diye nitelendirebilmemiz için, "gerçekten bilme" ile "bildiğini sanma" arasında bir ayırım yapabilmemiz gerekir. İzin verirseniz, bunu biraz açmaya çalışacağım.

Herhangi bir kimseye *bilgi atfedebilmemiz* (veya birinin birşey bildiğini söyleyebilmemiz için) genellikle şu üç şartın yerine gelip gelmediğine bakarız: 1-*İnanma* şartı, 2-*Doğruluk* şartı,3-*Belgeleme* şartı. 'x' bilen kişiyi, 'p' de herhangi bir önermeyi temsil etsin. O zaman bilmenin şartlarını şu şekilde dile getirebiliriz:

TANIM: x, p'yi *biliyor*= x, p'ye inanıyor + p doğrudur+x'in elinde p'nin doğruluğunu kanıtlayacak yeterli belge vardır.

Bunlardan birinci ve ikinci şart üçüncüsü kadar önemli değil, zira x, p'ye inanmasa, zaten p'yi bildiğini iddia etmeye kalkmaz. Bu bakımdan *inanma* bilginin, daha doğrusu bildiğini sanmanın, dolayısıyla *iddia etmenin* sübjektif kaynağını oluşturuyor. Ancak *inanma* bilme için ne kadar *gerekli* olursa olsun *yeterli* değil, yoksa her inancın bilgi sayılması gerekirdi, oysa böyle olmadığı apaçıktır. Nitekim genellikle insanlar emin olmadıkları birşeyi bildiklerini iddia etmezler. Oysa bazan en çok emin olduğumuz şeyler bile yanlış çıkabilmektedir. Bu nedenle basit bir inanca dayanarak birşey bildiğimizi iddia etmeyiz. (Şarlatanlar hariç!)

O halde inanma bir bilgi iddiası için (psikolojik açıdan) gerekli olsa bile yeterli değil. Kaldı ki, iddiaya *muhatap* olanlar için bu şart gerekli de değil, zira onlar için önemli olan iddia sahibinin iddiasının doğruluğuna inanıp inanmaması değil, iddiasını destekleyen yeterli belgelere sahip olup olmaması. İddianın muhatapları onun doğruluğuna inanmak için bu tür belgelerin olup olmadığına bakarlar. Bu nedenle bir kimsenin birşey bildiğini iddiaya *hak kazanması* için bu tür belgeleri sunacak (veya iddiasını kanıtlayacak) durumda olması gerekir. *Belgeleme* (veya kanıtlama) iddia sahibinin birşeyi nasıl ve nereden bildiğini açıklayarak iddiasının doğruluğuna *güvenilebileceğini,* başka bir deyişle, iddiasının doğruluğundan *şüpheye mahal olmadığını* göstermesidir. (Örneğin, ben 200 yıl yaşayacağıma veya Guatemala'nın başkentinin Tegucigalpa olduğuna inanabilirim, ama bunları *bildiğimi* söylemeye kalkarsam herkes beni alaya alır.)

İkinci şart, 'p'nin doğru olması. Doğru olmayan bir şeye inanmaya *yanılma*, doğru olmayan birşeye bir başkasını inandırmaya ise *yanıltma* (veya *aldatma*) diyoruz. Hayatta pek çok defa yanıldığımızı kabul ettiğimize göre, doğruluğu bilginin onsuz olunamaz şartı sayıyoruz demektir. Ancak bu şart da gerekli, ama yeterli değil, zira inandığımız şey *rastlantı ürünü* doğru çıkabilir. Bu nedenle bir insanın birşey bildiğini iddia etmeye *hakkı* olabilmesi için, inandığı şeyin gerçekten de doğru olduğunu yeterli belgeler göstererek *kanıtlayabilmesi* gerekir. Konumuz bakımından en önemli nokta da bu zaten. Nasıl ve nereden bildiğini kanıtlayamayan bir kimse birşey bilmiyor, sadece bildiğini sanıyor demektir. İlerde inceleyeceğimiz bütün şarlatanlarda şunu görüyoruz: Şu veya bu nedenle birşeye inanıyorlar ve belki de inançları kendilerine çok "açık seçik" göründüğü için birşey *bildiklerini sanıyorlar*. (Şarlatanlığa bu bakımdan "bilgisel sanrı" -epistemic illusion- da demek mümkün.)

Hepimiz bazı şeyleri *gerçekten* de biliriz. (Şu anda yağmur yağdığını veya İstanbul'un deniz kıyısında olduğunu bilmemiz gibi.) Ama pek çok şeyi de bildiğimizi *sanırız*. Ancak çokça yanıldığımızı da bildiğimiz için, genellikle fazla iddialı olmaktan kaçınırız. Şarlatan ise yanıldığını kesinlikle kabul etmeye yanaşmaz, dolayısıyla onun için *bilme* ile *bildiğini sanma* ayrımı yoktur. O, her zaman bildiğinden emindir.

Şimdi daha önemli bir noktaya geliyorum:

Sıradan adamdan farklı olarak şarlatan, kalıcı ve herkes için geçerli, kısacası "bilimsel" bilgiler ürettiği iddiasındadır. Bu nedenle bu tür bilgilerin yapısı hakkında da kısa bir açıklama yapmayı uygun gördüm: 'p' bir bilimsel olguyu dile getirsin. (Örneğin bu 'Güneşin yeryüzüne olan ortalama uzaklığı 148 milyon kilometredir' önermesiyle dile getirdiğimiz olgu olabilir.) O zaman bu bilgiyi şöyle tanımlayabiliriz:

TANIM 1: p olduğu *biliniyor*= Bilim adamları 'p'ye inanıyorlar + 'p'doğrudur + Bilim toplumu 'p' nin doğruluğunun yeterince belgelenmiş olduğu kanısındadır.

Aslında burada *inanma* şartıyla başlamak doğru değil, zira genellikle yeni bir bilgi üreten kişi işe inanma ile başlar ve bu inancını başkalarına kabul ettirmeye çalışır. Bu nedenle yukarıdaki tanımı şu şekilde değiştirebiliriz sanırım:

TANIM 2: p olduğu *biliniyor*= 'p' doğrudur + Bilim toplumu

'p'nin yeterince belgelenmiş olduğu kanısındadır+ Bilim toplumu 'p'yi *kabul ediyor*.

Açıkça görülebileceği gibi, bilimsel bilginin en önemli özelliği "bilim toplumu" dediğimiz bir yetkili uzmanlar öbeğinin belli bir iddiayı *yeterince belgelenmiş sayıp kabul etmesi*. Daha önce de belirtmeye çalıştığım gibi, "bilgi adayı" durumunda olan herhangi bir iddiayı önce *şüphe ile karşılamak*, yani *kabul etmemeye çalışmak* bilim adamlarının ana tavrı.

Ancak, bütün bunlara rağmen, yeterince belgelendiği sanılan ve toplumca *bilgi* diye kabul edilen bazı iddiaların bir zaman sonra *doğru olmadığı* meydana çıkıyor. Bu tür olaylara yalnız günlük hayatta değil, bilimde, hem de en kesin (exact) diye bilinen bilim dallarında bile rastlıyoruz. Nitekim bilim tarihi bu tür sonradan *yanlışlanmış teorilerle* doludur. (Ptolemaios'un neredeyse 15 yüzyıl boyunca doğru diye bilinen astronomi teorisi bunun en çarpıcı örneklerinden biri.) 'Doğruluk' bilginin en temel şartlarından biri sayıldığına göre, "yanlışlanmış bilgi" deyimi çelişik bir deyim (*contradictio in adjecto*) gibi görünebilir. Aslında bu, belgelemenin relatif, yani içeriği zaman ve şartlara göre değişen bir kavram olduğunu gösteriyor. Buna da şaşmamalı, zira matematik ve mantık gibi *formel* (biçimsel) bilimler dışında olgulara ilişkin herhangi bir iddiayı *kesin* olarak (yani her zaman için geçerli olabilecek biçimde) belgelemek mümkün değil. Bunun da nedeni, eski gözlem ve deneylerimize durmadan yenilerinin eklenmesi, böylece eskiden üstünkörü, kabaca ve sistemsiz bir şekilde algıladığımız olaylara daha yakından bakmamız, daha derinden incelememiz, daha da önemlisi, olaylar arasında çok daha karmaşık ilişkiler olduğunun farkına varmamız. Mikroskop ve teleskop gibi duyularımızın algılama gücünü binlerce defa yükselten gereçlerin ve yeni analiz yöntemlerinin bulunmasından sonra belgeleme konusunda daha bir titiz, kılı kırk yarar ve güç beğenir olmamız da kaçınılmazdır. Bütün bu nedenlerle, herhangi bir olgusal (empirik) iddianın yeterince belgelenmiş sayılıp sayılamayacağı konusunu araştırırken, o iddianın ortaya atıldığı dönemin ve bilgi dalının özelliklerini hesaba katmak gerekecektir.

Ancak, bunları hesaba kattıktan sonra da, belgelemenin yeterli olup olmadığı konusunda karar verme yetkisi gene zamanın ve iddianın ait olduğu bilim dalının en yetkili ve söz sahibi uzmanlarına aittir. Pratikte bu uzman kişilerin doğruluğundan artık şüphe etmez oldukları iddiaların bir bilgiyi dile getirdiği kabul edilir. Ancak bu, o iddiaların ilerde şüphe konusu olmayacağı, dolayısıyla

eleştirilmeyeceği anlamına gelmez. Bazan en iyi belgelenmiş sayılan teorilerin bile bir zaman sonra değişime uğradıklarını, düzeltildiklerini, hattâ büsbütün terkedildiklerini biliyoruz. Önemli olan, bir iddianın, zamanın bilinen şart ve imkânları içinde, bilimin en yetkili kişilerinin çoğunluğu tarafından doğru diye kabul edilmesi, yani yeterince belgelenmiş sayılmasıdır. Yoksa insandan hiç yanılmamasını beklemek söz konusu değil.

Bilgi ve Tahmin

Aslında en bilgisiz insan bile çoğu zaman "bilgi"yi hem basit bir "tahmin"den, hem de temelsiz bir iddiadan ayırdetmesini bilir, dolayısıyla her söylenene gözü kapalı inanmaz. Nitekim, birisine "*Bil* bakalım avcumun içinde ne var?" türünden bir soru yönelttiğiniz zaman, burada 'bilmek' fiilini kullanmış olmanıza rağmen, kendisinden bir *tahminde* bulunmasını istediğinizi anlamakta güçlük çekmez, zira kapalı olan bir el içinde ne olduğunu bilmek mümkün değildir. Buna karşılık, çocuğuna "Git bak bakalım, postacı bugün bize mektup getirmiş mi?" diyen bir baba, ondan kendisine *bilgi* iletmesini istemektedir. Çocuk posta kutusuna gidip baktıktan sonra dönüşte babasına "Hayır, gelmemiş!" dediğinde, baba "İyice baktın mı?" diye sorabilir. O zaman babanın çocuğun bilip bilmediğinden emin olmadığını anlarız. Başka bir deyişle, çocuğun *yanılmış* olabileceğini düşünmüş demektir. Bu nedenle baba o gün kendisine mektup gelmiş olması gerektiğini düşünüyorsa, çocuğuna kutuya bir daha bakmasını söyleyebilir. Çocuğun kutuya bir daha bakıp geldikten sonra, "Hayır, gelmemiş!" demesi üzerine baba bu cevabı yeterli bulabilir veya bununla da yetinmeyip kutuya bir defa da kendisi bakmak isteyebilir. Bütün bu davranışlar günlük hayatta da bilginin basit bir tahminden kolayca ayırt edilebildiğini gösteriyor.

"*Bil* bakalım elimin içinde ne var?" sorusuna, "Ben nereden bileyim?" diye cevap veren bir kimse, "*Bil* bakalım ben ne zaman öleceğim?" türünden bir soru karşısında gene "Ben nereden bileyim?" dedikten sonra şunu ekleyebilir: "Ben müneccim miyim?" veya "Ben falcı mıyım?" İşte bu eklemeyi yapan kişi bununla kendisinin bu konuda yeteneksiz olduğunu, ama kendisinin bilemeyeceği bazı şeyleri "kâhin", "müneccim", "falcı" gibi adlarla anılan özel yetenekli bazı kişilerin *bilebileceğine* inandığını dile getirmiş olur. Şimdi asıl sorumuz şu olacak: Gerçekten de böyle sıradan bir adamın *tah-*

minde bile bulunmayı gereksiz gördüğü konularda bilgi sahibi olabilen insanlar var mı? Varsa bu tür şeyleri nasıl ve nereden biliyorlar?

Bilginin Kaynakları

Sıradan adamın da, bilim adamının da dünyada olup bitenler hakkında bilgi edinmesinin ilk kaynağı beş duyusudur. Bu yoldan elde edilen (gözlemsel) bilgilere "sağduyu" bilgisi de denmektedir. Ancak olayları *açıklamak*, yani nasıl meydana geldiklerini *anlamak* istediğimiz zaman işe 'akıl' dediğimiz düşünme yeteneğimizi, hattâ bazan *hayal gücümüzü* karıştırmak zorunda kalırız. Ancak ne şekilde elde edilmiş olursa olsun, her bilginin sonunda gözlemlerle pekiştirilmiş olması şarttır.

Bilgilerimizin bir bölümünü kendi gözlemlerimizden, ama büyük bir bölümünü başkalarının (gerçek veya sözde) gözleminden elde ederiz. "Göz *aldanması"* diye bir olay olduğundan, her gözlemimize güvenemeyiz. Başkalarının gözlemlerine, hele söylediklerine daha da az güvenmemiz gerekir, zira bir de "aldatma" olayı var. Bu nedenle başkalarının dedikleri karşısında çok daha dikkatli ve temkinli olmak zorundayız. Özellikle bir başkası bize kendi gözlemlerimize ters düşen, sağduyumuzun ve aklımızın almadığı bir şey söylediği zaman, derhal "şüpheci" bir tavır almamız gerekir. Hele bu kimse insanın *normal yollardan bilemeyeceği* bir şey bildiğini iddia ediyorsa...

Bazı insanlar 'sezgi', 'ilham', 'vahiy' gibi adlar verdikleri özel, "insanüstü", "doğa üstü", hattâ "tanrısal" bir bilme yeteneği ile donanmış olduklarını iddia ederler...

Bu tür *özel bilme yetenekleri* olup olmadığı filozof ve bilginler arasında bugün de tartışma konusu(5). Ancak bilim adamlarının ezici çoğunluğu beş duyumuz dışında herhangi bir doğrudan bilme yeteneğinin olmadığı *varsayımıyla* hareket etmek gerektiği konusunda anlaşmış durumdalar. Hattâ bu varsayımı bilim ahlâkının temel kurallarından biri olarak kabul ettikleri söylenebilir. Nitekim, bu kurala aykırı davrananlara bilim yurdunun kapıları kapalıdır.

(5) Bu konuyu enine boyuna "Paranormal Olaylar" bölümünde inceleyeceğim.

Bilgi ve Belgeleme Yükümlülüğü

Her türlü kâhinleri, falcıları, medyumları ve benzerlerini bilim ocağının dışında bırakan bu temel kuralı çiğnemek "şarlatan" damgasını yemek için yeterli de olsa, her zaman gerekli değildir, zira bu kuralı çiğnemeyen bazı insanları da şarlatan kategorisine sokmak mümkün. Burada şarlatanı asıl belli eden özellik, bir iddiayı öne sürerken, içinde yaşadığı dönemin bilimsel imkânlarının gerektirdiği biçimde ve gerektirdiği ölçüde *ikna edici* belgeler gösterememesi veya göstermeye gerek görmemesidir. Bunun bir nedeni şarlatanın zamanının bilimsel gelişmeleri hakkında yeterli bir bilgisi olmamasıdır. Bilgisizlik akıllıları çekingen, akılsızları cüretkâr yapar. Aynı bilgisizlik şarlatana bazan çözümü en güç problemleri çok "kolay" gösterir. Yoksa Dr. Özel gibi kanser konusunda hiçbir temel bilgisi ve deneyimi olmayan bir operatörün, üzerinde yıllardır binbir araştırma yapılan bir konuda kalkıp "Ben kanserin ilâcını buldum!" demesi mümkün mü? Şarlatan iddiasını işin uzmanları önünde belgeleme ihtiyacı da duymaz çoğu zaman, zira o paradidekileri (yani cahil halkı) ikna edebileceğine inanır, bu da onun için yeterlidir. Oysa bilimde kural, bir iddiayı konunun uzmanlarını ikna edecek şekilde belgeleyebilmektir. Bu açıdan bakıldıkta, şarlatanı bir "bilgi demagog"u saymak mümkün. Politik işlerin yürütülmesinde demokratik bir karar verme yöntemi faydalı olabilir, ancak bir "bilgi iddiası" nın değerlendirilmesi sözkonusu olduğu zaman "oy çokluğu" ilkesine başvurmak zararlı, hattâ tehlikelidir. Bilim belli bir "seçkinler" tabakasının, yani uzun yıllar bilgi üretim ve denetiminde çalışmış uzmanların işidir, dolayısıyla her iddia onların koyduğu kural ve ölçütlere uygun biçimde belgelenmelidir.

Her oyun kendi kurallarına göre oynanır. Bilimi de bir tür "düşünsel oyun" kabul edersek, bu oyunu kurallarına uygun biçimde oynamayanlara "bilim adamı" demek mümkün değildir. Bazı kişilere "şarlatan" denmesi de bilimin kurallarına uymayı bir türlü kabule yanaşmamaları.

Şarlatanın Ayırdedici Nitelikleri

Her genel terimin (mantık ve matematikte kullanılanlar dışında) *kesin bir tanımını* yapmak mümkün değildir. Bir başka deyişle, hangi nesnelerin belli bir genel terimin kapsamı altına girdiğini, hangi-

lerinin girmediğini kesinlikle bilemeyiz. Bu duygusal yükü ağır basan, dolayısıyla değerlendirici bir işlevi olan 'şarlatan' gibi terimler için çok daha güç. Sizin anlayacağınız, şarlatanları şarlatan olmayanlardan ayırdetmek, keçileri koyunlardan ayırdetmek kadar kolay değil. Kaldı ki, bu sonuncuları da her zaman birbirinden ayırdedemiyoruz.

Bunun nedeni, bilim adamlarının "şarlatan" diye nitelendirdikleri kişiler arasında, Wittgenstein'ın deyimiyle bazı "aile benzerlikleri" bulunsa bile, onları gerçek bilim adamlarından ayırdetmemizi sağlayacak *belirli sayıda* ortak özelliklerin bulunmamasıdır. Her kavramın bir "belirsizlik" alanı vardır, bu nedenle bilimsel iddialarla ortaya atılan bazı kişilerin "şarlatan" sayılıp sayılmayacağı konusunda karar vermek mümkün olmayabilir [6]. Ancak ben bu kitapta daha çok *tipik* diyebileceğimiz şarlatanları inceleyeceğim. Bunun için de onları tipik bilim adamlarıyla karşılaştıracağım. Bunu yaparken başlıca üç ölçütü gözönünde bulunduracağım: 1- Öne sürülen iddiaların bilimsel değeri, 2-İddiayı öne sürenin bilimsel kişiliği, 3- Kişinin psikolojik yapısı (*mizacı*) ve ahlâkî tutumu. Şimdi bunları kısaca gözden geçirelim:

1- Bir iddianın bilimsel değerini belirleyen en önemli faktör yukarıda da vurgulamaya çalıştığım gibi, iddianın yeterince belgelenmiş olup olmadığıdır. Bu bakımdan bilimsel teorileri üç öbeğe ayırmak mümkün: Doğruluğu hiçbir şüpheye yer vermeyecek kadar iyi belgelenmiş olanlar: Copernicus'un Helyosantrik Teorisi, Newton Fiziği, Darwin'in Evrim Teorisi, Einstein'ın Relativite Teorisi, Kuvantum Teorisi gibi... Bu teoriler her geçen gün yeni deneysel bulgularla desteklendikleri gibi, şimdiye kadar bunları "yanlışlayan" karşıt örnekler bulunamamıştır. Doğruluğundan şüphe edemeyeceğimiz bu teorilerle tam bir kontrast teşkil eden, *yanlışlığından emin olduğumuz* görüş ve teorilere örnek olarak yerin düz olduğu, bütün canlıların şimdiki biçimleriyle yaratılmış oldukları, mikropların hastalıkları değil, hastalıkların mikropları doğurduğu türünden iddiaları sayabiliriz. Yalnız, doğrulukları bilim adamlarının ezici çoğunluğu tarafından kabul edilen görüş ve teorilere ters düşen her görüş ve teoriyi "şarlatanlık" kategorisine sokmak yanlıştır. Nitekim, Ptolemaios'un "yer merkezci" teorisinin *bugün* neredeyse kesinlikle "yanlışlanmış" (dolayısıyla bilimce terkedilmiş) olduğuna bakarak, Ptolamaios'u "şarlatan" ilân etmek düşünülemez, zira

(6) Genel terimlerle ilgili semantik problemler üzerinde etraflı bilgi edinmek isteyenler aşağıdaki esere başvurabilirler: *H. Batuhan+Teo Grünberg:* Modern Mantık, Kitap 1, ODTÜ Yayınları, 1971

o, bu teorisini *zamanının* bütün sağduyusal, mantıksal ve matematiksel kanıtlarıyla belgelemişti, ve bunda öylesine göz kamaştırıcı bir başarı sağlamıştı ki, tam 15 yüzyıl boyunca "Baş eseri" (Almagest) bilimin ebediyen yaşayacak bir anıtı sayılıyordu. Nitekim, bu anıtı sonunda yıkan Copernicus bile ona karşı sonsuz bir hayranlık ve saygı duyuyordu. Öte yandan "güneş merkezci" teoriyi Ptolemaios'tan 4 yüzyıl önce ortaya atmış olan Aristarkhos, teorisinin sonunda "doğrulanmış" olmasına rağmen, hiçbir zaman Ptolemaios ayarında bir bilgin olarak kabul edilmemiştir. Bu da gösteriyor ki, bilim açısından önemli olan, bir görüşün "doğru" olması değil, -her dönemin kendi imkânları ölçüsünde- o görüşü değerlendiren bilim adamlarının çoğunluğu tarafından "şüphepeye yer kalmayacak kadar iyi" belgelenmiş sayılmasıdır. Nitekim, ilerde göreceğimiz gibi, şarlatanlar da "doğru" bir fikir üretebilirler, ancak bu onların gene de şarlatan sayılmasına engel değildir.

2- *Bilimsel kişilik* sorununa gelince: Tipik bilim adamları yalnız üstün zekâları ve yetenekleriyle değil, yetişme biçimleri, düşünsel ağırbaşlılıkları, çalışma disiplinleri gibi daha pek çok nitelikleri ile bilim toplumunda ad yapıp saygınlık kazanmış kişilerdir. Faraday gibi okuma fırsatı bile bulamamış bazı sıradışı dehalar bir yana bırakılırsa, hemen bütün yaratıcı bilim adamlarının belli bir bilim dalında formel bir eğitim gördüğünü, çoğu zaman da bir veya birkaç "usta" yanında yetiştiğini, bu arada sıkı bir bilimsel çalışma disiplini edindiğini görüyoruz. Herkes üstün zekâlı olmayabilir, ancak hayatını bilgi üretimi davasına adamaya karar veren bir insanın "bilim adamlığı" kişiliğini kazanmasında bu iki faktörün önemi çok büyüktür, zira bir araştırma konusunun seçilmesinden tutunuz, o konuda nasıl araştırma yapılacağına, en çok nelere dikkat edileceğine, araştırma sonuçlarının nasıl değerlendirileceğine ve yayımlanacağına varıncaya kadar bilimsel çalışma disiplinini ilgilendiren birçok konuda bir ustanın genç araştırmacıya yol göstermesi, bu arada onu düşebileceği çıkmazlara karşı uyarması, yanlış bir adım attığında eleştirmesi yalnız faydalı değil, çoğu zaman gereklidir de. Herhangi bir işin nasıl yapıldığı en iyi şekilde bir "usta" yanında öğrenilir. Ayrıca yeni yetişen bilim adamının öteki meslektaşlarının uyarılarına açık olması, benzer konularda başkalarının neler yaptığını zamanında öğrenmesi, seminer ve kongrelere katılması, kendi uzmanlık alanıyla ilgili dergi ve kitapları izlemesi ve daha buna benzer bir sürü davranış alışkanlığı edinmesi onun iyi bir bilim adamı olarak yetişmesi için gereklidir. Sözün kısası, gerçek bir bilim adamı gerek çalışma, gerekse düşünme disiplini açısından

pek çok alışkanlık kazanarak yetişir. Bu da "bilim çevresi" diyebileceğimiz bir topluluğun iyi huylu, ağırbaşlı, hattâ "yumuşak başlı" bir üyesi olmakla mümkündür. Şarlatan bu şartların bazan hiçbirini yerine getirmeyen, üstelik buna gerek görmeyen kişidir. Genellikle "dehâsı kendinden menkuldür", ayrıca kendinde olmayacak yetenekler "vehmeder", bilimsel araştırma nedir bilmez, aklına bir fikir esti mi, aslını faslını araştırmadan, hattâ kimsenin fikrini sormadan, "Eureka!" diye bağırarak ortaya atılır.

Tipik şarlatan saydığımız insanların bilimsel kişiliklerinin ana çizgilerini şöyle özetleyebiliriz:

1- Şarlatanlar arasında da bazan oldukça "zeki" kişiler bulunmakla birlikte, çoğunluğu zekâ seviyesi düşük (hattâ "geri zekâlı") insanların oluşturduğu anlaşılıyor. Ancak hepsinin ortak niteliği kendilerini birer "deha" sanmaları ve bunu her fırsatta açıkça söylemekte bir sakınca görmemeleri! (İlerde bunun pek ilginç örneklerine rastlıyacağız.)

2- Çoğu şarlatanın "bilgi" düzeyinin de çok düşük olduğu göze çarpıyor. Bunlar formel bir bilim eğitimi görmedikleri ve bir usta yanında yetişmedikleri için bir fikrin ne zaman "bilgi" sayılabileceği konusunda da en küçük bir fikre sahip değiller. Kendi kendini eleştirme yeteneğinden de yoksun oldukları için akıllarına esen ve kendilerine çok "orijinal" görünen her fikri hemen yayımlamaktan çekinmezler. Üstelik bilimsel yayınları da izlemedikleri için, bir fikrin yayımlanmasında dikkat edilecek noktalardan da haberleri yoktur. Bu nedenle dergilere gönderdikleri yazılar geri çevrilir, sonunda bunları kendileri yayımlamak zorunda kalırlar.

3- Şarlatanlar genellikle tek başlarına çalışırlar, dolayısıyla başkalarıyla işbirliği yapmaktan kaçındıkları gibi, onlardan birşey öğrenmeyi zül sayarlar. Başkalarından öğrenecekleri birşey yoktur, ama herkese "öğretecekleri" şey çoktur. Gerçi bilimlerin yeni yeni kurulduğu çağlarda da bilginler, (Örneğin Copernicus'lar, Galileo'lar, Kepler'ler) tek başlarına çalışıyorlardı, çünkü çalışmak zorunda idiler. Ancak gene de -imkân bulunca- birbirleriyle haberleşiyorlardı. (Örneğin Galileo ile Kepler) Bilim biraz palazlanınca hemen -sayıları çok az da olsa- "akademiler" kurulmaya başlandı. (*Academia dei Lincei, Royal Society* gibi.) Zira araştırmalarda *işbirliğinin*, elde edilen sonuçları değerlendirmede *tartışmanın* gerekli olduğu, doğruyu bulmak için tek bir insan zekâsının bazan yetmediği kısa zamanda anlaşılmıştı. Ayrıca yeni buluşların bütün dünyaya duyurulmasının daha da yararlı olacağı düşünülerek düzenli yayınlar yapılmaya başlandı. Bugün bilimde giderek artan uzman-

laşma sonucu binlerce bilim dergisi yayımlanmakta olduğu gibi, her yıl yine yüzlerce kongre yapılmakta, böylece aynı uzmanlık alanında çalışan bilim adamları -yılda bir defa da olsa- birbirlerini yakından tanıyıp fikir alışverişinde bulunmaktadırlar. Şarlatan genellikle bütün bu gelişmelerin dışında kalmayı tercih eder. Yazdıklarını çoğu zaman kendi yayımlar. Hitap ettiği kimseler de başka bilim adamları değil, sıradan insanlardır, zira fikirlerine ancak onların iltifat edeceğini bilir.

4- Modern şarlatana sorarsanız, onu bu yalnızlığa iten "yerleşmiş bilim gruplarının *yeni* (özellikle *çığır açıcı*) fikirlere karşı olan önyargılı tutumlarıdır." Bu, tümüyle gerçekdışı bir iddia, daha doğrusu şarlatanın kendi dehasını vurgulamak için uydurduğu bir bahane. Yoksa bilim dergileri her gönderilen yazıyı gayet ciddî ve sıkı bir inceleme ve değerlendirme sürecinden geçirirler. Yayımlamayı reddettikleri yazılar ya bilime yeni bir katkıda bulunmayan, ya yeterince belgelenmemiş, ya da düpedüz yanlış veya saçma bir fikri savunan yazılardır. Şarlatanlarınki daha çok bu son kategoriye girecek türden olanlardır. Bunların büyük bölümü bilimsel yazın standartlarının çok altındadır, dolayısıyla daha ilk bakışta dergilerin "hakemleri" tarafından elenirler. (Aslında bu "eleme" veya "ayıklama" süreci bütün sanat dallarında geçerlidir. "Güzellik yarışmalarında" bile ilk barajı aşamayanlar çoğunluğu oluşturur.) Ancak normal bilim adamları böyle bir eleme karşısında kaderlerine küsüp sustukları halde, (zira gazete ve dergilere gönderilen yazılardan ancak çok küçük bir bölümünün basıldığını bilirler) şarlatan hemen yaygarayı basar ve yazılarını yayımlamayanları bilgisizlik, doğmacılık, hattâ düpedüz çıkarcılıkla suçlamaya kalkar. Kendi "dehâ"sından o derece emindir ki, öne sürdüğü fikirlerin "yanlış" olabileceği (dolayısıyla yazılarının salt bu nedenle basılmadığı) ihtimali aklının ucundan bile geçmez. Hele ortodoks bilim adamları onları bir "eleştirmeye" kalksın, şarlatanın elinden (pardon: *dilinden!*) çekecekleri vardır. "Serveto'yu ve Bruno'yu ateşe attıran bu dogmatik yobazlardır. Galileo'yu susturan, Pasteur'ü küstüren, Semmelweiss'ın erken ölümüne neden olan da hep bu dar kafalı, kendini beğenmiş bağnazlardır. Bunlar her devirde yeniliklere karşı çıkarak bilimin gelişmesini kösteklemişlerdir."

Şarlatan mantıkta *argumentum ad hominem* dediğimiz (bizde buna "işi şahsiyata dökmek" deniliyor) bu tür sataşma ve suçlamalarla da yetinmeyerek bazan işe bir de "komplo" teorisi karıştırır. Buna göre kendisini eleştirenler (hele kazara "şarlatan" diyenler) sadece dogmacı ve bağnaz olduklarından değil, düpedüz çıkarları

tehlikeye düştüğünden dolayı kendisine kara çalarak onu halkın gözünden düşürmeye çalışmaktadır, zira halk "gerçeği" görürse bilgiç geçinenlerin maskesi düşecek, böylece müşterilerini kaybetme tehlikesi başgösterecektir. *Argumentum ad hominem*'in belki en aşağılık olanı gerçek "bilim adamlarını" salt kendisini eleştiriyor diye çıkarcılıkla suçlamaktır. Gerçi tanınmış bilim adamları arasında bile meslektaşlarına -bir tür "meslekî rekabet" yüzünden- kara çalmaya kalkanlar olmuştur. Fizikçi Ph. Lenard'la Johannes Stark'ın Einstein'ı "yahudi" olduğu için küçük göstermeye kalkışmaları gibi. Ancak başkalarını "maddî çıkarcılık"la suçlamak sadece şarlatanlarda rastlanan bir davranış. Oysa asıl kendileri yapılan eleştirilerin maddî çıkarlarına sekte vuracağından telâşa kapılıp eleştirmenlerine veryansın ederler. Bunun ileride pek çok örneğini göreceğiz. Maksatları halk yığınlarına salt çekemezlik ve çıkarcılık yüzünden "ortodoks" bilim adamlarının haince komplosuyla karşı karşıya oldukları mesajını verip onların güvenini elde etmektir. Böylece "yavuz hırsız ev sahibini bastırır" misali, asıl suçluların kendilerini "şarlatanlık"la suçlayanlar olduğuna onları ikna etmeye çalışırlar. Bunda çoğu zaman başarılı da olurlar, zira "bilgisiz" halk sahte bilginlerin peşinden gitmeye teşne olduğu gibi sahte kahramanlar yaratmaya da pek meraklıdır.

5- "Megalomani" belirtileri nedense insana gülünç gelir, "paranoia" belirtileri ise daha çok "trajik" bir hava yaratır. Bu nedenle olsa gerek, şarlatanlar traji- komik figürlerdir. Şarlatanların gülünç görünmesi, sergiledikleri megalomani belirtilerinin gerçekten büyük bilim adamlarında rastladığımız "alçakgönüllülükle" tam bir aykırılık oluşturmasından kaynaklanıyor. Gelmiş geçmiş bilginlerin en büyüğü sayılan Newton, eğer bilime yeni birşeyler katabilmişse, bunu kendinden önce gelmiş olan "devler"e borçlu olduğunu söylüyordu(7). Gerçi her bilim adamı bu kadar alçakgönüllü olmayabilir, ama yaptıklarıyla övünmemek (hele böbürlenmekten dikkatle kaçınmak) bilim adamlarının ana tavrıdır. Böyle olması da normal, zira her bilim adamı yeni bir doğruluk bulmanın ne kadar güç bir iş olduğunu, bunun için başkalarından ne kadar çok şey öğ-

(7) Newton'ın *Principia Mathematica Philosophiae Naturalis* başlıklı eserini tam yirmi yıl bekledikten sonra - o da Edmund Halley'nin rica ve ısrarı üzerine- yayımlamaya razı olduğu, aynı şekilde Darwin'in de "Türlerin Kaynağı"nı yirmi yıl beklettiği, ancak Wallace'ın da benzer bir "Evrim Teorisi" geliştirmiş olduğunu duyduktan sonra yayımladığı bilinmektedir. (Bk: *Ch.C. Gillespie:* "The Edge of Objectivity", s.312: "He was held back from publication, ...giving himself joyfully to his conclusions, by a fear of seeming premature.")

renmesi gerektiğini, dolayısıyla onlara ne kadar çok şey borçlu olduğunu bilir. Oysa, daha önce de belirttiğim gibi, şarlatanın başkalarından öğreneceği fazla birşey yoktur, dolayısıyla o buluşlarını sadece kendi dehasına borçludur. Bu nedenle şarlatan "uzmanlaşma" denen olayı da görmezden gelir ve önemsemez. İlerde inceleyeceğimiz şarlatan tiplerinin ezici çoğunluğu - belli bir bilim dalında daha önce uzmanlaşmış olsalar da- "amatör" bile sayılamayacakları alanlarda at oynatmaya kalkan kişiler. Düşünün, adam "kanser" konusunda hemen hiçbir şey bilmiyor, herhangi bir araştırma da yapmamış, ama kanserin, hem de *her tür* kanserin ilâcını bulduğu iddiasıyla ortaya çıkabiliyor. Neymiş, Muğla yöresinde zakkumun kansere iyi geldiğini "bazı gözlemleri" sonucunda "keşfetmiş", yalnız keşfetmekle kalsa, gene iyi, hemen "hastalarını" tedaviye başlamış. Kendisi kanser uzmanı değilmiş, ne yazar? Bulduğu ilâç işe yaramış mı, yaramamış mı, siz ona bakın! Kendisi yaradığını iddia ettiğine göre demek gerçekten de yaramış, daha ne istiyorsunuz?

Bu tutumu "kendini beğenmişlik" diye mi nitelendirirsiniz, yoksa düpedüz "küstahlık" diye mi, orasını sizin değerlendirmenize bırakıyorum, ancak şarlatanın modern bilimin vazgeçemeyeceği bir gelişme olan uzmanlaşmayı tümüyle reddeden bir tavır takınması da onu normal bilim adamlarından ayırdeden ilginç bir gösterge. Bilindiği gibi, bugünün bilim adamı yaratıcı olabilmek için bütün düşünsel enerjisini çok dar bir araştırma alanı ve konusu üzerinde yoğunlaştırmak zorunda. Hoşumuza gitsin gitmesin, kaçınılmaz olan bu duruma ayak uyduramayan bir bilim adamı değil büyük, çok küçük bir "keşif"te bile bulunmayı umamaz. Dolayısıyla kansere çare bulmak mı istiyorsunuz, yalnız kanserle ilgili gelişmeleri yakından izlemekle de yetinemezsiniz, bu konuda araştırmaların yapıldığı büyük bir laboratuara girip işinin erbabı bir ustanın yanında çıraklıkla işe başlamak zorundasınız. Bu arada bir sürü karmaşık aletin nasıl kullanılacağından tutunuz, bir deney nasıl yapılır, alınan sonuçlar nasıl değerlendirilir, bütün bu gibi konularda birçok teknikler öğrenmeniz, hiç bilmediğiniz yeni bir takım beceriler edinmeniz gerekecektir. Elbet bütün bu teorik ve pratik öğrenme süreci çok uzun, yorucu ve zahmetli bir iş, üstelik bunca çaba sonunda dişe gelir bir sonuç elde edeceğiniz de çok şüpheli. Nitekim, bilim adamları arasında bütün ömürlerini bu yolda "boşa harcayanlar" da eksik değil. Ancak onlar bunu bildikleri halde, salt "doğru"yu aramanın verdiği anlatılmaz haz uğruna bu riski de göze alabilmektedirler. Ama şarlatana sorarsanız, bütün bu zahmet

ve fedakârlıklara gerek yoktur, zira onun "tanrı vergisi" dehası en büyük doğruları şıp diye "keşfetmesine" yetmektedir! Bu bakımdan şarlatana "bilimsel şipşakçı" da diyebilirsiniz. Her ne hikmetse, bunca deney sahibi insanın bunca yıl ter döktükleri halde çözemedikleri bir sorunu nasıl olup da kendisinin şıp diye çözebildiğine hiç şaşmaz. Ee, ne de olsa "deha" başka şey, öyle değil mi? Hem her büyük bilgin veya kâşif formel bir eğitim gördüğü için mi "büyük" adam oldu? Bakın Faraday'a, ilkokulu bile bitirmemişti! Al Edison'dan da o kadar!

Megalomaninin bir başka belirtisi de şarlatanın iyice yerleşmiş, yani uzman bilim adamlarınca artık şüphe konusu edilmeyen, deyim yerindeyse *klasikleşmiş* fikir ve teorilerin tam tersinin geçerli olduğunu iddia etmesi. Örneğin, birçok hastalığa Pasteur'den bu yana mikropların yol açtığına dair yerleşmiş bir inanç var: Tümüyle yanlış bir inanç, hattâ ortodoks doktorların işine gelen bir önyargı bu, zira asıl hastalıklar mikropların oluşmasına yol açar! Nokta. Bir başka megalomani belirtisi de şu: Ortodoks bilim adamları bazı sorunların henüz çözülememiş olduğunu, bunları çözmek için daha yıllarca araştırmalar yapmak gerekeceğini mi söylüyorlar? Sakın dediklerine inanmayın, zira kendisi o sorunu çoktan çözmüştür, ama işlerine gelmediği için onun bu çözümünü görmezden geliyorlar. (Nitekim, bilim adamları hâlâ kanserin "sırrı"nı çözmeye çalışadursunlar, o bu sırrı çözmeye bile gerek görmeden tedavi yolunu bulmuştur.)

Şarlatan için çözümü "güç" sorun olmadığı gibi "çözülemez" sorun da yoktur. Matematikçiler bir açının üç eşit parçaya bölünemeyeceğini mi iddia ediyorlar? Onlar bunun "ispatlanmış" olduğunu bile söyleseler, dediklerine sakın kulak asmayın, zira bal gibi "bölünebilir!" Gene matematikçiler "bir dairenin yüzölçümüne eşit bir kare bulunamaz" mı diyorlar? Sakın inanmayın! Bir parça çabayla o da bulunabilir! Fizikçiler termodinamiğin ikinci yasası nedeniyle bir *perpetuum mobile* (devri daim) makinası yapılamaz mı diyorlar? O yapsın da görsünler bakalım nasıl yapılıyormuş! Ve şarlatan denilen fikir Donkişot'u bu tür fethedilmesi imkânsız değirmenlere saldırır durur. Ne var ki "üzgün yüzlü şövalye"nin serüvenlerini gülerek, hattâ bazan kahkaha atarak okuyan aynı insanlar çoğu zaman şarlatanın fikir cambazlıklarını hayret ve hayranlıkla izleyip alkışlarlar. Nedeni basit: Günlük hayatta gerçekle hayali birbirinden kolaylıkla ayırdedebilen sıradan insan, biraz bilgi ve dikkat isteyen konularda iş doğruyu yanlıştan veya "bilgi"yi temelsiz iddialardan ayırdetmeye gelince, apışıp kalır.

6- Şarlatanın burada değinmek istediğim bir niteliği de -özellikle herhangi bir "icat" sözkonusu olduğunda- tam bir *gizlilik* içinde çalışması, dolayısıyla icat veya buluşunun sırrını açığa vurmaktan dikkatle kaçınmasıdır. Oysa, bilimde gizlilik yoktur. Tam tersine, herhangi bir bilim adamının yürüttüğü araştırmanın gelişmeleri konusunda meslektaşlarına -bazan günü gününe- bilgi vermesi bilim göreneğinin kurallarından biridir. Ancak uygulamalı bilimlerde bazan -güvenlik gerekçesiyle veya patent alma kaygısıyla- bazı araştırmalar belli bir gizlilik içinde yürütülür. Onun dışında *teorik* amaca (yani insan bilgisini arttırmaya) yönelik olan bütün araştırmalarda tam bir açıklık içinde çalışılması şarttır. Gerçi günümüzde Pasteur ve Koch'ların idealizminden pek fazla eser kalmadı, bu nedenle uygulamalı bilimlerde çalışanlar (genellikle bir hastalığa çare arayanlar) arasında buluşlarından maddî çıkar sağlamayı ihmal etmeyenlerin sayısı bir hayli kabarık, ama bunların bile şarlatanlar gibi salt maddî çıkar düşüncesiyle hareket ettiklerini ve bu amaçla bazı sırlarını (İskoçya'daki bazı viski üreticilerinin veya bizdeki Vefa Bozacısı'nın yaptığı gibi) sakladıklarını söylemek haksızlık olur. Şarlatanı sır saklamaya iten asıl neden foyasının meydana çıkması korkusudur. Bu da onun ahlâkî kişiliği hakkında bize bazı ipuçları veriyor. Şarlatan kendisini eleştirenleri "çıkarcılık"la suçlarken, aslında kendisinin ne kadar çıkarcı biri olduğunu gizlemeye çalışır. Kendisine "kurtarıcı" süsü verirken en kurnaz ve bencil bir iş adamı gibi davranır. (Bunun bizdeki en tipik örneği de Dr. Özel)

7- Şarlatanları bilim adamlarından ayırdeden son bir özellik de genellikle bir tek konu üzerinde durmalarıdır. Dediğim gibi, bu konu şarlatanın uzmanlık alanı dışından -neredeyse "rastlantı" sonucu- seçtiği bir konudur ve ömrü boyunca hep onu işler, hattâ bu bazan onda bir "saplantı" (idée fixe) halini alır. Oysa bilim adamları normal olarak, herhangi bir sorunu çözdükleri an -gene uzmanlık alanlarıyla ilgili olan- yeni bir soruna yönelirler ve bu hep böyle devam eder. Şarlatan bir fikir, aygıt veya yöntem keşfettikten sonra - bir altın madeni bulmuş gibi- ömrü billah o fikri işler, o aygıtı veya yöntemi geliştirir ve daha da önemlisi, keşfinin nemasını almak için çırpınır durur. Bu da bilim adamının aksine, şarlatanın yeni doğruluklar "araştırma" gibi bir kaygısı olmadığını, dolayısıyla araştırmaktan zevk âlmadığını gösterir. Zaten buluşu da bir "araştırma"nın değil, bir "esinti"nin ürünüdür.

Özetlemek gerekirse, şarlatan, temelsiz, yanlış, hattâ bazan tutarsız fikirlerin gürültülü bir şekilde reklâmını yaparak bilgi piya-

sasında hiç de haketmediği bir yere yerleşmeye çalışan, kendisi hiçbir eleştiriye katlanamadığı halde, kendisini eleştirenleri cahillik, bağnazlık ve önyargılı olmakla suçlayarak, "hem suçlu hem güçlü" pozuna bürünen, hattâ bazan katılaşmış dogmalarla savaşan bir kahraman tavrı takınan bir "megaloman-paranoyak." Elbet her şarlatanın bu hastalıklarla aynı derecede mâlûl olduğu söylenemez. Ancak akıllarından bir zorları olduğu bence yadsınamaz. Ne var ki, saf ve bilgisiz halk yığınları onların "büyük bilgin" pozlarına kolayca aldanmakta, hattâ bazan kendilerine bir "kurtarıcı" gözüyle bakabilmektedir.

"Bilimsel düşünüş"ün nasıl birşey olduğunu, şarlatanların sergilediği patolojik düşünme biçimlerini incelemekle daha kolaylıkla anlayabileceğinizi sanıyorum. Türkiye'de bu konuda birinci elden kaynak bulmak hemen hemen imkânsız olduğu için, ben ikinci elden kaynaklarla yetinmek zorunda kaldım. Benim doğrudan incelemek fırsatını bulduğum üç şarlatan var: Birincisi yabancı: Däniken, öteki ikisi yerli: *Dr. Özel* ve *Prof. Büyükkoca*! Birincisinin eserleri Türkçe'ye çevrildiği, hattâ şimdiye kadar en çok basılan kitaplar olduğu için Däniken'i yurdumuzda tanımayan, hiç değilse adını duymayan yok gibi. Ancak, bu adamın tipik bir şarlatan olduğunu kaç kişi farketmiştir, meraka değer. İkisi de kanserin birtek ilâcını bulduklarını iddia eden son ikisinin de hemen herkes adını duymuş olsa gerek. Ancak bunların da birkaç bilim adamı dışında kaç kişi gerçek yüzlerini görebilmiştir, bilemiyorum. Bildiğim tek şey, "bilimsel düşünme" alışkanlığının pek az yaygın olduğu bu ülkede "kültürlü" geçinenler arasında bile pek az kişinin şarlatanları gerçek bilim adamlarından ayırdedebilmek için yeterli bilgiye sahip olduğudur. Bu tür bilgiyi elde etmenin en pratik yolu elden geldiğince çok "şarlatan" tanımak olsa gerek. Ancak bu gerekli olsa bile yeterli değil, sanırım. Bir de onlarla tam bir zıtlık oluşturan gerçek bilim adamlarından da örnekler tanımak gerekebilir. Bu nedenle, kitabımın bundan sonraki bölümünde bunlardan tipik bulduğum iki örnek sundum. Dr. Özel ve Prof. Büyükkoca ile karşılaştırabilmeniz için bunları da tıp dünyasından seçtim: *Pasteur* ve *Koch*! İlkin bir bilim adamının kafa yapısını, araştırma yapış ve buluşlarını sunuş biçimlerini yakından tanırsanız, şarlatanları çok daha kolaylıkla teşhis edebileceğinize inanıyorum.

Şarlatanlık Türleri

Buraya kadar 'bilmek' sözcüğünün geçtiği bir başka bağlamı bilerek en sona bıraktım. 'Ben keman çalmasını bilmem' veya 'Yüzmesini biliyor musunuz?' türünden bağlamlar buna örnek gösterilebilir. Dikkat edilirse, bu tür bağlamlarda 'bilmek' fiili hep başka bir fiille bir arada geçiyor. 'Yüzmesini *bilmek*', '**çala**bilmek', '**yapa**bilmek' gibi. Burada 'bilmek' bir "beceri", "ustalık" veya "yetenek" olduğunu anlatmak amacıyla kullanılıyor besbelli. (Bazan bunun yerine "Yemek pişirme konusunda hiçbir bilgim yok" veya "Bahçıvanlıktan hiç anlamam" denildiği de olur.) Bu tür bağlamlarda *'pratik bilgi'* deyimini de kullanmak mümkün. (Son zamanlarda İngilizce'den Türkçe'ye girmiş olan 'know-how' deyimi de bu anlama geliyor.) Yeni bir alet veya makina yapmak, yeni bir yöntem geliştirmek, bir makinayı kullanmasını ve tamir etmesini, bir hastayı tedavi etmesini bilmek, hep pratik bilgiye (yani beceriye) örnek gösterilebilir. (Bu anlamda bir teoremi kanıtlamak ve bir iddiayı belgelemek de bir beceri işi oluyor.)

Bu konu üzerinde ayrıca durmamın nedeni şu: Şarlatanların büyük çoğunluğu daha çok pratik bilgi veya beceri alanında at oynatıyorlar. Yalnız *teorik* bilim dallarında değil, *pratik* bilim (en genel anlamda *teknoloji*) dallarında da bilgiçlik taslıyorlar. Örneğin fizik yasalarına dayanan ortodoks mühendislik bir *perpetuum mobile* makinası yapılamaz mı diyor, şarlatan hemen "Ben yapabilirim!" diye karşılık veriyor. Aynı şekilde ortodoks tıp bilimi "Kanseri tedavi etmenin bilinen yolları şunlardır" mı diyor, şarlatan ortaya atılıp "Ben sizin bilmediğiniz yeni bir yol buldum!" diye böbürleniyor. Üstelik hiçbir biyolojik teoriye dayanmadan! İlerde açıklayacağım nedenlerden ötürü, pratik bilgi alanları şarlatanları daha çok çekiyorsa da, şarlatanların bazı *teorik* denebilecek iddialarla da ortaya çıktıklarını görüyoruz. Salt teoriye, yani "bilgi için bilgi" amacına yönelik bilim adamlarından gene şu önemli noktada ayrıldıkları söylenebilir: Şarlatanların asıl veya son amaçları gene de insanların *davranışlarını etkilemek*, yoksa dünyada olup bitenleri anlamak veya açıklamak değil.

Genellikle teorik bilimler iki ana öbeğe ayrılır: 1-*Formel* bilimler: Mantık ve matematik gibi, 2- *Olgusal* (empirik) bilimler. Bu ikinci öbeğe bütün gözlemsel-deneysel bilimler giriyor. Formel bilimlerde *belgelemenin* özel bir adı var: *Kanıtlama.* Burada herhangi bir iddanın doğru mu, yanlış mı olduğunu kesinlikle (yani hiçbir

şüpheye yer bırakmayacak biçimde) belgelemek mümkün[8]. Buna karşılık olgusal bilimlerde kesin belgeleme, yani kanıtlama sözkonusu değil, burada sadece *pekiştirmeden* sözedilebilir. Buna göre herhangi bir iddiayı doğrular gibi görünen belgelerin sayısı ne kadar çoksa (dolayısıyla yanlışlayıcı belgeler ne kadar azsa) iddia o derece iyi pekiştirilmiş sayılır. Bu söylediğim özellikle teoriler için geçerli. Pratikte bir teori bütün akla yakın itiraz ve eleştirilere cevap verdiği ölçüde belgelenmiş sayılır, ama ilerde teoriye karşı yeni itirazlar yapılmayacağından emin olunamadığı için, herhangi bir teoriyi *kesinlikle*[9] belgelenmiş sayamayız.

Buna rağmen bilimleri belgelenmelerinin sağlamlığı veya güvenilirliği açısından bir sıra düzenine sokmak mümkün: Fizik, Kimya, Biyoloji, Sosyal Bilimler...(Bunlardan ilk üçüne "temel bilimler" de deniliyor.) Kesinlik derecesini belirleyen ana ölçüt de -deyim yerindeyse- "matematikselleşme" derecesi olsa gerek. Yani bir bilimin ana teorileri ne kadar matematiksel formüllerle dile getirilebiliyor ve bu formülleri yanlışlayan gözlemlere rastlanmıyorsa, o bilim o derece "exact" veya iyi belgelenmiş sayılıyor. Olgusal bilimler arasında fiziğin en iyi belgelenmiş bilim olduğu kabul ediliyor, dolayısıyla ona dayanan uygulamalı bilimler de (bütün mühendislik türleri) aynı derecede güvenilir sayılıyor. Örneğin makina veya elektrik mühendisliği gibi bilimler -fiziğin şimdiye kadar yanlışlanamamış yasalarına dayandıkları ölçüde- başarılı pratik uygulamalar yapabiliyorlar. Bu tür başarılı uygulamaların, dayandıkları teorik bilgileri de pekiştiren yeni bir belge türü olduğu unutulmamalı. Buna karşılık, tıbbın makina mühendisliği kadar "exact" (dolayısıyla güvenilir) olduğu söylenemez. Zira tıp henüz fizik kadar sağlam bir teorik temele oturmamış olan biyolojiye dayanıyor. Gene de moleküler biyolojideki hızlı gelişmeler sayesinde tıbbın da her geçen gün biraz daha güvenilir bir içerik kazandığı söylenebilir, zira moleküler biyoloji kimyaya, kimya da fiziğe dayanıyor. Tıp dalları arasında bugün için en az güvenilir olanı "psikiyatri" olsa gerek, zira psikiyatri henüz fiziko-şimik bir temele tam oturtulmamış olduğu gibi, bunun gerekli olup olmadığı bile tartışma konusu.

(8) Matematik'te ne doğruluğu ne de yanlışlığı kanıtlanabilen (*karar verilemez*) önermeler olduğu da 1930'dan beri biliniyor, ancak bu konu şimdilik bizi ilgilendirmiyor.

(9) 'Kesinlik' deyimini İngilizce 'exactmess' (Fr. 'exactitude') karşılığında kullanıyorum. Ne yazık ki Türkçe'nin sözlüğü çok fakir olduğu için bazan aynı sözcüğe birbirinden oldukça farklı anlamlar yüklemek zorunda kalıyoruz. Nitekim 'kesinlik' sözcüğünü bazan 'certainty' hattâ 'precision' anlamında da kullandığımız oluyor.

Sosyal (veya insanî) bilimler ise, başta psikoloji, sonda tarih olmak üzere, güvenilirlik açısından değişik "gelişmişlik" dereceleri gösteriyorlar.

Bu söylediklerimin şarlatanlık bakımından belli bir anlamı var: Şarlatanlar genellikle "bulanık suda avlanmayı" tercih ederler. Sizin anlayacağınız, elden geldiğince kesinlik kazanmamış bilim alanlarında at koşturmaya dikkat ederler. Tıp ve tarih bunların başında geliyor. Ancak, bu onları fizik, hattâ matematik gibi en "exact" diye bilinen alanlara el atmaktan da alıkoymuyor. Nitekim, biraz ilerde göreceğimiz gibi, bunlar arasında *astronomi* gibi en fazla matematikselleşmiş bir bilim dalında bile akıl almaz yeni teoriler ortaya atanlara rastgeliyoruz. Aslına bakarsanız şarlatanların "belgeleme sorumluluğu" diyebileceğimiz duygudan pek haberleri yok. Bunların akıllarına bir fikir esmeye görsün, o fikrin ait olduğu bilim alanı hangisi olursa olsun, fikirlerini fütursuzca ileri sürebilmekte ve bütün karşı çıkmalara rağmen, inatla savunmaya devam edebilmektedirler. Bu nedenle, matematik gibi belgeleme işleminin en sıkı mantık kurallarına göre yürütüldüğü bir bilim dalında bile bazan şarlatanların boy gösterdiklerine tanık olmaktayız. Elbet şarlatana bu cüreti veren en başta bu kuralları bilmemesi; bu bilgisizlik kendini gösterme tutkusuyla birleşince şarlatanlık dediğimiz "bilgi patolojisi" olayları ortaya çıkıyor.

Bundan sonraki bölümlerde bunlardan bazı örnekler sunacağım. Bunlardan pek çoğunu sizlerin de saçma, hattâ "gülünç" bulacağınızdan eminim. Zaten işin "gülünç", dolayısıyla eğlendirici bir yanı olmasaydı, elinizdeki kitap çekilmez olurdu. Ben, kendi hesabıma, kitabı yazarken hiç değilse zaman zaman bir hayli eğlendim.

II

Bilim Adamının Kişiliği

Daha önce şarlatanı "birşey bilmediği halde bilgiçlik taslayan kişi" diye tanımlayabileceğimizi söylemiştim. Bunun ana nedeni şarlatanların birşey bildiklerini *sanmaları* olsa gerek. Bu gibilerin anlayamadıkları (veya anlamazdan geldikleri) nokta, bir bilgi *iddiasına* iddiayı öne sürenin değil, iddia konusunda uzman olan bilim adamlarının "bilgi" statüsü verebileceğidir. Elbet herkes çok kuvvetle inandığı bir fikrin bir bilgiyi dile getirdiğini sanır, ancak aklı başında bir insan, inandığı fikrin bilim toplumu nezdinde itibar görmemesi halinde bu sanısında yanıldığını anlayıp sustuğu halde, şarlatan yanıldığını kabule hiçbir zaman yanaşmaz.

Herhangi bir fikri bilim toplumuna kabul ettirmenin rasyonel yöntemlerini kullanma işine *belgeleme* diyoruz. Belgelemenin de çeşitleri var: Eğer iddia mantığa veya matematiğe aitse, iddia sahibinin onu *kanıtlaması*, yani doğru sayılan (veya doğruluğu şüphe konusu yapılmayan) bazı önermelerden (matematikte bunlara aksiyom veya postulat deniliyor) geçerliliği kabul edilmiş mantıksal *çıkarım kuralları* uyarınca *türetilebileceğini* göstermesi gerekir. Bir insan bazan yanlış çıkarımlar da yapabilir, o zaman bu konuda daha uzman olan kişiler kendisine nerede yanlış yaptığını gösterirler, o da yanılmış olduğunu kabul edip susar. Ancak, uzmanların bütün uyarılarına rağmen, yanıldığını kabul etmeyenler olduğu gibi, kanıtlanması "imkânsız" olduğu kanıtlanmış iddiaları kanıtlamaya kalkışanlar bile olduğunu daha önce belirtmiştim. Şarlatanlığın bu "aşırı" türüne ya büsbütün bilgisiz, ya da "kaçık" denilen kişilerde rastlanıyor.

Ancak bazan matematik alanında "şarlatan"la "deha"yı birbirinden ayırdetmenin -hiç değilse ilk bakışta- pek kolay olmadığı anlaşılıyor. Bu konuda İngiliz matematikçisi G.H.Hardy'nin başından geçen bir olay çok ilginç. Hardy'nin anlattığına göre, büyük matematikçilere de kendilerinde "deha" vehmeden şarlatanlardan - tanınmış bir dergide yayımlanmasına yardımcı olmaları ricasıyla- yazılar gelirmiş. Onlar genellikle bu yazıları şöyle bir gözden geçirince (bazan birkaç satırını okuduktan sonra) bir işe yaramadıklarını anlayıp çöp sepetine atarlarmış. Bir gün kendisine gene son derece kötü bir el yazısıyla -üstelik kırık dökük bir İngilizce ile- kale-

me alınmış bir yazı gelir. Yazı adı sanı duyulmamış Ramanujan adındaki bir Hintliden gelmektedir. Hardy, yazıya şöyle bir göz atınca, ardarda dizilmiş bir sürü *teoremle* karşılaşır. Ancak bu teoremlerin nereden ve nasıl türetilmiş olduğuna dair bir bilgi yoktur. Bunun üzerine Hardy, "Al sana bir şarlatan daha!" deyip yazıyı çöp tenekesine atmaya yönelirse de, kısa bir duraksamadan sonra bundan vazgeçer, nedense bazı teoremler ona kanıtlanabilir gibi gelmiştir. Akşam yemeğinde konuyu meslektaşı Littlewood'a açar, sonunda bazı teoremleri gözden geçirip "kanıtlanabilir" olup olmadıklarını araştırmaya karar verirler. Uzun ve yorucu bir çalışma sonunda inceledikleri teoremlerin gerçekten de kanıtlanabildiğini hayretle saptarlar. Bunun üzerine yeni bir matematik dehası keşfettiklerini düşünerek Ramanujan'ı Cambridge'e davet ederler. Hattâ İngiltere'ye gelebilmesi için gerekli izni, yol masraflarını ve bursu sağlarlar. Bu arada Ramanujan ile yaptıkları yazışmalardan kendisinin genç bir Brahman rahibi olduğunu, hiçbir formel matematik eğitimi görmeden, rastlantı eseri 15 yaşındayken eline geçen bir kaç matematik kitabını okuduktan sonra bu konuya ilgi duyduğunu, teoremlerini de o kitaplardan esinlerek bulduğunu öğrenirler. Bu arada Ramanujan'ın *bir teoremi kanıtlamanın* ne demek olduğunu bilmediğini, dolayısıyla buna gerek duymadığını anlarlar. Kendisini Cambridge'e çağırmalarının da ana nedeni ona bu işin nasıl yapıldığını öğretmektir.

Lâfı uzatmayayım, Ramanujan Cambridge'e gelip Hardy ile çalışmaya başlar ve birlikte birçok makale yayımlarlar(1). Dünyanın en parlak birkaç matematikçisinden biri sayılan Ramanujan'ı örnek göstermemin ana nedeni şu: Bir insan üstün zekâsı veya doğal yetenekleri sayesinde birçok önemli doğruluklar *keşfedebilir*, ancak bu yeterli değildir, ayrıca bu buluşlarını o konunun uzmanları önünde -herkesçe geçerli sayılan yöntemlerle- kanıtlayabilmesi de gerekir. Nitekim, Ramanujan teoremlerini kanıtlayamasaydı (veya onları kanıtlayan başkaları çıkmasaydı) belki bir "şarlatan" diye bilinecekti. Herkes "biliyorum" diye ortaya çıkabilir, asıl önemli olan insanın başkalarına nasıl veya nereden bildiğini gösterebilmesidir.

Bu nedenle bilim filozofları "buluş bağlamı" (*context of discovery*) ile "belgeleme bağlamı" (*context of justification* veya *context of confirmation*) nı ayırt etmeye özen gösterirler. Yeni bir buluşun pek değişik *esin kaynakları* olabilir. Matematik ve teorik fizik gibi daha

(1) Ne yazık ki bu matematik dehası kısa bir süre sonra (33 yaşında) veremden ölür. Bu hikaye için Bk: *C.P. Snow*: Variety of Men, London... Ayrıca, *Encyc. Britannica*, 1987, vol 9, s.919

çok akla veya zekâya dayanan bilim kollarında sağlam ve kapsamlı bir ön- bilgi yanında "sezgi" denen yeteneğin baş rolü oynadığı hemen herkesçe kabul ediliyor. Ramanujan bunun en tipik örneği. Teorik fizikte ise "düşünme deneyleri"nin önemli bir yeri olduğunu görüyoruz. Bunun da en tipik örneği Einstein. Olgusal bilimler alanında, dikkatli ve sistemli "gözlemlerin" bir teorinin doğuşunda önemli ipuçları verdiği biliniyor. Darwin'in ve daha pek çok yaratıcı bilim adamının bu yöntemden yararlandığını söyleyebiliriz. Bir de "deneme ve yanılma" yöntemi var. Bazan bu da yeni bir teorinin doğmasına imkân verebiliyor. Tümüyle rastlantı sonucu bir keşifte bulunmak da mümkün(2). Örneğin Örsted'in elektro- manyetizmi buluşu gibi. Fleming'in antibiyotikleri buluşu da böyle olmuştur. Elbet rastlantıları değerlendirmesini de bilmek gerek. Bazan insan rüyasında bile keşifte bulunabiliyor. Nitekim Kekulé'nin benzen molekülünün yapısını, ocağın önünde içi geçer gibi olduğu bir sırada alevlerin oynayışını seyrederken keşfettiği söylenir. Hattâ, bazan basit bir "tahmin"de bulunarak da (körün taşı gibi) yeni bir doğruyu meydana çıkarmak ve böylece insan bilgisine katkıda bulunmak mümkün, ama dediğim gibi, sadece "buluş" bağlamında. (İsterseniz buna "işkembeden atma" yöntemi de diyebilirsiniz.) Bunun tarihte bilinen en ilginç örneklerinden birine *J. Swift*'in "Gulliver's Travels" adındaki "bilimsel düş" romanında rastlıyoruz. Swift'in anlattığına göre, Laputa ülkesinin astronomları Mars'ın iki uydusu olduğunu keşfetmişler. O zamana kadar kimsenin böyle birşeyden haberi olmadığı için bu da -romandaki öteki olaylar gibi- fantezi ürünü sayılmış doğal olarak. Gel zaman git zaman 1887'de Amerikalı astronom Ashaph Hall teleskopla bu iki uydunun varlığını saptamaz mı? (Swift'i ciddîye alsalardı, belki Mars'ın ayları daha önce keşfedilebilirdi, ama şimdi konumuz bu değil.) Böylece Swift'in tahmini doğru çıkmış. Güzel de, buna bakıp "Swift Mars'ın iki ayı olduğunu *biliyordu*" diyebilir miyiz? Elbet diyemeyiz, zira Swift'e bilgi atfedebilmemiz için (belki de işkembeden attığı) tahmininin *doğru çıkması* yeterli değil, bu tahmininin herkesin kabul edebileceği yöntemlerle belgelemiş olması gerekirdi(3). İşin gene de insanı çok şaşırtan bir yanı var, zira Swift bu uyduların periodları-

(2) Rastlantı ürünü buluşlar için, Bk: *Derek Gjertsen*: Science and Philosophy, 1989, Penguin Books, s:110-112

(3) Mars'ın uydularını "keşfetmiş" olma şerefini Swift'e değil, Hall'a vermemizin nedeni de bu. Hall, Swift'in tahmininden ötürü değil, bile bile Mars'ın çok yakınında uydular aradığı için bu keşfi yapabilmiş, zira yaptığı hesaplar Mars'ın çekim gücünün ancak çok yakınındaki bir uyduyu etkileyebileceğini göstermiş. Bk: *Th.P.Snow*: The Dynamic Universe, 1985, s.186.

nı da bugün bilinen gerçek periodlarına çok yakın biçimde tahmin etmiş. Dahası var: Bugün uydulardan biri olan Phobos'un Mars'ın kendi ekseni çevresinde döndüğü doğrultuda bu gezegen yöresinde dolandığını biliyoruz, ancak Phobos bu dolanımını Mars'ın eksensel dönümünün 1/3 ü süresinde gerçekleştirdiği için, batıda doğup doğuda batıyor gibi görünüyor. Evrende bu nitelikleri sergilediği bilinen tek gök cismi de Mars'ın bu uydusu. Belki de inanmayacaksınız ama, Swift bu ayrıntıyı bile tahmin etmeyi başarmış(4)!

Bütün bu örneklerle vurgulamak istediğim nokta şu: Bilginin oluşumunda "buluş bağlamı"nın önemi yadsınamaz, ancak "belgeleme" çok daha önemli, zira buluşun geçerli olup olmadığını bu sayede saptayabiliyoruz. Buluş bağlamı ne olursa olsun, ortaya atılan yeni bir iddianın (fikir, görüş veya teori) her normal insanı, ama en çok da uzman kişileri ikna edecek şekilde belgelenmesi bilginin şartı oluyor. Eğer iddia sahibi bunu beceremiyorsa, o kişi hakkında "Bilgiçlik taslıyor!" demeye hakkımız vardır. Şarlatanlık da bilgiçlik taslamanın en aşırı ve inatçı biçimi değil mi zaten?

Gerçi daha önce de belirtmeye çalıştım, ama bir daha vurgulamakta yarar var: Bir iddianın "bilgi" niteliği kazanabilmesi için onun *konunun uzmanları tarafından yeterince belgelenmiş sayılması* gerekir. Herkes hâkim, hattâ hakem olamayacağı gibi, bilgi konusunda da her önüne gelen söz sahibi değildir, yoksa bilgiçlik taslayanları gerçekten de bilgi sahibi olanlardan ayırdedemezdik. Nitekim şarlatanlar bilim adamlarından yüz bulamayınca uzman olmayan bilgisiz insanlara yönelip onları, binbir dereden su getirerek, dediklerine inandırmaya çalışırlar. Bunda da çoğu zaman başarılı olurlar. Reklâmın, retoriğin, propagandanın en güçlü ve etkileyici "ikna araçları" olduğunu biliyoruz. Nitekim, şarlatanlar en çok bu araçları kullandıkları için en saçma fikirlere bile kolayca müşteri bulabilmektedirler. Bu konuya son bölümde tekrar döneceğim. Ancak ilerde şarlatanları gerçek bilim adamlarından daha iyi ayırdedebilmeniz için, bu sonunculardan bir iki tipik örnek vermeyi faydalı görüyorum. Bu kitapta en çok tıp şarlatanları üzerinde durduğumu göz önünde tutarak bu örnekleri de bu bilim dalından seçmeyi uygun gördüm. Bunlardan biri Pasteur, öteki genç çağdaşı Robert Koch. İlerde göreceğimiz gibi, gerek buluş gerekse belgeleme bağlamında Koch Pasteur'den daha titiz ve dikkatli.

(4) Th.P.Snow'a göre, Swift basit bir tahminde bulunmuş olamaz, ona göre Mars'ın iki uydusu olacağı düşüncesini Kepler ortaya atmış olsa gerek. A.E. s.186

Örnek Bilim Adamları 1: Louis Pasteur

Bu büyük bilim adamının belli başlı başarıları arasında şunları sayabiliriz: *Fermantasyon* olayına (üzüm suyunun şaraba dönüşmesi, hamurun kabarması, sütün yoğurda, arpanın biraya dönüşmesi gibi), *bozulma* olayına (meyvelerin çürümesi, yiyecek maddelerinin bozulup kokuşması, şarabın sirkeleşmesi gibi), birçok *hastalıklara* hep mikroorganizmaların yolaçtığını, en genel adıyla *mikrop* (yani mikroskobik canlı) denilen bu küçücük canlıların kendi kendilerine üremediklerini (spontaneous generation), tıpkı gözle görülebilir öteki canlılar gibi ana babalarından türediklerini (ikinci defa) kanıtlamış olmak. Bunlardan başka süt gibi yiyecek maddelerinin bozulmasını önleyen *Pastörizasyon* yöntemlerini, hayvanları ve insanları şarbon ve kuduz gibi bazı hastalıkların öldürücü etkilerine karşı korumak üzere bu hastalıkların aşılarını bulmuş olmak. Görüldüğü gibi, Pasteur yalnız teorik buluşları bakımından değil, pratik buluşları açısından da insanlığa sayısız hizmetlerde bulunmuş büyük bir bilgin. Gerçi Pasteur bütün teorik araştırmalarına pratik kaygılarla, insanların bazı dertlerine çare bulabilmek amacıyla girişmiş. Ancak burada bizim için önemli olan, onun bu çareleri ararken tam bir bilim adamı gibi davranmış olması, yani şarlatanların yaptığı gibi "işkembeden atma" yöntemiyle çare arayacak yerde, önce şikâyet konusu olayın *nedenlerini araştırarak* işe koyulması, bunun için de büyük bir titizlikle uzun ve yorucu gözlem ve deneyler yapması, bu gözlem ve deneyler sonunda olayın her türlü akla yakın şüpheyi ortadan kaldıracak kadar sağlam bir *açıklamasını* yaptığı kanısına vardıktan sonra çare aramaya koyulmuş olması. Bu nokta çok önemli, zira Pasteur çok iyi biliyordu ki, bilimsel açıklaması yapılmamış olan bir derde çare bulmak zaten mümkün değildir. Gerçi tarih boyunca insanlar birçok dertlerine çare bulduklarını sanmışlardır, ancak bunlardan bazıları dertlerini kısmen hafifletmiş, hattâ bazan gidermiş olsalar bile, bu çarelerin "güvenilir" olmadıkları şüphe götürmez. Nitekim tıp ***deneme ve yanılma*** yöntemleriyle yetinmek zorunda kaldığı sürece hep yerinde saymış, ancak bilimsel araştırma yöntemlerini uygulamaya başladıktan sonra hızla ilerlemeye başlamıştır. Bu bakımdan tıp bilimi Pasteur gibi adamlara çok şey borçludur. İnsan Pasteur gibi bir dehanın birşey bulduğunu iddia etmeden önce ne uzun ve zahmetli araştırmalar yapmak zorunda kaldığını, buna rağmen gene de çeşitli eleştirilere uğradığını, ancak bütün bu eleştirileri savuşturduktan sonra iddialarını kabul ettirebildiğini bilirse, şarlatanların oyu-

nuna gelmekten kendini kurtarabilir. Şimdi, isterseniz asıl konumuza gelelim:

Pasteur fermantasyonun nedenini nasıl buldu?[5]

Hikâye kısaca şöyle:
Günün birinde Bigo adındaki bir alkol üreticisi Pasteur'ün laboratuvarına gelip, "fermantasyonlarıyla başının dertte olduğundan" yakınarak yardımını rica eder. Henüz Pasteur'ün şekerin nasıl alkole dönüştüğü (fermantasyon) konusunda hiçbir fikri yoktur. Zaten Bigo'nun istediği sadece niçin bazı fıçılarda fermantasyonun yolunda gitmediğini araştırması ve buna bir çare bulmasıdır. Normal fermantasyon sürecini engelleyen nedir? Pasteur'ün ilk çözmesi gereken sorun budur, ancak araştırmaları sonunda Pasteur her iki sorunun da cevabını bulacaktır. İyi de, nasıl?

İlkin Bigo'nun bozuk fıçılarındaki gri yapışkan sıvıdan örnekler alıp şişelere doldurur, sağlıklı fıçılardan aldığı örnekleri de başka şişelere kor ve laboratuvarının yolunu tutar. Önce sağlıklı örnekten bir damla alıp mikroskop altında inceleyince sarımtırak renkte küçücük kürecikler çarpar gözüne. Üstelik bunların içinde bir sürü garip zerrecikler dansetmektedir. "Bunlar da ne ola ki?" diye düşünürken birden hatırlar: "Cagniard de la Tour bira mayasının (yeast) canlı mikroorganizmalar olduğunu söylememiş miydi[6]? İşte şeker kamışındaki glikozu alkole dönüştüren de bunlar olmalı." Elbet bu sadece bir "tahmin"den, bilemediniz, bir "hipotez"den ibaretti, dolayısıyla doğru da olabilirdi, yanlış da. Hem Bay Bigo ondan neyi rica etmişti? Bu defa Pasteur bozuk fıçıdan aldığı numune şişesini açıp koklar, bir büyüteçle içindeki sıvıyı inceler, sonra tadına bakar, en sonunda da şişeye litmus kağıdından kestiği şeritler daldırır ve kağıdın renginin kırmızıya dönüştüğünü görür. Bunun üzerine ondan da bir damla alıp mikroskobuna yerleştirir, dikkatlice bakınca bu numunede bira mayasından eser ol-

(5) Pasteur ve Koch için başvurduğum ana kaynak: *Paul de Kruif.* "Microbe Hunters", Pocket Books, New York, 1945. Türkçe'ye "Mikrop Avcıları" diye çevrilmiş olduğunu duyduğum bu kitabı okumalarını bütün okuyucularıma salık veririm. Modern Tıp tarihini en heyecanlı bir detektif romanı kadar ilginç yapan bir eser bu.

(6) Bk: *Paul de Kruif,* "Microbe Hunters", s. 64 vs. Bira mayasının canlı olduğunu, hattâ arpayı biraya dönüştürdüğünü 1837'de ilk bulanın Cagniard de la Tour olduğu anlaşılıyor. Ancak de la Touralçak gönüllü bir kişi olduğu için bu buluşunun reklâmını yapmamış. Bu da gösteriyor ki, aslında fermantasyon sürecinin ilk açıklamasını yapan Pasteur değil. Ayrı şekilde etin kokuşmasına mikroorganizmaların neden olduğunu ayrı yıl Dr. Schwann kanıtlamıştı, s.65.

madığını görür. Bir daha şişeyi eline alıp yakından inceler. Bir de ne görsün? Bazı gri zerrecikler şişenin cidarına yapışmışlar, bazıları da sıvının yüzeyinde yüzüyor. "Sağlıklı numunede bunlar olmadığına göre?.. Dur bakalım acele etme!"

Pasteur bu defa bu gri zerrecikleri mikroskop altında incelemeye koyulur. Bunlar birçok bakımdan sağlıklı numunede gördüğü zerreciklerden farklıdır, boyları da çok daha küçüktür. Uykusuz geçen bir geceden sonra gene alkol fabrikasına koşar, öteki hasta fıçılardan başka numuneler alıp laboratuvarına döner ve hepsini birer birer mikroskop altında inceler. Sonuç aynıdır, hepsinde çubuk biçimindeki zerrecikler dansetmektedir! Hem de milyonlarcası! Ve bunların kaynaştığı her numunede alkol yerine ekşimiş süt asidinden başka birşey yoktur. O zaman kafasında bir şimşek çakar:"Bu minik çubuklar canlı olmalı, üstelik asidin oluşmasının nedeni de onlar olabilir. Belki de bira mayasını yokedip (veya etkisiz hale getirip) alkol yerine ekşimiş süt asidinin oluşmasını sağlıyorlar, neden olmasın?"

Dikkatinizi çekerim: Belki içinden bir ses Pasteur'e "Buldun! Daha fazla ince eleyip sık dokumana gerek yok!" diyor, ama hiçbir doğrunun öyle çabucak bulunamadığını bilen bir bilim adamı olarak Pasteur bu sese kulağını tıkıyor. Buraya kadar elde edebildiği basit bir "tahmin", bir hipotezden ibarettir. Onun doğruluğundan kendisi yüzde yüz emin bile olsa, buluşunu şüphe ile karşılayacak olanların da her türlü soru ve itirazlarına cevap verebilecek durumda olması, teknik deyimiyle *hipotezini belgeleyebilmesi* gerekir[7]. İşte bundan sonra Pasteur bunu nasıl başarabileceğini araştırmaya koyulur. (İlerde şarlatanların böyle bir kaygıları olmadığını göreceğiz.) Bunun için ilkin bu minik çubukların "canlı" olduklarını kanıtlaması gerekecektir. İyi de, nasıl? Önce bu yaratıkları içinde yüzdükleri bu karmaşık bulamaçtan çıkarıp beslenebilecekleri daha saydam bir ortama aktarmak gerekecek, eğer böyle bir ortamda çoğaldıklarını gözleyebilirse, ne âlâ. İlkin şekerli suyu dener, olmaz. Daha başka formüller dener, onlar da yürümez. Sonunda bir miktar kurutulmuş bira mayası alıp saf suda kaynatır, su tümüyle saydam hale gelince, içine belli bir miktar şekerle elde edilen sıvının asitleşmesini önlemek için bir parça kalsiyum karbonat ekler. On-

(7) Bilim tarihinde birçok benzeri olan bu tutumun bir başka ilginç örneği de Fermi'nin "uranyum ötesi" elementleri bulmasıyla ilgili. Nitekim Fermi U92'yi yavaş nötronlarla bombardıman edince bazı garip radyoaktif cisimlerin ortaya çıktığını saptar, ancak kimyasal analiz yöntemlerini bilmediği için bunların ne olduğunu bilemez. Çalışma arkadaşları bunların 93 atom sayılı uran ötesi bir element olabileceğini söylerlerse de, Fermi bundan "emin olmadığı için" bu tür bir iddiada bulunmaz. Bk: *Britannica* 1987, vol 4, s.740 b-c.

dan sonra da ince bir iğne ucuyla hasta numunedeki gri zerreciklerden birini alıp hazırladığı kültüre dikkatle yerleştirir, sonra deney şişesini bir kuluçka fırınına koyup beklemeye başlar. Sözü uzatmayayım: Oldukça sinir yıpratıcı bir bekleyişten sonra Pasteur deney şişesinde yeni bir çok gri noktacıklar oluştuğunu ve bunların her birinden kabarcıklar çıktığını görür. Hedefine bir adım daha yaklaşmıştır, ama bakalım bunlar canlı mı? Şişeden bir damla alıp mikroskopta inceler. Gördüğü manzara gerçekten heyecan vericidir, zira lâmın bütün yüzeyi kaynaşan ve kıpırdayan milyonlarca minik çubukla kaplanmıştır. "Çoğalıyorlar, canlı bunlar!" diye mırıldanır kendi kendine ve sevincinden ne uyumak gelir aklına, ne yemek yemek.

Bazılarınız burada "Pasteur ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine" deyip hikâyeyi kesmemi bekliyor olmalısınız, ama, hayır, hikâye burada bitmiyor, zira Pasteur'ün kendisi hipotezini doğrulamış olduğundan emindir, ama başkalarının bunu kabul edeceğinden emin değildir. Onların, buluşunu şüphe ile karşılayacaklarından, hattâ onu yanlışlamak için ellerinden geleni ardlarına bırakmayacaklarından emindir. Bu nedenle ne olur ne olmaz diye deneyini sonraki günlerde defalarca tekrarlar. Sonuç hep aynıdır. Pasteur artık dayanamaz, keşfini ilkin Bay Bigo'ya açar ve kendisine fıçılarını bu minicik çubuklardan (bunlara bugün *bakteri* diyoruz) uzak tutmasını salık verir. Sonra mutlu haberi öğrencilerine iletir, ardından Profesör Dumas'ya, dostlarına bildirir, en sonunda da Bilimler Akademisi'ne aynı konuyla ilgili ağırbaşlı bir makale gönderir. Artık "fermantasyona gözle görülemeyecek kadar küçük canlıların yolaçtığı"ndan *kesinlikle* emindir! Şekeri alkole dönüştüren de, arpadan bira çıkaran da, üzüm suyunu şaraba çeviren de hep bu sağlıklı fıçılardan aldığı numunelerde gördüğü bira mayasıdır. Ama, gene de Pasteur'ün iddiasını *belgelemiş* olduğu söylenebilir mi? Bu sorunun cevabı, öteki bilim adamlarının göstereceği tepkiye bağlıdır. Eğer Pasteur'ün deneyleri karşısında "Pasteur haklı!" derlerse, ne âlâ, ya demezlerse?..

Heyhat, çağın en büyük kimyacısı diye bilinen Liebig'in tepkisi olumsuzdur. Bu Pasteur'ü bayağı sinirlendirir: "Demek Liebig bira mayasının şekerin alkole dönüşmesinde hiçbir rolü olmadığını söylüyor ha? Demek burada albümine ihtiyaç olduğunu, (albüminsiz olmayacağını), albümin çözülünce şekeri de birlikte alkole dönüştürdüğünü iddia ediyor, öyle mi? Ben ona gösteririm!" diye söylenir. İyi de, bunu nasıl başaracak? Aklına şu çare gelir: İçinde hiç albümin bulunmayan bir kültürde bira mayalarını çoğaltacak-

tır. Eğer bu mikroorganizmalar böyle bir kültür içinde de şekeri alkole dönüştürürlerse, Liebig'in işi bitik demektir! Ama böyle albüminsiz bir kültür bulmak hiç de kolay değildir. Neyse, uzun arayışlardan sonra Pasteur -şans eseri- aradığını bulur. Daha önceki deneylerini bir defa da bu albüminsiz ortamda tekrarlar: Sonuç aynıdır! Ancak, "sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yermiş", Pasteur de haftalar boyu deneyini defalarca tekrarlar. Bunun için de bira mayalarını bir şişeden bir başkasına aktarıp çoğalmaya ve şekeri alkole dönüştürmeye devam edip etmediklerini araştırır. Sonuç gene aynıdır! Ama bıkmadan usanmadan bu buluşunu kontrol etme işini sürdürür. Belki "Bu kadarı da fazla" diyeceksiniz, ama bilimde işi şansa bırakmamak temel kuraldır. Bu nedenle Pasteur deneylerine aralıksız devam eder. Bu onda neredeyse bir "tutku" halini almıştır; yemeyi, içmeyi, uyumayı bile unuttuğu olur. Mikroorganizmaların şekeri alkole dönüştürme işini ne kadar sürdürebildiklerini anlamak için tam üç ay deney üstüne deney yapar. Sonunda artık hiçbir şüphesi kalmamıştır. Liebig'e meydan okuma sırası artık ona gelmiştir. Bütün Fransa onun bu son "zaferini" kutlamakta, onu her şekilde onurlandırmaktadır.

"Artık Pasteur herkesi ikna etmiş olmalı!" diye düşünüyorsanız, yanılıyorsunuz. Nitekim gene oradan buradan çatlak sesler duyulmaya başlar. Pasteur yeni buluşlarıyla eski teori ve inançların pabucunu dama attığı için düşmanlar kazanmıştır da, ondan mı? (Bu, bilindiği gibi, şarlatanların baş argümanı.) Hayır, onları asıl kızdıran, Pasteur'ün o karşısındakileri küçümseyen, "kendinden emin" tavrıdır. Ne kadar büyük olursa olsun, bilim adamının alçak gönüllülüğü elden bırakmaması gerekir, zira bütün başarılı deneylerine rağmen, bir yerde açık vermesi mümkündür. Nitekim Pasteur'ün deneylerinde gerçekten de bazı boşluklar vardır. O da bunun farkındadır, hattâ bu yüzden uykusuz geceler geçirdiği bile olmuştur. Bir kısım bilim adamı da bu nedenle onun teorisinin *yeterince belgelenmemiş* olduğu kanısındadır. Lâfı uzatmamak için yeniden ayrıntılara girmeyeceğim. Şu kadarını söyleyeyim ki, Pasteur bu eleştiriler sayesinde yeni bir maya türünün (şekerden acımış tereyağı asidini üreten mayanın) varlığını keşfetmiştir. Üstelik bu yeni mayanın havasız yaşadığını (havayla temas edince öldüğünü) de bulmuştur[8].

(8) Ancak *anaerobik* bakterilerin varlığı çok önceleri, ilkin Leeuwenhoek, sonra da Spallanzani tarafından keşfedilmiş bulunuyordu. Mikropların etin kokuşmasına yol açtığını da ondan önce Schwann bulmuştu, ama Pasteur'ün bunlardan haberi olmadığı anlaşılıyor.

Pasteur'ün fermantasyonu açıklamasının hikâyesi burada bitiyor[9]. Bu kıssadan şu hisseyi çıkarabiliriz: "Buluş bağlamında" aceleci olmamak, "belgeleme bağlamında" ise alçakgönüllü olmak bilim adamının iki önemli erdemi. Bilim adamı bir deyime kendi kendisine karşı "şeytanın avukatlığı"[10] görevini de yüklenip -başkasının eleştirilerini beklemeden- düşüncelerinde eksikler ve kusurlar olup olmadığını araştırmalıdır. Başkalarından bir eleştiri gelince de kusuru onlarda değil, ilkin kendinde aramalıdır.

Pasteur kendiliğinden üremenin imkânsızlığını nasıl kanıtladı?

Daha önce de belirttiğim gibi, Pasteur yalnız *fermantasyon* olayına değil, çürüme, ekşime, bozulma, hattâ birçok *hastalanma* olayına da mikroorganizmaların, çeşitli *mantar*, *bakteri* ve *virüs*lerin yolaçtığı kanısındaydı. Özellikle bu sonuncu kanısını belgeleyebilmesi için bu gözle görülmeyen minik yaratıkların başka canlılara dışarıdan gelip musallat olduklarını kanıtlamak zorundaydı, bunun için de bu mikroorganizmaların *kendi kendilerine* (daha doğrusu, başka organik veya inorganik cisimlerden) üreyemeyeceklerini, dolayısıyla

(9) Ancak Pasteur'ün açıklamasında hâlâ önemli bir boşluk kalmıştır: Bu mikroorganizmalar fermantasyon işini nasıl başarıyorlar? Şekerin alkole dönüşmesi ne de olsa bir kimyasal reaksiyondur, buna göre bu canlı varlıkların buradaki rolü olsa olsa katalizörlük olabilir. Nitekim, Pasteur'ün ölümünden kısa süre sonra bir başka bilgin, Eduard Buchner, 1897'de rastlantı eseri bira mayasından elde ettiği (içinde canlı hücre olmayan) bir ekstrenin de şekeri alkole dönüştürdüğüne tanık olur. Demek ki, fermantasyona bira mayasının kendisi değil, ürettiği bir enzim neden oluyordu. Bugün bir değil, birçok enzimin fermantasyona yol açtığı biliniyor. Eğer Liebig 'in böyle bir enzimden haberi olsaydı, Pasteur'ün canlı mikroorganizmalar olmadan fermantasyon olamayacağı yolundaki iddiasını hemen çürütebilirdi.

(10) 'Şeytanın avukatı' deyimini açıklamayı konumuz bakımından gerekli görüyorum: Katolik Kilisesindeki bir geleneğe göre, herhangi bir insan "ermiş"(aziz)liğe aday gösterilince, kilise kardinallerinden birine adayın aleyhindeki bütün belgeleri toplama görevi verilir. İşte bu kişiye "şeytanın avukatı" denmektedir. Amaç, gösterilen adayın azizlik mertebesine gerçekten lâyık olup olmadığını saptamaktır, zira pek çok insanda dinî ve ahlakî erdemleri açısından büyük hayranlık uyandırmış olan bir insanın da onlarca bilinmeyen bazı kusurları olabilir. Ve bu kusurlar ona ermişlik payesinin verilmesini engelleyebilir. Bu tutum kilisenin işi ne kadar ciddiye aldığını gösteriyor. Batının *bilimsel değerlendirme* konusunda kilisenin bu geleneğinden esinlenmiş olması çok muhtemel bence. Unutmamak gerekir ki, bu konuda gösterilen titizlik herşeyden önce bir "ahlâkî" tutumun belirtisi. Nitekim ikide bir bilim ahlâkından sözedişimin nedeni de bu. "Doğruluk sevgisi" dürüst olmayı, "dürüstlük" de doğruluk sevgisini gerektiriyor.

onların da tıpkı öteki canlılar gibi kendi ana- babalarından türediklerini göstermek zorundaydı. Gerçi bunun böyle olduğunu iki İtalyan bilgini, Redi ile Spallanzani çeşitli deneylerle çoktan kanıtlamışlardı[11], ancak Pasteur'ün zamanında birçok bilginin, değişik gerekçeler öne sürerek, kendiliğinden üreme teorisini savunduklarını, dolayısıyla biogenez (biogenesis) diye anılan karşıt teoriyi reddettiklerini görüyoruz. Pasteur bu kafalarda iyice kök salmış inancı (yoksa "önyargıyı" mı demeliydim?) yıkmadan yukarıda sözünü ettiğim olayların bilimsel açıklamasının yapılamayacağı kanısındaydı. Pasteur'ün bu önyargıyı yıkma konusunda giriştiği araştırmalar, çağdaşlarını ikna edebilmek için katlanmak zorunda kaldığı güçlükler gerçek bilim adamının şarlatandan ne kadar farklı bir karakter yapısına sahip olduğunu göstermesi bakımından bir defa daha anlatılmaya değer.

İlkin gene *kendi kendini ikna etmek* için bir sürü deneyle işe başlar Pasteur. Bir sürü şişeye yarıya kadar süt veya sidik (urine) doldurur. Sonra onları kaynar suya daldırıp bir süre bekletir, daha sonra da ince boyunlarını alev püskürterek lehimler ve bir kenara kor. Yıllar sonra onları tekrar açtığında bakar ki, ne sütte ne de sidikte en küçük bir bozulma olmamıştır. Şişelerin içindeki havanın oksijeni de nerdeyse olduğu gibi yerindedir. Görünürlerde hiçbir mikrop da yoktur. Buna karşılık, kaynatmadan bıraktığı öteki şişelerdeki süt ve sidik mikrop kaynamaktadır. Üstelik içlerindeki havada oksijenden eser kalmamıştır. Demek mikroplar bu oksijeni beslendikleri sütü veya sidiği yakıp yoketmek için kullanmışlar! "İyi de bu mikroplar nereden çıktı?"

"Havadan elbet, bunu bilmeyecek ne var?" dediğinizi duyar gibiyim. Ama bunu *bildiğinizi* sanıyorsanız, yanılıyorsunuz, zira bunu size daha ilkokulda öğretmenleriniz söyledi, siz de onlara *inandınız*, hepsi o kadar, yoksa birşey bildiğiniz filan yok! Bildiğinizi *iddia edebilmeniz* için mikropların süte havadan geçtiğini -hiçbir şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde- kanıtlayabilmeniz gerek. Oysa, biraz sonra bu işin hiç de sanıldığı kadar kolay olmadığını göreceksiniz. Onun için, Pasteur'ün çağdaşlarını sakın önyargılı, hele dogmatik olmakla suçlamaya kalkmayın hemen! Tam tersine, kendinizin bazı olmayacak iddialara ne kadar kolay inanmaya teşne olduğunuzu hatırlayın!

Spallanzani gibi Pasteur'ün de bu mikropların cansız bir madde olan süt veya sidikten üreyebileceğini aklı almıyordu, ama buna

(11) Bu konuda Bk: *Paul de Kruif* "Microbe Hunters", s.25-60. Aynı konu için ayrıca bk:" Molecules to Men", Houghton Mifflin, 1976, s.109-114, s.681-82

inanan milyonlarca insanı bunun "akıl almaz" birşey olduğuna ikna etmek gerektiğini de biliyordu. Kaldı ki, "Evrim Teorisi"ne göre *ilk* mikroorganizmaların cansız maddeden üremiş olmaları gerekiyordu, dolayısıyla bu teoriyi kabul eden bilim adamlarına *şimdiki* mikroorganizmaların bu şekilde *üreyemeyeceğini* kanıtlamak daha da zor olacaktı. Kendinden önce de başkaları havada mikrop olduğunu göstermişlerdi, ama Pasteur bunları yeterli bulmamış olmalı ki, yeni yeni deneyler düşündü: Örneğin incecik cam tüpler içine pamuk parçaları sıkıştırdı, tüplerin bir ucuna bir emme pompası yerleştirdikten sonra öteki ucunu pencereden dışarı verip neredeyse bahçenin yarı havasını emdi, sonunda oturup pamuğa yapışan canlıları saymayı denedi. Bununla da yetinmeyip bu mikrop yüklü pamuk parçalarını kendi yaptığı bazı özel aletlerle bir maya kültürüne aktardı ve çoğalıp çoğalmadıklarını araştırdı. Spallanzani'nin deneyini bir de kendi denedi. Yusyuvarlak bir şişeye bir miktar maya çorbası koyup şişenin ağzını gene primus lâmbasıyla kapattı. Çorbayı birkaç dakika kaynattıktan sonra hiçbir mikrobun üremediğini gördü. Ancak bununla da işin bitmeyeceğinin farkındaydı, zira vaktiyle Needham'ın Spallanzani'yi nasıl eleştirdiğini biliyordu: Kaynatma şişedeki elastik havayı dışarı kaçırıyor, o kaçınca da mikroorganizmaların oluşmasını mümkün kılan "bitkisel güç" (vegetative force) yok oluyordu. Gerçi Spallanzani bu itirazı da etkisiz kılmayı başarmıştı, ama Pasteur daha da "ikna edici" bir çare aradı ve sonunda eski deneyini bu defa ağzı açık kuğu boyunlu bir şişede tekrarlamaya karar verdi. Böylece ısınan hava dışarı çıksa bile, sonradan taze hava dışarıdan içeri girebilecekti. Eğer gene de kaynatılan çorbada mikrop üremezse, bu dışarıdan şişeye mikrop girmediğini gösterirdi. Böyle olduğunu kanıtlamak için Pasteur bazı şişelerin boyunlarını kırıp bir kenara koydu ve kısa zamanda bunların içindeki çorbada mikropların kaynaştığını gördü. Öte yandan boynu kırılmamış şişelerdeki çorba en az bir buçuk yıl boyunca mikropsuz kalabiliyordu. Bunun da tek bir açıklaması olabilirdi: Havadaki mikropları taşıyan toz zerreleri -eğri olduğu için- şişenin boynuna takılıp kalıyor ve sıvıya ulaşamıyordu. Bunu da kanıtlamak zor değildi: Nitekim kırılan şişe boynunda mikropların biriktiğini mikroskop altında saptamak mümkün olduğu gibi, şişeyi içindeki sıvı boyun kısmına değecek kadar eğip tekrar doğrulttuktan sonra kısa zamanda mikropların oluştuğu gözlenebiliyordu.

Bütün bu deneyleri yaparken Pasteur'ün sonuçtan emin olduğunu sanıyorsanız, çok yanılıyorsunuz. Tam tersine, onun büyük bir tedirginlik içinde olduğunu görüyoruz. Hem de yalnız sonuç-

tan emin olmadığı için değil, denemeleri ne kadar başarılı olursa olsun, onda gene bir kusur bulacakların çıkacağından emin olduğu için! İşte bu düşünceyle Pasteur yeni bir deneyler dizisini başlatmaya karar verir (Ee, bu kadarı da fazla demeyin sakın, zira biraz sonra göreceğiniz gibi, bu yeni deneylere rağmen Pasteur'e meydan okuyanlar çıkacaktır!) Bu seferki deneyleri kısmen herkesin gözü önünde gerçekleştirecektir.

Sözü uzatmayayım: Pasteur ve asistanları (bu defa etrafında koşuşan bir çok asistanı vardır) bir sürü yuvarlak göbekli şişelere belli bir düzeye kadar bira mayası çorbası doldurup birkaç dakika kaynar suya daldırırlar, içindeki çorba kaynayadursun, bu arada şişelerin boyunlarını alev altında eritip kapatırlar. Şişelerin içinde kaynamış maya çorbasıyla bir miktar hava boşluğundan başka birşey kalmamıştır. Bu şişeleri alıp yola koyulurlar. Pasteur'ün ilk durağı Paris Gözlemevi'nin mahzenleridir. İçinizde "Orada işleri ne?" diyenleri duyar gibiyim. Pasteur asistanlarına gereken açıklamayı yapar: "Burada hava öyle durgun, öyle sakindir ki, pek bir toz olmadığı gibi mikrop da yok gibidir!" Ellerini değdirmeden alevde akkor haline gelinceye dek kızdırdıkları forsepslerle on şişenin boynunu peşpeşe kırarlar ve tekrar içlerine dışarıdan hava dolduğunu belli eden "fıss..." sesini duyunca bir alkol lâmbasının aleviyle boyunlarını lehimlerler. Aynı işlem gözlemevinin bahçesinde de tekrarlandıktan sonra şişeler laboratuvara getirilip kuluçka fırınına yerleştirilir. Birkaç gün sonra şişeler incelendiğinde görülen manzara şudur: Mahzende açılan şişelerden dokuzu temiz, sadece biri mikropludur. Öte yandan, bahçede açılıp kapatılanlar mikrop kaynamaktadır! Tahmini doğru çıkmıştır: Mikroplar çorbaya havadaki tozlarla girmiştir!

Ama durun, hikâye daha bitmedi: Bu defa Pasteur şişelerinden yirmisini yanına alıp trene koşar: Juralardaki Poupet tepesine tırmanıp şişeleri orada açıp kapar. Sonra yirmi şişeyle aynı deneyi Mont Blanc'ın yamaçlarında tekrarlar, zira yukarılara doğru çıktıkça havanın daha temiz (yani tozsuz ve mikropsuz) olması nedeniyle daha az sayıda şişede mikrop üreyeceğini düşünmektedir ve sonunda bu düşüncesinde de haklı olduğu meydana çıkar. Artık "tek başına" (yani "mikropsuz") havanın maya kültürü içinde mikropların oluşmasına yolaçmayacağını kanıtlamış olduğundan emindir, dolayısıyla sonuçtan Akademiyi haberdar edebilir. "Ah bir de balonla çok daha yukarılara çıkabilseydim!" diye göğüs geçirir. Ama artık buna gerek yoktur, zira Akademi üyeleri Pasteur'ün iddiasını kesinlikle kanıtlamış olduğu görüşündedir.

Heyhat, gene bazı "şüpheciler" kalmıştır. Herhalde Pasteur'ün kendilerini bilim yapmanın en önemli aracı olan "deney"e önem vermemekle suçlamış olmasından da alınan üç doğa bilimcisi Pasteur'ü kendi silâhıyla vurmaya karar verirler. Pouchet, Joly ve Musset adındaki bu üç silâhşör, birkaç şişeye bu defa mayadan yapılmış bir çorba yerine kuru ottan pişirilmiş bir çorba doldururlar ve şişelerin içindeki havayı boşalttıktan sonra Pirenelerdeki Maladetta tepesine tırmanıp Pasteur'ünkünden çok daha yüksek bir yerde şişelerin ağzını açarlar. Son derece ürkütücü bir dönüş serüveni sonunda vardıkları bir handa şişeleri uyduruk bir kuluçka fırınına koyup birkaç gün bekletirler. Şişeleri açınca ne görseler beğenirsiniz? İçleri mikrop kaynamıyor mu? Şimdi gelin de çıkın bakalım bu işin içinden!...

Ancak Pasteur öyle kolay kolay pes edecek adam değildir. Önce muarızlarının deneyini alaya alır. Karşı taraf aynı biçimde cevap verince bir ağız dalaşıdır başlar. Kavga bir düelloya dönüşmek üzereyken muarızları Pasteur'ü Bilimler Akademisi önünde halka açık bir "demonstrasyon"a davet ederler. Pasteur de bu meydan okumayı sevinerek kabul eder, zira onlara günlerini göstereceğinden emindir. Ne var ki, tam deneyin yapılacağı karar günü gelip çatınca bizim üç silâhşörler ortada görünmezler. Pasteur gene de bunu haklılığını kanıtlamak için yeni bir fırsat sayıp halkın ve Akademi üyelerinin önünde deneyini tekrarlar. Artık herşey gün gibi açıktır. Komisyonun açıkladığı karar şöyledir: "Bay Pasteur tarafından gözlenen ve Pouchet, Joly ve Musset tarafından yadsınan olgular kusursuz bir kesinlikle saptanmış bulunmaktadır."

Burada yeni bir fikrin bilim toplumu tarafından "resmen" kabul edilişinin tipik bir örneğini görüyoruz. Bilim dünyasının en büyük başları biraraya gelmiş ve tıpkı bir cinayet davasında bir sanığın "suçlu" olup olmadığı konusunda karar vermekle görevlendirilmiş jüri üyeleri gibi her iki tarafın iddialarını dinleyip kararlarını vermişlerdir. "Bundan iyisi can sağlığı!" öyle değil mi?

Ne yazık ki her zaman değil, zira bilindiği gibi, bazan en dikkatli ve titiz jüri üyeleri bile kararlarında yanılabiliyorlar. Nitekim sonradan üç doğa bilimcisinin iddialarında tümüyle haksız olmadıkları anlaşılır. Meğer onların deneylerinde kullandıkları kuru ot çorbası saatlerce kaynatıldıktan sonra bile içindeki mikroplar sağ kalabilirmiş. Bunu da yıllar sonra Tyndall adındaki İngiliz bilgini meydana çıkarmış. Ama bu bile sonuçta Pasteur'ün haklı olduğunu gösteriyor.

Bu "kıssa"dan da, özellikle asıl konumuz açısından çıkarma-

mız gereken çok önemli bir "hisse" var, o da şu: Çoğu zaman akıllarına esen herhangi bir fikri, hiçbir denetleme zahmetine katlanmadan bilgi pazarına sürmeye kalkan şarlatanların en küçük bir eleştiriyle karşılaşınca ortalığı velveleye verip kendilerini eleştirenleri dogmacılıkla suçlamaya, hele kendilerini Galileo, Pasteur ve Semmelweiss'a bezetip birer "bilgi kurbanı" gibi göstermeye hiç mi hiç hakları yok. Bu tür bir davranışın bilgisiz halk yığınlarının sempatisini kazanmaya yönelik kaba bir aldatmaca olduğunu görmek için gerçek bilim adamlarının eleştiri, hattâ düpedüz hakaret karşısında nasıl davrandıklarına bakmak yeter. Siz hiç şiddetle eleştirildiği zaman bile "haksızlığa uğradığı" yolunda vaveylâyı basan ve eleştirmenlerini akılsızlık, bilgisizlik ve çıkarcılıkla suçlayan büyük bilim adamı duydunuz mu[12]? Gerçi bilim adamları da sonunda insandır, onların da bazan duygularına kapılıp muarızlarına ağır sözlerle karşılık verdikleri olur, ama her türlü şüpheyi dağıtacak kanıtlar göstermek zorunda olduklarını hiçbir zaman unutmazlar, zira *onus probandi* (kanıtlama yükümlülüğü) iddia sahibine aittir. Nitekim, şarlatanların tanık gösterdikleri bütün büyük bilim adamları görüşlerini kabul etmeyenleri dogmacılıkla suçlayacak yerde, onları ikna edebilmek için çırpınmışlar, kanıt üzerine kanıt göstererek eleştirilerini cevaplandırmaya, şüphelerini dağıtmaya çalışmışlardır.

Kaldı ki, "dogmacılık" her zaman kötü veya yanlış bir tutum da değildir, tam tersine, bazan faydalı, hattâ gerekli bile olabilir. Aslında *dogmacılıkla* onun tam tersi olan *şüphecilik* bir paranın iki yüzü gibi birbirinden ayrı düşünülemez kavramlardır. İnsan nasıl sahip olduğu maddî değerleri kaybetmek istemezse, kafasında bir defa yer etmiş inanç ve fikirleri de kolay kolay bırakmak istemez. Bu tutuculuğun doğal bir sonucu, şu veya bu şekilde benimsemiş

(12) Buluşları zamanında anlaşılamamış veya çağdaşları tarafından alay konusu olmuş birçok bilim adamı vardır, ama bunlar bu durumu hoşgörüyle değilse bile, sabırla ve ağırbaşlı bir susuşla karşılamasını bilirler. Bu tavrın en ilginç, hattâ neredeyse dokunaklı bir örneğine Barbara McClintoc'ta rastlıyoruz. Mısır hücreleri üzerinde yaptığı uzun ve yorucu araştırmalar sonunda "yer değiştiren genler" (jumping genes) olduğunu saptayan McClintock'un bu buluşunu meslektaşları ciddiye almamışlar, hattâ son derece zeki ve çalışkan bir insan olduğunu bildikleri halde McClintock'u kafasını yanlış bir fikre takmış, eksantrik biri gibi görmüşler. Zamanla McClintock'un haklı olduğu anlaşılmış ve kendisine buluşunun üzerinden 30 yıl geçtikten sonra Nobel Tıp Ödülü (1983) verilmiştir. Bütün bu süre boyunca McClintock meslektaşlarının anlayışsızlık ve alaylarına sabırla katlanmış ve çalışmalarını sürdürmüş. Kendisini araştırmalarına öylesine kaptırmış ki bir defasında tam 20 dakika boyunca kendi adını hatırlayamamış! Bk: *Ulla Fölsing*: "Nobel-Frauen" 1990, s:100-116.

olduğumuz düşüncelere taban tabana zıt gibi görünen yeni fikirleri *şüphe* ile karşılamaktır. Bu doğal olduğu kadar çoğu zaman gerekli de bir davranış, zira insanlar genellikle yüzyılların deneyleri sonunda doğru olduğuna inandıkları fikirleri kolayca terkedip, yeni fikirlere hemen kafalarının kapılarını açsalardı, ne *bilgi birikimi* olabilirdi, ne de *sağduyu* diye birşey kalırdı. "İstikrar" yalnız politik ve ekonomik hayatta değil, fikir hayatında da onsuz olunamaz bir faktör. Nitekim bazı temel fikirlerde, araştırma ve değerlendirme yöntemlerinde istikrar sağlanamadığı sürece bir "bilim geleneği" de kurulamaz. Oysa bilimin *ilerleyebilmesi* için böyle bir geleneğe ihtiyaç vardır[13]. Bu nedenle bilimde çok yeni, yani yerleşmiş düşünme alışkanlıklarına ters düşen fikirleri ilkin "şüpheyle karşılamak" son derece normal, hattâ "övgüye değer" bir tutumdur. İşte bu tutumdur ki, yeni fikrin sahibini iddiasını kanıtlama zorunluluğu ile karşı karşıya bırakır. Şarlatanların ikide bir Galileo'yu veya Pasteur'ü örnek göstermelerinin asıl amacı bu zorunluluktan kaçmaktır. Oysa ne Galileo, ne de Pasteur *onus probandi*'ye yan çizmeye kalkışmışlardır[14]. Açıkçası şarlatanlar şunu demeye getiriyorlar: "Sakın bizi eleştirmeye kalkmayın, yoksa siz de ilerde (geçmişteki birçok acı örnekleri gibi) dogmacılıkla suçlanırsınız!" Buradaki *kurnazlığın* bilmem farkında mısınız: Aslında tipik şüphe belirtisi olan eleştiriler kendilerine yöneltilince, şarlatanlar bunu dogmacılık belirtisi gibi göstermeye kalkışıyorlar! Biz iyisi mi gene Pasteur'e dönelim.

(13) Gerçi Claude Bernard bilim adamının aklının kapılarını yeni görüşlere daima açık tutmasını, bir teoriyi bir öğreti (doctrine) biçiminde dondurmaya kalkmamasını salık veriyor, ama bu bizim söylediklerimizle çelişmiyor, zira yeniliğe açık olmak sadece en iyi belgelenmiş teorilerin bile ilerde bir gün değişebileceğini, hattâ tümüyle terkedilebileceğini akıldan çıkarmamak anlamına geliyor. Yoksa her yeni görüşü incelemeden, eleştirmeden kabul etmek söz konusu değil. Bk: *Claude Bernard*: Introduction à l' Etude de la Médecine Expérimentale, Paris, 1965, s.84, 231, 303,305

(14) Bu vesile ile hatırlatmakta yarar görürüm: Bu büyük adamların görüşlerine karşı çıkanları salt yeni bir fikri kabul etmiyorlar diye dogmacılıkla suçlamak da yanlış bence. Örneğin Galileo'nun Copernicus'çu dünya görüşünü kabul etmeyenler arasında belki ön yargılı, hattâ bağnaz kişiler de vardı, ama astronomiden biraz anlayan çoğunluğun ana iddiası bu görüşün "yeterince belgelenmemiş" olduğu yolunda idi. Nitekim, bunun üzerine Galileo büyük eseri *Dialogo*'yu yazıp teorisini (herkesin anlayabileceği bir dille) artık hiçbir aklı başında insanın şüphe etmeyeceği biçimde kanıtlamaya çalışacaktı. Biraz önce aynı amaçla Pasteur'ün nasıl çırpındığını gördük.

Pasteur mikropları nasıl suçüstü yakaladı?

Bilim tarihinde beni en çok şaşırtan olgu mikropların varlığını ilk defa ortaya çıkaran (mikroskop altında onları ilk defa gözleyen) Leeuwenhoeck'ten tutun, canlıların kendiliklerinden üreyemeyeceğini (spontenous generation) gözle görülebilir küçük canlılar üzerinde yaptığı deneylerle ilk defa kanıtlamış olan Redi'ye, onun ardından gene yaptığı deneylerle bu defa mikroorganizmaların da kendiliklerinden (yani canısız maddeden veya başka bir canlının bozulmasıyla) üreyemeyeceklerini kanıtlamış olan Spallanzani'ye kadar hiç kimsenin aklına mikropların bazı hastalıklara neden olabileceği fikrinin gelmemiş olmasıdır[15]. Burada bu "sırrı" açıklamak gibi iddialı bir girişimde bulunmaya kalkmayacağım. "Akıl akıldan üstündür" atasözü ilkin işin içine "deha" dediğimiz üstün düşünme yeteneğinin karıştığını hatırlatıyor. Doğru, büyük buluşlarda zekânın veya "sezme gücü"nün rolü yadsınamaz. Ancak bu arada "gözlem birikimi" diyebileceğimiz olgunun da payını unutmamak gerek.

Hatırlayacaksınız, Pasteur'ün fermantasyon olayını açıklaması herşeyden önce yaptığı çok dikkatli gözlemlere dayanıyor. (Hattâ burada Pasteur gözlemden önce herhangi bir *hipotez* bile kurmamış görünüyor.) Meyvelerin çürümesine, sütün, biranın ve şarabın ekşimesine (asitleşme) bakteri denilen başka mikroorganizmaların yolaçtığını saptaması da gene çok dikkatli gözlemlerin sonucu. Ama Pasteur hemen bu iki gözlem türü arasında bir benzerlik görmekte gecikmiyor: *Fermantasyon* da, *bozulma* da mikroorganizmaların yolaçtığı değişimler. Herhalde burada Pasteur'ün kafasında şu düşünce belirivermiş olmalı: Sakın bazı hastalıklara da bu küçücük yaratıklar neden olmasın? Nihayet hastalık da bir tür bozulma değil mi?

Böylece Pasteur belki ilk defa bir *hipotez* (bir tahmin)den yola çıkmış oluyordu. Ancak Pasteur'ün burada (şarlatanların yaptığı gibi) "işkembeden atma" yöntemiyle çalışmadığı kesin. Hattâ daha önceki gözlem ve deneyleriyle de yetinmeyip, hipotezini kanıtlama işine girişmeden önce onu destekleyen başka "ipuçları" aramış olması kuvvetle muhtemel. Örneğin, eskiden beri bilinen bir olgu var: Bazı hastalıklar (romatizma, kalp hastalıkları gibi) bunlara yakalananlardan başkasına, en yakınlarına bile geçmediği halde, veba, kolera, tifo, verem, hattâ nezle gibi hastalıklar kolaylıkla geçebi-

(15) Sadece 18. yy'da Plencisz adındaki biri bu fikri ortaya atmış, ama kimse oralı olmamış. Bk: *Britannica*, 1970

liyor, bazan "salgın" halini alabiliyor. İyi de, bu geçme veya bulaşma nasıl oluyor? Bunu "rastlantı" ile açıklamak imkânsız: Herhalde arada hastalığı bir canlıdan bir başka canlıya taşıyan "aracı" faktörler olmalı. Ancak bunları gözle de göremiyoruz. O halde? Fermantasyonla bozulmaya birtakım gözle görülmeyen yaratıklar neden oluyordu: Üstelik Spallanzani'den sonra Pasteur de bu yaratıkların *her yerde*, bu arada havadaki toz zerrelerinde bile bulunduğunu, dolayısıyla yalnız yiyecek ve giyecekle değil, havadaki bu tozcuklarla da bir canlıdan bir başkasına geçebileceğini düşünmüş olmalı. Yoksa salgın hastalıkların bir yerde başgösterdikten sonra bir orman yangını gibi hızla yayılması, bazan binlerce kilometre uzağa kadar sıçrayabilmesi başka nasıl açıklanabilirdi?

Bugün bütün bunlar bize "apaçık" gibi görünüyor, oysa Pasteur'e gelinceye kadar -mikropları en yakından tanıyanların bile- bu ihtimali düşünememiş olmaları onların Pasteur kadar zeki olmamasından çok, Pasteur'ün sahip olduğu bazı gözlem verilerinden yoksun olmalarıyla açıklanabilir, sanıyorum. Elbet Pasteur'ün "mikrobik hipotezini" bulmasında isabetli analojiler ve geçerli çıkarımlar yapabilen bir insan olmasının da büyük rolü var. ("Yaratıcılık" bu değil mi zaten?) Ancak burada "bilgi birikimi" dediğimiz faktör de en az o kadar önemli.

Gerçi buraya kadar söylediklerim daha çok "buluş bağlamı" ile ilgili. Bu nedenle şu anda üzerinde durduğum "belgeleme bağlamı" ile ilişkisiz gibi görülebilir, ama iş o kadar basit değil. Bazan "işkembeden atma" yöntemiyle de yeni bir "buluş" yapılabileceğini söylemiştim. Ancak bir buluş ne derece daha önceki bilgilere dayanıyorsa, doğru çıkma şansı o derece büyüktür, dolayısıyla belgelenmesi de o derece sağlam olacaktır. Bu bakımdan da gerçek bilim adamlarıyla şarlatanlar arasında önemli bir fark olsa gerek. Bazan rastlantı sonucu buluşlar yapıldığını daha önce gördük. Ancak bunlar oldukça nadir olaylar. Genellikle şarlatanlar "işkembeden atma" yöntemiyle çalıştıkları, yani şu veya bu biçimde akıllarına esen fikirleri bilgi diye öne sürdükleri halde, gerçek bilim adamları kafalarında zaten çözmeye çalıştıkları bir sorunla işe başlıyor ve onun çözümü için daha önceki gözlem, deney ve okumalarından elde ettikleri bütün bilgileri de gözönünde tutarak, hayal güçlerinin yardımıyla bir çıkış yolu arıyorlar. "Buluş bağlamında" çoğu zaman şarlatanın tek dayanağı hayal gücü[16]. Fazla bir ön bilgisi de olma-

(16) İlerde göreceğimiz gibi, her şarlatanın yeni bir fikri salt kendi fantezisine dayanarak üretmesi gerekmiyor. Halkın belleğinde yer etmiş çok eski masallardan (ama en çok da din kitaplarında anlatılanlardan), bazan düpedüz "söylenti"lerden esinlendiği de olur. Buna karşılık, "bilimsel düş" hikâyelerinde pek çok bi-

dığı için, hayal gücü onu bazan sağduyunun ve aklın sınırlarını aşmaya zorluyor. Öne sürdüğü teorilerin çoğu zaman "bilimsel düş" (science fiction) hikâyelerine benzemesi de buradan kaynaklanıyor zaten. Ayrıca bu teorileri kanıtlamaya kalktıklarında (ki bu oldukça nadir bir olay) gülünç duruma düşmelerinin de temel nedeni bu.

Şimdi gene asıl konumuza dönebiliriz sanırım: Evet, Pasteur mikropları suç üstünde *nasıl* yakaladı?

Pasteur'ün bu konudaki başarılarının hikâyesi daha ilkokuldan itibaren ders kitaplarında sık sık anlatılır. Ayrıca bu hikâye çeşitli sinema filmleriyle belgesellere konu teşkil ettiği için benim aynı konuda anlatacaklarım bazılarına "fuzulî" gelebilir. Ancak mikrop teorisinin gerek kapsamı, gerek pratik sonuçları bakımından "hayatî" önem taşıdığı, buna karşılık yüzyıllardan beri yerleşmiş inançlara ters düştüğü gözönünde tutulursa, Pasteur'ün bu teoriyi kabul ettirmekte çok daha fazla zorlanmış olacağı kolayca anlaşılır[17].

Bir de şu var: Gerçi Pasteur teorisinin doğruluğuna kuvvetle inanıyordu, ama gene de *yanılmış* olabilirdi. Nitekim bilim tarihi uzun süre doğru sanılmış, ama sonradan yanlışlığı ortaya çıkmış teorilerle dolu değil miydi? Bu nedenle Pasteur insanın hiçbir zaman "sezgisine", hattâ gözüyle gördüklerine fazla güvenmemesi gerektiğini biliyordu. (Ne yazık ki, okul kitaplarında asıl ders alınması gereken bu nokta üzerinde hiç durulmuyor.) Daha önceki buluşlarında mikroskopla yaptığı dikkatli gözlemler ona yol göstermişti. Ancak şimdiye kadar mikropların herhangi bir hastalığa yol açtığını *gözleriyle görmemişti*. Sadece fermantasyon ve bozulma olaylarından benzetme yoluyla bu minik yaratıkların daha büyük canlılarda hastalıklara da neden olabileceğini düşünmüştü. Ama bakalım gerçekten de öyle miydi? Bunu kanıtlamanın tek yolu vardı: Mikropları hastalık yaparken suçüstü yakalamak! Tıpkı biranın ve şarabın bozulmasına yol açan bazı bakterileri suçüstü yakaladığı gibi.

limsel veriler de yer alabilir. Nitekim, Jules Verne "Aya Yolculuk" adlı eserinde uzaya gönderilecek kapsülün hızı gibi konularda "gerçekçi" denebilecek bazı tahminlere yer vermiştir. Ne ilginç değil mi?

(17) Nitekim o hastalık yapan mikropların peşinde koşarken, Trécul (Trekü) ve Frémy adındaki iki zat -çoktan kanıtlamış olduğunu sandığı- fermantasyon teorisine saldırıp bira mayasının üzüm tanelerinin içinde oluştuğunu -dolayısıyla dışarıdan gelmediğini- iddiaya kalkışmışlardı. Bunun üzerine Pasteur yeni, hem de "can alıcı bir deney"le bu eleştirileri susturmak zorunda kalacaktır. "Kendiliğinden üreme" (spontaneous generation) teorisini daha sonraları da yeni kılıklar altında diriltmeye çalışanlar çıkacaktır. Eski askerler gibi kökleşmiş eski inançların da hiç ölmediği anlaşılıyor.

Birgün Pasteur'e yaşlı hocası Prof. Dumas gelip Fransa'nın birçok yerinde ipek böceklerine bir hastalığın arız olduğunu söyler ve kendisinden bu derde bir çare aramasını rica eder. Şimdiye kadar Pasteur'ün bu tür bir hastalıktan haberi bile olmamıştır. Gene asistanlarıyla kolları sıvar ve araştırmalarına başlar. Mikroskop gene en etkili silâhıdır, zira mikroskop olmasaydı, mikroplar da olmayacaktı. O ise daha önce pek çok marifetlerine tanık olduğu mikropların bu hastalığın da baş suçlusu olduğundan kuşkulanmaktadır. (Pasteur'ün daha önceki başarılı açıklamaları onu mikroplar konusunda neredeyse *önyargılı* kılmış gibidir.) Sözü uzatmamak için ayrıntılara girmek istemiyorum. Araştırmaları sonunda Pasteur hastalıklı ipek böcekleri üzerinde ufacık kara lekeciklerle derilerinin altında mikroskobik kürecikler saptar ve bu sonuncuların hastalığın nedeni olduğuna karar verir. Sonra da tarım komitesi üyelerine kozaları hastalığa karşı korumak için neler yapılması gerektiğini açıklar ve Fransa'yı yeni bir dertten kurtarmış olmanın huzur ve gururuyla evine döner.

Heyhat, Pasteur'ün tavsiyeleri bu defa işe yaramamış, hattâ ipek endüstrisini tam bir felâketle karşı karşıya bırakmıştır. Anlaşılan Pasteur ipek üreticisinin derdine biran önce çare bulayım derken hastalığa yanlış bir teşhis koymuş, dolayısıyla yanlış bir tedavi yöntemi salık vermiş. Bu da gösteriyor ki, bilimde "acele etmeye" gelmiyor. Üstünkörü bir araştırma yapıp sonuç çıkarmaya kalkmak bazan çok tehlikeli sonuçlar doğurabiliyor. (Bir de hiçbir araştırma yapmadan akıllarına esen herhangi bir fikri teori diye ortaya atan şarlatanları ve onların insanlığa verebilecekleri zararları düşünün!) Bu olayın şimdiye kadar bütün söyledikleri doğru çıkmış olan Pasteur'ü ne güç durumda bırakmış olacağını bilmem düşünebiliyor musunuz? Bu yüzden uğradığı alay, eleştiri ve hattâ hakaretin haddi hesabı yok.

Bu dramın ana nedeni sonradan anlaşılıyor: Meğer *pebrine* denen bu hastalığa ipek böceklerinin derisi altındaki değil, karnındaki mikroskobik kürecikler yolaçıyormuş. Bu küreciklerin birer mikroorganizma olduğunu meydana çıkaran da Pasteur'ün bu işle görevlendirdiği bir asistanı: Dr. Gernez! Demek Pasteur ilk hipotezini yeterince belgelemeden, bunun için gerekli testleri yapmadan "Eureka!" diye bağırmak tedbirsizliğini göstermiş. Ama sütten ağzı yandığı için bundan sonra yoğurdu üfleyerek yiyecek, Gernez'in buluşundan tam emin olabilmek için altı ay daha bekleyecektir. Yalnız bu arada Pasteur bu parazitlerin böceğin karnında oluşmadığını, dışarıdan geldiğini de saptar. Bu, hastalığın bulaşıcı olduğunun

açıklanması, dolayısıyla yayılmasının önlenmesi bakımından önemlidir.

Sonunda hiç değilse hayvanlara arız olan bir hastalığa dışarıdan gelen mikropların neden olduğunu kanıtlamıştır. Ya öteki hastalıklar? Belli bir hastalığa mikroorganizmalar yol açıyor diye bütün hastalıkların aynı şekilde oluştuğunu iddia edebilir misiniz? Edemezsiniz. Bir teorinin neleri kapsadığını baştan bilmek mümkün değildir. Nitekim, Pasteur "Bütün hastalıkların nedeni mikroplardır!" iddiasıyla ortaya çıksaydı, şarlatanlıkla bile suçlanabilirdi. Bu nedenle her bir hastalığın oluşma şartlarını dikkatle incelemek, ancak bu şartlar arasında mikropların baş rolü oynadığı saptanabiliyorsa o hastalığa "mikrobik" sıfatını vermek gerekir. Başka bir deyişle hastalığın mikrobunu suç üstü yakalamak şarttır.

Ama gene de bu son "buluş" Pasteur'ün her türlü "bulaşıcı" hastalığa mikropların yol açtığı konusundaki inancını iyice pekiştirir. Ona bu konuda cesaret veren bir başka şey de bu arada Lister'den aldığı övgü dolu bir mektuptur, zira Lister, Pasteur'e bu teorisinin ameliyatlarda antiseptik kullanmakta ne kadar haklı olduğunu kanıtladığını yazmaktadır. Gerçekten de, bu sayede ameliyat sonrası ölümler gözle görülecek kadar azalmıştır[18]. Bu da şüphesiz Pasteur'ün teorisini destekleyen dolaylı bir kanıttır. Ancak bu arada aldığı bir haber ona yeni bir teoriyi en aklı başında insanlara bile kabul ettirmenin ne kadar güç olduğunu hatırlatmıştır. Haber ünlü fizyolog, hem de Pasteur'ün yakın dostu ve hayranı Claude Bernard'ın ölümünden sonra yayınlanan bir kitabında Pasteur'ün fermantasyon teorisini kabul etmediği, üstelik bu teoriyi reddetmek için bir sürü gerekçe gösterdiği yolundadır. Pasteur bunu duyunca önce çok şaşırır, sonra küplere biner, hattâ ölmüş dostunu son zamanlarda hafifçe bunamakla suçlamaya kalkar (gördüğünüz gibi: Bilim adamları da insan!), ama sonunda yaşayanların kafasında kalmış olabilecek her şüpheyi silip süpürmek için çok daha büyük çaplı bir deney yapmak zorunda kalır. Gene ayrıntılara giremeyeceğim, ancak deneyin bu defa da başarıyla sonuçlandığını söylememe bilmem gerek var mı? Artık Pasteur'ün kendine güveni yerine gelmiştir, dolayısıyla mikrop avına daha büyük bir coşkuyla yeniden başlayabilir, ancak bu arada ortaya bu işte çok daha usta ve temkin-

(18) Lister'in asıl esin kaynağı -Pasteur mikrobik hipotezini dile getirmeden çok önce- antiseptiğin enfeksiyonların yayılmasını önlemedeki rolünü ve önemini görüp kanıtlamış olan Macar asıllı doktor Semmelweis idi. Ancak Semmelweis da, onun ardından Lister de bir çeşit "deneme ve yanılma" yöntemiyle bu sonuca varmış bulunuyorlardı. Pasteur'ün hipotezi onların pratik buluşlarına teorik bir temel oluşturuyordu.

li bir "mikrop avcısı" çıkmıştır: Robert Koch! Şimdi biraz da onun keşif serüvenini izleyelim.

Örnek Bilim Adamları 2: Robert Koch

Bütün tıp dünyası Pasteur'ün teorilerini tartışadursun, R. Koch adındaki bir Alman doktoru, küçük bir kasabada, tek başına, karısının kendisine hediye ettiği basit bir mikroskopla bu tartışmada yerini almaya hazırlanmaktadır. Ona göre, Pasteur ilerde hastalıkların nasıl yenileceğini bütün dünyaya haykıran bir önder, bir yol açıcıdır, ancak o zamana kadar yaptığı bütün o parlak deneyler insanlara musallat olan hastalıkların nasılını ve nedenini kanıtlamış olmaktan çok uzaktır. Nitekim, Pasteur insanlığın baş düşmanı olan vereme de mikropların yolaçtığına inandığını ilân edince, bütün Parisli doktorların piri olan Dr. Pidoux bu sahte peygamberi alaya almıştır. (İçinizden bazılarının asıl Pidoux'yu alaya almak gerektiğini düşündüklerini görür gibiyim, ama kendinizi Pidoux'dan daha akıllı sanıyorsanız, yanılıyorsunuz, çünkü o günün şartlarında Pidoux haklı!)

Şarbon Mikrobu Peşinde[19]

Koch'un kendisi ilkin şarbon hastalığının nedenini aramakla işe koyulur. Bu son derece "esrarengiz" bir hastalıktır. Nereden geldiği, nasıl yayıldığı anlaşılamadığı gibi, yalnız koyun ve sığırların değil, insanların da kısa sürede ölümüne neden olabilmektedir. Koch da, Pasteur gibi, şarbondan ölmüş koyun veya ineklerin kanını mikroskop altında incelemeye koyulur. Bu kanın yeşilimsi kürecikleri arasında oradan oraya dolaşan minik çubuklara benzeyen garip nesneler gözüne çarpar. Bazan incecik bir ip gibi birbirine yapışmış olan bu nesneler ne olabilir? Yoksa bunlar mikrop mu? Ama hareket etmiyorlar. Canlı olsalar hareket etmeleri gerekmez miydi? Gerçi iki Fransız doktoru, Davaine ile Rayer de ölü koyunların kanında aynı şeyleri görmüşler, hattâ onların canlı birer mikrop, birer basil olduğunu, şarbona da onların neden olduğunu açıklamışlardı, ama bu iddialarını kanıtlayamamışlardı. Üstelik Pasteur dışında kimse dediklerine inanmamıştı. Gerçi bu çubukçuklar hiçbir sağlıklı hayva-

(19) Fransızca olan 'charbon' sözcüğünün İngilizcesi 'anthrax' Yunanca "Kömür" anlamına gelen 'anthrax' dan türeme.

nın kanında gözlenmemişti, bu da onların hastalığın nedeni olabileceği ihtimalini kuvvetlendiriyordu. Ancak bu ihtimalin bir bilginin kaynağını oluşturabilmesi için önce bu çubukçukların canlı olduklarını, sonra da şarbona sadece onların yolaçtığını kanıtlayabilmeliydi. Ama nasıl? Koch'un elinde mikroskoptan başka hiç mi hiç bir alet yoktur, bir şırınga bile. Sonunda bir tahta parçasını inceltip sivriltir, mikroplardan temizlemek için fırında ısıtır, sonra şarbondan ölmüş bir hayvandan aldığı kana buladıktan sonra sağlıklı bir farenin karnında bıçakla açtığı delikten içeri sokar. (Bu ayrıntılara girmemin nedeni Koch'un araştırıcı kişiliğini aydınlatmak.) Sonra da fareyi ayrı bir kafese kapatıp beklemeye başlar. Daha ertesi gün kafesi açtığında hayvancağızın ölmüş olduğunu görür. "Demek ki... Dur, acele etme, daha yapacak çok iş var..."

Hayvanın dalağından alıp mikroskop altında incelediği sıvıda daha önce gördüğü çubukçuklar dansetmektedir. Demek sağlıklı bir hayvana kendi eliyle şarbon hastalığını aşılamıştır. Acaba? Fare büsbütün farklı bir nedenden ölmüş olamaz mı? Neden olmasın? Gerçi çok az muhtemel belki, ama karnında açılan yaradan bile ölmüş olabilir. Bu nedenle bütün bu gibi ihtimalleri uzaklaştırmak şart. Ne olur ne olmaz deyip Koch aynı deneyi bir ay boyunca hergün tekrarlar. Sonuç hep aynıdır. Fare ertesi gün ölmüştür ve kanı o çubuklarla kaynamaktadır, hem de milyonlarcası. Oysa kendisinin fareye zerkettiği hastalıklı kan damlasında bunlardan olsa olsa birkaç yüz tane olabilir. "O halde bunlar çoğalıyor, demek ki canlılar!" diye düşünür Koch. Ama bunu da yeterli görmez, çubukçukların çoğaldığını gözleriyle görmeye karar verir. (Gene bazılarınızın, "Ee, bu kadarı da fazla!" diye söylendiğini duyar gibiyim. Lütfen sabırlı olun, zira bilim adamı sabırlı olmak zorundadır!)

Şimdi Koch'un kafasını kurcalayan tek soru şudur: Çoğaldıklarını nasıl gözlerimle görebilirim? Bunun için birkaç şarbon mikrobunu her türlü başka mikroptan izole edebilmesi gerekir. Uzun ve yıpratıcı araştırmalardan sonra bunu da başarır. En zor engeli aşmıştır. Saatlerce kıpırdanmadan mikroskobunun merceğine gözlerini dayar ve bekler, ama nihayet bu yaratıklardan birinin gözleri önünde ikiye bölünerek çoğaldığını görür! Derken çoğala çoğala sayıları milyonları bulur. Belki, "Bu Koch da fazla şüpheciymiş!" diyeceksiniz, ama Koch işi rastlantıya bırakmamak için aynı deneyi gereken bütün titizlikle tam sekiz defa daha tekrarlar! Artık bu çubukçukların canlı olduğundan emindir.

Bu iş bitince yeni bir soru belirir kafasında: Sekizinci kuşaktan olan basillerden bir kaçını sağlam bir fareye veya koyuna zerke-

dersem, gene çoğalırlar mı? Şarbona gerçekten de bu basillerin yolaçtığından ancak o zaman emin olabilecektir. Bunu anlamak için kendi ürettiği basillerden bir kaçını gene kendi yaptığı sivri tahta ucuyla sağlıklı bir farenin derisi altına zerkeder ve saatleri iple çekmeye başlar. Ertesi gün farecik ölmüştür. Dalağını çıkarıp mikroskop altında incelediğinde aynı çubukçukların orada cirit attıklarını görür.

Böylece Koch yalnız şarbon mikrobunu suç üstü yakalamakla kalmamış, üstelik Pasteur'ün ötedenberi ileri sürdüğü bir tezi ("Her hastalığa başka bir mikrop yol açar") doğrulamayı da başarmıştır. Ancak bu başarısını hemen dünyaya duyurmaya kalktığını düşünüyorsanız, gene yanılıyorsunuz. Adı sanı duyulmamış küçük bir taşra doktoru olmasına rağmen Koch, öyle kolay kolay buluşlarıyla çalım satacak insanlardan değildir. Gerçi bilim adamları arasında bile Koch kadar alçakgönüllü olanlara pek rastlanmaz, ama bu tutumundan ötürü ona ne kadar "anti-şarlatan" denilse yeridir. Çok daha küçük insanların çok daha önemsiz buluşlarından ötürü nasıl kasıldıklarını biliyoruz. Ama başta da söylediğim gibi, gerçek bilim adamlarının alkışa ve övgüye fazla ihtiyacı yok. Onlar için asıl zevk kaynağı yeni bir doğru bulmak, böylece insanlığın bilgi hazinesine yeni bir katkıda bulunmak. Ancak bilgiyi şan, şeref, para için bir araç olarak görenlerdir ki, en küçük bir buluşlarını bile pahalı satmaya kalkarlar.

Ama biz gene Koch'a dönelim: Kendi eliyle çoğalttığı basillerle farelerin şarbona yakalanıp ölmesini sağlamıştır, ama bakalım başka hayvanlar da aynı tepkiyi gösterecek mi? "Şüpheciliğin bu kadarı da fazla!" mı diyorsunuz? Belki siz olsanız yeni deneylere gerek görmezdiniz, ama bir Pasteur için, hele hele Koch için deneyler yapmadan genelleme yapmak bazan çok yanıltıcı olabilir. Bu nedenle Koch farelerle yaptığı deneyleri bıkmadan, usanmadan ve yılmadan kobaylar, tavşanlar ve koyunlar üzerinde de tekrar edecek, bununla da yetinmeyip, gerçek ölüm nedenlerini anlamak için bu hayvanlar üzerinde bugün "otopsi" dediğimiz işlemleri büyük bir titizlikle yapacaktır. Evet, hepsinin ölümüne neden olan aynı basillerdir. Artık şüphesi kalmamıştır.

Ancak bu defa da kafasında yeni bir soru işareti belirmiştir: "Slaytları üzerinde kolayca ölüp giden bu basiller doğada hasta hayvanlardan sağlıklı olanlara nasıl bulaşabiliyor?" Küçücük bir basilin kocaman hayvanları nasıl devirdiğini halka belki anlatabilirsiniz, ama bu çayırda otlarken sağlıklı olan sürülerin başka bir otlakta sapır sapır dökülmesini açıklamak hiç de kolay değildir.

(Halk bunu bazı otlakların "lânetli" olmasına yoruyormuş!) Halkın açıklayamadığı her felâketi tanrının gazabına yorması çaresizliğinin belirtisinden başka bir şey değildir. Bilim adamının onun herhangi bir derdine çare bulabilmesi için olayın bilimsel bir açıklamasını yapabilmesi gerekir. Ancak şarbonun nasıl bulaştığını açıklamak onun nedenini bulmuş olan Koch için bile kolay olmayacaktır, zira slaytları üzerinde iki gün bile yaşamalarını sürdüremeyen bu yaratıklar tarla ve dağlarda yaz kış demeden yıllarca yaşayabiliyorlarmış.

Koch'un imdadına rastlantı ürünü yaptığı bir gözlem yetişir: Slaytlarının birinde 24 saat boyunca bir farenin vücut ısısında şarbon basilleri saklamıştır. Ertesi gün mikroskobuna baktığında bunların çoğalmış olduğunu görmeyi umarken hiç beklemediği bir manzarayla karşılaşır: Çok iyi tanıdığı basil zinciri yerine, karşısında minicik inci taneleri gibi parlayan küçük ovaller durmuyor mu? Önce slayta yabancı mikroplar bulaşmış olduğunu düşünür, ancak bu minik ovaller basillerin içindedir. Daha doğrusu basiller bu tesbih tanelerine dönüşmüştür. Koch bu slayttaki örneği kurutup bir kenara kaldırır ve bir ay kadar sonra tekrar inceler. Tesbih tanelerine benzeyen garip nesneler bütün parıltılarıyla oldukları yerde durmaktadır! Derken Koch'un aklına bir deney daha yapmak gelir. Şarbon basilleri için iyi bir besin ortamı olduğunu bildiği sığır gözü sıvısından taze bir damla alıp slayttaki tesbih tanelerinin üzerine kor. Bir de ne görse beğenirsiniz? Biraz sonra bu parlak tesbih taneleri tekrar basillere dönüşüp eskisi gibi bir zincir oluşturmazlar mı? Olacak şey değil!

Koch bu gözlemi şöyle yorumlar: "Tesbih taneleri mikrobun sporları olmalı, yüksek sıcaklığa ve soğuğa, hattâ kurumaya karşı dayananlar da bunlar olsa gerek. Demek şarbon mikrobu tarla ve otlaklarda bu yüzden bu kadar uzun zaman hayatta kalabiliyor!"

Ancak, bu da sadece bir "tahmin"dir, dolayısıyla onu da yeni deneylerle denetlemesi gerekir. Bu oldukça basit, ama çok dikkat ve ustalık isteyen bir deneydir. Şarbondan ölmüş farelerin dalaklarını çıkarıp -başka mikropların bulaşmasını önleyecek şekilde- bir gün kadar normal bir fare vücudu sıcaklığında bekletir. Mikroskop altında gördüğü manzara aynıdır: Bütün basiller camsı sporlara dönüşmüştür. Koch gene bıkmadan, usanmadan deneylerini sürdürür. Sporlar aylarca canlı kalabilmekte, üzerlerine bir damla sığır gözü sıvısından dökülünce veya bir farenin kuyruğu dibine zerkedilince hemen basile dönüşmektedirler. Sonunda Koch şarbon hastalığının nasıl bulaştığını da açıklamış olduğu kanısına varmıştır.

Dolayısıyla bu iyi haberi bütün dünyaya duyurabilir. Yıl 1876! Mikroskobunu ve basillerini yüklenip Breslau'ın yolunu tutar.

Bu hikâyeyi uzun boylu anlatmış olmamın nedenini anlamış olmalısınız: Bir fikri (hipotez veya teoriyi) *bilimsel bir şekilde kanıtlamanın* bundan daha açık ve öğretici bir başka örneğini bulmak pek kolay olmasa gerek. Ders kitaplarında bütün bu anlattıklarım "Robert Koch 1876'da şarbon mikrobunu buldu!" gibi tek bir kuru cümleyle geçiştirilir. Ama nasıl buldu, buluşunu nasıl belgeledi, bunlardan hiç sözedilmez. İşin en ilginç yanı, Koch'un Breslau üniversitesinde kendisini dinlemek üzere toplanan bilim adamlarına bu konuda unutamayacakları bir ders vermiş olmasıdır. Dersler genellikle bir konu anlatılarak, yani sözle yapılır. Oysa Koch kendisini dinlemeye gelen sayın profesörlere şarbon hastalığına mikropların neden olduğunu anlatacak yerde, onlara bu hastalığın suçlularını nasıl yakaladığını gösterir. Bunca yılını alan deneylerinin hızlı çekilmiş bir filmini oynatır gibi dinleyicilerine, tam üç gün üç gece süren canlı bir gösteriyle araştırmaları boyunca neler yaptığını, içine düştüğü çıkmazları da ihmal etmeden, bir bir sırasıyla anlatır. "Anlatır" değil, "geçirdiği serüvene dinleyicilerini de sonradan katar" demek daha doğru olur, zira onları hayret ve hayranlığa boğan bu gösteri boyunca hiç sesini yükseltmemiş, iddia ve kehânetlerde bulunmamış, sadece yaptığı denemeleri konuşturmuştur. Büyük bir ustalıkla yaşlı profesörlerin şaşkın bakışları karşısında tekrarladığı bu deneylerden daha "ikna" edici ne olabilirdi?

Gerçekten de bu gösteri en "şüpheci" bilim adamlarını bile susturacak bir "kusursuzlukta" olmalıydı, zira dinleyicilerin tümünde sadece hayranlık uyandırmıştı. Hayatlarının büyük bir bölümünü laboratuvarlarında deneyler yaparak geçirmiş olan yaşlı profesörlerin bir araştırmanın nasıl yapıldığı konusunda hiç eğitim görmemiş deneyimsiz bir kasaba doktorunun üstelik bunca iş güç arasında tek bir mikroskopla kendi kendine böylesine bir virtüyözlük kazanabilmiş olması inanılır gibi değildi. Bütün bu başarılarına rağmen takınmış olduğu "alçakgönüllü" tavır ise neredeyse gözyaşartıcı idi. Pasteur'ün yıllar önce yaptığı bir kehânetin ilk "şüphe götürmez" doğrulamasını yapmış olmak şerefi bu adı sanı bilinmeyen pratisyen hekimin oluyordu. Ancak Koch yalnız şarbonun oluşum ve bulaşım mekanizmasını açıklamakla kalmamış, bu açıklamanın ışığı altında, bu öldürücü hastalıkla nasıl savaşılacağını da anlamıştı: Şarbondan ölen bütün hayvanlar ölür ölmez yokedilmeliydi. Bunun için de yakılmalı, olmazsa iyice toprağa gömülmeliydi. Artık boş inançları ve kocakarı ilâçlarını bir kenara atıp hastalıklarla

"bilimsel" yöntemlerle savaşmanın zamanı gelmişti[20].

Koch bundan sonra daha kapsamlı olan şu hipotezi kanıtlama işine girişecektir: "Her hastalığa *ayrı* bir mikrop neden olur!" Pasteur'ün ortaya attığı bu hipotezin doğruluğuna Koch da "bütün kafasıyla" inanmaktadır, ama *inanmak* başka, *bilmek* başka, öyle değil mi?

Aslında Koch bu inancını şarbon basili üzerinde kanıtlamayı başarmıştı, ama bakalım bu kanıt öteki mikrobik hastalıklar için de geçerli mi? Belli bir tür hastalık mikrobuna başkalarının karışmasını önlemek için dünyanın her yerinde çeşitli çareler aranadursun, Koch bunun basit ve kolay bir yolunu şans eseri bulur, şöyle ki: Birgün laboratuvarındaki çalışma masası üzerinde bırakmış olduğu haşlanmış bir yarım patatesin yüzeyinin orasına burasına dağılmış renk renk lekeler görür ve bunların havadan düşmüş değişik mikropların oluşturduğu kümecikler olduğunu düşünür. Ayrı ayrı her kümeden aldığı örnekleri mikroskop altında inceleyince bunların gerçekten de değişik tür mikroplar olduğunu saptar. Buna karşılık aynı renkteki kümeden aldığı mikroplar birbirinin aynıdır! Demek ki, her değişik renkteki küme apayrı bir mikrop kolonisiymiş! Koch şanslı olduğunu düşünerek sevinir, ama "ancak arayan bulur" derler, yoksa sıradan bir kişinin böyle bir gözlemden bu tür bir sonuç çıkarması beklenemez.

Ama, gene de Koch, "Eureka!" diye bağırmaz. Bu sonucun doğru olup olmadığını denetlemek için kendisi gibi titiz iki asistanıyla, yeni deneylere girişir. Bir hipotezi *denetlemek* onu *yanlışlamaya çalışmak* demektir. Bu da karşıt bir örnek bulmakla sağlanabilir. Böyle tek bir örnek bile bulunabilirse hipotezi yanlışlanmış saymak gerekecektir, bulunamazsa -bulunamadığı sürece- hipotezin doğruluğuna *inanmaya hakkımız var* demektir. Genellikle uzun süre yanlışlanamayan hipotezlere "bilgi" diyoruz. Koch'la asistanları hipotezlerini *yanlışlamak* için ellerinden gelen (akıl arından geçen) herşeyi denerler, ama başaramazlar. İki veya üç tür mikrobu birbirleriyle karıştırırlar ve bu karışımdan haşlanmış patateslerin düz yüzeylerine sürerler ve her bir mikrobun düştüğü noktada kendile-

(20) Koch'un buluşu her yerde duyulunca bir "mikrop avcılığı"dır başlar. Ancak hei avcının Koch kadar usta ve titiz olduğunu sanmak yanlış olur. Nitekim, kısa zamanda ordan burdan yeni bir mikrobun bulunduğu haberleri gelir. Bunların hemen hepsi şarlatanların çıkardığı asılsız haberlerdir. Hattâ bunlardan biri tüm hastalıkların ortak mikrobunu (pangerm) bulduğunu iddia eder. İlerde bunlardan birkaç örnek vereceğim. Başarılı yeni bir teori veya tedavi yöntemi bulunur bulunmaz, arkasından "taklitleri" sökün ediyor. Sanayi alanında da öyle olmuyor mu?

rinin benzeri mikroplardan bir koloni oluşturduklarını gözlerler. Oysa sıvı bir kültür içine bırakıldıkları zaman mikropların bu tür ayrı koloniler oluşturması mümkün değildir. Koch -deyim yerindeyse- "safkan" mikrop üretmeyi başarmıştır.

O güne kadar Koch - hiçbir zaman sonuçtan emin olmadan ağzını açmadığı ve buluşlarını büyük bir alçakgönüllülükle meslektaşlarına açtığı için olacak- pek bir eleştiriye hedef olmamıştı. Nasıl olsun ki, onların kendisine yöneltebilecekleri bütün itirazları o kendisine daha önceden yöneltiyor, ancak onların cevabını bulduktan sonra ortaya çıkıyordu. Bu defa da öyle yapar ve bu son buluşunu gidip "tıp alanında bilmediği şey yok!" diye tanınan ünlü profesör Virchow'a açmaya karar verir. Tam 26 bin ölü insan vücudunun her köşe bucağını incelemiş olan bu dünyaca ünlü patoloğun karşısına korkuyla karışık bir saygıyla çıkan genç Koch, neredeyse utanarak, "Mikropları ayrı ayrı çoğaltmanın bir yolunu buldum, Herr Professor" deyince, ihtiyar kurt, "Yaa? Bu bana imkânsız görünüyor, ama açıklar mısınız lütfen..." diye cevap verir. Koch yöntemini uzun uzun anlatırsa da Virchow hiç etkilenmiş görünmez. Bunun üzerine Koch oturup Virchow'u eleştiren yazılar yazıp kendisini kanıtlamaya kalkacağına, o zamana kadar -şimdiki kanser gibi- yedi kişiden birini öldüren en sinsi mikrobun, verem mikrobunun peşine düşer.

Burada oturup Koch'un bu amansız düşmanı suçüstü yakalamak için giriştiği yeni araştırma serüveninin ayrıntılarına girmek niyetinde değilim, buna gerek olduğunu da sanmıyorum[21]. Şimdiye kadar anlattıklarım Koch'un becerisi, çalışma gücü, sabır ve tahammülü, hiçbir şeyi şansa bırakmayan bilimsel titizliği ve alçakgönüllülüğü konusunda size yeterince fikir vermiş olmalı. Ancak, şarlatanların en küçük bir ilgisizlik, hele eleştiri karşısında yaygarayı bastıklarını hatırlarsak, Koch'un "gelmiş geçmiş en büyük tıp otoritesi" diye bilinen Virchow'un anlayışsızlığı karşısında susup işine dönmesi, bir bilim adamından beklenen vekar ve ağırbaşlılığın eşsiz bir simgesi olmak bakımından anılmaya değer sanırım. Düşünün ki, bu adam tıp dünyasını sarsan büyük buluşundan dolayı dünyanın dört bir köşesinden kendisini kutlamaya gelen hay-

(21) Bu serüveni de gerçek bir polisiye roman gibi anlatan Paul de Kruif, kitabının bir yerinde Koch'un bilimsel titizliğini anlatırken, "tüberküloz hakkındaki klasik raporunda anlattığı bitmez tükenmez deneyleri okudukça insana fenalık basıyor" diyor. Bk: s.148 Düşünün: Her tür veremli hayvanı incelemiş ve bunlardan 43 değişik tüberküloz basili alıp deneyleri için çoğaltmış! Sonra da bunları değişik hayvanlara -bu arada hiç vereme yakalanmadığı bilinenlere de- aşılayıp hastalığa yakalanıp yakalanmadıklarını araştırmış!

ranlarına, "Benim bu buluşum o kadar büyük bir ilerleme sayılmaz!" diyebilmiştir. Koch hakkında anlattıklarım "ideal" bir bilim adamının nasıl olduğunu veya olması gerektiğini gösteriyor. "Doğruluk sevgisi" ve bunun insana yüklediği sorumluluklar bilim adamından bilim adamına bir hayli değişiyor. Bu açıdan bir değerlendirme yapmak istersek, ıskalanın bir ucuna Koch gibi -neredeyse sorumsuzluğa hiç taviz vermeyen- üstün yetenekli bilim adamlarını, öteki ucuna ise doğruluğu değil, sadece kendilerini seven şarlatanları koymamız gerekir. Bu arada ıskalanın ortasında yeralanlar da var. Bu bölümün sonunda bunlardan bir örnek vereceğim. Ama bu kitapta en çok üzerinde durmak istediğim kişiler "bilim adamlığı" sıfatına hiçbir şekilde lâyık olmadıkları halde büyük bilgiç olduklarını iddia edenler, yani -teknik adıyla- şarlatanlar. Pasteur, hele Koch gibi adamları yakından tanımak şarlatanları daha kolay "teşhis" etmenizi kolaylaştıracaktır. Ancak, şarlatanlara geçmeden önce, bu iki büyük adam arasında da bir karşılaştırma yapmanın yararlı olacağına inanıyorum.

Koch Pasteur'e karşı

Zamanın bu iki usta mikrop avcısının birgün tıp dünyasının nefesini kesen bir iddiaya tutuşacaklarını kimse tahmin edemezdi. İşin ilginç yanı, bu iddiada meydan okuyanın şarbon hastalığının mikrobunu ilk defa bulan genç Koch, fikir düellosuna çağırdığı kişinin ise bu hastalığın aşısını, dolayısıyla çaresini bulan yaşlı Pasteur olmasıydı. Aslında bu iki insan, şarbonla savaşta biri teorik, öteki pratik buluşlarıyla, birbirlerini tamamlıyordu. Ancak, kaderin cilvesine bakın ki, bu iki büyük adam bilim arenasında birbirleriyle kapışacaklardı.

Günün birinde Pasteur -tümüyle rastlantı eseri olarak- başka mikropların şarbon mikrobunu öldürdüğünü gözler ve birden kafasında "aşı" fikri doğar. Aslında çiçek aşısını çoktan bulmuş olan Jenner'den bu yana bu hastalığı önlemek için *aşılama* yapılmaktadır, ama aşının *ne olduğu* bilinmemektedir. Aşının teorik diyebileceğimiz ilk açıklamasını Pasteur yapmıştır. Biraz önce değindiğim rastlantısal gözlemden kalkarak, bir hastalığın mikroplarının o hastalıkla savaşta silâh olarak kullanılabileceğini düşünmüş ve şarbon hastalığı üzerinde yaptığı uzun deneyler sonunda bu hastalığın aşısını bulmuştur. Nasıl bulduğunu uzun uzun anlatmaya kalkmıyorum, zira bunun hikâyesi sinema filmlerine bile konu ol-

muş bulunuyor. Ancak Pasteur-Koch düellosuna geçmeden önce Pasteur'ün aynı konuyla ilgili bir şarlatanlık olayını nasıl teşhir ettiğini kısaca anlatmakta yarar görüyorum.

Pasteur henüz şarbonun tedavisiyle ilgili araştırmalarına başlamamıştır. Ancak o sıralarda Avrupa'yı kasıp kavuran bu hastalığı iyileştirmenin yolunu bulduğunu iddia eden Louvrier adında bir baytar türemiştir. Söylentiye göre Louvrier ölmek üzere olan yüzlerce sığırı iyileştirmiştir. Nasıl mı? Önce çiftlik işçileri hasta hayvanların vücudunu iyice kızışıncaya kadar ovarlar, sonra derilerinin çeşitli yerlerinde bıçakla uzun yarıklar açarlar, Louvrier bu yarıklara neftyağı akıtır, sonra hayvanın bütün vücuduna sıcak sirkeye batırılmış iki üç santim kalınlığında inek dışkısı sürülür ve bu merhemin üstüne bütün vücudu örten bir bez sarılır. (Nasıl, hârika bir tedavi tarzı, öyle değil mi? İlerde bundan daha da ilginç yöntemlere rastlayacağımız için bu örneği iyi aklınızda tutun lütfen!)

Şimdi bir *bilim adamı* olarak Pasteur'ün konuya nasıl yaklaştığını görelim:

Pasteur önce Louvrier'ye şöyle der: "Gelin bir deney yapalım! Şarbona yakalanan her sığırın ölmediğini biliyorsunuz, bazıları kendiliklerinden iyileşiyorlar. Sizin iyileştirdiğinizi iddia ettiğiniz sığırlar tedaviniz sayesinde mi iyileşiyorlar, yoksa?.. Bunu anlamanın bir tek yolu var..."

Şimdi bir iddiayı *denetlemenin* güzel ve basit bir örneğini göreceğiz: Dört sağlıklı sığır getirtirler. Pasteur, Louvrier ile çiftçilerden kurulu bir komisyon önünde bu hayvanların her birine omuzlarından çok kuvvetli bir dozda şarbon mikrobu zerkeder. Ertesi gün dört hayvanda da açık şarbon belirtileri görülür. Bunun üzerine Pasteur, Louvrier'ye "Sayın doktor, bu hasta hayvanlardan ikisini seçin, (Bunlara A ve B diyelim) ve kendi tedavinizi uygulayın. C ve D diyebileceğimiz öteki ikisine ise hiçbir tedavi uygulamayalım. Bakalım sonuç ne olacak?"

Sonuç çiftçiler için tam bir şok olur, zira tedavi gören hayvanlardan biri iyileşir, öteki ölür, ancak tedavi görmeyenlerden de biri iyileşir, öteki ölür. Oysa normal olarak tedavi görenlerin ikisinin iyileşmesi, buna karşılık öteki ikisinin ölmesi beklenirdi, öyle değil mi? Pasteur bu kadar az sayıda hayvan üzerinde yapılan bir deneye de fazla güvenilemeyeceğinin bilincindedir. Louvrier'ye şöyle der: "Bu deney bile bizi yanıltabilirdi; eğer siz A ve B yerine A ile D'yi tedavi etmiş olsaydınız, herkes sizin şarbon hastalığının tartışılmaz bir çaresini bulduğunuzu sanabilirdi, öyle değil mi?"

İşte bu deneyden sonra Pasteur daha önce şarbon mikrobu aşı-

lanmış olduğu halde sağ kalmış olan iki sığıra çok daha güçlü dozda yeniden şarbon basili aşılamayı akıl eder. Eğer bu defa da ölmezlerse, hafif dozda verilen şarbon mikroplarını kendi türlerine karşı bir silâh olarak kullanmak mümkün olacaktır. Pasteur bu fikrini denetlemek için yardımcılarıyla altı yıl süren deneylere girişir ve sonunda fikrin doğruluğuna kanaat getirir. (Gerçi bu arada Guérin gibi ünlü bir doktor Pasteur'ün iddiasına karşı çıkar, ama Pasteur bu seksenlik ihtiyarı kolayca susturur.)

Yalnız buraya kadarki başarılarının Pasteur'ü gereğinden fazla cesaretlendirdiği anlaşılıyor, zira daha önce bulduğu tavuk kolerası aşısının onları *başka* virülan mikroplara karşı da koruyabileceğini düşünerek, tavuklara önce zayıf dozda kolera mikrobu aşılar, bir süre sonra da onlara bu defa o öldürücü şarbon mikroplarından zerkeder. Sonuç kendisini haklı çıkarmıştır: Tavukların tüm sağlığı yerindedir.

Bu olumlu sonuç, onda, bu tavuk kolerası aşısının bir tür "panzehir" (yani her tür virülan hastalıklara karşı koruyucu) olabileceği umudunu büsbütün güçlendirir. Gerçi Pasteur ilerde yanıldığını anlayacaktır, ancak bu olay onun bazan "özlemsel düşünüş"ün çekiciliğinden kendisini kurtartaramadığını göstermesi bakımından öğreticidir. Dediğim gibi, bilimin acele genellemelere tahammülü yoktur. Her ihtimali uzun boylu araştırmadan sonuç çıkarmak bilim adamını bazan çok zor durumlara düşürebilir. Nitekim, kısa bir süre sonra, insanlığa bir an önce faydalı olma tutkusu yüzünden Pasteur, son derece güç bir duruma düşecektir.

Olay Dr. Rossignol adındaki bir baytarın Pasteur'e meydan okumasıyla başlar. "Pasteur koyunlarla sığırları şarbon hastalığından kesinlikle koruyacak bir aşı yapmanın son derece kolay olduğunu iddia ediyormuş, gelsin de herkesin önünde bunu kanıtlasın öyleyse!" diyerek Pasteur'ü er meydanına davet eder. Pasteur bu tür meydan okumalara pabuç bırakacak adam olmadığı için daveti hemen kabul eder. O sırada tatillerine yeni çıkmış olan en güvendiği iki asistanını Paris'e çağırır, gerekli talimatı verdikten sonra onları "demonstrasyon"un yapılacağı Melun'a gönderir. Lâfı uzatmayayım: Pasteur -filmlerde de hep gösterilen- ünlü deneyini yapar. Asistanlarının kendisini daha önce bu işte hiçbir zaman yüzde yüz *emin olunamayacağı* konusunda uyarmış olmalarına rağmen, Pasteur sonuçtan kesinlikle emindir! (Bilim adamında bağışlanamaz bir kusur!) Bu defa da şans Pasteur'e güler. Zira aşılamadığı bütün hayvanlar ölürken, aşıladıkları -hiçbir şey olmamış gibi- sağlıklıdırlar. Bilim tarihinde böylesine göz kamaştırıcı bir zafer az görül-

müştür! O kadar ki, daha önce Pasteur'le alay eden Dr. Biot büyük adamın yanına koşarak, "Üstat, aynı deneyi benim üzerimde tekrarlayın da, artık keşfinizden kimsenin şüphesi kalmasın!" diye yalvarır. Pasteur'ün bu başarısı bütün dünyada öylesine büyük bir yankı uyandırır ki, neredeyse herkes kendisini insanlığı her türlü hastalıktan kurtaracak bir peygamber gibi görmeye başlar. Her yandan yağan aşı talebine cevap vermek imkânsızdır. Pasteur'ün üç yardımcısı çeşitli ülkeleri dolaşarak binlerce hayvanı aşılarlar. Bu arada Pasteur kuduz mikrobunun peşine düşmüştür.

Derken aradan bir yıl geçmeden Avrupa'nın her yanından felâket haberleri geleye başlar. Şarbon aşısı yapılmış hayvanlar bu hastalıktan kırılmaktadır! Bazan doğal olarak şarbon mikrobu kaptıklarından değil, aşılandıklarından! Bazan da düpedüz tarlalarda pusuda bekleyen şarbon sporlarına karşı aşının etkili olamadığından! Mutlak bir zaferin ardından böyle bir felâketin gelmesi Pasteur gibi yenilmeye alışmamış birini ne duruma sokmuştur, bir düşünün! Onu en çok yıkan da "rakibi" (Yoksa' düşmanı' mı demeliydim?) Koch'un Berlin'deki laboratuvarından gönderdiği o acımasız bilimsel rapordur, zira Pasteur'ün "dünyanın en usta mikrop avcısı" diye bildiği Koch bu raporunda Pasteur'ün geliştirdiği şarbon aşısının "kullanılamaz" olduğunu ileri sürmektedir. Ama gene de Pasteur genel görüşlerinin yanlış olduğunu ne kendisine ne de başkalarına itiraf edecek tiplerden değildir. (Bir araştırıcı olarak eşi yoktur, ama bir parça daha şüpheci olabilseydi ne olurdu?) Cenevre'deki bir kongrede, Koch'un gözlerinin içine baka baka, işin aslında haklı olduğunu açıklamaktan bile çekinmez, hattâ kendisini herkesin önünde tartışmaya davet eder. Koch gösteriden hoşlanmayan bir insandır. "Cevabımı yakında yazılı olarak vermeyi tercih ederim" diyerek yerine oturur.

Kısa süre sonra yayınlanan bu rapor tek kelimeyle "korkunç"tur. Koch burada yarı ciddî yarı alaylı bir tonda Pasteur'ün aşı üreticisinden (ajanından) getirttiği bütün aşı numunelerini bir bir test etmiş olduğunu, ama hep ters sonuç aldığını anlattıktan sonra, bunun nedenlerini de açıklamayı ihmal etmez: Pasteur'ün aşıları "safkan" şarbon basili yerine, orada bulunmaması gereken bir sürü yabancı basil ve başka yaratıklar içermektedir. Yazısının sonunda Koch, Pasteur'e şu soruyu yöneltir: "Eğer doğruyu bulma ateşiyle yanıyor idiyseniz, aşının kapsamlı uygulamasından sonra ortaya çıkan kötü sonuçları da, iyileri gibi, açığa vurmanız gerekmez miydi? Bu tür davranışlar belki bir firmanın reklâmı için geçerli sayılabilir, ama bilim asla böyle şeylere göz yumamaz!" Paste-

ur bu eleştiriler karşısında bile yenilgiyi kabul etmeyecektir. Ancak *Académie Française*'e seçildiği gün Ernst Renan'ın yaptığı konuşmada Pasteur'e hitaben söylediği şu sözler herkesin kulağına küpe olmalıdır:

"Doğru, sayın üstat, koket, işveli bir kadın gibidir. Çok fazla tutkuyla peşinden koşarsan, kaçar. Aldırış etmez gibi görünürsen, bazan yakalayabilirsin. Tam yakaladım sandığında elinden kaçar da, sabırla beklediğin zaman gelir kucağına oturur."[22]

Bu kıssadan benim ayrıca bir hisse çıkarmama bilmem gerek kaldı mi? Koch'un Pasteur gibi bir dehayı bile böylesine acımasız bir şekilde eleştirmesini "aşırı" bulanlar (hattâ bunu Alman-Fransız düşmanlığına yoranlar bile) olabilir, ancak ben burada bilimsel titizlik ve dürüstlüğün eşsiz bir örneğini görmek eğilimindeyim. Başka her konuda "hoşgörülü" olmak bir erdem sayılabilir, ama ***doğrunun araştırılması*** demek olan bilimde asla! Renan'ın da çok espirili bir şekilde Pasteur'e ima ettiği gibi, bilimsel araştırmada sabırsız, aceleci davranışlara, hele üstünkörü, yalapşap iş görmeye göz yumulamaz. Ayrıca daima kendine karşı eleştirici bir tutum sergilemek insanı bir çok çıkmazlara düşmekten korur[23]. (Dr. Özel gibi şarlatanların kulakları çınlasın!) Tekrar ediyorum: En büyük deha da bazan yanılabilir, bilim topluluğunun görevi bu tür yanılmalara karşı daima tetikte olmaktır. Nitekim, Koch'un eleştirisinin Pasteur'ü ilerki araştırmalarında daha bir "ihtiyatlı" olmaya yöneltmiş olması çok muhtemel. Sözün kısası, bilimsel sorumsuzluğun her türüne karşı "hoşgörüsüz" olmak bilimin ilerlemesinin gerekli şartlarından biri, belki de en önemlisidir.

"Füzyon mu, İllüzyon mu?" [24]

Her türlü bilimsel gevşeklik ve sorumsuzlukla (bu arada elbet şarlatanlıkla) savaş konusunda vereceğim son örnek, birkaç yıl önce

(22) Bk: "Microbe Hunters", s.186

(23) Bu konuda Claude Bernard'ın uyarıları çok öğretici. Ona göre, bilim adamı şüpheyi hiçbir zaman elden bırakmamalı. Bir deney bilim adamının yola çıktığı hipotezi çürütürse, hipotez hemen terkedilmeli veya değiştirilmeli. Ancak deney hipotezi tümüyle desteklediği zaman bile deneyci şüpheyi elden bırakmamalı, onu karşıt deneylerle çürütmeye çalışmalı, zira yeni bir doğru bulduğuna inanan bilim adamı herşeyi kendine yontma eğilimindedir. Bk: Introduction à l'Etude de la Médicine Expérimentale, s.87, s.92

(24) Bu başlığı 8 Mayıs 1989 tarihli *TIME* (s. 44-49) Dergisi'nden aynen alıyorum. Bu kısımda soğuk füzyon konusundaki gelişmeleri özetleyen bu makaleden başka basında çıkan birçok başka yazıdan yararlandım. Aynı konu hakkında Bk: *Encyclopedia Britannica*, Year Book, 1991, s.300-304.

bilim dünyasında neredeyse bir "deprem" yaratmış olan bir keşif haberiyle ilgili. İki kimya profesörü, Pons ile Fleischmann, 1989 yılı Mayıs ayında soğuk kaynaşmayı gerçekleştirdiklerini bir basın toplantısında haber verirler. "Son kırk yılın en büyük bilimsel olayı" diye lanse edilen bir olayla ilgili olan bu haber bütün dünyada büyük bir ilgi ile karşılandığı gibi, bilim tarihinde eşine az rastlanır bir araştırma ve tartışmaya yol açar[25]. İlginin nedeni belli: Temiz enerji kaynağı bulmak için dünyanın her yerinde her yol denendiği halde, bol ve ekonomik temiz enerji üretmek mümkün olamamıştır. Atom santrallerinde son yıllarda birbiri ardına yaşanan facialar kamuoyunda bu enerjiye olan güveni kökünden sarsmıştır. Yeni santraller yapılmadığı gibi, yapım halinde olanlardan bir kısmı yarım bırakılmakta, çalışmakta olanlardan da bazıları kapatılmaktadır. Dünyanın büyük bir enerji krizi tehdidi altında olduğu bir sırada "soğuk füzyon"un gerçekleştirilmiş olduğu haberi yeni bir umut ışığı doğurmuştur, zira bu tür enerjinin -atom enerjisinde olduğu gibi- bir takım sakıncaları yoktur, üstelik üretimi için milyarlarca dolarlık yatırımlara gerek kalmayacağı için çok daha ucuza malolması beklenebilir. Sözün kısası, haber insanlığın kaderini kökünden değiştirecek bir buluşu müjdelemektedir. Eğer haber doğruysa, bütün dünyanın nüfus patlamasından sonra ikinci büyük problemi sayabileceğimiz "enerji" sorunu ebediyyen çözülmüş olacak, bu sayede yalnız geri kalmış ülkeler kısa zamanda kalkınma imkânına kavuşmuş olmayacaklar, belki insanları birbirine kırdıran savaş belâsı bile tarihe karışacaktır. Ne var ki, bu konu üzerinde kırk yıldır çalışıldığı halde, çok yüksek sıcaklıklarda bile sürekli füzyon enerjisi elde etmek mümkün olmamıştır[26]. Dünyanın en büyük laboratuvarlarında yıllardır çalışıldığı halde başarı elde edilemeyen bir konuda, adı sanı pek duyulmamış iki kimyacının oda sıcaklığında küçük bir tüp içinde füzyonu gerçekleştirmiş olduklarını bildirmeleri "inanılır" gibi değildir. Pratik bakımdan vadettiği gelişmeler ne kadar heyecan verici olursa olsun, böyle bir haberin teorik bakımdan inanılabilirliği son derece düşük, zira eldeki fizik bilgilerine ve teorik hesaplamalara göre, iki hafif atom un (döteryum veya trityum gibi) kaynaşıp daha ağır bir atoma dönüşmesi için en az 100 milyon santigrat derece sıcaklığa ihtiyaç vardır. (Nitekim bir füzyon bombası olan hidrojen bombasında bu yüksek sıcaklığı sağlamak için -bir tür tutuşturucu olarak- küçük bir atom

(25) Sadece bu tartışmaları anlatan bir kitap yayınlanmış bulunuyor.

(26) İlk başarılı füzyon deneyi bundan kısa bir süre önce İngiltere'de, o da 300 milyon santigrat derece sıcaklıkta gerçekleştirilebilmiştir

bombası kullanılmıştır.) Bütün bunlara rağmen bilim adamları haberi duyunca önce "şüphe", hattâ alayla karşılamışlar, ama konunun önemini gözönünde tutarak, "Ne olur ne olmaz, belki şimdiye kadar herkesin gözünden kaçmış bir nokta olabilir" düşüncesiyle laboratuvarlarına koşup deneyi tekrarlamaya koyulmuşlar. Bilimde her söylenene inanmamak şart, ama Pons ile Fleischmann pek şarlatana benzemedikleri için, iddialarını *denetlenmeye* değer bulmuş olmalılar. Yoksa bu haberi ciddîye alan bile olmazdı.

Burada bilim adamlarının muhtemel bir dogmacılık suçlamasından kurtulmak istemiş olmaları da mümkün. Kaldı ki, deneyi ilk tekrarlayanlardan bazıları Pons ile Fleischmann'ın iddiasını destekler gibi görünen sonuçlar aldıklarını bildirirler. Elbet bu, denetleme yarışını büsbütün hızlandıracaktır. Ancak, gene de deneylerin her tekrarlanışında değişik sonuçlar vermesi, işe bilinmeyen bazı kimyasal reaksiyonların karıştığı kuşkusunu uyandırır.

Bütün bu gürültü patırtı içinde -şimdiye kadar eşine rastlanmadık- bir yayın furyası başlar. Makaleler, kitaplar, broşürler, konferans ve kongreler birbirini izler. Bilim dünyası belki Pasteur ile Koch'un zamanından bu yana böylesine dünyayı sarsan bir araştırma ve tartışmaya sahne olmamıştır. Sonunda tartışma konunun uzmanı bilim adamlarının iki kampa ayrılmasına yol açar: İddianın doğruluğuna inananlar ve iddiayı şüphe ile karşılayanlar[27]. Bazı deney sonuçlarının yorumunda karşılaşılan güçlükler araştırmaların uzunca bir süre devam ettirilmesini gerektirir. Bu araştırmalar sonunda ya "yüzyılın en büyük bilimsel buluşu" kanıtlanmış olacak, ya da "boş yere ham bir hayal peşinde koşulmuş olduğu" meydana çıkacaktır. Nitekim, bundan önce de René Blondlot adında tanınmış bir Fransız fizikçisi "N-ışınları" diye yeni bir ışın türü bulduğunu iddia etmiş, ama arkası fos çıkmıştı [28]. Bugün artık soğuk füzyondan umut kesilmiş görünüyor. Hâlâ bu konuda araştırmalar yapılıyor mu, bilmiyorum. Ancak bilim topluluğunun büyük çoğunluğu Pons ile Fleischmann'ın iddialarını yeterince kanıtlıyamamış olduğu görüşünde.

Bu olayda bizi asıl ilgilendiren, bu iki kimyacının iddialarını açıklarken alışılmış "bilimsel görgü kurallarına" uyup uymadıkla-

(27) Bu konuda ayrıntılar için Bk: *Britannica Year Book*, 1991, s.303

(28) Bk: *W. Broad* ile *N. Wade*: "Betrayers of the Truhth" s. 112-13, ayrıca *Alexander Kohn*, "False Prophets" adlı kitabında "N-ışınları" türünden hayal ürünü olduğu sonradan anlaşılan birçok teoriyi inceliyor. Bk: s.18-34. Soğuk füzyonda olduğu gibi bu tür teorilerde apaçık bir şarlatanlıktan çok bir fikri yeterince denetlemeden piyasaya sürmek (bir tür acelecilik ve kendine fazla güvenmek) söz konusu.

rıydı. Öteki bilim adamlarının görüşüne göre, birçok bakımdan bu kuralları çiğnemişler. Kendilerini eleştirenlerin en çok takıldıkları nokta, buluşlarını açıklayış tarzları. Nitekim bilimsel standartlara uygun bir makale yazıp bunu bilimsel ağırbaşlılığıyla tanınan teknik bir dergide yayımlamaları gerekirken, tutup bir basın toplantısı düzenliyorlar. Bu tür sansasyon yaratmaya dönük davranışlar bilim toplumunca hoş karşılanmaz. Ayrıca ısrar üzerine yayımladıkları makalenin titiz ve sorumluluk taşıyan bir bilim adamından beklenmeyecek düzeyde olduğu anlaşılıyor[29]. Bu arada ünlü *Nature* dergisinin yöneticisi John Maddox "En temel kontrol deneylerini bile yapmadan buluşlarını yayımladıkları" için kendilerini şiddetle kınıyor. Moshe Gai ve Ch. Baker adlarındaki fizikçiler iddia sahiplerini "işi aceleye getirmek ve iyi bir teknik rapor hazırlamadan basın konferansları düzenlemekle" suçluyorlar. Kendilerine yöneltilen bir başka eleştiri de "çalışmalarının en önemli ayrıntılarını açıklamadıkları için başkalarının aynı deneyi tekrarlamalarını güçleştirmiş olmaları."

Bütün bunlara rağmen -bildiğim kadarıyla- kimse Pons ile Fleischmann'ın *mutlaka* yanılmış olduklarını söylemiyor. Ama hep vurgulamaya çalıştığım gibi, yanılmadığını kanıtlamak -*onus probandi*- sorumluluğu iddia sahiplerine ait. Oysa Pons Amerikan Kimyacılar Derneği'nin 7000 üyesi karşısında yaptığı savunmada bütün sorulara "doyurucu" cevaplar verememiş. Daha sonra Baltimore'da toplanan 1500 fizikçinin de vardığı sonuç şu: "İş yok!" Haftalarca süren çok sıkı deneylerde soğuk füzyonun belirgin bir izine rastlanmadığı anlaşılıyor. Özellikle devletin en büyük laboratuvarlarında yapılan deneylerin "olumsuz" sonuç vermiş olması, olumlu sonuç aldıklarını iddia edenlerin dediklerine pek fazla kulak asılmamasına yol açmış olsa gerek.

Öyle, ya da böyle, Pons'la Fleischmann'ın bilim dünyasında büyük bir sarsıntıya, hattâ bir "depreme" yol açtığı yadsınamaz. Ancak sonuçta birşey elde edilememiş olması birçok bilim adamını haklı olarak öfkelendirmiş; en çok da kendi araştırmalarını bırakıp zamanlarını boşa harcamış olmalarına kızıyorlar. İçlerinden biri şöyle diyor: "Bizler Pons ve Fleischmann gibilerin beceriksizliklerinin ve belki de "vehimlerinin" kurbanıyız." Âma kendilerini şarlatanlıkla -hiç değilse açıkça- suçlayan yok.

Benim kanıma göre de, Pons ve Fleischmann'ı -biraz sonra tipik örneklerini göreceğimiz- şarlatanlar kategorisine sokmak hak-

(29) Nitekim, bir eleştirmen bilim adamı, "Böyle bir yazıyı üniversitedeki öğrencilerimden biri yazmış olsaydı, kendisini çaktırırdım," diyor.

sızlık olur. Belki gerçek bilimle şarlatanlığın sınırında oldukları söylenebilir. Kendilerini şarlatanlara yaklaştıran en önemli nitelik, gerek teorik gerekse pratik açıdan son derece önemli sonuçlar içeren böyle bir iddiayı ortaya atarken çok daha dikkatli, daha doğrusu "alçakgönüllü" davranmayıp kendilerinden yüzde yüz emin bir tavırla ortaya çıkmalarıdır. Oysa, pekâlâ, "Biz şöyle şöyle bir deney yaptık, sonunda oda sıcaklığında füzyonun gerçekleşebileceği izlenimini edindik. Bilinen fizik teorilerinin ışığında bu bize pek muhtemel görünmüyorsa da, konu üzerinde durulmaya değer sanıyoruz," gibi birşeyler söyleyebilirlerdi. Bilim adamının "beklenmedik" bir buluş yaptığı (daha doğrusu *yaptığını sandığı*) zaman "yanılmış" olabileceği ihtimalini gözönünde tutarak, çok ihtiyatlı, hattâ "çekingen" davranması gerekir, yoksa meslektaşlarına rezil olması işten bile değildir. AIDS konusunda dünyanın en büyük otoritelerinden biri sayılan Robert Gallo bir yerde bakın ne diyor: " Bu gerçekten çok önemli sonucu aldığımız zaman (HİV virüsünü bloke eden antisens'ın bulunuşu) gözlerime günlerce uyku girmedi. Ancak sonuçtan tamamiyle emin olmam gerekiyordu. HIV'in hücre içindeki faaliyetini, çoğalmasını durdurmayı başardık. Bunu ancak tekrar tekrar uzun deneyimlerden sonra dünya kamuoyuna açıklamayı uygun gördük. Ancak gene de bu konuda fazla gürültü koparılmasına karşıyım. Çünkü insanlar üzerindeki deney çalışmalarımız beş altı aydan önce başlayamaz."[30] (Gene Özel'in kulakları çınlasın!)

Bir de şu var: Pons'la Fleischmann belki de çok büyük bir keşifte bulunmuş olmanın verdiği sarhoşlukla ("Özlemsel düşünüş"ün insana ettiği oyunlar saymakla bitmez!) fazla aceleci davranmış olabilirler, ama gene de binlerce bilim adamının karşısına çıkıp eleştirilere cevap vermeye çalışıyorlar, şarlatanların yaptığı gibi *argumentum ad hominem*'lere başvurup karşı saldırıya geçmiyorlar. Ayrıca bütün bilim dünyasını karşılarına aldıklarını görünce susup köşelerine çekilebiliyorlar. Bu da hesaplarına yazılması gereken olumlu bir puan. Meslektaşlarının alay, kınama ve eleştirilerini kendileri için yeterli bir ceza sayabilirsiniz. Elbet herkes bir Pasteur, hele bir Koch olamaz, ama Gallo örneğinden de anlaşılacağı gibi, her bilim adamı "alçakgönüllü" olmak zorundadır. En azından ilerde dünyaya rezil olmak istemiyorsa!

Bundan sonraki bölümlerde rezil olmaktan korkmak şöyle dursun, ortodoks bilim adamlarına meydan okuyan, hattâ akıllarınca onları rezil etmeye kalkışan şarlatanlardan örnekler bulacaksınız. Aptallığın insanları cüretli, küstah, hattâ saldırgan yaptığını

(30) Bk: *Milliyet* Gazetesi, 16.5.1989

bu örneklerden de anlamak mümkün. Ne demiş Oscar Wilde: "Aptallık en büyük günahtır!" Ben de bu söze nazire olarak şöyle diyorum: "Şarlatanlık doğruya, dolayısıyla bilime karşı işlenmiş en büyük suçtur." Bu nedenle bir felsefeci olarak bu suçu işleyenleri teşhir etmeyi görev sayıyorum. Aslında aptallar ve şarlatanlarla uğraşmak öyle içaçıcı bir iş değil. Hattâ dünyada bu kadar bol şarlatan olduğunu, daha da kötüsü, her şarlatanın ardından bazan binlerce insanın gittiğini görmek düpedüz iç karartıcı. Ancak onları görmezden de gelemeyiz. En iyisi onları ciddîye alacak yerde, "gülünç" yanlarını bulup çıkarmak. Ben de bu kitapta elimden geldiği kadar bunu yapmaya çalışacağım. "İt ürür, kervan yürür!" diye bir söz var. Şarlatanlar istedikleri kadar bilimi doğru yoldan saptırmaya çalışsınlar, bilim bildiği yolda ilerlemeye devam edecektir, zira ona "akıl" yol göstermektedir.

III

Teorik Bilgiye İlişkin Şarlatanlıklar

1) Yeni Astronomi[1]

Copernicus'un, Kepler'in, Galileo'nun ve Newton'un teorik temellerini attıkları modern astronomi o günden bugüne büyütme ve ayırdetme güçleri hızla artan teleskoplar, spektroskopik analizler, Ay'a ve gezegenlere gönderilen çeşitli uzay araçları sayesinde hiç değilse güneş sistemi içinde yeralan gök cisimlerini neredeyse ayağımızın dibine getirmiş bulunuyor. Hele Ay'a birçok insanlı iniş yapıldıktan, yakınlarımızdaki Venüs ve Mars gezegenlerine insansız uzay araçları indirildikten sonra güneş sistemindeki gezegen ve uydular hakkındaki bilgilerimiz son derece artmış, neredeyse bu gök cisimleri hakkında çözülmemiş "sır" kalmamış gibidir.

"Siz öyle sanın!" diye uyarıyor bizleri bir sürü aklı evvel ve birçok şeyi ne kadar "yanlış" bildiğimizi hatırlatıyorlar bize. Eğer yanılmada ayak diretmek istemiyorsak, onlara kulak vermeliymişiz, öyle buyuruyorlar bu çok bilmişler. Sakın doğru olmasın dedikleri? Olur mu olur! Gelin şöyle bir kulak verelim dediklerine. En iyisi de en çok bildiğimizi, en yakından tanıdığımızı sandığımız "dünya"mızdan işe başlamak olsa gerek.

a) Dünya yuvarlak mı, yoksa düz mü?

Bu soruyu bugünün bir ilkokul öğrencisine sorsanız, "Yuvarlak elbet, yoksa benimle alay mı ediyorsunuz?" diye cevap vermesini bekleyebilirsiniz, zira artık ilkokul öğrencileri bile dünyanın uzaydan çekilmiş fotoğraflarını, hattâ filmlerini görmüşlerdir. Ancak,

(1) Bu deyimi Kepler'in ünlü eseri '*Astronomia Nova*'(1609) ya nazire olarak kullanıyorum, zira bu bölümde "ortodoks" astronomiye tümüyle ters düşen teorileri inceleyeceğim.

bu konudaki bilgilerimiz çok eskilere kadar gidiyor. Nitekim, ta Pythagoras'tan bu yana (yani 2500 yıldır) dünyanın küre biçiminde olduğu inancı yaygındı. Bu inanç Aristoteles'in öne sürdüğü teorik gerekçelerle daha da güçlendi[2], Magellan 1519'da dünyayı dolanıp çıktığı limana geri dönünce iyice pekişti, öyle değil mi? Hayır, değil! Siz Pythagoras'ın ve Aristoteles'in dediklerine kulak asmayın, Magellan'ın dünyayı dolanmış olduğu iddiasına da boş verin, hattâ bir geminin ufukta ilkin direklerinin, sonra gövdesinin görünmesine de bakmayın, zira bütün bunlar aldatma ve aldanmadan başka bir şey değil. Hem akıl var, yakin var: Dünya yuvarlak olsa, antipodlardaki insanların hava boşluğuna uçması gerekmez mi? Voliva adındaki "bilgin" geçen yüzyılda böyle buyurmuş! Eğer, 'Bu deliye kim inanır?' diyorsanız çok yanılıyorsunuz, zira Voliva'ya inanmış olanların sayısı bir hayli kabarık, üstelik bunlar aralarında bir dernek bile kurmuşlar. bu iddialarını yaymak için durmadan kitaplar, dergiler yayınlıyor, konferanslar düzenliyorlarmış. Üyelerinin çoğu Zion adındaki küçük bir Amerikan kasabasında yerleşmiş olan bu "düz dünyacılar"ın dinî bir tarikatın üyeleri olduğu anlaşılıyor. Tarikatın başı olan Voliva "uzun yıllar boyunca dünyanın yuvarlak olduğunu kanıtlayacak kişiye (o zamanın parasıyla) 5000 dolar ödül vadetmiş, ayrıca bu konuda konferanslar vermek üzere bir kaç defa dünyayı dolaşmış."[3]

Bütün astronomlar Voliva'nın gözünde "zavallı, cahil, kendilerini beğenmiş birer ahmak." Ayrıca "herhangi bir konuda kendi bildiklerinin milyonda birini bilen bir profesöre veya araştırıcıya daha rastlamamış"mış.

Aynı kategoride bir de yerin "içi boş bir küre" olduğunu iddia edenler var. Symmes adındaki şarlatan yerin içiçe geçmiş beş konsantrik küreden oluştuğunu, bu kürelerin kutuplarda binlerce kilometre(?) çapında pencereleri olduğunu kanıtlamaya çalışmakla geçirmiş ömrünü. Fazla ayrıntıya girmeyeceğim, Gardner'in belirttiğine göre, teorisini kanıtlama amacıyla kutuplara bir seyahat düzenlemeyi önermiş (bundan da anlaşılıyor ki Voliva kadar aptal biri değil), on yıl boyunca da bunun için para toplamak amacıyla ABD'nin dört bir yanında konferanslar vermiş, iki defa da kongreye başvurmuş[4]. Ölümünden sonra tilmizlerinden James McBride

(2) Bk: *Stephen Toulmin*: *"The Fabric of the Heavens"*, s.80 vs. Aristoteles'in kanıtları için Bk. AE s.112

(3) Bu konu için Bk: MG I, s.16 vs (Ana kaynağım *Martin Gardner*olduğu için bundan böyle 'MG' kısaltmasını kullanacağım. Bu konuda ayrıca kitabın sonundaki "Bibliyografik Not"a bakınız.Bk. AE s.112

(4) Amerikan ordusunda yüzbaşı olan Symmes'ın bu teoriyi 1818 yılında ortaya attı-

ile kendi oğlu üstadın görüşlerini anlatan kitaplar yazmışlar ve "niçin yerin içinin boş olduğuna inandıklarını" açıklamaya yönelik fizik, astronomi, klimatoloji bilimleriyle hayvanların göç alışkanlıkları ve seyyahların anlattıklarından derleme yüzlerce gerekçe göstermişler. Oğul Symmes'in demesine bakılırsa, "akıl, sağduyu ve doğal evrendeki bütün benzerlikler bu teoriyi desteklemek ve kanıtlamak için yarış ediyormuş!" Gerçi -nereden çıktığını bugün anlamakta güçlük çektiğimiz- bu garip teori zamanının bilimi üzerinde en küçük bir çizik bile bırakmamış, ama "bilimsel düş" (science fiction) için bulunmaz bir esin kaynağı olmuş. (Buna da şaşmamalı, şarlatanlar çoğu zaman düşle gerçeği birbirine karıştıran kişiler zaten!)

Yalnız, belki inanmayacaksınız, ama buna benzer bir teoriyi bir ara ünlü astronom Ed. Halley de (1692'de) savunmuş! Halley'e göre, yerin 500 mil kalınlığında bir kabuğu varmış. Bunun ardından sırasıyla biri Mars'ın, öteki Venüs'ün çapına yakın kalınlıkta iki kabuk geliyormuş, en ortada da Merkür büyüklüğünde katı bir küre yer alıyormuş! Üstada göre, özel bir ışıkla aydınlanan bu kürelerin her birinde hayat (yani canlılar!) olabilirmiş. İnsan bunları okuyunca hem o zamanlar jeoloji konusunda ne kadar az şey bilindiğini, hem de Halley'nin hayal gücünün ne kadar büyük olduğunu anlıyor!

Ya, aynı teoriyi 1913 ve 1920 yıllarında yayımladığı bir kitapla tekrar bilim dünyasına sunmakta sakınca görmeyen M.B. Gardner adındaki zata ne buyurulur? Bu üstada göre, dünyanın yalnız bir tek kabuğu var, o da 800 mil (yani 1500 klm) kalınlığında. İçerde kalan boşlukta 600 mil çapındaki bir güneş içersini aydınlatıyormuş! (Bütün bunları nasıl biliyor acaba? Neyse şimdi bu tür soruların sırası değil.) Daha da ilginci, her iki kutupta da 1400 mil(yani 2500 klm) genişliğinde açıklıklar (pencereler) varmış. Öteki gezegenler de yapı bakımından dünyaya benziyormuş. Mars'ın kutup bölgelerinde görülen buz örtüleri aslında içerdeki güneş ışığının dışarıya yansıdığı boşluklarmış. Kuzey Kutbu yakınlarında gördüğümüz *aurora borealis* de yerin merkezindeki güneşten dışarı sızan ışıklardan meydana geliyormuş[5].

ğını hatırlatırım. (MG I, s.20) Gerçi dünyanın çapının 13 bin klm.ye yakın olduğu çoktan biliniyordu, dolayısıyla kutuplarda binlerce kilometre çapında pencereler bulunması mümkün değildi. Kaldı ki hiçbir gök cisminin içinin boş olamayacağını bilmek için ne fizikçi, ne de jeolog olmaya gerek var. Gene de Symmes'ın kutuplara bir inceleme gezisi yapılmasını istemiş olması gözleme değer verdiğini göstermesi bakımından övgüye değer.

(5) Bk: MG I, s.20

Evet, bazı insanların hayal gücüne şaşmamak elde değil! Düşünün ki, Gardner denen bu zat bütün bu saçmalıkları (Halley gibi 230 yıl önce değil) 1920 yılında söylüyor! Bu arada jeoloji dünyanın içini neredeyse avcunun içi gibi bilecek duruma gelmiş, her iki kutup da keşfedilmiş, karadan, denizden, hattâ havadan gidilmedik, görülmedik köşe bucak kalmamış yer yüzünde, ama Gardner'in umurunda mı? Amundsen 1912'de Güney Kutbu'nu keşfetmek için yaptığı yolculukta buzlarla kaplı dağlardan başka birşeye rastlamadığını mı söylüyor? Sakın bu tür sansasyonel iddialara kulak asmayın!

Lâtife bir yana, bu Gardner'in Sibirya'da bulunan donmuş mamutların, hattâ kutup bölgelerinde yaşayan Eskimoların yerin içinden geldiği yolundaki açıklamaları olduğunu hatırlattıktan sonra bu konuyu kapatmak istiyorum. Ne demiş pirimiz Occham'lı William: "Nesneleri gereğinden fazla çoğaltmamalı!" Biz de en iyisi filozofumuzun bu uyarısına uyarak, "içi boş dünya" teorisinin başka versiyonlarını sunan öteki şarlatanları anmadan geçelim[6]. Ancak Gardner'i Hades'e uğurlamadan, onun da görüşlerine hak ettikleri ilginin gösterilmeyeceğinin farkında olduğunu söylediğini belirtmek isterim. Neden, dersiniz? Neden olacak: Bilim adamları tutucudurlar, "üniversiteler dışından birisi" yeni birşey buldu mu (herhalde kendini kastediyor!) kendi teorilerini gözden geçirmeye yanaşmazlar. Bilim adamlarının da kendi loncaları vardır, üye olmayan birinin dediklerine kulak vermezler! Ama, Gardner gene de çok karamsar değil: Halkın görüşlerini kabul edeceğine, hattâ sonunda bilim adamlarını da bu görüşleri kabul etmeye zorlayacağına inanıyor![7] Dahası var: Kendisi Symmes gibi "bilimsel gerçeklere arka çevirip" teori uyduran şarlatanlarla karıştırılmak istemediğini de vurguluyormuş. Hârika, değil mi? Meğer o da Galileo gibi değeri anlaşılamamış bir deha imiş!

b) Mars'ta hayat var mı?

Buraya kadar anlattıklarım astronomiden çok jeolojiye ilişkin teorilerdi, bu teorileri üretenler de bu konuda "amatör" bile sayılamayacak kadar bilgisiz ve basit insanlardı. Aslında bundan sonra anlatacağım teori de pek astronomiye ait sayılmaz, ama astronomiyle gene de yakın bir ilişkisi var. Teoriyi ortaya atan kişi de öyle amatör

(6) Bu konuda "derinleşmek" isteyenler MGI, s.22-27'ye bakabilirler.
(7) Bk: A.E, s.22

biri değil, bu alanda oldukça ün yapmış bir astronom: Perceival Lowell! Ününü de en çok -yaptığı gözlem ve hesaplar sonunda- vaktiyle Leverrier ile Adams gibi Newton'un çekim yasasından hareket ederek, Neptün gezeganinin yörüngesinde bazı sapmalara yol açan (o zamana kadar gözlenmemiş olan) dokuzuncu bir gezegenin varolması gerektiğini haber vermesine ve yeni bir gözlemevi de kurarak bu gezegenin gökteki yerini saptama çalışmalarını başlatmış olmasına borçlu. Gelin görün ki bu Lowell -o kadar aklı başında biri olmasına rağmen- günün birinde Mars'ta insanlar olduğunu iddia etmez mi? Gerçi iddiasını, kendinden önce Swedenborg'un yaptığı gibi, işkembeden atmıyor[8]. Elinde bazı gözlemsel veriler var, o verilerden kalkarak bu sonuca varıyor. Neymiş o veriler? Efendim, ilkin astronom Rahip Secchi, sonra astronom Schiaparelli Mars'ta "kanalımsı" bazı çizgiler gözlemişler. Lowell da aynı kanalları görmez mi teleskobunda! Hemen beyninde bir şimşek çakmış: Mars'ta da bizim gibi insanlar olmalı! Öyle ya, bu kanallar yerden bitmediler ya!

Elbet, basit bir psikoloji bilgisi Lowell'i böyle acele bir çıkarım yapmaktan vazgeçirebilirdi. Herhalde bu dahiyane buluşundan çok heyecanlanmış olmalı ki, psikolojiye falan boşvermiş. Kolayca tahmin edebileceğiniz gibi, meslektaşları Lowell'in bu iddiasını hayretle karşılıyorlar, zira ya Mars'ta kanal manal göremiyorlar, ya da orada -gerçekten kanallar bile olsa- bunların 56 milyon kilometre uzaktan görülemeyeceğini düşünüyorlar. Öyle ya, yüz yıl öncesinin imkânlarıyla Mars'taki insan yapısı herhangi birşeyi görmek mümkün mü? Besbelli ki, Lowell "doğal" bazı oluşumları kanallara benzetmiş. Lowell gibi aklı başında olması beklenen birinin çok daha akla yatkın olan bu ihtimali hesaba katmayıp Mars'ta kanallar "görmesi" gerçekten de çok garip. Efendim, Mars'ta genellikle kuraklık hüküm sürdüğü için Marslılar yazın kutuplarda eriyen buzların sularından yararlanmak için bu kanalları inşa etmişlermiş[9]! Bu iddiasını kanıtlamak için de üç kitap yazmış.

"Özlemsel düşünüş"le son derece "sansasyonel" bir buluş yapmış olmanın bazı aklı başında insanların bile nasıl aklını başından alabileceğini göstermesi bakımından, bu örnek üzerinde biraz uzunca durmakta yarar görüyorum. H.G.Wells gibi yazarlara "bi-

(8) J. Swedenborg (1688-1772) İsveçli bir bilim adamı ve mistik. Bütün gezegenlerde "insansı" (humanoid) yaratıklar olduğu iddiasıyla Kant'ı bile etkilemiş (Bk: MG III, s.253) Hattâ Kant bunun üzerine *"Träume eines Geistessehers"* (1766) adlı bir kitap yazıp bu tür hayal ürünü mistik düşüncelerle alay eder.

(9) Bu konu için Bk: E. *Britannica*, vol 7, s.524, ayrıca vol 27, s. 557. *Th.P.Snow: The Dynamic Universe* s.174

limsel düş" (science fiction) romanları ilham eden bu teorinin "şarlatanlık" sınırına yaklaştığını sanıyorum, zira bir "bilim adamı" olarak Lowell'in burada son derece "cılız" gözlem verileri üzerine kendi zamanı için bile "aşırı" sayılacak bir teori kurduğu görülüyor. Hepimiz bazan uzaktan gördüğümüz şekilleri büsbütün farklı nesnelere benzetiriz. Her algılamada işe bir "yorumlama" karıştığını bilmek için psikolog olmaya gerek yok herhalde. Lowell'in bu basit gerçeği görememiş olması gerçekten şaşırtıcı. Ancak en az aynı derecede şaşırtıcı olan bir nokta da, ihtimaller hesabından hiç habersiz görünmesi. Nitekim, milyonlarca kilometre uzaktan gördüğü düz çizgilerin "insan yapısı" olması ihtimali, bunların doğal yapılar olması ihtimaline kıyasla yok denecek kadar küçüktür. Kaldı ki, Mars'ta en azından bizimki kadar ileri bir uygarlık olduğunu varsaymak için elimizde pek çok bilimsel veri olması gerekir, öyle değil mi? Hangi alanda "uzman" olursa olsun, bir bilim adamı yeni bir teori ortaya atarken, teorisinin yalnız kendi uzmanlık alanındaki yerleşmiş bilgilerle değil, bütün ana bilim dallarının kabul edilmiş temel görüşleriyle "bağdaşabilir" olup olmadığını araştırmak zorundadır. Zira bütün bilimler bazı ana teorilerle birbirlerine bağlıdırlar. (Örneğin hiç atmosferi olmayan bir gezegende makroorganizmaların bulunması mümkün değildir.)

Çok iyi bir matematikçi olduğu, yeni bir gezegenin varlığını haber vermesinden de anlaşılan bir astronom, nasıl olur da dünyamızdan en az 56 milyon kilometre uzaklıktaki bir gezegende görülen bazı çizgilerin insan yapısı kanallar olması gerektiğini iddia edebilir? Bu, zamanı için öylesine "aşırı", hattâ "akıl almaz" bir iddia ki, sorumluluk taşıyan bir bilim adamının elinde "şüpheye meydan bırakmayacak kadar" kuvvetli kanıtlar olmadıkça -şakadan bile olsa- böyle bir iddiayı öne sürmemesi gerekir.(10) Bir astronom olarak Lowell önce kendi uzmanlık alanında iddiasını destekleyecek yeterli kanıt olup olmadığını araştırmalıydı. Sizin anlayacağınız, önce kendisine Mars'taki doğal şartların canlıların üremesine elverişli olup olmadığını sormalıydı. Gerçi onun zamanında belki bu konuda yeterli bilgi yoktu, bu nedenle oradaki şartların "elverişli" olduğunu varsayabilirdi, ancak iş sadece bununla bitmiyor, zira Mars'ta en azından yeryüzündeki kadar ileri bir "uygarlık" olabileceği varsayımının o zamanın biyolojik teorileri, en başta da "Evrim Teorisi" ile bağdaşması gerekirdi, oysa Evrim Teorisi'nden biraz anlayan bir kimse bunun mümkün olmadığını kolayca göre-

(10) Gördüğünü yanlış yorumlama konusu hakkında bilgi edinmek isteyenler için, Bk: *John W. Connor*: Misperception, Folk Belief and the Occult" SCP, s.65-74

bilir. Nitekim, bu teoriye göre, bir rastlantı eseri ortaya çıkan ilk canlı hücreden sonra mütasyonlar ve doğal ayıklanma yoluyla daha gelişmiş canlılar türemiştir, ancak Mars'ta da "kanallar" yapabilecek kadar gelişmiş yaratıkların ortaya çıkabilmesi için, her iki gezegende de bütün doğal şartların tıpa tıp eşit olduğunu, Evrim'in de her iki gezegende aynı çizgiyi izlediğini varsaymak gerekir ki, böyle bir paralel gelişme Evrim Teorisi'nin özüne aykırı olduğu gibi, tümüyle ihtimal dışıdır, zira bu teoriye göre mütasyonlar tümüyle rastlantısaldır.

Kutsal Kitap'ta Evren'in başka yerlerinde de canlılar olduğu yazılı mı bilmiyorum, ancak Lowell'in "yaradılış" teorisinden hareket etmiş olması muhtemel. Ama herhalde gününün biyolojisiyle ters düştüğü şüphe götürmez. Elbet burada Lowell'in başka bazı sorular da sorması gerekirdi kendi kendine. Bu nokta üzerinde durmamın nedeni şu: Hume'un önerdiği bir kural gereğince, gerçek bir bilim adamı (daha doğrusu akla uygun davranmasını bilen her insan) elindeki kanıtların sınırlarını aşan bir iddiada bulunmaktan çekinmelidir. Lowell belki çok başarılı bir matematikçi-astronom, ama uzmanlık sınırları dışına çıkınca bocalıyor, hattâ kendisini gülünç duruma düşürüyor. Zamanının en önemli biyolojik teorisiyle ters düşme pahasına da olsa, Mars'taki o zaman bilinen şartların canlıların üremesine engel olmayışını, yeryüzünde olduğu gibi orada da insansı yaratıkların gelişmiş olduğunu iddia etmek için yeterli görüyor, oysa böyle bir iddiada bulunabilmek için insanın elinde "olumlu" kanıtlar bulunması gerekir. Ne yazık ki, Lowell bu kadarcık bir metodolojik veya epistemolojik bilgiden de yoksundur.

Lowell'i bütün bu eleştirilere rağmen bir "şarlatan" saymak doğru olmaz. Zaten ona bu derece yüklenmemin ana nedeni bilimin bir "bütün" olduğunu bu vesile ile vurgulamaktı. Sizin anlayacağınız, bilimler arasında -temel teorilerin dile getirdiği- bazı bağlılıklar vardır, dolayısıyla herhangi bir bilim dalında yeni bir fikir ortaya atarken, bu fikrin öteki bilimlerin ana verileriyle ters düşmemesine dikkat etmek gerekir. İlerde tanıyacağımız bir çok şarlatanın bu basit gerçeğin farkında olmadıklarını veya onu kale almadıklarını göreceğiz. Bunlar arasında belli bir bilim dalında "uzmanlık" kazanmış olanlar da var, ama bilimler arası bağlılıklardan haberdar olmadıkları için, uzmanlık alanlarının dışına çıktıkları an pusulayı şaşırıveriyorlar. Bunlar "bilim kültürü" olmayan, kendi alanları dışında olup bitenleri izlemeyen, ama en çok da bilim felsefesinden habersiz kişiler. Lowell de bir ölçüde bunlardan biri,

ama yüzyıl öncesinin bilgi düzeyinin düşüklüğünü gözönünde tutarak onun günahlarını affetmemiz mümkün. Hele biraz sonra astronominin dev adımlarla ilerlediği, bağlı olduğumuz güneş sistemiyle ilgili neredeyse bütün sırları çözdüğü günümüzde, hâlâ Ay'da ve Mars'ta insanlar olduğunu iddia eden "aklı evveller" olduğunu görünce, Lowell'e çok haksızlık ettiğimi bile düşünebilirsiniz. Dünyanın "düz" olduğunu iddia eden Voliva geçen yüzyılda yaşamış "cahil" bir adamdı, günümüzün Volivaları ise ne cahil, ne de akılsız kişiler. Ama gene de ancak son derece cahil ve akılsız bir kişiden beklenecek iddialar öne sürmekten geri durmuyorlar. Ne kadar ilginç ve ne kadar garip!

c) Savulun, uzaylılar geliyor!

İkinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda ilkin ABD'de başgösteren, sonra yavaş yavaş dünyanın başka bazı ülkelerinde de görülen UFO'lar manisinin ortaya çıkmasında Lowell'in "Mars'lılar" masalının ne derece etkili olduğunu bilemem, ancak bu masalın hiç değilse bir *"primum movens"* olduğu bence şüphe götürmez. Nitekim, savaş rüzgârlarının esmeye başladığı 1938 yılında H.G. Wells'in Lowell'den esinlenerek yazdığı "War of the Worlds" adlı bilimsel düş romanından uyarladığı bir radyo piyesiyle Orson Welles'in büyük bir paniğe yolaçabilmiş olması da bu görüşümü destekliyor(11). İlk atom bombasının atılışından iki yıl sonra (24 Haziran 1947 günü) özel uçağıyla Rainier Dağı'nın yanından geçen Kenneth Arnold adındaki amerikalı havada dokuz adet "uçan daire" ('Flying saucer' aslında 'uçan kâse' demek) gördüğünü haber verir. Kolayca tahmin edebileceğiniz gibi, bu haber hızla bütün ABD'ne, oradan da bütün dünyaya yayılır. Bilinen uçaklara ve öteki hava araçlarına benzemeyen bu nesneler ne olabilir? Başlıca iki ihtimal akla gelir: Bunlar ya süper güçlerin (Başta ABD ile SB'nin) geliştirmekte oldukları, ancak halktan gizlemeye çalıştıkları yeni tip uçan araçlardır, ya da, evet..., ya da uzayın derinliklerinden gelen uzay gemileridir. Çok hızlı hareket etmeleri, ama daha çok da bir kâse biçiminde olmaları bu ikinci ihtimali kuvvetlendirir. Sansasyonel haber vermeye bayılan gazete, dergi ve radyolar halkın daha da ilgisini çekmek (böylece tirajlarını arttırmak) amacıyla bu ikinci ihtimal üzerinde özellikle dururlar. Atom bombasını yapmayı başarmış bir teknolojinin ne-

(11) Bu konuya ilerde ayrıca değineceğim.

lere kadir olduğunu gözleriyle görmüş olan birçok insana bu ihtimal hiç de uzak gelmemiş olsa gerek. Sonra halk psikolojisinin özellikle felâket haberlerinden ne çabuk ve ne kolay etkilendiğini de unutmayalım. Nitekim, oldum olası bu tür haberler insanlara korku ve dehşet salmıştır. Oysa hiçbir duygu insanın inanç ve davranışlarını korku kadar etkileyemez. Öte yandan, hiçbir şey insanı dünyanın sonunun yakın olduğu (kıyamet) haberleri kadar korkutamaz. Tarihte bunun pek çok trajı-komik örnekleri yaşanmıştır. Savaş sonrası ABD'de "dine dönüş" (revivalism) akımlarının güçlenmeye başlaması, bu arada pek çok "Yeni Zaman" peygamberinin kıyametle veya İsa'nın "İkinci Geliş"i ile ilgili olarak ortaya attıkları senaryolar bazılarını felâket bekler gibi bir havaya sokmuş olsa gerek. İşte böyle bir hava içinde bazı saf insanların UFO'ları[12] şu veya bu maksatla dünyamızı ziyarete (gözetlemeye veya zaptetmeye) gelen "uzaylılar" gibi görmüş oldukları anlaşılıyor. Bu izlenimi uyandıran veya güçlendiren bir başka neden de, bir zamandır sözüne güvenilir astronomların ortaya attıkları bir iddia, ihtimaller hesabına göre Evren'deki birçok başka gezegende de hayat, hattâ insana benzeyen zeki yaratıklar olduğu iddiası olsa gerek[13]. Ne var ki, astronomi bilmeyen, dolayısıyla evrenin boyutları hakkında bir fikri olmayan basit insanlar bu ihtimale dayanarak, "uzaylılar" ı kapı komşularımız sanmış olabilirler.

İnsan beklentilerinin ve önyargılarının gözlemlerini nasıl etkilediğini bilmeyen yok gibidir. Örneğin bir yakınınızı heyecan ve sabırsızlıkla beklerken birçok kişiyi uzaktan ona benzetirsiniz. Aynı şekilde, hayaletlere inanan bir kimse, özellikle alacakaranlıkta gördüğü bir gölgeyi kolaylıkla hayalet sanabilir. İlk uçan daireler haberi çıktıktan sonra birçok insanın gökte bunları arar duruma geldikleri ve gördükleri her uçan cismi bir "uzay gemisi" gibi görme eğiliminde oldukları şüphe götürmez. Konunun heyecan verici olduğunu da unutmayın, ayrıca uçan bir daire gördüğünü söyleyen bir kimsenin gazete manşetlerine geçeceğini, hattâ radyo ve televizyon görüşmelerine konuk olacağını da hatırınızdan çıkarmayın. Herşeyin modası olduğu gibi, bu tür sansasyonel haberlerin de bir modası vardır. Nitekim UFO gözleme ABD'de kısa zamanda bir moda, hattâ bir mani, hattâ bir pop dini haline gelecektir[14].

(12) 'UFO' İngilizce 'Unidentified Flying Objects' (yani 'ne idiği bilinmeyen uçan nesneler) deyiminin baş harflerinden oluşan bir kısaltma. UNO, NATO gibi. Ben de bundan sonra bu kısaltmayı kullanacağım.

(13) Biraz sonra Däniken'den sözederken bu iddia üzerinde duracağım.

(14) Bu son deyimi, 'Pop müziği', 'Pop sanatı' gibi deyimlerden esinlenerek MG kullanıyor. Bk: MG II, s.386

Anlaşıldığına göre, uzaylılarla ilgili mani zamanla yeni boyutlar kazanmış. İlkin gökte uçan daireler görmekle başlamış (buna "birinci türden karşılaşma" deniliyor), derken bunların yere indiğini, içlerinden insana benzer, ama "küçücük" yaratıklar çıktığını, sonra yerden numuneler alıp araçlarına bindiklerini görenler olmuş, (buna "ikinci türden karşılaşma" deniliyor), en sonunda bu yaratıklar tarafından zorla uzay aracına sokulup "tıbbî bir inceleme"ye alındıktan sonra salıverildiklerini iddia edenler de görülmüş (bu da "üçüncü türden karşılaşma" oluyor). Bir söylentiye göre, iki yüz kadar kişi uzaylılarla bu şekilde yüzyüze gelmiş. Bütün bu karşılaşmaların toplam sayısı onbinleri geçiyormuş. Şimdi siz gelin de uzaydan insanlar geldiğine inanmamakta ayak direttin bakayım! Durun, az kalsın unutuyordum: Uzaylılar kaçırdıkları insanları şöyle bir inceleyip salıverseler, gene iyi, "herhalde bunu iddia edenler hayal görmüş olmalılar" deyip geçebilirsiniz, ama kaçırılanlardan biri, bayan Betty Hill, uzaylıların kendisini gezegenlerine kadar götürüp geri getirdiklerini, kafaları Spielberg'in "E.T" filmindeki uzaylının kafasına benzeyen bu yaratıkların elinden kurtulmak için çabalarken üstünün başının yırtıldığını söylüyormuş, ona ne diyeceksiniz? Gerçi her defasında büyük bir heyecanla başından geçenleri yeniden yaşıyormuş gibi anlattığı bu hikâyede benim midemi bulandıran küçük bir ayrıntı var, ama isterseniz bunu biraz fazla "şüpheci" oluşuma verebilirsiniz: Efendim, bu uzaylılar da İngilizce konuşuyormuş! (Şu İngilizler yaman insanlar vesselâm! İmparatorluk elden gidince, bu defa "dil emperyalizmi" yoluyla dünya egemenliğini elde tutmayı başarmışlar. Bravo doğrusu! Ancak, özür dilerim, gene de uzaylılara İngilizce öğretmeyi nasıl başardıklarına bir türlü akıl erdiremiyorum. Yoksa radyo sinyalleri göndererek falan mı?..)

Gördüğünüz gibi, bu UFO'ların şakaya gelir yanı yok. Nitekim uzaylılarla karşılaşma haberleri durmadan artıp da halk arasında kaygı ve şikâyetler rahatsız edici boyutlara varınca, Amerikan Hükümeti bir orman yangını gibi yayılmaya başlayan UFO manisini durdurmak amacıyla bir komisyon kurmuş, komisyonun başına da Edward U. Condon adındaki tanınmış bir fizikçiyi getirmiş. Komisyonun görevi o zamana kadar UFO'larla karşılaştığını iddia eden kim varsa, bunların anlattıklarını birer birer inceleyip değerlendirmek, sizin anlayacağınız, bunlarda herhangi bir gerçek payı olup olmadığını meydana çıkarmak. Uzatmayayım, komisyon gelen binlerce ifadeyi inceliyor ve onbeş yıl süren (yüzbinlerce dolara malolan) bir taramadan sonra, 1968 yılında "Condon Raporu" adını taşı-

yan 1000 sayfalık bir belgeyle sonucu bildiriyor. Gardner'e göre, bu sonucu bir tek cümlede özetlemek mümkün: "Görüldüğü (veya karşılaşıldığı) iddia edilen bütün UFO'lar düpedüz aldatmaca, sanrı veya meteorlar, Venüs Gezegeni, büyük balonlar, bilinen hava araçlarından biri, uzaydan dönen uydular, atmosferle ilgili göz aldanmaları olabilir."(15)

Bu rapor karşısında halkın, ama özellikle UFO'cuların tepkisi ne olmuş dersiniz? Kennedy cinayetiyle ilgili "Warren Raporu" karşısındaki tepkisinde olduğu gibi, bu defa da birçok insanda hükümetin "birşeyleri gizlemek istediği" kuşkusu uyanmıştır. Bir düşünsenize: Ortalıkta uzaylıları kendi gözleriyle gördüklerini iddia eden bir sürü insan varken, hükümet kalkmış, bütün bunların bir tür "kollektif hallüsinasyon" ürünü olduğunu iddia ediyor, olacak iş mi bu? Bu işin içinde mutlaka bir "bit yeniği" olmalı!

Halkın, yani basit ve kültürsüz insanların, bu tepkisini anlamak zor olmasa gerek, zira bu tür insanlar hiç olmayacak şeylere bile kolaylıkla inanırlar, bir defa inandılar mı da, onlara yanıldıklarını kabul ettirmek çok zordur. Ben bunu şu kısa cümleyle özetleyebileceğimi sanıyorum: *Bir inanç insanın kafasına ne kadar kolay girerse, oradan o kadar zor çıkar!* Bu bence halkın olumsuz tepkisini açıklamaya yarayan genel bir kural. Elbet bunun yanında başka açıklayıcı nedenler de var: Unutmayın ki, savaş sonrası Amerikasında, Billy Graham gibi vaizlerin de etkisi altında, dünyayı Şeytan'ın pençesinden kurtarmak için geri dönmesi yakın olan İsa'yı bekleyen milyonlarca insan var. Bu arada dünyanın sonu geldiği inancı çevresinde yeni bir takım "kült"ler oluşmuş. Hal Lindsay adındaki şarlatanın aynı temayı işleyen *"Late Great Planet Earth"* (Merhum Büyük Gezegen Dünya) adlı eseri milyonlarca kişi tarafından kapışılmakta. Bu arada, biraz ilerde sözünü edeceğim Jacques Vallée adındaki Fransız asıllı yazarın *"Anatomy of a Phenomenon"* (1965) ve *"Challange to Science"* başlıklı kitapları da "Uzaylılar'ın gerçek olduğunu belgelemeye çalışmaktadır. Vallée'nin astrofizik okumuş, bilgisayar konusunda da doktora yapmış olması okuyucunun gözünde fikirlerine bir ağırlık kazandırmış olabilir. Ancak bu işe asıl ağırlığını koyan J. Allen Hynek adındaki "astronomi profesörü" olsa gerek, zira bu zat tam yirmi yıl ünlü "Condon Komisyonu"nda görev yaptığı ve bu görevi sırasında UFO'lar konusunda "gerçekçi" bir tavır takındığı halde, 1972'de UFO'ların uzaydan gelen araçlar olabileceği tezini savunan *"The UFO Experi-*

(15) Bk: MG II, s.348

ence" başlıklı bir kitap yayınlamış[16]. İşin bütün sırlarını yakından tanıyan bir astronomi profesörünün yazdığı bu kitabın zaten kafası iyice karışmış olan sıradan adam üzerinde nasıl bir etki yapmış olabileceğini tahmin etmek zor olmasa gerek. Hynek bununla da kalmıyor, 1977'de *"The Hynek UFO Report"* adlı yeni bir kitap yayımlayarak kendisinin de imzasını taşıyan "Condon raporu"na veryansın ediyor! Gerçi üstada göre bu komisyonun incelediği onbinlerce UFO bildirisinin beşte dördü raporda belirtilen normal nedenlerden biriyle açıklanabilirmiş, ama geri kalan beşte biri bu şekilde açıklanamazmış. O halde? Durum çok açık: Hükümet halktan "birşeyler" gizliyor! 1973'de iki balıkçının bir uçan daire tarafından kaçırılmış olması da bunu desteklemiyor mu? Bu arada en tanınmış bilim adamlarıyla, bazı yazarların sözümona "halkı aydınlatmak" için çırpınmaları da boşuna, zira "Güneş balçıkla sıvanmaz" atasözünün de dile getirdiği gibi, gerçek er geç aydınlanacaktır, o zaman da bu sayın bilim adamlarının "inanç sistemlerini tehlikeye sokar korkusuyla Galileo'nun teleskobundan bakmayı reddedenlerden" farklı davranmadıkları meydana çıkacaktır.

Tartışma burada bitse, gene iyi. Prof. Hynek'in açtığı savaşa 1984'de yayımladıkları *"Clear Intent: The Government Coverup of UFO Experience"* başlıklı kitaplarıyla L. Fawcett ve B. Greenwood adında iki silâhşör daha katılıyor. Kitabın ana tezi şu: Amerikan Hükümeti neredeyse 40 yıl boyunca UFO gerçeğini Amerikan halkından gizlemeye çalışmıştır. Bu duruma daha fazla göz yumulamaz!

Önce bu kitabın "Watergate" skandalından sonra yazıldığını hatırlatırım. Yazarlar halkın hükümete olan güveninin iyice sarsıldığı bir sırada hücuma geçmeyi uygun görmüş olmalılar. Burada da "kozmik" bir Watergate skandalı karşısında olduklarını halka ima etmek çabasında oldukları anlaşılıyor. Nitekim, yazarlar Truman'dan sonra bütün Amerikan cumhurbaşkanlarının sadece "UFO gerçeğini halktan gizleme" konusunda anlaştıkları iddiasındalar[17]. Bizim burada Philip Klass'ın bütün bu iddiaları çürüten eleştirilerinin ayrıntılarına girmemiz mümkün değil. Zaten bu tür bir tartışmanın "anlamsız" olduğunu ilerde göstermeye çalışacağım, ancak belki içinizden bazılarının kafasında bu konuyla ilgili sorular kalabileceğini düşünerek, önemli gördüğüm bir iki noktaya değinmek istiyorum.

(16) Bk. MG II, s.349-50

(17) Bu konu için, Bk: *Philip J.Klass: "The Claim of a Government UFO Coverup"*, SCP, s. 245-50. Bu yazar bu konuyla ilgili bütün belgeleri didik didik ettiği *"UFO's: The Public Deceived"* başlığını taşıyan bir kitabın da sahibi imiş.

Amerikan Hükümetinin UFO projesini başta "gizli" tuttuğu anlaşılıyor (bunun nedenini anlamak zor olmasa gerek). Ancak 1969'da proje tamamlanınca, eldeki bütün belgeler UFO'logların incelemesine açılmış. Bunlar belgelerde herhangi bir "bit yeniği" bulamayınca, taktik değiştirip CIA'ya yüklenmişler. Gerçi CIA da bir ara bu işte Sovyet parmağı olabilir kuşkusuyla en üst düzey bilim adamlarına UFO'larla ilgili haberleri inceletmiş, ama bilim adamları işin içinde ne Sovyetlerin ne de "uzaylıların" parmağı olmadığı sonucuna varmış. 3000 sayfa tutan CIA belgelerini inceleyen UFO'cular orada da aradıkları madeni bulamamışlar. Bu belgeler arasında yabancı ülkelerdeki Amerikan elçiliklerinden gelen UFO raporları da varmış, ama kafalarını UFO masallarıyla bozmuş insanlar öyle kolay kolay pes ederler mi? Öyle ya, ne malûm CIA'nın asıl can alıcı belgeleri gizlemediği? Belki inanmayacaksınız, ama adı geçen kitabın yazarları sonunda şu ilginç sonuca varmışlar: "ABD Hükümeti muhtemelen UFO sorununa kesin bir "cevap" verememiştir, ama salt bilgisizliği anlaşılmasın diye olayı örtbas etmektedir!"[18] Nasıl, beğendiniz mi? Yazarların kanısınca, gene de "UFO'lar gerçek, fiziksel, maddî bir olaydır... çok yüksek bir zekâ sergiliyorlar... buralara kadar gelmelerinde de çok "açık bir niyet" var. Böyle bir niyetleri olduğu da defalarca kanıtlanmıştır."

Bana sorarsanız, yazarların uzaylıların yüksek zekâlarına karşı duydukları hayranlık sadece kendi zekâlarının derecesini belli ediyor. Neden mi? Çünkü bunlarda biraz sağduyu olsa, onbinlerce sayfa arasında uzaylılara dair bir ipucu aramaya başlamadan önce, teorik ve teknolojik açıdan böyle birşeyin mümkün olup olmayacağını araştırmaları gerekirdi. Kaldı ki, böyle birşeyin aslı astarı olsa bile, bunun bunca yıl bir "sır" olarak kalması mümkün mü? Hem hükümetin bu tür bir sırrı gizlemesinde ne gibi bir çıkarı olabilir?

Daha önce, Lowell vesilesiyle de belirttiğim gibi, belli bir alanda "uzman" olmak bu tür inançlara kapılmamak için ne yeterli, ne de gerekli. Ben astronom değilim, ama belli bir birikimim var. Daha da önemlisi sağduyum var. Bu ikisine dayanarak, isterse yüzbinlerce kişi aksini iddia etsin, "uzaylılar" hikâyesi bir "masal"dan başka birşey olamaz diyorum, o kadar! Bunu iddia eden isterse dünyanın en büyük astronomu olsun, beni hiç mi hiç ırgalamaz.

İçinizde benim "dogmacı" biri olduğumu düşünenler olabilir, bu nedenle niçin bu kadar kesin konuştuğumu açıklamalıyım. İlkin size şu noktayı hatırlatmak isterim: Dünyada binlerce astronom

(18) Bk: AE. s.249

var, ama anladığıma göre bunlardan -Hynek dışında- hiçbiri UFO olayını ciddiye almamış. Neden dersiniz? Üstelik olay bu kadar gürültü kopardığı halde[19]. Bence nedeni açık: Halk, yani saf ve bilgisiz insanlar, bu tür haberlere çok düşkündür, böyle bir haber çıktıktan sonra çarçabuk etrafa yayılır ve sonunda "kollektif bir sanrı" halini alır[20].

Bu, işin sadece "psikolojik" yönü. İşin çok daha önemli bir yönü var: O da, bu tür bir iddianın eldeki fizik, astrofizik, astronomi, hattâ biyoloji bilgileriyle uyuşmaması! Bu bilgilere göre, dünyamıza uzaydan insana benzer yaratıklar gelmesi pratikte imkânsız. Biraz ilerde, Däniken adındaki şarlatanın buna benzer iddialarını incelerken bu noktanın ayrıntıları üzerinde uzunca duracağım için, şimdilik size birkaç gerekçemi belirtmekle yetineceğim. İlk aklıma gelen soru şu: neden "uzaylılar" dünyamızı ziyaret için tam da İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen günleri seçtiler, dersiniz? Bir düşünün lütfen! İkinci soru: Neden uzaylılar -hiç değilse başlangıçta- hep ABD'de görünüyorlar? Yoksa Amerikalılara özel bir sempatileri mi var? Bir ara bu haber bize de ulaştı, ama hem pek fazla uçan daire gören olmadı bizde, hem kimse bunların uzaydan geldiğini iddia etmeye kalkmadı. Aynı şey ABD dışındaki hemen bütün ülkeler için de geçerli. Sonra uzaylılarca kaçırılanlar da hep Amerikalı, neden dersiniz? Bu da sizin garibinize gitmiyor mu? Hem baksanıza, bunlardan bazıları kaçırdıkları hanımla İngilizce konuşmuşlar! (İngilizlerin veya Amerikalıların daha önce bunlarla iletişim kurup ziyaretimize gelmeden önce onlara İngilizce öğrettikleri anlaşılıyor.) Bir son sorum daha var, bu da uzaylıların adam kaçırmalarıyla ilgili: Ta uzayın derinliklerindeki bilinmeyen bir gezegenden (veya ge-

(19) Bu noktayla ilgili olarak Gardner'e şiddetle çatan bir UFO'cu, Bucd Hopkins, 2611 üyesi olduğu anlaşılan Amerikan Astronomi Derneği'ne gönderilen bir ankete yanısının cevap verdiğini, bunlardan yüzde 53'ünün UFO olayının bilimsel açıdan "incelenmeye değer" bulduğunu belirtiyor. Gardner bu eleştiriye verdiği cevapta, haklı olarak, "gökte görülen bir cismin kimliğinin belirlenememiş olmasının, o nesnenin dünya dışından gelmiş bir uzay aracı olduğu anlamına gelmediğini" söyledikten sonra ekliyor: "UFO'ların "yabancı" bir uzay aracı olmadığı konusunda astronomlar arasında bir fikir birliği olmakla birlikte, elbet bir UFO sorunu da var. Ancak bu sorunu bilimsel yöntemlerle çözme görevi psikologlarla sosyologlara aittir." (s.355-56) Ancak Gardner gene de, ankete cevap veren astronomlardan yüzde 3 kadarının "burada dünya dışı bir teknolojinin söz konusu olabileceğine" inandıklarını belirtiyor. Yalnız dikkatinizi çekerim: Bunlar da bu hipotezi ciddî bir iddia olarak değil, sadece bir ihtimal olarak öne sürüyorlar.

(20) Bu konuyla ilgili olarak Bk: *John W.Connor: "Misconception, Folk Belief, and The Occult"*, SCP, s. 65-74

zegenlerden?) buralara kadar geldiklerine göre, "uzaylılar"ın bizimkinden çok daha ileri bir uygarlık düzeyine erişmiş insanlar (pardon "insansı yaratıklar") olması gerekmez mi? Öyle olunca da, yere indiklerinde neden kibar kibar gelip "uzaydaşlarıyla" kucaklaşmıyorlar da, üstünü başını yırtma pahasına da olsa, zorla adam kaçırmaya çalışıyorlar? Sonra buralara kadar gelmekten amaçları ne olabilir? Bir düşünün! Bu ve buna benzer daha pek çok soru geliyor insanın aklına, ama bu tür sorularla daha fazla zaman kaybetmeye değmez. Eğer dünyamızı gerçekten de uzaylılar ziyaret etseydi (nerede o günler?) mutlaka gerçek birer centilmen gibi davranır, hele görünür görünmez gözden kaybolmazlardı, bundan en küçük bir şüphem yok.

Ancak UFO manyaklarını saplantılarından kurtarmak pek kolay değil. Nasıl insanoğlu Ay'a birçok defa gidip geldikten sonra bile yerin düz olduğuna inanmakta ayak direten bir sürü geri zekâlı varsa, aynı şekilde "uzaylılar" masalını gerçek diye kafalarına koymuş olan bazı manyaklar, her ne pahasına olursa olsun, iddialarının doğruluğunu kanıtlama çabasındalar. Bunun için başvurdukları bir yöntem de "geriye doğru hipnoz" (regressive hypnosis). O da ne? diyeceksiniz. Kısaca açıklayayım: Uzaylılar tarafından bir uçan daire ile kaçırıldıklarını, tıbbî bir incelemeden sonra tekrar salıverildiklerini iddia edenlerden bir bölümü hipnozla uyutuluyor. Kendilerinden başlarından geçenleri anlatmaları istendiğinde, uyanıkken anlattıklarının hemen hemen aynını tekrarlıyorlarmış[21]. Ne var bunda demeyin lütfen, zira birçok hipnotizmacıya göre "hipnoz altında yalan söylemek imkânsızmış", bu nedenle kaçırılanların bu ifadelerini ciddiye almak gerekir. Bu görüşü savunanlardan biri de Prof. Hynek. Nitekim, kendisi "hipnoz altında bir uçan daire tarafından kaçırılıp uzaylıların gezegenine kadar götürüldüğünü söyleyen Bayan Betty Andreasson'un bu iddiasını destekliyormuş[22]." (Bayan Andreasson sonra nasıl geri dönmüş acaba? Herhalde uzaylılar geri getirmişlerdir. Ancak bu kadar uzun bir yolculuktan sonra ona bir hatıra veya hediye vermemiş olmaları biraz garip. Anlaşılan bu uzaylılar çok kaba saba insanlar (pardon insansı yaratıklar)! Philip Klass bu hipnoz sorununu yazısında enine boyuna tartışıyor, sonunda -hipnoz konusunda en çok sözüne güvenilir otoritelere dayanarak- hipnozun bu tür vakalarda "güvenilemez" bir yöntem olduğu sonucuna varıyor. Dediğine göre, UFO taraftarı kimselerin elinde bu hipnoz yöntemi "sözde hatıra-

(21) Bk: *Philip Klass*: "*Hypnosis and UFO Abductions*," SCP, s. 255-62
(22) A.E .s.258

lar" üretebilir, böylece denek hiç başından geçmemiş olayları gerçekten yaşanmış gibi anlatabilirmiş[23]. Öte yandan, Sprinkle ve Harder adlarındaki tanınmış hipnotizmacıların kaçırılanlar üzerinde yaptıkları deneyler sonunda "dünyanın uzaydan gelen araçlar tarafından ziyaret edildiği tezini kabul etme eğiliminde oldukları" anlaşılıyor. Ayıklayın, bakalım pirincin taşını!

Bütün bunları okurken uzmanlığın ne tür bir "déformation professionnelle"e yolaçtığını görerek üzüldüğümü söylemeden geçemeyeceğim. Ama insan bu hipnoz yönteminin şaşmazlığına inanan koca koca tıp adamlarının inanılması imkânsız bir tezi kabul edebilmelerine mi, yoksa Philip Klass gibi aklı başında bir gazetecinin bu konuyu eleştirilmeye değer bulmasına mı daha çok üzülmesi gerektiğini bilemiyor. Neden derseniz, birinciler bütün öteki bilim dallarından habersiz görünüyorlar, onları eleştiren Klass ise sanki hipnoz altında yalan söylenemeyeceği tezinin doğru olması halinde işin ciddîyet kazanabileceği gibi bir izlenim uyandırıyor. Size sorarım: Bayan Andreasson'un yalan söylememiş olması onun başka bir gezegene gidip geldiğini kabul etmemiz için yeterli bir kanıt sayılabilir mi? Eğer içinizde "sayılabilir" diyenler varsa, hemen bu kitabı ellerinden fırlatıp atsınlar,zira benim onlara öğretebileceğim hiçbir şey yok demektir. Bu vesile ile daha önce de hatırlattığım bir noktayı bir defa daha vurgulamak istiyorum: Herhangi bir iddiayı doğru diye kabul etmeden önce o iddianın, başta fizik olmak üzere, bütün bilimlerin ana bilgileriyle uyuşup uyuşmadığına bakmak gerekir. Fiziği başa koymamın nedeni, bütün bilimsel teorilerin fiziğin temel teorilerine dayanmasıdır. Bu kuralı yukarıdaki örneğe uygularsak şöyle diyebiliriz: Bir insanın başka bir gezegene kısa sürede gidip gelmesi *fizik yasaları gereği* imkânsızdır, dolayısıyla bu yasaları çiğneyen hiçbir bilimsel iddiayı ciddîye almak mümkün değildir.

İçinizde belki UFO sorununun nasıl çözüldüğünü merak edenler vardır. Önce şunu belirteyim ki, bu tür sorunlar hiçbir zaman kesin bir çözüme bağlanmaz, sadece halkın ana ilgi odağı olmaktan çıkarlar. Bugün UFO modasının yerini başkaları almış bulunuyor. Gene de UFO konusunda başı çekmiş olanların bugün bu konuda ne düşündüklerini kısaca belirtmekte yarar görürüm. Astronomi alanında bir varlık gösteremeyeceğini anlayıp, UFO'cuların safına geçmekte yarar görmüş olan Prof. Hynek eski görüşlerini bir hayli değiştirmişe benziyor. Artık eskisi gibi, UFO'ların "somun ve cıvata"dan oluşan maddî cisimler olduğuna inanmıyormuş. Bunlar,

(23) A.E s.260

(Jung'un dediği türden) "psişik projeksiyonlar" olabilirmiş. (Her ne demekse!) Ayrıca "dünyanın pek çoğumuzun farkında olmadığı psişik bir devrim geçirmekte olduğuna" inanıyormuş. Bu devrimin en az farkında olanlar da "kurulu düzen" (Establishment)'e bağlı bilim adamları imiş. Yalnız bir türlü çözemediği bir çelişki var: "UFO'lar psişik varlıklar ise, nasıl oluyor da fiziksel izler bırakabiliyorlar?" Öyle ya, UFO'lar ağaç dallarını kırabiliyor, radarda görünebiliyor, üstelik fotoğrafları da çekilebiliyor. Sakın bunlar Uri Geller türünden[24], yani görünürde fiziksel nedenler olmadığı halde fiziksel sonuçlar bırakan türden olaylar olmasın[25]?

Büyük üstad bu derin "metafizik" sorunla cebelleşedursun, biz burada UFO'lar konusunda en çok döktürmüş olan Jacques Vallée'nin en son düşüncelerini kısaca gözden geçirelim isterseniz.

Şu ilginç rastlantıya bakın: *"Passport to Magonia"* (1969) başlığını taşıyan üçüncü kitabında Vallée de Hynek'in dediklerini tekrarlamıyor mu? *"The Invisible College"* (1975) adındaki dördüncü kitabında ise "UFO'ların paranormal kuvvetler tarafından yaratılmış mitoslar olduğunu" iddia ediyormuş. (Bu üstadın UFO'ları ciddî biçimde inceleyen kişilerden oluşan gizli bir örgüt kurmuş olduğu anlaşılıyor.)

Prof. Hynek'le birlikte kaleme aldığı beşinci kitabında da (*"The Edge of Reality"*, 1975) Vallée paranormal kuvvetler hipotezini tekrarlıyor. Ama, durun daha bitmedi, *"Messengers of Deception"* (1979) başlığını taşıyan son kitabında üstad çok daha akıl almaz bir iddiayla çıkıyor ortaya: Meğer UFO'lar yüksek mevkilerdeki hükümet görevlilerinin insanları bile bile aldatmak için uydurdukları bir oyunmuş. Bu oyundan amaç da bütün dünyaya, insanlığı alaşağı edip yeni bir karanlık çağ başlatacak olan bir irrasyonalizm (akıldışıcılık) yaymakmış. UFO'lar uzay ötesinden gelmiyorlar. Burada, yeryüzünde, ileri bir "psikotronik" teknoloji yardımıyla yaratılmış şeyler bunlar[26]!" Hynek dostunun bu yeni teorisine fena halde öfkelenmiş, kendisini en çok kızdıran da, Vallée'nin, Hynek'in kurmuş olduğu "UFO Araştırmaları Merkezi" de dahil, birçok UFO dernek ve kültlerine, hükümetin "büyük komplo" ajanlarının sızmış olduğunu ima etmesiymiş!

Herhalde bütün bu saçmalıklara bir son vermenin zamanı geldi de geçiyor. İnsan kafasının bir saplantıdan kurtulmada ne kadar zorlandığını göstermesi bakımından bu iki UFO tutkununun nasıl

(24) Uri Geller'den ilerde "Paranormal Olaylar" bölümünde uzun uzun sözedeceğim.

(25) Bu kısım için Bk: MG II, s.350

(26) Bk: MG II, s. 358

fikir değiştirdiklerini izlemek gene de çok öğretici. Gerçi sonunda saplantılarından gene de kurtulamıyorlar, hattâ tam tersine, ilk saçma teoriden kurtulacağız derken, daha da akıl almaz yeni teoriler üretiyorlar, ama bütün bu çabalar insan zekâsının içine düştüğü bir labirentten çıkmak için "yeni" yollar denemekten geri kalmadığını göstermesi bakımından ilginç. Bir şeye inandıktan sonra o inançla yetinmek ancak aptalların harcıdır. Hynek'in pek öyle aptal biri olmadığı anlaşılıyor. Nitekim, ilk "Milletlerarası UFO Kongresi"nde yaptığı konuşmada şuna benzer birşeyler demiş: "UFO'ların ne olduğunu bilemiyorum (ha şunu bileydin!); *UFO*'ların "cıvata ve somun"dan yapılı, *ETI* (= dünya dışı zeki yaratıklar) tarafından denetlenen uzay araçları olduğunu gösteren güçlü kanıtlar var elimizde. Öte yandan bunların *EDI* (=fizik gerçeklik dışında, ama onunla paralel bir başka boyutta varolan zeki yaratıklar) tarafından yönetilen psişik olaylar olmaları da çok kuvvetle muhtemel. Hattâ UFO'lar hem maddî (fiziksel) hem ruhsal olaylar olabilir[27]!"

UFO konusunda "milletlerarası" kongreler bile düzenlenmiş de bizim haberimiz bile olmamış, şu işe bakın! Ama gene de üzülmeyelim, zira UFO konusunun en büyük uzmanı bu tür lâflar edebildiğine göre, o kongrenin "bilimsel" düzeyinin ne olduğunu kolayca tahmin edebilirsiniz. İnsan bunları duyunca Türkiye'nin bazı konularda "geri" kalmış olmasına bayağı seviniyor.

d) Ay'da ve Mars'ta birileri var!

Evet, Lowell'den bu yana bir hayli zaman geçti, bu arada astronomiyle ilgili nice karanlıkta kalmış nokta aydınlandı, ama galiba bazı kafaların içini aydınlatmak pek mümkün değil. Nitekim, bu gibiler arasında hâlâ yerin düz olduğunu iddia edenler (hattâ bu fikri yaymak amacıyla kurulmuş dernekler) olduğu gibi, "Ay'da birilerinin olduğunu" iddia edenler de var. Sonra Lowell'in "Marslılar"ı da unutulmuş değil. Hani "Eski Askerler Ölmez" diye bir marş vardır, buna nazire olarak "Eski saçmalıklar hiç unutulmaz" dersek yeridir. Ne garip değil mi: Yüzlerce yıl ayakta kalmış olan ve hiç devrilmeyecek sanılan (örneğin Ptolemaios'unki gibi) "bilimsel" teoriler bile bir gün tarihin çöplüğüne atılıyor da, en akıl almaz fikirler inatla yaşamlarını sürdürebiliyorlar.

Bunun ana nedenlerinden biri -ilerde de çeşitli vesilelerle gös-

(27) Bk. A.E. s.358

termeye çalışacağım gibi- "özlemsel düşünüş", yani insanın umut, korku, özlem gibi güçlü duygularının inançlarını etkilemesi, hattâ bazan sağ duyusunu ve aklını tutsak alması. Bunun en tipik örneklerinden biri, John J. O'Neill adındaki bilim yazarının Ay'da bir "köprü" keşfetmiş olması. Ay'da atmosfer bile olmadığı ta Galileo zamanından beri bilindiğine göre, Ay'da köprünün işi ne? Yalnız, unutmayın, bu iddia 1953 yılında ortaya atılıyor, oysa o yıllar ABD'de UFO manisinin en yaygın olduğu yıllar. Sizin anlayacağınız, uzaylılar Ay'da bir köprü kurmuş olabilirler.

Herhalde bu "dahiyane" fikir George Lernard adındaki amatör astronoma da çok çekici gelmiş olmalı ki, bu konuda "Ay'da Bir Başkası Var" (1976) başlığını taşıyan bir kitap yazmış. Kitabında "Ay'da köprüler olduğu gerçeğinin en az tartışma götürür şeylerden biri" olduğunu iddia ediyormuş! Neye dayanarak mı? Ay'dan çekilmiş fotoğraflara dayanarak elbet! Gerçi bir çocuk bile bu fotoğrafları görse, bunların ışık-gölge oyunlarının yarattığı göz aldanmalarından başka birşey olmadığını anlar, ama kafasını "uzaylılar" masalına takmış biri sağ duyusuna bile kulak verme yeteneğini kaybedebilir[28]. Düşünebiliyor musunuz: Kaç defa Ay'a insanlı iniş yapılmış, Ay'ın binlerce fotoğrafı çekilmiş, neredeyse bütün yüzeyi karış karış taranmış, hattâ Ay toprağından ve taşından numuneler getirilip analiz edilmiş ve kesinlikle anlaşılmış ki, Ay değil insanın, mikroorganizmaların bile yaşayamayacağı bir ortam. Ama bütün bu bilgilere rağmen biri çıkıyor, köprüye benzer bir yapı gördüğü bir Ay fotoğrafını bahane ederek, Ay'da dünyamızı gözetleyen "uzaylılar" olduğunu iddia ediyor! Üstat, "bunların kim olduklarını, nereden geldiklerini, amaçlarının ne olduğunu bilmiyormuş, ama hükümetin bu gerçeği Amerikan halkından gezlediğini biliyor" muş[29]! "Bu yabancılar biz kendimizi (bir atom savaşı sonunda) havaya uçurduktan sonra dünyamızı ele geçirmek üzere sabırla bekliyor olabilirler"miş.

Gördünüz mü, bir hasta beyin basit bir fotoğraftan ne inanılmaz masallar üretebiliyor! Belki inanmayacaksınız, ama Vincent DiPietro adındaki elektrik mühendisi aynı fikri destekleyen bir başka fotoğraf daha bulmuş, ama bu defaki Viking uzay aracının 1976'da Mars'tan gönderdiği bir fotoğraf. Fotoğrafta 1 mil genişliğinde taştan bir insan yüzü görülüyor, ayrıca bu oluşumun yakı-

(28) Bu, *"Ay'da köprü"* masalı ilk ortaya atıldığında ünlü roket uzmanı Willy Ley *"Satellites, Rockets and Outer Space"* (1962) adlı kitabında bu saçmalığı teşhir etmiş. Bk: MG III, s. 77

(29) Bk: A.E. s. 73

nında eski bir kent kalıntısını andıran şekiller görülüyormuş. Yalnız Viking'in çektiği fotoğraflarda Lowell'in kanallarına rastlanmamasına rağmen, DiPietro'nun bir insan başını andıran şekle bakarak "Marslılar" masalını diriltmeye çalıştığı apaçık. Bu üstat da hiç üşenmemiş, G. Molenaar adındaki bilgisayar uzmanı bir dostuyla birlikte oturup fotoğraftaki yüz hatlarını belirginleştirmişler ve sağ gözün altından bir damla yaş aktığını bile saptamışlar[30]!

Bu tür sansasyonel buluşlar hemen başkalarının da iştahını kabartıyor. Nitekim, R. Hoagland adındaki bir başka şarlatan "Taştan Yüz'ün vaktiyle Mars'ta yabancı bir uygarlığın kurulmuş olduğunu" kanıtlayacak bir kitap yazmakta imiş. Hoagland'ın bu işi nasıl başaracağı meraka değer doğrusu! Gerçi bugüne kadar Mars'a gönderilmiş olan uzay araçlarından elde ettiğimiz bilgilere göre, Mars'ta -belki mikroorganizmalar dışında- hayat olması imkânsız[31], ama kim ipler bu tür bilgileri, orada insan başını andıran bir oluşum var mı yok mu, siz ona bakın! Hem fotoğraftaki bu başın bir mil genişliğinde olması da bir şeyi değiştirmez, insanlar yeryüzünde piramitler kurduğuna göre, Marslılar neden çok daha büyük bir anıt yapmasınlar?

Zavallı Lowell, gerçekten de ona fazla yüklenmişim meğer. Ne de olsa o Mars'ın ancak çok uzaktan çekilmiş fotoğraflarına bakarak orada da insansı yaratıkların varolabileceğini iddia etmişti, oysa bu sözünü ettiğimiz aklıevveller Mars hakkında hemen her şeyin bilindiği bir zamanda, üstelik çok daha zayıf bir belgeye dayanarak "Marslılar" masalını diriltmeye kalkışıyorlar. Düşünün ki, buna yeltenenler "kara cahil" kişiler de değil, üniversite bitirmiş, belli bir dalda uzmanlık kazanmış, hiç değilse "matematik" okumuş kişiler!

İş bu bir kaç kişiyle sınırlı kalsa gene iyi, "Her yerde bu tür manyaklara rastlanabilir!" der, işin içinden çıkarsınız. Ama, ne yazık ki, daha başka birçok kişi aynı saçmalığa kafayı kaptırmış. Bunlardan biri de DiGaverluck adındaki "eğitim uzmanı": Orada burada "Mars'taki Yüz" konusunda konferanslar veriyor, bu buluşların "çığır açıcı" olduğunu, hattâ "İsa'nın İkinci Gelişinin" habercisi olabileceğini söylüyormuş. (Nereden nereye?) Sonradan aynı madeni işletmeye yönelik daha bir sürü kitap yayımlanmış. Bunlardan biri:

(30) 1982'de yayımladıkları "*Unusual Martian Surface Features*" başlığını taşıyan "bilimsel"(!) bir eserle bu buluşlarını dünyaya duyurmuşlar. Bk: MG III, s.75

(31) Mars'ın atmosferinin yüzde 96.5 karbondioksitten oluştuğunu, orada çok az miktarda hidrojen bulunduğunu, atmosferinin son derece ince olduğunu, ısısının 200 K- 250K arasında değiştiğini bilmek bile orada insan yaşamına elverişli bir ortam bulunmadığını göstermeye yeter. Bk: *E. Britannica*, 1987, vol 27, s.557.

si "Apollo'nun Ay'a insanlı iniş yaptığının bir hükümet aldatmacası" olduğunu iddia ediyormuş[32].

İlginç olan bir nokta da, aralarında Carl Sagan gibi ünlü bir bilginin de bulunduğu bazı eleştirmenler bütün bu hezeyanları teşhir ettikleri halde, bazı saygın gazetelerin bu konuya birçok sayfa ayırmaya devam etmeleri; bir yandan da, sanki çok önemli bir keşifte bulunulmuş gibi, aynı konuda yeni yeni kitapların yayımlanması. Bunlardan biri Rafael Pozos adındaki bir "tıbbî antropoloğun yazdığı *"Mars'taki Yüz Kayıp Bir Uygarlığın Kanıtı mı?"* (1986). Pozos'un kitabının "Yüz"le ilgili bir telekonferansın kayıtlarından derlenmiş olduğu anlaşılıyor. Yani bir sürü insan -başka işleri yokmuş gibi- oturup bu konuyu tartışmışlar! İnsan bunları okuyunca, Ay'a kaç defa gidildikten sonra ve Mars'a insanlı bir yolculuğun hazırlıkları yapıldığı bir dönemde dünyada hâlâ bu kafa yapısında insanlar bulunabildiğine şaşmaktan kendini alamıyor. İşin asıl gülünç yanı, bu tür insanların bir de kalkıp bütün bu saçmalıklara inanmayanları dogmacılıkla, dar kafalılıkla, gerçeklere sırt çevirmekle suçlamaları.

Başta söylediklerimi burada bir defa daha hatırlatmak istiyorum: Sağduyusunu kaybetmemek için insanın okumuş, hattâ "üniversite bitirmiş" olması yetmiyor, bunun için bütün bilimlerin temel teorileri hakkında bilgi sahibi olmak, ama belki daha da önemlisi, çok aşırı yeni bir iddia ortaya atmadan önce, bu bilgilere dayanarak bir ihtimal hesabı yapabilmek gerek. Eğer bir iddia temel bilimsel teorilere ters düşüyorsa, ondan hemen vazgeçmek gerekir. İlerideki örneklerden de göreceğiniz gibi, şarlatanların en belirgin özelliklerinden biri bu noktayı hiç kaale almamaları. Oysa en ehliyetsiz hâkim bile bu gerçeğin farkındadır. Nitekim bir görgü tanığının A'nın B'yi öldürdüğünü iddia etmesi karşısında hemen A'yı mahkûm etmeye kalkmaz, daha birçok deliller arar, ama herşeyden önce cinayette kullanılan tabancanın balistik analizini yaptırır, zira düşünür ki, o tabanca cinayette kullanılmamışsa, tanığın ifadesine güvenmemek gerekir. Ama, ne görüyoruz, bir elektrik mühendisi çıkıp hiçbir makroorganizmanın gelişmesine elverişli olmayan bir gezegende -bunu bile bile- vaktiyle bir uygarlığın yaşamış olduğunu iddia edebiliyor! Tek gerekçesi de bir Mars fotoğrafında "insan yüzünü andıran" (üstelik bir mil genişliğinde!) bir şekil görmüş olması! Hadi bu zat hiç psikoloji ve biyoloji bilmiyor diyelim: Günlük denemelerinde de mi birçok defa bu tür benzetmeler yapmamış?

(32) Bk: A.E. s.77

e) Velikovsky ve "Çarpışan Dünyalar"

Aslına bakılırsa, yukarıda anlattıklarım doğrudan doğruya astronomi ile ilgili değil. Belki burada öne sürülen teorileri "astronomik antropoloji" diyebileceğimiz yeni bir bilim dalına sokmak daha doğru olurdu. Şimdi inceleyeceğimiz teori ise güneş sisteminin, bu arada dünyamızın geçmişi ile ilgili. Bu kısmın başlığından da anlaşılacağı gibi, dünyamız geçmişte, hem de çok yakın sayılabilecek bir geçmişte, bir başka "dünya" ile neredeyse çarpışıyormuş da Velikovsky'den başka kimsenin bundan haberi olmamış. Onun bu kozmik felâketi nasıl haber aldığını biraz ileride anlatacağım, lütfen biraz sabırlı olun! Ancak okul kitaplarında böyle birşeyden sözedilmediğini benim gibi siz de hatırlıyor olmalısınız. Bize okulda Güneş sisteminin oluşumuyla ilgili değişik teoriler olduğunu (bu konunun bugün bile tartışmalı olduğunu söyleyebilirim), ancak dünyamız da dahil, bütün gezegenlerin milyarlarca yıl önce bugünkü yerlerini aldıklarını ve o gün bugün dünyamızın bir yandan kendi ekseni çevresinde dönerken, bir yandan da Güneş çevresinde dolandığını, bütün bu hareketlerin hiç aksamadan, tam bir dakiklikle süregeldiğini öğretmişlerdi, öyle değil mi? Bugün astronomlar dünyanın kendi ekseni etrafındaki dönüş hızının her yüzyılda bir saniye yavaşladığını bile hesap ediyorlar, anlayın astronomi bilimi ne kadar gelişmiş!

Derken, günün birinde Dr. Velikovsky adında bir psikiyatr çıkıyor ve bilimlerin en "exact"ı diye bilinen astronomiyi kökünden sarsacak bir teori ortaya atıyor! ("Bir psikiyatrın astronomiyle ilgisi ne?" türünden sorular sorduğunuzu duyar gibiyim. Acele etmeyin, ilerde ona da cevap vermeye çalışacağım. Ama tekrar hatırlatırım: Şarlatanlar genellikle hiç uzman olmadıkları konulara el atmaya çok meraklıdırlar!) "Çarpışan Dünyalar" (Worlds in Collision) başlıklı kitabın yayınlandığı günlerde (1950'lerin başı) ne büyük bir heyecan yarattığını ben de çok iyi hatırlıyorum, zira "Reader's Digest" dergisi kitabın çok uzun bir özetini vermişti. Kitabın Macmillan Yayınevi tarafından basılmış olması "astronomide büyük bir devrim ile" karşı karşıya olduğumuz izlenimini uyandırıyor, bazı sözüne güvenilir otoritelerin övgüleri ise bu izlenimi güçlendiriyordu[33].

Velikovsky'nin büyük heyecan yaratan teorisini siz de merak

(33) Kitabın 1974 yılına kadar tam 72 defa basılmış olması etkisinin ne büyük olduğunu, üstelik uzun yıllar devam ettiğini göstermesi bakımından da ilgiye değer. O günden bugüne baskı sayısının 100'ü geçmiş olması çok muhtemel. Aca-

ediyor olmalısınız. Anlatayım: Efendim, hani şu bizim kapı komşumuz Venüs Gezegeni var ya, meğer o, dünyamızla aynı zamanda meydana gelip Güneş etrafında kuzu kuzu dönmege başlamamış, ya ne olmuş? Önce Jüpiter Gezegeni'nden muazzam bir kuyruklu yıldız kopmuş, sonra bu korkunç cisim dünyamızı yalayıp geçmiş (hem de bir defa değil, iki defa!), sonunda Venüs Gezegeni olarak bugünkü yörüngesine oturmuş.

Şimdi izin verirseniz, hikâyenin bazı ayrıntılarına da değinmek istiyorum. Zira bu özetle yetinirsem, Velikovsky'nin asıl heyecan verici açıklamalarını es geçmiş olurum. Bu vesile ile hemen hatırlatayım: Velikovsky bu "çığır açıcı" teorisini Tevrat'ta anlatılan birçok olayın "bilimsel" (!) bir açıklamasının yapılabileceğini kanıtlamak için ortaya atmış. Böylece üstat astronomik olaylarla tarih arasında bir bağ kurmuş oluyor ki, bugüne kadar hiçbir astronomun ve hiçbir tarihçinin akıl edemediği bir buluş karşısında olduğumuz açıkça görülüyor. Sizin anlayacağınız, Velikovsky "astro-tarih"in de kurucusu!

Buna göre, "tarih"ten hareket etmemiz gerekecek. Ne yazıyor tarih, pardon "Tevrat"? İsrail kavminin İ.Ö. 13. Yüzyılda Mısır esaretinden kurtulup Musa'nın önderliğinde Kızıldeniz'i geçip anavatana döndüğünü, öyle değil mi? Ama Kızıldeniz'i öyle kolaycacık geçiliverecek bir deniz sanıyorsanız, aldanıyorsunuz. Hem unutmayın, aç susuz, perişan bir halde çölde yüzlerce kilometre katetmiş olan İsraillilerin peşinde koca bir Mısır ordusu var, her an arkalarından yetişebilirler. Kızıldeniz'e vardıklarında karşıya geçirecek gemiler de hazır beklemediğine göre, Mısırlıların elinden kurtulmaları bir mucizeye bağlı. Ve... ister inanın, ister inanmayın, bu mucize gerçekleşiyor. İsrailliler Kızıldeniz'e vardıklarında Musa bir kolunu havaya kaldırıyor ve kaldırmasıyla birlikte Kızıldeniz ortasından ikiye ayrılıyor. İsrailliler karşı kıyıya vardıktan sonra tekrar kapanıp peşlerinden gelen Mısır ordusunu sulara gömüyor. Musa'nın bu "mucize"sini bilmem içinizde duymamış olan var mı?

İşte bu "mucize"yi büyük bilgin Velikovsky şöyle açıklıyor: Tam Musa'nın kolunu kaldırdığı sırada Jüpiter'den kopan kuyruklu yıldız dünyayı yalayıp geçmiş, derken dünyanın ekseni etrafında dönmesi durmuş veya yavaşlamış (üstat bu konuda kararsız nedense!) ve bu da Kızıldeniz'in bir süre ikiye ayrılmasına yol açmış! Ne "bilimsel" bir açıklama, öyle değil mi? Ama durun, daha arkası

ba Copernicus'un ünlü eseri tam dört buçuk yüzyıldan bu yana kaç defa basılmıştır, dersiniz? Bu sayının 10'u geçmiş olacağını sanmıyorum. (Bk: MG II,s.386)

var: Elbet büyük üstat böyle bir olayın yer yüzünde büyük felâketlere yolaçacağının da bilincinde. Nitekim anlattıklarına bakılırsa, yer yüzü allak bullak olmuş, mevcut dağlar çökmüş, yerlerine başkaları çıkmış her yanda, denizler kaynamış, nehirler kan rengine bürünmüş, gökten meteorlar yağmış, yerden kuyruklu yıldızın baş tarafına muazzam bir kıvılcım atlamış, bunun ardından bir petrol yağmuru yağmış[34], falan... Üstat bunları kendi gözleriyle görmüş gibi anlatıyor, ama bütün bu korkunç felâketlerden sonra nasıl olmuş da o zamanki kentler ayakta kalmış, piramitler yıkılmamış, daha da ilginci, Musa'nın önderliğindeki İsrail kavminden kimsenin burnu kanamadan "mev'ut" toprağa varmışlar, bu ve aklınıza gelebilecek daha pek çok soruyu cevapsız bırakıyor büyük bilgin!

Hani bizde 'Kaş yapayım derken göz çıkarmak' diye bir deyim vardır, bu da o hesap: Velikovsky aklınca Tevrat'ın anlattığı bir mucizeyi açıklayacağım derken, açıklanması o mucizeden de güç olan bir takım "hayal ürünü" olaylar anlatıyor bize. (Biz buna bilim felsefesinde "karanlık olanı daha da karanlık olanla açıklama" *-explicatio obscurium per obscurius-* diyoruz. Bu da şarlatanlarda sık rastlanan bir alışkanlık.) Hani anlattıkları bir "bilimsel düş" masalı olsa, yazarın bu derece çocukça veya beceriksizce bir hikâye uydurmuş olmasına güler veya kızar geçersiniz, ama üstat bu konuda yaptığı son derece kapsamlı ve uzun araştırmalar sonunda bu gerçekleri meydana çıkarttığı iddiasında. Sizin anlayacağınız, birşey "uydurduğu" falan yok, sadece şimdiye kadar "gizli" kalmış bazı tarihsel gerçekleri gün ışığına çıkarıyor.

Yalnız gene de bir noktanın, hem de çok önemli bir noktanın karanlıkta kaldığına işaret etmeden geçemeyeceğim: Nasıl oluyor da Velikovsky'nin bütün bu anlattıkları *Tevrat*'ta yazılı değil? Öyle ya: Olayların görgü tanıkları Musa ve etrafındakiler olduğuna göre, Tevrat'ta bütün bu ayrıntıların da yer alması gerekmez miydi? Yoksa Tanrı bu büyük sırrı açıklama şerefini bütün bu olaylar olup bittikten 33 yüzyıl sonra gelecek olan bir musevi psikiyatra bahşetmeyi mi uygun gördü?

Bu sorunun Velikovsky'nin aklının ucundan bile geçmediği anlaşılıyor, yoksa daha o an giriştiği işin saçmalığını anlardı. Ama, bütün saçmalığına rağmen, biz büyük üstadın açıklamalarını dinlemeye biraz daha devam edelim. (Elbet bu saçmalıklardan sıkılanlar bu kısımı atlayabilirler.)

Yukarıda anlatılan olaydan sonra kuyruklu yıldız iki ay süreyi-

(34) Şimdi Ortadoğu'da neden o kadar bol petrol bulunduğunu da böylece öğrenmiş bulunuyoruz!

le ortalıkta görülmez olmuş, derken Tanrı Sina tepesinde Musa'ya o ünlü "On Buyruk"unu bildireceği sırada geri dönmez mi? Hani Tevrat "Üçüncü günün sabahı gökler gürledi, şimşekler çaktı, tepeyi kalın bir sis kapladı, sonra da güçlü bir trompet sesi duyuldu[35]" diye yazıyor ya, meğer bütün bunlar da kuyruklu yıldızın geri dönmesindenmiş! Ama ne hikmetse, bütün olan biteni en ince ayrıntısına kadar kaydeden Tevrat bu kuyruklu yıldızı hiçbir yerde anmıyor. Neden dersiniz? Hadi, "Tanrının (pardon: Velikovsky'nin) hikmetinden sual edilmez" deyip bunu da geçelim!

İzninizle Velikovsky'nin son bir bilimsel açıklamasını daha kısaca anmak istiyorum. Bu da gene Tevrat'da geçen bir mucize ile ilgili. Bu defa peygamberlik asasını Musa'dan devralan Jehoşua bir sürü ülkenin ordularıyla tutuştuğu bir savaşta Tanrı'dan "Güneş'i Gabaon kenti üzerinde, Ay'ı da Ajalon vadisi üzerinde durdurmasını" rica eder, ricası da hemen kabul edilir[36]. Bu sayede Jehoşua savaşı kazanır, üstelik düşmanların başına gökten taş yağar[37].

Peki, ne var bunda mı diyorsunuz? Gerçi Tevrat'ın hemen her sayfası bu tür mucizelerle doludur, dolayısıyla isteyen bunlara inanır, isteyen inanmaz diye düşünebilirsiniz, ama iş sizin sandığınız kadar basit değil. Daha doğrusu, inanmakla yetinmek ancak basit insanların kârıdır, oysa kültürlü bir kimsenin bunlara inanmadan önce inanılmaya değer olup olmadığını araştırması, sizin anlayacağınız, bu olayların bilimsel bir açıklamasını yapabilmesi, hiç değilse böyle bir açıklama olduğunu bilmesi gerekir. Evet, hiç şüphesiz bu mucizeler olmuştur, ama nasıl olmuştur, "işte asıl sorun burada!" Velikovsky'nin de amacı bu: Mucizelerin nasıl gerçekleştiğini açıklamak.

Onun açıklamasına göre, o bizim yaramaz veya haylaz kuyruklu yıldızımız -tam 52 yıllık bir "gaybubet"ten sonra- Jehoşua'nın Tanrı'ya yalvardığını duyar duymaz (burasını ben uyduruyorum!) tekrar dünyaya yaklaşır, o yaklaşınca da Güneş ve Ay yerlerine çakılıp kalırlar ve düşman orduları perişan oluncaya kadar yerlerinden kıpırdamazlar! Ne o, yoksa beğenmediniz mi? Aa, çok afedersiniz, az kalsın çok önemli bir noktayı unutuyordum: Kuyruklu yıldız elbet Güneş ile Ay'ın Dünya çevresindeki dolanmasını durdurmuyor, sadece Dünya'nın kendi çevresinde dönmesini durduruyor

(35) Bk: Tevrat, Mısır'dan Çıkış (Exodus), 19, 16-18

(36) Bk: Tevrat, Jehoşua, 10,13

(37) Velikovsky bu taşları da açıklıyor. Meğer bunlar kuyruklu yıldızın dünyayı ilk ziyaretinden sonra arkada bıraktığı (herhalde kuyruklu yıldızdan kalma) buz parçaları (dolu) imiş!

ve doğal olarak yerdekiler Güneş ilé Ay'ın durduğunu sanıyorlar[38]. Yoksa Velikovsky'yi hâlâ geosantrik teoriye inanacak kadar aptal mı sanıyorsunuz?

Şimdi -bilerek- karikatürleştirdiğim bu eserin nasıl bu kadar okuyucu bulduğunu merak ediyor olmalısınız. Önce tekrar hatırlatayım: Bir teori ne kadar "saçma" olursa, o kadar ilgi çeker, özellikle "bilgiç" bir hava ve üslupla sunulursa! "Çarpışan Dünyalar" başlığı bile yeterince etkileyici. Üstelik kitabı Macmillian gibi saygın bir yayınevi basmış, kitap o günden beri belki yüz defadan fazla basıldığına göre, demek bu kitabı binlerce "aklı başında" kişi okuyup tanıdıklarına salık vermiş, öyle değil mi? Ben de kalkmış, "biraz sağduyusu olan bir ortaokul mezununun bu saçmaları yutmayacağından" dem vuruyorum. (İnsan ne kadar da kolaylıkla herkesin kendisi gibi düşüneceğini sanıyor!) Neyse, sözümü geri alıyor ve hepinizden özür diliyorum, nasılsa ben de kendimi bir an "özlemsel düşünüş"e kaptırıvermişim.

Gerçekler çoğu zaman özlemlerimizi yalanlar. Nitekim, Velikovsky'nin kitabını okuyup beğenenler sadece kültürsüz ve akılsız kişiler değil, bunlar arasında aklı başında, bilgili, sözüne güvenilir insanlar da var. Örneğin, "New york Herald Tribune" gazetesinin "bilim" yönetmeni Velikovsky'nin kitabını "görkemli bir araştırma örneği" diye nitelemiş. Tanınmış bir eğitimci olan Horace Kallen de yazara karşı duyduğu hayranlığı dile getirmiş. Daha da ilginci, New York kentindeki Hayden Planetarium'unun yöneticisi Gordon Atwater "Dr. Velikovsky'nin öne sürdüğü teorilerin biricik olduklarını, modern astronomi biliminin dayanaklarının yeniden gözden geçirilmesi amacıyla bilim dünyasına sunulmaları gerektiğini" bildirmiş. Övgü dozunu daha da kaçırıp Velikovsky'nin buluşlarının (!) "günümüzün ve geleceğin tarihinde Galileo, Newton, Planck, Kepler, Darwin ve Einstein'ınkilerle aynı değerde görülebileceğini" iddia edenler bile çıkmış[39].

Yalnız her ne hikmetse, profesyonel astronomlar arasından tek bir övücü ses yükselmiyor. Övgüden geçtim, hiçbir astronom Velikovsky'nin kitabını "eleştirilmeye değer" bulmuyor. Sebebi apaçık: Velikovsky'nin hasta beyninin ürettiği senaryo öylesine deli saçmalarıyla dolu ki, aklıbaşında bir bilim adamının işini gücünü bırakıp bunlara zaman harcaması düpedüz "savurganlık" olur. Bir tek istis-

(38) Velikovsky'den önce de "Kutsal Kitabın" basit insanların anlayabileceği bir dille yazılmış olduğunu, bu nedenle orada yazılanları her zaman "kelimesi kelimesine" (literally) anlamamak gerektiğini öne sürenler çok olmuştur. Bu yaklaşım dinî dogmalarla bilimsel doğruları bağdaştırmak isteyenlerde göze çarpıyor. Peygamberlerin basit ve cahil insanlar olduklarını söyleyecek değiller ya!

na var, o da Carl Sagan! Carl Sagan hem profesyonel bir astronom, hem de halkın bilimsel kültürünü geliştirmeye, bu şekilde onun kafasını aydınlatmaya yönelik bir sürü kitap yazmış, belgesel filmler çevirmiş bir bilim havarisi(40). Velikovsky gibi bir ruh hastasının hezeyanlarını ciddiye alanların sayısının durmadan arttığını görünce, belki bu yeni "obskürantizm" eğilimini durdurabilirim umuduyla kaleme sarılmış. Aynı umutla Martin Gardner ve daha birkaç "Aydınlanma" savaşçısı kolları sıvamış. Sıvamışlar da ne olmuş? Ne yazık ki, aptallıkla savaşı sonunda gene aptallık kazanıyor. Acı, ama gerçek bu. Nitekim, Gardner'in Velikovsky ile ilgili son bir yazısından, bugün bile bir sürü hayranı olduğunu, üstat hakkında küçük bir küçültücü söz söyleyen eleştirmeni hiddetli mektuplarla bombardımana tuttuklarını öğreniyoruz(41). Belki inanmayacaksınız, ama bunlar arasında felsefe ve bilim profesörleri bile var. Bunlardan Prof. L. Rose adındaki biri Gardner'in eleştirilerine verdiği cevapta "Velikovsky'nin teorilerine karşı hâlâ ilgi duyulmasının nedeni bu teorilerin şimdiye kadar görülmedik bir ölçüde belgelenmiş olmasıdır" diyormuş. İşit de inanma! Hiç şüphesiz Velikovsky -Gardner'in de belirttiği gibi- "şarlatan tipinin en belirgin örneği"(42). Biryol yalnız astronomiden değil, hiçbir bilimden doğru dürüst anladığı yok. Kaldı ki, asıl amacı bu bilim dalında yeni bilgiler üretmek değil, belki çocukluğunda kafasına sokulmuş olan bazı dinî inançlarına "bilimsel" bir kılıf uydurmak, böylece bunların "boş" olmadığını kanıtlamak. Gardner'in gene haklı olarak belirttiği gibi, Macmillan Yayınevi bu kitabı basmasaydı, birçok saygın dergiye sayfalarca ilânlar verip kitabın reklâmını yapmasaydı, *Harper's* ve *Reader's Digest* dergileri - mal bulmuş mağribi gibi- kitabın geniş bir özetini vermeselerdi, bugün Velikovsky adını -belki tedavi ettiği hastalarından başka- duyan olmayacaktı, ama ne yazık ki, bu sözüm ona Bilim Çağında bile kazanç hırsı doğruluk ve bilgi sevgisini bastırıyor.

Velikovsky'nin akıl almaz başarısında şüphesiz başka etkenlerin de payı var. ABD'ni saran "dine dönme" (revivalism) eğilim ve akımları bunlardan biri. Bir tür "iman tazeleme" sürecine vesile olan kitaplar dinî çevrelerde özel bir ilgiye mazhar olabiliyor. Bir de aykırı fikir ve teorilerin sıradan insanlar üzerindeki çekiciliğini

(39) Bk: MG I, s.31

(40) Sagan'ın "*Cosmos*" adlı kitabının Türkçe'ye çevrildiğini sanıyorum. "The Dragons of Eden" gibi başka bir sürü halkı aydınlatıcı kitap ve makalesi var, ama hangileri dilimize çevrildi, bilmiyorum.

(41) Bk: MG II, s.386

(42) Bk: A.E. s. 14

hesaba katmak gerek. Bu noktalar üzerinde çeşitli vesilelerle daha uzun boylu duracağım için, Velikovsky'nin kişiliği hakkında merakınızı giderecek bir iki bilgi vermekle yetineceğim. Bunu yapmaktan da asıl amacım "şarlatan tipolojisi"ne katkıda bulunmak.

Gardner'den öğrendiğimize göre, Velikovsky önce "tıp" okumuş, bir süre pratisyen hekim olarak çalıştıktan sonra Viyana'da Wilhelm Stekel'den psikanaliz dersleri almış, daha sonra da psikiyatr olarak çalışmış. New York'a yerleştikten (1939) sonra da tam dokuz yıl boyunca Columbia Üniversitesi kitaplığının kapısını ilk açan ve son kapayan o olmuş. (Bu arada doktorluk mesleğini bırakıp kendini tümüyle "çığır açacak olan" çalışmalarına verdiği anlaşılıyor.) *"Çarpışan Dünyalar"* fikir dünyasında bir depreme yolaçtıktan sonra da kendini büsbütün "bilimsel" araştırmalarına vermiş.

Sizin ne düşündüğünüzü bilemem, ama burada benim aklıma hemen şu soru geliyor: Doktor olarak yetişmiş bir insan durup dururken neden uzmanlığıyla hiçbir ilgisi olmayan bir alana el atar? Amatörce hevesleri anlamak çok kolay, ama bir insanın tümüyle yabancı olduğu bir konuda "çığır açıcı" bir teoriyle ortaya çıkması, üstelik o konunun bütün uzmanlarını karşısına alma pahasına teorisini savunmaya devam etmesi size de çok garip gelmiyor mu? Şarlatanların kafalarında bir bozukluk olduğu kesin, yeri geldikçe bunun nedenlerini açıklamaya da çalışacağım. Daha önce de değindiğim gibi, bu gibilerin eleştiriye tahammül edememeleri de başka bir belirgin özellikleri. Nitekim, bu bakımdan da Velikovsky bir istisna teşkil etmiyor. *Harper's Magazine*'in Haziran 1951 sayısında yayımlanan "Eleştirmenlerime Cevabım" başlıklı yazısında, kitabının bilim adamlarınca" hiç de bilimsel olmayan bir öfke ile karşılanmış olmasını" (kendi deyimiyle) 'kollektif bir körlük' diye niteliyormuş. Ona göre "bu tepki yerleşmiş (ortodoks) teorilere bağlı kalmakta çıkarları olan eski kuşak bilginlerinin genellikle psikolojik olarak yeniden öğrenme yeteneğinden yoksun olmalarından kaynaklanıyor"muş. Örneğin, Princeton Üniversitesi astronomi profesörlerinden John Stewart "bilinen hiçbir çekim ve hareket yasası Velikovsky'nin kuyruklu yıldızının dünyanın kendi ekseni çevresindeki dönüşünü durduramayacağını veya Mars'ın Venüs'ü şimdiki yerine oturtamayacağını " mı söylüyor[43], üstadın cevabı hazır: Bütün bunları yapabilecek bir takım elektromanyetik kuvvetler

(43) Belki "Mars da nereden çıktı?" diye merak edenleriniz vardır, açıklayayım: Velikovsky'nin kitabının ikinci yarısı bu defa Mars'ın Dünya'ya yaklaşmasının yeryüzünde yol açtığı felâketlerin ayrıntılarına ayrılmış. Bu felâketlerin de Tevrat'da anlatılan bazı önemli olaylar olduğunu belirtmeme bilmem gerek var mı? Sizin anlayacağınız, Tanrı ne zaman yeryüzünde birşey yapmak istese, işe he-

varmış, ama bunlardan bizim haberimiz yok. "Yok bu tür kuvvetler" denildiği zaman da büyük bilgin küplere binip ortodoks bilim adamlarını yerleşmiş dogmaları savunmakla suçluyor(44). Sizin anlayacağınız, onun inandığı herşey doğru, bu doğruları yadsıyan herkes "dogmacı"dır.

Velikovsky'nin günümüz bilimlerinin en sağlam bilgilerine ters düşen görüşlerini bir bir eleştirmeğe gerek görmüyorum. Yalnız anlattığı (daha doğrusu uydurduğu) astronomik olayların Tevrat'ın kabul ettiği 4-5 bin yıllık bir zaman aralığı içinde geçtiğine inanması bile onun bilimselliği hakkında size yeterli fikir verebilir. Daha önce de çocuklukta edindiği dinî inançlara bilimsel bir kılıf uydurmaktan başka bir amacı olmadığını belirtmiştim, hatırlayacaksınız. Bu vesile ile Velikovsky'nin, dinî inançlarını bilimsel düşünceleriyle karıştırmamaya büyük özen gösteren Newton gibi "gerçek" bilim adamlarından büsbütün farklı bir kafa yapısında olduğuna dikkatinizi çekmek isterim. Büyük bilim adamları arasında da çocuklukta edindikleri dini inançları hayatlarının sonuna kadar kafalarının bir köşesinde saklayanlar olduğunu belki siz de duymuşsunuzdur. Büyük Newton da bunlardan biri. Gerçi onun yaşadığı dönemde - hattâ 19. Yüzyılın sonuna dek- inançsız veya ateist diyebileceğimiz insan yok gibi, ancak Newton Tevrat'ta anlatılan pek çok şeye, bu arada mucizelere de çocuksu bir saflıkla inanan bir insan. Ama gene de Velikovsky'nin yaptığı gibi, inançlarını saçma sapan "bilimsel" teorilerle desteklemeye kalkmıyor. Ona göre Tanrı doğayı yöneten bir takım yasalar koymuştur. Gerçi o gerektiği zaman bu yasaları, kısa bir süre için, askıya alabilir, ama doğanın "normal" işleyişi bu sarsılmaz yasalara bağlıdır. Oysa Velikovsky'nin teorisi Newton'un bulduğu yasalara tümüyle aykırı!

Newton'dan söz açılmışken, ilginç bir noktaya daha dokunmak istiyorum: Meğer Velikovsky'ninkine benzer bir denemeye ondan önce de girişenler olmuş, bunlardan biri de Newton'dan sonra aynı kürsüye matematik profesörü olarak atanan William Whiston adındaki rahip. Whiston da 1696'da yayımladığı "New Theory of the Earth" başlıklı kitabında *Yaradılış*'tan önceki Kaos'un dev gibi bir kuyruklu yıldızın kuyruğu olduğu, bu kaostan yerin, gezegenlerin ve uydularının oluştuğu filan yazılıymış. Ancak yer başlangıçta ekseni çevresinde dönmüyormuş, bu nedenle "Yaradılış"ın sözünü ettiği her "gün"ü bir "yıl" olarak yorumlamak gerekirmiş. Ancak

men Venüs'ü veya Mars'ı karıştırıyor. Dünya'ya en yakın konumda olan bu iki gezegenin Velikovsky tarafından tipik birer *Deus ex Machina* olarak kullanıldığını görüyoruz.

(44) Bk: MG I, s. 32-33

Adem'le Havva yasak meyvayı yedikten sonra kuyruklu yıldızın kuvveti yeri döndürmeye başlamış. İ.Ö. 2349 yılında "Tanrı'nın yönetimi altındaki" bir başka kuyruklu yıldız insanları cezalandırmak için dünyayı ziyaret etmiş. Yıldızın kuyruğundaki su buharı yoğunlaşıp tam kırk gün kırk gece yağmur olarak dünyaya yağmış. (Bu olay Nuh Tufanı'nı açıklıyor!) Bu olaydan sonra dünya eliptik bir yörüngeye oturmuş ve çeşitli fiziksel nedenlerle yerin ekseni çevresindeki dönüş hızı azalmaya başlamış. Bütün bunları Whiston matematiksel ayrıntılarıyla anlattığı için olacak, kitap Newton'un beğenisini de kazanmış[45].

Ancak, unutmayın, Whiston'un kitabını yayımladığı 17. Yüzyılın sonunda astronomi ve jeoloji alanında henüz pek az şey biliniyor. Buna karşılık, dinî inançların insan aklı üzerindeki baskısı bütün ağırlığı ile devam ediyor. Üstelik Whiston'un iddialarında büyük aşırılıklar da göze çarpmıyor. Bu nedenlerle Whiston'u bir şarlatan saymak saygısızlık olur. Buna karşılık, Newton zamanından bu yana binlerce araştırıcının gerçekleştirmiş olduğu o muazzam bilgi birikimini neredeyse yok sayıp dengesiz hayal gücünün uydurduğu masalları bugünün insanına bilim diye yutturmaya kalkan Velikovsky'yi şarlatan saymamak imkânsız. Düşünün ki, Whiston'un kitabını yazdığı günlerde jeoloji henüz emekleme çağında bile değildi, ayrıca ortada kimya biliminden de iz yoktu. Fizikle kimyanın bir hayli yol almış bulunduğu geçen yüzyılın ortalarında bile Lord Kelvin dünyaya ancak 20 milyon yıllık bir yaş biçiyordu. Velikovsky'nin kitabını yayımladığı 50'li yılların başında ise dünyanın yaşı en az 4-5 milyar yıl olarak hesap ediliyor, tek hücreli canlıların en az 3 milyar yıl, çok hücrelilerin 600 milyon yıl, insanın ise en azından 500 bin yıl önce yeryüzünde ortaya çıktıkları kabul ediliyordu. Sen kalk, c14 yöntemiyle en az 7 bin yıl öncesine kadar yaş belirlemesinin yapılabildiği bir zamanda bütün evrenin tarihini bundan da kısa bir müddet içine sığdıracak açıklamalar yapacağım derken kargaları bile güldürecek teoriler ortaya at! Olacak şey mi? Sonra üstadın bu yüzyılın başlarında Sibirya'da meydana gelen Tunguzka olayından da haberi yok anlaşılan. 65 milyon yıl önce dinozorları ve o zaman yeryüzünde yaşayan canlı türlerinin yüzde 60'ını silip süpüren meteor çarpması olayını da umursadığı yok. Tevrat'ta anlatılanlara göre Piskopos Usher evrenin yaşını 4003 yıl

(45) Bk: MG I, s. 33-34. Görüldüğü gibi, Velikovsky'nin Whiston'dan esinlendiği (daha doğrusu Whiston'un ana fikrini "aşırdığı") anlaşılıyor. Herhalde üstat bu durum çakılmasın diye kuyruklu yıldızın Satürn Gezegeni'nden koptuğunu söylüyor. Elbet bu büsbütün saçma bir iddia.

olarak hesaplamış mı hesaplamamış mı, asıl siz ona bakın, ondan ötesi lâfı güzaf! Dediğim gibi, Whiston, Velikovsky'nin yanında zemzemle yıkanmış sayılır.

Belki Velikovsky'nin hezeyanları üzerinde gereğinden fazla durdum. Ancak ilerde tanıyacağımız bütün şarlatanlarda rastlanan bir tutumu sergilemesi bakımından Velikovsky ilginç bir "örnek" oluşturuyor. Gerçekten de bu gibiler olmayacak bir fikre kafalarını taktılar mı, bu onlarda bir "saplantı" haline geliyor, ondan sonra da bu fikri haklı göstermek için daha olmayacak senaryolar üretiyorlar. Bunu yaparken gözleri yerleşik bilimin verilerini de görmez oluyor. Hattâ bu verilerin yanlışlığını kanıtlamaktan ayrı bir zevk alıyorlar. Kendi fikirlerinin doğruluğundan öylesine eminler ki, binlerce bilim adamının yanılma ihtimalinin -kendilerinin yanılma ihtimaline kıyasla- son derece düşük olduğunu da akıl edemiyorlar.

f) Däniken ve "Tanrıların Arabaları"

Velikovsky'nin dünyada büyük sansasyon yaratan kitabının daha yankıları büsbütün kaybolmadan piyasaya yeni bir şarlatan çıkmaz mı? Adı da "Erich von Däniken." (Eminim bu soyluluk işareti olan 'von'u da kendi uydurmuştur). İsviçre'de bir ara otel katipliği yapmış olduğu anlaşılan bu üstadın Velikovsky'yi bile gölgede bırakan bir ün kazanmasını sağlayan kitabını içinizde okumamış olanlar var mı, bilmem, ama hiç değilse adını duymuş olmalısınız: *"Tanrıların Arabaları."*[46] Kitabın kamuoyunda uyandırdığı ilgi tek kelimeyle "inanılmaz" oldu. Nerdeyse bütün dünya dillerine çevrildi, birçok filme konu oldu (Hollywood fırsatı kaçırır mı?), 30 milyondan fazla satıldı, hâlâ da satılıyor. Belki Kutsal Kitap'tan sonra en çok satan kitap ünvanı bu kitaba ait.

İyi de, bu akılalmaz ilginin nedeni ne olabilir diyeceksiniz. Çığır açan, dolayısıyla insanlığın kaderini kökünden değiştirebilecek yeni bir "buluş"u mu haber veriyor? Ne münasebet! Böylesine bir sansasyon yaratmış olmasının tek sebebi, geçmişle ilgili yeni bir "masal" uydurmuş olması! (Aslında buna 'masal' demek bile masallara hakaret olur, zira genellikle masallarda ruhu okşayan bir şiir-

(46) Aslında kitabın Almanca orijinalinin adı çok daha "orijinal": *"Gelecekten Hatıralar" (Erinnerungen an die Zukunft)* ama nedense kitabı İngilizce'ye "Chariots of the Gods" diye çevirmeyi uygun bulmuşlar. Bu adla kitabın daha çok satacağını düşünmüş olmalılar.

sellik, zekâyı gülümseten bir şakacılık, hayal gücünün bütün dizginlerini gevşeten bir özgürlük havası eser. Oysa, Däniken'in kitabı kadar yavan, bönce ve gelişigüzel yazılmış bir başka kitap düşünülemez.) İnsan bu kitabı okurken bazan "Bir insan nasıl bu kadar aptal olabilir?" demekten kendini alamıyor. Arkasından da kendi kendinize şu soruyu soruyorsunuz: Nasıl oluyor da milyonlarca insan böyle bir aptalın hezeyanlarını para verip okuyabiliyor? (Bu soruyu bu kitap boyunca tekrarlayıp duracağım, ne yazık ki...) Bu sırrı yavaş yavaş birlikte çözeceğimizi umarım.

Anlaşıldığına göre, Däniken'in ortaya attığı fikrin hiçbir yeni ve orjinal bir tarafı da yok. Curd Lasswitz'in *"Auf zwei Planeten"* (İki Gezegen Üzerinde) adındaki romanı 1897'de yayımlanalı beri bir sürü yazar Däniken'den önce aynı temayı işlemiş. Bunlardan biri de Ch. Hoy Fort adındaki tanınmış bir şarlatan: daha 1919 yılında (yani Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından) dünya dışı yaratıkları gezegenimize taşımış. Robert Nast adlı bir başka Amerikalı'nın *"Kozmik Varsayımlar"* adlı kitabı 1928'de çıkmış. Eugen Georg'un *"Kaybolmuş Kültürler"*i 1930'da, Robert Charroux'nun *"Fantastik Geçmiş"*i, Louis Pauvels ile Jacques Bergier'nin *"Üçüncü Bin Yıla Atlayış"* adlı eserleri de Däniken'in *"Tanrıların Arabaları"*ndan önce yayımlanmış[47]. Bütün bunlara rağmen Däniken'in kitabı bütün dünyada beklenmedik bir ilgi ve yankı uyandırabiliyor, neden? Bu sorunun cevabını biraz ilerde vermeye çalışacağım. Bu konuda von Khuon'un açıklamasına katılamayacağımı hemen belirtmek isterim. Ona kalırsa, Däniken "uzaylılar" ve "uzay yolculukları" fikrine -daha önceki yazarlara kıyasla- çok daha kuvvetle angaje olmuşmuş. Zaten bu zatın Däniken üzerinde böyle bir derleme yayınlaması bile insanda Däniken'in "olağanüstü başarısından" kendisinin de bir pay almak istediği kuşkusunu uyandırıyor. Ancak bence bu ilginin kitabın herhangi bir meziyetiyle ilgili olmadığı şüphe götürmez. Bana kalırsa bu kitabı okuyan biraz aklı başında herkesin, hele en azından lise eğitimi görmüşse, daha beşinci sayfada kitabı fırlatıp atması gerekir. Fazla bir vakti olanlar, biraz da eğlenmek için "Bakalım, bu deli daha neler saçmalamış?" diye bir süre daha okumaya devam etmiş olabilirler. Ama Däniken'in hezeyanlarını uzun süre dinlemek bana imkânsız gibi görünüyor. Nitekim, kendisi de aklı başında kimselerin kitabına karşı nasıl bir tepki göstereceklerini doğru tahmin etmiş:

"Ne yazık ki, akademik çevrenin bilim adamları kendilerine

(47) Bk: Ernst von Khuon: *"Waren Götter Astronauten?"* ("Tanrılar Astronot muydu?"), Econ Yayınevi, 1974, s.8,11

öğretilenlerin dışında gerçek tanımazlar ve geçmiş uzay yolculuklarından sözedenlere bir ruh doktoruna görünmelerini tavsiye ederler (s.45). Ne ilginç değil mi? Adam daha kitabını yayımlamadan bilim adamları tarafından nasıl karşılanacağını tahmin edebiliyor! (Bu tahmininde de çok haklı, hattâ kitabında tek doğru cümle bu olsa gerek!) Ancak Däniken bir ruh doktoruna görünecek yerde, kitabını yayımlıyor... ve milyonlarca okuyucu bulabiliyor! Bu da gösteriyor ki, dünyada (hem de sözümona "uygar" ülkelerde) Däniken gibi bir "şarlatanlar şahı"nı ciddiye alabilecek kadar aptal milyonlarca insan var. Ne yazık ki, asıl inanılması zor gerçek bu!

İyi de, Däniken'ın milyonlarca insanın bu derece ilgisini çeken "mesajı" ne? Kısaca söylemek gerekirse şu: Bir zamanlar başka gezegenlerden bazı akıllı -insansı yaratıklar dünyamızı ziyaret etmişler, sonra da - her nedense- çekip gitmişler! Bakın bu konuda sayın üstat ne diyor:

"Onbin yıl öncesinin insanı için uzay yolculuğu bir sorun değil bir gerçekti (s.4)... Evet, pek uzak çağlarda uzaylıların dünyamızı ziyaret ettiklerini ileri sürüyorum. Bu dünya dışı akıllı yaratıkların kimler olduklarını ya da hangi gezegenlerden geldiklerini henüz(!) bilmiyorum. Ancak o çağda yaşayan insansı yaratıkları kitle halinde yok ettiklerine ve yeni, belki de ilk "homo sapiens"i ürettiklerine kesinlikle inanıyorum (s.5). (Üstat bu konuda s.95-96'da daha da ayrıntılı bilgiler veriyor; merak edenler okuyabilir.) Şimdi bilmem gözünüzün önüne getirebiliyor musunuz: On bin yıl öncesindeyiz (neden acaba?), yeryüzünde henüz insanlar değil, "insansı" yaratıklar yaşıyor. Sizin anlayacağınız *"homo sapiens"* henüz ortalarda görünmüyor. Derken göklerden "arabalarıyla tanrılar" (=uzaylılar) sökün ediveriyor ve bunlar -herhalde karşılaştıkları "insansı" yaratıkları pek beğenmemiş olacaklar- yeryüzü sakinlerini "kitle halinde" yokedip -nasıl becerdilerse- "homo sapiens"i üretiyorlar! Eğer siz bütün bu hezeyanlar karşısında hâlâ da, "Adamın dedikleri doğru olamaz mı? Belki de bildiği birşeyler vardır?" diye düşünüyorsanız, söyleyeceklerimi iyi dinleyin. Daha doğrusu, gelin de bu tezini (kendisi büyük bir alçakgönüllülük göstererek buna "varsayımım" diyor) haklı göstermek için öne sürdüğü gerekçeleri birlikte inceleyelim.

1. Üstat önce uzay yolculuklarının mümkün olduğunu kanıtlamak için modern astronominin de kabul ettiği bazı varsayımları anmakla işe başlıyor. Bu ihtimaller hesabına dayanan gerekçeye göre, evrendeki milyonlarca başka gezegende de bizim gibi akıllı yaratıklar, hattâ gerek bilimde gerekse teknolojide bizden çok daha ileri

uygarlıklar olabilir (s. 15-20). Böyle bir varsayımı yadsıyan pek az kişi olduğuna göre,[48] Däniken'in bunları tekrarlamasına da bir itirazımız olamaz. Kaldı ki birçok astronom bu varsayımı ciddiye almasaydı, milyonlarca dolar harcanıp "Evren'i dinlemek" amacıyla dünyanın her yerinde yüzlerce muazzam radyo-teleskop kurulmazdı. Bugüne kadar evrenden ses çıkmamış olması da varsayımı yanlışlanmış saymak için yeterli değil elbet[49]. Muhtemelen evreni dinlemeye belki de yüzyıllar boyunca devam edilecek. Öyle ya, ne olur ne olmaz, belki de Evren'de yalnız değiliz[50].

2. Bunun ardından Däniken 150 yıl sonra (neden 150 yıl?) uzaya gönderilebilecek muazzam bir "uzay gemisi" düşünüyor, daha doğrusu "düşlüyor", ama Jules Verne veya H.G.Wells gibi "bilimsel düş" yazarlarının hiçbir zaman yapmayacağı kaba yanlışlar yapıyor. Ayrıntılara girmeyeceğim, ancak bir fikir edinebilmeniz için, Däniken'in uzay gemisinin 100 bin ton ağırlığında (yani dünyanın en büyük transatlantiğinden daha ağır) alâmet birşey olacağını, bunun 99 bin 800 tonunu nükleer yakıtın oluşturduğunu belirtmekle yetineceğim. Belki şu küçük ayrıntıyı hatırlatmakta da yarar var: Bu gemi "foton roketi" ile hareket edecek ve... hızı ışık hızına yaklaşacakmış (s.26)!

Gelin, bu fanteziyi birlikte inceleyelim. İçinizde lise fiziği okumuş olanların böyle bir uzay gemisinin "uçamayacağını" hemen

(48) Kaldı ki, Richard Dawkins'e göre, ihtimaller hesabına göre bile başka gezegenlerde "insana benzer" canlılar olduğu düşüncesi tartışma götürür, zira dünyadan başka hiçbir gezegende hayat olmayabilir de. Bk: *"The Blind Watchmaker"* s. 143

(49) Mantıkta "varlıksal" önermeler (existential statements) denen önermeleri yanlışlamanın imkânsız olduğu biliniyor. Örneğin "Evren'de insanı varlıkları barındıran en az bir gezegen vardır" gibi bir önermeyi kesin olarak yanlışlamak mümkün değildir, zira belli sayıda gezegeni inceledikten sonra (Güneş sistemindekiler gibi) bunlarda hayat olmadığını saptasak bile, henüz incelemediğimiz bir başka gezegende de hayat olmadığını iddia edemeyiz. Tanrı'nın varlığı da dahil, pek çok dinî inancın varlığını sürdürebilmesinin de ana nedeni bu mantıksal imkânsızlıktır. Aynı türden birçok nesneyi inceledikten sonra ancak induktif bir genellemeyle o tür nesnelerde belli bir niteliğin var veya yokolduğu sonucunu çıkarabiliriz.

(50) Prof. Frank Drake'in 1962'de başlattığı OZMA projesinden bu yana Evren'in pek çok köşe bucağı dinlendi, aradan geçen otuz yıl boyunca hiçbir sinyal yakalanamadı. Ancak bir ara 1967'de Cambridge'de deneysiz bir astronom hanımın -sonradan bir pulsar (yani bir nötron yıldızı)dan geldiği anlaşılan bazı radyo sinyalleri alması üzerine "Yoksa uzaydan birileri mi gönderiyor bu sinyalleri?" diye bir kuşkuya kapılanlar olmuş. (Bk: von Khuon, s. 14-15) Evren'de yalnız olmadığımızı bilmek arzusu da çok normal aslında. Bütün sorun "özlemsel düşünüş"ün çekiciliğine kapılıp kapılmamakta.

farkedeceklerinden eminim, ama bazılarınızın bazı elemanter bilgileri bile çoktan unutmuş olabileceğini düşünerek birkaç hatırlatma yapmayı gerekli görüyorum, zira Däniken'in başlıca sermayesini bu tür unutmaların oluşturduğu bence şüphe götürmez. Şarlatanların "bilgiç" pozu takınabilmeleri de çokluk bundan kaynaklanıyor olsa gerek. Gene de en olmayacak fikirleri bazan üniversiteyi bitirmiş kimselere bile yutturabilmelerinin asıl suçu bu fikirleri eleştirme zahmetine bile katlanmak istemeyen "sorumsuz" okuyucuya ait. Bu nedenle bu tür "bilimsel kılıklı" yutturmacaları teşhir etmek biz mantıkçıların ve bilim felsefecilerinin görevi. Neyse, şimdi asıl konumuza dönelim:

a) Önce büyük bilginin (yoksa "büyük mühendis"in mi demeliydim?) tasarladığı "uzay gemisi"ne biraz daha yakından bakalım. Tam 100 bin ton ağırlığındaki bu geminin gövdesi, içindeki alet ve makinalar, insanlar, bunların yiyecek, giyecek ve içecekleri, vb. topu topu 200 ton, geri kalan 99.800 tonu yakıt! Bu akıl almaz nispetsizlik bir yana, ilk akla gelen soru şu: Bu kadar yakıta ne ihtiyaç var? Anlaşılan üstat yıldızlararası bir yolculuğa çıkacak olan bir uzay gemisini de "uçak" veya "vapur" gibi birşey sanıyor. Böyle bir yolculuk yıllar süreceğine göre, çok fazla yakıta ihtiyaç olacak diye düşünmüş olmalı. Belli ki üstat uzay teknolojisi hakkında birşey bilmediği gibi, ortaokul çocuklarının bile öğrendiği Newton'un hareket yasalarından da habersiz. Gene de unutmuş olanlara hatırlatayım: Uzay yolculuğunun en zor (dolayısıyla teknik bakımdan en çok sorun çıkaran) yanı, uzay gemisinin yer çekiminden kurtulmasını sağlamaktır ve yakıtın tümüne yakın kısmı bu amaçla kullanılır. Yoksa uzay gemisi belli bir hızla (en az 40.000 km/saat) yerçekiminden kurtulduktan sonra, Newton'un birinci hareket yasası (Atalet Yasası) gereği ilk hızıyla boşlukta yolculuğunu sürdürür, ta başka bir gök cisminin çekim alanı içine girinceye kadar. Yolculuk esnasında bir miktar yakıt da aracın yön değiştirmesi için gereklidir, yoksa gezegenden gezegene, yıldızdan yıldıza yolculuk neredeyse tümüyle yakıtsız (yani bu gökcisimlerinin çekim gücü sayesinde) gerçekleşir. Nitekim, *Explorer* gibi uzay araçları gezegenler arası yolculuklarını bu şekilde sürdürmektedirler.

b) Lise fiziği görmüş bir okurun kitabı en geç bu noktada elinden fırlatıp atması gerekirdi, ancak bu yapılmadığına göre, Däniken'in başka bilgisizliklerini teşhir etmem gerekiyor. Acaba kaç okuyucu 100 bin tonluk bir aracın yerden nasıl uzaya fırlatılabileceğini merak etmiştir? Böyle birşeyin teknik bakımdan mümkün olup olmadığını kaç kişi araştırmıştır? Şimdiye kadar uzaya gönde-

rilen en büyük araç -yanılmıyorsam- üç astronotu Ay'a götürüp getiren üçlü modül: Bütün ağırlığı 45 ton. Bu modülleri yerçekiminden kurtarıp saatte 40 bin kilometre hıza kavuşturmak için 2000 ton ağırlığındaki Apollo roketi kullanılmış. 100 bin ton ağırlığındaki bir uzay gemisinin yer çekiminden kurtarılıp güneş hızına ulaştırılması için ne miktar enerjiye ihtiyaç olacağını varın siz hesap edin! Ama üstat Däniken'e göre bu güçlüğün üstesinden de gelinecekmiş, zira bu gemi şimdiki gibi sıvı hidrojen veya helyumla değil, nükleer enerji ile hareket edecekmiş. "Roket çalışınca yakıt elektromanyetik radyasyona dönüşüyor ve salkım biçiminde (?) bir itici güç olarak ışık hızıyla gövdeden ayrılıyor"muş (s.26). Adı da "foton roketi"[51]. "Teorik olarak bu sistemle donatılmış bir uzay gemisinin ışık hızına ulaşması gerekir"miş, üstat Däniken öyle buyuruyor!

Elbet ne teorik ne de pratik olarak böyle birşey mümkün değil; Däniken resmen uyduruyor. *Teorik* olarak mümkün değil, zira ışık hızına yaklaştıkça cisimlerin kütlesi alabildiğince büyür[52], büyüdükçe de o derece fazla kinetik enerjiye ihtiyaç olur. *Pratik* olarak büyücek bir cismi ışık hızına yakın bir hızla hareket ettirmek ise tümüyle imkânsız, zira bugün elektron ve proton gibi atom-altı parçacıkları bile bu hızla hareket ettirebilmek için dev boyutlardaki hızlandırıcılar (accelerator)a ihtiyaç var. Her biri binlerce ton ağırlığında binlerce mıknatısın ve korkunç miktarda elektrik akımının kullanıldığı bu tür hızlandırıcılarda bir miligramın milyonda biri ağırlığında bile olmayan parçacık demetleri c'ye yakın bir hıza ulaşabilmektedir.

Kaldı ki, yapılan hesaplara göre, normal büyüklükteki bir uzay gemisini 1/5 c hızına ulaştırabilmek için ona 25 milyon defa daha büyük bir yerden kurtulma enerjisi vermek gerekiyor. (Yani bir Satürn V roketinin 25 milyon misli bir enerji) Ondan vazgeçtik, böyle bir aracın saniyede 1000 km hız yapabilmesi için 1000 defa daha fazla kurtulma enerjisine gerek var. Sözün kısası, Däniken'in gemisini hiçbir şekilde yerinden kıpırdatmak mümkün değil, zira bu işler lâfla olmuyor.

Diyelim ki, gemiyi 1000km/s hızla uzaya fırlattınız. Güneş sistemine en yakın yıldız olan Alfa Centauri'ye geminin varması gene 1500 yıl ister, zira bu yıldız bile bizden 4.3 ışık yılı uzakta! Yani neresinden bakarsanız bakın olacak iş değil. Däniken ya hesap yap-

(51) Eugen Sanger adlı bir profesörün böyle bir "itici güç" üzerinde çalışmış olduğu anlaşılıyor, ancak bunun küçük çapta bile olsa teknik bir uygulaması olduğundan bir haberimiz yok.

(52) Örneğin atıl kütlesi 1 kg olan bir cismin relativistik kütlesi 0.95 c de 3.023kg., 0.999 c de22.37 kg. 0.99999 c de 223.6 kg olur.

masını bilmiyor, ya da herkesi bütün bunları yutacak kadar aptal zannediyor. (Ne yazık ki, bu ikinci düşüncesinde haklı!)

Däniken'in niçin "ışık hızı" ile bozduğunu tahmin etmiş olmalısınız: Uzay yolculukları ışık yılı ile ölçülen uzaklıklara yapılacağına göre, insan ömrü bu tür yolculuklara yetmeyebilir, dolayısıyla insan ömrünü uzatmanın bir çaresini bulmak gerek. Däniken hem çok bilgili hem de çok akıllı bir adam olduğu için bunun da çaresini bulmuş. Nasıl mı? Einstein'in Relativite Teorisi sayesinde! Belki siz de duymuşsunuzdur, Einstein'in bu teorisine göre, ışık hızına yakın bir hızla hareket eden bir saat -hareket etmeyen bir saate nispetle- yavaşlar (buna "zaman genişlemesi"- "time dilation" deniliyor). Bu nedenle bu hızla hareket eden bir uzay aracındaki insanlar yerde kalanlara göre, daha yavaş yaşlanırlar. Däniken bütün bunları sanki bu teoriden birşey anlarmış gibi bir pozda, hem de matematiksel formülleriyle birlikte anlatıyor (inanmazsanız, s. 27'ye bakın!). Sizin anlayacağınız, zaman kıtlığı sorunu da böylece çözülmüş oluyor. "İnsan vücudu bu hızla hareket eden bir uzay aracına uyum sağlayabilir mi?" türünden sorular üstadın aklından bile geçmemişe benziyor[53].

c) Ne yazık ki, Däniken'in hezeyanları burada da bitmiyor. Däniken dünyalıların ancak 150 yıl sonra gerçekleştirebilecekleri bir yıldızlararası yolculuğun nasıl gerçekleşebileceğini araştırıyordu, hatırlayacaksınız. Bunu da on bin yıl önce bizden çok daha ileri bir teknolojiye sahip uzaylıların böyle bir yolculuğu gerçekleştirmiş olduğunu kanıtlamak için yapıyordu. Şunu demeye getiriyor: "Böyle bir yolculuk *mümkündür*, dolayısıyla *gerçekleşmiş* olabilir!" Gördüğünüz gibi, buraya kadar söylediklerinin hiçbir iler tutar yanı yok. Foton roketi gibi kimsenin bilmediği teknolojik araştırmaları, yok Einstein'ın Relativite Teorisi gibi ancak uzmanların anladığı konu-

(53) Sonunda saatte 40.000 klm. hıza ulaşarak yer çekiminden kurtulan uzay araçlarında bile astronotların bu hızlanma esnasında büyük bir basınçla karşılaşarak çok zorlandıklarını hatırlatmak isterim. Ama bazı psikolojik sorunları düşünmüş nasılsa: "Gemidekiler canları sıkılmasın diye yolculukları boyunca bilimsel araştırmalar yapacak, bu arada "iniş için" *uygun bir gezegen* arayacaklarmış." (s.28) Elbet, saniyede 300000 klm hızla yıldızlar arasında dolaşırken uygun bir gezegen nasıl bulunur, orasını hiç karıştırmıyor. Bu araştırmanın nedeni de şu: "Yakıt ikmali yapmak!" (Neden öyle güldünüz? Yoksa geminin nükleer yakıtla hareket ettiğini unuttunuz mu?) "Yakıt atom enerjisi olduğuna göre,uranyumu zengin bir gezegene ihtiyaç var. Gemideki aletler bunu kolayca saptayabilir"miş.(s.28) İnsan ancak bir ayakkabı satın almak için çarşıda pazarda bu kadar rahatlıkla dolaşabilir. Belki de kalabalıktan dolaşamaz bile, ama üstadın uzay gemisine çarpan falan olmayacağına göre... (Latife bir yana, ama kitabı hiç değilse bu noktada fırlatıp atmamış olanların aklına şaşarım!)

ları işe karıştırarak aklınca okuyucuları "épater" edeceğini umuyor. Yok mu ya, "Aman bu Däniken neler biliyor!" diyecekler ve dediklerine inanıverecekler! Heyhat, gerçekten de inananların sayısı bir hayli kabarık, bu nedenle bu tatsız eleştiri işine devam etmek zorundayım. (Gene en iyisi Däniken'in "gülünç" yanlarını ortaya çıkarıp biraz eğlenmek!)

Däniken'in uzay gemisi "yakıt ikmali" için uygun bir gezegeni nasıl buluyor, uranyumu bol bir gezegen bulunsa bile, gemidekiler araçtan inip madeni nasıl işletiyorlar, sonra o gezegendeki iklim koşulları dünyalıların yaşamasına elverişli mi gibi "basit" soruları bir kalem geçelim, isterseniz. Ancak, sizin nereye, nasıl gidileceğini önceden bilmeden bir uzay yolculuğuna çıkılabileceğini hiç aklınız alıyor mu? Yeryüzünde bile böyle bir girişime "yolculuk" değil, "macera" denir ve bu tür maceralara ancak kutup bölgelerini veya el değmemiş ormanları keşfetmek için girişilir. Adam tutmuş, Evren'in sonsuz boşluklarında bir o yana, bir bu yana uzay gemisi dolaştırıyor! Gerçi burada Däniken'in anlattıklarını "bilimsel düş" gibi yorumlamak gerektiği akla gelebilir, ama unutmayalım ki, Jules Verne, H. G. Wells gibi okuyucuya biraz saygısı olan "bilimsel düş" yazarları uydurdukları fantezilerin zamanlarının bilimsel verilerine ters düşmemesine daima özen göstermişlerdir. Örneğin Jules Verne'in Ay'a gönderdiği kapsül -daha başka bir sistem bilinmediği için- bir topla uzaya fırlatılır, ama J. Verne kapsülün 40.000 km/saat hıza ulaşması gerektiğini hesaplayacak kadar fizik bilmektedir. Kapsüldekiler sobayla ısınırlar, Ay'a inince de başka insansı canlılarla karşılaşırlar, başka. İşin burası ister istemez hikâyenin "düş" kısmını oluşturur. Buna karşılık Däniken'in uzay aracını "gözü kapalı" uzayda dolaştırmasının, hele uranyum aramasının ne "bilim"le ne de "düş"le bir alıp vereceği olabilir. Bütün anlattıkları "hezeyan"dan başka birşey değil. Evet, Evren'de *belki* milyonlarca dünyaya benzer gezegen var. Bunlardan bir kısmında çok ileri teknolojiye ulaşmış uygarlıklar da *olabilir*, ama *hangisinde*? Bu soruya kesin bir cevap bulmadan -Beyoğlu'nda gezintiye çıkar gibi- uzay yolculuğuna çıkmak hiçbir şekilde düşünülemez. Günümüz astronomisi değil bu soruyu, başka yıldız sistemlerinde *gezegenler* olup olmadığı sorusunu bile cevaplandırabilmiş değil. İhtimaller hesabına göre, başka gezegenler *olmaması* neredeyse imkânsız, ama herhangi bir güneş-dışı gezegenin varlığı empirik (gözlemsel) olarak saptanmış değil. Diyelim ki, böyle birçok gezegen olduğu ve uzaydaki yerleri saptandı. Gene de bunlardan hangisinde ileri düzeyde bir uygarlık olduğunu bilmemiz için, o geze-

genden "yorumlanabilir" sinyaller almamız gerekir. Kaldı ki, birgün uzaydaki bir gezegenden bu tür mesajlar gelse bile, bilinen fizik yasalarının ışığında, en yakınımızdaki Alfa Centauri'ye bile gitmek ihtimal dışı(54).

Şimdi Däniken'in teorik (daha doğrusu fantastik) uzay yolculuğunun pratikte imkânsız olduğunu gösterdikten sonra, bundan onbin yıl önce uzaylıların dünyamızı ziyaret etmiş olabileceği varsayımına dönebiliriz. Uzayın derinliklerindeki bir gezegende bize benzer, ama bizden ileri "akıllı" yaratıklar olsa bile, bu yaratıkların dünyamızın yerini saptamadan bir uzay yolculuğuna çıkabilecek kadar akılsız olmalarını düşünebiliyor musunuz? Evren'deki milyonlarca gezegen arasından bizim yerimizi nasıl saptayabilirler? Bunun dünyadan sinyaller almadan gerçekleşmesi mümkün mü? Değil elbet! Onbin yıl önce dünyada (üstat Däniken'e göre) henüz *homo sapiens* bile varolmadığına göre, herhangi bir sinyal almış olamazlar, dolayısıyla yerimizi "keşfetmiş" olmaları sözkonusu değil. O halde nasıl gelip bizi buldular?

Bu soruyu sormaktan amacım, Däniken'in cahilliğinden çok kurnazlığını vurgulamak. UFO'larla ilgili kısımda da belirtmeye çalıştığım gibi, savaş sonrası yıllarda milyonlarca saf ve bilgisiz insanın beyni neredeyse bir UFO masalı ile yıkanmış bulunuyordu. Bunun o insanlarda nasıl bir huzursuzluğa yol açtığını tahmin edebilirsiniz. İşte tam bu sırada Däniken çıkıyor sahneye ve bu uzaylılar "masalına" bilimsel bir hava vererek olayın onbin yıl önce olup bittiğini, dolayısıyla kaygıya ve korkuya gerek olmadığını anlatmaya çalışıyor. Sizin anlayacağınız, yaptığı bir tür *kollektif psikoterapi*! Ondan sonra gelsin milyonlar!.. Benim burada bütün bu zırvaların ayrıntılarına girmekten amacım ise, içinizde kolay inanma eğiliminde olanları uyarmak, dolayısıyla bu tür kitaplar okurken hep şüpheci, yani "soruşturan" bir tavır almalarına yardımcı olmak.

d) Däniken'in bir "bilim adamı" pozuyla ileri sürdüğü teorik kanıtların hiçbir iler tutar yanı olmadığını gördük. Ancak, üstat bunlarla yetinmeyip bu defa arkeolog pozunda, yeni, hem de gözle görülür, elle tutulur belgelerle çıkıyor karşımıza. Birinci türden belgeleri düpedüz geçersizdi, sunduğu arkeolojik belgeler (daha doğ-

(54) Bu konuda başvurabileceğiniz en yeni kaynak, *Isaac Asimov*: Bilim ve Teknik eki, 28.9.1991. Nitekim Mars'a yapılacak bir seyahatin iki yıl, Pluton'a yapılacak bir yolculuğun en az kırk yıl süreceği hesaplanıyor. Photon roketi gibi palavralarla da uzayın boşluklarında macera aramak ancak Däniken gibi aklından zoru olanların kurabileceği bir düş. (Ancak, ilerde göstermeye çalışacağım gibi, Däniken bir "kaçık"tan çok, insanların aptallığından kurnazca yararlanmayı bilen bir düzenbaza benziyor!)

rusu yorumlar) ise sadece "gülünç". Sabrınızı tüketme pahasına da olsa, bunları incelemek istiyorum, ama Däniken'in hezeyanlarından gına getirmiş olanlar elbet bu kısmı -tam bir yürek ferahlığıyla- atlayabilirler.

Söze, şarlatanlığını iyice açığa vurduğu için, Däniken'in şu cümleleriyle başlayacağım:

"Geçmişimiz ancak bir yere kadar doğrudur. (Tarihin yazdıkları her zaman doğru değil demek istiyor galiba!) Yeni görüşler ortaya çıktığında *eski varsayım hemen atılmalı* ve yerine o görüşlerden bir yenisi getirilmelidir. Yeni varsayımı, geçmişi açıkladığı sanılan eski varsayımların yerine koyma zamanı gelmiştir" (ss. 37, 97). (Emredersiniz, sayın Däniken, madem siz öyle buyuruyorsunuz, derhal bütün arkeologların işine son vermek en iyisi!)

Şimdi artık belgelerini inceleyebiliriz:

1) Piri Reis'in haritaları:

Bizim Piri Reis tarafından -o günkü imkânlarla- yapıldığını *sandığımız* haritaları inceleyen bir takım bilim adamları "bu haritaların *asıllarının* çok yüksekten çekilmiş *fotoğraflar* oldukları sonucuna varmış"lar (s. 40). O zamanlar ne uçak, ne de fotoğraf makinesi olmadığına göre... bunlar olsa olsa "bir uzay gemisinden çekilmiş olabilirler" (s. 41). Kararı sizin sağduyunuza bırakıyorum.

2) "And dağlarının eteklerinde, antik Nazca şehri uzanır. Şehrin kuzeyindeki Palpa Vadisinde 59 km. uzunluğunda 1600 metre genişliğinde düzgün bir şerit vardır" (s. 41). Tahmin edin bakalım, bunlar ne olabilir? "Arkeologlar bunların İnka yolları olduklarını ileri sürerler. Mantıkdışı bir düşünce!" (s. 42). Däniken önce bunun bir "Havaalanı" olabileceğini düşünüyor, ama sonra vazgeçiyor. Öyle ya, o zamanlarda uçak yoktu. En sonunda büyük düşünür şu varsayımı daha akla yakın buluyor:

"Çizgiler, 'tanrılara' (yani uzaydan gelenler) "Buraya inin! Her şey sizin emrettiğiniz biçimde hazırlandı" demek için çizilmişlerdi" (s. 43). Ne öğretici açıklama, değil mi? Düşünebiliyor musunuz: Uzaydan yerlilerin "tanrı" gözüyle baktıkları bir takım yaratıklar geliyor, anlaşılan inecek yer arıyorlar, bunun üzerine bizimkiler işi gücü bırakıp kazma küreğe sarılıyor ve bu 59 km uzunluğundaki çizgileri çiziyorlar! Elbet uzaylılar da bunu hemen anlayıp... (Neden gülüyorsunuz öyle? Durun daha bundan gülünç açıklamalar gelecek!)

3) "Peru'nun birçok bölgesinde dağ eteklerinde uçan nesnelere (herhalde "uzay gemilerine" demek istiyor) yol göstermek için ya-

pıldıkları *kuşkusuz*, kocaman işaretler vardır" (s. 43). Bunlardan çeşitli örnekler verdikten sonra soruyor: "Peki, ama İnka öncesi insanlarını, o *akıl almaz* çizgileri, iniş şeritlerini çizmeye iten güç neydi?" (s. 44). Ardından da ekliyor: "Bu tür bir soruya *var olan dogmalar* yardımıyla karşılık bulmaya çalışmak, karanlıkta görmeye çalışmaktan farksızdır." (İyisi mi, siz arkeologların dediklerine falan boşverin, büyük üstat Däniken'i dinleyin! Yoksa "var olan dogmalarla" bir yere varamazsınız. Bakın o ne kadar daha akla yakın bir açıklama yapıyor):

"Çok yükseklerden *gelmesini bekledikleri* varlıklar olmasaydı, çağın araçlarıyla yıllar alabilecek çabalara girişirler miydi? Daha doğrusu uçan yaratıklardan haberleri olmasaydı, böyle anlamsız (!) görünen işlere girişirler miydi?" (s. 44).

Çok özür dilerim, ben biraz önce Däniken'i yanlış anlamışım. Demek bizim yeryüzü sakinleri göklerden "Tanrılar geleceğini" daha önceden biliyorlarmış, tekrar özür dilerim. Ancak bunu nasıl, nereden bildiklerini Däniken nedense açıklamıyor. "Artık o kadar kusur kadı kızında da olur!" deyip bu eşsiz belgeyi de bir kalem geçelim. (Ha, az kalsın unutuyordum, Däniken bazılarının kendisine "bir ruh doktoruna görünmesini salık vereceklerini" burada söylüyor. Ben olsam, bunun yerine kendisinin derhal "müşahade altına alınmasını" salık veririm, ama neyse, biz gene belgeleri incelemeye devam edelim.)

4) Tiahuanaco'da bulunan takvim de *kesinlikle* doğru bilgiler içermektedir. Oysa o zamanın insanları (unutmayalım: kendisi hep on bin yıl önceki insanları düşünüyor) böyle bir takvim yapacak uygarlık düzeyinde değildirler, dolayısıyla bu da "onu tasarlayan, ortaya koyan ve kullananların bizden (?) üstün bir uygarlık düzeyine ulaşmış olduklarını ispatlamaktadır" (s. 45). (Böyle bir iddiayı eleştirmeye değer mi? Bunu sizin sağduyunuza bırakıyorum.)

5) "Bir başka *akıl almaz* kalıntı da, Eski Tapınak'ta bulunan yedibuçuk metre boyundaki *Büyük Put*'tur" (s. 45). Putun üzerinde yüzü aşkın sembol varmış, ayrıca "*inanılmaz* bir ustalık ve düzgünlükte kazılmış" olan bu semboller "dünyanın küre biçiminde olduğu" da dahil çok büyük bir astronomi bilgisini dile getiriyorlarmış. (s. 46) ('Ne var bunda?' demeyin.) Meğer bu semboller (başka bir şarlatan olan) P. Hörbiger'in *"Gezegenler Teorisi"* adlı kitabında sözünü ettiği olayları dile getiriyormuş! Däniken soruyor:

"Bu astronomi bilgisini, yapı sanatında bile pek geri olan ilkel insanlar mı biraraya getirmişti? Yoksa bu bilgi dünya dışı bir kaynaktan mı gelmişti?" (s. 46) İlk defa büyük üstat bu soruya kesin bir

cevap vermeme alçakgönüllülüğünü gösteriyor. Ama, kendi demesine bakılırsa, "böylesine karmaşık bir bilgi kütlesinin bulunması *tüyler ürpertici*" imiş(!) (s. 47)

Ancak "Tiahuanaco'daki sırlar bunlarla da bitmiyor... Şehrin bulunduğu plato *bilinmeyen bir gezegenin yüzeyini andırıyor*"muş! (s. 47) (Eğer hâlâ bu adamın gerçekten "kaçık" olduğuna inanmıyorsanız, benim bu eleştirilere devam etmemde bir yarar yok.) Besbelli ki adam kendi kafasının almadığı ne varsa, bunları "uzaylılar"la açıklama çabasında. Oysa "sır" gibi gördüğü herşeyin konunun uzmanlarınca yapılmış "akla yakın" açıklamaları yok değil. Bunların bazıları tartışma konusu olabiliyor, ama hepsinin uyduğu temel bir ilke var: Yer yüzünde rastlanan her türlü tarihsel kalıntının gene burada yaşamış insanların eseri olduğu! Aslında bu, bilimlerin ortak metodolojik ilkesinin sonucu: Her doğal olayı gene doğal nedenlerle açıklamak! Doğa üstü yaratık veya güçlerin işe karıştığı yerde "bilim"den sözedilemez. Däniken "uzaylıları" işe karıştırmakla bu ilkeyi çiğnemiş oluyor. Zaten onları "tanrısal" yaratıklar gibi sunması da bunu gösteriyor. Ortodoks bilim adamlarını küçümsemesi, hattâ onlara içerlemesi de bundan. Üstada göre "bilginler, her şeyi kolaylarına gelen biçimde açıklamaya alışmışlar"mış (s. 49). Oysa insan cüretli olmalı, tabuları yıkmalı, alışılmış kalıpların dışına çıkmalıymış. Sizin anlayacağınız, bilim adamlarının "bilim" yapmaktan vazgeçip kendisi gibi hezeyan etmelerini istiyor.

Däniken'in ortodoks arkeolojiyi tümüyle reddeden bir arkeolog olarak öne sürdüğü daha birkaç abuk subuk "kanıt" varsa da bunları geçiyorum (Bk: s. 50-52). Ancak Däniken bu defa Kutsal Kitabı ve Gılgamış Destanı'nı da arkeolojik araştırmalarına kaynak olarak göstermeye kalkmıyor mu? İşte size bunlardan da birkaç örnek:

6) "Çivi yazısı tabletler ve insanlığın *bütün* eski kitapları (?) göklerde gemileriyle dolaşan 'tanrılar'dan, yıldızlardan gelen, ellerinde korkunç silahlar bulunan ve gene yıldızlara dönen 'tanrılar'dan sözetmektedirler. Neden bu eski 'tanrılar'ın kimler ve neler olduklarını araştırmıyoruz?" (s. 53)

Nasıl, beğendiniz mi? Velikovsky samimî bir dindar olduğu için *Tevrat*'ta anlatılan bazı masalların "gerçek" olduğunu kanıtlama çabasındaydı. Oysa Däniken'in böyle bir kaygısı da yok (zaten dindar olmadığını açıkça belirtiyor), ama okuyucuları arasında dindar kişiler olduğunu düşünerek, hiç değilse bu gibilerine söylediklerini yutturmak umuduyla dinî metinlere el atmış olsa gerek. Hem oportünist, hem de utanmadan yalan söylüyor: "Bütün eski kitaplar ya-

zıyormuş..." Herkesi aptal yerine koyduğu yetmiyormuş gibi, "bu eski 'tanrılar'ın *kimler olduğunu* araştırmalıymışız" Acaba nasıl becereceğiz bu işi? Orası "meçhul" elbet.

7) Hele Sümerlilerden kalma bazı tabletlerden aldığını söylediği bazı "kanıtlar" var ki, akıllara seza! "Tabletlerin yazdığına bakılırsa, ilk on Sümer kralı 456.000 yıl hüküm sürmüş" (s. 54). Hadi, o zamanlarda da "zaman enflasyonu varmış" deyip üç sıfırını atsanız bile, her bir kralın hükmetme süresi ortalama 45.6 yıl ediyor ki bu bile ihtimal dışı. Ama hayır, Däniken'e göre bu bir yorum yanlışı falan değil, gerçeğin ta kendisi!" Adam iyice kaçırmış olmalı" dediğinizi duyar gibiyim. Aman, ne kadar da cahilsiniz! Belli ki, sizin Einstein'ın İzafiyet Teorisi'nden hiç haberiniz yok. O zaman biraz üstat Däniken'in açıklamalarına kulak verin de, bu on Sümer kralının nasıl "bu kadar uzun" hüküm sürebildiklerini öğrenin! Hem bu şekilde "bugünkü düşünüş biçiminizi, şartlanmalarınızı bir yana bırakarak çağdaş bilginin ışığında geçmişe dönmüş" olursunuz (s. 54). Merakınızı bir an önce gidermek için Däniken'in açıklamasını ilgi ve bilginize sunuyorum:

Üstat önce şöyle bir "düşünme deneyi" yapmamızı salık veriyor:

"Binlerce yıl önce uzay adamlarının Sümerlileri ziyarete geldiklerini düşünelim. Bu yaratıkların Sümer kültürünün ve uygarlığının temelini attıktan sonra geldikleri gezegene döndüklerini kabul edelim. Deneylerin ne gibi sonuçlar verdiğini görmek için de her yüzyılda bir dünyaya uğradıklarını düşünelim. Burada Einstein'ın İzafiyet Teorisi yeniden işin içine giriyor. Eğer bu akıllı yaratıklar ışık hızının hemen altında yolculuk ettilerse, Sümerlilerin beş yüz yılına karşılık, aşağı yukarı kırk yıl geçirmiş olacaklardı. (Hesap tutmuyor ama, boşverin!) Elbette Sümerliler de bu arada Piramitler, konforlu evler yapıyor, kendilerine bu bilgileri veren 'tanrılara' adaklar adıyor ve dönmelerini bekliyorlardı" (s. 54-55). Ne kadar güzel ve aydınlatıcı bir "açıklama" değil mi?

Bilmem, daha fazla devam etmeme gerek var mı? Adam kafasını "uzaylılar" diye bir fikre takmış, onu kanıtlayacağım derken bir sürü daha da akıl almaz "masallar" uyduruyor. Düşünün bir kere: On tane Sümer kralı bilmem kaç bin yıl hüküm sürüyorlar, ama kendileri burada değil, zamanlarının çoğunu hep uzay yolculuklarında geçiriyorlar. Arada bir yeryüzüne uğrayıp işlerin yolunda gidip gitmediğini denetliyorlar, sonra tekrar gezegenlerine dönüyorlar. "Neden acaba?" diye merak etmiyor musunuz yoksa? Ay, gerçekten de çok meraksızsınız! Nedeni basit: Tablette on kralın tam

456.000 yıl hüküm sürdükleri yazmıyor muydu? Bunun ancak tek bir "akla yakın" açıklaması olabilir: Einstein'in İzafiyet Teorisi! Hem bu şekilde Däniken, vaktiyle "uzaylıların" dünyamızı ziyaret etmiş olduklarının yeni, hem de kolay kolay çürütülemez bir belgesini sunmuş oluyor, öyle değil mi? Yalnız burada gene de bir gariplik var gibi, zira Däniken uzaylıların dünyamızı on bin yıl önce ziyaret ettiklerini söylemişti, oysa şimdi ilk ziyaret tarihleri en azından 450.000 yıl kadar geri gidiyor, bunu nasıl açıklamalı? Neyse bunu da bir kalem geçelim.

Bir başka gariplik de uzaylıların dünyanın her tarafında görünmeleri. Bilinmeyen gezegenlerden gelip (nedense Däniken kaç gezegenden geldiklerini belirtmiyor) Tiuahanaco'da hâlâ "sırrını" çözemediğimiz bir takım eserler bırakıyorlar, Mezopotamya'ya inip Sümerlilere krallık ediyorlar falan... Sizin anlayacağınız, Däniken'in uzaylıları da, tıpkı Velikovsky'nin kuyruklu yıldızı gibi, Romalıların *deux ex machina*[55] dedikleri türden yaratıklar. Üstat ne zaman başı sıkışsa, ne zaman birşeyi anlamakta ve açıklamakta güçlükle karşılaşsa, hemen sevgili uzaylılarını imdada çağırıyor, onlar da bazan "arabalarıyla", bazan da Relativite Teorisinin kanatları üzerinde uçup geliyorlar! Ne güzel değil mi?

Benim asıl merak ettiğim nokta şu: Däniken bunu aptallığından mı yapıyor, yoksa insanları aptal yerine koyduğundan mı? Bana ikinci ihtimal daha akla yakın görünüyor. Uydurduğu uzaylılar masalına inanacak kadar aptal olduğunu sanmıyorum. Ya insanlarla resmen alay ediyor, ya da bütün bu palavraları yutacak kadar aptal insanlar olduğuna inanıyor.

Doğrusunu isterseniz, Däniken'in hezeyanlarını anlatmaktan bana iyice gına geldi, ama biraz daha dişimi sıkarak sıraladığı öteki belgelere -hiç değilse- kısaca değineceğim. Bunu yapmaktan tek amacım, sizlere milyonlarca insanın bu derece aptal veya "kurnaz" bir şarlatana bile kapıldığını hatırlatmak.

8) Uzaylıların Sümerlileri ziyaret ettiklerinin elle tutulur, gözle görülür belgeleri de olduğu anlaşılıyor:

"Galvanik ilkelere göre çalışan (?) kuru elektrik pilleri Bağdat Müzesi'nde sergilenmekte" imiş (s. 57).

"Kohistan'ın dağlık Asya bölümündeki bir mağarada takım yıldızların 10 bin yıl önceki durumunu kesin biçimde gösteren resimler var"mış. Buna benzer daha birçok "bilgiler" sıralandıktan sonra büyük arkeolog şöyle bir hikmet savuruyor:

(55) *Deus ex machina* bir Yunan veya Roma dramında güç bir problemi çözmek için sahne makinaları ile oyuna sokulan bir tanrı.

"Bu imkânsızlıklar listesi, aklı başında olan her insanı meraklandırmalı ve tedirgin etmelidir. Özellikle bilginleri..." (s. 58). Oysa Däniken'in anlattıkları arasında belki yorumlanması güç noktalar vardır, ama sözünü ettiği "imkânsızlıklar" kendi bilgisizlik ve kafasızlığının belirtilerinden başka birşey değil. Elbet tarihin eski dönemlerinde o zaman insanlarının nasıl başardıklarını anlamakta güçlük çektiğimiz büyük yapılar yapılmış. Bunları şaşkınlık ve hayranlıkla seyrederiz: Ta İlkçağdan bu yana "7 hârika" diye anılan eserler gibi. Dünyanın pek çok yerinde bu tür görkemli yapılar vardır, ama bugüne kadar -bildiğim kadarıyla- bu yapıların "uzaydan gelen" insanüstü yaratıkların eseri olduğunu -şaka olsun diye bileiddia eden bir başkası çıkmamıştır. Bazı doğal felâketleri Tanrının gazabına yoran dindarlar bile hiçbir zaman bu tür yapıların insan elinden çıkmış olduğundan şüphe etmemiştir. Ama Däniken'e sorarsanız, böyle düşünenler "eski düşünme alışkanlıklarından kendilerini kurtaramadıkları" için bu yanlışa düşüyorlar. Gerekçesi de hep aynı:

"Bizden önce yüksek bir kültürün, ya da eşit düzeyde bir teknolojinin varlığını kabul edemeyeceğimize göre, tek bir varsayım kalıyor: Uzaydan bir ziyaret..." (s. 58).

Hele bir de herkese akıl öğretmeye kalkması yok mu? Bakın bu hezeyanlardan sonra gene ne buyuruyor:

"Geçmişle ilgili bilgilerimizde, düzeltmeyi bekleyen binlerce yanlış vardır ("olabilir"). Göstermelik bir kendine güven, aslında inatçılığın akıllıca maskelenmiş bir biçimidir. (Kendinden söz ediyor olmalı!) Ortodoks bilginlerin bir araya geldiği konferans masalarında bir şeyin ciddî kişiler tarafından ele alınabilmesi için, önce o şeyin ispatlanması gerektiği savunulmaktadır" (s. 60). Peki ya ne yapacaklardı? Bizim bildiğimiz, bilginler yeni bir takım görüş veya buluşları tartışmak (doğru olup olmadıklarını araştırmak) için biraraya gelirler. Bir görüş birliğine varırlarsa tartışma son bulur, yoksa devam eder. Ne var bunda? Hem insana sormazlar mı: "Siz, sayın bay Däniken, saatlerden beri sözde varsayımınızı belgelemek için kırk dereden su getirmiyor musunuz?"

Efendim, üstada göre, artık engizisyon veya aforoz korkusu kalmamış, ama her yeni fikrin sahibi yeni ve daha sinsi tehditlerle karşı karşıya bırakılıyormuş. Ne gibi tehditler? Däniken sayıyor:

— "Bu kurallara aykırıdır!"
— "Yeterince klasik değil!" (Her ne demekse?)
— "Çok devrimci!"
— "Üniversiteler bunu kabul etmez!"

— "Başkaları da bunu denemişlerdi!"
— "Bize çok anlamsız göründü!"
— "Bu daha ıspatlanmadı!" (s. 60-61).

Bütün bu davranışlar, üstada göre, "dar kafalılıktan", "kendini beğenmişlikten" kaynaklanıyormuş. Bununla yetinse, gene iyi, bir de ahkâm kesiyor:

"Dar kafalalık, yeni düşünceler ortaya çıktığında, insanların yakasına yapışan bir hastalık olsa gerek" (s. 61). Däniken'in ne demek istediği açık bence: "Benim uzaylılar hipotezim öyle yabana atılır bir fikir değil. Sakın "yeni", hattâ "devrimci" bir fikir diye alaya almaya kalkışmayın, yoksa karışmam!.." Ancak daha kitabı yayımlanmadan bilim adamlarının tepkisinin ne olacağını biliyor, bu nedenle onlar davranmadan karşı hücuma geçiyor. Yok mu ya, aklınca onlara gözdağı verecek!

Bu da hemen bütün şarlatanlarda rastlanan tipik bir davranış. Normal (yani aklı başında) bir bilim adamı yeni bir fikir ortaya attığı zaman sadece fikrini desteklediğine inandığı (dolayısıyla meslektaşlarını iknaya yönelik) belgeler öne sürmekle yetinir. Hiçbir şekilde, üstü kapalı bile olsa, fikrinin kabul edilmesi gerektiğini ima eden sözler söylemez. Bu en basit bilimsel görgü kuralıdır. Däniken ise, kendisine yapılabilecek itirazları bir "tehdit" gibi yorumladıktan başka, müstakbel eleştirmenlerini açıkça "dar kafalılık"la suçluyor!

Şimdi sıra geldi Tevrat'a ve Gılgamış Destanı'na. Büyük bilgin arkeolojik araştırmalarla da yetinmemiş, eski din kitaplarında da uzaylılara dair belgeler aramış ve ... bulmuş! (Neden demişler "arayan bulur!" diye?) Üstat önce bize şu gerçeği "tebşir" ediyor:

"Tevrat sırlarla ve çelişkilerle doludur" (s. 69). Tam, "çok doğru!" demeğe hazırlandığınız sırada, Däniken ekliyor: "Sözgelişi *yaratılış bölümü dünyanın oluşmasını tam bir jeolojik doğrulukla anlatır*." Haydi, öp babanın elini! Ve büyük üstadın jeoloji konusundaki eşsiz bilgisini de ortaya seren bu cümleden sonra aynı derecede eşsiz bir "Tevrat yorumu" başlıyor, hem öyle bir yorum ki "akıllara seza!" (Çok merak edenler kitabın s. 69'dan sonrasını okuyabilirler.) Tevrat'ı işe karıştırmasının nedenini anlamakta gecikmiyorsunuz: Meğer Hezekiel kitabında bu peyamberin "Tanrıların arabaları" olması muhtemel birşeyler gördüğüne ilişkin sözler geçiyormuş (s. 74). "Tek tanrıcı bir dinin kutsal kitabında gökten arabalarla gelen yabancı tanrıların işi ne?" diyeceksiniz. Bu tür kaygılar (yani tutarsızlıklar) Däniken'i hiç, ama hiç ilgilendirmiyor. Hezekiel'in anlattıkları ile modern teknolojinin ürettiği bazı araçlar arasında öyle benzer-

likler kuruyor ki, aklınız durur. (İnanmıyorsanız, s. 75'e bakabilirsiniz!) Däniken şundan emin: Hezekiel'in görüp konuştuğu bu kişiler olsa olsa "uzaylılar" olabilirdi! (s. 76).

Däniken bir de *Exodus* bölümünden bir *belge* gösteriyor, ama bu belgenin de ayrıntılarına girmeyeceğim, içinizde bu belgeyi fazla merak edenler varsa, sırf gülüp eğlenmek için s. 78'i okuyabilirler. "Hezeyanın böylesi görülmüş şey değil!" demek geliyor içimden. Ama ilerde buna benzer daha ne hezeyanlarla karşılaşacağınızı bildiğimden kendimi tutuyorum.

Däniken Tevrat'la da yetinmemiş, Gılgamış Destanı'nda da tezini desteklediğini sandığı bazı ipuçları bulmuş. 'Sandığı' diyorum, zira herkesin bildiği gibi, tarih araştırmalarında ilk çözülmesi gereken sorun hangi yazılı kaynakların "belge" niteliği taşıdığı, hangilerinin "masal" kategorisine girdiği sorunudur. Ancak Velikovsky ve Däniken gibiler için böyle bir "sorun" yok, dolayısıyla kutsal kitaplarda anlatılanlar ister gerçek olsun, ister masal, onlar arasından *işinize gelen ne varsa*, hepsini "belge" diye sunabilirsiniz. Däniken de öyle yapıyor: Hezekiel uzaylılarla konuştuğunu mu söylüyor (elbet Hezekiel'in böyle birşey dediği falan yok), demek gerçekten de onlarla konuşmuş! İş bu kadar basit!

Ama herkesin bunu yutmayacağının da farkında. Onun için "Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla!" misali gene bilim adamlarına veriştiriyor:

"Bana kalırsa, geçmişi araştırmanın klasik yöntemi çoktan yıkılmıştır. Bu türden araştırma hiçbir zaman kesin ve dokunulmaz sonuçlara ulaşamaz. Kendi kurduğu bir düşünce biçimine öylesine sıkı sıkıya bağlıdır ki, *yaratıcı bir dürtü doğurabilecek yeni görüşlere* hiçbir açık kapı bırakmaz" (s.93).

Gördünüz mü, yavuz hırsız ev sahibini nasıl bastırmaya kalkışıyor! Bu tür saçmalıkları eleştirmeye bile değmez belki, ama ikinci bölümde belirtmeye çalıştığım bazı noktaları bu vesile ile vurgulamak belki yararlı olabilir, diye düşünüyorum:

Şarlatanların durmadan yerleşmiş bilimsel yöntemleri küçük görme ve gösterme çabası içinde olmalarının ana nedeni, kendi (çoğu saçma olan) fikirlerine yüz verilmeyişini haksız veya yakışıksız bir davranış, neredeyse bir "suç" gibi gösterme arzusu. Normal olarak bilim adamları kendi görüş veya buluşlarını açıkladıkları yazılarında sadece bunları belgelemeye çalışırlar. İlerde kendilerini eleştirecek olanlara sataşmak şöyle dursun, bu tür eleştirileri önceden görüp cevaplandırma yoluna giderler. Şarlatanların kitapları ise –Däniken'de olduğu gibi– "müstakbel" veya "muhayyel" eleştir-

menlerine yöneltilmiş eleştirilerle doludur. Aslında bu onların iç güvensizliklerinin bir belirtisidir; kendilerini nelerin beklediğini bildiklerinden, "hücuma uğramadan hücuma geçme" taktiğine başvururlar.

Däniken "varsayımım" diye nitelendirdiği "masal"ının daha ayrıntılı bir özetini vermeyi de ihmal etmemiş. (s. 95-96) Gene eğlenmek isteyenlere okumalarını salık veririm. Ancak kendilerini gene de uyarmak isterim: Däniken'in anlattığı masal son derece ilkel ve yavan. Gene de büyük bir alçakgönüllülük örneği sergileyerek, "bu varsayım *doğru olmayabilir*" (s. 97) diyor ve ekliyor: "Varsayımımın en az onlar (yani dinler) kadar geçerli olabileceğini görmekteyim." Güler misiniz, ağlar mısınız? O zaman içinizden şöyle sormak geliyor: "İyi de, o zaman bilim adamlarına hücum etmenin ne gereği var?" Buna da cevabı hazır: "Ben daha alçakgönüllü davranarak, *gerçeğe* (=doğruya) *sahip olamayacağımızı*, ona ancak *inanabileceğimizi* ileri sürüyorum" (s. 97-98). Ama Däniken gene de ahkâm kesmekten (yani başkalarına akıl öğretmekten) kendini alamıyor bir türlü:

"Gerçeği arayanlar, *ispatlanmamış* yeni ve *cesur* düşüncelere yalnızca düşünce (ya da inanış) biçimlerine uymadığı için karşı çıkmamalıdırlar" (s. 98). Bre, bre, bre, ya ne için karşı çıksınlar? Sonra da vaazlarına şöyle devam ediyor:

"Eğer gerçeği aramaya koyulacaksak, önce bütün cesaretimizi(!) toplayarak *bugüne kadar izlediğimiz yollardan ayrılmalı*, sonra da *doğru ve gerçek kabul ettiğimiz her şeyden kuşku duymaya başlamalıyız.* Yeni düşünceler saçmadır diye gözlerimizi ve kulaklarımızı kapamamalıyız" (s. 99). Ne duruyorsunuz, alkışlasanıza! Yirminci yüzyılın Descartes'ı konuşuyor karşınızda, yalan mı? (Bunca hezeyan dinledikten sonra bu tür sahte pozlar hiç mi hiç çekilmiyor.)

Ancak, birçok okuyucunun Däniken'in bu tür ukalâlıklarından bile etkilenmiş olabileceğini düşündüğüm ve daha pek çok şarlatanın bu numaraya başvurduğunu bildiğim için, buradaki kurnazlığa parmak basmak gereğini duyuyorum.

Bilindiği gibi, Descartes yeni zamanların başında, bilimlerin henüz emekleme dönemini yaşadıkları bir çağda yetişmiş bir filozof-bilgin. İnsanların kafalarının hemen tümüyle boş inançlarla dolu olduğu bir çağ bu. Doğrunun nasıl araştırılması gerektiği konusunda da henüz fazla birşey bilinmiyor. Buna karşılık Descartes güvenilir bazı araştırma yöntemleri bulmuş olduğu kanısında. Ancak bu yöntemleri uygulamaya koymadan önce kafaları boş ve temelsiz

inançlardan temizlemek gerektiğine de inanıyor. Bunun için de ilk yapılacak iş şimdiye kadar zihinlere yerleşmiş olan bütün inançları "şüphe"nin süzgecinden geçirmek olmalı. Ancak, dediğim gibi, Descartes'ın zamanında ne doğru dürüst bir bilgi birikimi var, ne de araştırma ve değerlendirme yöntemleri. Bugün ise hem muazzam bir bilgi birikimine sahibiz, hem de artık verimlilik ve geçerlilikleri kanıtlanmış yöntemlere. Bu durumda Däniken gibi bilimden tümüyle habersiz bir ukalânın kalkıp, "bugüne kadar izlediğimiz yollardan ayrılıp bütün *bildiklerimizden* şüphe etmemizi" salık vermesi şarlatanlığın dikâlâsı. Neden şüphe edecekmişiz tüm bildiklerimizden? Däniken efendinin uydurduğu masala inanmak için mi? Neymiş, üstadın "varsayımı" yeni imiş, yok devrimci imiş, salt bu nedenle ona "gözlerimizi ve kulaklarımızı kapayamayız"mış! Adamdaki küstâhlığa bakın hele! Sanki bilim adamları her yeni fikre gözlerini ve kulaklarını kaparmış gibi. Aklınca okurlarında böyle bir izlenim yaratıp onların sempatisini kazanacak. Oysa bilim adamları bir fikrin yeniliğine veya eskiliğine değil, *doğru olma ihtimaline* bakarak onun tartışılmaya değer olup olmadığına karar verirler. Şarlatanların ortaya attığı fikirlerin çoğu ise bu anlamda "tartışmaya bile değmez". Zira bunlar gerçek bazı gözlemlerin veya uzun zamandır çözülmek istenen bir sorunun eldeki bilgilerin ışığında insana ilham ettiği fikirler değil, çoğu zaman hayal gücüne teslim olmuş bir kafanın ürettiği ucûbelerdir. Däniken'in kafasını taktığı "uzaylılar" masalı da bunlardan biri. Nitekim, nereden estiyse böyle bir fikir esmiş aklına, ondan sonra bunu destekleyecek, yani biraz olsun "inanılabilir" bir hale getirecek belgeler aramaya çıkıyor. Ne yazık ki öne sürdüğü belgelerden hiçbiri, ama hiçbiri anlattığı masala inanılabilirlik kazandırabilecek nitelikte değil. Bu nedenle masalının ciddiye alınmasını beklemesi ham hayal. Eminim, bunu o da biliyor, nitekim kıtabında ikide bir "ortodoks" bilime sataşmasının da amacı, saf ve bilgisiz okuyucuların gözünde bilim adamlarını küçük düşürüp kendi görüşüne puan kazandırmak. Bunda son derece başarılı olduğu da şüphe götürmez. Yalnız bu sadece onun sıradan adamın psikolojisinden çok iyi anlayan, işini bilir, son derece kurnaz bir kişi olduğunu kanıtlar. Sizin anlayacağınız, çoğu insanın "aptal" olduğunun farkında.

Däniken'in kitabı hakkında söyleyeceklerim burada bitiyor. (Hele şükür! Bütün bunları anlatırken ne kadar sinirlendiğimi herhalde sizler de farketmişsinizdir. İşi yer yer alaya almamın da nedeni bu. İnsan başka türlü bu şarlatanlara dayanamaz zaten!) Ben söyleyeceğimi söyledim, ama bazılarınızın kafasında şöyle bir soru

işareti kalmış olması mümkün: "İyi de, kitabının milyonlarca satmış olmasının sırrı ne?"

Daha önce de belirtmiştim: Bütün şarlatanların saf ve bilgisiz (daha açıkçası aptal) insanları aldatmada son derece başarılı olduklarını biliyoruz. Bunun sırlarını dolaylı biçimde de olsa her şarlatanı incelerken açıklamaya çalışıyorum. Sistematik bir değerlendirmeyi ise en son bölüme bıraktım. Däniken gibi son derece "kurnaz" bir kişinin "Tanrıların Arabaları" adlı eserinin "inanılmaz" bir başarı sağlamasını şöyle açıklayabileceğimi sanıyorum:

Bir kere insanların psikolojisinden çok iyi anlıyor, onlara nelerin, ne zaman, nasıl yutturulabileceğini çok iyi biliyor. (Ee, şarlatanlık da, tıpkı gözboyacılık gibi, bazı hünerler gerektiriyor!) Önce işlediği konuyu ele alalım, çünkü konunun "ilginç" olması çok önemli. Kimin için ilginç? Elbette tavlamayı düşündüğü kimseler, yani bilimsel düşünme yeteneğinden yoksun, saf ve bilgisiz kimseler için! Şarlatan bilir ki, bu tür kişilerin en çok ilgisini çeken şey sansasyonel haberlerdir. Haberin türü önemli değil, dinî, siyasî, ekonomik, teknolojik veya bilimsel olabilir, yeter ki, Pons ve Fleischmann örneğinde olduğu gibi, insanların kaderini değiştirecek nitelikte olsun. Gerçi Däniken'in "uzaylılar" varsayımı çok gerilerde kalmış tarihsel olaylarla ilgili, bu nedenle günümüz insanını pek ilgilendirmez gibi görünebilir, ama işin aslı öyle değil, zira Däniken kitabını kurnazca bir zamanlama ile tam da "uzay yolculukları"nın başladığı en civcivli günlerde yayımlıyor. Nasıl herhangi bir malın üretimine geçmeden önce bir "pazarlama araştırması" yapmak gerekiyorsa, yeni bir fikri "inanç pazarı"na sürmeden önce zamanlamasını iyi yapmak şart. Şarlatanların bu konuda çabuk koku aldıkları anlaşılıyor. Däniken ilkin ABD'de patlak veren "Uçan Daireler" söylentilerinin hâlâ gündemde olduğu bir sırada "uzay yarışı"nın başladığını görünce, sansasyon meraklılarının vereceği haberi büyük bir merak ve heyecanla karşılayacaklarını düşünmüş olmalı. Tahmininde de yanılmamış! (56)

Dediğim gibi, bir yandan "Uçan daireler" dedikodusu neredeyse kollektif bir mani halini almış, öbür yandan Rusya ile ABD ara-

(56) *John W. Connor.* "*Misperception, Folk Belief and the Occult*" başlıklı yazısında, halkın özellikle korku duygusunun etkisi altında birçok doğal olayları yanlış yorumlamaya ve büyütmeye yatkın olduğunu çeşitli örneklerle belirttikten sonra, Stanley Kubrick'in 1968'de çevirdiği "2001 yılı" adlı filmin Däniken'in kitaplarının bu derece ilgi ve kabul görmesinde bir katalizör rolü oynamış olabileceğini söylüyor. (Bk: "*Science Confronts the Paranormal*" s.70) Däniken'in halkın bir tür "Uzaylılar korkusu"na kapıldığı bir sırada kitabını yayınlamış olması boşuna değil.

sında uzay yarışı başlamış, derken insanoğlu Ay'a ayak basıyor. İşte, sanırım, bu olay üzerine Däniken'in kafasında şu "dahiyane" fikir bir şimşek gibi çakmış olmalı: "Bugün biz uzaya gidebildiğimize göre, neden bizden önce başkaları (uzaylılar) bu işi başarmış olmasınlar? Halk zaten UFO'larla bozmuş, üstelik dünyadan Ay'a gidilebildiğini gözleriyle görmüş bulunuyor. Bu şartlar altında ona uzaylıların çok daha önceleri dünyamızı ziyaret ettikleri düşüncesini kabul ettirmek (daha doğrusu yutturmak) zor olmasa gerek!" Gerçi, daha önce de değindiğim gibi, "Ay'a gitmek" ile Güneş sistemi dışındaki "gezegenlere gitmek" (veya oralardan gelmek) arasında aşılması imkânsız teknik güçlükler var, ama "halk bunları nereden bilecek, iyisi mi bu fırsatı kaçırmamalı!" Ve Däniken uzaylılar masalını uydurmaya koyulur.

Bu masala kendisi de inanıyor muydu, bilemem (büyük bir ihtimalle inanmıyordu), ama bu masalı birazcık olsun "inanılabilir" kılacak bazı belgeler de bulması gerekirdi, yoksa o da Jules Verne'ler ve H. G. Wells'ler gibi bir "bilimsel düş" romanı yazmış olurdu.[57] İşte burada da Däniken'in –birçok şarlatanda rastladığımız– bir aldatmacaya başvurduğunu görüyoruz: Kitabının daha önsözünde Wernherr von Braun ve Willy Ney gibi tanınmış roket mühendisleriyle yakın bir dostluk ilişkisi varmış gibi bir izlenim uyandırmaya çalışıyor. Sonra konuya "bilimsel" bir hava vermek için Evren'de bizden başka canlılar bulunabileceğini gösteren ihtimal hesaplarından sözediyor. Ama daha da önemlisi –ve "gülüncü"– arada bir Einstein'ın Relativite Teorisi'ni işe karıştırıyor, sanki bu teoriden anlarmış gibi!

Ama, onun anlayıp anlamaması hiç önemli değil, yeter ki halk onu bu tür şeylerden anlar sansın! (Aptallar üzerinde bu izlenimi uyandırdığına şüphe yok!) Ancak üstat bununla da yetinilemeyeceğini düşünmüş olmalı (öyle ya, sadece ihtimaller hesabıyla uzayın derinliklerinden zeki yaratıkları dünyaya getiremezsiniz!) uzaylıların yeryüzünde bıraktıkları bazı izler bulmalı ki, herkes, "Ha, evet, gerçekten gelmişler!" desin. Ve kurnaz Däniken tutuyor, pek az kimsenin bildiği, hattâ duyduğu "arkeolojik" kalıntıları arıyor ve buluyor! Bulduğu, daha doğrusu bulduğunu sandığı belgelerin –tezini kanıtlaması bakımından– hiçbir "bilimsel" kıymeti harbiyesi ol-

(57) Burada bir ayrıntıya dokunmadan geçemeyeceğim: Däniken'in kitabı ilkin *"Erinnerungen an die Zukunf"* (Gelecekten Hatıralar) başlığı altında Econ Yayınevinde çıktı, hem de sadece "bilimsel düş" romanlarından oluşan bir dizide. İlginç, değil mi? Zaten dikkat edilirse, kitabın gerçek bir olayı mı, yoksa bir bilimsel masalı mı anlattığı pek anlaşılmıyor. Burada da Däniken'in kurnazlık ettiğini sanıyorum.

madığını yukarda göstermeye çalıştım. Ancak, milyonlarca satan bu kitabın okuyucularından hiç değilse yüzde birinin bu belgeleri yeterli bulacak kadar aptal oldukları şüphe götürmez. Beni en çok şaşırtan şey de, bu insanların hemen akla gelen şu soruları kendilerine sormamış olmaları: "Mısır'daki piramitler, hele Çin Seddi ve daha buna benzer pek çok "inanılmaz" boyutta yapı var dünyada. Neden Däniken bunların da ancak "uzaylılar" tarafından yapılmış olduğunu iddia etmiyor acaba? (Nedeni basit: Bunların ne zaman, kimler tarafından, nasıl ve ne amaçla yapıldığına dair elimizde tarihî kayıtlar var da ondan!) Sonra, nasıl oluyor da uzayın derinliklerinden dünyaya kadar gelebilecek teknik imkânlara sahip olan bu insanlar arkalarında hiçbir yazılı belge bırakmadan çekip gidiyorlar? Yoksa yazıları yok muydu? Dahası, yerden gezegenlerine dönmek için herhalde muazzam fırlatma rampaları kurmuş (dolayısıyla çok ileri bir sanayi geliştirmiş) olmaları gerekirdi, öyle değil mi? Neden bunlardan en küçük bir iz kalmamış geride? Hem, sayın Däniken, bu sizin sevgili uzaylılarınız neden geri döndüler kuzum?.."

Däniken'e buna benzer –aslında son derece basit– daha pek çok soru sorulabilirdi, ama sabrınızı taşırmamak için devam etmeyeceğim. Däniken masalının hiç, ama hiçbir "inanılmaya değer" yanı olmadığı apaçık. Elbet, bana göre ve birazcık bilgisi ve düşünme yeteneği olan herkes için "apaçık!" Ancak pek çok kişiye asıl Däniken'in masalı "apaçık" gelmiş olmalı ki, bu tür soruları sormak gereğini bile duymamışlar. Şaşırtıcı olanı da bu: Nasıl oluyor da bilim ve teknolojinin dev adımlarla ilerlediği bu sözümona "uzay çağında" yüzbinlerce insan ilkokul çocuklarının bile *yutmaması gereken* böyle "çocukça" bir masala inanabiliyorlar? Evet, gerçi bugüne kadar insanoğlunun inanmadığı hiçbir saçmalık yok, ama gene de *günümüz* insanının biraz daha uyanık, sağduyulu ve "şüpheci" olması beklenmez miydi? Neden günümüz insanı bu kadar eğitim görmesine, dergi, kitap, radyo, televizyon gibi bilgi ileten bunca araca sahip olmasına rağmen, bu derece "ilkel" bir düşünme düzeyinde kalabiliyor? Bu kitap boyunca hep bu sorunun cevabını arayacağız. Yalnız şu kadarını söylemeden edemeyeceğim: Däniken gibi bir şarlatanın inanılmaz başarısı eğitim sistemimiz için tam bir yüz karasıdır.

Däniken'den sonra –bu işin çok iyi para getirdiğini gören– daha başka bir sürü şarlatan aynı tür eserler yazmış. Bunlardan Robert Temple adındaki biri *"Sirius Mystery"* başlığını taşıyan kitabında bir Afrika kabilesinin efsanelerinde teleskopsuz elde etmeleri

imkânsız, şaşılacak derecede "accurate" (gerçeğe yakın) bazı astronomik bilgilerin yer aldığına bakarak, dünyadışı astronotların dünyamızı ziyaret etmiş olabileceklerini iddia ediyormuş. "Allah akıl fikir versin!" demekten başka birşey söylemem mümkün değil.

2) *Jeoloji, Biyoloji, Arkeoloji, ve Tarihle İlgili Bilinmeyen Gerçekler*

Genel açıklama

"Ortodoks" bilim yüzlerce (hattâ bazan birkaç bin) yıldan beri binlerce bilim adamının büyük bir sabır ve özveriyle ürettikleri bilgilerin birikiminden oluşur. Bu bilgilerin çoğu dikkatli ve titiz gözlemlerin ürünüdür. Ancak gözlemlerin yetersiz kaldığı yerlerde teoriye başvurmak zorunluluğu doğar. Teori kurmada akıl ve mantığın yanında hayal gücünün de önemli bir rolü olduğu yadsınamaz. Ancak teoriler herşeyden önce gözlemlerden esinlenerek kurulurlar, ayrıca doğru olup olmadıkları da sonunda gene gözlemlerle saptanır. Sözün kısası, bir teori ne kadar soyut gibi görünse de, hiçbir zaman gözlemlerle olan göbek bağını koparmamaya dikkat etmek zorundadır.

Ancak böyle bir zorunluluk şarlatan için sözkonusu değil. O aklına estiği gibi teoriler üretir (Türkçe deyimiyle "işkembeden atar") ve bunu yaparken de gözlemlerinden değil, kutsal kitaplarda geçen veya halkın belleğinde yer etmiş olan masallardan esinlenir. Üstelik uydurduğu teorinin binlerce yıllık ortak bir çabanın ürünü olan yerleşmiş bilimin verilerine uyup uymaması da onu ilgilendirmez. Tam tersine, teorisi ortodoks bilime ne kadar ters düşüyorsa, bunu haklılığının açık bir kanıtı gibi görür. Onda bilimin kendisiyle başladığı gibi bir kanı vardır.

Kolayca tahmin edeceğiniz gibi, özellikle evrenin, dünyanın, hayatın ve insanın kökenini veya başlangıcını (origin) açıklamaya çalışan ilk teoriler, sadece hayal gücüne dayanıyordu, zira bu ko-

nuda gözlemlerden yola çıkılması mümkün değildi. Sizin anlayacağınız, "işkembeden atmak"tan başka yapılabilecek birşey yoktu. Birçok dinlerde ifadesini bulan "yaradılış" masalları bu çaresizliğin ürünüdür. Hemen hiçbir bilgi birikiminin olmadığı bir zamanda hayal gücünün rastgele açıklamalar üretmesinden doğal birşey olamaz. İnsanoğlu ancak uzun gözlemler ve deneyler sonunda büyük bir bilgi hazinesi oluşturmuş, bu bilgilere dayanarak -gene hayal gücünün de yardımıyla- fizik, kimya ve biyolojiye ilişkin kapsamlı teoriler geliştirmiş, ancak ondan sonra bir deyime "zamanda gerisin geriye giderek", her tür köken veya başlangıç sorununa "muhtemel" (yani doğru olması mümkün) bir çözüm getiren teoriler üretmiştir. Ama gelin görün ki, şarlatan için bütün bu zahmetlere girmeye gerek yoktur, zira ya kutsal kitaplar bu sorunları "çoktan" çözmüşlerdir, ya da kendisi bunları bir çırpıda çözebilecek zekâya veya dehaya sahiptir. Şimdi, isterseniz, gelin bu dehalardan bir kaçını inceleyelim.

a) Fosiller nasıl oluştu?

Aslında zaman sırası bakımından bu konuya "Dünya nasıl oluştu?" sorusuyla başlamam gerekirdi belki, ancak bu konuya başka bir vesileyle ilerde geleceğimden, şimdi daha "alçak gönüllü" bir soruyla işe başlamak istiyorum.

Yukarıdaki soruya modern jeoloji ve paleontolojinin nasıl cevap verdiğini okuldan hatırlayacaksınız: Fosiller çok eski dönemlerde yaşamış olan canlıların değişik yer katmanlarında sıkışıp kalmış iz veya kalıntılarıdır. Bunların ne zaman yaşamış olduklarını da içinde bulundukları katmanların yaşından çıkarmak mümkün. Buna göre fosiller "Evrim Teorisi"ni pekiştiren kanıtlar arasında çok önemli bir yer alırlar.

On dokuzuncu Yüzyılın ortalarına kadar fosillerin nasıl oluştuğu konusunda çok değişik ve garip teoriler ortaya atılmış. En çok tutulan bir açıklamaya göre fosiller Nuh Tufanı'nda yok olan bitki ve hayvanların kalıntılarıdır. Bazı saygın bilim adamları ise bunların doğal veya gizemli bir süreç sonunda yerin derinliklerinde kendiliğinden oluşmuş nesneler olduğu kanısındaymış. Bazıları bunların salt inananları yanıltmak (baştan çıkarmak) için şeytan tarafından toprağın içine yerleştirildiklerine inanıyormuş. Daha başkaları ise fosillerin Tanrı tarafından bilginlerle dalga geçmek, inananları sınamak veya yaratacağı canlıların kaba modellerini yapmak

amacıyla yaratıldıklarını iddia ediyorlarmış[58]. Bütün bunlar "bilim öncesi" diyebileceğimiz görüşler, bu nedenle onları "şarlatanlık" kategorisine sokmamız söz konusu değil. Ama, gel zaman git zaman, en alt yer katmanlarında bulunan fosillerin daha basit, yakarı katmanlarda rastlanılanların daha karmaşık ve gelişmiş yapıda olduklarını farkeden doğa bilimcileri, hayatın milyonlarca yıl önce yeryüzünde basit formdaki canlılarla başlayıp sonradan yavaş yavaş bugünkü canlı türlerinin gelişmiş olabileceğini düşünmüşler. Bu "evrim" fikrinin 19. Yüzyılın ortalarında Wallace ile Darwin'de en açık seçik ifadesini bulduğunu biliyoruz. Darwin "Origin of Species" (1859) adındaki ünlü eserinde "evrim" düşüncesini pekiştiren birçok kanıt arasında fosillere oldukça önemli bir yer verecektir. Böylece jeolojik ve paleontolojik bulgular "Evrim Teorisi"nin de temel direklerini oluşturuyorlar.

Bu teorinin o zamana kadar kabul edilmiş olan dünya görüşünü, ama özellikle Tevrat'ın "Yaradılış" masalını nasıl kökünden sarstığını kolaylıkla tahmin edebilirsiniz. Bu gerek kapsamı, gerekse etkisi bakımından çok daha devrimci bir teoriydi, zira Tanrı'nın elinden "yaratma" gücünü alıyordu. Hiçbir dönemde insanoğlu inançlarını bu derece kökünden sarsan bir iddia ile karşılaşmamıştı. Copernicus'un astronomide yaptığı değişiklik bunun yanında solda sıfır kalırdı, zira Kutsal Kitap'ta dünyanın kendi ekseni ve güneş etrafında *dönmediği* açıkça belirtilmiş değildi, dolayısıyla bu nokta yoruma açıktı, üstelik Copernicus'un getirdiği yenilik sonunda bir bakış açısı değişikliğinden fazla birşey değildi. Kaldı ki, yüzyıllar boyunca "sağduyu" ve zamanın en büyük filozoflarıyla bilim adamları jeosantrik görüşün doğruluğunu kanıtlayan pek çok gözlemsel ve akla yakın belgeler öne sürmüşlerdi. Buna karşılık, "Evrim Teorisi" en güçlü ve en köklü dinî inançların temelsizliğini ortaya koyuyordu. Henüz dine bağlılığını kaybetmemiş insanların, yalnız basit kişilerin değil, o güne kadar Tanrı'nın yaratıcılığından şüphe etmeyi akıllarından geçirmemiş pek çok bilim adamıyla filozofun bu teori karşısındaki şaşkınlığını ve birçoğunun hiddetini bilmem tasavvur edebiliyor musunuz?

"Evrim Teorisi"nin yarattığı ilk şok dalgası geçtikten sonra dinlerine bağlı insanların iki ana gruba bölündükleri anlaşılıyor: Darwin'i "kâfir" ilân etme yolunu seçip Kutsal Kitap'ın tek harfinin bile değiştirilemeyeceğinde ayak direten kökten dinciler; bir de bi-

(58) Bu konuyu merak edenlere şu eseri salık veririm: *Daniel Mornet: Les Sciences de La Nature en France au XVIII^e Siècle*, Paris, 1911. Ayrıca Bk: MG I, s. 123 vs.

limin verilerini gözardı edemeyecek kadar "açık fikirli" olmakla birlikte dinî inançlarını feda etmek istemeyenler. İsterseniz bu sonunculara "uzlaşma yanlıları" da diyebilirsiniz. 'Ne şiş yansın ne kebap' deyiminin bu tür insanların tutumunu çok güzel yansıttığı apaçık. Oysa, genellikle dindar insanların Kutsal Kitap'ın yazdıklarına ters düşen bilimsel görüşleri *a priori* (yani hiç incelemeden) yadsıdıkları sanılır, öyle değil mi? Son derece yanlış bir sanı, zira gönlüyle dindar, aklıyla bilime bağlı pek çok insan vardır, nitekim Newton da bunlardan biridir. Bu nedenle "din" ile "bilim"in birbirine "düşman" olduğu sanısı veya iddiası kesinlikle yanlıştır. Böyle bir düşmanlık olsa olsa "yobaz" dindarlarla "ateist" bilim adamları arasında olabilir.

Nitekim, pekçoğu 19. Yüzyıl İngiltere'sinde olmak üzere, "Jeoloji ile Tevrat'ın Yaradılış kitabını *uzlaştırmak* amacıyla binlerce kitap yazılmış"(59) olması da bunun böyle olduğunu gösteriyor. Gardner bunlar arasından Philip Gosse adlı bir zoologun yazdığı *"Omphalos"* (Yunanca 'Göbek') başlıklı kitabını tipik bir "uzlaşmacılık" örneği olarak ele almış. Anlaşıldığına göre, Gosse modern jeolojinin verilerinin hiçbir şekilde yadsınamayacağı inancında. Buna göre, dünyanın çok uzun bir geçmişi olduğunu, bu arada Adem'den önce de birçok bitki ve hayvan türünün ortaya çıkıp sonra yok olduğunu kabul etmek zorundayız. Ancak öte yandan Tevrat'ın "yaradılış" teorisini de yadsıyamayız. İyi de, birbirini yanlışlar gibi görünen bu iki görüşü nasıl uzlaştıracağız? Bilimsel görüşe göre, evrim ancak milyonlarca yıl boyunca gerçekleşmiştir. Tevrat'a göre ise dünya İ.Ö. 4000 yıllarında ve altı gün içinde yaratılmıştır. Neresinden bakarsanız bakın, ama özellikle zaman uyuşmazlığı açısından, bu iki görüşü uzlaştırmak "imkânsız" gibi görünüyor, öyle değil mi? Siz öyle bilin! İnsan bir niyet etmeye görsün, suyla ateşi bile uzlaştırabilir. Gosse'un bulduğu çözüm basit olduğu kadar dahiyane: Tanrı Adem'i bir göbek çukuruyla birlikte yaratmadı mı? Yarattı! Oysa Adem bir başka canlıdan doğmamıştı? Evet doğmamıştı, zira Tanrı onu balçıktan yarattı. Demek oluyor ki, Tanrı onu önce bir anadan doğuyormuş gibi düşünmüş, ondan sonra yaratmış, öyle değil mi? Tanrı aynı şeyi bütün dünyayı yaratırken de yapmış olamaz mı? Elbet de Tanrı dünyayı Tevrat'ın anlattığı gibi altı gün içinde yaratmıştır, ona şüphe yok. Ancak herhangi bir canlının gelişme sürecinde geçirmek zorunda olduğu aşamalar gibi, dünyanın İ.Ö. 4000 yılına kadar geçireceği aşamaları da Tanrı birer birer düşünmüş, sonunda içindeki bütün toprak kat-

(59) Bk: MG I,s.12

manları ve fosil kalıntıları ile birlikte onu altı günde yaratmıştır, ne var bunda şaşılacak?

Gosse'un buluşu mantık açısından "kusursuz", ama "doğru" olduğunu kabul etmek için gene de "herşeye kadir" yaratıcı bir Tanrı'ya inanmak şart. Gosse akıl yürütmelerinde son derece başarılı, ama gelin görün ki, bu dahiyane çözüm kimsenin hoşuna gitmemiş. O "ne şiş yansın ne kebap" misali, hem "yaradılış" hikâyesini, hem de modern jeolojiyi kurtardım diye sevinedursun, dindarlar da, ateistler de kitabı okuyunca gülmüşler ve fırlatıp atmışlar. Bu, insanların genellikle "uzlaşma"dan (dolayısıyla "barış"tan) pek hoşlanmadığını gösterdiği gibi, bu tür uzlaştırma denemelerinin boşuna bir çaba olduğunu da gösteriyor. Ne yazık ki, hem İsa'ya, hem Musa'ya yaranmak mümkün değil. Aslında Gosse'un tutumu, kiliseyi gocundurmamak veya onun hışmından korunmak için "çifte doğruluk" teorisini üretmiş olan bazı Ortaçağ filozoflarının tutumunu hatırlatıyor. Ama Gosse için bu tür bir kaygı sözkonusu olmadığına göre, bu davranışı hem "iyi niyetli" bir dindar, hem de "açık fikirli" bir bilim dostu olmasından kaynaklanıyor olsa gerek. "İman"la "aklın" uzlaştırılabileceğine inanması iyi niyetli ve saf yürekli bir insan oluşuyla açıklansa bile, sadece doğruyu ve bütün doğruyu araştırmaya kararlı bilim adamlarının bu tutumu onaylamaları mümkün değil. Gerçi her zaman bu tür insanlar olacaktır ve bu gibilerinden bilime herhangi bir zarar gelmesi beklenemez. Ama gene de bilimde bir tek doğru vardır ve insan en çok bağlı olduğu inançlarını kaybetme pahasına da olsa, o tek doğruyu arayıp bulmaya çalışmalıdır. Bu açıdan bakıldıkta, Laplace'ın Napoléon'a verdiği ünlü cevap gerçek anlamını kazanır. Belki duymuşsunuzdur: Napoléon Laplace'ın yeni çıkmış olan *"Exposition du Système du Monde"* adlı kitabını karıştırdıktan kısa bir süre sonra büyük fizikçiyle karşılaşır ve hemen kendisine şu soruyu yöneltir: "Üstat, kitabınızda Tanrı'dan hiç söz etmiyorsunuz?" Laplace'ın cevabı çok kısa: *"Je n'ai pas besoin de cette hypothèse, Sire!"* ('Bu hipoteze ihtiyacım yok, haşmetmeap!') Elbet bu, "bir bilim adamı Tanrı'nın varlığına inanmaz" anlamında söylenmemiştir, sadece Kutsal Kitap'ta yazılanların bilimsel bilgilerle bir ilgisi olmadığı anlamında söylenmiştir. Nitekim binlerce dindar, hattâ din adamı bilime katkıda bulunmuştur, ama dinî inançlarını bilimsel araştırmalarına ve fikirlerine karıştırmamaya büyük özen göstermiştir. Bunlar arasında bilimsel görüşleri nedeniyle kilisenin hışmına uğramış olanlar bile var[60].

(60) Örneğin ünlü paleontolog Teilhard de Chardin bunlardan biri. Nitekim Katolik

b) "Evrim Teorisi" ve "Yaradılış"

Sanırım, hiçbir bilimsel teori "Evrim Teorisi" kadar insanların gazabını üstüne çekmemiştir. Aynı şekilde, pek az teori şarlatanlara bu kadar gönüllerince ötme fırsatı vermiştir. Özellikle Gosse'un "trajik" başarısızlığından sonra dinciler bu teoriyi, bu arada "bilimsel" yaklaşımı karalama çabalarını bütün haşinliğiyle sürdürmeye devam etmişler. Gene Gardner'den öğrendiğimize göre, bu yüzyılın başından ortalarına kadar sadece ABD'de bu teoriyi çürütmek amacıyla Protestanlar tarafından yazılmış kitapların sayısı birkaç bini buluyormuş[61]. Yüzyıllar boyunca kuşaktan kuşağa aktarılmış olan dinî inançların insanların kafasında ne derin kökler saldığını göstermesi bakımından da ibret alınacak bir olay bu. Aslında yeniye karşı çıkmak sadece din adamlarında rastlanan birşey değil. Her alanda, hattâ bilimde de oldukça sık rastlanan bir olay. Bu nedenle her yeni, ama özellikle "devrimsel" denebilecek türden yeni bir bakış açısı getiren teori, alışılmış bir deyimle "klasikleşmiş" olan bilimin yandaşları tarafından tepki ile karşılanmıştır[62]. Durum bilim için böyle olursa, "Evrim" gibi sıradan adamı da yakından ilgilendiren bir teorinin ne tür bir hücuma hedef olabileceğini tahmin etmek zor olmasa gerek. İnsanların kafalarında iyice yer etmiş inanç ve fikirleri korumada gösterdikleri çaba ve dikkat aslında mal ve mülklerini, ziynet ve servetlerini hırsızlardan koruma konusunda gösterdiklerinden pek farklı değil, zira inançlar da bir yerde insanın "mânevî" ziynet ve serveti demektir.

İnsan psikolojisinden "anlamak" bu tür davranışları "onaylamak" anlamında anlaşılmamalı gene de, zira psikoloji bilimi bize bu tür dogmacı bir katılıktan kurtulmaya çalışmamız gerektiğini de gösteriyor. Nitekim, inançlarımızın nasıl oluştuğunu yakından incelersek, onları ne zaman değiştirmemiz gerektiği konusunda da bazı ipuçları yakalarız. Ancak "dogmatik" kafa yapısında olan insanlar, mal ve servetlerine fazla düşkün olan insanlar gibi, ne pahasına olursa olsun, inançlarını değiştirmemeye kararlıdırlar, bu nedenle gerektiğinde "bilimsel" argümanlar kullanarak, hiçbir bilimsel dayanağı olmayan inançlarını bile savunmaya çalışırlar. İşte

Kilisesi müminleri bu cizvit rahibinin fikirlerini eleştirmeden kabul etmemeleri konusunda uyaran bir genelge yayınlandığı gibi (1962), Collège de France'da ders vermesine ve kitaplarının basılmasına da izin vermemiş, başlıca eserleri hep ölümünden sonra basılabilmiştir.

(61) Bk: MGI,s.127

(62) Bu konu için Bk: Th. Kuhn'un daha önce andığım eseri.

"Evrim Teorisi"ne karşı gösterilen inanılmaz boyutlardaki tepki de buradan kaynaklanıyor. Nitekim, böyle bir teoriyi kabul etmek demek, bir anlamda Tanrı'nın varlığını yadsımak demek, öyle değil mi? Bütün dünya görüşü ve hayat anlayışı herşeyin yaratıcısı ve yönlendiricisi olan bir Tanrı hipotezi üzerine kurulu olan bir insanın bu hipotezi terketmesi beklenebilir mi?

Bu ukalâlık faslından sonra gene asıl konumuza dönebiliriz. Evrim Teorisi'ni çürütme amacıyla yazılmış pek çoğu anılmaya bile değmez olan eserler arasında *"Evrim Dogması"* (1925) gibi "ağır başlı" olanları da varmış. Yazarı Louis T. More adında bir "fizik profesörü." Bu sayın profesörün uzman olmadığı bir alana elatmasından, üstelik bilimsel bir "teoriyi"yi "dogma" diye nitelemesinden de kolayca anlaşılacağı gibi, muhtemelen şarlatanın biri[63]. Zaten evrim düşmanlarının en büyüğü ve bilimsel donatımı bakımından da en yeteneklisi olan Georges McCready Price gibi bir devin yanında More'un esamesi bile okunmaz. Price küçük bir kollejde jeoloji profesörü imiş, yayımladığı yirmiye yakın kitap arasında bir de *"Yeni Jeoloji"* başlığını taşıyan 726 sayfalık bir ders kitabı varmış. Gardner'ın belirttiğine göre, Price fikirlerini çok kolay anlaşılır bir dille anlatan, bütün bilim dallarında, ama özellikle jeoloji alanında çok bilgili görünen bir insan. Ancak bu onun gene de bir şarlatan olmasını engellemeye yetmiyor, zira gene Gardner'ın dediğine göre, Velikosky'nin hezeyanlarına kıyasla öne sürdüğü iddialar çok daha yenilir yutulur cinsinden olmakla birlikte, kabul edilebilir olmaktan çok uzakmış[64]. Birçok şarlatan gibi, Price'ın da jeoloji alanında kendi kendini yetiştirmiş (otodidakt) biri olduğu anlaşılıyor. İlgilenmediği hiçbir bilimsel konu olmadığına bakılırsa, oldukça meraklı ve akıllı bir insan olmalı. Ancak bir bilim adamı gibi düşünebilmek için bu iki nitelik de yeterli olmuyor bazan. Galiba asıl önemli olan maksat. Bilim adamının asıl veya son amacının *yeni bilgiler üretmek* olduğunu daha önce de söylemiştim, bu kitap boyunca da sık sık tekrarlayacağım. Anladığım kadarıyla, Price'ın böyle bir niyeti veya amacı yok. Onun asıl istediği, bağlı olduğu "Seventh Day Adventist" mezhebinin dinî dogmalarının "sarsılmaz" olduğunu kanıtlamak[65]. Bu mezhebin peygamberi sayılan Ellen Harmon

(63) Bu kitabın Tennessee'nin Dayton kentinde 1925 yılında görülen "Scopes davası" ile bir ilgisi olup olmadığını bilmiyorum. Ancak bir bilim adamının Evrim Teorisi'ni çürütmeye kalkması bile o yıllarda Amerikan kamuoyunun bu teoriyi pek hazmetmemiş olduğunu açığa vurması bakımından çok ilginç.

(64) Bk: MG III, s.9

(65) Bu mezhebin temel inanışlarından biri "İsa'nın yakın bir gelecekte tekrar dünyaya dönüp tam bin yıl hüküm süreceği" yolunda. Mezhebin bazı ileri gelenleri

White'ın kitaplarından son derece etkilenmiş olmalı. Bu arada "Evrim Teorisi"nin gittikçe güç kazandığını görmesi kendisini telâşa düşürmüş olabilir. Hattâ belki de eline geçen her jeoloji kitabını dikkatle incelemesi onlarda bu teoriyi çürütmeye yarayacak bazı argümanlar bulabileceği umudundan kaynaklanıyordu. "Özlemsel düşünüş"ün şarlatanların en baskın itici gücü olduğunu daha önce de vurgulamıştım. Bu düşünüş biçimine en çok dindarlarda ve insanlara dünyada mutluluk vadeden politik ideolojilere inananlarda rastlandığını da belirtmiş olmalıyım. Besbelli ki, Price "bağnazlık" derecesinde dinî inançlarına bağlı bir insan. Uzun araştırmalardan sonra, bu teoriyi kolaylıkla alaşağı edebileceği zayıf noktayı bulmuş: Belki çok şaşıracaksınız, ama meğer bu teori mantıkta "bozuk döngü" (*circulus vitiosis*) denilen ve bilim adamlarının bucak bucak kaçtıkları bir yanlış çıkarım üzerine kurulu değil miymiş! Durun da açıklayayım: Evrimciler en eski toprak katmanlarında bulunan fosillerin en basit, daha yeni katmanlarda bulunanların ise daha karmaşık bir yapıda olduklarına bakarak, canlıların da bu sıraya göre oluştuğunu varsayıyorlardı, öyle değil mi? Ne yazık ki, Price'a göre, yer katmanlarının yaşını (yani eski mi yeni mi olduğunu) saptamanın o katmanlarda bulunan fosillere bakmaktan başka bir yolu yok. Burada bir bozuk döngü olduğu apaçık: Yani evrimciler fosilleri bir zaman sırasına koymak için katmanların yaşını esas alırken, bu defa katmanların yaşını belirlemek için fosilleri kullanıyorlar. Sizin anlayacağınız, kuyruğunu yakalamak için dönüp duran bir köpek gibi, burada da dön, babam, dön! İş bu kadar basit!

İyi de, acaba Price bu kadar basit bir mantık yanlışını Darwin gibi bir dehanın ve onun ardından "Evrim Teorisi"ni geliştirmede nice katkıda bulunmuş olan bunca bilim adamının nasıl olup da göremediklerini hiç kendine sormuş mu? Hiç sanmıyorum, zira şarlatanların en ayırdedici niteliklerinden biri de, hatırlarsanız, kendilerini çok akıllı, fikrini veya görüşünü onaylamadıkları bilim adamlarını ise aptal sanmaları. Dediğim gibi, tutkuyla bağlanılan inançlar insanda bazan akıl da bırakmıyor. Paleontolojik bulgular "Evrim Teorisi"ni destekleyen kanıtlardan sadece bir bölümünü oluşturur. Bu nedenle Price'ın aslı astarı olmayan "bozuk döngü" argümanı doğru bile olsa, bu teoriyi çürütmek için yeterli değildir [66]. Ancak o böylece Evrim Teorisi'ni yerle bir ettiği sonucunu çıkarmış, ondan sonra da "Yaradılış"ta belirtildiği gibi, dünyanın bir-

kesin bir tarih de saptamışlar, ama -her ne hikmetse- İsa onların beklediği tarihlerin hiçbirinde geri gelmemiş. (Bk: *E. Britannica*, 1987, vol. 1, s. 112 B) Ama hiç belli olmaz, bakarsınız hiç beklenmedik bir zamanda çıkar gelir!)

(66) Aslında belli başlı fosil yataklarının relatif yaşı evrim teorisi yerleşmeden önce

kaç bin yıl önce altı gün içinde yaratıldığı tezini savunmuş. Ona göre, değişik katmanlar dünyanın birçok jeolojik çağ geçirmiş olduğunu göstermez. Bunlar Büyük Tufan'ın aynı zamanda (herhalde kırk gün içinde demek istiyor) üstüste yığdığı toprak katmanlarıdır. Fosiller de gene bu tufanda toprak altında kalmış tufan öncesi bitkilerle canlıların kalıntılarından başka birşey değildir. Price, geniş jeoloji bilgisine dayanarak, Tufan'a neden olan doğal felâketlerin de neler olabileceğini açıklıyor, ama bizim bu tür ayrıntılara ayıracak fazla vaktimiz yok[67]. Ancak, Price'ın özellikle jeoloji konusunda ayrıntılı bilgisi olmayan kimseleri etkileyebilecek nitelikte bazı bilimsel açıklamalarda bulunduğu, bu nedenle hem dindar yaradılışlı, hem de bilime meraklı kimseleri kolayca ikna edebilecek yetenekte biri olduğu anlaşılıyor. Nitekim, Scopes davasında dinci görüşü savunmuş olan ünlü avukat W. Jannings Bryan, Price'ın "Yeni Jeoloji"sinden çok etkilenmiş.

İnsanın nasıl geliştiği konusunda da Price'ın "ilginç" fikirleri var. Elbet insan, Tevrat'ın da buyurduğu gibi, bugünkü biçimiyle Tanrı tarafından yaratılmıştır. Tufanla birlikte Nuh dışında bütün insanlar tümüyle yok olduğu için onlardan geriye en küçük bir iz (fosil) de kalmamıştır, kalanlar Tufan'dan sonra yaşamış olanlara aittir. (Gelin de aksini kanıtlayın bakalım!) Yalnız, zenciler, buşmenler, pigmeler gibi beyaz insana pek benzemeyen ırklar da var, onlar nereden çıktı? Hazrete göre, bunlar Tanrı'nın yarattığı Ari ırkların karışmasından türemiş "soysuzlaşmış" tiplerdir. Ancak modern maymunlar "melez insanlar" olabilir[68]! Üstat insanın maymundan -evrim sonucu- çıkmış olabileceğini kesinlikle reddediyor, ama bunun tersi olabilir diyor. İşin daha da ilginç yanına bakın ki, bu teoriyi Price'dan başkaları da öne sürmüş. Neden olmasın? Tevrat'da aksi yazılı olmadığına göre...

Price da bütün şarlatanlar gibi profesyonel jeologların eserlerine karşı hiçbir ilgi göstermemiş olmalarından yakınıyormuş. Gerçekten de kitaplarını "reddedilmeye değer" bulan tek bir jeolog çıkmamış. Ama o, "jeolojiyi tek başına islah etme" gibi ağır bir görev yüklenmiş olduğu kanısında. Hattâ "Şarlatanlar ve Peygamberler"

saptanmış bulunuyordu. Son zamanlarda ise radyoaktif tarihleme metodlarından elde edilen sonuçlar eski yöntemlerle bulunmuş olan sonuçları genellikle doğrulamış bulunuyor. Oysa Price bir ara "bir fosilin bir başkasından daha yaşlı olduğunu kanıtlayacak kişiye bin dolarlık bir ödül vadetmiş. (A.E.s.95)

(67) Bk: MG I, s.128 vs. Ayrıca Bk: MG III, s. 95

(68) Bk: MG I, s.131. Bu iddia size Pasteur'e karşı çıkanların öne sürdüğü "mikroplar hastalıkların değil, hastalıklar mikropların oluşmasına neden olur" iddiasını hatırlatmıyor mu?

başlığını taşıyan bir yazısında -gene tıpkı öteki şarlatanlar gibi- çağdaşları tarafından şarlatan gibi görülen büyük bilim adamlarıyla kıyaslıyormuş kendisini. Nitekim, "Yeni Jeoloji"si çıktıktan sonra "Evrim Teorisi"nin yediği darbeden bir daha belini doğrultamayacağına ve sonunda unutulup gideceğine inanıyormuş[69]. Uzun süre yaşadıktan sonra 1963'te öldüğünde bu kehanetinin gerçekleşmediğini görmek onda büyük hayal kırıklığı yaratmış olmalıdır, diye düşünüyor insan, ama hiç belli olmaz, çok muhtemelen başkalarının onun açtığı kutsal savaşı sürdürdüğünü görerek teselli bulmuştur.

Gerçekten de Price'dan sonra da "Evrim Teorisi"ni çürütmeye çalışan bir sürü kitap yazılmış. Belki bunlardan hiçbiri büyük üstadınkilerle kıyas edilecek kıratta değil, ama kutsal davayı sürdürme azmini sergileyenler arasında Hilaire Belloc ve G. Chesterton gibi tanınmış yazarlara rastlamak oldukça ilginç. Bu sonuncuların insan zihni ile hayvanlarınki arasındaki büyük ayrımı vurgulamaya özen gösterdikleri anlaşılıyor. İyi de, evrim teorisi bunun aksini iddia etmiyor ki! Tam tersine. Yoksa insanı bütün manevî yetenekleriyle donatılmış olarak Tanrı'nın yaratmış olması ona daha fazla mı şeref veriyor? Bazı Alman filozoflarının da iddia ettikleri gibi, Chesterton'a göre de insanla hayvan arasında öylesine büyük bir fark varmış ki, ikisi arasında bir "geçiş aşaması" olabileceği düşünülemezmiş[70]! Jeoloji ve paleontoloji konusunda ayrıntılı bilgisi olmayan bir yazar burnunu bilmediği konulara sokarsa, bu tür ukalâlıklar etmesi kaçınılmazdır.

Bu gibiler arasında Mortimer Adler adındaki filozofa rastlamak da çok şaşırtıcı. Bugün *Encyclopedia Britannica*'nın Genel Yayın Yönetmeni olan bu zat, 1937'de yayımlanan *"What Man Has Made of Man"* başlıklı kitabında evrim teorisinin "popüler bir masal" olduğunu iddia ediyormuş. Üstada göre, bu teori olsa olsa "muhtemel bir hikâye" olabilirmiş, zira bu hikâyenin dayandığı belgeler hem yetersiz, hem de çelişkili imiş. Bu teoriyi "masal" (mytos) diye nitelemesinin nedeni de, kendi deyişiyle, evrim hikâyesinde uzun boylu anlatılanların "bilimsel belgeleri kat kat aşması"[71]. Okul çocuklarına kesiksiz bir film imişcesine anlatılan bu masalı Spencer, Haeckel ve Bergson gibi filozoflar kotarmışlarmış.

Adler'i Evrim düşmanları arasında görmek benim için şu nedenle "şaşırtıcı" oldu: Uzun süren yaşamında Adler eğitime ve hal-

(69) A.E. s.133
(70) A.E.s.134
(71) A.E.s136

kı aydınlatmaya yönelik pek çok eser vermiş, pek çok çaba harcamış bir insan: *Britannica*'nın başına getirilmiş olması da bundan. Ancak, onun da "dindar" bir kişi olduğu anlaşılıyor. İnsanların ne kadar okusalar çocuklukta edindikleri bazı dinî inançlardan bir türlü vazgeçemediklerini daha önce de belirtmiştim. Ayrıca bazı insanların maymundan türemiş olmayı -çeşitli nedenlerle ama en çok da bunu "insan onuruna" yedirememekliklerinden- bir türlü hazmedemediklerini görüyoruz[72]. Oysa bugünün insanları arasında bir maymundan bile "geri zekâlı", bir timsahtan daha acımasız, bir kaplandan bile yırtıcı, bir mollüskten daha duygusuz olanlar vardır. İnsan "yaratılanların en kusursuzu" imiş! Hangi insan? Sorun burada: Hitler mi, yoksa Gandhi mi? Marquis de Sade mı, Schweitzer mi? Burada vurgulamaya çalıştığım nokta şu: Bilim yapmak istiyorsanız bütün duygusal kökenli ön yargılarınızı bir yana bırakacaksınız! Zamanının öteki düşünen insanları gibi dinî inançlarla büyümüş, dinî bir çevrede yetişmiş olan Darwin'in insanın maymundan türediği fikrini kolaylıkla kabul ettiğini sanıyorsanız, çok yanılıyorsunuz, zira hiçbir insan kendisinin ve içinde yaşadığı toplumun kökleşmiş inançlarından kolay kolay kopamaz. Bir insanın bunu başarabilmesi için "doğru"yu kendinden çok sevebilmesi, gerçeklere korkusuzca bakabilmesi, dahası, çağdaşlarından göreceği korkunç tepkiye meydan okuyabilecek kadar "dürüst" ve cesur bir insan olması gerekir. Gerçek bilim adamını sıradan insandan ayırdeden bu niteliklerden birinin bile eksik olması insanı yanlış yola sürükleyebilir.

Nitekim, Evrim düşmanlarından bir çoğunda bu niteliklerden birinin veya birkaçının birden eksik olduğunu görüyoruz. Ne kadar kusursuz olursa olsun, her teori eleştirilebilir ve reddedilebilir, ancak bunun sadece ve sadece objektif gerekçelere dayandırılması şart. Salt duygusal nedenlerle bir teoriye saldırmak ancak şarlatanlara özgü bir davranıştır. Ne yazık ki, Adler'i de - hiç değilse "Evrim" konusundaki görüşleri bakımından- bu kategoriye sokmak zorundayım. Zira kendisine göre en az dört (madde, bitki, hayvan ve insan), en çok on tür varmış, her tür içinde zamanla değişiklikler olmuş elbet, ama her bir tür özü bakımından değişmeyen sabit bir tip oluştururmuş, bir türün meydana gelişi ve yok oluşu da an-

(72) Price'ın Evrim Teorisi'ni reddedişinde "estetik" kaygıların da rol oynadığı anlaşılıyor. "Dünyanın bir defada bütün güzellik ve kusursuzluğuyla yaratılmış olmasına inanmak mümkün. Oysa sonu gelmez, bitmek tükenmek bilmeyen çağlar süren bir yaradılış pek akıllıca bir yönteme benzemiyor. Bu daha çok kozmik bir korkulu rüyayı andıran bir yaratma yöntemi." diyormuş. (Bk: MG I.S.139) Ne demişti Pascal: "Bu mekânların sonsuzluğu bana dehşet veriyor!"

cak Tanrı'nın buyruğuyla gerçekleşirmiş! Bilmem, daha fazla devam etmeme gerek var mı? Aristoteles'ten gelen bazı fikirleri, St. Thomas'tan esinlenerek, Kutsal Kitap'ın söyledikleriyle karıştırıp bugünün insanına sunabiliyor ve teorisinin "hemen hemen tümüyle kanıtlanmış olduğunu" iddia edebiliyor! Oysa dörtlü tür ayrımı bile kargaları güldürmeye yeter. Ama üstadın daha da ilginç (ve aynı derecede "gülünç") bazı fikirleri olduğu anlaşılıyor. Örneğin insanlarla maymunlar birbirinden "bir kare ile bir üçgen" kadar farklıymış! Eğer bir bilim adamı birgün "basit bildiri cümleleriyle konuşan bir maymun üretmeyi" başarırsa, insanla maymun arasında yakın bir bağ ('akrabalık' demek istiyor herhalde) olduğu kabul edilebilirmiş[73]! Böyle bir maymun üretildiği zaman da Adler'in bir bahane bulup onu reddedeceğinden adım gibi eminim, zira Adler gibilerin son amacı "doğru olanı" arayıp bulmak değil, bulunan yeni doğrular karşısında tehlikeye düşen önyargılarını savunmaktır.

Korkarım, yobazların bilimle savaşta en son terkedecekleri kale "yaradılış" inancı olacak. Nitekim, başta ABD olmak üzere, dünyanın her yerinde kökten dincilerin bu inancı canlı tutmak için büyük bir inatla direndikleri görülüyor. Henry M. Morris adındaki su mühendisi de bunlardan biri. *"The Genesis Flood"* (1961) adlı eserinde McCready Price'ın fikirlerinden esinlendiği anlaşılan bu yorulmaz "yaradılış savaşçısı", üstelik "Yaradılış Araştırmaları Enstitüsü"nü kurmuş. Bu başlıktan da anlayacağınız gibi, enstitünün amacı ciddî empirik araştırmalar yaparak "Evrim Teorisi"ni gözden düşürmek ve böylece "yaradılış"ın bir masal olmadığını kanıtlamak. Birinci amacı nasıl gerçekleştirebilecekleri doğrusu meraka değer, zira bugün "Evrim Teorisi" bilimsel teoriler arasında *en iyi belgelenmiş* olanlardan biri. Darwin'den bu yana teoriyi destekleyen empirik olgular durmadan artmakta. Belki en büyük desteği sağlayan da "moleküler biyoloji", zira bu alanda son yıllarda geliştirilmiş olan yeni yöntemler sayesinde yalnız türlerin bir tek kökenden na-

(73) Meraklı okuyucularım için not: 1930'lu yıllarda karı-koca iki psikolog, Kellogg'lar, bir maymuna insan gibi konuşmayı öğretmek için çok uğraşmışlar, ama başarılı olamamışlar, sonunda maymunların ses tellerinin konuşmaya elverişli olmadığı anlaşılmış. Bu defa gene bir başka psikolog karı-koca şempanzelere jest dili ile konuşmayı öğretmeyi akıl etmişler ve bu işi başarmışlar, hem öyle ki, şempanzeleri yeni kavramlar bile oluşturabiliyormuş. Demek ki hayvanların gerçekten dilleri yok, ama birçok söylenenleri anlayabildikleri gibi, bazı duygu ve isteklerini de dile getirebiliyorlar. Evrim düşmanları bu konuda ne düşünüyorlar acaba? (Bu konu için Bk: *R. M. Seyfarth* ve *D. L. Cheney*: "Meaning and Mind in Monkeys", *Scientific American*, Dec 1992, s.78 vs.)

sıl çıkıp dal budak saldıkları değil, her türün çıkış zamanı ve gelişme süresi üç aşağı beş yukarı belirlenebiliyor. Teoriyi en çok güçlendiren bir şey de, çeşitli bilim dallarından elde edilen olgusal verilerin arasında tam bir uyuşma olması. Sizin anlayacağınız, paleontolojiden, morfolojiden, embriyolojiden ve moleküler biyolojiden sağlanan empirik belgelerden hiçbiri bir ötekini yalanlamıyor. Bütün bu nedenlerle "Evrim Teorisi" bugün neredeyse Relativite ve Quantum teorileri kadar sağlam ve güvenilir bir teori olarak kabul ediliyor. Bu konuda biyologlar arasında da yüzde yüze yakın bir anlaşma var. İşte bu nedenle "Yaradılış" taraftarlarının bu teoride en küçük bir "gedik" bulma şansları yok. Kaldı ki, bunlar yeni bir takım empirik olgular bulup "Evrim Teorisi"ni zayıflatmayı, hattâ yıkmayı başarsalar bile, bu kendi teorilerinin doğru olduğunu kanıtlamaz. Zira daha önce de belirttiğim gibi, birbiriyle bağdaşmayan iki teoriden *ikisi de* "yanlış" olabilir. Bu nedenle yaradılışçılar sonunda kendi teorilerini doğrulayan empirik olgular bulmak zorundadırlar. İyi de, bunu nasıl başaracaklar? Herşeyi Tanrı yaratmış olduğuna, bu yaradış sürecini "gözlemek" de mümkün olmadığına göre, "yaradılış" masalı bir inanç konusu olarak kalmaya mahkûmdur. Ama, ne yazık ki, bu basit gerçeği bu masala inananların kafasına sokmak da pek mümkün görünmüyor.

"Evrim Teorisi"ne savaş açanların hemen hemen istisnasız dogmatik dindarlar (Türkçe deyimle 'yobazlar') arasından çıktığını söylemiştim. "Baptist" mezhebinden olduğu anlaşılan Morris de bunlardan biri. O da bütün kökten dinciler gibi, İsa'nın yakında dünyaya döneceğine inanıyormuş, ancak daha o dönmeden herkes "Evrim Teorisi'nin doğrudan doğruya Şeytan'dan kaynaklanan bir 'bâtıl fikir' olduğunu öğrenecekmiş"(74). (Buradaki "ahlâkî suçlama"ya dikkatinizi çekerim!) Üstat Evren'in eksiksiz fazlasız tam 7 gün içinde bundan on bin yıl kadar önce yaratıldığından emin. Hem sadece Tevrat öyle yazdığı için ve Tanrı yalan söyleyemeyeceği için değil, bugün bu modeli destekleyen bilimsel belge sayısının Evrim modelini destekleyenlerden daha fazla olduğundan emin olduğu için! Başka türlü düşünen her bilim adamı ve dinî lider Şeytan'a hizmet ediyormuş. Söylediğine göre, "Yaradılış her gerçek bilimin(!), gerçek Amerikanlığın ve gerçek hristiyanlığın temelidir. Buna karşılık, Evrimcilik bilim maskesi takmış bir sahte bilimdir."

Morris'in buna benzer daha başka hezeyanları da var, ama on-

(74) Bk:MG III,s.96

ları burada anmamın bir yararı yok. Gene de şu kadarını belirtmemde yarar olabilir: Bu şarlatanın da kitapları birçok dile çevrilmiş. Ben demedim miydim size, "şarlatanların müşterisi çoktur" diye?

Bu kısma son vermeden, ne yazık ki bizde de şarlatanların türemekte olduğunu hatırlatmak istiyorum. Bunlardan birkaçını ilerde uzun boylu incelemeye çalışacağım. Yalnız -yeri geldiği için- bir tanesine hemen değinmek istiyorum. Sözünü ettiğim kişi liselerimizde okutulan bir biyoloji ders kitabının yazarı: Yrd. Doç. Turan Güven. (Herhalde şimdi o da "profesör" olmuştur!) Meğer o da "Evrim Teorisi"ne çatmıyor mu? Bakın ne diyor:

"Bütün canlı türleri Allah tarafından yaratıldı. Bu canlı türleri, ilk yaratıldıkları günden beri bazı değişmeler geçirmekle birlikte, tamamen başka türlere dönüşmediler. İnsan kendi varlığı konusunda biraz düşünürse, bir yaratıcının varlığını ancak o zaman anlayabilir"(75).

Şimdi lütfen biran durup düşünün: Bunu yazan bir rahip, hoca veya büsbütün "cahil" biri değil, sözümona biyoloji okumuş, bu alanda güya doktora yapmış, üstelik doçent olmuş biri, hem de bütün bunları bir sohbet esnasında değil, devletin (sözümona laik bir devletin) liselerinde okutulmak üzere yazılmış bir kitapta söylüyor. Şarlatanlar genellikle yazılarını kendileri yayınlarlar, yazdıklarını profesyonel bilim adamları okumaya bile tenezzül etmez. Bizde ise devletin şarlatanlara ders kitabı ısmarladığı anlaşılıyor.

Bir ara zamanın M.E. Bakanı okullara gönderdiği bir genelgede Biyoloji dersinde "Yaradılış" teorisine de "Evrim" teorisi yanında yer verilmesini istemişti. Her halde bu kitap da bu istek üzerine yazılmış. Öğrencilere tarihî bir perspektiften bakmayı öğretmek açısından bunun yerinde bir istek olduğu kanısındayım. Fikirlerin nasıl geliştiğini her fırsatta çocuklara göstermek onları dogmacı bir tavır almaktan korur. Bu nedenle "Evrim" teorisini anlatmadan önce insanların dünyanın, canlıların, en sonunda da insanın oluşumu hakkında neler düşünmüş olduklarını -kısa da olsa- anlatmada yarar vardır. Yalnız bundan sonra "Yaradılış" teorisinin niçin, ne tür düşünsel gerekçelerle terk edildiğini, onun yerine geçen "Evrim" teorisinin ne gibi üstünlükleri olduğunu, v.b. uzun uzun açıklamak gerekir. Eğer bunu yapmaz da, "yaradılış" teorisinin hâlâ inanılmaya değer bir görüş olduğunu ima eder türden lâflar ederseniz, o zaman yaptığınız işe "bilim" değil, "din propagandası" denir.

(75) Bu konuda ayrıca Bk: *Hüseyin Batuhan: "Türkiye'nin Bir Bilim Politikası Var mı?" Çağdaş Kültürümüz*, Cem Yayınevi, 1991, s. 195-224

Belki şaşıracaksınız, ama ABD'de de buna benzer şeyler oluyormuş. Aslında bu ülke belki her türlü şarlatanlığın en rahatça cirit attığı bir yer. Kökten dinci akımların binbir çeşidinin de bu ülkede boyattığını görüyoruz. "Scopes Davası"(76) görüleli (1925) aradan bunca yıl geçmiş olmasına rağmen, ABD'de gericiliğin her türü bugün de egemenliğini sürdürüyor. Dincilerin politikacılarla kamuoyu üzerindeki ağır baskısı iletişim araçlarının çıkar hesaplarıyla birleşince, dinî öğretilerin, bu arada "yaradılışçılığın okul kitaplarına girmesi" önlenemiyormuş(77). Ancak bizde "İt ürür, kervan yürür!" diye bir söz vardır, onun gibi, bilimin ilerlemesine bu tür çatlak seslerin engel olması mümkün değil. Bunun nedeni çok açık: Bilim sağduyunun ve aklın sesidir ve bu sesi susturmak mümkün değildir. Tekrar ediyorum: Sorun dindar olmak veya olmamak sorunu değil, sorun aklını kullanıp kullanmamak sorunu! İnsanoğlu bugüne kadar gelebilmiş olmasını şüphesiz bunu başarabilmiş olmasına borçlu. Bundan sonra ayakta kalabilmesi de hiç şüphesiz buna bağlı. Elbet bu arada bazı korku ve umutlarının kendisine ilham ettiği bir çok inançları da olmuş. Bu tür inançların eski dönemlerin bilgi boşluğunda insana yararı da dokunmuş olabilir, ama bu konuda bu boşluğun neredeyse tümüyle doldurulduğu çağımızda görevini yitirmiş olan bu tür inançlara yapışıp kalmak insana ancak zarar verebilir.

Ay, çok affedersiniz, duygularıma kapılıp gene "vaaz" vermeye başlamışım! Şimdi, izin verirseniz, tekrar sevimli şarlatanlarımıza döneceğim.

(76) "Yaradılış" ile "Evrim" teorileri arasındaki savaşın son derece etkileyici bir biçimde sergilendiği bir Amerikan filmi ("Inherit the Wind") son zamanda tekrar TV'de gösterildi. "Evrim teorisi"ni derste okuttuğu için sonunda suçlu bulunan Scopes adındaki biyoloji öğretmeninin dramını anlatan filmde Spencer Tracy davada Scopes'u (yani Evrim Teorisi'ni) savunmuş olan ünlü avukat Clarence Darrow'u, Frederick March ise, sonunda Scopes'u mahkûm ettiren büyük hatip W. Jannings Bryan'ı canlandırıyordu. Filmde genç öğretmen, ama gerçekte "yaradılış teorisi" davayı kaybediyor.

(77) Bk: MG III,s.93. Gardner'den öğrendiğimize göre, dincilerin baskısı yüzünden lise ve kolejlerde "Evrim Teorisi"nin okutulup okutulmaması konusunda alevlenen tartışmalar yer yer şiddetli hukuk savaşlarına yolaçmış. En büyük yayınevleri de bu baskı altında bastıkları biyoloji ders kitaplarında "evrim"in bir gerçek olduğu yolundaki ifadelerin sulandırılmasına ve mutlaka okutulacaksa, henüz "belgelenmemiş" bir teori gibi sunulmasına özen gösteriyorlarmış. Ne dersiniz? Yoksa biz halimize şükür mü edelim gene?

c) Atlantis ve Lemuria Masalı

Tevrat'a (ve ona dayanan İncil ve Kur'an'a) göre bütün insanlar bir ana babadan (Adem ile Havva'dan) türemiştir. (Aslında Havva da Adem'den türemiş, ama orasını fazla kurcalamayalım!) Antropologların da ezici çoğunluğu insanların aynı antropoid ana babadan geldiği, dolayısıyla insan ırkının tek bir yerde ortaya çıktığı görüşündeler. Ancak bu yerin *neresi* olduğu konusunda bazı anlaşmazlıklar var. (Bugün çoğu antropolog bunun Afrika'da, Tanzanya yakınında bir yer -Olduvai Boğazı- olduğunu düşünüyor.)[78]

Her konuda olduğu gibi, insanoğlunun ilk yurdu konusunda da fikir yürüten, fikir yürüten de söz mü, bilimsel teoriler ortaya atan sivri akıllılar olduğu anlaşılıyor. Yalnız, kolayca tahmin edilebileceği gibi, bunların dünyanın çeşitli bölgelerine gidip, iğneyle kuyu kazar gibi "insan kalıntıları" arayacak halleri yok elbet. Bu sorunun öyle üçte biri kalmış bir kafatasını veya küçücük bir kalça kemiğini inceleyerek çözülebileceğini sanmak da yeterince saçma zaten. Hem akıl var, yakın var: İçinde her aradığınız bilgiyi bulabileceğiniz Kutsal Kitap dururken, Afrika çöllerinde, yok Çin steplerinde insan kalıntısı aramanın ne âlemi var?

Ne diyor Kutsal Kitap? Adem ile Havva cennette (Eden) yaratıldılar demiyor mu? İşte bu Eden denen yer olsa olsa Kuzey Kutbu olabilir. "Hoppala!" dediğinizi duyar gibiyim, ama durun, öyle acele etmeyin, bunu sizin sandığınız gibi "cahil" ya da "deli" biri söylemiyor: Tam 30 yıl Boston Üniversitesi'nin rektörlüğünü yapmış bir metodist rahip, sayın William Warren *"Paradise Found"* (1885) adlı eserinde söylüyor[79]. Yalnız söylemekle kalmıyor: Jeoloji, klimatoloji, botanik, zooloji, antropoloji ve de mitoloji(!) gibi pek çok değişik kaynaktan belge üstüne belge göstererek, bir zamanlar Kuzey Kutbu'nun son derece ılıman ve sevimli bir yer olduğunu kanıtlamaya çalışıyormuş. Adem'le Havva orada yaratılmışlar, daha sonra Nuh Tufanında Cennet'in olduğu bu bölge sular altında kalmış, iklimi zamanla bugünkü soğuk halini almış. Adam, gördüğünüz gibi, "allâme-i kül", yani bilmediği yok[80]. İyi

(78) Bu konuda en son gelişmeler için Bk: *Philip E. Ross "Shaking the Tree", Scientifi American*, Dec. 1992, s.16 vs.

(79) "Yeniden bulunan Cennet" anlamına gelen bu başlığın Milton'un ünlü eseri "Paradise Lost"a nazire olarak kullanıldığını hatırlatmama bilmem gerek var mı?

(80) Bk: MG I, s.164. Ortaya attığı iddianın büsbütün temelsiz olmadığı anlaşılıyor, zira orada bulunan fosillerden anlaşıldığına göre kutupları kaplayan sular ve kar donmadan önce oralarda ılıman bir iklim hüküm sürüyormuş, üstelik or-

de, ilk insanın yaratıldığı yer olarak bula bula Kuzey Kutbu'nu bulması size de biraz garip gelmiyor mu? İsrail peygamberlerinin yaşadığı yerler dururken Kuzey Kutbu'nu seçmek de nereden aklına gelmiş?

Sanırım, bu tür sorular sormanın bir anlamı yok. Siz asıl adamın amacına bakın. Neydi amacı? "Yaradılış" teorisinin bir "masal" olmadığını, bazı tarihî gerçekleri yansıttığını kanıtlamak değil mi? Warren de, anlaşılan, zamanının bazı bilimsel bulgu ve varsayımlarından hareket ederek "akla yakın" bilimsel bir açıklama yapmayı denemiş, ne var bunda? Sonra, unutmayın, "orijinal" fikirler üretmek şarlatanlığın şanındandır. Tahmin edersiniz ki, Cennet'in Pasifik adalarından birinde yer aldığını söyleseydi, bu iddiası pek bir ilgi uyandırmayabilirdi. Cennet'i Kuzey Kutbu'na nakledebilmek için ise öyle her babayiğidin harcı olmayan bir bilgi birikimi sergilemesi gerekiyordu. O da işte bunu yapmış, fena mı?

J. Donnelly adındaki bir başkası *"Atlantis"* (1882) adlı kitabında Cennet'in bir zamanlar Atlas Okyanusunda yer alan, ama sonradan sulara gömülüp kaybolan bir kara parçasında yeraldığını iddia ediyormuş. (Eder a, renkler gibi, zevkler de tartışılmaz, bildiğiniz gibi.) Herhalde bugün bile sık sık sözü edilen "Atlantis masalı" bu kitaptan kaynaklanıyor(81), zira kitap yayınlandığı tarihte "inanılmaz" bir ilgi uyandırmış ve neredeyse bütün dünya dillerine çevrilmiş. Ama ben bu masalın da ayrıntılarına girmeye gerek görmüyorum. Sadece şu kadarını belirtmekle yetineceğim: Yazar anlattıklarının gerçekten de olmuş bitmiş şeyler olduğuna kesinlikle inanıyor! Verdiği ayrıntılar arasında örneğin burada yaşamış olanların "güneşe taptıkları, üstelik çok ileri bilimsel bilgilere sahip olduklarını" belirtiliyormuş(82). İyi de, "Donnelly bu ayrıntıları nereden biliyor?" diyeceksiniz. Daha çok eski Mısır'la Güney Amerika kültürleri arasındaki benzerlikleri ortaya koyan çoğu su götürür bir sürü jeolojik, arkeolojik ve "söylenti ürünü" (legendary) verilere dayanarak(83).

manlarla kaplıymış. Ne var ki, bu milyonlarca yıl öncesindeki durum, oysa Adem'le Havva'nın yaradılışı bilemediniz 10 bin yıl öncesine ait bir olay! Bk: *E. Britannica*, 1987,vol 9. s.555b

(81) Donnelly'nin kendisi Platon'un anlattığı eski bir Yunan mitosundan esinlenmiş olsa gerek. Platon'un anlattığına göre, Akdeniz'in ağzına yakın bir yerde yaşayan barbar bir ulusun insanları soysuzlaştığı için Tanrıların gazabına uğrayıp bir gecede büyük bir deprem sonucu sulara gömülmüş. Tanrıların gazabıyla açıklanan daha nice felâket var!

(82) MG I, s.165

(83) Modern jeolojiye göre, bugün bile yer kabuğunda birçok hareketler olmaktadır, ancak bütün yazılı tarih boyunca herhangi farkedilebilir değişiklik olmamıştır."

Masallar daima insanları büyülemiştir. Nitekim, Donnelly'nin kitabının ardından buna benzer "inanılmaz" sayıda kitap yayımlanmış olduğunu, bütün dillerde bu konuda yazılmış eserlerin birkaç bini aştığını öğreniyoruz[84]. Burada hemen akla gelen soru şu: Bütün bu yazarlar Atlantis hakkında anlattıklarını nereden öğrenmiş olabilirler? Öyle ya, varlığı hakkında hiçbir yazılı belge veya elle tutulur, gözle görülür bir iz veya kalıntı olmayan bir ülke ile insanları hakkında ileri sürülen sözde bilgiler neye dayanıyor? Buradaki tek değilse bile ana kaynağın "hayal gücü" olduğu bence şüphe götürmez. Anladığıma göre, yazarlar arasında birçok "okkültist", yani doğaüstü yetenekleri sayesinde "gizli" bilgi kaynaklarına el atabildiklerini iddia edenler var. Rosicrusian veya antropozoflara göre bu kaynaklar kendi tarikat üyelerinin yüzyıllar boyunca daha önceki üyelerden devraldıkları bilgiler. Ama içlerinde bu bilgileri öbür dünyaya göçmüş Atlantislilerin ruhlarından medyumlar aracılığıyla edindiklerini söyleyenler de varmış. Bunlardan biri Joseph B. Leslie. "İster inan, ister inanma!" deyip bu saçmalıklara son vermek en iyisi galiba! Gene de bunlardan almamız gereken önemli bir ders var: İnsanın hayal gücü bir defa gemi azıya aldı mı (yani gözlemsel verilerle bağını kopardı mı), onu akıl da, sağduyu da durduramıyor!

Bir de ister istemez şu soru geliyor insanın aklına: Neden bazı insanlar bu tür "hayal ürünü" masallara bu kadar kolaylıkla kaptırıyorlar kendilerini?

Hepimizde, biraz da çocukluğumuzdan kalma bir "masallara düşkünlük" vardır, zira masallar bizi tatsız, monoton, çoğu zaman güçlük ve problemlerle dolu günlük hayatımızdan alıp özlemini çektiğimiz çok daha mutlu bir dünyaya götürür. Her fırsatta insanın "mantıklı düşünme" yeteneğini, hattâ bazan "sağduyusunu" dumura uğratan "özlemsel düşünüş"ün etkisi burada da kendisini gösteriyor. Daha mutlu bir yaşam özlemi insanı bazan çok geçmişlerde kalmış bir "altın çağ" masalına götürür, bazan da ilerde gerçekleşebilecek mutlu bir toplum düşleri kurmaya. Toptancı politik ideolojilerin çekiciliği de buradan geliyor. Bir de şu var: Atlantis ve

(Bk. *Ch. C. Gillispie*: *"The Edge of Objectivity"*, 1990, s.294. Ayrıca Bk: *E. Britannica*, 1987, vol. 20, s.234) Buna göre "Atlantis" masalının kaynağı Girit'te İ.Ö. 1500 yılında büyük felâketlere yolaçan Thera yanardağının patlaması olabilir. Zira patlamayla birlikte meydana gelen bir dizi deprem Knossos'u yerle bir ettiği gibi, depremin yolaçtığı dev dalgalar Girit'in kuzey sahili boyunca birçok yerleşim merkezine büyük zarar vermiş. Ancak bu ve buna benzer doğal felâketlerin yolaçtığı yıkıntılar zamanla giderilmiş.

(84) MG I, s.166

Lemuria masallarını uyduranların çoğunda insanlığın bugünkü durumunun kendilerinde uyandırdığı "ahlâkî öfke"nin belirtileri görülüyor. Öyle ya, Atlantis veya Lemuria neden sulara gömüldü? Elbet, orada yaşayan mutlu insanlar sonunda Tanrı'nın buyruklarını dinlemeyip kendilerini şeytanın dürtülerine kaptırdıkları için, neden olacak? Belki işi biraz karikatürleştiriyorum, ama bu abuk sabuk kitapları yazmalarının arkasında bu tür bir "ahlâk dersi" verme arzusunun yattığı pek yadsınamaz, sanırım. İnsanlara: "Böyle bir felâket sizin başınıza da gelebilir, ayağınızı denk alın!" demeye getiriyorlar. Hattâ bazı yazarlar böyle bir felâketin yakın ve kaçınılmaz olduğunu açıkça söylüyorlarmış! Herhalde bu gibi masallarda insanların davranışlarını -şu veya bu doğrultuda- etkileme arzusunun rol oynadığı yadsınamaz. Sözün kısası, burada asıl amaç, şimdiye kadar gizli kalmış bazı gerçekleri gün ışığına çıkarmak değil, öyle yapıyormuş gibi görünüp insanları yola getirmek. İlerde hemen bütün şarlatanlık türlerinde-en teorik görünenlerinde bile- bu ve buna benzer pratik kaygıların rol oynadığını göreceğiz. Gerçi tıp ve mühendislik gibi bilimlerde de asıl amaç (buna "son amaç" da diyebiliriz) *pratiktir*, ama Pasteur ve Koch örneğinde de gördüğümüz gibi, pratik amaçların da gerçekleşmesi çok sağlam teorik bilgilere dayanmakla mümkün oluyor. Ancak, şarlatanlar insanların davranışlarını etkilemek için bilgiye ihtiyaç olmadığını, bunun salt inançlarını etkilemekle sağlanabileceğini çok iyi biliyorlar. Bu nedenle bütün sorun onları bazı şeylere inandırmaktan ibaret. Hele inançları bilimsel bilgi kılığına sokabildiniz mi, tamamdır, onlara herşeyi yaptırabilirsiniz. Nitekim, Hitler bunu en iyi anlamış olanların başında gelir.

Özellikle bazı "ırkçı" fikirlere bilimsel kılıf uyduran birçok şarlatan çıktığını görüyoruz. Atlantis'in bir benzeri olan Lemuria masalı da bu amaçla uydurulmuşa benzer. Masalı uyduranlar arasından Mme Blavatsky, "Üçüncü Kök Irk"ın Hint Okyanusunda bir ada olan Lemuria'da yaşadığına inanıyor ve bu ırk hakkında bir sürü ayrıntılı bilgi veriyormuş. Bu ırkın ilk ataları maymunumsu devlermiş, sonra bunlar yavaş yavaş gelişerek modern insana benzer biçimler almışlar. Bunların bir alt türü "Dördüncü kök ırkı" teşkil etmek üzere Atlantis'e göçtükten az sonra ("nereden nereye" diyeceksiniz) Lemuria sulara gömülmüş! (Ne kadar bilimsel değil mi!) "Beşinci kök ırk" olan "Ârî" ırkı Atlantislilerin beşinci alt ırkından türemişler ve şimdilerde de Ârîlerin altıncı alt ırkından "Altıncı kök ırk" gelişmekteymiş! Annie Besant'a göre bu ırk "bizim cennet imajımıza en çok yaklaşan" iklime sahip olan Güney California'da ge-

lişmekte imiş. Sonunda Amerika kıtası batacak, yerine Pasifik'teki Lemuria çıkıp bu altıncı ırkın yurdu olacakmış. Yedinci kök ırk gelişip yok olunca dünyadaki ırk oluşumu sona erecek, ondan sonra yeni bir süreç Merkür gezegeninde başlayacakmış[85].

Bütün bu "hezeyanlardan" size de gına gelmiş olmalı, ancak teozofi (theosophy) adındaki yeni bir dinî tarikatın yüzbinlerce, hattâ belki milyonlarca taraftar topladığını söylersem, inanır mısınız? İnsanoğlunun düşünme yetenekleri ve bilgi düzeyi bakımından gerçekten de bize bugün "ürkütücü" gibi gelen bu tür hezeyanların ancak "hasta" kafaların ürünü olduğunu söylemekle iş bitmiyor. Bu tür "batmış kıtalar" mitoslarının saf insanlar üzerindeki çekiciliğinin de bir nedeni olmalı. Gerçi jeologlar geçmiş çağlarda denizlerle karaların şimdikinden farklı bir konumda olduğunu kabul ediyorlar, ancak insanoğlu yeryüzünde görüleliberi şunun şurasında en fazla bir iki milyon yıl var ve bu süre içinde büyük kara parçalarının sulara gömüldüğüne dair ne jeolojik, ne de arkeolojik en küçük bir belge yok elimizde. Dolayısıyla bu tür masallara inanmak için hiçbir "akla yakın" gerekçemiz de yok demektir. Ama, gelin görün ki, yalnız bunların sayısı artmakla kalmamış, bu konuda bir sürü dergi yayımlanmış, hattâ sayısız "Atlantis dernekleri" kurulmuş. Eğer insanoğlunun "saçmalama yeteneği" bakımından nelere kadir olduğunu öğrenmek istiyorsanız, Gardner'in kitabının 168-172 sayfalarını okumanızı salık veririm. Benden paso! [86]

İlginç bir nokta da, Jules Verne ile Conan Doyle'un Atlantis konusunu birer "bilimsel düş" romanında işlemiş olmaları. Konuya yakışan da bu olsa gerek, zira biraz sağduyu sahibi olanlar için Atlantis hakkında yazılanlar ancak "masal" olarak çekilebilir. (Gerçi o da biraz şüpheli ya, neyse.) Ne yazık ki, geçmişte olduğu gibi, bugün de, yarın da bu tür masalları gerçek diye yutturmaya kalkışanlar (ve de yutanlar) daima çıkacaktır, ta ki bütün okyanusların dipleri karış karış taranıp hiçbir yerde batık kıtaların izine rastlanmadığı anlaşılıncaya kadar. Ama bundan bile emin değilim, zira uzaydan yerin yuvarlak olduğunu gösteren film ve fotoğraflar çekildikten sonra bile yerin düz olduğunda ayak direnenler olduğu gibi, bu "masalı" da bir türlü bırakmak istemeyenler çıkabilir. Dediğim gibi, masalların bir başka çekiciliği var. Öte yandan bazı insanların "bilimsel" düşünüşe karşı bir alerjileri olduğu anlaşılıyor. Bu gibilerin kafasını düzeltmek ne yazık ki, boş bir hayal!

(85) MG I, s.166

(86) Atlantis masalına bizim Dr. Velikovsky'nin de inandığı anlaşılıyor. Ancak üstada göre bu kıta, Platon'un sandığı gibi Solon zamanından 9000 yıl önce değil, sadece 900 yıl önce sulara gömülmüş. Bilgin dediğin böyle olur! (M.Ç. s.170-71)

d) Tevrat Arkeolojisi

Tevrat'ta anlatılanların birer "masal"dan ibaret olmayıp bazı tarihî olayları yansıttıklarını -günümüz arkeolojisinin "en son buluşlarına dayanarak"- kanıtlama hevesi Velikovsky gibi birçok şarlatanı sarmışa benzer. Bu konuda da binlerce kitap ve kitapçık yayınlanmış olduğu anlaşılıyor. Doğruluğu kanıtlanmak istenen masallar arasında en fazla yer alanlar da "mucizeler"le ilgili. Ama "Nuh'un gemisi" gibi biraz akla yakın olanları da var. Nitekim, Nuh'un gemisini aramak için yurdumuza gelenlerin ardı arkası kesilmiyor. Bunlardan biri olan astronot Erwin'in ne yazık ki gemiyi bulmaya ömrü yetmedi, ama hiç merak etmeyin, başkaları sökün edecektir. Bu da gösteriyor ki, bu masalı ciddiye alanlar pek çok.

Geçmiş çağlarda pek çok doğal felâketler, bu arada tufanlar olduğunu kimse yadsımıyor, ancak bunların belirli jeolojik izleri var. Oysa Tevrat'ta anlatılan tufanın çok garip bazı özellikleri göze çarpıyor. Bunlardan biri tufan bitince Nuh'un gemisinin sonunda Ağrı Dağı'nın tepesine yakın bir yerde durmuş olması. Elbet insan sormadan edemiyor: Geminin o kadar yükseklerde işi ne? Bizim bildiğimiz sular yukarlardan aşağılara doğru akar, dolayısıyla böyle bir gemi gerçekten var idiyse, o gün bugün çürümemiş olsa bile, onu düzlüklerde aramak gerekmez mi? Yoksa Nuh'un kabilesi tufandan önce Ağrı Dağı'nın en tepesinde mi yaşıyordu? Öyle değildiyse, çok uzun sürdüğü anlaşılan tufan yüzünden suların kabarıp Ağrı Dağı'nın yukarılarına kadar yükselmiş olması gerekirdi. Oysa su yüzeyinin bütün dünyada bu kadar yükselmiş olması "imkânsız", çünkü atmosferdeki su buharı hiçbir zaman bunu sağlayamaz. (Bugün yapılan hesaplara göre, anî bir ısınma sonucu dünyadaki bütün buzlar ve karlar erise deniz seviyesi en fazla 74 metre kadar yükselebilir. O halde Nuh'un gemisi Ağrı Dağı'nın tepesinde ne arıyor?)

Bugün artık ortaokul öğrencilerinin bile aklına gelebilecek olan bu sorulardan başka, Nuh'un gemisine onca hayvanı nasıl sığdırdığı da bir "muamma". Bugün dünyada milyonlarca hayvan türü olduğu biliniyor. Hadi, diyelim ki, Tevrat'ın bu "masalı"nı yazan her kim ise, sadece evcil hayvanları hesaba katmıştı. Gerçi onlardan bile bir çift alsanız, Nuh'un gemisine zor sığdırırsınız, ama diyelim ki sığdırdınız: Bunları günlerce beslemek için ne kadar ot, saman ve öteki hayvan yemlerine ihtiyaç olabileceğini hiç hesap ettiniz mi? Hem, unutmayın, gemide Nuh'un ailesi de var! Lâtife bir yana, konuya ne tarafından bakarsanız bakın, "Nuh Tufanı" bir

"masal", hem de oldukça eğlenceli bir masal, ama bunu "tarihî gerçek" diye yutturmaya kalktınız mı, işin rengi değişir. Zaten masalın amacı da şüphesiz geçmiş bir olayı anlatmak değil, insanlara (basit ve saf halk yığınlarına) bazı "ahlâkî mesajlar" vermekti.

Tevrat arkeolojisi Nuh tufanı ile bitse gene iyi. Gardner'den bu arkeolojinin *Piramidoloji* (piramitler bilimi) diye çok önemli bir *dalı* olduğunu öğreniyoruz. Bu konuda da en az Atlantis masalı üzerinde olduğu kadar kitap yazılmış. Bunlar arasında John Taylor'un yazdığı *"Büyük Piramid: Neden İnşa Edildi? Kim İnşa Etti?"* adlı kitabın özel bir yer tuttuğu anlaşılıyor. Buradaki ayrıntıların da size bıkkınlık verebileceğini düşünerek bir iki ana iddiaya değineceğim.

Efendim, büyük piramid öyle sizin sandığınız gibi bir veya birkaç Mısırlı mimar tarafından değil, "Tanrı'nın buyrukları altında çalışan bir İsrailli tarafından inşa edilmişmiş, çok muhtemelen de bu İsrailli Nuh Peygambermiş!" (Zavallı Nuh, tufandan zor belâ kurtulduğu yetmiyormuş gibi, bir de şimdi Mısır çöllerinin kavurucu sıcağında böyle bir işle görevlendirilmiş! Çilesi varmış fakirin!) "İyi de, üstat bunu nereden çıkarmış?" diye merak etmenize gerek yok, zira mesele çok basit: Taylor'un büyük piramidi Tanrı'nın plânının bir parçası olarak görmesinin ana nedeni, "yapısında eski Mısırlıların bilgilerini kat kat aşan bir sürü matematiksel doğruların bulunması" imiş! Bunların hiçbirinin iler tutar yanı olmadığına kalıbımı basarım, ama içinizde bana inanmayanlar varsa, Gardner'i okuyabilirler. (Bk: MG I, s. 175)

İşin asıl ilginç yönü, Edinburg Üniversitesi'nde astronomi profesörü olan Ch. Smyth'in, Taylor'un bu teorisini ciddiye alıp bu konuda yeni birtakım "doğrular" keşfetmiş olduğunu bildirdiği kocaman bir kitap yazmış olması. Bu kitap da, pek çok benzerleri gibi, defalarca basılmış ve pek çok dile çevrilmiş. İşe bir astronomi profesörü karışınca, insan bir an duraklıyor ve ister istemez "işin içinde bir iş" olabileceği şüphesine kapılıyor. Onun için, isterseniz, işin aslını biraz olsun araştıralım.

"Our Inheritance in the Great Pyramid" (Büyük Pramitten Bize Kalanlar) başlığını taşıyan ve türünün klasiği olduğu anlaşılan bu kitap belli bir fikre gönlünü ('kafasını' demiyorum!) kaptırmış zeki bir insanın, eline aldığı konuyu ne kolaylıkla evirip çevirip daha önce kafasında yer etmiş bir takım inançlara uydurabildiğini gösteren en ilginç örneklerden biri Gardner'a göre. Ama, ne yazık ki, sayın profesörün bu konudaki fikir cambazlıklarının tümünü sergilemeye yerimiz elverişli değil. (Bk. s. 176-77). Ancak, merakınızı gi-

dermek için size "inanılmaz" matematiksel buluşlarından bir örnek verebilirim: Piramidin yüksekliğini 10 üzeri 9 ile çarptığınızda yerle güneş arasındaki uzaklığa yakın bir mesafe elde ediyormuşsunuz! Demek piramidi inşa eden Nuh Peygamber mi, her kimse, yerle güneş arasındaki mesafeyi biliyormuş ki, piramidin yüksekliğini ona göre hesaplamış! Büyük astronom piramidin ölçülerinden, daha yakında keşfedilmiş olan birçok astronomik, hattâ jeolojik sırları çözüyormuş[87]. Yalnız bunlarla yetinse gene iyi: Robert Menzies adlı bir başka şarlatanın ileri sürdüğü bir teoriden kalkarak, piramidin içindeki pasajların ölçümünden "dünyanın geçmişi ile geleceğindeki (!) en önemli tarihleri" çıkartabiliyormuşsunuz! Başta dünyanın yaratıldığı İ.Ö. 4004 yılı olmak üzere, Tufan, Mısır'dan çıkış (*Exodus*), piramidin inşası, İsa'nın doğuşu, hattâ belki inanmayacaksınız, İsa'nın İkinci Gelişi, günü gününe bu pasajların ölçümünden çıkıyormuş! (s. 177)

Smyth'in bu matematiksel "elçabukluklarını" nasıl becerdiğini mi merak ediyorsunuz? Piramid'in yüksekliği ile Dünya-Güneş mesafesi arasındaki ilişkiyi nasıl bulmuş olabileceğini düşünün, yeter. Nitekim, her iki veri de bilindiğine göre, mesafeyi yüksekliğe böldünüz müz, 10 üzeri 9 çıkar, o kadar basit! Eğer Smyth kazara piramidin yüksekliğiyle Yer-Güneş uzaklığı arasında böyle basit bir ilişki bulmamış olsaydı, bu defa Yer'le Ay veya Yer'le uzaklığı bilinen başka herhangi bir gök cismi arasındaki mesafeyle piramidin yüksekliği (veya genişliği) arasında bu tür bir ilişki bulmaya çalışacaktı. Sizin anlayacağınız, yaptığı iş basit bir matematiksel "gözboyacılık"tan ibaret[88].

Bütün bu örnekler insana oldukça "eğlenceli" gelebilir, ancak bir de bu tür saçmalıklar için harcanan (boş yere, hattâ "pisi pisine" harcanan) zihin enerjisini düşünün! Hele Smyth gibi hiç de akılsız olmadığı anlaşılan bir astronomi profesörünün -salt kafasını olmayacak bir fikre taktığı için- hiç üşenmeden büyük piramitte bir sürü yorucu ölçümler yaptıktan sonra, ömrünün tam yirmi yılını bunlardan -şeytanın bile aklına gelmeyecek- bu tür "matematiksel doğrular" çıkarmaya harcamış olması gerçekten "acı". Uzmanlık alanları dışında keşifler peşinde koşanlar için ibret alınması gereken bir örnek karşısındayız.

Ne yazık ki, başkalarının yanlışlarından ders almak da herke-

(87) Bunlar arasında yerin ortalama yoğunluğu, eksenindeki precession'un periodu, yer yüzeyinin ortalama sıcaklığı gibi o zaman yeni bulunmuş olgular da var.

(88) Bu konuda daha fazla "derinleşmek" isteyenlere M. Gardner'in başka bir kitabını okumalarını salık veririm: *"The Magic Numbers of Dr. Matrix."* Ayrıca Bk: MG III, "666 and all That", s. 170-74.

sin harcı değil. Nitekim, Smyth'in kitapları (tıpkı Däniken ve Velikovsky'ninkiler gibi) milyonlarca saf okuyucu üzerinde çok derin bir etki yapmış ve onun ardından daha bir sürü başka piramidolog sökün etmiş, hattâ (belki gene inanmayacaksınız) 1879'da Boston'da "ölçü birimlerini gözden geçirip Kutsal Piramid standartlarına uydurmak" ve Fransa'nın "ateist metrik sistemiyle" savaşmak amacıyla, bir "Milletlerarası Ağırlıkları ve Ölçüleri Koruma ve Geliştirme Enstitüsü kurulmuş[89]!

Bu tür boşuna uğraşların altında çoğu zaman bazı bilinçaltı dinî inançların yattığı anlaşılıyor. Yoksa gizli kapaklı hiçbir yönü olmayan bir yerde bir takım "sırlar" aramanın âlemi ne? Hem Tanrı'nın insanlara herhangi bir mesajı varsa, bunu neden açıkça bildirmek varken, bu derece akıl almaz "dolambaçlı" yollara başvursun?

Sırası gelmişken, yakınlarda bizde de buna benzer bir şarlatanlık olayının geçtiğini hatırlatmak isterim. Bir ara Barış Manço TV'de sansasyonel bir haberle izleyicilerinin karşısına çıkmıştı. Dediğine göre, Afrika'nın bilmem neresinden getirilmiş olan bir "okume" ağacı kaplama yapılmak üzere biçilirken, ağacın bir yerinde Arap harfleriyle "Bismillah Muhammed" yazısının yazılı olduğu meydana çıkmamış mı? "İster inan, ister inanma!" Barış Manço, bu "buluş"un sahiplerini kamera önüne çıkararak, hepimize heyecanlı dakikalar yaşatmakla da kalmadı, tuttu, bir ikinci program düzenleyerek, bu "inanılmaz" (daha doğrusu "mucizevî") olayın nasıl açıklanabileceğini tartışmak üzere bu defa bilim adamlarını çıkardı kameranın karşısına. Keşfi yapanlar gibi Manço'nun da bu mucizeye inanmış gibi bir hali vardı. Bazı bilim adamlarının olayı bir rastlantıya yormuş olmalarına rağmen, halka bu tür mucizeler olabileceği mesajı verilmek isteniyordu. Bir devlet televizyonundan, mal bulmuş Mağribi gibi, bu tür bir "sözde haber"in yayınlanmış olması utanç verici bir olay şüphesiz. Ancak, düşünün ki, Manço gibi "kültürlü" olması beklenen, bütün dünyayı gezip görmüş bir adam, böyle "olmayacak" birşeye inanabiliyor, üstelik bu "mucize"yi herkese duyurmak isteyebiliyor. Böyle birşeyin imkânsızlığını burada kanıtlamaya kalkmayacağım, bu gereksiz de. Yalnız aklıbaşında bir insanın bu tür bir iddia (veya tahmin) ile karşılaşınca, en azından kendine şu soruyu sorması gerekmez mi: Neden Tanrı milyonlarca ağaçtan birinin gövdesi içine böyle bir yazı yazdırsın? Bütün söylemek istediklerini Kuran aracılığıyla insanlara iletmedi mi?

(89) B. Russell'ın piramidologları alaya alan bir yazısı için, Bk: MG I, s.180-81

Gene halimize şükredelim: bizde bu tür olaylar oldukça nadir görülüyor. Sonra ABD'de olduğu gibi bu konuda bir sürü kitap yazılmamış bizde. (Yoksa yazılmış da benim mi haberim yok?) Bilimin en ileri olduğu bir ülkede bu tür şarlatanlıklara bunca fikir enerjisi harcanmış olması gerçekten çok şaşırtıcı. Ancak bütün bunlardan alınacak ders de yok değil: İnsan özellikle çocukluğunda "bilinç altına" yerleşmiş olabilecek bazı inançlara karşı çok dikkatli olmalı. Bir de "özlemsel düşünüş"e kendini kaptırmaktan kaçınmaya bakmalı, zira en temelsiz inançlar kafamıza özlemlerimizin (ya da korku veya kaygılarımızın) araladığı kapıdan giriyor; çoğu zaman da "sinsice". Doğru olana, ama "yalnız doğru olana" inanma çok zor elde edilen bir alışkanlık.

e) Lisenko ve Genetik düşmanlığı

Genellikle şarlatanlar bilim topluluğu tarafından dışlanmış, ortodoks bilim adamlarınca ciddîye bile alınmayan, alındıkları zaman da alay konusu olan kişilerdir. Bilim adamları tarafından "adam yerine konmamak" şarlatanların en çok yakındıkları şey, bildiğiniz gibi. Ancak onlar bunun acısını etraflarına halktan büyük bir hayranlar ordusu toplayarak çıkarırlar.

Bu durumun şarlatanlık tarihinde -hiç değilse benim bildiğimbir tek istisnası var: *Lisenko*! Stalin döneminde Rusya'da yıldızı parlayan bu tarım uzmanı (agronom) yalnız her biri kendi alanında ün yapmış saygın bilim adamlarını "hor görmek"le kalmıyor, onları susturuyor, işlerinden attırmayı, kürsülerinden uzaklaştırmayı, hattâ bir kısmını Sibirya'ya sürdürmeyi başarıyor. Bunlar arasında orada ölen ünlü genetikçi Vavilof da var. Bu başarısının sırrı da - tahmin edebileceğiniz gibi- Parti ileri gelenlerini, ama özellikle Stalin'i kendi görüşlerinin doğruluğuna inandırmış olması. Görüşlerinin herhangi bir "bilimsel" dayanağı olmadığını birazdan göreceğiz. Ancak nasıl bir ara Çar ailesi Rasputin adındaki şarlatana paçayı kaptırmış idiyse, Lisenko da işin başında verimsiz Rus tarımını geliştirme konusunda umut vadeden küçük bir başarıdan sonra Stalin'in ilgisini çekmiş, zamanla neredeyse Stalin'i Rus tarımında bir "mucize" yaratacağına ikna etmiş, sonunda bir tür "bilim diktatörü" kesilmişti. Onun cahilliği yüzünden birçok kıymetli bilim adamı sahneden çekilmek zorunda kalacak ve bu durum Genetik biliminin Rusya'da en az otuz yıl geri kalmasına yol açacaktır[90].

Şimdi izin verirseniz, Lisenko'nun "bilimsel diktatörlüğünü"

nasıl kurduğunu kısaca anlatmak istiyorum. Adamın parti ileri gelenlerinin dikkatini çekmesinin ana nedeni, patates ve buğday gibi temel besin ürünlerinin verimini kendi geliştirdiği özel yöntemlerle hızla artırmış olduğunu iddia etmesi ve bu iddiasını kanıtlar gibi görünen bazı başarılı sonuçlar da almış olmasıdır[91]. Anlaşıldığına göre, Lisenko'nun yaptığı, çoktan beri bilinen bir yöntemi (vernalization) uygulamaktan ibaret: Tohum veya fideler kışın ıslatılıp soğutuluyor, bunlar baharda ekildiği veya dikildiğinde daha kısa sürede yaşam siklini tamamlıyorlar, böylece bunları güzden önce hasat etmek mümkün oluyor. Yüzyıldır bilinen bu yöntemin herhangi pratik bir avantajı da yokmuş[92]. Ancak Lisenko bu yöntemin ürün verimini artırdığı iddiasından vazgeçmiyor. Bu konudaki iddialarını hiçbir zaman bilim dergilerinde yayımlamaya yanaşmaması, hep günlük gazetelerin röportajcılarına bildirmesi de çok ilginç. Ancak Lisenko'nun açıklamaları modern genetikle bağdaşmıyor. Örneğin, bir ara uygun bir ortamda yetiştirildikleri takdirde buğday başaklarının çavdar tohumu vereceklerini iddia etmiş, bu ise vahşi doğada yaşamaya bırakılacak köpeklerin tilki doğurabileceğini iddia etmekten farksız birşey.

Lisenko'yu anlamak için en iyisi gene "Evrim Teorisi" ile başlamak galiba, zira eski tarım uzmanı Lisenko'nun en çok karşı çıktığı teorilerden biri bu, ötekisi de genetik. "Evrim" konusunda dincilerin tutumu malûm: "Bu teori Tevrat'ın dedikleriyle çatışıyor, dolayısıyla doğru olamaz!" Ancak, Lisenko'ya gelinceye kadar bu teoriye "bilim adına" bu derece hiddet ve şiddetle saldırıldığı görülmüş şey değil. Teoriye saldırmakla kalsa gene iyi, onu savunanları da saf dışı ettiriyor! Bu davranışın ideolojik nedenlere dayandığını siz de tahmin etmiş olmalısınız. Darwin'in evrimde çevre şartlarına fazla önem vermemiş olması onu genellikle kızdırmış olmalı, zira Marx'çı toriye göre insan kaderinin mimarı olabilir, olmalıdır da. Bu ise Lamarck'çı bir evrim teorisini daha sempatik gösteriyor[93].

(90) Bu konuda Bk: *Conway Zirkle*: "*Evolution, Marxian Biology and the Social Scince* (1959): *Jores A. Medvedev*: "*The Rise and Fall of T. D. Lysenko*", 1967: *David Joravsky*: "*The Lysenko Affair*": 1970: *Broad ile Wade*: "*Betrayers of Truth*", 1982: *Alexander Kohn*: "*False Prophets*", 1986

(91) Bk: *E. Britannica*,' 1987, vol. 7, s.594 a.

(92) Bk: *A.Kohn*: A.E. s. 64, ayrıca Bk: *Broad ile Wade*: s.186

(93) Benzer duygusal nedenlerle Bernard Shaw ve Arthur Koestler gibi "aklı başında" yazarlar da Darwin'ciliğe karşı çıkmışlar. Bk: *Richard Dawkins*: "The Blind Watchmaker", Penguin Books, 1986, s. 291-292. Bu konuda Broad ile Wade de şöyle diyorlar: "Lisenko'culuğun patolojisi politik bir ideolojinin bilime zorla kabul ettirilmesi halinde doğabilecek çarpıtmaların canlı bir örneği dir." (s.181 ve sonrası).

"Evrim Teorisi"nin vaftiz babası Lamarck'tır, zira bu Fransız bilgini Darwin'den yarım yüzyıl kadar önce bu teoriyi savunmuş, ancak o zaman elinde yeterince belge olmadığı için fazla ciddiye alınmamıştı. Ona göre, evrim organizmaların çevrelerine uyum sağlayabilmek için geliştirdikleri bazı özelliklerin kuşaktan kuşağa geçmesiyle gerçekleşiyordu. (*Inheritence of acquired characteristics*). Örnek olarak Lamarck zürefaların boyunlarının uzamasını gösteriyordu. Günümüz biyolojisinin tümüyle reddettiği bu görüşü Darwin'in de paylaşmış olduğu anlaşılıyor, ancak Darwin, evrimde bu mekanizmaya küçük (ikinci derecede) bir yer vermiş. Ona göre asıl önemli olan mütasyon sonucu bazı zürefaların kısa, bazılarının uzun boyunlu olarak doğmuş olmaları, zira uzun boyunların çevreye uyum sağlama, dolayısıyla ayakta kalma şansı kısa boyunlulara göre daha fazla. Sizin anlayacağınız, doğa kısa boyunluları ayıklayacak, geriye uzun boyunlular kalacaktır ve "evrim"in ana mekanizması bu *doğal ayıklanma* (*natural selection*)dır. Modern biloyoji bazı değişikliklerle Darwin'in teorisini benimsemiş, Lamarck'inkini ise terketmiş bulunuyor, zira bu sonuncusunu kanıtlamak için yapılan bütün deneyler "olumsuz" sonuç vermiş. Buna karşılık, "doğal ayıklanma"nın dayandığı "gen mütasyonu" teorisini denetlemek için yapılan onbinlerce deney hep olumlu sonuç vermiş. Kaldı ki, Darwin teorisinin rahatlıkla açıklayabildiği halde, Lamarck'ınkinin çaresiz kaldığı yüzlerce biyolojik olgu var.

Ama gelin görün ki, Darwin'in görüşünü destekleyen kanıtlar hergün durmadan arttığı halde, Lamarck'çılığı savunanlar gene de çıkıyor. Bunlar arasında Lamarck'ı desteklemek için yarım düzineden fazla kitap yazmış olan Samuel Butler'den tutun, Bernard Shaw gibi tanınmış yazarlar ve Henri Bergson gibi filozoflar da var. Yeni Lamarck'çılar arasında W. McDougall gibi ünlü bir psikoloğa da rastlıyoruz. Bunların Darwin'e karşı çıkmalarının ana nedeni bu teorinin "özgür istem"e (hür irade) ve bireysel çabaya yer vermemesi, dolayısıyla bütün evrimi (insanınki de dahil) "doğal ayıklanma" gibi büsbütün mekanik (yani fiziko şimik) olaylarla açıklanabilir sayması. Sizin anlayacağınız, evrimde "bilinç"in, dolayısıyla belli bir amaca yönelik davranışların hiçbir rolü yoktur. Gerçi insan içinde yaşadığı doğal çevreyi -çeşitli bilgi ve becerileri sayesinde- arzu ve amaçları doğrultusunda değiştirebilir, ama insanın kendisi evrim çizgisinde bugün varmış olduğu yere bu tür bilgi ve becerileri sayesinde değil, gene "doğal ayıklanma" dediğimiz "kör mekanizma" sayesinde gelmiştir[94].

(94) Ancak belki *bundan sonra* insanoğlu "yapay ayıklama" (yani gen teknolojisi)

Bu fikri hazmetmek, özellikle insanlığın biran önce gelişmesini arzulayanlar için kolay değildi. Bunlar arasında Karl Kammerer adlı bir "trajik figür" de var. Viyanalı bir biyolog ve sosyalist olan bu zatın "Kazanılmış Niteliklerin Kalıtımı" başlıklı kitabı Lamarck'çı bir evrim anlayışının "sosyalist insancıl" yanı ağır basan bir biyolog üzerinde ne güçlü bir etki yapabileceğini göstermesi bakımından da çok ilginç. Ona göre, "kazanılmış nitelikler kalıtımla geçmezse... hiçbir organik ilerleme olamaz. İnsan boşuna yaşıyor ve acı çekiyor, hayatı boyunca kazandığı her şey kendisiyle birlikte ölüyor demektir. O zaman çocuklarının ve torunlarının her şeye sıfırdan başlaması gerekir... Öyle değil de, kazanılmış nitelikler arada bir kalıtımla geçiyorsa, o zaman tümüyle geçmişimizin "esiri" olmadığımız, ayni zamanda geleceğimizin de mimarı olduğumuz, zamanla bir dereceye kadar kendimizi zincirlerimizden kurtarıp daha yüksek gelişme düzeylerine ulaşabileceğimiz anlaşılır. Eğitim ve uygarlık, sağlık bakımı ve sosyal çabalar sadece tek tek kişilerin yararlandığı başarılar değildir, zira her eylem, her sözcük, hattâ her düşünce soy üzerinde bir iz bırakabilir." (MG I, s. 143)

Bu uzunca pasajı anmaktan amacım "özlemsel düşünüş"ün insanı bazan ne garip durumlara düşürebileceğini bir daha vurgulamak. Burada Kammerer'in büyük bir düşünme yanlışına düştüğünün bilmem farkında mısınız? Bazı büyük kompozitörlerin (Bach gibi) "müzisyen" bir aileden geldiğini, kendi çocuk ve torunlarında da aynı yeteneğin ortaya çıktığını biliyoruz. Ancak gözün rengi veya burnun şekli gibi, bazı zihinsel ve duygusal özelliklerin de ana babadan çocuklara geçebileceğini yadsıyan yok zaten. Yalnız bunlar "virtüyozluk" veya "gelişmiş kaslar" gibi sonradan, yani bireyin çabaları sonunda kazanılmış nitelikler değil. Bir başka deyişle, virtüyozların çocukları da virtüyoz, büyük atletlerin çocukları da büyük atlet olmaz. Güneşte dura dura derisi iyice kararmış beyazların çocuklarının da kara derili olması gerekmediği gibi. Biz bireylerin özel çabaları sonunda gerçekleştirdikleri eserlerin tümüne "kültür" diyoruz. Elbet, kültürel kazançlar da kuşaktan kuşağa geçer, ama "eğitim" dediğimiz, bazan uzun ve meşakkatli bir "öğrenme" süreciyle, kalıtımla değil. Bu alanda bedavadan "mirasa konmak" yok. Kammerer'in bu basit gerçeği görememiş olması çok şaşırtıcı.

Kammerer bazı hayvanlar üzerinde yaptığı deneylerin La-

sayesinde kendi doğasını da istekleri doğrultusunda değiştirebilecektir. O zaman doğanın *rastlantısal* mütasyonları yerine insanın önayak olduğu mütasyonlar evrime egemen olacaktır. Bu şimdiden bazı bitki ve hayvan türleri üzerinde başarıyla denenmiş bulunuyor. Ancak, bu da gene Darwin'in haklı olduğunu gösteriyor.

marck'ı doğrular gibi sonuç vermesi üzerine, Moskova'da adına kurulan bir kürsünün başına geçmeye davet edilir (1926), zira o sırada Rusya'da Miçurin adındaki Lamarck'çı bir tarım uzmanının görüşleri revaçtadır. Ancak kısa süre sonra Kammerer'in deneylerinin sahte olduğu meydana çıkar. Kendisi bir asistanının oyununa kurban gittiğini iddia ederse de, bu utanca dayanamayarak canına kıyar. Onu "trajik figür" olarak nitelendirmemin nedeni de budur[95].

Ne var ki, modern genetik araştırmalarının ışığı altında dünyanın her yanında Lamarck'çılık gözden düşedursun, Marx'çı ideolojinin etkisi altında bu yönde birçok araştırma yapılmaktadır. Bunlar arasında "şartlandırılmış refleks" teorisinin kurucusu ünlü İ.P. Pavlof da var. Nitekim Pavlof 1923'de fareler üzerinde yaptığı bir dizi deney sonunda "öğrenme"nin kalıtımla geçtiği kanısına varmış. Komünist ideolojiyi benimsemiş bir kişi olarak Pavlof'u bu sonuç çok sevindirmiş olmalı, zira insan türünü bir an önce "adam etmeye" düşkün kişiler için bu sonuç son derece büyük bir önem taşıyor. Ancak Pavlof sonradan laboratuvarındaki bir yardımcısının oyununa geldiğini anlayıp, iddiasından vazgeçiyor[96]. Rusya'da Pavlof'un, Avusturya'da da bir sosyalist olan Kammerer'in Lamarck'çılığı doğrulamak için yaptıkları araştırmalar aynı yıllara rastladığı gibi, Kammerer'i 1925'te Rusya'ya davet edip çalışmalarına kendi enstitüsüne bağlı bir laboratuvarda devam etmesini isteyen de Pavlof. Ve kaderin cilvesine bakın ki, ikisini de aldatanlar asistanları! Bu da açıkça ideolojilerin bilim adamlarına ne oyunlar oynayabileceğini gösteriyor. Bir bilim adamı için en büyük tehlike kendini "özlemsel düşünüş"e kaptırmasıdır. Ancak insanoğlu bazan en aşağılık özlemlerini bile "bilim aşkı" ile karıştırabiliyor.

Yalnız ne Kammerer'in intiharı, ne de Pavlof'un aldatılmış olması Rusya'da Lamarck'çılıktan vazgeçilmesine neden olmuş anlaşılan. Tam tersine, Ruslar Kammerer'i göklere çıkaran, hattâ onu gerçek bir "bilim kurbanı" gibi gösteren Salamandra (Semender) adında bir de film çevirmişler. Filmde "kapitalist uşağı" bir asistan Kammerer'in semenderlerine çini mürekkebi zerkettikten sonra - tam bilginin "kazanılmış niteliklerin kalıtımı" konusunda verdiği parlak bir konferanstan döndüğü sırada- yaptığı sahtekârlığı açığa vuruyor, bunun üzerine Kammerer üniversiteden kovuluyormuş.

(95) Kammerer'in kara kurbağaları üzerinde yaptığı deneyler ve bunların yol açtığı tartışmalar konusunda, Bk: *Alexander Kohn*: *"False Prophets"*, 1986, 45-48. *Broad ile Wade*: *"Betrayers of the Truth"*, 1982, s. 183-85

(96) Pavlof'un sözü geçen deneylerinin ayrıntıları için, Bk: *Broad ile Wade*, A.E. s.182-83)

Zavallı tam canına kıymak üzereyken zamanın eğitim bakanı Lunaçarski'den kendisini Sovyetler Birliği'ne davet eden bir telgraf alıyormuş.

Ne var ki, Lamarck'çılığa karşı duyulan bu ideolojik sempati, bu arada birçok Rus biyolog ve genetikçisinin Mendel'in açmış olduğu çığırda çalışmalarını sürdürmelerine engel olmamış. Hattâ, anlaşılan 1935'e kadar Sovyet hükümeti ortodoks bilim adamlarını Lisenko gibi şarlatanlardan daha çok desteklemiş[97]. Rusların ünlü Amerikalı genetikçi H.J. Muller'ı tam beş yıl (1933-37) kendi ülkelerindeki araştırmaların başına geçirmeleri de Parti'nin henüz tümüyle Lamarck'çılığa angaje olmadığını gösteriyor. Ancak 1935'de havanın birden değiştiği anlaşılıyor. Herhalde Sovyet tarımının bir türlü belini doğrultamayışı buna yol açıyor. Ortodoks bilim adamlarıyla Lisenko'cular arasında sürüp giden tartışmanın elle tutulur, gözle görülür olumlu bir sonuç vermemiş olması yöneticilerin sabrını taşırmış olmalı. Bu umutsuz görünen durumda nedense yetkililer Sovyet tarımını kalkındırma sorumluluğunu Lisenko'ya veriyorlar[98].

Ondan sonra "Mendel'cilik" Parti tarafından "burjuva idealizmi" ile damgalanıyor ve ardından da ortodoks Rus genetikçileri bir bir (bazan grup halinde) kovuşturulmaya başlanıyor. "Genetik Enstitüsü"nün 35 üyesinden 31'i Lisenko'nun öğretilerini reddetmiş, bunlardan 22'si çeşitli şekillerde cezalandırılmış. Lisenko aleyhtarı genetikçi ve biyologlar arasından kovuşturulanların sayısı 77'yi bulmuş. İşlerinden atılanların sayısı ise 300 kadarmış. Bunlar arasında en ünlüsü Sibirya'da bir hastanede ölmüş olduğu söylenen Nikolay Vavilof! O Vavilof ki, "samimi" bir komünistmiş ve 1933'de *İzvestiya* gazetesinde yayımlanan bir yazısında, Sovyet tarımına yapmış olduğu katkılardan ötürü Lisenko'nun buluşunu "Sovyet biliminin devrimsel bir buluşu" diye övmüşmüş. Ama, ne yazık ki, bunun da Vavilof'u Sibirya'ya sürülmekten kurtaramadığı anlaşılıyor[99]. Düşünün ki bu adam "Sovyet tarımının genetik yoldan kalkınması için dünyanın hiçbir ülkesinde başka herhangi bir kişinin yapamadığı kadar çok şey yapmış"[100].

(97) Bk: *Broad ile Wade*: A.E.s.18

(98) Broad ile Wade'e göre, yerleşmiş kanının aksine, Stalin'in terörü ortodoks genetikçilerle birlikte bazı Lisenko'cuları da vurmuş. A.E. s.188

(99) Ayrıntılar için Bk. *A.Kohn*: A.E. s. 67-68, *Broad ile Wade* A.E. s.188

(100) MG I, s.145. Rusya'da genetikçilerin nasıl susturulduğu konusunda İngilizlerin çevirmiş olduğu belgesel içerikli son derece ilginç bir film vaktiyle TV'de gösterilmişti. Ancak konu hakkında tarihsel ve bilimsel bir açıklama yapılmadığı için bu filmin vermek istediği mesaj pek anlaşılamadı sanıyorum. H.J. Mul-

Lisenko'nun dizginleri eline aldığı 1935 yılından 1948'e kadar yalnız genetikçilerin değil, "bitki patologları"nın da sindirildiği anlaşılıyor. Ancak Lisenko'nun biyolojinin, ama özellikle genetiğin teorik temellerine saldırıya geçişi 1948'e rastlıyor. İşte o zaman kendisini eleştiren bilim adamlarının Darwin'ci argümanları karşısında kendini savunmak için Lamarck'çı olduğunu ilân ediyor. O sırada politikacıların onun sunduğu şıpşakçı çarelere inancı sarsılmaya başlamıştır. Bu nedenle 1948 Temmuz ayında Tarım Bilimi konusunda yeni bir "tartışma" düzenlenir. Tartışma Lisenko'cuların "mutlak zaferi" ile sonuçlanır, zira muarızlarına öyle bir gözdağı verirler ki, çoğusu ağzını açamaz. Açanlar ya günah çıkarır, ya da Lisenko'ya hak verdiklerini açıklarlar. Bu konferansta Lisenko, hiç lâyık olmadığı halde en yüksek bilimsel makamlara getirilen bu bağnaz adam, bütün retorik ustalığını göstererek Mendel'ci (yani "bilimsel genetik" taraftarı) olanları "gerici", "çürümüş", "kapitalist uşağı" olmakla suçlar. Düşünün ki, bu adam bütün suçlamaları sözde meslektaşları olan bilim adamlarına yöneltmektedir. Bu açıdan 1948 "tartışması" bir tartışma değil, açıkça bir "mahkeme"dir ve Lisenko'nun yönettiği biçimiyle Galileo'yu yargılayan engizisyon mahkemesinden on defa daha beterdir ve düşünün ki, genetikçilere bu hakaretleri yağdıran adam bunu "bilim" adına yapmaktadır. Böylece Rusya'da 1935'de başlayan bir yıldırma kampanyası 1948'de en ürkütücü biçimini almış ve ünlü fizikçi Saharof'un bu rezalete başkaldırdığı 1964 yılına kadar -neredeyse 30 yıl boyunca- sürmüştür. Dediğim gibi, belki dünya tarihinde ilk defa bu tür bir şarlatanlık olayına tanık oluyoruz. Bilime ideoloji karıştığı, hele egemen olduğu zaman neler olabileceğini göstermesi bakımından ibret alınması gereken bir olay bu.

Lisenko, Sovyetlerin "ilerici materyalist biyolojisi"nin kurucusu Miçurin'in çömezi. Yükselişinin ana ndeni, başta da belirttiğim gibi, tarım teknolojisinde "devrim" sayılabilecek bir yeni yöntem geliştirdiğine dair yöneticilerde büyük bir umut uyandırmış olması. Konuşma ve konferanslarında bu yöntemi (vernalization) bilim adamlarına ve kulaklara karşı bir "sınıf savaşı" silâhı olarak kullanmış ve bu sayede Stalin'in sempatisini kazanmış. Hattâ 1935'deki Parti Kongresinde Stalin, "Bravo Lisenko yoldaş, bravo!" diye alkışlamış kendisini. Bu tarih Rusya'da genetik biliminde "sonun başlangıcı"nı haber veriyor. Yoksa o tarihe kadar Rusya dışında Men-

ler'in 1948'de yayımladığı makalede belirttiğine göre, "temizlenen genetikçilerin bir çoğu Parti'ye içtenlikle bağlı kimseler" miş!

del, Morgan, de Vries ve Muller, Rusya içinde Vavilof ve Koltsof tarafından geliştirilmiş olan klasik genetik anlayışı yürürlükte imiş.

Lisenko'nun ilk olarak 1936'da (Prezent adındaki bir lise öğretmeniyle birlikte) kalıtımın kromozomlarla geçtiği iddiasına karşı çıktığını, onun yerine -buğday deneylerinden esinlendiği anlaşılan- Lamarck'çı bir kalıtım teorisi geliştirmeye kalktığını görüyoruz[101]. Ancak Lisenko'yu şarlatanlar arasına koyuşumuzun ana nedeni Lamarck'çı oluşu değil elbet[102]. Zira bu görüşü -Kammerer'in yapmaya çalıştığı gibi- tümüyle bilimsel kurallara uygun biçimde savunmak mümkün. Nitekim, 1920'li yıllarda ortodoks genetikçiler çevre şartlarının kalıtımda yol açabileceği değişiklikler üzerinde dakik ve kontrollü deneyler yapmışlar. Oysa Lisenko bu deneylerin dayandığı temel kavram ve yöntemleri yadsıyor. Örneğin, genetik biliminin haklı istatistiksel gerekçelere dayanarak yaptığı *genotip* (genetik donatım veya yapı) ile *fenotip* (bedensel görünüş) ayrımını umursamadığı gibi, kalıtımda organizmanın bütün kısımlarının eşit biçimde işe karıştığı iddiasında ayak diretiyor. (Bu bakımdan da Lisenko'nun vaktiyle Darwin'in ileri sürdüğü "panspermia" teorisini diriltmeye çalıştığı anlaşılıyor.) Ayrıca kromozomların kalıtımda herhangi bir rolü olmadığı kanısında. Genlerin varlığını da tümüyle yatsıyor[103]. Şarlatanların en belirgin niteliklerinden birinin fikir yürüttükleri konuda "uzman" olmayışları olduğuna değinmiştim. Lisenko'nun yalnız genetik konusunda değil, "gelişme" (development) konusunda da "kara cahil" olduğu anlaşılıyor[104]. Broad ile Wade kendisini yalnız "saçma sapan" görüşler savunmakla değil, yaptığı deneylerin sonuçlarını tahrif etmekle de suçluyorlar[105].

(101) A. Kohn'dan öğrendiğimize göre, Lisenko bu deneyi tek bir buğday başağının bir tek tohumu ile yapmış ve bu deney bir daha hiç tekrarlanmamış. Bk: A.E. s.66. Ayrıca Bk: *Broad ile Wade.* s.186. Bu yazarlara göre, Lisenko deneylerini yarım hektarlık bir tarlada yapmış.

(102) Lamarck'ın kendisi şüphesiz Lamarck'çı değildi! Zamanına göre -yani biyolojinin henüz emekleme çağında olduğu bir sırada- "evrim" fikrini ortaya atabilmiş olması Lamarck'ın bilimsel dehasını kanıtlamaya yeter. Ancak modern genetiğin (20.yy başında) gelişmesinden sonra onun "evrim"i açıklama tarzı terkedilmiş olduğu için-biraz da Marx'çı ideolojinin etkisi altında- Lamarck'çılığı inatla savunmaya devam edenlere "şarlatan" diyebiliyoruz.

(103) Bk: *E. Britannica,* 1970, vol. 14, s.484 a

(104) Bk: *Richard Dawkins: "The Blind Watchmaker"*, s. 292-99.

(105) Bk: *Broad ile Wade:* A.E. s.189, 191 Ayrıca Bk: *A. Kohn* A.E. s.67. 1948 "Tartışma"sında Lisenko'cu Belenski'nin şu sözü kayda değer: "Nasıl *flojiston* diye yanıcı bir madde, *kalorik* diye de bir sıcaklık maddesi yoksa, kalıtım için de (*gen* diye) özel bir madde yok!" Nasıl, ilginç değil mi? Düşünün ki, bu saçmalıklar Rusya'da 1962 yılına kadar sürdürülmüş!

Sizin anlayacağınız, Lisenko sadece bir şarlatan değil, bir "düzenbaz" da. Kendisini şahsen tanımış biyologların yargısı da çok açık. Büyük İngiliz biyologu Julian Huxley'e göre Lisenko "cahil"in teki: "Kendisiyle herhangi bir konuyu bilimsel bir temel üzerinde tartışmak imkânsız... Bazan onları yanlış anlıyor, bazan çarpıtıyor, bazan salt kendi inançlarını tekrarlayarak onlara karşı çıkıyor." Lisenko'yu en yakından tanımış olan Prof. Muller'in değerlendirmesi de aynı paralelde: "Teorik içerikleri bakımından Lisenko'nun yazıları ipe sapa gelmez şeyler. Besbelli ki, ya "kontrollü deney"in ne olduğunu anlamaktan âciz, ya da genetiğin elemanter düzeyde (liselerde) okutulan en temel ilkelerinden bile habersiz." (A.E.) Lisenko'yu yakından tanıyıp da onun genetik konusundaki kara cahilliğini derhal farketmiş daha bir sürü tanık var, ama lâfı daha fazla uzatmaya gerek görmüyorum.

Parti kodamanlarının ve bu arada Stalin'in gözüne girmesini sağlayan bazı pratik başarılar elde etmiş olduğunu daha önce de belirtmiştim. Ancak, kendisinin sandığının tersine, bütün bu başarılarını Mendel'in ilkeleriyle açıklamak mümkünmüş. Gene de hemen bütün deneylerin fos çıktığı anlaşılıyor. Bunlar arasında yeni bir tür bahar buğdayı geliştirme, aynı şekilde yeni tür bir çavdar üretme, Sibirya'da soğuğa dayanıklı buğday türleri yetiştirme yolundaki bütün denemeleri -bazı oportünistlerin deney verilerini tahrif ederek merkeze bildirmelerine rağmen- başarısızlıkla sonuçlandığı için terkedilmiş, ama devlete milyonlarca rubleye malolduktan sonra! Büyük üstat Orta Asya'da şeker pancarı yetiştirme sevdasına kapılmış, ama ne yazık ki pancar sürgünleri kuruyuvermiş. Bu defa sık ağaçlandırma (cluster planting) fikrine takmış kafayı; aklınca Darwin'in aynı türün üyeleri arasında rekabet olduğu iddiasını çürütecek, ama çok sık ekili fidanların hiç de onun sandığı gibi işbirliği etmedikleri görüldüğü için, bu sevdadan da vazgeçilmiş. Olan gene milyonlarca rubleye olmuş! Bu bile Lisenko'yu çok önemli bir "keşif"te bulunmak sevdasından vazgeçirmemiş olmalı ki, bu defa da üstat -kimyanın 'k'sından bile haberi olmadığı halde- tümüyle saçma yeni bir gübreleme yöntemi önermiş, ancak tarım bakanlığının yaptığı yüzlerce deneyden sonra bu önerinin de beş para etmediği anlaşılmış ve gene milyonlarca ruble harcandıktan sonra bu sevdadan da vazgeçilmiş. Bu da yetmiyormuş gibi, Lisenko ve dalkavukları "bitki ve hayvan hormonu diye birşey olmadığını, bunların idealistlerin uydurmaları olduğunu" iddia etmezler mi? Bu yüzden, koyunlarda hormon kullanarak yavrulamayı

hızlandırma yöntemini bulmuş olan Zavadovski işinden atılmış, laboratuvarı kapatılmış, yöntemine son verilmiş. Ancak sekiz yıl sonra bu yöntemin İngiltere'de başarılı sonuçlar verdiği görüldükten sonra, aynı uygulamaya dönülmüş. Lisenko'nun -kafasızlığı yüzünden- ABD'de yetiştirilen "melez buğday"la da alay ettiği, dolayısıyla bu yöntemin Rusya'da uygulanmasını engellediği anlaşılıyor. Feiginson adlı bir Lisenko'cunun iddiasına göre, melez buğday hikâyesi kapitalist tohum firmalarının çıkarı uğruna Morgan'cıların tezgâhladığı bir dalâvere imiş! Bu yüzden aynı yöntemin Rusya'da uygulanması altı yıl gecikmiş. Lisenko'nun en son marifeti de Jersey sığırı ile ilgili bir deneme. Genetik konusundaki cahilliğini bir defa daha sergileyen bu deneyin ayrıntılarına girmeye gerek görmüyorum. Ancak Hruşçof'un uygulamaya konulmasını desteklediği bu proje 1964'de Hruşçof'un iktidardan uzaklaştırılması üzerine rafa kaldırılmış[106].

Uygulama alanındaki bütün bu başarısızlıklardan ötürü Lisenko'nun Sovyet tarımına verdiği zararın boyutlarını tahmin etmek zor olmasa gerek. Ancak yerleşmiş bilimsel teorilere saldırmaktan da bir an geri durmadığı anlaşılıyor. 1948'de "türlerin kökeni" konusunda yepyeni bir fikir ortaya atıyor: Meğer yeni türler aynı türün ana babalarından değil, akraba olmakla birlikte bambaşka bir türden türermiş! *Agrobiologia* dergisinde 1950-55 yılları arasında Lisenko'cular yayınladıkları makalelerde "buğdayın çavdara, arpanın yulafa, bezelyenin burçağa, burçağın mercimeğe, lâhanının şalgama, köknarın çama, kızılağacın kayına vb. dönüştürülebileceğini" iddia ediyorlarmış[107]. Bütün bu iddiaların normal, kontrol edilmiş deneylere dayanmadıklarını, bu nedenle hiç bir güvenilir yanları olmadığını hatırlatmaya bilmem gerek var mı?

Lisenko'nun bu ve buna benzer daha bir sürü saçma iddialarla ortaya çıktığı biliniyor. Bu durumda insanın aklına ister istemez şu soru geliyor. Sovyet tarımını kısa zamanda geliştireceği iddiasıyla en yetkili yöneticileri bile ikna edebilmiş olan bu şarlatan, yaptığı bütün deneylerin başarısızlığına rağmen, tam otuz yıl boyunca "bilimsel diktatörlüğü"nü nasıl sürdürebilmiş?

Broad ile Wade "yarı cahil bir şarlatanı kendi teorilerine inandığı ve başkalarına kabul ettirmeye çalıştığı için kınayamayız. Asıl sormamız gereken soru bütün bir bilim toplumunun nasıl olup da bu tür deli saçmalarına kendini kaptırabilmiş olduğudur" diyorlar[108]. Buna karşılık A. Kohn, Lisenko'nun bütün fiyaskolara rağ-

(106) Bütün bu ayrıntılar için Bk: *A.Kohn*: A.E. s.68
(107) *A.Kohn*. A.E. s.70
(108) Bk: *Broad ile Wade*. A.E.s.192

men itibarını yitirmemiş olmasını kısmen fırsat düşkünlerinin -salt kendi çıkarları uğruna- deney sonuçları üzerinde bilerek "tahrifat" yapmış olmalarına, kısmen de Lisenko'nun sistematik propagandasına yoruyor[109].

Bütün bunlar doğru, ancak "bilimsel" bir diktatörlüğün, bütün şarlatanlarda görülen insan düşüncesine hükmetme tutkusuyla insanların davranışlarına hükmetme tutkusunun bir belirtisi olan toptancı (totaliter) bir ideolojinin işbirliği etmesi sonucu ortaya çıkabileceği yadsınamaz. Komünist yöneticilerin Lisenko'yu tutmalarının nedeni açık: Bugün olduğu gibi, o yıllarda da Rus tarımı çok geri bir durumdaydı, bu yüzden kronikleşmiş tahıl açığını bir türlü kapatamıyordu. Oysa komünizmin zaferi için her şeyden önce milletin karnını doyurmak gerekiyordu. Bunu başarmayı vadeden herhangi bir kişiye neredeyse "kurtarıcı" gözüyle bakılması çok doğaldı. Başlangıçtaki birkaç başarılı görünen deneyi ile Lisenko parti yöneticilerinde büyük bir umut uyandırmış olmalı. Onları Lisenko'ya bağlayan bir başka neden de, Miçurin'cilik gibi Lisenko'culuğun da "kapitalist-burjuva" bilimi karşısında ona rakip olan Rus biliminin üstünlüğünü kanıtlayan bir öğreti olma iddiasıyla ortaya çıkması idi[110].

Lisenko için genektikten anlamayan yöneticileri, retorik ustalığını da kullanarak, fikirlerinin doğruluğuna ikna etmek hiç de güç olmadı. Anlaşılması bir hayli güç olduğu için "kapitalist uşağı" Batılı genetikçilerin fikirlerini kuşkuyla karşılamış olmaları da çok normal. Ayrıca bir "köylü çocuğu" olan Lisenko'nun yöntemlerini Sovyet çiftçisine belletmenin çok daha kolay olacağını düşünmüş olabilirler.

Ancak gene de en önemli neden bence "özlemsel düşünüş" (dolayısıyla ideoloji). Gerek Lisenko, gerekse parti şefleri yeni bir toplum yaratma özlemi içindeler. Lamarck'çılığı benimsemelerinin de kaynağında bu özlem yatıyor. Buna karşılık, Mendel'ci teoriye göre, "evrim" (gelişme) rastlantıya bağlı, amaçsız mütasyonlarla

(109) Bk: *A.Kohn* s.70

(110) Bolşevik Devrimi'nin ilk gününden itibaren kapitalist Batı'ya karşı her konuda düşmanca bir tavır almış olan Sovyetler, bilimde de teknolojide de Batı ile amansız bir yarışa girdiler. İlk insanlı uzay uçuşunu gerçekleştirdikleri gün bu yarışı kazanmış olmanın sevinci bütün ülkeyi sardı. Ancak Sovyet politikacılarının "kapitalist- burjuva bilimi" ve "Sovyet bilimi" diye bir ayrım yapmaları ve buna inanmaları, sonunda bütün ipleri Lisenko denen şarlatana bırakmalarına neden oldu. Ne yazık ki, bir tek bilim olduğunu anlamaları için otuz yıl geçmesi gerekecekti. Ben bu bilim şovenizminin Lisenko'nun iktidarını güçlendiren en önemli faktörlerden biri olduğunu sanıyorum.

gerçekleşen yavaş bir süreç. Gerçi modern genetiğin kurucusu olan Mendel'in kendisi bir din adamı olmasına rağmen, bilimsel araştırmalarını salt "doğada neler olup bittiğini" anlamak için yapmış, dolayısıyla hiçbir pratik amaç gütmemiş bir kişiydi. Ama –herhalde kendi ideolojilerine ters düştüğü için– komünist şefler ve bu ideolojinin sadık bir yandaşı olan Lisenko, Mendel'ci genetiğin kapitalist burjuva toplumunun çıkarları için uydurulmuş bir teori olduğu fikrini işliyorlardı. Asıl kendilerinin Marx'çı ideolojiyi desteklediklerini için Lisenko'yu baştacı ettiklerinin farkında değildiler. Sözün kısası, Marx'çı ideolojinin Lamarck'çı bir "kalıtım" teorisiyle çok daha iyi uzlaşması nedeniyle, Rus çocuklarına Bolşevik Devrimi'nin Rus halkının "kalıtımsal yapısını yıktığı", dolayısıyla yeni bir sosyal çevrede yetişen her yeni kuşağın bir öncekinden daha iyi bir kuşak olacağı öğretilebilirdi.

Lisenko'nun en ürkütücü yanı bilimi –belki salt kendi iktidarını pekiştirdiği için– politik denetim altına sokmuş olması. Tarihte bunun bir başka örneğini hatırlamıyorum. Gerçi bundan sonraki kısımda göreceğimiz gibi, bazı politikacılar ancak şarlatanlık diye nitelendirebileceğimiz bazı "sözde bilimsel" teorileri hükmetme tutkularına gerekçe diye göstermişlerdir, ama bir insanın salt kendi görüşüne karşı çıktıkları için bilim adamlarını –gene sözümona "bilim adına"– acımasızca safdışı ettiği görülmüş şey değil. Şimdiye kadar tanıdığımız, hattâ bundan sonra tanıyacağımız şarlatanların hepsi fikirlerini –daha çok retorik ve reklam yoluyla– serbest piyasada satabiliyorlardı; oysa Lisenko –eskiden bazı din adamlarının yaptığı gibi– kendi fikirlerini arkasını politik güce dayayarak zorla kabul ettirmeye kalkışıyor. Bu nedenle kendisine "diktatör şarlatan" demek doğru olsa gerek. Bir başka deyişle, Lisenko bilime "ideoloji" mikrobunu bulaştırmıştır. Oysa, her fırsatta vurgulamaya çalıştığım gibi, bilimi bilim yapan en temel özellik, her türlü "özlemsel düşünüş"ten, dolayısıyla bu düşünüşün sistemli bir biçimi olan "ideoloji"den –elden geldiğince– arınmış olması, hiç değilse arınmaya çalışmasıdır.

Lisenko gibi, bir fikri politik güce dayanarak kabul ettirmeye kalkışmak yalnız bilim adına onur kırıcı değil, üstelik son derece tehlikeli bir tutum, zira bütün kültür yaratıları gibi bilim de ancak özgür bir havada gelişir ve serpilir. Burada "özgürlük" herşeyin hiçbir kovuşturulma kaygısı duyulmadan, araştırılabilmesi ve tartışılabilmesi demektir. Oysa Lisenko bu havayı bozmakla kalmamış, tam bir "terör" havası estirmeyi başarmıştır. Düşünün ki bu, politik, hattâ ekonomik bir konuda değil, biyoloji gibi artık "exact" diyebi-

leceğimiz bir bilim dalında oluyor. Darwin'e saldıranların ezici çoğunluğu ya din adamları ya da dinî inançlarının sarsılmasından rahatsız olan bazı kişilerdi. Ancak gene de ne din adamları ne ötekiler politik güce sığınarak Darwin'i ve Darwin'cileri susturmaya kalktılar. Oysa Lisenko denen "kara cahil" kalkıyor, kendi meslektaşlarını "burjuva uşakları" diye gammazlıyor, işlerinden attırıyor, hattâ Sibirya'ya sürdürüyor! İşte bu şarlatan kendi fikirlerinin "tartışılmazlığı"nı garantilemek isterken genetik biliminin Rusya'da "ölüm fermanı" nı okuyor ve belki de bu yüzden Rus tarımının bugünkü feci duruma düşmesine neden oluyor. Herhalde koca bir topluma bu kadar çok maddî ve mânevî zarar vermiş bir şarlatan yoktur.

Bilimsel gelişmelere ayak uyduramayan ve bu yüzden gelişmeleri engellemeye çalışan insanlara her ülkede rastlanmaktadır. 1925'de ABD'de görülen "Scopes davası" bunun bir örneği. Okul kitaplarına "bilim dışı" görüşleri gizlice sokarak emellerine ulaşmak isteyenlere de rastlanıyor. Ancak bugün artık aklı başında her politikacı biliyor ki, "Hayatta tek gerçek yol gösterici bilimdir." Nitekim, her türlü refahın motoru olan modern teknoloji tümüyle bilime dayanmaktadır. Şüphesiz Stalin Lisenko'nun bir "şarlatan" olduğunu farketseydi, dolayısıyla onu dinleyecek yerde Vavilof gibi gerçek bilim adamlarının sözüne kulak verseydi, Rus tarımı belki kısa zamanda kalkınır, hiç değilse bugün karşılaştığı çıkmaza girmezdi. Stalin gibi diktatörlerin gerçek bilim adamını şarlatandan ayırdedemeyişi aslında kendilerinin de -bir başka alanda- şarlatan olmalarından kaynaklanıyor. Nitekim, nasıl Lisenko yüzünden Rus tarımı bugün içinde bulunduğu çıkmaza girmişse, Rusya'nın son zamanlarda sürüklendiği çöküntüye "yeryüzünde cenneti" vadeden komünist ideoloji yol açmıştır. Eğer bugün demokrasi sağlamlığını kanıtlayan tek "ideoloji" ise, o bunu bilime ve sorunları çözmede "bilimsel yöntemlere" verdiği önem ve önceliğe borçludur. Sözün kısası, şarlatanların kendilerinden başka kimseye yararı dokunmamıştır ve dokunamaz da, zira "doğruluğu yeterince kanıtlanmış inançlara", yani "bilgi"ye dayanmayan tutum ve davranışların uzun vadede yararlı olması mümkün değildir.

Bu kısma son vermeden şunu belirtmek isterim: Bu adama bu kadar fazla yer ayırmamın ana nedeni, Lisenko olayının ibret alınması gereken bir olay niteliği taşımasıdır. A. Kohn'un da belirttiği gibi, bu olay "inanılır" gibi değil. Nasıl oluyor da, tek bir insan ve etrafına topladığı fırsat düşkünü beş on adam, yirminci yüzyılın ortasında genetik biliminin Batı'da dev adımlarla ilerlediği bir sırada, Rusya gibi öteki bilim dallarında ve teknoloji alanında bazan Batı'yı

bile kıskandıracak başarılar sağlamış bir ülkede, böylesine pervasız ve saldırgan bir "bilimsel diktatörlük" kurabiliyor? Üstünde uzun uzun düşünülmesi gereken bir soru bu, kanımca. Güç sorunlara kolay ve kısa yoldan çözüm bulunabileceğini sanmak şarlatanların sık sık düştükleri bir yanılgı. Onların bulduklarını iddia ettikleri çözümlere inanıverme eğilimi ise aptalların kaçınamadıkları bir dürtü. "Aptallığın anatomisi" bölümünde bu hastalığın nedenlerini ve çarelerini göstermeye çalışacağım.

f) Irkçılık

"Sözde bilimsel" teorilerin en tehlikelisi şüphesiz "ırkçılık" olmuştur. Nazilerin bütün bir insan ırkını[111] yeryüzünden temizlemeye kalkmış olmalarının gerisinde pek çok akıl dışı veya duygusal motif (hattâ en kaba anlamıyla "maddî çıkarcılık") olduğu yadsınamaz. Ancak ırkçılığın "virülan" bir hastalık halini almasında "arı ırk" teorisine bilimsel kılıflar geçirmeğe kalkışan şarlatanların rolünü de küçümsememek gerekir. Gardner'in değerlendirmesine göre, "tarihte daha önce bu boyutlardaki hiçbir kötülük sözde bilimle bu derece içten bir ilişki içinde olmamıştır"[112].

İsterseniz önce 'ırkçılık' sözcüğünün kısa bir tanımını verelim:

"Irkçılık (İngilizce 'racism' veya 'racialism') insandaki kalıtımsal bedenî niteliklerle bazı kişilik, zihin veya kültür özellikleri arasında bir nedensellik bağı olduğu ve buna bağlı olarak, bazı ırkların doğaları gereği ötekilerden üstün olduğu teorisi veya görüşüdür"[113].

"Üstün ırk" veya "Efendi ırk" gibi değerlendirici deyimlerin geçtiği bir teorinin bilimselliğinden daha başlangıçta şüphe etme-

(111) Burada 'ırk' sözcüğünü günlük dildeki belirsiz anlamında kullanıyorum. Irkları birbirinden ayırdederken pek değişik temel özelliklerin gözönünde tutulduğunu biliyoruz. Örneğin "dil grupları"na ("Âfrî ırk" gibi), "millî gruplara' ("İskoç ırkı" gibi), "din grupları"na ("Yahudi ırkı" gibi) "bütün insanlık grubu"na ("İnsan ırkı" gibi) göre yapılan ırk sınıflamalarına modern bilimde yer verilmiyor, zira bunların "biyolojik" bir anlamı olmadığı için "bilimsel" açıdan güvenilmez sınıflandırmalar. (Bk: *Britannica* 1987, vol 9, s.876 c) Bugün biyolojik özellikleri gözönünde (kan grubu, amino asid çıkarmadaki farklılıklar, kalıtımsal enzim eksikliklerî gibi) tutarak yapılan sınıflamalara göre, bugünkü insanların son 11 ile 40 bin yılları arasında dünyanın değişik coğrafi bölgelerinde yaşamış olan beş ana ırktan türemiş oldukları kabul ediliyor. Bu sayı bazan 9'a kadar çıkabiliyormuş. (Bk:*Britannica* 1987, vol 18, s.939 c)

(112) MG I, s.152

(113) *Brit.* 1987. vol 9, s.880

miz gerekir. Nitekim, bu kavramı ilk defa ortaya atmış olan Fichte başta olmak üzere, onun ardından gelen Gobineau, Chamberlain ve Hans Günther gibi yazarların hep belli bir ırkın "üstünlüğü"nü kanıtlama kaygısıyla yola çıktıkları anlaşılıyor. Naziler döneminde Alman milliyetçiliğini en "bilimsel belgeler"(!)le destekleyenlerin başında bu Günther geliyor. Üstada göre her tür "ırk karışımı" kötüymüş, dolayısıyla en üstün ırk olan "Kuzey ırkı"nı bu tehlikeye karşı korumalıymış. (Yahudileri niçin temizlemek gerektiği şimdi daha iyi anlaşılıyor!) Bir başka sözde antropolog olan Hermann Gauch'a göre, "Kuzey ırkından olmayan bir kimse Kuzeyli ile... maymun arasında yer alırmış"[114]. Ünlü Streicher daha da ileri gidiyor: "Bir Yahudinin kanı bir Kuzeylininkinden tamamiyle farklıdır." Nazilerin "ırk mitolojisi" Hitler'in "Mein Kampf"ıyla Alfred Rosenberg'in "20. Yüzyılın Mitosu" adlı eserinde en tepe noktasına ulaşıyor. Her iki kitapta öne sürülen iddialar o derece abuk subuk ki, bunları anmaya bile değmez, ancak insanlığa verdikleri zarar da saçmalıklarıyla doğru orantılı. Şu kadarını söyleyeyim ki, hınç, kıskançlık, çekememezlik, tatminsizlik ve aşağılık kompleksi gibi faktörlerden kaynaklanan ırkçı teorileri denetlemek için yapılan yüzlerce kontrollü araştırma ırklar arasında "üstünlük" açısından hiçbir genetik ayrım olmadığını göstermiş. Sizin anlayacağınız, bütün farklılıklar *kültürel* diyebileceğimiz faktörlerden kaynaklanıyor.

Avrupa'da Yahudilere, ABD'de zencilere karşı olumsuz -hattâ "düşmanca"- bir tutum sergilendiğini biliyoruz. Aslında etnik, politik, dinî, hattâ sosyal gruplar arasında da karşılıklı küçümseme ve düşmanlık duygularının patlak verdiğine tanık oluyoruz. Karikatürize etmek için söylemiyorum: Birgün "mavi gözlüler" göz renkleri başka olan insanların daha aşağı bir ırktan olduklarını iddia ederlerse buna hiç şaşmam. Nitekim zencilerin -salt derilerinin rengi siyah olduğu için- "maymunlarla aynı ayarda olduğunu" kanıtlamak için "The Negro a Beast" (1900) başlığını taşıyan kitaplar yazanlar olduğu gibi, "Is the Negro a Beast?" adlı bir kitapla "zencinin bir hayvan olup olmadığı" sorusuna cevap verenler de var. Meğer zencilerin insandan aşağı bir yaratık olmaları beyinlerinin beyazların beyninden daha küçük olmasından kaynaklanıyormuş! Bu da sözümona "bilimsel" açıklama! Oysa beyazların da beyni Eskimoların, Polinezyalıların, Amerikan yerlilerinin ve Japonların beyninden bir parça daha küçük. Ona bakarsanız, Neanderthal insanının beyni de modern insanınkinden daha büyükmüş!

Irkçılığın aslında ne kadar "küçültücü" bir teori olduğunu anla-

(114) MG I, s.155

mak için fazla zeki olmaya gerek yok. Nitekim, bir ulusun veya topluluğun kültürce üstünlüğünü, o toplumun içinde yaşadığı doğal ve tarihî şartların elverişliliği yanında, bireylerinin çalışkanlığına, enerjisine, yaratıcılığına ve ahlâki erdemlerine yormak varken, tutup bedenî özellikleriyle açıklamaya kalkmak pek onur verici birşey olmasa gerektir. Sonra bir toplumun kültürce ilerlemesinde iyi bir "eğitimin" rolü yadsınabilir mi? Binlerce büyük filozof, bilim adamı ve sanatçı yetiştirmiş olan Alman milletinin bunu "arî" ırktan olmasına borçlu olduğunu iddia eden "ırkçı" bu iddiasıyla milletini yüceltmiş mi oluyor, küçültmüş mü? Sonra göreli olarak en çok sayıda "büyük adamın" Yahudi asıllılar arasından çıktığı bilinmiyor mu? Hitler'in Yahudileri yok etmek istemesinin "asıl" nedeni sakın bu olmasın?

İnsanın fiziksel yapısıyla "manevî" nitelikleri arasında herhangi bir "nedensellik ilişkisi" olmadığı yapılan binlerce deney sonucunda kesinleşmiş bulunuyor. Kaldı ki, dünyada "arı ırk" bulmak hemen hemen imkânsız. Ancak, inanılmayacak kadar çok sayıda "sözde bilimsel" kitap ırkçılığı kanıtlamaya kalkmış. Bunlardan biri de F. Crookshank adındaki bir hekimin yazdığı *"The Mongol in our Midst"* (Aramızdaki Mongol) başlıklı kitap. Üstat birçok defa basılan bu hacimli kitabında insan ırklarını üçe ayırıyormuş: "Beyaz ırk şempanze ile, doğulu ırk urangutanla, zenciler ise gorille akraba imiş." Carroll adındaki bir başka ırk uzmanı "zencilerin yüksek bir maymun olarak yaratıldığını, dolayısıyla bir ruhları olmadığını" iddia ediyormuş. Bir başkası da "Euklides'in bir problemini çözebilecek tek bir zenci gösterin bana, insan olduğunu kabul edeyim!" diyormuş.

Modern biyoloji veya antropolojiyle hiçbir ilgisi olmayan bu tür saçmalıkların ortak kaynağı belli ki kendini yüceltme (dolayısıyla kendinden olmayanları küçültme) tutkusu. Bilim ancak her tür duygusal dürtüden kendini kurtarabilmiş kişilerin harcıdır. Ne yazık ki, bu tür dürtülere karşı koymak özellikle sosyal bilimlerde pek kolay olmuyor. Fiziksel, kimyasal, hattâ –bir yere kadar– biyolojik olayları inceleyen bir bilim adamı –laboratuvarına girerken– duygu ve özlemlerini, palto ve şemsiyesiyle birlikte kapının dışında bırakabiliyor, ama inceleme konusu insanın kendisi olunca, bilim adamı bazan duygusal (hattâ hayvansal) yönlerini işe karıştırmadan edemiyor. Grant adındaki amatör zoologla Stoddard adındaki Harvard'lı hukuk doktoru bunun en tipik örnekleri. İkisi de kuzeyli (nordic) ırkın üstünlüğünden eminler, dolayısıyla bu ırkın başkalarıyla karışması çok tehlikeliymiş, zira "iki ırkın karışımı, sonunda

daha eski ve aşağı ırka geri dönen yeni bir ırkın doğmasına yol açar"mış. Örneğin, "bir beyazla bir zencinin melezi zenci olur"muş. "Avrupa ırklarından herhangi birinin bir Yahudi ile kaymaşmasından bir Yahudi çıkar"mış! (MG I, s. 159). İster inanın, ister inanmayın, ama bu tür saçmalıkları "bilimsel" diye yutturmaya kalkanlar yığınla, yutanların da sürüsüne bereket.

Irkçı teorilerin "bilim dışı" motiflerden kaynaklandığını şuradan da anlayabilirsiniz: Bu teoriler bazı insan gruplarını dört köşe ederken, başkalarını öfkelendirmektedir. Oysa bilimsel doğrular herkesin –herhangi bir olumlu ya da olumsuz duyguya kapılmadan– kabul edebileceği önermelerden oluşur. Hiçbir normal insan örneğin kan grubuna itiraz etmez, zira bir insanın kan grubunun ne olduğu tümüyle deneysel yöntemlerle belirlenir. Aynı şeyi zekâ testleri için de –bir dereceye kadar– söylemek mümkün. Zaten doğru "bir" olduğuna göre, bilimsel bir teorinin de "birleştirici" olması beklenir. Gerçi bu birlik her zaman kolaylıkla sağlanamaz, ama bilimin amacı insanları ortak bilgilerin çatısı altında birleştirmektir, birbirine düşman etmek değil. Bilimlerle "ideolojiler"in farkı da buradadır. Eğer bir fikir insanların düşman gruplara ayrılmasına neden oluyorsa, o fikrin bilimsel bir doğru değil, bir "ideoloji" olduğundan emin olabilirsiniz. Nitekim, ırkçılığın Hitler tarafından Yahudileri ortadan kaldırmak için ideolojik bir silâh olarak kullanıldığını biliyoruz. Hemen bütün müstemlekecilik (colonialism) girişimlerinde ve birçok savaş ilânlarında ırkçılığın bir "haklılık gerekçesi" gibi kullanıldığı da bir başka gerçek. Emperyalizmin geri kalmış veya ilkel toplumlara "uygarlık götürme" bahanesiyle aynı temayı işlediği de oluyor. Sözün kısası, bu tür şarlatanlıklarda amaç insanları bilgilendirmek veya "aydınlatmak" değil, sadece bilmedikleri bazı şeyleri öğretir gibi görünüp onların davranışlarını etkilemek ve bundan kişisel çıkar sağlamak. (Şarlatanlıkla ideoloji arasındaki ilişkiye son bölümde ayrıca değineceğim.)

g) Şarlatanlar ve Dehalar

Şarlatanların ortodoks (yani herkesçe kabul edilmiş, okul kitaplarıyla ansiklopedilere geçmiş bilgilerden oluşan) bilimi hiçe sayarak, bu bilgilere taban tabana zıt fikir ve teoriler üretmeye pek meraklı olduklarını görmüş bulunuyoruz. Bunu yaparken de ortodoks bilimi küçük düşürecek -dolayısıyla kendilerini yüceltecek- lâflar ettiklerini de biliyoruz. Buluşlarıyla övünmek, kendi kendilerini methet-

mek şarlatanların karşı koyamadıkları bir dürtü gibi görünüyor. Teknik deyimiyle söylersek, bu kişiler "megalomani (yani "büyüklük vehmi") dediğimiz ruh hastalığıyla "malûl"ler. Oysa siz kendini öven herhangi bir saygın bilim adamı tanıyor musunuz? Bilim adamları genellikle büyüklükleri ölçüsünde "alçakgönüllü" olurlar, zira onların temel amacı yeni doğrular bulmaktır, başkalarına çalım satmak değil. Gerçi bilim adamları arasında da müthiş bir rekabet vardır, bu nedenle bazan meslektaşlarının onaylamadıkları görüşlerini "yanlış", "dayanaksız", hattâ "saçma" diye niteledikleri olur, ama bütün bu eleştiriler kişilere değil, fikirlere yöneliktir. Bilim adamları eleştirinin dozunu bazan kaçırsalar bile, meslektaşlarını hiçbir zaman "kafasız", "bilgisiz" veya "şarlatan" gibi sözcüklerle aşağılamaya kalkışmazlar. Kişiye saldırmak (*argumentum ad hominem*) oldum olası bilimsel görgü kurallarını çiğnemenin en bağışlanmaz türüdür. Zaten bir bilim adamı bilgi ve zekâ bakımından kendi çapında olmayan kişilerle tartışmaya bile girmez.

Gerçi bu konuya şarlatanların kafa ve karakter özelliklerini incelerken kısaca dokunmuştum, ama şarlatanları daha çabuk ve kolaylıkla teşhis etmenizi sağlar umuduyla, birkaç somut örnek vermek istiyorum. Kolayca tahmin edebileceğiniz gibi, şarlatanların sataşma ve saldırılarına en çok hedef olanlar en büyük bilim adamları. Bunların başında da Newton ve Einstein geliyor. (Belki bu tür saldırıların çokluğunu saldırılan bilim adamının büyüklüğünün kıstası olarak bile almak mümkün, ne dersiniz?) Bu saldırıların "devrimsel" denebilecek yeni buluşlar yapmış olan bu iki dehanın görüşlerinin bilim toplumu tarafından genellikle kabul edilmesinden sonra başladığını tahmin etmiş olmalısınız. Nitekim, Newton fiziği neredeyse doğruluğu tartışılmaz bir fikir sistemi haline 18. ve 19. yüzyıllarda geliyor ve şarlatanların saldırılarına da en çok bu dönemde uğruyor. Gardner'in dediğine bakılırsa, bu saldırı yazıları birkaç yüz cildi buluyormuş[115].

Bunlar arasında, ne yazık ki, Goethe gibi büyük bir şairin yazdığı iki ciltlik bir eser de var. Matematik bilmeyen ve deneysel yöntemlerden anlamayan bir "amatör"ün -birşey biliyorum sanıp- Newton gibi bir dehaya - hem de hiç nazik olmayan sözlerle- saldırmış olması ibretle izlenmesi gereken bir davranış kanımca. Bir şair ve yazar olarak dehasını kanıtlamış olan ve edebiyat dünyasındaki saygınlığını bugün de koruyan Goethe'nin "bilimsel" görüşlerini ciddîye alacak tek bir insan olduğunu sanmıyorum[116]. Ne kadar

(115) MG I,s.81

(116) "Şarlatanlar dışında" elbet. Nitekim, Goethe'nin metafiziğini Rudolf Steiner'in "antropozofik" hezeyanlarıyla birleştirmeye çalışan Ernst Lehrs adındaki biri

ünlü olursa olsun, uzman olmadığı bir alana burnunu soktuğu zaman insanın ne gülünç durumlara düşebileceğini göstermesi bakımından Goethe örneğinden herkesin ders alması gerekir. Düşünün ki, Newton günümüz uzay teknolojisinin dayandığı hareket yasalarını ilk bulan adam: Optik alanında da ilk çığır açıcı adımları atmış, ayrıca "Calculus"u kurmuş dâhi bir matematikçi. Ardından gelen büyük matematiksel fizikçiler (Lagrange'lar, Laplace'lar ve ötekiler) hep onun temelini attığı binayı genişletmişler, sonunda "Newton Fiziği" denen ve Einstein'ın bazı küçük düzeltmelerine rağmen sağlamlığını bugün de koruyan yapı ortaya çıkmış. Ve işte akıllarınca bu yapıyı yıkabileceklerini sanan bir sürü şarlatan türemiş ortalıkta.

Bunlardan biri A. Wilford Hall adındaki bir metodist rahip. Bu üstat yirminci basımında 524 sayfayı bulan *"The Problem of Human Life"* başlıklı eserinde "Evrim Teorisi"ne uzun boylu çattıktan sonra, "Substantialism" (tözcülük) denilen orijinal bir teori ortaya atıyormuş. Bu teoriye göre, çekim de dahil, bütün "kuvvetler" maddî tözlerden daha küçük atomlardan oluşan birer tözmüş. Isı, ışık, elektrik, manyetizma, hattâ sesler gerçek parçacıklardan oluşuyormuş. Gerçi modern fiziğe göre de elektriğin "elektron", manyetizmanın "magneton", hattâ çekim kuvvetinin "graviton", ışığın "foton" denilen parçacıklardan oluştuğu kabul ediliyor, ama elektron dışında bunların "kütlesi" olmadığı biliniyor. Isının atom ve moleküllerin hareketinden, sesin ise hava moleküllerinin titreşmesinden oluştuğu da biliniyor. Oysa sayın Hall'a göre, örneğin sesin hava moleküllerinin dalgalanmasından kaynaklanması mümkün değilmiş, zira küçücük bir cırcır böceğinin sesinin bir kilometre uzaktan duyulabilmesi için binlerce tonluk bir hava kütlesini sürekli titreştirebilmesi gerekirmiş! Ama kendisi de bu minik yaratığın havayı nasıl "ses tözü" ile doldurduğunu açıklayamıyor elbet[117].

Hall gibi sesin "dalga teorisi"ni şiddetle reddeden, hattâ bunun "kuyruklu bir yalan" olduğunu söyleyen bir başka Amerikalı daha var. Battell adındaki bu şarlatan muazzam bir bilgi birikimi sergileyen üç ciltlik bir eserde bütün "dalga teorilerine" karşı çıkıyor, bu arada ortodoks cebirle geometriye de veryansın ediyormuş. Siz bir diyapazonun çıkardığı sesin onun titreşimlerinden kaynaklandığını sanıyorsanız, son derece yanılıyorsunuz. Asıl diyapazondan çıkan ses (yani ses parçacıkları) onun çatallarını titretir. (Gene mikroplar hastalığı değil, hastalık mikropları doğurur hikâyesi!) [118]

Newton'un "çekim" (gravity: ağırlık) kuvvetinin karşıtı bir "kaldırım" (levity) kuvveti de olduğunu iddia ediyormuş. Bk: MG I, s.332

(117) A.E. s.82

(118) A.E. s.83

Newton'dan sonra bilimde en büyük isim Einstein olduğu için, ona saldıranlar Newton'a saldıranlardan ne sayıca, ne de kalitece geri kalıyor. Gerçi Einstein'ın bazı görüşlerini hayatlarının sonuna kadar paylaşmamış Edward Milne gibi tek tük saygın bilim adamları da var, ancak yeni bir bilimsel teoriyi yabana atılmaz gerekçelerle kabul etmemek başka, hiç anlamadan veya abuk sabuk gerekçelerle kabul etmemek başka. Bazan bilimsel bir teoriyi "felsefi" gerekçelerle kabul etmeyenler olur; Mach gibi tanınmış, hattâ Einstein'ı bile etkilemiş bir fizikçinin "atomlar"ın gerçek varlıklar olduğunu kabul etmemesi gibi. Einstein'ın da kendisi Quantum mekaniğinin en temel ilkelerinden biri olan "Belirsizlik ilkesi"ni (mutlak bir determinizme engel olduğu için) bir türlü kabule yanaşmamış, bu yüzden de en yakın meslektaş ve dostları tarafından kınanmıştı[119]. Mach'ın kabul edemediği atomları bugün tarayıcı tünelleme mikroskopları (STM) yardımıyla görmek, hattâ fotoğraflarını çekmek mümkün, ama gene de Mach'ın zamanında atomlar "teorik nesneler" olarak biliniyordu.

Şarlatanların Einstein'a saldırmaları ise tümüyle bilgisizlik veya duygusallıktan kaynaklanıyor. Georges de Bothézat adındaki zat da bunlardan biri. Kilise duvarına işeyenlerden biri olduğu anlaşılan bu Fransız fizikçi, "Back to Newton" başlığı altında İngilizceye çevrilmiş olan kitabında Einstein'ın Relativite Teorisi'ne veryansın ediyormuş. Şarlatanı ele veren bir niteliği de herhangi bir teoriyi eleştirirken kullandığı dildir. Bothézat da Relativite Teorisi'nin "sıkı bir reddiyesi" olduğunu iddia ettiği kitabında konuyla ilgili aklı başında belgeler öne sürmekten çok, Einstein'a yükleniyor. Dediklerine göre, "Einstein yalnız Newton'un büyük teorisini anlamaktan aciz" değilmiş, Einstein'ın kendi dediklerini anladığından da şüpheliymiş! Bu arada üstadın relativiteyi kabul eden bilim adamlarına veriştirmekten de geri kalmadığı anlaşılıyor. Ona göre, bu gibilerin "fizik hakkında hiçbir genel bilgileri olmadığı için bu konuyu iyice anlamaları kesinlikle imkânsızmış"[120]. Hattâ bu zatı muhterem Einstein'ın görüşlerinin geniş bir bilim adamları topluluğu tarafından hüsnü kabul görmesini "Büyük Savaş nedeniyle bilimde eleştiri ruhunun zayıflamış olmasına" yoruyormuş! (Her nasılsa bu ruh sadece onda bütün gücüyle diri kalmış demek!)

(119) Bilim felsefesinin hâlâ da tartışma konusu olan bu nokta ile ilgili olarak Bk: *Albert Einstein:* "The Philosopher-Scientist" (Ed: *A.Schilpp:* Library of Living Philosophers) Ayrıca: *S. Rozental* (Ed.) "Niels Bohr." (North Holland, Amsterdam, 1967

(120) MG I, s. 84

Dünyada pek çok "yarı cahil" olduğu gibi, "yarı bilgin"ler de olduğu anlaşılıyor. Bothézat bunlardan biri olsa gerek. Herhalde klasik fizik konusunda oldukça sağlam bir ön bilgisi var ve Newton'cu geleneğe öylesine bağlı ki, Einstein'ın getirdiği yeniliği bir türlü hazmedemiyor. Bilim tarihinde bu tür bilim dogmacılarının pek çok örneğine rastlamak mümkün. Bu gibiler genellikle yaratıcı olmayan, öğrendiklerini iyi belleyip başkalarına aktarmakla yetinen ikinci sınıf bilim adamlarıdır. Bothézat'yı Einstein gibi birine bu derece "saygısız" bir dille saldırmaya yöneten bir etken de bu tutuculuğu olsa gerek. Özel Relativite teorisinin en önemli dayanaklarından biri ışığın değişmez bir hızı olduğunu kanıtlayan ünlü Michelson - Morley deneyleriydi. Ancak, gel zaman git zaman, Dr. Dayton C. Miller adındaki bir fizikçi bu deneyleri tekrarlar ve aklınca Michelson - Morley'den biraz farklı bir sonuç elde eder. Ve bunu Einstein'ın görüşünü çürüten bir sonuç olarak yorumlar. Oysa Michelson - Morley deneyleri başkaları tarafından da yüzlerce defa tekrarlanmış, ama bunlardan hiçbiri Miller'in elde ettiği sonucu vermemiştir. Bu durum karşısında Miller'den ne beklenirdi? Kendi deneylerinde bir yerde hatâ yaptığını kabul etmesi, öyle değil mi? Ama, hayır, oldukça yetenekli bir fizikçi olmasına rağmen, bir bilim adamından beklenen bu alçakgönüllülüğü gösterememiş Miller ve ölünceye kadar da haklı olduğunda ayak diretmiş[121]. Küçük adamlar yanıldıklarını kabule yanaşmazlar!

Bothézat'ya gelince, o da Miller'in elde ettiği sonuçları ganimet bilmiş olmalı. Nedenini sorarsanız, bana kalırsa Einstein gibi bir devi devirmenin kendisine getireceği şan ve şerefin büyüsüne kapılmış olmalı. Şan ve şeref gerçekten büyük insanları gelir bulur, şarlatanlar ise onların arkasından koşarlar. Bothézat bir fizikçi olarak belki öyle boş birisi değildi, ancak kendisini Einstein'dan ve onun teorisini benimsemiş olan binlerce bilim adamından daha üstün sanması onun da bir megaloman olduğunu gösteriyor. Kendisini şarlatanlar kategorisine sokmamın da ana nedeni bu.

Gene de şarlatanlar arasında yetenek ve kalite bakımından farklar var. Bakın G.F. Gillette adındaki bir başka şarlatan Einstein'a nasıl saldırıyor: "Einstein bir bilgin ha? Bir bilginin ne olması gerektiğine bu derece zıt ve ters bir başkasını tasavvur etmek zor!.. Einstein belki kötü bir kemancı sayılmaz, ama bir teorik fizikçi?" Bu zatın tam bir megaloman olduğu Relativite Teorisi'ne taktığı şu etiketlerden de belli: 'hastalıklı bir kafanın geri zekâlı çocuğu', 'şaşı gözlü fizik', 'çılgınlığın son kertesi', 'katıksız zırvalamanın evci balası',

(121) MG I, s.85, 332

'Voodo saçmalıkları', vb.[122]. Aklından zoru olanların dehaları deli sanması ne ilginç değil mi? Bu küfürlerle de yetinmeyen bu şarlatan 1929'da şöyle bir kehanette bulunmuş: "1940 yılına gelindiğinde Relativite Teorisi alay konusu olacaktır!" Ne uzak görüşlü adammış meğer!..

Bir mühendis olduğu anlaşılan Gillette'in bilim eleştirmenliği ile yetinmediği, 'Spiral Evren' dediği bir teori de geliştirdiği anlaşılıyor. Dünyanın yetiştirdiği en büyük fizik dehası diye övdüğü Newton'dan esinlenerek kurduğu bu teori kendi deyişiyle "out Newton's Newton!" (Çevirmesi biraz zor ama, kabaca "Newton'u da aşıyor"muş.)[123] Meraktan çatladığınızı bile bile, bu yeni teorinin ayrıntılarına giremeyeceğim, ne yazık ki! Zamanınıza acıdığım için, bu bir, bir de nasıl olsa bir şey anlamayacağınızı bildiğim için, zira ben de ne kadar uğraştımsa birşey anlayamadım! Bunu teorinin "derinliğine", ama daha çok benim anlayışsızlığıma yorarsanız, hiç alınmam. Nitekim başkaları da teoriyi anlamakta zorlanmış olmalılar ki, Gillette bu gibilerine ateş püskürüyormuş. Hele teorisini reddetmek küstahlığını gösteren "ortodoks ineklere" demediğini bırakmıyor. Hakaret üstüne hakaret yağdırdığı bu "sözde" bilim adamlarının o "donmuş inançlarıyla" kendi teorilerine hücum etmeleri onun için bir şerefmiş. Bu ve buna benzer hezeyanlar "azılı" bir şarlatan karşısında bulunduğumuzu gösteriyor. Birçok benzerleri gibi, o da Kristof Kolomb, Galileo ve Copernicus gibi kovuşturulduğundan ve yanlış anlaşıldığından şikâyetçi!

Bu tür şarlatanların da maşallah sürüsüne bereket. Bu defa J.J. Callahan adındaki bir rahip Relativite'ye çullanıyor. Yalnız, rahip deyip geçmeyin, bu da uzun zaman Duquesne Üniversitesi'nin rektörlüğünü yapmış saygın bir kişi. Gene de ağzının bozukluğu bakımından Gillette'i fazla aratmadığı anlaşılıyor. Bu üstada göre "Einstein'ın mantıklı bir kafa yapısı yok"muş, "düşünceleri birbiriyle ilişkisiz, bölük pörçük parçalardan başka birşey değil"miş, üstelik tutarsız, hazmedilmemiş, çelişik... Salt matematikçi olarak ne olduğunu bilemez"miş, "ancak sembolleriyle denklemlerinin dışına çıktığı an dünyanın düşünebileceğiniz en dikkatsiz düşünürü olup çıkıyor"muş. "Düşüncesi, bilmediği bir yere doğru koşan bir kör gibi yalpalıyor, sendeliyor, tökezleyip düşüyor"muş[124]!

Bütün bunları söyleyen kişi cahil, kendini bilmez bir mahalle papazı olsa, güler geçersiniz, ama hayır, bu rektörlük yapmış biri.

(122) A.E. s.86
(123) A.E. s.86-87
(124) A.E. s.90

Kişi anlamadığı ve uzman olmadığı, özellikle anlaşılması son derece güç Genel Relativite gibi bir konuya burnunu sokarsa, işte bu sayın rahip-rektör gibi gülünç duruma düşer. Hele Einstein gibi bilim tarihinde belki ne dediğini çok iyi bilen, fikirlerini en kısa ve en açık dille anlatabilen, mantıklı düşünme konusunda örnek gösterilen bir bilgine bu şekilde saldırabilen bir insanın yalnız bilgisinden değil, aklından da şüphe etmek gerekir. Ama belli ki, bu sayın rektör de, öteki şarlatanlar gibi, kendini ne gülünç duruma düşürdüğünün farkında değil. Üstelik kendisindeki bütün düşünce bozukluklarını Einstein gibi bir dehaya atfedebilecek kadar düşüncesiz bir insan. Hani bizde "Merdi kıptî şecaat arzederken sirkatin söyler" diye bir söz vardır, bu da o hesap.

Einstein'a bu kadar kızmasının da başlıca nedeni şu: Genel Relativite Teorisi'nin matematiksel çerçevesini Euklidesçi olmayan geometri oluşturuyor. "Peki ne olmuş?" diyeceksiniz. Bakın ne oluyor: Eğer bu geometrinin tutarsız olduğunu kanıtlayabilirseniz, ona dayanan Genel Relativite'yi de çökertmiş olursunuz. "Sonra?" Sonrası şu: Günlerden bir gün rahip Callahan metroda giderken kendi kendine "Tanrım buldum!" diye bağırır. Ne mi bulmuş? Euklidesçi olmayan geometriyi çökertebileceğini! Bunun için de paraleller postulatının Euklides geometrisindeki öteki varsayımlar yardımıyla kanıtlanabileceğini göstermek yeterli. Bugüne kadar hiçbir matematikçinin başaramadığı bir işi Rahip Callahan başardığını sanır (daha doğrusu "vehmeder") ve bu başarısını dünyaya ilân etmekte gecikmez. Bu şekilde üstelik bir taşla iki kuş vurmuş, Einstein'ın da ne "cahil" biri olduğunu kanıtlamıştır[125].

Rahip Callahan'ın başarıları bununla da bitmiyor: Kendisinde matematiksel bir deha olduğunu keşfettikten sonra bir açının üç eşit açıya bölünebileceğini de kanıtlamış. Herhalde bir kübün tam iki misli hacminde bir küple bir dairenin alanına eşit bir kare bulunabileceğini de kanıtlamıştır şimdiye kadar. Adam gerçekten de bir dehâ olmalı, zira bütün bunlar, matematikte "kanıtlanamaz" oldukları *kanıtlanmış* iddialar! (Gördüğünüz gibi, şarlatanlar için "kanıtlanamaz" diye birşey yoktur, olsa olsa bunu beceremeyen yeteneksiz kişiler vardır!)

Gene Einstein'ı eleştirenlerden biri de Fort. Başka konularda da şarlatanlığıyla ün yapmış olan bu zat Michelson - Morley deneylerinin iki biçimde yorumlanabileceğini söylüyormuş:

(125) A.E. s. 89. Rahip Callahan'ın Einstein'a karşı bazan "alaylı", ama çoğu zaman "küçümseyici" bir tavır aldığını gösteren öyle lâfları var ki, duysanız küçük dilinizi yutarsınız. Ancak şarlatanları ciddiye almanın da bir anlamı yok, onun için geçiyorum. (Bk: MGI, s.90)

1) Einstein'ın da iddia ettiği gibi, "yerin hareketi ne olursa olsun" ışık hızı değişmez. (Bu Özel Relativite Teorisi'nin en önemli dayanağı. Herkesçe kabul edildiği gibi ışık hızı evrensel bir değişmezdir.)

2) Yer hiç hareket etmiyor olabilir.

Bravo Fort'a doğrusu, bu iki ihtimali görebilmesi bile Relativite Teorisi'nden biraz olsun anladığını gösteriyor. Yalnız, "Yukarı tükürsem bıyığım, aşağı tükürsem sakalım!" misali, her iki alternatifin dışında bir başka çıkar yol bulunabileceğini düşünmüş olmalı ki, şöyle soruyor: "Işığın herhangi bir hızı olduğunu kanıtlamaya kalkan biri var mı Einstein dışında?" Yok mu ya, aklınca teorisini destekleyecek[126]!

Şimdi nasıl demezsiniz, "Tut keli perçeminden!"

Bu kısma son vermeden, belki daha ibret verici bir gerçeği hatırlatmak isterim. Ne yazık ki, Einstein'a saldıranlar arasında aklı başında, kendi alanlarında ün yapmış, hattâ Nobel ödülünü kazanmış bilim adamları da var. Philipp Lenard ile Johannes Stark bunlardan en tanınmış olanları. Einstein'ın ününün bütün dünyaya yayıldığı günlerde bu iki fizikçi meslekî kıskançlık ve ırkçılık nedeniyle Einstein'ın "yahudi" oluşunu bahane ederek onu küçültmeye çalışmışlardı. Bunu yapmakla asıl kendilerini küçülttüklerini belirtmeme bilmem gerek var mı? Bilim adamlarının da bazan "bilim dışı" motiflerle davranabildiğini gösteren bu olay da insanın duygularının baskısından kolay kolay kurtulamadığının ibret verici bir başka belgesi.

(126) A.E. s.91. Fort gerçi kelimesi kelimesine böyle söylemiyor, ama dediklerinden bu anlam çıkıyor.

IV

"Okkültizm" veya Gizli Şeyleri Meydana Çıkarma Sanatı

Genel Açıklama

Latince "gizli" (görülmeyen, kapalı) anlamına gelen 'occultus' sözcüğünden türemiş olan 'okkültizm'i kabaca "bazı gizli şeylerin alışılagelmiş yöntemlerden oldukça farklı yöntemlerle meydana çıkarılabileceği inancı ve bu inanca dayanan işlemlerin tümü" diye tanımlayabileceğimizi sanıyorum. Kısa olan her tanım gibi bu tanımın da pek aydınlatıcı olmadığı meydanda. Bu nedenle sözcüğün uygulandığı değişik durum ve eylemleri gözden geçirmek en iyisi.

Asıl konuya girmeden önce burada geçen 'alışılagelmiş yöntemlerden oldukça farklı' deyimi üzerinde kısaca durmak istiyorum.

Günlük dilde 'gizli' deyimi - hiç değilse bazı kişiler için- "bilinmeyen" anlamına gelir. Bir insan herhangi birşeyi merak ediyor, ama bilmiyorsa, o şey o kişi için "gizli" demektir. En geniş anlamda her sorunun cevabı soruyu soran için gizlidir. Bu anlamda "Cüzdanım nerede?" sorusunu soran da, "Evren nasıl yaratıldı?" sorusunu soran da kendisi için gizli olan bir nesneyi veya gerçeği bilmek, meydana çıkarmak istiyor demektir.

Genellikle bu tür sorulara günlük hayatta ve bilimde cevap vermenin belli, yerleşmiş yöntemleri vardır. Örneğin cüzdanını bulamayan bir insan önce cüzdanının nerelerde olabileceğine ilişkin birkaç hipotez kurar kafasında, ondan sonra da en muhtemel gördüğü hipotezden başlayarak bunları birer birer denetler, yani gözlemler yapar, gerektiğinde başkalarının gözlemlerine başvurur. Eğer bu araştırmalarının hiç biri sonuç vermezse, yani cüzdanı "gizli" kalmakta devam ederse, "cüzdanının sırra kadem bastığını" söyleyerek aramaktan vazgeçer, çünkü gözlemler yaparak cüzdanını bulamayacağını anlamıştır. Bir an bu kişinin -cüzdanında çok önemli bazı belgeler olması nedeniyle- cüzdanını bulmak için bilinenlerden farklı bir yönteme başvurmaya karar verdiğini düşünün. Elbet hemen akla bir falcıya başvurmak geliyor. Falcı hiçbir

gözleme dayanan araştırma yapmadan, belki sadece düşünerek veya düşünür gibi yaparak, cüzdanın nerede olduğunu söyleyecektir. İşte burada "okkültizm" işe karışıyor.

"Falcı" veya "kâhin" dediğimiz kişilerin bazan isabetli tahminlerde bulunduğu herkesçe biliniyor. Özellikle kâhinler -normal yöntemlerle- bilinmesi imkânsız görünen bazı olayları önceden haber verebileceklerini iddia ediyorlar. İlerde olacakların çok az bölümü bilimsel yöntemlerle önceden bilinebilir. Bu da gösteriyor ki, kâhin denilen kişiler, sağduyusuyla aklını ve mantığını kullanan sıradan kişilerden farklı bir bilme yeteneğine sahip oldukları iddiasındalar. İlerde, "Paranormal Olaylar" bölümünde bu tür yeteneklerin varolup olmadığını ayrıca tartışacağız. Bu bölümde bu tür "okkült" bir yeteneği olduğunu iddia edenlerin bu iddialarında haklı olup olmadıklarını araştıracağım.

Her sınıflamada biraz "zorlama" (hattâ belki de "yapmacıklık") olduğunu bile bile, okkültist uğraşları iki ana öbekte incelemeyi uygun buluyorum. (i) Daha çok *teorik* bir amaca, yani bilgi edinmeye yönelik olanlar, (ii) Daha çok *pratik* bir amaca, yani günlük hayatı ilgilendiren bir sonuç elde etmeye yönelik olanlar. Burada 'daha çok' deyimini kullanmamın nedeni şu: Örneğin "astroloji" (genellikle bütün "fallar") gelecekte neler olabileceği konusunda bilgi edinmeye yönelik bir uğraştır, ancak temel veya son amaç teorik olmaktan çok pratiktir. Öte yandan, örneğin herhangi bir hastalığı "teşhis" etmekte güdülen asıl veya son amaç pratiktir, yani hastalığı tedavi etmektir, ama teşhisin kendisi bilgiye dayanmak zorundadır. Bu bakımdan okkült uğraşların tümünü bir tür "mühendislik" gibi görmek mümkün, ancak "bilimsel" dediğimiz mühendislikten bir hayli değişik yöntemler kullanan bir mühendislik türü. Bu tür uğraşları "şarlatanlık" kategorisine sokmamın da nedeni bu.

a) Gizli Nesneler Nasıl Bulunur?

Burada 'nesne' sözcüğünü en geniş anlamda, yani hem fiziksel nesneleri, hem de "cinayet" veya "hastalık" gibi olayları içine alacak şekilde kullanıyorum. Yerin derinliklerinde maden yatakları veya su kaynakları olup olmadığını, kayıp bir insanın veya eşyanın nerede olduğunu bulup meydana çıkarmak kadar, herhangi bir yerde zararlı bir radyasyon olup olmadığını, bir insanın neresinde nasıl bir hastalık olduğunu bulup meydana çıkarmak da okkült uğraşlar arasında yer almaktadır.

Dikkat ettiyseniz, yukarda hep birşeyi 'bulup meydana çıkarmak' deyimini kullandım. Doğrudan doğruya gözleyemediğimiz şeyleri bulup meydana çıkarmanın bilinen ve en çok uygulanan yöntemi o şeyleri "gözlenebilir" duruma getirmektir. Bu da genellikle "aramak" ve "araştırmak" diye adlandırdığımız eylemleri gerektirir. Çoğu zaman böyle bir aramaya bizi belli bir nesnenin varlığına işaret eden veya bizde varolduğu inancını uyandıran "ipucu" dediğimiz bazı gözlemler iter. Aramaya veya araştırmaya girişmekten amacımız da bu ilk gözlemleri destekleyen daha fazla ipuçları ve en sonunda aradığımız nesnenin kendisini bulmaktır. Nelerin aranılan nesne için bir "ipucu" olduğunu değerlendirmek bir uzmanlık işidir. Uzman belli bir arama veya araştırma alanında eski gözlemlerine dayanarak sonuca en kısa zamanda varabilen kişidir. Bir avcı avladığı hayvanı nerede bulabileceğini hayvanın ayak izlerinden, bıraktığı dışkılardan ve benzeri ipuçlarından çıkarabilir. Aynı şekilde bir doktor muayeneye gelen hastasında gördüğü belli bazı semptom(belirtiler)lardan hastalığın ne olabileceği konusunda bir sonuç çıkarmaya çalışır. Bu konudaki "ustalığı" ölçüsünde tahminlerinin doğru çıkması ihtimali de artar. Vücut yüzeyinde olmayan hastalıkları "teşhis" etmek için modern tıp -ipuçlarını elden geldiğince arttırmak amacıyla- durmadan yeni yöntemler geliştirmekte, bir deyime hastalığı "görülebilir" duruma getirmeye çalışmaktadır. Amaç, elden geldiğince çok sayıda gözlemsel veriler toplamaktır. Çoğu durumda bu veriler de yeterli olmayabilir. O zaman işe teoriler, dolayısıyla mantıksal çıkarımlar karışabilir. Sözün kısası, "gizli" olanı meydana (ışığa) çıkarmak genellikle hem pek çok gözlemsel verinin, hem de bu verilerden sonuç çıkarma yeteneğinin varlığını gerektirir. Oysa, aynı amaca çok daha kısa yoldan, en genel adıyla "sezgilerine başvurarak" varabildiklerini iddia edenler var. Gelin bunlardan bazılarını birlikte inceleyelim:

(i) Maden damarları ve su kaynakları nasıl bulunur?

Toprak üstünde olmayan madenlerin ve yeraltı sularının ilk defa rastlantı eseri bulunduğu, zamanla bunların sıkça bulundukları arazilerin öteki özelliklerine bakarak nerelerde bulunabilecekleri konusunda bazı ipuçları edinildiği şüphe götürmez. Hangi konuda olursa olsun, işi "rastlantı"ya bırakmamak gereğini duyan insanoğlu hep eski deneylerinden (=gözlemlerinden) yararlanmaya çalışmıştır. Nitekim, "gizli" olanı meydana çıkarma çabası ancak eski gözlemlerin sonucu olan bir bilgi birikimine dayandığı ölçüde başarılı olmuştur. Bu tür bilgiye "sağduyu" bilgisi diyoruz. Ancak bu

bilginin yetmediği bazı acil durumlarda insanoğlunun başka tür, "normal dışı" diyebileceğimiz bilgi kaynaklarına başvurduğunu da görüyoruz. Bunun pek çok örneğine "tıbbî şarlatanlıklar" bölümünde uzun boylu deyineceğim. İnsanoğlunun aradığını bulmak için yeterli bilgi birikimi edinemediği çağlarda başvurduğu bu tür kaynaklara bugün de başvurulmasaydı, bir "şarlatanlık"tan sözetmeye hakkımız olmazdı.

Bildiğiniz gibi, bugün yeraltı katmanlarının jeolojik yapısı, bu arada nerede, ne miktar, hangi maden, petrol ve su damarı bulunduğu son derece geliştirilmiş bilimsel yöntem ve aletlerle saptanabilmektedir. İnsan vücudunun derinliklerinde ne tür hastalıkların gizlendiğini öğrenmek için röntgen, tomografi, ültrasonografi, sintigrafi, manyetik rezonans tomografisi, elektrokardiyografi vb. yöntemler kullanıldığı gibi, yerin derinliklerinde neler olduğu da benzer yöntemlerle -en çok da havadan- saptanabilmektedir. Tıp gibi jeoloji mühendisliğinin de bugün artık bilimsel teknolojiye dayandığını biliyoruz. Eskiden insanlar çaresiz kaldıklarında yağmur duasına çıkarlardı, ama artık ileri ülkelerde bu iş "yapay tohumlama" gibi yöntemlerle yürütülüyor. Ancak geri kalmış ülkelerde dua yöntemi hâlâ geçerliliğini koruyor.

Aynı şekilde, maden damarlarıyla su kaynaklarının "sihirbazlık" kokan çok daha basit ve masrafsız bir yöntemle bulunabileceğine inanan bir sürü insan var bugün de. Hem de bu gibilerine modern teknolojide başı çeken ABD ve Almanya gibi ülkelerde rastlanıyor. İşin daha da ilginç yönü, bu yöntemin başta hiç akla gelmeyen alanlara da yayılmış olması. Ben ilkin bu yöntemle yeraltı sularının nasıl arandığını kısaca anlatmak istiyorum.

Belki bazılarınız televizyonda görmüştür. Birisi çatal biçimindeki bir ağaç dalını veya madenî çubuğu -çatal kısmı yukarı gelecek biçimde- iki eliyle sıkıca kavrayıp su aranan arazi üzerinde yürümeye başlıyor, derken belli bir noktaya geldiğinde elindeki çubuk -gizli bir kuvvet tarafından harekete getirilmiş gibi- yere doğru şiddetle burkuluyor. İşte bu hareket tam suyun bulunduğu noktada meydana geliyormuş! Gördüğünüz gibi gerçekten de son derece basit ve ucuz bir yöntem. Çatal biçimindeki herhangi bir ağaç dalını sıkıca tutup birkaç yüz metre yürüdünüz mü, şıp diye nerede su (veya maden) damarı olduğunu buluveriyorsunuz. Çubuğun ağaçtan olması da şart değilmiş, plastik, maden, hattâ fildişinden de olabilirmiş. Orasını artık zevkiniz ve keseniz bilir! Durun, az kalsın unutuyordum: Eğer bu konuda yetenekli iseniz, elinize bir çubuk bile almanıza gerek yok. Nitekim Gardner'in anlattığına göre, Hin-

distan'da "Yerel Su İdareleri"nin tuttuğu maaşlı adamlar bu işi çıplak elle de yapabiliyormuş. Nasıl mı? Çok kolay: Bunlar gene su aranan arazide yürümeye başlıyorlar, derken bir noktaya geldiklerinde avuçlarında şoka benzer şeyler duyuyorlarmış[1]. Sizin anlayacağınız, "su çarpması" gibi birşey. İşte o nokta kazıldığında bir bakıyorsunuz bir su damarı! "Ne nişadır ister, ne kalay, hepsinden bu kolay!" diye ben buna derim.

Bu yöntemin çok uzun bir geçmişi olduğu anlaşılıyor. Eski Yunanlılar ve Mısırlılar zamanında daha çok geleceği haber verme ve suç saptama amacıyla kullanılıyormuş[2]. Knoblauch'dan öğrendiğimize göre, bir Alman madenci ilk defa 1340 yıllarında "dilek çubuğu"nun maden yatağı aramada kullanıldığından sözediyor. Aynı kişi çubuğun burkulmasını madenden yayılan radyasyona yoruyormuş. Ünlü Agricola madencilikle ilgili kitabında (1530) "bir sürü insanın çubukla maden aradığını" uzun boylu anlattığı gibi, çubuğun neden burkulduğunu ve bu yöntemin nasıl ortaya çıktığını da açıklıyormuş. Onun iddiasına göre, bu yöntemi ilkin sihirbazlar geliştirmiş, ama sonradan madenciler tarafından herhangi "sihirsel" bir yanı olmayan basit bir "arama yöntemi" olarak kullanılmaya başlanmış. Agricola bu yöntemin "tartışmalı" ve "güvenilmez" olduğunu yadsımamakla birlikte, bunun da bilinen öteki arama yöntemleri gibi "teknik" bir yöntem olduğu kanısında. Dediğine göre, çubuğun burkulmasına madenlerin yaydığı doğal ama (henüz) ne olduğu bilinmeyen radyasyonlar neden oluyormuş. Yöntemin tartışmalı oluşu bazan başarılı, bazan başarısız olmasındanmış[3].

Çok ilginç bir nokta da, daha o zaman bile bu yöntemi salık verenlerin "sahtekârlık"la suçlanmış olması. Paracelsus bunun salt para kazanma amacına yönelik bir aldatmaca olduğu kanısındaymış. Bu olumsuz tutumun çok yaygın olduğu anlaşılıyor. Unutmayın, zira sözümona "teknoloji çağı" adını taşıyan günümüzde bu yönte-

(1) MG I, s. 101. Bu yöntemle su aramaya İngilizce 'dowsing', arayan usta kişilere de 'dowser' deniliyor. Ben bu sözcüklerin Türkçe karşılıkları olup olmadığını bilmiyorum. Eğer bu yöntem bizde de uygulanıyorsa, herhalde vardır. Almanca kullanılan çatal çubuğa 'Wünschelrute' (Dilek çubuğu), Fransızca, 'baguette divinatoire' (kehanet çubuğu), su arayan kişiye Almanca 'Wünschelruten gänger', Fransızca, 'Sourcier' (Kaynak bulucu) veya 'rabdomancier' deniyor.

(2) MG I, s.102. Yalnız bu konunun bir hayli tartışmalı olduğu anlaşılıyor. Bu alanda çok kapsamlı bir araştırma yaptığı anlaşılan Hubert Knoblauch'a göre, İlk Çağ'da çatal çubukla su arandığına dair kesin bir yazılı belge yok. Bk: *H. Knoblauch*: *"Die Welt der Wünschelrutengänger und Pendler: Erkundungen Einer Verborgenen Wirklichkeit"*, Campus Verlag, 1991, s.73.

(3) A.E. s. 75-7

min hem çok daha değişik alanlarda uygulandığını, hem de büyük bir ilgi ve inanç konusu olduğunu göreceğiz. İşin bir başka ilginç yönü bu uygulamayı mahkûm edip "boş inançlar" öbeğine sokanlar arasında Luther gibi din adamlarının da bulunması. Genellikle rahiplerin - bu işte bir "sihirbazlık" kokusu aldıkları için- arama çubuğuna karşı oldukları anlaşılıyor. Genel görüş bu yöntemin "şeytan işi" olduğu şeklinde. Nitekim, 1701 yılında Papalık "boş inanç" suçlamasıyla bu yöntemin kullanılmasını yasaklıyor.

Almanya'da sadece bir "maden arama" yöntemi olarak kullanılan "dilek çubuğu" -her nedense- İngiltere'de "su arama" amacıyla kullanılmaya başlamış. Bu da ayrıca üzerinde durulmaya değer bir nokta: Nasıl oluyor da başlangıçta belli bir amaçla kullanılan bir yöntem sonradan bambaşka bir alanda kullanılmaya başlıyor? Öyle ya, kimyasal yapıları bakımından maden cevherleriyle su damarları arasında hiç mi hiçbir benzerlik yok. Her ikisi arasında tek benzer yön yeraltında olmaları, o kadar! Bu bile kendi başına bu tür yöntemlerden kuşkulanmak için yeterli bir neden, ama insan bazı gizli güçlere inanmayagörsün, gözü bu tür ayrıntıları görmez oluyor.

Ne diyordum? Herhalde bazı Alman maden işçilerinin İngiltere'ye göçmesiyle birlikte "dilek çubuğu" İngiltere'ye yayılmış, oradan da Amerika'ya atlamış. Sonra Fransa'da da "hommes de baguette" ("değnekçiler") türüyor. Bu ülkede değnekçiliğin daha yeni uygulama alanları bulduğunu görüyoruz: Jacques Aymar adındaki değnekçinin bu yöntemle bir katili meydana çıkarması ve mahkûm ettirmesi büyük sansasyon yaratmış olmalı ki, maden ve su aramayla başlayan bu yöntem daha sonra katil veya hırsızları, ondan sonra da hazine ve benzeri nesneleri aramaya yöneliyor. J. Aymar öyle sandığınız gibi basit bir su arayıcısı değil artık, işini Lyon ve Paris gibi büyük kentlerde yürüten ve yüksek sosyetenin ilgi odağı haline gelen bir beyefendi, bir tür "süper detektif!" Bütün gazeteler, hattâ en ağırbaşlı dergiler yıllarca onun marifetlerini öve öve bitiremiyorlar. Üç kişinin bu konuda doktora yapmasına bile vesile oluyor. Regnard, ana kişisi Aymard olan *"La Baguette de Vulcain"* başlıklı bir komedi bile yazıyor(4). Hollanda'da da benzer bir olay 1692-1699 yılları arasında 36 yazının yazılmasına neden oluyor. Sözün kısası, 17. Yüzyılın sonunda tartışma bütün Avrupa ülkelerine yayılıyor.

Daha önce din adamlarının ve kilisenin değnekçiliği daha çok şeytan icadı (yani "sihirbazlık") saydığı için reddettiğini belirtmiştim. Ancak bu defaki tartışma nedeni kiliseninkinden çok farklı, zi-

(4) A.E. s. 83-84

ra sözkonusu olan bu uygulamanın bilimsel bir dayanağı olup olmadığı, kilisenin dogmalarına uygun olup olmadığı değil. Bu sorunun sorulabilmesi bile, kanımca son derece önemli, çünkü hiç değilse bazı kişilerin "bilimsel olan" ile "bilimsel olmayan" arasında bir ayrım yapılabileceğine inandıklarını gösteriyor. Gerçekten de bilimsel araştırmaların öncülerinden sayabileceğimiz iki tanınmış kişi, Athanasius Kircher (1631) ile Robert Boyle (1665) hemen sorunla ilgileniyor, hattâ bu konuda deneyler düzenliyorlar(5). Almanya ve Fransa'da da, özellikle Aymar'ın başarılarından sonra, bilimsel olmaya çalışan bir sürü kitap ve makale yayımlanıyor. O günlerde "dilek çubuğu" veya "şans değneği" etrafında yapılan tartışmalar, garip bir şekilde, 19. Yüzyılın sonlarında "parapsikoloji" konusunda ve günümüzde "paranormal olaylar" konusunda çıkan tartışmalara benziyor. Bu sonuncu konuya uzun bir bölüm ayırdığım için şu anda üzerinde durduğum konunun tarihî ayrıntılarına daha fazla girmek istemiyorum. Ancak insan bu ayrıntıları okuyunca, sanki aradan üç yüz yıl geçmemiş gibi bir duyguya kapılıyor, zira şimdi olduğu gibi, o zaman da bu yöntemi (kendilerine göre bilimsel kanıtlar göstererek) savunanlar yanında bunun bir "aldatmaca"dan başka birşey olmadığını iddia edenler de çıkmış. İşin daha da ilginç yönü şu ki, bir yanda "Aydınlanmacı" kafalar bu konudaki araştırmaların faydasız veya kusurlu olduğunu iddia ederlerken, öte yanda Thouvenel gibiler o zamanların moda olan fizik teorileriyle bu olayları açıklamaya çalışmışlar. Hattâ bu sonuncusu bu alanda yapılan araştırmaların fizikte yeni temel bilgilere yol açabileceğine inanıyormuş(6). En ağırbaşlı bilim dergilerinin bu tartışmaya sayfalarını açmış olması ayrıca ilgiye değer. 1854'de Fransız "Bilimler Akademisi"nin Kimyacı Chevreul'ü işin aslını araştırmakla görevlendirmiş olması bir zamanlar bu konuya ne kadar önem verilmiş olduğunu gösteriyor. Gerçi Chevreul yaptığı deneyler sonunda işin aslı faslı olmadığını kanıtlamış, ama tam tersini düşünen bilim adamları da var. 19. Yüzyılın sonuna geldiğimizde, bunlardan William Barrett adındaki fizik profesörü bu olayı şöyle açıklıyormuş: "Dalın yere doğru burkulması onu elinde tutan ve suyun varlığını hissetme konusunda özel bir algılama yeteneği bulunan kişinin bilinç dışı bir kas büzülmesinin sonucudur"(7). Bu sa-

(5) Knoblauch'tan öğrendiğimize göre, Boyle bu deneylerin sonuçlarını günün en ağırbaşlı bilimsel yayın organı olan (Royal Society'nin çıkardığı) *"Philosophical Transactions"*da yayımlamış. Deneylerin olumsuz sonuç verdiği anlaşılıyor. Bk: A.E. s.86

(6) A.E. s.87-88

(7) MG I, s.102-103. Barrett'in Th. Besterman'la birlikte yazdığı *"The Dowsing Rod"* (1926) başlıklı eser bu konunun en önemli kaynaklarından biriymiş.

yın fizikçinin açıklamasına "paranormal" bir yetenek karıştırmış olmasını siz de yadırgamış olabilirsiniz, ancak neredeyse bütün ömrünü bu konuyu incelemekle geçirmiş olan Henri Mager adındaki yazar - daha bilimsel bir açıklama yaparak- "elektromanyetik" dalgaların çubuğu hareket ettirdiğini söylüyormuş. 1939'da *"The Physics of the Dowsing Rod"* başlıklı, tam 452 sayfa tutan bir kitabın iki İngiliz yazarı ise, yapmış oldukları bir sürü deney sonunda olaya "radyo dalgalarının" neden olduğu sonucuna varmışlar.

Gardner'in dediğine bakılırsa, bu konuda o kadar çok şey yazılmış ki, yazılanların bibliyografilerinin bibliyografisini yapmak gerekebilirmiş. Ama Dr. Solcol W. Tromp adındaki jeoloji profesörünün yazdığı 534 sayfalık *"Psychical Physics"* adlı kitabın üstüne olmadığı anlaşılıyor. Bu üstada göre de çubuğun bükülmesi gerçek bir olay, nedeni de "yeraltındaki damarların çevresinde oluşan elektromanyetik alanlar". Dediğine göre, "bu alanlar çubukçunun beyninde oluşan benzer alanları etkiliyor"muş. Kitapta yüzlerce gözalıcı çizelge ve diyagramdan başka, deneklerin ellerine elektrodlar bağlayarak elde ettiği bir sürü elektro da yer aldığına göre, bu üstadın işi son derece ciddîye aldığı ve büyük bir bilimsel titizlikle yürüttüğü anlaşılıyor(8). Kitabının ilk yarısını atmosferi, yer altındaki cisimleri ve canlı organizmaları çevreleyen elektromanyetik alanları incelemeye ayırmış olması da bunu kanıtlıyor. Sonra pek çok kişiyle bir sürü deneme de yapmış ve sonunda bu çeşitli alanlar arasındaki etkileşimin çubuğun bükülüşünü açıklayabileceği sonucuna varmış(9).

Kitabını okumak fırsatını bulamadığım için bu etkileşimi nasıl açıkladığı konusunda hiçbir bilgim yok. Ancak Tromp'un bazı iddiaları insanın biraz midesini bulandırıyor. İnsan çatal çubukla yeraltındaki maden ve su damarlarını bulabildiği gibi, bir kimsenin cinsiyetini de saptayabilirmiş. (Hoppala, nereden nereye?) Bunun nasıl yapıldığını benim gibi sizlerin de merak ettiğinizi sanıyorum. Açıklayayım: Cinsiyeti belli olmayan (herhalde üstü örtülü) uzanmış bir kişinin sol tarafında duruyor, çatal çubuğu o kişinin başı üzerinde sıkıca tutuyorsunuz. Çubuk aşağı doğru bükülürken sağ eliniz sol elinizden daha yukarda kalıyorsa o kişi erkek, sol eliniz kalıyorsa dişidir. Ne hârika bir yöntem, değil mi? Yalnız bazı kişilerde bunun tam tersi oluyormuş. Merak etmeyin, Tromp bunun da açıklamasını bulmuş: Bu çubuğu tutan kişinin ellerinin "farklı bir polaritesi" olmasından kaynaklanıyormuş!

(8) A.E. s.103
(9) Tromp'un "bilimsel" açıklaması için, Bk: *H. Knoblauch*: A.E. s.16

Durun, daha bitmedi: Cinsiyet belirlemesi deneyinin doğrudan doğruya kişi üzerinde yapılması da gerekmiyor. O kişinin uzunca bir süre üzerinde oturduğu koltuk veya yattığı yatak üzerinde de yapılabilirmiş. Ayrıca kullanılan çubuğun (veya dalın) tek görevi kasların hareketini yansıtmak olduğu için, herhangi bir maddeden yapılmış olabilir. Az kalsın unutuyordum: Deneyci işe başlamadan ellerini sıcak bir tuz eriyiğiyle yıkarsa, bu onun yeteneğini "son derece" arttırıyor. Buna karşılık, değnekten toprağa bakır bir tel bağlanırsa yeteneğini tümüyle yitiriyormuş! (Sizin anlayacağınız, beyninden çıkan elektromanyetik dalgalar çubuğu hareket ettirme fırsatını bulamadan toprağa akıp kayboluyor. Böylece elektromanyetik dalgaların da tıpkı elektrik akımı gibi davrandığını öğrenmiş oluyorsunuz!) Dahası: Deneycinin kolları çalışırken parlak güneş ışığına maruz kalırsa, pek iyi bir sonuç alamazmış; buna karşılık, lastik ayakkabılar yeteneğini arttırıyormuş. (Anlıyorsunuz değil mi: Lastik elektrik akımını geçirmez!) Çubukçunun başarı şansını azaltan faktörler arasında Tromp "sınanma" veya "denetlenme"yi de ihmal etmiyor: Başkasının "kuşkulu" bakışları onun dikkatini dağıtıyor olmalı. (Bu noktaya bir mim koyun, lütfen. "Paranormal Olaylar" bölümünde aynı gerekçe ile sık sık karşılaşacağız.) Ancak, üstadın saydığı başarısızlık faktörleri o kadar çok ve gözle görülmez, elle tutulmaz türden ki, gerçekten başarılı denemeleri "rastlantısal" olanlardan ayırdetmek imkânsız[10].

Bir jeoloji "profesörü" olmasına rağmen Tromp'un "kontrollü deney" kavramından habersiz olduğu anlaşılıyor. Ayrıca Tromp'un şarlatan olduğunu iyice açığa vuran bir yanı da ortodoks bilime çatmayı ihmal etmemiş olması. Bakın ne buyuruyor: "20. Yüzyılın çoğu bilim adamları ilk bakışta inanılmaz görünen sorunlara elatma cesaretinden ve romantik duygusundan (!) yoksun görünüyorlar. (Oysa) çalışmaların çok daha çabuk ilerlemesini sağlayan "alışılmışın" dışına çıkabilen bilim adamlarıdır" [11].

Burada bazılarınızın aklına takılmış olduğunu sandığım bir soruya değinmeden geçemeyeceğim: Çubukla maden veya su damarı bulma konusu üzerinde bunca yazı yazılmış olduğuna göre, bunun bir "aslı" veya "gerçek yanı" olmasın?

(10) Tromp'un saydığı gerekçeler Karl Popper'in "bilimsel olmayan" (veya "metafizik") iddiaların en temel belirtisi olan "yanlışlanamazlık" ölçütüne tıpa tıp uyuyor.

(11) Bk: MG I, s.105. Tromp kitabında "Radyestezi" konusuna da değiniyor, ancak biz bu konuyu ilerde ayrıca inceleyeceğimiz için şimdilik değinmeden geçeceğim. Göreceğimiz gibi, radyestezinin bir özelliği çatal çubuk yerine bir "sarkaç' kullanılması, ayrıca su ve maden damarı aramaktan çok tıpta, hastalık teşhisinde kullanılan bir yöntem olması.

Elbet bu soru bütün şarlatanlık türleri için geçerli, zira her tür şarlatanlık insanların büyük ilgisini çekmiş, o nedenle de birçok araştırmaya ve yazıya konu olmuş. Hani "Ateş olmayan yerden duman çıkmaz!" diye bir söz vardır, bu da o hesap. "Yüzyıllar boyunca bunca insan hep yanılmış olabilir mi?" türünden bir soru geliyor ister istemez insanın aklına. İzin verirseniz kısaca açıklayayım: Elbette, "ateş olmayan yerden duman çıkmaz", ama asıl önemli olan ateşi kimin yaktığı! Başka bir deyişle, dumanın nereden kaynaklandığı!

İlerde göstermeye çalışacağım gibi, bazı inançları güçlü duyguların etkisi altında hayal gücü üretebilir. Dinî inançların ezici çoğunluğu bu yolla üretilmiştir. Din adamları eğitim yoluyla bu tür inançları kuşaktan kuşağa aktarırlar, böylece bunlar hem yaygınlaşır, hem de "kutsallık", dolayısıyla "dokunulmazlık" kazanır. Bu işin bir yönü.

Dinle ilgisi olmayan, hattâ bazan dinî inançlara ters düşen, çubukla su bulunabileceği türünden inançların nasıl bu kadar geniş bir ilgiye konu olabildikleri sorusuna gelince: Burada basit insanların her "ilginç" şeye hemen inanmaya teşne olmalarının yanısıra, çok başarılı bazı örneklerden fazla etkilendikleri de şüphe götürmez. Maden veya su damarı bulmada "çatal çubuk" yönteminin başarılı sonuçlar vermiş olmasını ise kısmen "rastlantı" ile, kısmen de yöntemi kullanan bazı kişilerin gözlemsel verilerden ustaca yararlanmış olmasıyla açıklamak mümkün. Gelin, en iyisi bunu su bulmada büyük ün yapmış olan birisi üzerinde deneyelim.

Sözünü etmek istediğim kişi tanınmış romancı Kenneth Roberts'in üşenmeyip hakkında kocaman bir kitap yazdığı Henry Gross adında bir Amerikalı. Gardner'in anlattığına göre, Roberts'in kitabı bir "bilimsel düş" romanı kadar ilginç hikâyelerle dolu imiş[12]. Gross'un su bulmadaki dehasını anlamak için şu kadarını bilmek yeter sanırım: "Gross sadece su damarlarının yeraltındaki kıvrımlarını saptamakla kalmıyor, aynı zamanda suyun ne kadar derinde olduğunu, hangi tarafa doğru aktığını ve akıntının saniyedeki miktarını, hattâ içilebilir olup olmadığını - en ince ayrıntılarına varıncaya kadar - belirleyebiliyor"muş! Gerçekten de inanılır gibi değil, zira bu işin uzmanları yer üstünde akan sular için bile bu kadarını başaramazlar, öyle değil mi?

İyi de, Gross bütün bunları gözü kapalı nasıl biliyor? Kullandığı yöntem çok basit, ama kırk yıl düşünseniz bulamazsınız: Çubuğa sorular sorarak! Eğer çubuk yere doğru burkulursa, bu "evet", ye-

(12) *"Henry Gross and His Dowsing Rod"* (1951). Bk: A.E. s. 106 vs

rinden kıpırdamazsa, "hayır" demekmiş. Şimdi anladınız değil mi? Morse bile bundan daha kısa, daha kolay bir şifre bulamazdı! Sizin anlayacağınız, bu Gross çubukla eni konu konuşarak ondan istediği bütün bilgileri alıyor.

Gel zaman, git zaman, Gross 1949'da su bulmak için suyun arandığı bölgeye gitmek gerekmediğini, bunu uzaktan yapabileceğini keşfetmiş. Bu yeteneğini öylesine geliştirmiş ki, 1950'de ta Bermuda'da üç büyük su kaynağı bulmayı başarmış! (Bermuda nire, Gross'un oturduğu Kennebunkport nire! İkisi arasında tam 800 mil var, düşünün!) Bütün yaptığı da şu: Bayan Roberts bir Bermuda haritası üzerinde kalemini gezdiriyor, tam kaleminin ucu haritada su bulunan bir noktaya geldiğinde, Gross'un harita üstünde tuttuğu çubuk aşağı doğru burkuluyor, hepsi o kadar! Düşünün ki, o sıralarda Bermuda'da tek bir tatlı su kaynağı yokmuş, üstelik adada büyük bir susuzluk hüküm sürüyormuş, buna rağmen Gross'un dedikleri doğru çıkmış. Şimdi nasıl demezsiniz, "İster inan, ister inanma!" Bir başka defasında Gross bir Afrika haritası üstünde de aynı yöntemi denemiş ve Sahra Çölünün altında muazzam bir su damarı keşfetmiş. Ancak gerçekten de böyle bir damar olup olmadığı (Gardner'in bunları anlattığı tarihte, 1952) henüz bilinmiyormuş. Belki bugüne kadar o da bulunmuştur, kim bilir!

Haa, Gross'un marifetleri bunlarla da bitmiyor: Çubukla insanların nerede olduklarını da saptayabiliyor, bir dostunun kapısı önüne geldiğinde evde kimler olduğunu bilebiliyor, ormanda saklanmaya çalışanların ve kaybolan eşyaların yerini bulabiliyormuş. Bir defasında takma bir deniz motorunu düştüğü 5 metre derinlikten bulup çıkarmış. Daha buna benzer bir sürü "buluş"ları var, ama hepsine değinemeyeceğim. Yalnız radyestezi konusunda da bir çok başarılı deneyler yaptığı anlaşılıyor. Örneğin sarkaçla hayvanların, yumurtaların, hattâ fotoğraflardaki insanların cinsiyetini saptayabiliyormuş[13]!

Roberts'in anlattıklarından "yan tutma", "abartma" ve benzeri faktörlerin payını çıkarsak bile, Gross'un bütün başarılarını yatsıyamayız. Ancak başarılarının kaynağı ne, asıl sorun burada. Herşeye inanıverenler için sorun yok elbet: Anlatılanların yarısı bile doğru olsa, adamın doğa üstü bir yeteneği olduğu şüphe götürmez! Ancak inanmaya çok hevesli bir tip değilseniz, bu anlatılanlardan hiç değilse bir bölümünü aklınızın almayacağı da şüphe götürmez. Hadi diyelim ki, arazi üzerinde su ararken çubuğun dalma hareketini -Barrett'in yaptığı gibi- bir takım bilinen veya bilinmeyen fiziksel

(13) Bk: MG I, s. 107-108.

kuvvetlerin etkisiyle açıkladınız, ama aynı hareketin basit bir harita üstünde gerçekleşmesine ne buyurulur? Ortada su yok, birşey yok! En az şüpheci olanlarınızın bile burada birşeylerden "kuşkulanması" gerekmez mi?

Gerekir elbet! Ancak kuşkulanmakla iş bitmiyor, asıl önemli olan, Gross'un başarılarını -elden geldiğince- "doğal" nedenlerle açıklayabilmekte. İlk akla gelen Gross'un herhangi bir "hile" yapmış olabileceği, yani bir tür "gözboyacılık" numarası çevirdiği. Ancak bu çok uzak bir ihtimal, zira bunu açıklamak daha zor. Kaldı ki, Gardner'in dediğine bakılırsa, Gross basit ve çok samimî bir insanmış, bütün bunları nasıl başarabildiğine kendisi de şaşıyor ve anlamaya çalışıyormuş[14]. Dolayısıyla başka bir açıklama bulmak gerekiyor. Bir düşünün bakalım, sizce bu nasıl olabilir? (Hemen hatırlatayım: Bu tür olaylar karşısında önce siz akla yakın bir açıklama denemesinde bulunmazsanız, benim bu konuda size yardımcı olmam çok zorlaşır. Ayrıca bu kitabı yazmış olmamın da pek fazla bir anlamı kalmaz.)

Önce olayı bir defa daha gözünüzün önünde canlandırmaya çalışın, lütfen. Bir çatal çubuğu iki dalından ellerinizle sıkıca tutmuş arazi üzerinde yürüyorsunuz, yürüyorsunuz, derken çubuk aşağı doğru kıvrılıveriyor!

Bana kalırsa, burada insan kendine önce şu soruyu sormalı: Birisinin eline böyle bir dal verip - herhangi bir amaç belirtmeden- yürümesini söyleseniz, dal sözü geçen hareketi yapar mı? Elbet buna cevap verebilmek için bunu birçok kişi üzerinde denemek gerekir, öyle değil mi? Ben denemedim, bu nedenle sorumun cevabını kendim de bilmiyorum, ancak cevabın olumlu olacağını sanmıyorum. Bir an için olumlu olduğunu düşünelim: Bu neyi kanıtlar? Bu durumda çubuğu tutan kişiye bunun nedenini soracak olsanız, çok muhtemelen kollarının çubuğu tutmaktan yorulduğu için adalelerinin gevşediğini, bu yüzden de çubuğun ters döndüğünü söyleyecektir. Ancak deneyin amacı belirtilmemişse, olaya yeraltı sularının neden olduğunu söylemesi ihtimal dışı olsa gerek. Gross gibiler ise amacın ne olduğunu biliyorlar, üstelik bu yöntemle su bulunduğunu kaç defa duymuş ve buna yürekten inanmış kişiler. Buna bir de aynı başarıyı kendilerinin sağlamak arzusuyla tutuştuklarını ekleyin, sanırım sorunun cevabına biraz daha yaklaşmış olursunuz.

Ancak, tam cevabı buluncaya kadar daha bir hayli yol almanız gerekecek, zira bu saydığımız faktörler de Gross gibilerin başarısının sırrını açıklamaya yetmiyor. Evet, Gross belki su bulma isteğini

(14) Bk: A.E. s.108

-bilinçli veya bilinçsiz- kas hareketleriyle elindeki çubuğa aktardığı için çubuk ters dönüyordur, ama bu hareketin meydana geldiği noktada çoğu zaman su çıkmış olmasına ne buyurulur? Her eline çatal çubuk alıp yürüyenin su bulmadığı bilindiğine göre, olayı sadece "rastlantı" ile açıklamak da mümkün değil. O zaman geriye iki ihtimal kalıyor: Ya Barrett ve Tromp'un iddia ettikleri gibi, yeraltındaki su damarlarından yayılan bazı -bilinen veya bilinmeyen- kuvvetler şu veya bu yoldan olaya neden oluyorlar. Ya da su arayan kişi eski deneylerinden edindiği bilgi birikimine dayanarak bir tahminde bulunuyor, tahminlerinden bir kısmı da tutuyor.

Bilinen fiziksel teorilerin ışığında birinci açıklamanın doğru olma şansı yok gibi, ayrıca bu konuda jeologların yaptıkları deneylerin hiçbiri olumlu sonuç vermediği için jeologlar bundan böyle bu konuda herhangi bir araştırma yapmamaya karar vermişler[15]. Geriye kalıyor ikinci alternatif. Burada olayın şöyle açıklanabileceğini sanıyorum: Bir arazinin yüzeyindeki bazı işaretler - bu konuda uzman olanlara- birçok ipuçları verir. (Herhalde kuyu açmada deneyim kazanmış kişiler bu tür işaretlerden yararlanıyorlar, yoksa "kuyuculuk" diye bir meslek olmazdı.)[16] Ancak burada asıl önemli faktör şu olsa gerek: Nereyi kazarsanız kazın, "yeterince" kazdığınızda suya rastlarsınız. Hattâ bazı arazide suya "rastlamamak" imkânsız gibidir. (Bermuda'nın da böyle bir yer olduğu anlaşılıyor.) İnsan her zaman su bulamayabilir, ancak başarısızlık için pek çok mazeret gösterebilirsiniz: ya su kendiliğinden yolunu değiştirmiştir, ya da dinamit kullanılması buna neden olmuştur v.b.g. Sizin anlayacağınız, su bulamayışınızı açıklamak için "Kırk dereden su getirebilirsiniz!.."

İnsan biraz daha düşünürse, bunlara benzer başka açıklamalar da bulabilir, ama bence bu konuda daha fazla kafa yormaya değmez, zira çubukla su bulunabileceği inancı kısa yoldan para kazanmak isteyenlerin uydurdukları bir masaldan başka birşey değil. Üfürükçüye giden hastalar da bazan iyileşiyor, ancak iyileşmeyi üfürükçünün erdemine ve ustalığına yormak için insanın çok saf veya düpedüz aptal olması lazım, öyle değil mi? Ne var ki, genellikle başarı veya başarı masalları bu tür konular üzerinde uzun

(15) Bk:*H. Knoblauch*: A.E. s.160-63

(16) Bu konuyu inceleyen bazı bilim adamları çubukla su arayan kişide "son derece duyarlılaşmış görme duyusu" yardımıyla bulunduğu arazinin en küçük yapı özelliklerini farketme yeteneği olduğu, bu kişilerin zamanla ne tür arazilerde su bulunabileceğini "okumayı" öğrendikleri, bu pratik bilgiye dayanarak çubuğu gereken noktada hareket ettirdikleri sonucuna varmışlar. Bk: *Knoblauch*: s. 156, ayrıca Bk: MG I, s.109

boylu düşünmeye alışık olmayan insanları çabuk etkiler, hele bu insanlar sözkonusu başarıdan kendileri de yararlanmaya can atıyorlarsa! Bir an şöyle düşünün: Büyük bir çiftliğiniz var, ama birkaç yıldır kuraklık hüküm sürdüğü için ürün alamıyorsunuz, derken çatal çubukla su bulmada usta olduğunu söyleyen bir adam çiftliğinize çıkageliyor ve size iş teklif ediyor, hem de aşırı bir ücret istemiyor. Ne yaparsınız bu durumda? Teklifi kabul edersiniz, öyle değil mi? Bu yöntemin geçerliliğine inanmasanız bile "Hadi bir de biz deneyelim!" demeniz çok mümkün. Şimdi bir an için adamın bir iki boşa giden denemeden sonra arazinizin bir yerinde su bulduğunu düşünün. Bu durumda, amacınıza vardığınız için elbet sevinirsiniz, ama adamın bu işi nasıl başardığı konusu üzerinde pek fazla kafa yoracağınızı sanmam, çünkü sizi burada ilgilendiren elde edilen sonuçtur, sonucun nasıl elde edildiği değil.

Şarlatanların ününün çabucak yayılmasında bu pratik başarıya dönük tutumun önemli bir rol oynadığı kanısındayım. Burada kişi aradığını elde edince, bu sonucu kendisine yardım eden kişinin ustalığına, hattâ üstün yetenekli oluşuna yormaya hazırdır. "Acaba bu adam gerçekten de usta mı?" türünden sorular sormak pek geçmez aklından. Kendinizi biraz da o kişiye karşı şükran borçlu hissedersiniz. Bu tür duygular içinde aklınızdan geçen şüpheleri de bastırmaya çalışırsınız. Oysa daha önce siz kendiniz çiftliğinizde kuyu açmayı veya bir uzmana açtırmayı akıl etmiş olsaydınız, belki çok daha büyük bir başarı elde edebilirdiniz.

Aslında bu söylediğim bir bakıma Gross gibiler için de geçerli, zira bu kişiler isteseler di, işe hiç çatal çubuğu karıştırmadan da iyi bir "su bulma uzmanı" olabilirlerdi. Daha doğrusu, başarılarında bu çubuğun herhangi bir rolü yok, gene herşeyi deneyimlerine borçlular. Ancak çatal çubuğun olaya "gizemli" bir hava verdiği, onu kullanan kişiye de ayrı bir otorite kazandırdığı yadsınamaz. İnsanlar daima gizli yeteneklere karşı büyük bir hayranlık duymuşlar, bu tür yetenekli (olduğuna inandıkları) kişileri sıradan yeteneklilere tercih etmişlerdir. Evet, Gross sıradan bir "su uzmanı" olarak da para kazanabilirdi, ama işe o "sihirli" çubuğunu karıştırdığı için daha fazla para kazandığı anlaşılıyor. Belki, Gardner'in dediği gibi, kendisi de sihirli çubuğunun kerametine inanıyor, ama o kadar da saf biri olmasa gerek, zira Roberts'la birlikte bir şirket kurmuş, (o zamanki parayla) kuyu başına en az 100, en çok 1000 dolar alıyormuş[17]. (Hep merak etmişimdir: Acaba hünerlerini parasız dağıtan, hattâ çok ucuza satan şarlatan da çıkmış mıdır?)

(17) A.E. s.113

Az kalsın unutuyordum: Madalyonun bir de öteki yüzü var. Sizin anlayacağınız, sihirli çubuk her başvurana kazanç sağlamıyor, zira eline her çubuğu alan su bulamıyor, bulsa da astarı yüzünden pahalıya geliyor. Gardner'in anlattıklarına bakılırsa, özellikle petrol aramada kullanılan benzer bir aygıt (Doodlebug) bir sürü tartışma ve sürtüşmelere yol açıyormuş. Örneğin size birisi gelip arazinizde bu "doodlebug"la petrol bulunabileceğini söylüyor, siz de "olur" diyorsunuz, sonra o kişi yaptığı araştırmalardan sonra belli noktalarda petrol olduğunu söylüyor, siz de bunun üzerine kuyu açması için bir petrol şirketiyle anlaşıyorsunuz, ama şirketin mühendisleri başka noktalarda kuyu açmak gerektiğini söylüyor, derken aranızda tatsız bir hır gür çıkıyor. Elbet "doodlebug"a daha çok güveniyorsunuz.

Jeologlara sorarsanız, bu aygıtın petrol aramayla uzaktan yakından bir ilgisi yok. Aygıtı kullananlara sorarsanız, bu aygıt "petrolün kokusunu hemen alırmış", jeologlar ise salt "yeniliklere gözlerini kapadıkları" için böyle diyorlar. İddialarına göre, bu alet ya yerçekimi ilkesine göre çalışıyor, ya da petrolün yaydığı bilinmez türden elektromanyetik dalgaları farkediyormuş. (Bakın, gene "gizli" kuvvetler karıştı işin içine!) Bir kısmı bayağı gösterişli olduğu anlaşılan bu tür aletlerin "mucitleri" (demek birçok çeşidi var!) aleti ancak kendilerinin kullanabileceği gerekçesiyle başkalarına el sürdürmüyorlarmış[18]. Elbet nedenini anlıyorsunuzdur...

Kolayca tahmin edebileceğiniz gibi, bu aletle petrol bulma şansı, sihirli çubukla su bulma şansından bir hayli düşük, ama ya bir de bulunursa?.. Umuda kapılma inanıvermenin ana etkenlerinden biridir, bu nedenle işin ucunda büyük paralar vehmeden basit insanlar bu şarlatanların vaadlerine kanarak bazan büyük ücretler ödüyor ve ödedikleriyle kalıyorlarmış. Petrol bulunmadı mı, şarlatan mazeret bulmada hiç zorlanmaz; bölgedeki herhangi bir bilinmeyen kuvvet aletinin ibresini saptırmıştır, falan... Biliyorsunuz, şarlatanlar hiç yanılmaz!

Ama onların da fazla hakkını yemeyelim: Bazan yanılmadıkları da oluyor! Nitekim, bu "Doodlebug" denen aletle bir defasında Oklahoma'da 1943'de son yirmi yılın en büyük petrol rezervi bulunmaz mı? Böyle bir başarının yüzlerce başarısızlığı kolayca unutturabileceğini tahmin edebilirsiniz. Zaten öyle olmasa şarlatanlar tutunabilirler miydi? Gerçi şans da bazan insan hayatında olumlu bir rol oynar, ancak "akıllı" adam odur ki, kaderini şansın (yani "rastlantılar"ın) belirlemesine elden geldiğince az fırsat vermeye,

(18) Bk: MG I, s.114

başka bir deyişle, davranışlarını "bilgi"ye dayandırmaya çalışır. Hele bilginin varolduğu yerde şansa güvenmek ancak akılsızların kârıdır. Kısadan hisse: Eğer arazinizde su veya petrol aramak istiyorsanız, "siz gene en iyisi bu konuda uzman olan bir mühendise başvurun" derim, zira böyle bir kişinin başarı şansı, çubukçununkine kıyasla daha yüksektir. Elbet çubukçuya da başvurabilirsiniz, yeter ki başvuracağınız kişi bu yöntemle çoğu zaman başarılı olduğunu kanıtlamış biri olsun, zira onun bu başarısını -tıpkı uzman kişi gibi- pratik yoldan elde ettiği bilgilere borçlu olduğu şüphe götürmez.

(ii) Kayıp insanlar, eşya ve suçlular nasıl bulunur?

Okkült yöntemlerin uygulama alanlarının zamanla genişlediğini daha önce belirtmiştim. Nitekim, hatırlayacaksınız, işe arazide su bulmakla başlayan Gross, sonradan bu yöntemi harita üzerinde su arama şeklinde geliştirmiş, onunla da yetinmeyip insan ve eşya arama işinde de kullanmıştı. Aynı şekilde, Tromp bu yöntemden cinsiyet saptama işinde yararlanıyordu. Her önüne gelen sihirli çubuktan yararlanamadığına göre, burada da insanın özel bir yetenekle donatılmış olması gerekiyor. Hattâ, Hindistan'daki profesyonel su arayıcılar örneğinden de anlaşılacağı gibi, keramet çubukta değil, insanda. Nitekim zamanla çubuk mubuk kullanmadan kayıp insanları, eşyaları, hattâ suçluları bulup çıkaran özel yetenekli insanlar türediğini görüyoruz. Bunlardan en ünlüsü ve de en ilginci Gerard Croiset adındaki Hollandalı "duyarlı"[19]. 20. Yüzyılın bu alandaki "süper yıldızı" sayılan Croiset'ye -onu en yakından tanıyıp incelemiş olan parapsikolog- Prof. Tenhaeff "Mozart veya Beethoven ayarında bir duyarlı" diyormuş[20]. "Biyografisini yazanlara bakılırsa, Croiset bu yüzyılın en içinden çıkılmaz suçlarını çözmüş, sayısız kayıp eşyanın izini, yüzlerce kayıp insanın yerini bulmuş. (Bu nedenle kendisine "psişik detektif" lâkabı takılmış.) Ruh gücüyle hastaları iyileştirme yeteneği bakımından Cayce ("Keysi" okunur) den geri kalmazmış. İlerde olacakları haber verme konusunda da üstüne yokmuş. Nitekim çeşitli vesilelerle yaptığı kehanetlerin bir çoğu doğru çıkmış. Söylendiğine göre, bu marifetlerinin çoğunu bilim adamlarının denetimi altında gerçekleştirmiş, bu nedenle Croiset'yi

(19) İngilizce 'sensitive' sözcüğünün karşılığı olan bu sözcüğü "çeşitli paranormal yetenekleri olan kişi"nin kısaltması olarak kullanıyorum.

(20) Bu konuda baş kaynağım *P.H. Hoebens*'in yazıları. Bk: *"Gerard Croiset: Investigation of the Mozart of "Psychic Sleuths"*, SCP. s. 122. ('Croiset' sözcüğü Fransızca olup "Kruvaze" okunur.)

Bayan Piper'den bu yana en sıkı şekilde incelenmiş duyarlılardan biri saymak gerekirmiş[21]. Kendisini yakından incelemiş olanların başında da dünyada ilk kez bir "parapsikoloji" kürsüsünün başına getirilmiş olan Prof. W. Tenhaeff geliyor.

Burada hemen bir noktaya değinmeden geçemiyeceğim. Yukarda yazılanlardan da görüldüğü gibi, Croiset akla gelebilecek hemen her tür "gizli" şeyi meydana çıkarma, bir başka deyişle, her "sırrı" çözme konusunda virtüyöz olan bir kişi. Bu virtüyözlüğünü de şaşmaz bir "sezgi"ye borçlu olduğu anlaşılıyor. Bu bakımdan kendisini "Paranormal Olaylar" bölümünde incelemem belki daha doğru olurdu, ama su çubuğu ile harita üzerinde kaynak bulan, aynı çubukla kayıp insan ve eşyanın yerini saptayan Gross'tan sonra Croiset'yi incelemenin daha uygun olacağını düşündüm. İnsan bu iki kişiyi karşılaştırınca, aslında çubuk veya sarkaç gibi aygıtların işe bir tür objektif bir hava verme amacına yönelik bir "trompe l'oeil" olduğu kuşkusuna kapılıyor. Anlaşılan Croiset bu tür araçlara başvurmaya gerek görmeyecek kadar duyarlılığına güvenen bir kişi. Paranormal yeteneklere inanmayan birçok kültürlü Hollandalı bile Croiset'nin gerçek bir "duyarlı" olduğu kanısındaymış. Bu mucizeler yaratan adamın hayatını yazan Amerikalı gazeteci J.H. Pollac tam beş yıl boyunca Croiset hakkında anlatılanları defalarca kontrol etmiş ve sonunda şu yargıya varmış: "İnanılmaz, ama doğru!"

Konuya bir "şüpheci" olarak yaklaşan Hoebens'e göre de Croiset hakkında anlatılanlar gerçekten "inanılmaz", ama doğru oldukları çok şüpheli. En iyisi gelin, Croiset'nin inanılmaz başarılarından birkaçını birlikte gözden geçirelim.

Pollack'ın anlattığına göre, Croiset pek çok açıklanamayan olayın çözümünde Hollanda polisine yardımcı olmuş, bu yüzden de kendisine "psişik detektif" adı takılmış. Bunlardan biri, birdenbire ortadan kaybolan bir çocuğun sadece başına gelenleri değil, cesedinin nerede ve ne zaman bulunacağını bütün ayrıntılarıyla doğru tahmin etmiş olması[22]. Pollack Croiset'nin buna benzer bir olayı nasıl çözdüğüne bizzat tanık olmuş. Bu sefer 1960'da Eindhoven kentinde kaybolan 4 yaşındaki bir çocuğun nasıl kaybolduğunu ve

(21) A.E. s.122

(22) Gerçi ben burada ağız alışkanlığı 'tahmin' deyimini kullandım, ama birçoklarına göre burada düpedüz "bilme" sözkonusu. Nitekim, Prof. Tenhaeff bu olayı anlatırken Croiset'den "para-gnost" diye sözediyor. 'Paragnosis' birşeyi özel bir sezgi veya duyarlılık sayesinde *bilmek* demek. Yukarda anlatılan olayın ayrıntıları için, Bk: *Hoebens*, A.E. s. 124, vs.

cesedinin ne zaman ve nerede bulunacağını -olayı gözleriyle görmüşçesine- polise bildirmiş, çocuğun cesedi tam da onun dediği yerde bulunmuş. Bir başka defa Vooburg kentinde Wim Slee adında 6 yaşındaki bir çocuğun kaybolduğu Croiset'ye haber veriliyor, ama neden sonra. Önce polisler bir polis köpeğiyle çocuğun cesedini aramaya çıkmışlar. Köpek polisleri çocuğun sık sık oynamaya gittiği De Vliet adındaki kanal boyunca sürüklemiş, ama bir sonuç alınamamış. Bunun üzerine çocuğun kaybolduğu ve bulunamadığı gazeteler, radyo ve televizyon aracılığıyla etrafa duyurulmuş. Bundan da bir sonuç çıkmayınca çocuğun amcası - o sırada yurt dışında bulunan- Croiset'ye haberi ulaştırmış. Bunu duyan büyük detektif telefonda kendisine çocuğun kanalda boğulduğunu, cesedinin de birkaç gün sonra bir köprü, bir savak veya benzeri bir yer yakınında su yüzüne çıkacağını bildirmiş. Ceset cumaya kadar bulunmazsa durumdan haberdar edilmesini tembihlemiş.

Cuma günü de çocuğun izine rastlanmayınca Croiset Voorburg'a gelir. Yanında çocuğun suya düştüğü yerin de bir krokisini getirmiştir. Polisleri de arabasına alıp De Vliet kanalına doğru yola çıkar ve daha önce polis köpeğinin işaret etmiş olduğu noktada arabayı durdurur. Kendi deyişiyle durdukları noktaya vardıklarında içini "güçlü duygular" kaplamıştır. Van Woudenburg adındaki polis Croiset'nin krokisiyle durdukları yer arasında "belirgin benzerlikler" görür. Croiset çocuğun o noktada boğulmuş olduğunu, ancak cesedinin salı sabahı 800 yarda kadar aşağılarda, bir köprü yakınında su yüzüne çıkacağını söyler. Çocuğun cesedi gerçekten de tam onun dediği gün tam dediği yerde su yüzüne çıkmaz mı? Şimdi siz gelin de bu adamın "doğa üstü" bir sezgisi olduğuna inanmayın! Hem düşünün ki, Croiset daha buna benzer nice "bilinmeyen denklem"i çözmeyi başarmış! Tenhaeff gibi bir profesör boşuna inceleme konusu yapmamış Croiset'yi!..

Sıradan insanların bu tür başarılar karşısında büyük bir hayranlık duymasını anlamak zor olmasa gerek, ama bir parapsikoloji profesörü de aynı hayranlığı paylaşıp neredeyse bütün ömrünü bu tür olayları incelemeye hasredince iş daha da bir önem kazanıyor, öyle değil mi? Ancak, gene de insanlar arasında bu tür anektodları şüpheyle karşılayan, hattâ en şüphe edilmez gibi görünen olaylar karşısında bile "Acaba bütün bu anlatılanların daha "doğal", daha akla yakın, sözün kısası daha "bilimsel" bir açıklaması yapılamaz mı?" diye soranlar var. İşte Hoebens de bu "münafık"lardan biri. Sanki hiçbir şeye inanmamaya yemin etmiş gibi, yukarda andığım üç olayı didik didik ediyor ve her birinin "doğal" biçimde açıklana-

bileceğini, dolayısıyla Croiset'de özel "gizli" yetenekler olduğuna inanmak için bir neden olmadığını göstermeye çalışıyor[23]. Keman çalmasını bilmeyen veya iyi çalamayan bir kimse büyük bir virtüyözü dinlerken benzer duygulara kapılabilir. Nitekim, Pagannini'yi dinleyenlerin bir çoğu onda insan üstü, hattâ "şeytansı" bir yetenek olduğu duygusuna kapılmışlar. Son derece zor çarpma veya bölme işlemlerini neredeyse bir bilgisayar hızıyla akıldan yapabilen aritmetik virtüyözleri de insanlarda buna benzer bir izlenim uyandırmamış mıdır?

Ama gene de insanın bu tür duygulara kapılıp bu üstün başarıların normal insanlarda bulunmayan bir yetenekten kaynaklandığını düşünmesi bence işin kolayına kaçmaktan başka birşey değil. Aslına bakarsanız, sıradan insan bu tür konuları fazla kurcalamaya üşendiği için, yani bir tür "düşünme tembelliğinden" ötürü, böyle üstün başarılı kişilerde "apayrı" bir yetenek var sanır. Aritmetik virtüyözlerini ele alalım: Bütün matematiksel işlemlerin temelde deduktif mantık kurallarına dayandığını biliyoruz, yoksa bilgisayarların bu işlemleri yapması mümkün olmazdı. Ancak 100 metreyi 10 saniyede koşabilen atletler olduğu gibi, verilen bir aritmetik işlemini -hem de kafadan- büyük bir hızla yapabilen insanlar da var. Bu onlarda "mantık-üstü" (bazılarının "sezgi" adını verdiği) bir yetenek olduğunu mu gösterir? Şüphesiz hayır! Anlaşılan bu gibi kişiler verilen rakamları bir kağıda yazarcasına belleklerine kaydedebiliyor, ondan sonra da istenen işlemi normal insanlardan çok daha hızlı biçimde yapabiliyorlar, hepsi bu. Zaten aritmetik vitüyözleri arasından büyük "matematikçi" çıkmamış olması da bunu kanıtlamıyor mu?

Her ne ise, biz gene asıl konumuza dönelim:.

Croiset'nin başarıları ilk bakışta gerçekten de "akıl alır" gibi değil, ama, dediğim gibi, bunları aklımızın almaması biraz da bu konuda aklımızı çalıştırmamamızdan kaynaklanıyor olsa gerek. Nitekim, biraz düşünürsek, bu başarılarda şansın yanında, Croiset'nin "gerçek" bir detektif gibi hareket etmiş olduğunu görürüz. Sizin anlayacağınız, onun da tıpkı bir Sherlock Holmes gibi, ipuçları toplamayı çok iyi beceren ve topladığı ipuçlarını çok iyi değerlendirebilen, bunlara dayanarak çok iyi mantıksal çıkarımlar yapabilen, bu arada insanlardan -belli etmeden- birçok bilgiler toplayabilen "usta" bir detektif olma ihtimali hiç de yabana atılamaz.

Bir de şu var: Yaptığı tahminlerin kaçta kaçı "doğru" çıkmış acaba? Bu soru şu bakımdan önemli: İnsanlar genellikle Croiset gi-

(23) Ayrıntılar için, Bk: *Hoebens*, s. 128-29. Ayrıca, s.140

bilerinin birkaç göz kamaştırıcı başarısını duydular mı, onun birçok defa yanılmış da olabileceğini düşünmezler, düşünmedikleri için de onlarda "doğa dışı" bir yetenek vehmederler. Oysa yukardaki soruyu sorup istatistiksel bir araştırma yapmak zahmetine katlansalardı, belki de kendilerini böyle bir vehme kaptırmazlardı. İşte Hoebens bunu yapmaya çalışmış. Croiset ile ilgili olarak elde istatistiksel veriler olmadığını görünce, değişik kaynaklardan bilgi edinmek istemiş, bunlar arasında en çok da gene Prof. Tenhaeff'in yazdıklarından yararlanmaya çalışmış. Tenhaeff'in bir kitabında şu bilgileri verdiği anlaşılıyor: Croiset'ye kaybolan kişileri bulması için haftada ortalama 10 -12 kişi başvuruyormuş. Yılda aşağı yukarı 500 kişi ediyor. Croiset 40 yıl kadar bu işi yapmış olduğuna göre kendisine bu iş için toplam yaklaşık 20.000 kişi başvurmuş oluyor. Bunlardan yarısını geri çevirmiş olsa bile, Croiset'nin bütün ömrü boyunca on bine yakın olayla ilgilenmiş olması muhtemel. En azından beş bin kaybolma olayını incelemiş olmalı. Sizce bunlardan kaçında başarı sağlamış olabilir? Kesin birşey söylemek imkânsız elbet, ama gene de büyük bir kısmının başarısızlıkla sonuçlanmış olduğu bence şüphe götürmez. Yalnız, ne var ki, genellikle bir büyük başarı bile en azından on başarısızlığı unutturmaya yeter. İnsan belleğinin başarıya büyük bir pirim verdiğini, buna karşılık başarısızlıkları unutma eğiliminde olduğunu birçoğunuz farketmiş olmalısınız. Nitekim, Prof. Tenhaeff'in de eserlerinde hep Croiset'nin en çarpıcı başarıları üzerinde durduğu, başarısızlıklarını ise hiç anmadığı anlaşılıyor. Unutmayın: Tenhaeff "paranormal" yeteneklerin varlığına yürekten inanan bir kişi, ömrünü de bu inancın "temelsiz" olmadığını kanıtlamaya adamış. Croiset ise neredeyse elindeki en büyük koz, bu nedenle onun sadece başarılarını sergilemekte "meslekî" çıkarı var. Buna karşılık, Hoebens de, benim gibi, bu inancın boşluğundan emin bir "şüpheci", dolayısıyla onun da Croiset'nin başarısızlıklarını bulup vurgulamakta çıkarı var.

Bu noktayı böylece açıklığa kavuşturduktan sonra, Hoebens'in saptadığı başarısızlıklardan en önemli bulduğum birkaç örneği sizin de dikkatinize sunmak istiyorum. Kararı kendiniz verin: Croiset, benim de düşündüğüm gibi, çok yetenekli, ama "normal" bir detektif mi, yoksa "doğa üstü" yetenekleri olan biri mi?

1956'da Croiset kaybolmuş olan 31 yaşındaki bir adamın hayatta olduğunu ve Almanya'da oturduğunu bildirmiş, oysa kısa bir süre sonra adamın cesedi Ootmarsum'daki bir kanalda bulunmuş.

1957'de 14 yaşındaki bir çocuk Utrecht nehri yakınındaki evinden kaybolmuş. Aile Croiset'ye başvurmuş, Croiset çocuğun ana-

sıyla babasını yanına alıp yöredeki kanallardan birinin kıyısına götürmüş ve kendilerine çocuğun düşüp boğulduğu noktayı gösterdikten sonra başsağlığı dilemiş. Bunun üzerine aile cenaze hazırlıklarına başlamış, ama gelin görün ki, çocuk birkaç gün sonra saklandığı samanlıktan çıkagelmiş!

1959'da Croiset gene kaybolan 13 yaşındaki bir çocuğu aramak üzere İtalya'nın Viareggio kentine çağrılır. Croiset, kendi demesine göre, hayalinde çocuğun oyun oynarken suya düşüp boğulduğunu "görmüştür", oysa çocuğun sonradan kavga ettiği bir arkadaşı tarafından öldürülmüş olduğu anlaşılır.

1966'da Croiset -bütün masrafları yerel bir komite tarafından karşılanmak üzere- üç kayıp çocuğu araması için Adelaide'e çağrılır. (Anlaşılan ünü ta Avusturalya'ya kadar gitmiş!) Bizim büyük detektif çocukların yeni yapılmış bir deponun altında gömülü olduğuna karar verir her nedense. Yapılacak tek şey depoyu yıkmaktır. Komite 4000 dolar toplayıp depoyu yıktırır. Beton zeminin altındaki toprak 4 yarda derinliğe kadar kazılırsa da çocukların cesetlerine rastlanmaz. Croiset "bir yarda daha kazılırsa, cesetlerin bulunacağı" kehanetinde bulunur, ama sonuç gene fos çıkar. (Bir kere akıl var, yakın var: Çocuklar öldürülmüş bile olsa, onları bu kadar derine gömmenin ne anlamı var? Yoksa katiller Croiset'nin çağrılabileceğini düşünüp tedbir mi aldılar?) Ancak, ne ilginçtir ki, bu pahalıya malolan "çuvallama" bile Croiset'nin ününü sarsmaya yetmemiş. Nitekim *Het Vrije Volk* adındaki Amsterdam gazetesi bu olaydan tam üç yıl sonra, AP ajansının bir teleksine dayanarak, "Avusturalya makamlarının yerinde araştırma yapılmasına izin vermediği yalanını" yayımlamış!

Hoebens'in andığı bir son örnek de şu:

1973 Haziran'ında Den Haag'da öldürülen bir Çinlinin akrabaları cinayetin sırrını çözmesi için Croiset'ye başvururlar. Bizimki kendilerine bu konuda Bay Senf'in çok daha fazla şeyler bildiğini söyler. Bunun üzerine öldürülenin akrabaları Senf'i kaçırıp suçunu itiraf ettirmek için üç saat boyunca adama işkence ederler. Oysa Senf'in itiraf edilecek bir suçu yoktur. Ertesi hafta Croiset hastanede tedavi görmekte olan Senf'e bir demet çiçek götürür ve artık "suçsuz" olduğundan emin olduğunu söyleyerek kendisinden özür diler[24]. Hoebens'in dediğine göre, bunlara benzer daha birçok örnek saymak mümkün, ancak biz gene en iyisi lâfı uzatmamak için burada keselim.

Bu sonuncu örnek yalnız bu tür kehanetlere güvenilmemesi

(24) Bütün bu örnekler için, Bk: A.E. s. 128-31

gerektiğini göstermesi bakımından değil, onlara inanmanın ne kadar zararlı, hattâ tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini hatırlatması bakımından da ayrı bir önem taşıyor. Ancak burada asıl sorulması gereken soru şu: "Nasıl oluyor da, Tenhaeff gibi bir "profesör" bile tahminleri bazan doğru, bazan yanlış çıkan bir adamda "doğa üstü" bilme yetenekleri vehmedebiliyor?

Bu soruya "Paranormal Olaylar" bölümünde uzun boylu cevap vermeye çalışacağım için ben şimdilik buraya kadar söylediklerime yeni birşey eklemek istemiyorum. Ancak, biraz düşünürseniz, Gross ile Croiset arasında büyük benzerlikler olduğunu görürsünüz. Biryol ikisi de hep belli bir konu üzerinde yoğunlaştırmışlar çalışmalarını, yıllar süren araştırmalar sonunda da ister istemez büyük bir bilgi birikimi ve deneyim kazanmışlar. İşleri "gizli" şeyleri meydana çıkarmak, ama aslında yaptıkları işin hiçbir gizli kapaklı yanı yok. Teknik adıyla yaptıkları iş düpedüz "detektiflik"[25], ama detektif olduklarını "gizlemek"te yarar görüyorlar, zira böyle davranmakla hem kazançları, hem de şöhretleri artıyor. Bazı cambazların ve göz boyacılarının yaptıklarını insanlar neden hayranlıkla izler? "İnsan üstü" güçleri veya yetenekleri olduğuna inandıkları için değil elbet, zira herkes bilir ki, bu kişiler sergiledikleri hünerleri - bazı özel yetenekleri yanında- çok sabır ve sebat isteyen uzun bir çalışma sonunda kazanmışlardır. Ancak biri çıkıp da en büyük usta veya uzmanların bile yapamayacakları şeyleri Tanrı vergisi özel bir yetenek sayesinde başardığı izlenimini uyandırdı mı, basit insanların hayranlığı daha da artar, zira çalışıp öğrenme gerektirmeyen her başarıda "mucizevî" bir yan vardır. İşte Croiset de böyle bir izlenim uyandırdığı için "psişik detektif" adıyla onurlandırılmış olsa gerek. Hastalarına şöyle bir göz attıktan sonra hemen doğru teşhis koyan (Charcot gibi) doktorlar vardır, aynı şekilde mantıksal çıkarım gücü çok kuvvetli, birkaç ipucundan hemen sonuç çıkarabilen usta detektifler de vardır. Croiset de bunlardan biri. Gerçi *Esotera* Dergisi Croiset'yi "hiçbir zaman hayal kırıklığı yaratmamış duyarlı" diye niteliyormuş, ama Hoebens'in verdiği başarısızlık örneklerinden de anlaşılabileceği gibi, burada büyük bir abartma olduğu apaçık.

(25) Fransızca 'détecter'. İng. 'to detect' "gizli birşeyi meydana çıkarma" anlamına geliyor. "Hafiye" anlamında 'detektif' de sıradan insanların çözemediği olayları gün ışığına çıkaran kişiye deniyor. Fizikte duyu organlarımızla algılayamadığımız nesne veya olayların varlığını ortaya çıkaran veya belli eden aletlere de 'detektör' deniyor. Ancak, her iki halde de doğal olayların gene "doğal" algılama yöntemleriyle meydana çıkarılması sözkonusu. Gross ve Croiset ise herkese vergi olmayan bir "duyarlılığa" sahip oldukları inancındalar.

Aslında Hollanda polis yetkilileri Croiset gibi "psişik" detektifleri pek ciddiye almamışlar, hattâ onlara kuşkuyla bakmışlar. Bu arada gerek Croiset'ye, gerekse onun akıl hocası olan Prof. Tenhaeff'e son derece ağır eleştiriler, hattâ düpedüz "suçlamalar" yöneltilmiş. Eleştiriciler arasında örneğin Tenhaeff'in 1953'de profesörlüğe yükseltilmesi vesilesiyle verdiği açılış dersinde tümüyle uydurma kaynaklara dayandığını göstermiş olan Spigt adındaki tarihçi var. "Okkült detektifler" üzerinde büyük bir kitap yazmış olan Kriminolog Filippus Brink ile 1959'da "Bay Croiset, siz bir duyarlı değilsiniz!" başlığını taşıyan ve Croiset'yi yerden yere vuran bir rapor yayınlamış olan Hamburg'lu polis görevlisi Pelz de bunlardan biri.

Croiset'yi kendi paranormal inançlarının en canlı kanıtı gibi gören Prof. Tenhaeff'in "protégé"sine aslı olmayan başarılar da atfettiği anlaşılıyor. Polis şefi van Roosmalen'in birgün yüzüne karşı "Sayın profesör, ben psişik detektiflik diye birşey olduğuna inanmıyorum!" demesi üzerine, Tenhaeff polisin çözemediği bazı vakaları Croiset'nin nasıl çözmeyi başardığını anlatarak kendisini ikna etmeye çalışır. Bunlardan biri bir adam öldürme olayıyla ilgilidir. Polis aylarca süren, ama sonuç vermeyen bir araştırmadan sonra Croiset'ye başvurmak zorunda kalmıştır. Croiset katilin eşkali hakkında öylesine açık seçik bilgiler vermiştir ki, polis hemen suçluyu yakalamıştır. İkinci olay ise bir hırsızlık olayı: Croiset bir fabrika işçisi olan hırsızı suçun işlendiği fabrikada teşhis edivermişmiş!

Tenhaeff'in söylediklerine inanmayan van Roosmalen işin aslını araştırmaya karar verir. Elde ettiği sonuç şudur: Cinayetin işlendiği iddia edilen kentte böyle bir cinayet işlenmemiştir. Croiset'nin teşhisi üzerine tutuklanın zanlının sonradan suçsuz olduğu anlaşıldığı için - kendisinden bol bol özür dilenerek- salıverilmiştir! Düşünün ki, bu iki olay Tenhaeff'ın "şüphe götürmez" birer kanıt diye öne sürdüğü olaylar!.. Gerisini varın siz hesap edin.

Dahası var: Filippus Brink adındaki polis görevlisi 1958'de "Hollanda'da Suç Araştırmalarında Başvurulan ESP'nin Bazı Yönleri" başlığını taşıyan bir doktora tezi yayımlıyor. (Dünyada ne polisler varmış meğer!) Brink -aralarında Croiset'nin de yer aldığı- dört tanınmış "duyarlı" ile bir dizi test yapmış. Kendilerine bazı fotoğraflar ve başka şeyler verip "izlenimler"ini soruyormuş. Kullandığı malzemenin bir kısmı polislik olaylarla ilgili, bir kısmı değilmiş. Bu geniş kapsamlı testler bir yıldan fazla sürmüş, ancak Brink'in elde ettiği sonuç "sıfır!" Bir katilin resmine bakan "duyarlılar" resmin açıkça suçsuz birine ait olduğunu gördüklerini, fabrikadan yeni çıkmış bir silâhı evirip çevirdiklerinde gözlerinin önünde katil ve soy-

gun sahnelerinin canlandığını söylemişler. Anlayın artık! Brink'in bağlı olduğu kısımda yapılan araştırmalar da "psişik" detektiflik bakımından daha iç açıcı değilmiş. Çok az bir istisnayla, "bütün Hollanda'daki ve yabancı ülkelerdeki yetkililer "duyarlılar"ın hiçbir zaman polis araştırmalarında etkili olmadıklarını bildirmişler"(26). Hoebens'in dediğine göre, bir iki istisna da hayli "kaypak" başarılarla ilgiliymiş. Brink'in kendisi ise bu başarıları "mutlu tahmin" (lucky guess)e bağlıyor.

Bütün bu eleştirilerin Tenhaeff'in "dikkatli ve dürüst bir bilim adamı" olduğu yolundaki inancı pek fazla sarsmadığı anlaşılıyor. Nitekim kendisini tutanlar bu tür yanılmaların profesörün bazan dalgınlık nöbetleri geçirmesine, hattâ bazan fazla heyecana kapılmasına veriyorlar, eserlerinin özde "sarsılmaz" (=tartışılmaz) olduğuna inanıyorlarmış. Hoebens 1980'de sayın profesörü "suç üstünde" yakalayıncaya kadar da bu inanç sarsılmamış.

Hikâye kısaca şöyle: Tenhaeff *Esotera* Dergisinin Eylül1980 sayısında gene Croiset'nin ne müthiş bir duyarlı olduğunu kanıtlamaya yönelik bir rapor yayınlar. Raporda anlatıldığına göre, 1979 yılının 15 Kasım günü müfettiş Eekhof, aylardan beri Woudrichem yöresine dehşet salan ve bir türlü yakalanamayan bir kundakçıyı teşhis etmesi için Croiset'den yardım ister. Tenhaeff, Croiset'nin anî ölümünden birkaç hafta önce sonucu öğrenmek için Woudrichem polis merkezine gitmiş ve orada Croiset'nin başarılarını bütün ayrıntılarıyla öğrenmiştir. İlerde doğabilecek herhangi bir şüpheyi uzaklaştırmak için de Eekhof'un bütün anlattıkları videoteype kaydedilmiş, tutanaklar tutulmuş ve Eekhof tarafından imzalanmıştır.

Videoteyplerin ayrıntılarına girmem mümkün değil, şu kadarını söyleyeyim ki, Hoebens *Esotera*'da çıkan yazıyı Eekhof'a gösterince, polis şefi dilini yutacak olur, zira yazıda bir sürü düpedüz "uydurma" iddia yeralmaktadır. Bunun üzerine ikisi Tenhaeff'in raporda yazdıklarıyla videoteyplerde geçen konuşmaları karşılaştırırlar ve sonunda Tenhaeff'in yazdıklarının "son derece güvenilmez" olduğu meydana çıkar. Hoebens bu sahtekârlığı teşhis eden bir yazıyı iki Amsterdam gazetesine göndermeden önce Tenhaeff'e telefon edip bu konuda ne düşündüğünü sorarsa da, sayın profesör kendisine "sorularına cevap vermeyeceğini" bildirir ve bir sürü hakaret yağdırdıktan sonra telefonu suratına kapar(27).

Bütün bunları ayrıntılarıyla anlatmamın bir nedeni sizlere bu tür "başarı" iddiaları karşısında uyanık olmak gerektiğini hatırlat-

(26) Bk: *Hoebens*.A.E. s.135
(27) Bk: A.E. s.136-37

mak ise, bir başka nedeni de "doğa üstü" yeteneklere inananların psikolojisi hakkında bir fikir vermek. Nalıncı keseri gibi "her şeyi kendi taraflarına yontmak" bu tür kişilerin en belirgin özelliklerinden biri. Bu konuda bellekleri bile sık sık kendilerini yanıltabiliyor[28].

"Tenhaeff bir şarlatan mıydı?" sorusuna gelince:

Bu soruya kesin bir cevap vermek imkânsız. Tenhaeff'in Croiset'nin başarılarından çok etkilendiği şüphe götürmez. Ancak daha önce de belirttiğim gibi, Croiset'yi kendi paranormal inançlarını destekleyen canlı bir kanıt gibi gördüğü ve belki bu yüzden -bilinçli veya bilinçsiz- "hile"ye başvurduğu anlaşılıyor. Hoebens'in kanısına göre, Tenhaeff -akademik ününü tehlikeye atma pahasına da olsa- "Parapsikolojinin Freud'ü" olmayı koymuş kafasına. Bu alanda gerçek "mucizeler" bulamayınca da, onları uydurma yolunu seçmiş[29]. İnsanda bir şarlatan olduğu kuşkusunu uyandıran başka davranışları da olduğu anlaşılıyor. Yazdıklarının anlaşılamayacak kadar karışık ve bulanık oluşu, lâfı dolaştırıp durması, uzayıp giden içiçe girmiş cümleler kullanması bunlardan birkaçı. Ancak, bence en çok kuşku uyandıran yanı, "şüpheci çevrelerin bolşeviklerin etkisi altında olabileceğini" ima etmesi, özellikle "kendisini eleştirenleri Freud'un komplekslerinden birine tutulmuş kişiler" diye nitelendirip onların münasebetsiz sorularına cevap verecek yerde, kendilerine bir ruh doktoruna başvurmalarını salık vermesi"[30]. *Argumentum ad hominem* şarlatanların en çok başvurdukları yöntemdir ve daha önce de belirtmeye çalıştığım gibi, bu yönteme başvurmaktan amaç, herhangi bir argümanı çürütmeyi göze alamayınca, eleştiri sahibini basit insanların gözünde küçültmektir. Bunun bilim adamına yakışmayan bir davranış olduğunu belirtmiştim, sanırım.

b) Gizli Gerçekler Nasıl Bulunur?

Buraya kadar gizli kalmış fiziksel nesne veya olayların herhangi bir gözleme veya mantıksal çıkarıma dayanmadan bulunabileceği iddiasıyla ortaya çıkan birkaç duyarlıdan sözettim. Bu kısımda ise,

(28) Ben bu eğilime 'Raşomon etkisi' demeyi uygun buluyorum. Kurosawa'nın "Raşomon" adlı filmini görmüş olanlar, ayrı olayın dört tanığının mahkemede olayı birbirinden ne kadar farklı bir şekilde anlattıklarını hatırlayacaklardır. 'Raşomon etkisi' ön yargılarımızla özlemsel düşünüşün gözlemlerimizi (dolayısıyla inançlarımızı) etkilediğini anlatan bir deyim.

(29) Bk: A.E. s.139

(30) Bk: A.E. s.140

aynı şekilde bazı gizli gerçeklerin bilinebileceği iddialarını gözden geçirmek ve bu tür iddiaların "inanılabilir" olup olmadığını sizlerle birlikte tartışmak istiyorum.

Üzerinde durmak istediğim sorun şu: "Ne gözlemsel, ne de mantıksal yöntemlerle bilinemeyen gerçekler başka herhangi bir yöntemle gün ışığına çıkarılabilir mi?"

Bilinmesi en zor, hattâ bazan imkânsız olan şeylerin başında ilerde nelerin olacağı gelir. Adı üstünde, 'gelecek' henüz varolmayan - bir deyime "hayal ürünü"- bir zamanı dile getirir. Gelecekte nelerin olabileceğini önceden bilmek şöyle dursun, geleceğin gerçekten gelip gelmeyeceği bile şüphe konusudur, zira ben bu satırları yazdığım sırada kozmik bir felâket -örneğin bir kuyruklu yıldız çarpması- dünyanın, hiç değilse insanların yok olmasına neden olabilir. Bunun çok küçük bir ihtimal olduğunu düşünsek bile, dünyanın ve insanların geleceği, fazla uzağa gitmeye de lüzum yok, "yarın" neler olacağı kalın bir sis perdesiyle örtülüdür. Nasıl çok yoğun bir siste bir adım ilerimizi göremezsek, zaman boyutunda bir gün, hattâ bir saat, hattâ bazan bir dakika sonra olacakları bile önceden göremeyiz. Bugün bilim ve teknolojinin varmış olduğu aşamada ancak "kapalı" denilen (yani dış etkenlere maruz olmayan) sistemlerde ilerde neler olabileceğini azçok kestirmek mümkün. Örneğin ait olduğumuz Güneş sisteminin böyle bir kapalı sistem oluşturduğu kabul edilmektedir. Gezegenlerin Güneş çevresindeki hareketlerini yöneten yasalar - Newton'dan bu yana- bilindiği için, herhangi bir gezegenin T_0 zamanındaki yeri biliniyorsa (gözlem), aynı gezegenin T_1 zamanında nerede olacağını kestirmek mümkündür (mantıksal çıkarım). Ancak burada bile Güneş sisteminin herhangi bilinmeyen bir etkiye maruz kalmayacağını varsaymak zorundayız. Aynı şekilde belli bir kimyasal elementin belirli laboratuvar şartları altında başka bir elementle ne tür bir tepkileşmeye gireceğini ve bu tepkileşme sonunda ne çeşit bir bileşim ortaya çıkacağını kestirmek mümkün. Yalnız bilimin isabetli tahminleri gene de çok sınırlı: Özellikle çok değişik faktörlerin işe karıştığı durumlarda isabetli tahminde bulunmak bazan imkânsızlaşıyor. Örneğin belli bir ağacın belli bir dalında olgunlaşmakta olan bir elmanın ne zaman yere düşeceğini kestirmek mümkün olmadığı gibi, kanserli bir hastanın ne kadar yaşayacağını kestirmek de mümkün değil. Bu gibi durumlarda ancak bazı istatistiksel sonuçlar çıkarmak mümkün, o kadar.

Ancak, çok ilginçtir, insanoğlu oldum olası ilerde neler olabileceğini, ama özellikle kendi geleceğinin nelere gebe olduğunu öğ-

renmek istemiştir. Ölümsüzlük özlemine bile kapılmaktan kendini kurtaramamış olan insanoğlunun böyle birşeyi arzulamış olmasını henüz nelerin bilinebilir, nelerin bilinemez olduğu konusunda yeterli bilgi birikiminin bulunmadığı çağlarda anlayışla karşılamak mümkün. Ancak günümüz insanının da kendini aynı arzuya kaptırabildiğini görmek oldukça şaşırtıcı. Gerçi bilim "bilinemez"in sınırlarını durmadan daraltıyor, ama bunlar daha çok genel geçer yeni doğa yasalarının gün ışığına çıkarılması şeklinde oluyor. Buna karşılık, bilim pek çok nedensellik zincirinin işe karıştığı durumlarda belli bir olayı açıklamaktan veya tek bir olaya ilişkin isabetli bir öndeyide bulunmaktan aciz. Ancak, eski zamanlarda olduğu gibi, bugün de insanlardan bir kısmı, hâlâ bu gerçeğin farkında olmadıkları için, ama özellikle korku, umut, özlem gibi güçlü duyguların etkisiyle, gelecekte olacakların bilinebileceğini sanıyorlar. Burada insanın kaderine hükmetme arzusunun büyük rolü olsa gerek. Özellikle hayatî kararlar arefesinde bu arzu ağır basıyor. Eskiden devleti ve orduyu yönetenlerin ne getireceği bilinmeyen bir cenge tutuşmadan önce "müneccim"lerine danıştıklarını sizler de duymuşsunuzdur. Genç bir kızın "evlensem mi, evlenmesem mi?" diyerek kaygılandığı bir durumda falcıya danışmaya kalkması da bundandır. İnsan gerçi kararsızlıktan kurtulmak için falcıya başvurur, ancak bunun için önce geleceği haber verme yeteneği olan insanların varlığına inanması gerekir, öyle değil mi?

Demek ki durum kısaca şöyle:

Bir yanda geleceğin ancak çok az bir kesitinin bilinebileceğini vurgulayan "bilim" var, öte yanda geleceğin tümüyle bilinebileceğini iddia eden ('kâhin', 'müneccim', 'falcı' gibi adlarla anılan) kişiler var. Bugün örneğin meteoroloji - en gelişmiş ölçme aletleriyle ve en hızlı bilgisayarlarla çalıştığı halde- çeşitli bölgelerde hava durumunun nasıl olacağını ancak 24 saat sonrasına kadar % 95 isabetle tahmin edebiliyor, zaman uzadıkça isabet şansı da azalıyor ister istemez. Buna karşılık, çok daha uzak bir gelecekte neler olabileceğini haber verebildiklerini iddia eden kâhin veya falcılar var[31]. Binlerce bilim adamının çabalarının ortak ürünü olan mo-

(31) Bunlardan en ünlüsü "Nostradamus" adıyla tanınan Fransız hekimi ve astroloğu Michel de Notredame (1503-1566) olsa gerek. Çok yetenekli bir hekim olduğu anlaşılan Nostradamus Aix ile Lyon'da veba salgını başgösterince (1546-47) herhalde bu salgından çok etkilenmiş olmalı ki, kehanetlerde bulunmaya başlar ve bu kehanetlerini "Yüzyıllar" başlıklı bir kitapta yayınlar. Bazı kehanetlerinin doğru çıktığı inancı üzerine ünü etrafa yayılır. Papalık kitabını 1781'de yasaklarsa da, bugün bile Nostradamus'un pek çok tarihî olayı yüzlerce yıl öncesinden haber vermiş olduğuna inanan bir sürü insan olduğu anlaşılıyor.

dern bilimin aczini ilân ettiği bir konuda bu kişilerin "Biz biliriz!" diye ortaya çıkmaları bilime inananlarda doğal olarak "şarlatanlık" kuşkusu uyandırıyor. Şimdi, izin verirseniz, kehânetlerin en "bilimsel"i olduğu iddia edilen Astroloji'yi inceleyerek işe başlamak istiyorum.

(i) Astroloji

Eskilerin 'İlmi-nücûm' (Yıldız bilimi) dedikleri "astroloji" kehanet yöntemlerinin en eski ve en yaygın olanlarından biri. 18. Yüzyıla gelinceye kadar "astronomi" ile birlikte "gerçek" bir bilim gözüyle bakılmış olan astrolojiye bir zamandır "sözde bilim" denmesinin nedenlerini yeri geldikçe açıklamaya çalışacağım. Ancak bugün de, eskiden olduğu gibi, astrolojiye bilim gözüyle bakanlar, hattâ ona -tıpkı meteoroloji gibi- önemli günlük pratik kararlar almadan önce başvuranlar olduğu anlaşılıyor. Belki el falı, kahve falı gibi yöntemler daha çok basit insanların -pek fazla da ciddîye almadan- itibar ettikleri kehanet araçları, ama astrolojinin çok daha "kültürlü" kişilere hitap eden ve çok daha fazla ciddîye alınan bir "geleceği okuma sanatı" olduğu hemen her gazetede bir astroloji köşesinin yeralmasından da çıkarılabilir. Belki hatırlayacaksınız, "Önsöz"de astrolojinin bizde de çok yaygın bir itibarı olduğunu, bu konuda kurslar düzenlendiğini, işadamlarının, politikacıların, hattâ bazan doktorların astrologa başvurduklarını belirtmiştim. Hattâ Türkiye'de ihtiyacı karşılayacak sayıda astrolog bulunmayışı bunlara ödenen ücretleri "astronomik" rakamlara yükseltiyormuş. (Gördüğünüz gibi, astronomi ile astroloji arasında gerçekten de yakın bir ilişki var!) Hiçbir konuda orijinal olamadığımız gibi, bu modayı da Batı'dan "ithal" ettiğimiz anlaşılıyor. Nitekim, Vehbi Belgil'in bir yazısından öğrendiğime göre, meğer "Amerika'da, Avrupa'da büyük makamlara getirilen yaşlı, genç hemen herkes" astrolojik kimliklerine bakılarak seçiliyormuş[32]. Belki sayın Belgil biraz fazla büyütüyor, ama bir tek insanın bile "yetenek" ve "karakter"i konusunda horoskobuna bakılmasını benim onaylamam, hattâ anlamam imkânsız, zira biraz sonra göstermeye çalışacağım gibi, astrolojik yöntemlerle ne bir insanın geleceği, ne de karakter yapısı hakkında herhangi bir bilgi sahibi olmak mümkün.

(32) Bk: *Cumhuriyet* Bilim ve Teknik Eki, sayı 303, 9 Ocak 1993, s. 13. Bir başka kaynaktan öğrendiğime göre, ABD'de tahminen 1200 gazete bir astroloji sütunu yayımlıyormuş, ayrıca 1984'de 13-18 yaşları arasındaki Amerikan gençleri ile yapılan bir Gallup araştırması bunlardan %55'inin astrolojinin işgördüğüne inandıklarını ortaya koymuş. Bk: *P. Kurtz* ve *A. Franknoi*: "Scientific Tests of Astrology do not Support its Claims", SCP, p.219

Evet, astroloji de, bütün öteki fallar gibi, bir "geleceği haber verme" (eski deyimle bir "kehanet") yöntemi. Gerçi bütün fallar gibi astroloji de belli bir takım işaretleri yorumlama, onlardan bir anlam çıkarma temeline dayanır, ancak astrolojinin "bilimsel" bir kehanet yöntemi olduğuna inananlar için, burada yorum "keyfe bağlı" değildir, bu bakımdan da astrolojiyi bir "fal" türü saymak yanlıştır. Kahve falına bakan falcının bir fincanın dibinde kalan kahve tortusunun oluşturduğu şekillerden belli bir kimsenin geleceği hakkında bilgi edinmeye kalkışmasının hiçbir bilimsel temeli yoktur. Buna karşılık astrolojide hem yorumlanan işaretler, hem de yorumlama yöntemi bellidir, kişiden kişiye değişmez. Nasıl uzman bir hekim bir röntgen filmini veya elektroyu inceledikten sonra gördüğü bazı işaretleri belli bir hastalığın belirtileri olarak yorumlarsa ve bu tür yorumlarda yanılma şansı bir hayli küçükse, aynı şekilde astroloji de bir insanın horoskobuna[33] bakarak (yani doğduğu veya ana rahmine düştüğü anda Güneşin, Ayın ve gezegenlerin 12 burçtan oluşan sabit yıldızlara göre gökteki konumlarından) o kişinin karakter yapısı ve geleceği hakkında güvenilir yorumlar yapabilir, başka bir deyişle, o kişinin bir tür yıldızlarda yazılı olan kaderini "okuyabilir".

Şimdi tartışmamız gereken sorun şu: Bir insanın kaderi, astrologların iddia ettiği gibi "yıldızlarda yazılı" olabilir mi[34]?

İsterseniz bu tartışmaya girişmeden önce astrolojinin tarihçesine kısa bir göz atalım. Bunun bu konuda sağlıklı bir fikir edinmemize yardımcı olacağına inanıyorum.

Her bilim (veya sözde bilim) gibi, astroloji de *pratik* ihtiyaçlardan doğmuş. Doğum yeri Mezopotamya, ancak Yunanistan'da tam gelişmiş biçimini almış. Özellikle kralın ve krallığın kaderi bakımından geleceğin nelere gebe olduğunu "keşfetmek" için Mezopotamyalı sihirbazlar ve astrologlar iki değişik "kehanet" yöntemine başvuruyorlarmış: (i) Kurban edilen koyunların karaciğerlerini inceleyerek gelecekle ilgili "belirtiler" bulmaya çalışıyorlar, (ii) Aynı amaca daha güvenilir bir yöntem olan astrolojik araştırmalarla varmaya, yani gök cisimlerinin durumlarından bir anlam çıkarmaya çalışıyorlarmış. Yalnız her iki halde de insanoğlunun kaderini tanrıların önceden belirlemiş olduğu inancının bütün yorumlama çabalarının temelinde yattığını unutmamak gerek. Bu anlamda 'ke-

(33)'Horoskop' sözcüğü Yunanca "saat" anlamına gelen 'hora' ile "bakmak" anlamına gelen 'skopein' sözcüğünden türetilmiş bir deyim, 'tele-skop', 'mikro-skop gibi...

(34) Bizde "kader" anlamında kullanılan 'alın yazısı' deyiminin astrolojiyle herhangi bir ilişkisi var mı acaba?

hanet' bir tür "Tanrıların niyetini anlama"ya çalışmak demek[35].

Mezopotamyalıların bütün gök cisimlerinin, ama özellikle Güneş'in, Ay'ın ve gezegenlerin güçlü birer tanrı olduklarına ve yeryüzü tanrıları sayılan kralların kaderini belirlediklerine inanmaları, gök cisimlerinin sistemli bir şekilde gözlenmesine, yapılan gözlemlerin dikkatle kaydedilmesine, bu kayıtlara dayanarak bir takım aritmetik işlemler yapılmasına yolaçıyor ve bütün bunların sonunda ilk "kesin" (exact) bilim sayılan astronomi doğuyor. (Tıpkı Mısır'da Nil nehrinin her yıl taşması sonucu ortaya çıkan bazı pratik sorunları çözmek için Geometri'nin doğması gibi.) Astrolojinin bir bilim sayılmasında bazı gözlemlerin rolü yatsınamaz. Örneğin Güneşin ekliptik (veya "zodyak kuşağı")boyunca bulunduğu yere göre mevsimleri etkilediği (söz gelişi Akrep burcundayken havanın sıcak, Oğlak burcundayken soğuk olduğu), dünyanın dört bir yanında kadınların hacet ('aybaşı') dönemlerinin ayın dünya çevresindeki bir dönüşüne denk düştüğü biliniyordu. (Biraz ilerde bu bağlantının şüphe konusu yapıldığını göreceğiz.) Zamanla öteki gezegenlerin de yeryüzünü, dolayısıyla burada yaşayan insanların kaderini etkileyebileceği düşünüldü. Bu arada Mezopotamyalıların bütün bu gök cisimlerinin birer tanrı olduğuna inandıklarını da unutmayalım. Tanrıların niyetlerinin ne olduğu nasıl öğrenilebilirdi?

İşte kim akıl ettiyse, bunun gök cisimlerinin her zamanki konumlarından "okunabileceği" düşünülmüş. Bu amaçla İ.Ö. 305-30 yılları arasında birilerinin ekliptiği herbiri 30 dereceden oluşan 12 bölgeye ayırdığı anlaşılıyor. Bu bölgeleri birbirinden ayırdeden yıldız kümelerine "burç" (constellation) deniyor. Bu burçlardan biri Güneş'in, biri Ay'ın, geri kalanlardan her ikisi ise herbir gezegenin evi veya yuvası sayılıyor[36]. Zamanla her burç bölgesi 10 derecelik alt bölgelere, onlar da 2 derece 30 dadikalık daha alt bölgelere (dodekatemoria) ayrılmış. Ayrıca her burçla insan vücudundaki belli bir organ arasında bir ilişki kurulmuş, en sonunda da burçlarla yeryüzündeki çeşitli tözler (su, hava, toprak, ateş) ve insan karakterinin özellikleri arasında da ilişkiler saptanmış. (Neye göre olduğunu Allah bilir!)

Şimdi gelelim bütün bunlardan insanın geleceğiyle karakter çizgilerinin nasıl "okunduğu"na.

(35) Bizim 'kehanet' dediğimiz şeye Batı dillerinin birçoğunda 'divination' denmesi de bunu gösteriyor. Latince 'deus' (tanrı) kökünden gelen bu sözcüğü "tanrılama" diye çevirmek mümkün, ama bunun bize bir yararı olacağını sanmıyorum.

(36) O zamanlar Güneş ve Ay dahil, yedi gezegen olduğu sanılıyordu.

Burada en önemli veriler bir insanın ne zaman ve nerede doğduğu! Bu veriler ne kadar kesin olursa, horoskobunu (bir deyime 'alın yazısı'nı) doğru okumak ihtimali o derecede artacak. Doğum anını bilmenin önemi şu varsayımdan kaynaklanıyor olsa gerek: İnsan yavrusu ana rahminde her tür dış etkiden masundur. Buna karşılık, o koruyucu ortamdan çıkar çıkmaz gök cisimlerinin çeşitli etkilerine mâruz kalır ve bu etkiler ona bütün yaşamı boyunca damgasını vurur! Doğum yeri de önemli, zira bilindiği gibi, zodyak (burçlar kuşağı) yerin çevresinde hergün doğudan batıya doğru döner, oysa bu dönüş esnasında - belli bir noktadan bakıldığında- doğu ufkunda ilkin hangi burcun göründüğü çok önemli, zira görünüş sırasına göre burçların o yerde doğan insanların alın yazısı üzerindeki etkisi de çok veya az oluyor, çünkü her burç doğan kişinin hayatının belli bir yönünü belirliyor[37]. Ondan sonra iş kalıyor belli bir anda ve belli bir yerden bakıldığında yedi gezegenin gökteki konumlarını ve birbirleri ile olan geometrik ilişkilerini saptamaya, en sonunda da herbirinin yeni doğan kişiyi nasıl etkilemiş olacaklarını hesaplamaya. İşe pek çok değişken karıştığı için bu hesaplamanın hiç de kolay olmadığı anlaşılıyor. (Ünlü astronomların bu işte de usta olmaları boşuna değil!) Bu nedenle aynı horoskoptan bazan birbiriyle çelişik veya aşırı sonuçlar çıkabiliyormuş, bu durumun önlenmesi için de astrologun müşterisinin sosyal, etnik ve ekonomik durumunu bilmesi, ayrıca kendi deneyimlerinden yararlanması gerekiyormuş[38].

Astrolojinin teknik ayrıntılarına daha fazla yer vermem mümkün değil. Bu kadarını anlatmamın da nedeni astrolojinin dayandığı temel varsayımların çürüklüğünü, hattâ boşluğunu göstermek. Bu varsayımların başında gök cisimlerinin tanrısal varlıklar oldukları, dolayısıyla Ay-altı dünyasındaki olayları, bu arada insanların kaderini ve karakterini belirleyebilecekleri varsayımı yatıyor. Bunun dinî - metafizik bir varsayım olduğu apaçık. Ancak İlkçağ'ın en büyük iki filozofu, Platon'la Aristoteles'ten başka, o çağın en büyük astronomu sayılan Hipparkhos da bu varsayımı ciddîye almış görünüyor. O çağda bir Epikuros'la İ.S 2. Yüzyılda yaşamış olan Romalı şair Lucretius astrolojiye karşı çıkmışlar, zira Demokritos'un atomculuğunu benimsemiş olan bu iki düşünür Evren'de

(37) Sanırım, astrolojiye inananlar arasında pek azı bu ayrıntıları bilir. Hattâ pek çoğunun 'Ben Oğlak burcunda doğmuşum' gibi lâfların ne anlama geldiğini bildikleri bile şüpheli, zira bunun için astronomiden bir parça olsun anlamak gerekiyor. İnsanların anlamadıkları şeylere inanmaları ne garip!

(38) Bu açıklamalar için Bk: *E. Britannica*, 1987, vol. 25, s.83-84. Ayrıca, *E. Britannica*, 1970, vol. 1, s.640-42

her olayın atomların hareketiyle açıklanması gerektiği görüşünde idiler. Dinî-metafizik inançlar etkilerini 18. Yüzyıl sonuna dek sürdürecekler ve mekanist bir bilim anlayışı yerleşene dek astroloji ciddî bir eleştiriye konu olmayacaktır[39]. Nitekim zamanının en büyük astronomu diye bilinen ve sistemi 17. Yüzyılın sonunadek (tam 1500 yıl boyunca) geçerliliğini korumuş olan Ptolemaios'tan Kepler'e kadar (Kepler de dahil) -Copernicus'la Galileo dışındakibütün astronomlar astrolojiye gerçek bir "bilim" gözüyle bakmışlardır. Oysa Kepler jeosantrik görüşe en büyük darbeyi indirmiş olan adamdı. Dünyanın Evren'in merkezi konumundan çıkıp basit bir gezegen haline gelmiş olması aslında astrolojinin dayandığı temel direklerinden birini yıkmış oluyordu, ancak Kepler yeni-Platoncu bazı (metafizik) inançlarından ötürü astrolojiyi terketmemiş, tam tersine onu helyosantrik bir dünya görüşüyle bağdaştırmayı bile denemişti. Gerçi bu işi başaramadı, ama bu girişim de astrolojiye inancın temelinde bazı dinî-metafizik inançların yattığını göstermesi bakımından çok anlamlı. Newton gibi bir zekâ bile Tevrat'ta anlatılanlara çocuksu bir saflıkla inanıyor, hattâ Tanrı'nın varlığını Evren'deki düzenle kanıtlamaya çalışıyordu. Kendi kurduğu fizik sisteminin birgün Tanrı'nın varlığını gereksiz kılacağını kırk yıl düşünse akıl edemezdi.

Aslında astrolojiyi bir "sözde bilim" düzeyine düşüren de Newton fiziğinde en olgun biçimine ulaşan modern bilim, daha doğrusu bu bilimin dayandığı varsayımlardır. Burada en temel varsayım, evrendeki bütün olayları fiziksel (maddî) kuvvetlerin yönettiği varsayımıdır. Ayrıca bu kuvvetler etkilerini belirli, değişmez doğa yasalarına uygun olarak gösterirler. Fiziksel olmayan (kimyasal, biyolojik, hattâ psikolojik) olayların da temelinde fiziğin yasaları yürürlüktedir. İşte bu yasaların ışığında astrolojiyi bir "bilim" saymak mümkün değil, zira astroloji gök cisimlerinin yeryüzündeki olayları, bu arada tek tek insanların kaderini ve karakterini nasıl etkilediğini açıklayacak durumda değil. Hipparkhos, Ptolemaios, Tycho Brahe, hattâ Kepler gibi büyük astronomların astrolojiye inanmalarının da ana nedeni, onların zamanında astronominin gözlemsel - deskriptif bir bilim olması, dolayısıyla induktif genellemelere dayanması idi. Nitekim, yüzyıllar boyunca yapılmış olan

(39) Kilise "özgür irade"yi yadsıdığı için astrolojiyi reddederse de, Dante ile Aquinolu Aziz Thomas düşünce sistemlerinde ona yer verirler, hattâ bazı prensler ve krallar gibi kilise büyükleri de danışman olarak astrolog tutmaya başlarlar. 14. yüzyılda Avrupa'nın birçok üniversitesinde astroloji dersi verilir. Astrolojiye ilgi en çok Rönesans'ta artar. Reformasyon da pek fazla bir değişiklik getirmez.

gözlemlere dayanarak, Ay veya Güneş tutulması türünden periyodik olayları önceden haber vermek mümkün oluyordu. Gene gözlemlere dayanarak, gök cisimlerinin belli bir zamandaki konumlarından yeryüzünde meydana gelen iklim değişiklikleri, hattâ Nil'in taşması gibi olaylar - üç aşağı beş yukarı- tahmin edilebiliyordu. Ancak bütün bu tahminler Ay-üstü dünya ile Ay-altı dünya arasında gözlenen bazı paralelliklere dayanıyordu, buna karşılık bu paralelliklerin nereden kaynaklandığı bilinmiyor, belki de bu nedenle Evren'de olan biten herşeyin (tanrılar tarafından) önceden belirlenmiş (kader) olduğu inancı kafalarda yeretmiş bulunuyordu. Bugün biz Güneş'in neden Akrep burcunda olduğu zaman yerin ısındığını, neden Oğlak burcunda olduğu zaman yerin soğuduğunu biliyoruz. Bir başka deyişle, Güneş'in gökteki konumuyla yeryüzündeki bazı olaylar arasındaki nedensellik ilişkilerini fizik yasaları yardımıyla açıklayabiliyoruz. Ayrıca gene aynı yasalara dayanarak geleceğe yönelik oldukça isabetli tahminlerde bulunabiliyoruz. Bunlardan en önemli ikisi yeryüzündeki iklim değişiklikleri ile gelgit (met-cezir) olayları. Birinci tür olayların güneşten yeryüzüne ulaşan radyasyon miktarının dünyanın ekseninin eğik olmasıyla ve dünyanın güneşten uzaklığıyla ilgili olduğunu biliyoruz. Her iki parametre de değiştiği için radyasyon miktarı da yeryüzünün çeşitli bölgelerinde değişiyor. Ancak iklim şartlarını etkileyen doğrudan doğruya yere ait faktörler de var. Dolayısıyla hava tahminlerinde sadece astronomik şartları gözönünde tutmak yeterli değil. Gök cisimlerinin dünya üzerindeki ikinci bir önemli etkisi de gelgit olayıyla ilgili. Bu olay da dünyanın Ay ve Güneş'ten uzaklığıyla ilintili, biliyorsunuz, zira burada işe çekim yasası karışıyor. Bu iki olay dışında gök cisimlerinin yeryüzünde anmaya değer bir etkisi olduğu bilinmiyor. Newton'a gelinceye kadar astronominin gözlemsel-deskriptif bir bilim olarak kalmasını astrolojiyi yüreklendiren bir faktör gibi gördüğümü böylece belirttikten sonra, baştaki soruma dönüyorum: "Bir insanın kaderi "yıldızlarda yazılı" olabilir mi?"

'Bir insanın kaderi' deyiminden genellikle iki şey anlaşılır: (i) O insanın beden ve karakter yapısı veya yaradılışı, (ii) O insanın yaşam serüveni. Astrologlara göre, her ikisini de o kimsenin horoskobundan "okumak" mümkündür. Ben ikisinin de "kesinlikle" imkânsız olduğu kanısındayım ve bu kanımı da modern bilimin verilerinden devşirmiş bulunuyorum. Önce, izninizle, ikinci varsayımı incelemek istiyorum.

Bir insanın "yaşam serüveni"ni -hiç değilse ana çizgileriyle-

önceden görmek mümkün mü? Bu bölümün başında da belirtmeye çalıştığım gibi, modern bilimin verilerine göre, elbet imkânsız. Astrolojiye inananların ezici çoğunluğu çok muhtemelen bu verilerden habersiz oldukları için bunun mümkün olduğunu sanıyorlar. Bu nedenle bu gibilerini astrolojinin boşluğuna ikna edebilmem için modern bilimin ışığında neden böyle birşeyin imkânsız olduğunu açıklamam gerekiyor.

Burada önce iki şeyi birbirine karıştırmamak gerektiğini hatırlatmak isterim. Hiç değilse makro dünyada bütün olayların bir determinizme tâbi olduğu bugün bilim adamlarının hemen hepsi tarafından kabul edilmektedir. Bu "herşey belli nedensellik yasalarına göre olup biter" demektir. Bir başka deyişle, doğada "rastlantı" diye birşey yoktur, ancak biz bir olayın nasıl meydana geldiğini açıklayamadığımız veya onu önceden göremediğimiz zaman "rastlantı"dan söz ederiz. Türkçe'de "her şey olacağına varır" diye bir söz vardır. Bu söz de aynı fikri dile getiriyor aslında. Yalnız her şeyin belli doğa yasalarına uygun olarak meydana geldiğine inanmak başka şey, ilerde olacakların şimdiden "bilinebileceği"ne inanmak başka. Daha önce belirttiğim gibi, gelecek kalın bir sis tabakasıyla kaplıdır ve biz (kapalı sistemler dışında) geleceğin neler getireceğini önceden göremeyiz. Bunun bir nedeni doğal olayları yöneten bütün yasaları bilmeyişimiz ise, çok daha önemli bir nedeni belli bir T_0 anında bütün başlangıç şartlarını (doğanın şu andaki durumunu) bilmeyişimizdir. Doğa yasalarının büyük bir bölümü bugün artık biliniyor. Ancak - özellikle pek çok değişkenin işe karıştığı olaylar söz konusu olduğunda- başlangıç şartlarının tümünü bilmek çoğu zaman imkânsız, bilsek bile bu bilgileri anında bir araya toplayıp - bilinen doğa yasaları yardımıyla- onlardan geleceğe ilişkin isabetli öndeyilerde bulunmamız imkânsız. Hava tahminleri bunun en tipik örneğidir. Nitekim bugün oturup 24 saat sonra İstanbul'da havanın nasıl olacağını tahmin etmeye kalksak, önce dünyanın her yerinden hava durumunu etkileyen başlıca parametreler (havanın ısısı, atmosfer basıncı, nem oranı, rüzgârların durumu.v.b.g.) hakkında elden geldiğince çok veri toplamamız, bunlara İstanbul'un coğrafî özellikleriyle ilgili öteki verileri de ekledikten sonra bu verileri son derece hızlı işlem yapan süper bilgisayarlara vermemiz gerekecektir(40). Bu bilgisayarlar daha önce hazırlanmış matematiksel modeller aracılığıyla bu verileri işleyip 24 saat sonra-

(40) Bu arada İstanbul'daki hava durumunu etkileyecek (bir yanardağ veya atom bombası patlaması gibi) hiç beklenmedik olayların meydana gelmeyeceğini de varsaymamız gerekiyor.

ki hava durumunun nasıl olacağı konusunda bir öndeyide (tahmin) bulunacaktır. Bugün bu tür bilgisayarlarla yapılan hava tahminleri %95 isabet sağlamaktadır., oysa bu oran 20 yıl öncesinde %80'i ancak buluyordu. Günlük denemelerimize dayanarak da (yani eski gözlemlerimizden yararlanarak) bazan isabetli tahminlerde bulunduğumuz olur, ancak isabet derecesinin ön bilgilerle doğru orantılı olduğu yadsınamaz.

Hava durumunu etkileyen şartların tümü fiziksel şartlardır, bu nedenle bu konuda yapılacak tahminler için sadece hava durumunu etkileyen fizik yasalarıyla gene sadece fiziksel başlangıç şartlarını gözönünde tutmak yeterlidir. Buna karşılık, biyolojik olaylarla ilgili öndeyilerde biyolojiyle ilgili yasaları da hesaba katmak gerekecektir. Bu bölümün başında belli bir dalda büyümekte olan bir elmanın ne zaman olgunlaşıp yere düşeceğini tahmin etmenin mümkün olmadığını söylemiştim. Biyolojik sistemler fizik sistemlere göre çok daha karmaşıktır, başka bir deyimle, bu sistemlerde çok daha fazla sayıda değişken işe karışır. Elbet burada da yapay olarak küçük kapalı sistemler oluşturmak mümkün. Örneğin, bir tüpün içine bir miktar besin maddesiyle herhangi bir bakteri koyup bu sistemi o bakterinin yaşamını sürdürebileceği bir ortama bırakırsanız, belli bir süre sonra tüpte kaç tane bakteri üremiş olacağını hesaplayabilirsiniz. Aynı şekilde, tüpün içine sonradan o bakteriyi öldürdüğünü daha önceden bildiğiniz bir kimyasal madde saldığınız zaman ne olacağını da - bazen neredeyse kesinlikle- tahmin edebilirsiniz. Ancak, o tür bir bakterinin bir başka canlının vücuduna girmesi halinde neler olabileceğini tahmin etmeniz pek güçtür, zira burada bakteri açık bir sistemde bulunmaktadır, yani onun geleceğini pek çok değişik faktör belirleyecektir. Bütün faktörleri bilmiyorsanız, bakterinin bu yeni ortamda nelere neden olacağını da tahmin edemezsiniz[41].

Öz-bilinci olan insan gibi canlılarda işe "psikolojik" faktörler de karıştığı için insanların davranışlarını belirleyen faktörlerin sa-

(41) Robert Koch kolera basilini bulduktan sonra kolera hastalığına bu mikrobun neden olduğunu iddia etmiş. Buna karşılık hastalıkların meydana çıkmasında mikropların herhangi bir etkisi olmadığını iddia eden Pettenkoffer bir konferans esnasında yüzlerce doktorun gözü önünde bir tüp dolusu kolera basilini içmiş, bir parça ateş yükselmesi dışında kendisine birşey olmamış. Pettenkoffer böylece iddiasını kanıtlamış olduğunu sanıyordu, oysa bu sadece kolera mikrobunun hastalığın meydana çıkması için gerekli, ama yeterli olmadığını kanıtlıyordu. Hastalığın gelişmesi için daha başka şartların da gerekli olduğu böylece anlaşılmış oldu. Nitekim birkaç mikrop AIDS'li bir kimseyi kısa zamanda öldürebiliyor, zira AIDS vücudu mikropların saldırısına karı koruyan bağışıklık sistemini tümüyle çökerten bir başka hastalık türü (sendrom).

yısı çok daha fazla artmaktadır, bu nedenle bir insanın geleceğini önceden görmek daha da güçleşmektedir. Bu büyük şehirlerde yaşayan insanlar için köyde yaşayan bir insana göre daha da zordur, zira büyük bir şehirde yaşam şartları bir köye kıyasla çok daha karmaşıktır. En azından şehirler çok kalabalık olduğu ve insanlar çoğu zaman burun buruna yaşamak zorunda oldukları için çeşitli hastalıklara yakalanmaları ihtimali çok daha fazladır. Aynı şekilde, şehir insanı trafik kazalarına daha fazla maruzdur. Şehirlerin hava kirliliği, iş hayatının neden olduğu çeşitli stresler, para hırsı ve benzer daha bir sürü nedeni gözönünde tutarsak, şehir insanının köy insanına kıyasla çok daha açık bir sistemde yaşadığını, bu nedenle de ilerde başına gelecekleri önceden tahmin etmenin ne kadar güç olduğunu anlarız. Bu tür açık sistemlerde ancak istatistiksel bilgiler elde edebiliriz. Sizin anlayacağınız, İstanbul'da yaşayan (söz gelişi on milyon) insandan kaçının trafik kazalarında, kaçının kanserden ve öteki nedenlerden öleceğini - üç aşağı beş yukarı- oldukça isabetli bir şekilde hesap edebiliriz, ama Ayşe'nin veya Mehmet'in ne zaman ve ne şekilde öleceğini önceden bilemeyiz. Ayşe veya Mehmet kanserin son aşamasında oldukları zaman bile doktorların kesin bir ölüm tarihi saptamaları mümkün değildir. Burada da ancak belli bir türden kansere yakalanmış hastaların şimdiye kadar ortalama ne kadar yaşadıklarına bakarak kaba bir tahminde bulunmak mümkün, zira bu tür hastaların hiç beklenmedik şekilde iyileştikleri görülmüştür. Sözün kısası, açık sistemler sözkonusu olduğunda, tek kişilerin geleceği hakkında ancak ve ancak istatistiksel öndeyilerde bulunmak mümkün.

Şimdi geliyorum astrolojinin birinci varsayımına, yani bir insanın fiziksel (bedenî) ve manevî (ruhî ve ahlâkî) özelliklerinin, sağlık durumunun, mesleğinin ve öteki kişisel niteliklerinin doğum anında gök cisimlerinin konumu tarafından -bir daha değişmeyecek şekilde- belirlendiği inancına. Her insanın belli bir beden yapısı ve manevî kişiliği olduğu bir gözlem verisidir. Nitekim bir insanı ancak bu özelliklerine bakarak öteki insanlardan ayırdederiz. Gerçi her insanın vücut yapısı zamanla bazı değişiklikler geçirir (şişmanlama, zayıflama v.b.g.) ama göz rengi, kafasının şekli, kemik yapısı, boyu v.b. pek değişmez. Aynı şekilde, zekâsı, duyarlılığı, davranışları, mizacı, karakteri de fazla değişikliğe uğramaz. "Can çıkmayınca huy çıkmaz" sözü de bu gerçeği dile getiriyor olsa gerek. İşte her insanın bireyselliğini oluşturan, dolayısıyla onu başka bütün insanlardan ayırdeden bu özelliklerin eskiler bir nedeni olması gerekeceğini düşünmüşler, Ay-üstü dünyada hiçbir şeyin değişmemesine

karşılık, Ay-altı dünyada herşeyin değiştiğine bakarak, bu değişmezliğin nedenini dünya dışında aramışlar. Bugün her insanın bedenî ve ruhî özelliklerinin büyük bir bölümünü genler aracılığıyla ana babasından devraldığını, geri kalanların ise içinde yaşadığı doğal, sosyal ve kültürel çevreden kaynaklandığını biliyoruz. Ancak astrolojinin doğduğu çağlarda ne genetik konusunda, ne de kültürel ve sosyal etkileşim konusunda hemen hemen hiçbir şey bilinmediğini unutmayalım. Bu bilgisizlik içinde insanoğlu gene de türdeşlerinin özellikle karakter yapısı - sizin anlayacağınız "huyu-suyu"- hakkında bilgi edinmenin yollarını aramış ve de "aklınca" bulmuş. Aslında bir insanın "huyunu" davranışlarından çıkarmak mümkündür, dolayısıyla bu açıdan bir insanı tanımak için onun davranışlarını incelemek, bunu kendiniz yapamıyorsanız, o kişiyi yakından tanıyanların bilgilerine başvurmak en akıllıca yoldur, öyle değil mi? Nitekim, bugün evlenmeye karar veren aklı başında bir kişi evleneceği kimsenin huyunu suyunu öğrenmek için genellikle bu yola başvurur, yani direkt gözlemlere dayanan bilgiler toplamaya çalışır. Bazı insanların bu tür bilgilerle de yetinmeyip - belki onlara güvenmedikleri için- daha fazla, daha "güvenilir" bilgi edinme amacıyla yıldız falına başvurdukları anlaşılıyor. Baksanıza, birçok ülkede önemli mevkilere atama yapmadan önce adayların horoskoplarına bakılıyormuş! Bilmem, bundan daha "akıl dışı" bir davranış tasavvur etmek mümkün mü? 'Akıl dışı' diyorum, çünkü insanoğlunun bilgisizlikten kaynaklanan çaresizliğini gidermek için yüzyıllar önce uydurduğu bir yöntemi bilginin çığ gibi büyüdüğü ve artık bilgisayarlara başvurulduğu çağımızda uygulamaya kalkması akıl alır gibi değil. Herhangi bir fikrin veya öğretinin "inanılmaya değer" olması için bilimsel olarak temellendirilebilmesi gerekir. Bu da iki şekilde mümkündür: (i) O fikir veya öğretiyi teorik bir temele oturtarak, (ii) O fikir veya öğretiyi destekleyen gözlemsel veriler bularak. Genellikle ikinci yol birincisinden daha önce gelir. Örneğin, her yeni doğan insanın büyük ölçüde ana babasına benzediği gözlemsel bir veridir.(42) Yalnız bunun neden böyle olduğu ancak yakın zamanlarda genetik bilimi tarafından açıklanabilmiştir. Bir insanın bütün bu saydığımız özellikleriyle o insanın doğuşu anında gök cisimlerinin konumu arasında ne gibi bir nedensellik ilişkisi olabilir? Eski astrologlar bu konuda herhangi bir "bilimsel" açıklama denemesine girişmemişlerdi, onlar sadece yıldızlarda bir takım tanrısal güçler olduğunu varsayıyor-

(42) Nitekim, dilimizde sık sık geçen 'Tıpkı babasına çekmiş!' veya 'Sanki anasının burnundan düşmüş!' deyimleri bu gerçeği yansıtıyor.

lardı. Bilim ilerleyip de cisimler arasında "çekim" kuvveti, elektromanyetik etkileşim gibi doğrudan gözlenemeyen kuvvetler olduğu anlaşılınca, astrolojiyi bilimsel bir temele oturtma hevesine kapılanlar da olmuş. Oysa yıllar boyunca süren araştırmalar gök cisimlerinin insanın fiziksel yapısı üzerinde bile herhangi kayda değer bir etkisi olmadığını göstermiş bulunuyor, nerde kalmış herhangi bir "manevî" etkisi olabileceği? Nitekim, çocuğun doğumu esnasında tepesinde dikilen doktor veya ebenin bebek üzerinde yapacağı çekim etkisi herhangi bir gezegeninkinden çok daha fazla. Hem sonra arada herhangi bir etki olsa bile, bu neden sadece doğum esnasında kendini göstersin? Çocuğun ana rahmine düştüğü andan itibaren kendini göstermesi gerekmez miydi[43]? Şu noktayı unutmamak gerek: bütün astroloji yerin Evren'in merkezi olduğu varsayımına dayanır. Oysa Copernicus ile birlikte bu varsayım astrologlar tarafından bile terkedildiği gibi, iki yüz yıldan bu yana üç tane daha yeni gezegen ve bir sürü de uydu keşfedilmiş bulunuyor. Buna karşılık astrologlar hâlâ Ptolemaios astronomisi geçerliymiş gibi davranıyorlar. Bu tutarsızlığa ne buyrulur[44]?

Astrolojinin hiçbir *teorik* dayanağı olmadığı hemen hemen kesin. Astrolojiye inancın herhangi bir gözlemsel dayanağı olabilir mi?

Gözlemsel verilerin astrolojiyi destekleyip desteklemediği sorusu da pek çok "bilimsel" araştırmaya konu olmuş. Araştırmacılardan bazıları olumlu, birçoğu da olumsuz sonuç elde ettikleri iddiasındalar. Ben, kendi hesabıma, bu tür "istatistiksel" araştırmaları boşa harcanmış çabalar olarak gördüğümü - daha işin başında- itiraf etmek isterim, zira astrolojinin teorik bir dayanağı olmayışını bu inancın ciddîye alınmaması için yeterli bir gerekçe sayıyorum. Ancak, madem ki bir sürü aklı başında insan bu zahmete katlanmış, bizim de onların araştırmalarını gözden geçirmemiz konuyu daha iyi anlamamıza, dolayısıyla daha sağlıklı bir yargıya varmamıza yardımcı olabilir.

Astrologların yaptıkları işi haklı göstermek için öne sürdükleri

(43) Çocuğun ana rahmine düştüğü anı temel alan astroloji sistemleri de olduğu anlaşılıyor. Bu anı saptamanın güçlüğü (hattâ imkânsızlığı) bir yana, böyle bir sistemin doğum anını temel alan sisteme ters düşeceği de meydanda. Astrologların bu konuda ne düşündükleri meraka değer.

(44) *Th. Kuhn* "Copernicus'un Helyosantrik görüşü kabul gördüğü ölçüde astrolojinin zihinler üzerindeki baskısının gevşediğine" işaret ediyor. Nitekim, Copernicus'la Galileo'nun, astrolojinin yeni bir atılım yaptığı Rönesans döneminde bu inancı yatsımalarının da ana nedeni bu olsa gerek. (Bk: *Th. Kuhn*: *The Copernican Revolution*", s. 92-94)

tek gerekçe astrolojik öndeyilerin çoğu zaman doğru çıktığı yolunda. Diyelim ki, astrologlar Terazi burcunda doğmuş olan kişilerin daha çok bilim adamı olduklarını iddia ediyorlar. Bu iddianın doğru olup olmadığını araştırmanın tek bir yolu var: Adı ansiklopedilere geçmiş bilim adamlarının hangi burçlarda doğduğunu saptamak. Eğer gerçekten de bilim adamlarının büyük bir bölümünün Terazi burcunda doğmuş oldukları ortaya çıkarsa, Terazi burcuyla "bilim adamlığı" arasında bir korrelasyon olabileceği akla gelebilir. Elbet aynı araştırmayı başka meslekler için de yapmak gerekecek. Eğer bu araştırmalar da aynı sonucu verirse, astrolojiyi ciddîye almamız için oldukça ağırlıklı nedenlerimiz var demektir. Ondan sonra iş bu korrelasyonun nedenlerini araştırmaya, yani teorik açıklamasını yapmaya kalır. Bu teorik açıklama bugünkü bilimin imkânlarıyla yapılamasa bile, bilimsel bir görev olarak bir çoklarınca benimsenebilir.

Gerçekten de bu tür istatistiksel araştırmalar yapılmış. Bunlardan J. McGervey adındaki fizik profesörü üşenmeyip 16.634 bilim adamıyla 6.475 tanınmış politikacının horoskoplarını birer birer incelemiş, ama bu kişilerin burçlarıyla sıradan insanlarınki arasında herhangi bir dağılım farkı bulamamış[45].

Astrologlara göre, burçlar "bağdaşabilir" ve "bağdaşamaz" diye iki öbeğe ayrılırmış. Bunu denetlemenin en kestirme yolu evlenip de sonradan boşananların "bağdaşamaz" burçlarda doğup doğmadıklarını araştırmak olsa gerek. (Bana sorarsanız, böyle bir araştırmaya hiç gerek yok, zira bu ayrım tümüyle "anlamsız", yani herhangi bir teorik dayanaktan yoksun!) Nitekim, B. Silverman adındaki psikoloji profesörü üşenmeyip bu işin aslını araştırmış. 1967-68 yıllarında Michigan'da evlenen 2978 çiftle 478 boşanan çiftin kayıtlarını incelemiş ve görmüş ki, bağdaşmaz burçlarda doğan çiftlerle bağdaşan burçlarda doğan çiftlerin boşanma oranlarında kayda değer bir fark yok.

İnsanlar genellikle falcıların doğru çıkan tahminlerinden çok etkilenirler ve daha önce de belirttiğim gibi, insan belleği - bir süzgeç gibi- doğru tahminleri tutar, yanlışları süzüp geçirir. Nitekim, astrologların yapmış olduğu 3011 öndeyi incelenince, bunlardan sadece %10'unun doğru çıkmış olduğu saptanmış. Belki aranızda bunun bile yabana atılmayacak bir "başarı" sayılması gerekeceğini düşünenler vardır. Bu vesile ile kendilerine şunu hatırlatmak isterim: Astrologlar nadir hallerde kesin konuşurlar, öndeyilerini el-

(45) Bk: *P. Kurtz* ve *A. Fraknoi*, A.E. s.220

den geldiğince kaypak, yani değişik biçimde yorumlanmaya elverişli cümlelerle ifadeye özen gösterirler. Daha da önemlisi, öndeyilerinde gerçekleşme ihtimali oldukça yüksek olaylara yer verirler: Bir önemli politikacıya suikast düzenlenmesi, seçimi belli bir partinin kazanması, ünlü bir yıldızın boşanması, v.b.g. Bunlar çoğu zaman neredeyse "beklenen" olaylardır, dolayısıyla bu tür bir tahminin doğru çıkması falcının "keramet"inden çok, doğru çıkma ihtimalinin - daha önceki bilgilerin ışığında- yüksek oluşundandır. Belki siz de bu tür tahminlerde bulunsanız, en azından %10 isabet kaydedebilirsiniz. Sonra Gross ve Croiset örneklerinde olduğu gibi, astrolojide bilgi birikiminin ve deneyin büyük payı vardır, bu nedenle astrologları "işkembeden atan" kişiler sanmak yanlıştır.

Astrolojik öndeyilerdeki kaypaklığın astrolojiye inananları nasıl yanıltabileceğini göstermek için C.R. Snyder adındaki psikoloji profesörü şöyle bir test yapmış: Önce çoğu insanın sahip olduğuna inandığı kişilik özelliklerini içeren bir "kişilik tanımlaması" hazırlamış. Bunu üç ayrı gruptan kişilere vererek, bu tanımlamanın kendilerine ne derece uyduğunu (1 ile 5 arasında değişen notlarla) belirtmelerini istemiş. Birinci gruptakilere bunun herkes için geçerli bir tanımlama olduğunu söylemiş. Aldığı ortalama değerlendirme 5 üzerinden 3.2 olmuş. İkinci gruptakilere önce hangi ayda doğduklarını sormuş, sonra da (elbet ötekilere belli etmeden) ellerindeki tanımlamanın o ayda doğan kişilerin horoskobu olduğunu söylemiş. Bu gruptakilerin değerlendirmesi (yani horoskobu kendilerine yakıştırma derecesi) 3.76 olmuş. Üçüncü gruptakilere ise doğdukları günü sormuş ve gene ellerindeki yazının o günde doğan kişilerin horoskobu olduğunu söylemiş. Sonuç: Değerlendirme 4.38'e yükselmiş! Şimdi anladınız mı neden insanlar astrologların dediklerine hemen inanıveriyorlar?

Astrologların bir başka iddiasına göre, burçların yarısı olumlu, yarısı olumsuz imiş. Birincilerde doğanlar dışa dönük, ikincilerde doğanlar içine kapalı olurmuş. Bu denetlenmesi oldukça kolay bir iddia gibi görünüyor[46]. Nitekim, Mayo adındaki ünlü astrolog Hans Eysenck adındaki ünlü bir psikologla 2324 ergin kişi üzerinde bu açıdan bir araştırma yapmışlar ve -ister inanın, ister inanma-

(46) 'Görünüyor' dememin nedeni şu: 'Dışa dönük' (extroverted) ve 'içine kapalı' (introverted) deyimlerinin anlamlarını belirlemek sanıldığı kadar kolay değil. Nitekim, 'erkek' ve 'dişi' sözcükleri bile her zaman tam bir kesinlikle uygulanamıyor, çünkü hem erkek hem dişi (hermafrodit) özellikleri taşıyan insanlar olduğu gibi (Klinefelter sendromu), ne erkek, ne de dişiye benzeyen insanlar olduğu anlaşılıyor (Turner sendromu). Ruhsal bir niteliği simgeleyen kavramları uygulamanın bazan ne büyük güçlükler çıkartabileceğini varın siz hesap edin!

yın!- araştırma bu iddiayı doğrular gibi bir sonuç vermiş! Gerçi iki grup arasındaki fark çok büyük değilmiş, ama istatistiksel açıdan yeterince anlamlıymış[47], sizin anlayacağınız "rastlantı" ile açıklanamazmış. Bunu duyan astrologların bayram ettiklerini kolayca tahmin edebilirsiniz! İşin daha da ilginç yanı, bunun ardından yapılan iki araştırma da aynı sonucu vermiş. (Astrologlar iyice kendilerinden geçmişlerdir!) Ancak bilim adamlarının buna bakıp "Yaa, demek öyle? O halde astrologlar haklı!" dediklerini sanıyorsanız, yanılıyorsunuz. Bilimde bir fikir veya teori öyle kolay kolay kabul edilmez, hele o fikir veya teori bilimin yerleşmiş teorileri ve gözlemleriyle ters düşüyorsa! Bu durumda teoriyi çürütmek için başka yollar aranır. Bunlardan biri, o teoriyi haklı gösteren araştırma sonuçlarını başka şekilde açıklamaktır. İkincisi, benzer araştırmalar yaparak (gerektiğinde deneyleri tekrarlayarak) aynı sonucun çıkıp çıkmadığına bakmaktır. Nitekim daha sonra yapılan benzer türden iki araştırma aynı sonucu vermez. Bir üçüncü araştırma da burçlarla içine kapalı veya dışa dönük olma arasında herhangi bir korrelasyon bulunmadığını gösterir. İlginçtir, bu son araştırma kadınların erkeklerden daha çok nevrotik, buna karşılık erkeklerin kadınlardan daha çok psikotik yaradılışta olduğunu ortaya koyduğu halde, burçların ne kadınlar, ne de erkekler üzerinde içine kapanıklık ve dışa dönüklük bakımından herhangi bir etkisi olmadığını gösterir. Ayrıca Mayo-Eysenck araştırmasının pozitif sonuçlarının psikoloji ve kronobiyolojinin ışığı altında başka hipotezler yardımıyla açıklanabileceği de gösterilmiş[48]. Kelly'ye göre, bunlardan

(47) Bk: *J.W. Kelly* ve *Dom H. Saklofske*: *"Alternative Explanations in Science: The Extroversion - Introversion Astrological effect."*, SCP, p.223. Ünlü bir psikoloğun ünlü bir astrologla işbirliği yapmış olması uygar ülkelerde astrologların bile "bilim"e saygı duyduklarını, bilim adamlarının ise her fikre açık olduklarını göstermesi bakımından oldukça ilginç bir olay.

(48) Bk: A.E. s. 224. Bana sorarsanız, burçlarla insanların kişilik özellikleri arasında istatistiksel bir korrelasyon aramanın (bilimin bugün varmış olduğu aşamada) hiçbir anlamı yok. Bir kere, burçları "olumlu-olumsuz" diye iki gruba ayırmanın hiçbir bilimsel dayanağı yok, olamaz da, zira dünyadan bazıları milyonlarca ışık yılı uzaklıktaki bu cisimlerin değil insanlar, dünyanın tümü üzerinde bile hissedilebilir, hattâ ölçülebilir bir (çekimsel veya elektromanyetik) etkisi yok. Öte yandan, insanların ruhî yapısı üzerinde ana babalarının, hattâ atalarının az veya çok etkisi olduğu da bilinen bir gerçek. Eğer mutlaka bir korrelasyon bulmak isteniyorsa, bunun genealojik (yani soya çekimle ilgili) araştırmalarla yürütülmesi gerekir. Bu nedenle Eysenck gibi tanınmış bir "kişilik" araştırmaları uzmanının bir astrologla işbirliği etmiş olmasına bile anlam veremediğimi belirtmek isterim. Hele Eysenck, Mayo ile yaptığı istatistiksel araştırmanın astrolojinin hiçbir akla yakın temele dayanmayan bir varsayımını haklı çıkardığı kanısına varmışsa, bence "bilimin" ruhunu kavramamış demektir. İstatistiksel bir

biri doğumdan önceki kritik bir aşamada mevsimsel bir etki olabilir. Sonra insanların kişisel "astroloji" anlayışları nedeniyle kendi kendilerine bir takım yakıştırmalarda bulunmaları da mümkün. Sizin anlayacağınız, kendi burçlarının hangisi olduğunu bilen kişiler test sorularına cevap verirken bu burçta doğmuş olanlara atfedilen özelliklerin kendilerinde de bulunması gerektiğini düşünebilirler. Nitekim, bu hipotezi denetlemek için de birçok kişi araştırma yapmış ve bütün araştırmalar astrolojik etkinin tümüyle buradan kaynaklandığını göstermiş. Hiç astroloji bilgisi olmayan 1000 çocukla birçok ergin kişi üzerinde yapılan araştırmalarda bu tür bir etkiye rastlanmamış olması da aynı hipotezi doğruluyor. Meğer ilk Mayo-Eysenck araştırmasında seçilen kişilerin bir bölümü astrolojinin ne olduğunu bilen ve astrolojiye inanmaya yatkın kişilermiş[49]! Sizin anlayacağınız, bir insan burcunun kendi üzerinde ne tür bir etkisi olacağını önceden biliyorsa, test sorularına da ona göre cevap veriyor! Bundan da anlaşılacağı gibi, burçların insan üzerinde herhangi bir etkisi olduğu çok şüpheli, ama böyle bir etkinin varolduğu inancının astrolojiyle ilgili araştırmaları etkilediği (çarpıttığı) şüphe götürmez.

Ancak, bu sonuçların astrolojiye inananları, ama özellikle kaşarlanmış astrologları bu sevdadan vazgeçirebileceğini sanıyorsanız, gene çok aldanıyorsunuz. Nitekim, astrolog Malcolm Dean'e göre, "burç-kişilik ilişkileri"ni araştıranların negatif sonuç almalarının asıl nedeni "dünya görüşleri" imiş[50]. Herhalde o da "şüpheci-

araştırmanın bence en çürük yanı, sınırlı sayıda verilere dayanmak zorunda olmasıdır. Gerçi bu bütün istatistiksel araştırmalar için geçerlidir, ama bu tür bir araştırmanın "muteber" olabilmesi için aralarında korrelasyon kurduğu olayların *açıklanabilir* olması gerekir. Bu eski çağlarda çoğu zaman mümkün olmuyordu, ama bilimlerin bugün vardığı aşamada çoğu zaman mümkündür. Eğer Eysenck genealojik bir araştırma yapmış olsaydı, neden bazı insanların dışa dönük, neden bazılarının içine kapalı olduklarının daha güvenilir kanıtlarını bulurdu. Aslında genealojik araştırmalar da başlangıçta istatistiksel korrelasyonlar bulmak için yapılır, ama bilim ilerledikçe bu korrelasyonların nereden kaynaklandığı da açıklanmaya başlar. Nitekim, eskiden beri soya çekimle bir ilişkisi olduğu sanılan birçok (kalıtsal) hastalığı bugün moleküler biyoloji açıklayabilmektedir.

(49) Gerçi Mayo -Eysenck ilk kitaplarında bu hipotezi yatsıyorlar, ama daha sonraki bir kitabında Eysenck hipotezi onaylıyor. A.E. s.226-27

(50) Bk: A.E. s. 226, not: 2. "Mayo-Eysenck" araştırmasını yapanlardan birincisi, Mayo bir astrolog, ikincisi Eysenck ise bir psikolog idi, buna rağmen araştırma astrolojiyi destekleyici bir sonuç vermişti. Bundan iki sonuç çıkabilir: Ya Eysenck de astrolojiye inanmaya eğilimli bir kişi idi, ya da onun "dünya görüşü" elde edilen sonucu etkilememişti. Her iki durumda da, Dean'in suçlaması yersiz ve dayanaksız.

bilimsel" bir yaklaşımın bu tür araştırmaları çarpıttığını söylemek istiyor. Eğer astroloji ile ilgili bilimsel araştırmalar astrolojiyi destekleyen bir sonuç verirse, ne âlâ, demek araştırmacı "objektif" davranmış, vermezse, ön yargılı -"subjektif"- davranmış! Bu argümana hemen bütün şarlatanlarda rastlayacağız, aklınızda olsun!

Bana sorarsanız, astrolojiyi tartışmaya devam etmenin bir anlamı yok, ama belki bazı okuyucuları doğmatik uykularından uyandırmaya yardımı olur diye bir de dünyamıza en yakın gök cismi olan Ay'ın insanların fiziksel ve manevî yapısı üzerinde herhangi bir etkisi olup olmadığını gözden geçirmek istiyorum.

Halkın inancına göre, başta "aybaşı" olayı olmak üzere, Ay'ın insan üzerinde pek çok etkisi vardır. Bunlardan biri de - genel bir kanıya göre- Ay'ın ruh hastaları üzerindeki etkisi. Bu kanının Batı'da bir hayli yaygın olduğu akıl hastalarına İngilizce'de "Ay'dan etkilenen" ('Aycı') anlamına gelen 'lunatic' (Fransızca 'lunatique') denmesinden de anlaşılıyor[51]. Arnold L. Lieber adındaki psikiyatrın bu inancı bilimsel bir temele dayatma amacına yönelik bir kitap (*"The Lunar Effect: Biological Tides and Human Emotions"*) yazdığı anlaşılıyor. Lieber akıl hastalarının özellikle dolunay sırasında anormal davranışlarda bulunduklarını gözlemiş ve bu gözlemini açıklamak için şöyle bir teori geliştirmiş: Ay, tıpkı denizlerde olduğu gibi, insan vücudunda da (çekim kuvveti yüzünden) biyolojik gelgitlere neden oluyormuş! Nasıl mı? İnsan vücudu da % 80 sudan (sıvıdan) oluşmuyor mu? Oluşuyor. O halde, Ay'ın bu sıvı üzerinde de aynı etkiyi yapması gerekir, öyle değil mi?

İlk bakışta bu basit analoji "akla yakın" gelebilir. Ancak bunun ne derecede geçerli olduğunu araştırmak gerekecek. Burada çözülmesi gereken iki sorun var: Gerçekten de "biyolojik" gelgit (tide) diye bir olay var mı? Varsa, akıl hastalarını (ve genellikle ruhsal dengesi bozuk olan insanları) etkileyip etkilemediğini nasıl anlayabiliriz?

Bunu anlamak için Lieber, bir arkadaşıyla birlikte önce cinayet olaylarının sıklığı ile Ay'ın yörüngesindeki konumu arasında bir korrelasyon olup olmadığını araştırır. Miami'nin Dade County bölgesinde 15 yıl boyunca işlenmiş olan 1892 adam öldürme olayını inceleyince, cinayet sayısının Dolunay'la Yeniay'dan iki gün sonra belgirgin biçimde arttığını saptar. Bir başka bölgede 13 yıl boyunca işlenmiş olan 2008 adam öldürme olayı üzerinde yaptıkları araştırma da birincisine oldukça yakın sonuç verir. Ancak başkalarının, bu arada özellikle Pokorny adındaki başka bir psikiyatrın yaptığı

(51) İngilizce'de "akıl hastanesi"ne ("timarhane") 'lunatic asylum' deniliyor.

araştırmalar Lieber'in sonuçlarını doğrulamaz. Lieber bu tutarsızlığı şöyle açıklar: Öteki araştırmacılar "ölüm zamanı"nı gözönünde tutmuşlardır, oysa kendi istatistiklerinde "ilk yaralanma anı" temel alınmıştır. (Öyle ya, asıl önemli olan bir insanın ne zaman öldürmeye teşebbüs ettiği, yani kendini kaybettiği!) Bunu kanıtlamak için Lieber, bundan önce incelemiş olduğu vakalarla New York'ta işlenmiş olan 10.000 cinayette ölüm zamanını gözönünde tutarak yaptığı istatistiksel analiz sonunda Ay ile ölüm zamanı arasında bir korrelasyon olmadığını saptar.

Bundan cesaret alan Lieber 1973 yazı sonunda şu öndeyide bulunur: 1974 Ocak ve Şubat aylarında Dünya, Ay ve Güneş düz bir çizgi üzerinde yer alacağı, Ay da Dünya'ya her zamankinden daha yakın olacağı için her tür kazalarda ve adam öldürme olaylarının sayısında bir artış görülecektir. Sonra da şunları bildirir: "Yeni yılın ilk üç haftası içinde öldürülenlerin sayısı 1973 yılının tüm Ocak ayında öldürülenlerinkinden üç defa fazla olmuştur" ve bu "kozmik buluşma" sırasında dünyanın her yanında bir çok şiddet olayı meydana gelmiştir. Ayrıca akıl hastanelerine başvuranlarla kabul edilenlerin sayısında görülmedik bir artış olmuştur(52).

Bütün bu bulguların astrologları ne kadar sevindirmiş olacağını tahmin edebilirsiniz! Gerçi bu veriler geleneksel astrolojinin öndeyilerini pekiştirmiyor, ama "kozmik etkiler" olabileceği ihtimalini kuvvetlendirdiği için astrolojiye daha bir "inanılır" öğreti havası veriyor. Gene de bu izlenim "yanıltıcı" olabilir. Nitekim, Abell de bu kanıda, bu kanısını desteklemek için de birçok açıklamalar ve hesaplar yapmak ihtiyacını duymuş. İzin verirseniz, bunları kısaca bilginize sunmak istiyorum.

Abell önce şu sorunun cevabını araştırıyor: Ay'ın çekim gücünün insan duygularını ve davranışlarını kuvvetle etkilemesi mümkün mü?

Abell Ay'ın yer üzerindeki çekim gücünün (Güneş'inkiyle birleşince) gel-git olaylarına nasıl yolaçtığını açıkladıktan sonra, aynı gücün 100 kilo ağırlığındaki bir insanın ağırlığını ancak 0.01 gram kadar değiştirdiğini, bunun da o kişinin sırtına konan bir sivrisineğin etkisine eşit olduğunu hesaplamış(53). Üstelik bu Ay'ın o kişinin tüm vücudu üzerindeki etkisi, oysa "biyolojik gel-git" diye birşey varsa, bu ancak Ay'ın çekiminin vücudun değişik bölümleri üzerinde yaptığı etki farkından kaynaklanabilir. İnsan vücudunda sıvı

(52) Bk: *George D. Abell: "The Alleged Lunar Effect"*, SCP, p.228 v.s

(53) Bu hesabın doğru olup olmadığını fizikten biraz anlayan herkes kontrol edebilir.

olan kısımların başında kan geliyor. Kan durmadan dolaştığı için, Ay'ın dünya üzerindeki etkisinin en fazla olduğu sırada (Güneş, Ay ve Dünya'nın aynı hizada bulunduğu zamanlar) Ay çekiminin bu sıvı üzerindeki etkisinin de artması ve bu durumun insan duygu ve davranışlarını etkilemesi akla gelebilir. Ancak, gene Abell'in yaptığı hesaplamaya göre, Ay'ın bu fazla etkisi vücuttaki tüm sıvı ağırlığının 30 trilyonda biri kadarmış. Oysa elinizde tuttuğunuz bir derginin kan dolaşımı üzerindeki çekim etkisi Ay'ınkinden onbinlerce defa daha kuvvetli imiş! Abell'e göre, bütün bunlardan çıkarılabilecek sonuç gün gibi açık: Ay'ın insan vücudu üzerindeki etkisi yok denecek kadar az[54]!

Bu elbet sorunun sadece "fizik" ile ilgili yönü. Oysa insanının ruh hali üzerinde Ay'ın etkisinden sözedebilmek için olayın fizyolojik ve psikolojik mekanizmalarını da açıklamak gerekir, öyle değil mi? Lieber'in yeterince fizik bilmediği meydanda, ancak bir psikiyatr olarak hiç değilse Ay'la insan ruhu arasındaki etkiyi açıklayan bir hipotez ortaya koyması gerekmez miydi? Eski çağlarda bu yapılamadığı için insanlar değişik olaylar arasında olmayacak korrelasyonlar bulmuşlardır, ama bugün psikiyatr geçinen birinin sadece istatistiksel verilere dayanarak "ahkâm yürütmesi" hoş karşılanabilir mi? Abell basit bir hesap sonunda Ay'ın insan bedeni üzerinde herhangi bir fiziksel etkisi olamayacağını gösterdiğine göre, elbet psiko-fizyolojik veya fizyo-psikolojik açıklamalara gerek yok. Nitekim, ortodoks psikolog ve psikiyatrların Lieber'inkine benzer bir korrelasyondan sözetmemeleri de bundan kaynaklanıyor olsa gerek. Oysa, Lieber bu korrelasyonun "apaçık" olduğu ve akıl hastalarının Dolunay zamanı garip davrandıklarını herkesin bildiği kanısında. Belki halk arasında böyle bir "söylenti" var, ama asıl sorun bu söylentinin bilimsel bir dayanağı olup olmadığını meydana çıkarmak. Bu da dediğim gibi, ya bilimsel bir açıklamayla veya şüphe götürmez istatistiksel verilere dayanarak yapılabilir. Oysa Lieber'in hem astronomiden (dolayısıyla Ay'ın fiziksel etkisini nasıl yaptığından) pek anlamadığı, hem de istatistiksel verileri gerektiği gibi değerlendiremediği anlaşılıyor[55]. Kaldı ki Lieber sadece ABD'nin üç bölgesine ve belirli bir zaman kesitine ait cinayet ista-

(54) Bk: A.E. s. 230-31

(55) Ayrıntılı açıklamalar için, Bk: *G.D. Abell*: A. E. s. 233. Leber'i eleştiren bir başka yazar, N. Sanduleak, işlenen cinayet sayısıyla haftanın belirli günleri (Cumartesi ve Pazar) arasında çok daha sıkı bir korrelasyon olduğunu saptamış. Ayrıca - çok yerinde olarak- bunun hafta sonlarında fazla içki alınmasından kaynaklandığını açıklıyor. Bk: *N. Sanduleak*: *"The Moon is Acquitted of Murder in Cleveland"*, SCP, s.238.

tistiklerine dayanıyor, oysa teorisini belgeleyebilmesi için dünyanın her yöresinden istatistiksel veriler toplaması, ayrıca bu verilere göre sadece 2-3 haftalık bir dönem boyunca değil, Ay'ın dünyaya en yakın olduğu zamanlar cinayet sayısının arttığını, buna karşılık Ay dünyadan uzaklaştıkça bu sayının ortalamanın altına düştüğünü saptamış olması gerekirdi(56).

Abell'in söylediklerine bakılırsa, Lieber Ay'ın konumuyla yeryüzündeki başka bazı olaylar arasında da bir korrelasyon olabileceğini iddia ediyormuş. Bunlar arasında kadınların aybaşı âdetleri, doğum tarihleri, jeofizik etkiler, insanlarda "kurtlaşma" (Likantropi) eğilimleri, hattâ Bermuda Üçgeni'nde kaybolmalar gibi olaylar var. Elbet bunlar arasında gene en akla yakın korrelasyon aybaşı âdetiyle ilgili olanı. Ancak, Abell buna bile pek ihtimal vermiyor. Bilindiği gibi, Ay Dünya çevresindeki bir dolanımını 29.53 günde tamamlıyor, oysa -kadından kadına değişmekle birlikte- insanlarda âdet görme ortalaması 28 günmüş. Kaldı ki, bu ortalama öteki memeli hayvanlarda çok farklı: Opossumlarda da (insanlarda olduğu gibi) 28 gün, inek ve kısraklarda 11 gün, Makak maymunlarında 24-26 gün, şempanzelerde 37 gün, fare ve sıçanlarda ise sadece 5 gün! Öteki memelileri bir yana bıraksak bile, Evrim çizgisinde insana en yakın olan şempanzelerin 37 günde bir âdet görmeleri size biraz garip gelmiyor mu?

Dünyamıza çok yakın (380.000 Km) bir gök cismi olduğu için Ay'ın dünya ve insan üzerinde bazı etkileri olduğunu kabul etsek bile, bunun bütün astrolojiyi temize çıkarmaya yetmeyeceği meydanda, zira hem öteki gök cisimleri dünyadan milyonlarca kilometre uzakta, hem de astrolojiye göre insanların hemen bütün fiziksel ve manevî özelliklerini, hattâ geleceğini önceden belirliyorlar. İyi ama nasıl oluyor da dünyada yaşayan, dolayısıyla doğuşundan ölümüne kadar dünyadaki çeşitli etkilere doğrudan doğruya maruz kalan insanoğlu bunlardan değil de bu çok uzaktaki cisimlerden etkileniyor? Dünyanın ve üstünde yaşayan bütün yaratıkların bu cisimlerin çekim kuvvetinden ne kadar az etkilendiklerini anlamak için - bütün öteki kuvvetler gibi- çekim kuvvetinin de cisimler arasındaki mesafenin karesiyle ters orantılı olduğunu hatırlamak yeter. Nitekim, Abell de bir yerde buna işaret ediyordu. Oysa insanoğlu kendisini çok daha yakından etkileyen doğal ve insan yapısı

(56) Bütün ABD devletlerini içine alan istatistiksel verilerle literatürde bulunabilen tüm veriler üzerinde yapılan istatistiksel analizler hep olumsuz sonuç vermiş. Bk: A.E. s.240. Ayrıca Ay'ın çekim gücüyle fazları (Dolunay, Yeniay, v.b.g.) arasında direkt bir korrelasyon olmadığı anlaşılıyor.

etkilere maruzdur. Bu arada iklim şartlarını[57], sosyal, ekonomik, kültürel, ama daha da önemlisi, kalıtsal, fizyolojik ve psikolojik faktörleri sayabiliriz. Her insanın hamurunu değişik biçimde yoğuran bu faktörler yanıbaşımızda dururken, yıldızların konumunda kader belirleyici etkiler aramak akıl ve mantığın alacağı şey değil.

Astrolojinin - bazılarının iddia ettikleri veya sandıkları gibi- bir "bilim" olmadığını göstermek için belki gereğinden fazla lâf ettim. Kişisel kanımca, astrolojinin öteki fallardan hiç mi hiç bir farkı yok. Ancak Lieber örneğinden de anlaşılacağı gibi, bilimlerdeki bunca ilerlemelere rağmen, bazı insanlar binlerce yıl önce insanoğlunun saplanmış olduğu "boş inançlara" bugün bile kapılabiliyorlar. Bunun ana nedeni şüphesiz büyük halk yığınlarının bilimden ve bilimsel düşünüşten pay alamamaları, ancak bir başka neden de - belki bu daha önemli bir neden- bütün iletişim araçlarının salt para kazanma hırsıyla bu tür boş inançları yaşatmaları. Geçmişte Hipparkhos'tan Kepler'e kadar birçok büyük astronomun adının bu işe karışmış olması Astroloji'nin bugün de itibar görmesinde önemli bir rol oynamış olabilir. Ancak onbeş yüzyıl boyunca Batı düşüncesini kendine bendetmiş olan Ptolemaios'un astronomik sistemi bugün tarihin çöplüğüne atılmış olduğu halde, gelişmesine büyük katkıda bulunduğu Astrolojinin bütün canlılığıyla yaşamaya devam etmekte oluşu tarihin en garip cilvelerinden biri olsa gerek. Nitekim, bugün en "cahil" birine bile sorsanız, size dünyanın Güneş etrafında döndüğünü söyleyecektir, ama öte yandan bakıyorsunuz, lise mezunlarının yarısından fazlası hâlâ astrolojiye inanıyor! Güler misiniz, ağlar mısınız? Korkarım, bu daha çok medyanın günahı!

(ii) Palmistri (El-falı)

Bu da hakkında inanılmayacak kadar çok sayıda kitap yazılmış "okkült" sanatlardan biri. Genellikle iki türü olduğu anlaşılıyor: (i) Chiromancy[58] (Kiromansi) yani bir insanın *geleceğini* avcu-

57) Özellikle iklim şartlarının insanların karakter yapısı ve sinir sistemi üzerindeki etkilerini bilmeyen yoktur. Genellikle Kuzeyli ulusların daha durgun, soğukkanlı, çalışkan ve dürüst oldukları, buna karşılık Güneylilerin (Akdeniz çevresinde oturanların) daha canlı, sıcak kanlı, neşeli ama o derecede sorumsuz, suç işlemeye eğilimli oldukları bilinmektedir. Ayrıca Türkiye'de Lodos'un, Fransa'da Mistral'ın, Almanya'da Fön'un (Güney'den esen sıcak rüzgârlar), aşırı sıcak ve soğuğun sinir sistemini olumsuz yönde etkilediğini de duymuş olmalısınız.

58) 'Kiros' Yunanca "avuç", 'mantis' ise "falcı" demektir. 'Chirosophy' daha iddialı bir sözcüğe benziyor, zira Yunanca 'sophos' bugünkü anlamda "bilgin" demek. 'Filosofia' (felsefe) sözcüğünde de aynı anlam gizli.

nun içindeki kırışıklarla tümseklere bakarak "okuma" sanatı. (ii) Chirosophy (Kirozofi), yani bir insanın *karakterini* parmaklarının biçiminden, çıkıntıların boyundan ve elin başka bazı özelliklerinden okuma sanatı. (Çinliler buna bir de "pedomancy" - pedomansiyani ayak altındaki çizgi ve tümseklere bakıp geleceği ve karakteri okuma sanatı eklemişler.) Buna göre "palmistri"yi avuç içi özelliklerinden bir insanın kaderini (yani karakteriyle geleceğini) okuma sanatı diye tanımlamak mümkün. Burada 'kader' deyimini kullanmamın nedeni, her tür falın insanın gerek karakter özelliklerinin, gerekse geleceğinin ta baştan belirlenmiş olduğu inancına veya varsayımına dayanmasıdır. Nitekim, insanın karakteri değişken birşey olsaydı (zaten o zaman karakterden sözetmezdik) onu hiçbir zaman bilemezdik. Aynı şey insanın gelecekte başına gelebilecekler için de geçerli elbet.

Astroloji vesilesiyle falcılığın pek çok çeşidi olduğunu söylemiştim: Bunlardan bir bölümü çok eski zamanlarda ortaya çıkmış: El-falı da bunlardan biri: Çinliler tarafından bulunduğu (yoksa 'icat edildiği' mi demeliydim?) anlaşılan el-falının geçmişi İ.Ö. 3000 yılına kadar uzanıyormuş. Demek insanoğlunun kaderini öğrenme merakı bir hayli eskilere gidiyor. Durmadan yeni fal türleri icat edildiğine göre, insanların bu merakı da devam edeceğe benzer. Üstelik bu merakı gidermek için insanoğlu neredeyse akla gelebilecek her yolu denemiş: Yıldızların konumundan çay yapraklarının veya kahve tortusunun fincan içinde aldığı biçimlere, avuç içindeki çizgilerden bulutların biçimine, kafa şeklinden yazı özelliklerine, yüz çizgilerinden rüyalara kadar aklına ne geldiyse, bunlardan anlam çıkarmaya, bunların sakladığı sırları çözerek kaderini öğrenmeye çalışmış.

Belki henüz yeri değil, ama burada bir gariplik olduğu sizin de gözünüze çarpmıyor mu? İsterseniz, önce biraz düşünün, ondan sonra cevap verin soruma. Bir şey bulamadınızsa, bana neyin "garip" geldiğini açıklayayım: Bir insanın kaderi önceden belli olsa bile, bunun birbiriyle hiçbir görünür ilişkisi olmayan bu kadar değişik şeylerde yazılı olması çok garip değil mi? İnsan kaderini belirleyen her ne ise veya her kimse, ("doğa" veya "tanrılar") bunu neden birbiriyle ilişiği olmayan değişik dillerle kaydetsin? Gerçi bir ve aynı olayın çeşitli belirtileri veya görüntüleri olabilir. Örneğin, gökte biri pozitif, öbürü negatif elektrik yüklü iki bulutun çarpıştığını çakan şimşekten ve ardından duyulan gök gürültüsünden çıkarabilir veya - falcı diliyle konuşursak- "okuyabilirsiniz"; aynı şekilde belli bir hastalığı "teşhis" edebilmek için pek değişik belirtilerine (semp-

tom) bakmak gerekebilir. Ancak burada sözü geçen belirtiler belli bir olayla çoğu zaman bir arada ortaya çıkan ve aralarında nedensellik ilişkisi bulunan fenomenlerdir, oysa fallarda başvurulan belirti veya işaretler arasında uzak yakın hiçbir nedensellik ilişkisi olmadığı gibi, bir benzerlik de yoktur. Nitekim, bir astroloğun el-falından anlaması gerekmediği gibi, böyle birşeyin varlığından bile haberdar olması gerekmiyor. Zaten durmadan yeni yeni fal türlerinin ortaya çıkması da bunu destekliyor. Kaldı ki, astrolojiye inanan bir kimse bütün öteki fal türlerini "aldatmaca" sayabilir. Sözün kısası, bence şu "çok dillilik" olayı bile her tür faldan şüphe etmek için tek başına yeterli bir neden. Ancak ben şimdilik bu tür şüpheleri bir yana bırakıp el-falını kendi içinde değerlendirmeye çalışacağım.

Aslında bu fala "avuç içi falı" demek daha doğru olur, zira temelde avuç içindeki bir takım çizgilerden, girinti ve çıkıntılardan anlam çıkarmaya dayanıyor. Buradaki kırışıklıkların parmakların içe doğru kıvrılmasıyla oluştuğunu ve elin kemik yapısıyla ilişkili



(A) İlk parmak kemiği;
(B) İkinci parmak kemiği;
(C) Venüs tümseği;
(D) Jüpiter tümseği;
(E) Satürn tümseği;
(F) Apollon tümseği;
(G) Merkür tümseği;
(I) Ay tümseği;
(J) Mars ovası.

(aa) Ömür çizgisi (rakamlar yılları gösteriyor);
(bb) Kafa çizgisi;
(cc) Kalp çizgisi;
(dd) Satürn veya Kader çizgisi;
(ee) Karaciğer çizgisi;
(ff) Apollon veya Servet çizgisi;
(gg) Venüs halkası;
(h) kare;
(i) üçgen;
(j) üst açı;
(k) iç açı,
(mmm) bileziklер

El-falında incelenen ayrıntılar
(Kaynak: E. Britannica, 1970, vol. 17. s. 190)

olduğunu belirtmeye bilmem gerek var mı? Bir erişkin insan elinin içini palmistler aşağıdaki krokideki gibi şematize ediyorlarmış[59]:

Yukardaki kroki standart sayılabilecek bir el-falı şemasını gösteriyor. Aslında avuçtaki hangi çizgi ve çıkıntıların gözönünde bulundurulması, bunların nasıl sınıflandırılması ve değerlendirilmesi gerektiği konularında palmistler değişik görüşler ortaya atmışlar, böylece değişik el-falı öğretileri (veya okulları) türemiş. Ancak herhalde bu durum "kuşku" uyandırmış olmalı ki, zamanla oldukça üniform bir sistem üzerinde uzlaşılmış. "Onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine!" deyip artık bu gizli dilin sırlarını çözme işine girişebiliriz.

Efendim, kolayca tahmin edebileceğiniz gibi, çizgiler arasında en önemlileri hayat çizgisi (*aa*), kafa çizgisi (*bb*) ile kalp çizgisi (*cc*), zira bu çizgiler size bir insanın kaç yıl yaşayacağı (hem de senesi senesine), düşünme ve duyma yeteneklerinin derecesi hakkında ipuçları veriyor. Bu üç ana çizgi dışında bir sürü de ikincil çizgi görünüyor. Bunlardan bazıları herkeste bulunmazmış. Palmistler bu çizgilerin nerede başlayıp nerede bittiklerine, eğrilik derecelerine, doğrultularına, boylarına, derinliklerine, çatal yapıp yapmadıklarına bakarlarmış. Bu çizgilerin belirlediği tümseklere gelince, bunların da boyutları ve yükseklikleri önemliymiş. O zaman bilinen yedi gezegenin adlarıyla anılan bu tümseklerden *Venüs* yardımseverlik, aşk ve çapkınlık, *Jüpiter* dindarlık, hırs, şöhret düşkünlüğü, gurur ve boş inanç, *Satürn* bilgelik, şans, ihtiyat (veya tersine ileriyi görememe, bilgisizlik ve başarısızlık), *Apollon* (Güneş) tümseği (büyük olduğunda) başarı, ün, zekâ, cüret, (küçük olduğunda) düşüklük ve tanınmama arzusu, *Merkür* bilgi sevgisi (öğrenme hevesi), çalışkanlık, ticaret yeteneği, (aşırı biçimlerinde) para hırsı ve namussuzluk ya da (tam tersi) kayıtsızlık ve tembellik, *Mars* tümseği (yüksekliğine göre) cesaret, kararlılık, atılganlık veya çekingenlik, *Ay* çıkıntısı duyarlılık, ahlâklılık, iyi davranış veya (tersine) ahlâksızlık, tahakküm veya dediğim dediklik belirtisiymiş[60]. Parmak kemiklerinin iç yüzlerindeki şişkinliklerin de ayrı ayrı anlamları var. Örneğin, başparmağın ilk tümseği mantıksal düşünme yeteneğini, ikincisi iradeyi, işaret parmağının ilk şişkinliği maddeciliği, ikincisi hak ve düzeni, üçüncüsü idealizmi, orta parmağınkiler sırasıyla insancıllığı, sistemi ve zekâyı, yüzük parmağınınkiler doğruluğu, tutum-

(59) Bk: *Britannica*, 1970, vol. 17, s.190

(60) Burada yalnız astrolojinin değil, Yunan mitolojisinin de işe karıştığı açıkça görülüyor. Bilmiyorum, el-falını daha da modernleştirip - yeni bulunan gezegenlerin adını taşıyan- bölgeler ayırdedilmiş mi?

luluğu, enerjiyi, küçük parmağınkiler iyi kalpliliği, tedbirliliği, düşünceliliği yansıtıyorlarmış. Bütün bunların dışında da insan kaderinin izlerini taşıdığına inanıldığı anlaşılan daha bir sürü "işaret" var, ama bizim bütün bu saçmalıklara ayıracak daha fazla zamanımız yok.

Astroloji gibi el-falının da ciddîye alınması halinde bir hayli güç, zaman ve ustalık isteyen bir kehanet sanatı olduğu anlaşılır. Gazete sütunlarıyla kadın dergilerinde yeralan horoskoplar sadece burçlara dayanan öndeyilerde bulundukları ve yuvarlak lâflar ettikleri için gerçek palmistlerin gözünde düpedüz birer aldatmacadan başka birşey değil. Hele yolunuzun üstünde beş on dakika içinde falınıza bakan çingene karısı tam bir "düzenbaz". Bu görüşe ben de yürekten katılıyorum, ama bana sorarsanız el-falının en "bilimsel" şekli de baştan aşağı "hayal ürünü", yani gerçekle uzaktan yakından ilişkisi olmayan "sahte" bir bilim, zira ne gözlenebilir korrelasyonlara dayanıyor, ne de teorik açıklamasını yapmak mümkün. Daha önce de belirttiğim gibi, avuç içindeki çeşitli işaretler sözümona "gizli" bir dil veya bir şifre, ancak öteki gizli dillerden çok önemli bir farkı var[61]: Şifrenin "anahtarı" tümüyle hayal ürünü. (Zaten başlangıçta "değişik" anahtar kullanılması da bunu gösteriyor.) Öyle ya, örneğin neden C bölgesi Venüs tümseği de Satürn tümseği değil? Sonra neden Venüs tümseği yardımseverlik, aşk ve çapkınlık gibi özellikleri dile getiriyor? Ayrıca neden tümseklerin yükseklikleri veya çizgilerin boyları, dile getirdikleri (veya yansıttıkları) karakter özelliklerinin derecelerini belirliyor? Bu ve buna benzer daha pek çok soru geliyor akla, ama hiçbirine "akla yakın" bir cevap bulmak mümkün değil[62]. Mümkün değil, çünkü el-falı dilini "okumak" (veya yorumlamak) için başvurulan "anahtar"ın gerçekle bir ilişkisi yok.

El-falı bir "bilim" olabilirdi, eğer astronominin kuruluş aşamasında olduğu gibi, binlerce gözlem sonunda insanların karakter özellikleriyle avuç içi özellikleri arasında korrelasyonlar bulunduğu saptanabilmiş olsaydı. Ondan sonra bu korrelasyonların nereden kaynaklandığı da araştırılabilir, böylece el-falı fal olmaktan çı-

(61) Bilmediğimiz her dil bizim için bir şifredir, dolayısıyla onu anlayabilmemiz için hem sentaktik hem de semantik anahtarını bilmemiz gerekir. Nitekim Champollion eski Mısır yazısı olan 'hiyeroglif' dilini Rosetta taşındaki Mısır yazısının Yunanca ve Koptca çevirisi yardımıyla çözebilmişti. Oysa el-falı dilinin anahtarı dilin kendisi kadar "gizemli", sizin anlayacağınız "uydurma".

(62) Hani Ortaçağ'da bir ara din adamları "melekler erkek mi, dişi mi?" sorusunu tartışıp durmuşlar, bana kalırsa bu tür bir tartışma ne derece "bilimsel" ise, el-falı da o derece bilimsel.

kardı. Nitekim, son zamanlarda el ve ayak parmaklarıyla avuç ve taban derileri üzerindeki girinti ve çıkıntıların (parmak izleri gibi) yer yer belli bazı biçimler aldığı ve her biçim (pattern)in belli bir karakter özelliğini yansıttığı saptanmış[63]. Ancak 'dermatoglyphics' adı verilen bu bilim dalının daha çok genetik bir temele dayandığı anlaşılıyor. Nitekim, bir insanın "manevî" diyebileceğimiz karakter özelliklerini değil, hangi ırktan olduğunu ve özellikle ne gibi bir genetik bozukluğu olabileceğini araştırmada "yardımcı" bir yöntem olarak kullanılıyormuş[64]. Bu da oldukça anlaşılabilir birşey, zira gerek ırk farklarının, gerekse genetik bozuklukların (mongolizm gibi) vücudun çeşitli yerlerinde izler bıraktığı biliniyor. Bu bozuklukların insan derisinin bazı bölgelerinde belli izler bırakması da akla yakın görünüyor. Nitekim, gözlemsel olarak bu tür izlerle bazı genetik bozukluklar arasında korrelasyonlar saptanmış. Örneğin, el-falında kafa ve kalp çizgisi adını alan iki (oldukça) paralel avuç içi kırışıklığı yerine bazı insanlarda tek bir kırışık olduğu görülmüş (buna "maymun çizgisi" deniliyor) ve bu tür bir çizginin bir çok genetik bozukluğun belirtisi olduğu saptanmış. Elbet bu gibi korrelasyonların gerisindeki genetik mekanizma (yani genlerdeki sapmalar) tam olarak bilinmiyor. Hattâ bunlardan bir kısmı embriyonun gelişmesi esnasında maruz kaldığı mekanik bazı etkilerden de kaynaklanmış olabilir, ancak burada asıl önemli olan bazı korrelasyonların istatistiksel olarak saptanmış olması. "Dermatoglyphics"e bilim denmesinin de nedeni bu.

Alan Park üşenmemiş, el-falı ile bu bilim arasında bazı paralellikler olup olmadığını araştırmış. Burada ayrıntılara girmeme imkân yok, yalnız şu kadarını söyleyeyim ki, "dermatoglyphics" de çok önemli sayılan iki nitelikten biri olan parmakların iç yüzeylerindeki "yumma kırışıklıkları" (flexion creases) nı el falcıları hiç hesaba katmıyorlarmış. Yukarda andığım "maymun kırışığı" (veya çizgisi) ise el falcılarınca "çok büyük bir iç gerginliği"ne işaret sayılıyormuş[65]. Oysa insanların ancak % 2'sinde rastlanan bu kırışık daha çok genetik bozukluklar gösteren insanlarda görülürmüş[66]. Parmak izi biçimlerini el falcılarının yorumlayışıyla "dermatoglyphic"cilerin yorumlayışları da birbirini tutmuyormuş. Falcılar elin biçiminin de bir insanın karakterini yansıttığı kanısındalarmış, oy-

(63) Konuyu merak edenler için, Bk: *Michael Alan Park: "Palmistry: Science or Handjive?"*, SCP, s.198-208

(64) Bk: A.E. s.202

(65) Bk: A.E. s.204-205

(66) Bu bozukluklar arasında şunlar yer alıyor: 18 ve 21 trisomisi, De Lange sendromu, Ellis van Creveld sendromu, idiyopatik zihin geriliği, v.b.g. Bk: A.E. s.205

sa "dermatoglyphics" bunu hesaba katmıyormuş[67]. Sözün kısası, bu iki karakter belirleme yönteminin birbiriyle hemen hemen hiçbir ortak yönü yok.

Bu sonuç beni hiç şaşırtmadı, zira daha önce de belirtmeye çalıştığım gibi, avuç içi çizgileri ile insanın "manevî" (yani aklî, duygusal ve ahlakî) nitelik ve davranışları arasında "akla yakın" bir korrelasyon olması hemen hemen imkânsız. İnsanın gerek bedensel, gerekse manevî özelliklerini büyük ölçüde genlerinin, kısmen de yetiştiği sosyal ve kültürel çevrenin belirlediği bugün artık biliniyor. Ancak, anormal sayılan bedensel özelliklerin genetik mekanizması kısmen aydınlatılmış olmakla birlikte, bir insanı örneğin cesur, bir başkasını korkak yapan genetik özellik meydana çıkarılabilmiş değil. Kaldı ki, bu özelliğin hormon dengesiyle, sosyal, kültürel şartlarla da yakın bir ilişkisi olabilir. "Dürüstlük", "tolerans", "alçakgönüllülük" v.b. gibi karakter özellikleri sözkonusu olduğu zaman bu son faktörlerin daha ağır basacağı apaçık. Oysa el-falı insanın bu özellikleri doğuştan birlikte getirdiği ve değişmez olduğu varsayımına dayanıyor. Gerçi dilimizde "Can çıkmayınca huy çıkmaz" diye bir lâf vardır, dolayısıyla insan karakterinin değişmediği kabul edlimektedir, ancak biyolojik yoldan (örneğin beyin ameliyatıyla veya uyuşturucular aracılığıyla) insan karakterinde köklü değişiklikler yapmak mümkün. Düşünün, bir insanın kaç yıl yaşayacağı, kaç çocuğu olacağı, meslek hayatında başarılı, aile hayatında mutlu olup olmayacağı nasıl avcunda yazılı olabilir? Gelecekle ilgili isabetli öndeyilerin ancak kapalı sistemlerde mümkün olduğunu belirtmiştim. Bir insanın sadece kendine ait olan bedensel, hattâ bazı "manevî" niteliklerin vücudunun herhangi bir bölgesinde izler bırakabileceğini kabul etsek bile, çocuk sayısı, başarı ve mutluluk gibi işe bir sürü başka insanın karıştığı konularda da benzer izlerin bulunması mümkün mü? Bunu mümkün saymak için, ilerde bütün evrende olabilecek şeylerin her insanın avcunun aynasında yansıdığını varsaymak gerekecektir, zira evrende olup biten herşeyin insan hayatı üzerinde az veya çok etkisi vardır.

İlerde, "Tıbbî Şarlatanlıklar" bölümünde, 'iridoloji' adını taşıyan bir tür "göz falı"ndan söz edeceğim. Burada da gözdeki "iris" tabakası, insan vücudunun içinde olup bitenleri yansıtan bir aynaymış gibi, "okunuyor". Daha önce de belirtmeye çalıştığım gibi, her tür fal kısa yoldan, en az çabayla muazzam bir bilgi zenginliğine konma amacına yönelik. Üstelik falcının el atmaya çalıştığı bilgilerin büyük çoğunluğu son derece uzun ve zahmetli, neredeyse

(67) A.E. s.206.

iğneyle kuyu kazarcasına yapılan araştırmalar sonunda elde edilebilecek türden bilgiler. Bir kısmı da (özellikle gelecekle ilgili olanlar) belki hiçbir zaman ulaşılamayacak olan bilgiler. Bundan şu dersleri çıkarmak mümkün: İnsan ne derece bilgisizse, bilginin o derece kolay elde edilebilir bir nimet olduğunu sanıyor, bu bir. Bir de bedavacılığa veya hazıra konmaya bayılıyor. Hanım kız genç bir erkekle tanışmış ve hemen aşık olmuş, bir an önce onunla evlenmek istiyor, ama kendisini yeterince tanımıyor, dolayısıyla mutlu olup olamayacağından emin değil. Ne yapsın? Elbet aklı başında biriyse, onu yeterince tanımaya, bu arada onu yakından tanıyanlardan bilgi edinmeye çalışır, öyle değil mi? Ama kızımız çok utangaç biri, fazla beklemeye de sabrı yok. En iyisi falcıya gidip avcunda yazılı olan kaderini "okutmak!" İş bu kadar basit! Haa, sırası gelmişken, içinizde el-falının erdemlerine hâlâ inanan varsa, kendilerine hatırlatırım: Şimdilerde elektronik bir fal bakma aygıtı "keşfedilmiş"; avcunuzun üzerinde birkaç saniye tuttunuz mu, tıpkı bir bilgisayarlı elektro aleti gibi, anında falınızı okuyormuş! Artık falcıya gitmenize de hacet kalmadı, sizin anlayacağınız. Belki falcılar da artık bu aleti kullanıyordur. Ee, ne de olsa teknolojideki gelişmelere ayak uydurmak gerek, öyle değil mi?

(iii) Frenoloji

İnsan karakterinin ve geleceğinin avuç içi çizgilerinden "okunabileceği" inancının "özlemsel düşünüş"ün önayak olduğu hayal ürünü bir inanç olduğunu gördük. Avuç içi falını hatırlatan bir başka öğreti de Frenoloji, yani "kafatası bilgisi"[68]. Bu öğretiye göre, insanın kafatası özelliklerine bakarak, düşünsel (zihnî) yetenekleri ve karakter özellikleri hakkında bilgi edinmek mümkün. Öğretiyi ortaya atan Franz Joseph Gall adındaki (1758-1828 yılları arasında yaşamış) ünlü bir anatomist ve fizyolog. Gall hükümetin "dine aykırı" bulduğu bu görüşü nedeniyle Avusturya'yı terketmeye zorlanmış. Uzun süre Paris'te yaşayan Gall başlıca eserini *"Sur les Fonctions du Cerveau"* (1822-25, altı cilt) başlığı altında Fransızca yazmış.

İnsanın kafatasını inceleyip beyninin içinde olup bitenleri "okuma" hevesi insana ilk bakışta çocuksu, hattâ gülünç gelebilir. Ancak Gall'ın yeni bir fal yöntemi icat eden biri olduğunu düşün-

(68) Bu öğretiyi ortaya atan Franz Joseph Gall'ın kendisi Viyana'da bu konuda verdiği derslerde 'Craniology' deyimini kullanmış. Kendinden sonra teorisini geliştiren Spurzheim bu deyimi beyenmeyip Yunanca "zihin" anlamına gelen 'phren' kökünden 'frenoloji'yi türetmiş.

mek de fazla aceleci davranmak olur. Nitekim Gall'ın öğretisi yalnız basit insanların değil, birçok aklı başında kişinin ilgisini çekmiş. Bunlar arasında Conan Doyle gibi yazarlar, Walt Whitman gibi şairler, ama daha da ilginci, A.R. Wallace gibi bilim adamları da var. (Wallace Darwin'le aynı zamanda ancak ondan bağımsız olarak "Evrim Teorisi"ni bulan kişi.) Hattâ Gall'ın öğretisi öylesine bir heyecan uyandırmış ki, Avrupa'nın dört bir yanında yüzlerce Frenoloji derneği kurulmuş, bu konuda yüzlerce dergi, tonlarca kitap ve broşür yayımlanmış ve bu ilgi 19. yüzyılın sonuna kadar sürmüş. Gerçi bütün bu ilgi ve heyecan Frenolojinin yeni bir "sözde bilim" olabileceği kuşkusunu doğuruyor, ama bu konuda bir karar vermeden önce teorinin ayrıntılarını birlikte gözden geçirelim.

Teori veya öğreti şu beş varsayıma dayanıyor: (1) Beyin zihnin (veya ruh hayatının) organıdır, (2) İnsanın ruh hayatı belli sayıda birbirinden bağımsız yetenek[69] (=meleke= faculty) ten oluşur, (3) Doğuştan gelen bu yeteneklerin her biri beyin kabuğunun belirli bir bölgesinde yer alır, (4) Bir bölge ne kadar büyükse, kişinin oraya bağlı yeteneği de o derece gelişmiş demektir, (5) Kafatasının dış yüzeyi ile onun arkasındaki beyin yüzeyinin konturları birbiriyle o kadar uyumludur ki, birincisini inceleyerek içerdeki beyin bölgelerinin büyüklükleri (= gelişmişlik dereceleri) ni saptamak mümkündür. Şimdi böyle bir öğretinin "kabule değer" olup olmadığını anlamanın tek yolu var, o da birer birer bu varsayımların geçerli olup olmadığını araştırmak, öyle değil mi? O halde gelin bunu birlikte araştıralım:

(1) Sanırım, bugün bu varsayımı içimizde kabul etmeyecek kimse yoktur. 'Bugün' diyorum, zira ruh hayatının (veya 'manevî' dediğimiz fonksiyonların) vücudun neresinde odaklandığı uzun süre tartışma konusu olmuş. Belki biraz şaşıracaksınız, ama örneğin Eskiçağ'ın en büyük bilgini diye tanınan Aristoteles düşünmenin de, tıpkı duygular gibi, kalpte odaklandığı görüşünde imiş. Duyguların kalpten kaynaklandığı inancı halk arasında bugün de yaygın, oysa bir insana plastikten bir kalp de taksanız duygularında en küçük bir değişme olmaz. Bu da Aristoteles'in her bakımdan yanılmış olduğunu gösteriyor. Sizin anlayacağınız, insanları "kafasız" veya "beyinsiz" (yani "akılsız") diye nitelendirmek doğru, ama "kalpsiz" veya "yüreksiz" diye nitelendirmek yanlış.

(2) Gelelim ikinci varsayıma: Buna göre, insanın örneğin "düşünme" yetenekleri "duygusal" yeteneklerinden, "dürüstlük", "ce-

(69) Bu 'yetenek' sözcüğü 'faculty'yi tam karşılamıyorsa da, şimdilik daha uygun bir Türkçe karşılığını bulamadığım için kullanıyorum.

saret", "tutumluluk" gibi karakter özellikleri düşünme ve duyma yeteneklerinden bağımsız, zira bunlardan herbirini beynin ayrı bir bölgesi kontrol ediyor. Bu atomistik ruh hayatı tablosu herhalde Frenolojinin eleştiriye en açık olan yanı. İlk defa *Royal Society*'nin o zamanki genel sekreteri Peter Roget'nin (1824) de belirttiği gibi, Gall ruhsal yetenekler ile vücut organları arasında kurduğu yanlış bir benzetmeden hareket etmiş olmalı. Nasıl vücuttaki değişik salgılar başka başka salgı bezlerinden kaynaklanıyorsa, değişik ruhsal olaylar da beynin başka başka organlarından türüyor olmalıdır[70]. Öyle ya, gözün görevi görmek, kulağınki duymak, burnunki koku almak olduğuna göre, "düşünmek", "acımak", v.b.g. neden beynin değişik bölgelerinde odaklanmasın?

Frenolojiyi bu açıdan şiddetle eleştirenlerden biri de Alman filozofu F.A. Lange. *"Materyalizmin Tarihi"* (1865) adlı eserinde Lange - anatomistlerin beyinde frenolojik bölgeler bulamadıklarını belirttikten sonra- insanın her "ruhsal" durum ve davranışında tüm beynin, dolayısıyla frenologların ayırdettikleri yeteneklerden pek çoğunun işe karıştığını, dolayısıyla bağımsız "beyin" merkezlerinden sözetmenin anlamsız olduğunu göstermeye çalışıyor. Frenolojiye göre, örneğin "iyi yürekli" (veya yardım sever) bir insan, beyninin "iyi yüreklilik" bölgesi çok gelişmiş bir insandır. Oysa "iyi yüreklilik" belirtisi saydığımız herhangi bir davranışı biraz yakından incelersek, işe "düşünme", "duyma" ve "isteme" yeteneklerinden başka "görme", "işitme" gibi algıların da karıştığını görürüz. Bu nedenle Lange Frenolojiyi de, Astroloji gibi, "sözde bilimler" öbeğine sokuyor ve bu vesile ile "zamanının hukukçu, doktor, ilâhiyatçı ve filozoflarından bir çoğunun bilgi dağarcığını bu tür uyduruk bilimlerin oluşturduğunu" vurguluyor[71].

(3) Her manevî yeteneğin insanda doğuştan varolduğu ve beyin kabuğunda ayrı ve belirli bir *bölgesi* olduğu varsayımına gelince: Bu varsayım da ister istemez pek çok itiraza yol açıyor. Biryol bunların sayısı bile çözülmesi neredeyse imkânsız bir sorun. Gall'ın kendisi beyinde 26 bölge ayırdetmiş, sonra onun sistemini daha da geliştiren J.K. Spurzheim (1776-1832) ile George Combe[72] (1788-1858) bu sayıyı 33'e çıkarmışlar. Ayırdettikleri bölgeler bakın ne tür yetenekleri kontrol ediyor: Sevecenlik, çoluk çocuğa düşkünlük(!), ağzı kapalılık (veya "sır saklayıcılık"), uyumluluk, geçimsizlik (ve-

(70) Bk: *Derek Gjertsen*: *"Science and Philosophy"*, Penguin Books, 1989, s.183

(71) Bk: *Friedrich Albert Lange*: *"History of Materialism"*, cilt 3, s.113-14. Ayrıca, *Gjertsen*: A.E. s.184

(72) George kardeşi Andrew ile birlikte "Frenoloji Derneği"ni kurmuş. *'Brit.* 1970, vol 6, s.120 a

ya kavgacılık), yıkıcılık, yapıcılık, kendini takdir (self- esteem), onaylanma (beğenilme) arzusu, tedbirlilik, iyilik severlik, dürüstlük, kararlılık, mala-paraya düşkünlük, umut, merak, idealizm, zekâ,taklitçilik, bireycilik, biçim + boy + ağırlık + renk + yer + sayı + düzen + zaman + ton + dil algılama, hatırda tutma, karşılaştırıcı anlayış, metafizik düşünüş(!) v.b.g.

Gall'ın listesinden "katil" ve "hırsızlık" gibi davranışlara da beyinde özel bölgeler ayırdığı anlaşılıyor. Ancak bu listelerin neye dayanılarak yapıldığı pek anlaşılmıyor. Gene de her frenoloğun en önemli bulduğu ruhsal yetenekleri listeye alıp kendisini pek fazla ilgilendirmeyenleri liste dışı bırakmış olması çok muhtemel. Nitekim, J.W. Redfield adındaki frenoloğun 1894'de yayımladığı beyin haritasında tam 160 bölge ayırtetmiş olması bu ihtimali kuvvetlendiriyor. Herhalde bu üstat politik öğretilere önem veren biriymiş ki, beyinde bir de "cumhuriyetçilik" bölgesi ayırdetmiş! (Eğer 20. Yüzyılın yarısına kadar yaşamış olsaydı, bunlara mutlaka "ırkçılık", "nazilik", "komünizm", "faşizm", "sosyalizm", hattâ belki "Maoculuk" gibi yeni bölgeler eklerdi!) Neden gülüyorsunuz? Beyinde "çocuk sevgisi" bölgesi var da, niçin örneğin "homoseksüellik bölgesi" olmasın?

Lâtife bir yana, beyinde gerçekten bazı ruhsal fonksiyonları yöneten bölgeler varsa, bunları ortaya çıkarmanın akla yakın tek bir yolu olabilir, o da doğrudan doğruya beyin üzerinde deneyler yapmaktır! Nitekim, sonradan bilim adamlarının bu yola başvurduklarını görüyoruz. Bunların başında Fransız beyin anatomisti Pierre Flourens yer alıyor. Flourens 1814-22 yılları arasında beynin çeşitli bölgelerinin işlevlerini saptamak için tavuklar üzerinde bir dizi araştırma yapmış. Kullandığı yöntem hem çok basit, hem çok kesin: Tavuk beyninin belli bir bölgesini çıkarıyor ve hangi zihinsel ve bedensel fonksiyonların yok olduğuna bakıyor[73]. Bu araştırmaları sonunda Flourens her iki *beyin kabuğu* hemisferinin yüksek psişik ve düşünsel yetenekleri kontrol ettiği, *cerebellum*'un hareketleri düzenlediği, *medulla oblongata*'nın ise hayatî fonksiyonları (bu arada solunumu) kontrol ettiği sonucuna varmış, ancak gri maddede daha ayrıntılı bölgeler saptayamamış. Bir beyin cerrahı olan Paul Broca (1824-80) ise aynı yöntemle beyin kabuğunun sol alın bölgesinde konuşma merkezini saptamış[74]. Onun ardından G. Fritsch ile E.Hitzig (bu defa biraz daha değişik bir yöntem kullanarak) ge-

(73) A.E. 1987, vol.4, s.844

(74) Bunu "afazi", yani konuşma yeteneğinin bozulması veya yokolmasına beyindeki ne tür bir zedelenmenin yolaçtığını araştırırken buluyor. (A.E. vol 2. s.537)

ne köpekler üzerinde yaptıkları denemelerde beynin çeşitli noktalarına elektrik akımı vererek değişik hareketleri denetleyen beş ayrı hareket merkezinin varlığını saptıyorlar. David Ferrier'nin daha sonraki araştırmaları beyinde (frenologların varsaydığı türden) yeteneklerin değil, sadece değişik duyu ve hareket merkezlerinin olduğunu ortaya koyuyor. Bugün bu merkezlerin varlığı kabul edilmiş olmakla birlikte, bellek, hayal gücü, düşünme (en geniş anlamda) gibi yüksek psişik fonksiyonların beynin belli yerlerinde lokalize olmadığı görüşü hakim[75].

Bir de şu var: Beyinde bölgeler ayırdedebilmek için, herşeyden önce bu bölgelerin denetlediği inanç ve davranışların başka türden inanç ve davranışlardan kesin çizgilerle ayırdedilebilmesi gerekir. Oysa bu pratikte mümkün değildir. Biz bazı insanları "cesur", bazılarını "korkak" diye nitelendirirsek de, bunlar mutlak, değişmez nitelikler değildir. Örneğin sivil hayatta "cesur" diye tanıdığımız biri savaşta -şu veya bu nedenle- korkuya kapılabilir. Elbet bunun tersi de geçerli. Nitekim, birçok dillerde 'medenî cesaret' (civil courage) diye bir deyim kullanılması da bundan olsa gerek. Kaldı ki 'cesaret' sözcüğünün "belirli" bir anlamı da yok, yani bir insana hangi şartlar altında 'cesur' demek gerektiğini hiçbir zaman tam olarak bilemeyiz. Bu nedenle birimizin cesur dediği bir kimseye başka birisi bu yüklemi uygulamaktan geri durabilir. Matematikle mantığa ait terimlerin dışındaki bütün sözcükler az veya çok belirsizdir, oysa çok belirsiz terimlerle bilim yapılamaz[76]. Bu durumda beyinde bir "cesaret" bölgesi ayırdetmeye kalkışmak da anlamsızlaşıyor. Ben kendine karşı son derece "pinti"ce, ama başkalarına, hele yakınlarına karşı aşırı derecede "cömert"ce davranan insanlar tanırım. Şimdi bu tür insanların beynindeki "cömertlik" bölgesi mi daha çok gelişmiştir, yoksa "pintilik" bölgesi mi? Ya da beyinlerinin aynı bölgesi bazan büyüyor, bazan küçülüyor mu[77]?

Bunları söylemekten amacım, sadece "Frenoloji"yi alaya almak değil şüphesiz. Anlatmak istediğim, herhangi bir öğretiyi ortaya atmadan (dolayısıyla kabul etmeden) önce semantik, mantıksal ve metodolojik gerekimleri yerine getirip getirmediğini araştırmak ge-

(75) Bk: *Britannica*, vol.26, s.32

(76) Bu konu için Bk: *Hüseyin Batuhan*: *"Dilin Tuzakları"*, Felsefe Arkivi, Ayrıca, *H. Batuhan ve Teo Grünberg*: "Modern Mantık", I. Kitap.

(77) İnsan davranışlarını etkileyen faktörler arasında beynin gri maddesinden çok limbik sistemin (duyguların), hattâ "sürüngenlik kompleksi" (reptilian complex) adı verilen beyin bölgesinin, ayrıca hormonların bulunduğunu biliyoruz. (Bk: *Carl Sagan*: *The Dragons of Eden*)

rektiğini vurgulamak. Öyle sanıyorum ki, Gall ve öteki frenologlar andığım semantik inceliklerden haberdar olsalardı, belki bu "beyin bölgeleri" teorisinin saçmalığını derhal farkederlerdi. Bunun için de Locke'u okumuş olmaları yeterliydi! Bu söylediğim, beyin fonksiyonlarında olduğu gibi, bilim dalları arasında da içten bağlar olduğunu belgeliyor. İnsan Gall gibi sadece "anatomist" olursa, bu tür kaba yanlışlara düşmek tehlikesine daima maruzdur.

(4) Bu varsayıma göre, herhangi bir manevî yetenek ne kadar gelişmişse, beynin o bölgesi de o kadar büyük olur. Bilmem bu varsayımı eleştirmeye, hattâ ciddîye almaya değer mi? Hatırlarsanız, el-falında da buna benzer bir varsayımla karşılaşmıştık. Frenolojiyi el-falına benzetmemin nedenlerinden biri de bu: Bir insanın katil mi, hırsız mı, akıllı mı, cömert mi olduğunu anlamak istiyorsanız, bir frenoloji haritasında o bölgeleri bulup kafatasının biçiminden o bölgelerin büyüklük veya küçüklüğüne bakmanız yeterli! (Bunun pratikte nasıl yapılabildiğini de anlamış değilim.) İnsanlar bazan ne garip fikirlere kafalarını kaptırıyorlar, şaşmamak elde değil. Ancak, aradan iki yüz yıla yakın zaman geçmiş olmasına rağmen, bugün bile bazı insanlar kafa (daha doğrusu beyin) hacminin büyüklüğü ile düşünme yeteneği (zekâ) arasında bir korrelasyon olduğunu sanıyorlar[78].

(5) Gelelim son varsayıma: Ne yazık ki, Gall'in bu varsayımı da geçerli değil, zira sandığının tersine, kafatası kalınlığı insandan insana değiştiği için, kafatasının dış yüzeyi beynin topoğrafisini yansıtmıyormuş[79]. Beyin üzerinde tam 6 büyük ciltlik bir eser yazmış birinin bunu bilmemesi çok garip. Ama siz asıl kaderin cilvesine bakın ki, 1828'de Paris'te öldüğünde Gall'in kafatasını açmışlar ve ne görseler beğenirsiniz: kendi kafatasının kalınlığı normal kafatas kalınlığının tam iki misli değil miymiş! Herhalde kendi beyninin ürettiği bir teoriyi gene kendi kafatasının yalanlayabileceği ihtimali Gall'ın aklının ucundan bile geçmemiştir, yoksa bu saçma teoriyi ortaya atmazdı. Yalnız, bu olgudan Frenologların ve Frenolojiye inananların etkilenmiş olmaları gerektiğini düşünüyorsanız, aldanıyorsunuz. İnsan bir defa kafasını bir fikre takmayagörsün, bu tür karşıt örnekler ona vız gelir. Kaç defa Ay'a gidildi, ge-

(78) Conan Doyle'un bir eserinde Sherlock Holmes'un bir şapkanın büyüklüğünden sahibinin entellektül (yani kafasıyla çalışan) biri olduğu sonucunu çıkarması Frenolojinin etkisini gösteriyor olsa gerek. İlerde de göreceğimiz gibi, Conan Doyle neredeyse zamanının bütün bilim dışı öğretilerine inananlardan biri (Bk: MGI, s.293)

(79) *Britannica*. 1987, vol 5. s.87

lindi, ama Yer'in düz olduğuna inananlar gene de inançlarından dönmediler, öyle değil mi? Hem Frenolojinin insanlara sunduğu imkânları bir düşünün: Bir insanın sadece kafatasını incelemekle onun bütün kişilik özelliklerini bir bir okuyabileceksiniz! Ayrıca bir sürü uzun, meşakkatli, üstelik ne sonuç vereceği belli olmayan araştırmalar yapmaya gerek kalmayacak. Bütün falların en çekici yanı da bu değil mi zaten: En kısa yoldan doğruyu bulmak?

Ama, Platon'un dediği gibi, "doğruya götüren yol uzun ve meşakkatlidir", dolayısıyla insan en basit gibi görünen bilgileri bile ancak çok sabır isteyen çalışmalar sonunda elde edebilir. Nitekim, Gall'den bu yana neredeyse iki yüz yıl geçtiği ve binlerce araştırıcı işe karıştığı halde, beynin işleyişiyle ilgili bütün sırlar henüz aydınlatılabilmiş değil, bu gidişle daha uzun zaman da aydınlatılamayacak gibi görünüyor. Bugünkü bakış açımızdan Gall'in teorisi insana gerçekten "çocuksu", hattâ "gülünç" geliyor.

Bütün bunlara rağmen Gall, beyinde çeşitli merkezler olması gerektiği fikrini ortaya atmakla, bu konuda deneysel araştırmaların başlamasına önayak olmuştur. Boş bir hayale kapılmasıydı, bu araştırmalara başlama şerefi de onun olabilirdi, ama bazan en aklı başında insanlar da kendilerini bu tür hayallere kaptırabiliyorlar.

iv)Fizyognomi

Franz Gall insanın manevî hayatıyla beyninin fiziksel özellikleri arasında bir korrelasyon bulunduğu varsayımından hareketle, beynin bir deyime kalıbı demek olan kafatası biçiminden kişinin karakter özelliklerinin "okunabileceği" sonucuna varmıştı. Bugün bu tür özelliklerin, vücut ve dolayısıyla kafatası biçimi de dahil, büyük ölçüde kişinin ana babasından (dolayısıyla atalarından) devraldığı genlerden, bir ölçüde de yetiştiği sosyal, doğal ve kültürel çevreden kaynaklandığını biliyoruz. Ancak bir insanın karakterinin yüz çizgilerinden "okunabileceği" düşüncesinin ta Aristoteles'e atfedilen bir kitaba kadar gittiği anlaşılıyor. O günden bugüne bu konuda çelişik görüşler ortaya atılmış. "Falcılık" kokan her tür konuda olduğu gibi (özellikle Rönesans döneminde) bu konuda da pek çok kitap yayımlanmış. Bugüne kadar psikologların yaptığı araştırmalar burun, kulak, dudak biçimlerinin, saç ve göz renginin, cilt dokusunun ve öteki yüz özelliklerinin karakter özellikleriyle hiçbir bağlantısı olmadığını ortaya koymuş bulunuyor.

Bunun yalnız iki istisnası var: Birisi zihinsel bozukluklar, ötekisi bazı yaşantılar. Örneğin "kretinizm" adı verilen genetik hastalıkla malûl insanlarda görülen yüz ifadesi (başka bir takım davra-

nış bozukluklarıyla birlikte) o kişilerin zihinsel durumları hakkında ipuçları verir[80]. Bir de yıllar boyu acı çekmiş veya uzun süre çevresindeki insanlardan kötülük görmüş insanların yüzünde bu yaşantılar iz bırakmış olabilir.

'Fizyognomi' deyimini ilk defa kullanan kişi J. K. Lavater (1741-1801) adındaki İsviçreli din adamı. Bu konuda yazdığı ciltlerle kitap yazarın ününü o kadar yaymış ki, Goethe bile kendisiyle işbirliği etmiş. Ancak bugün adı bile pek anılmıyor.

Lavater'den sonra adından en çok sözettirmiş olan fizyognomist Cesare Lombroso (1836-1909) adındaki İtalyan kriminolog olsa gerek. İlgi alanı kriminoloji olduğundan olacak, Lombroso suç işlemeye yatkın kişilerin normal insanlardan yüz çizgilerine bakarak ayırdedilebileceği umuduna kapılmış. 'Umut' sözcüğünü bilerek kullanıyorum, zira bu tür girişimlerde "özlemsel düşünüş"ün büyük bir etkisi olduğu anlaşılıyor. Biryol Lombroso'nun "suç işlemeye yatkınlık" gibi genetik, yani kalıtsal bir niteliğin var olduğuna inandığı besbelli. Öte yandan profesyonel suçluların (yani katil, hırsız, soyguncuların) yüzlerinde bazı özellikler saptadığı inancında. O bunlara "stigmatlar" diyor. (Bizde de 'katil suratlı' gibi deyimler bazan halk arasında kullanılıyor.) Nitekim Lombroso bir kitabında hapishanelerde rastladığı suçluların fotoğraflarıyla tezinin doğruluğunu kanıtlamaya çalışıyormuş. Ancak yaptığı istatistiksel araştırmalar çok yalapşap olmalı ki, Lombroso'nun görüşleri meslektaşları arasında pek iltifat görmemiş ve unutulmuş. Derken 1930'lu yıllarda Harvard Üniversitesi'nde antropoloji profesörü olan Earnest A. Hooton yaptığı araştırmalarda birçok vücut özellikleriyle bazı suç türleri arasında korrelasyonlar saptadığını iddia etmiş. Örneğin, soyguncular daha çok sık sakallı, kulak memeleri yapışık ve buna benzer bir takım vücut özellikleri olan insanlar arasından çıkıyormuş[81]. (Sizi bilmem, ama "soygunculuk"la "kulak memesi" arasındaki korrelasyon bile benim midemi bulandırdı.!) Charles Goring İngiltere'de Üniversite öğrencileri ile hapishanelerdeki suçlular arasında yaptığı bir araştırmada, Lombroso'nun suç işleyenlerde saptadığı türden beden özelliklerinin her iki grupta da eşit sayıda bölündüğünü görmüş. Gerçi o da suç işleme eğiliminin kalıtsal (genetik) olduğu kanısındaymış, ancak bunun Lombro-

(80) 'Hydrocephalos', 'Addison hastalığı' v.b.g. genetik kökenli bozukluklar için de aynı şey sözkonusu. Nitekim, bazı insanların "geri zekâlı" oldukları yüzlerinden "okunabilir". Ancak normal bir insanın ne zihinsel, ne de karakteri ile ilgili özelliklerini yüzünden okuyamazsınız. Belki üstün zekâlı kişilerin gözlerindeki parıltıdan bir anlam çıkarmak mümkün. Ama hepsi o kadar.

(81) Bk: MGI, s.29

so'nun sandığı gibi fiziksel stigmatlarla değil, zihinsel bozukluklarla ilgili olduğunu düşünüyormuş. William Healey adındaki Amerikalı psikiyatr ise suç işlemede pek çok etkenin işe karıştığı görüşünde. (Bk: *Britannica*, 1970, vol.6 s: 774)

Vücut yapısından insan karakteri hakkında bilgi edinmek sevdasına kapılanlardan biri de Ernst Kretschmer (1888-1964) adındaki Alman psikiyatr. O da, mesleği gereği, ruhî bozukluklar veya hastalıklarla beden yapısı arasında ilişkiler olabileceğini düşünmüş ve bu düşüncesinin hiç de boş olmadığı sonucuna varmış. Bu alandaki araştırmalarını içeren *"Körperbau und Charakter"* (1921) başlığını taşıyan kitabında[82] Kretschmer beden yapısı bakımından insanları üç ana öbeğe (veya tipe) ayırıyor: (i) Uzun boylu, ince yapılı, uzun kollu ve bacaklı, dar yüzlü *astenik* tip, (ii) Geniş omuzlu ve gövdeli, adaleleri gelişmiş, kol ve bacakları ölçülü *atletik* tip, (iii) Geniş yapılı, yuvarlak yüzlü, kol ve bacakları kısaca, özellikle orta yaşlarda kilo almaya eğilimli *piknik* tip. Çalıştığı akıl hastanesinde yaptığı araştırmalar sonucunda Kretschmer piknik tiplerde *siklotimik* dediği bir mizacın (temperament) ağır bastığını saptamış. Yani bu tip insanlarda aşırı derecede neşelenme ve kederlenme eğilimleri görülüyormuş. (Psikiyatri dilinde manik-depressif tip.) Buna karşılık, astenik tipler içe dönük, utangaç, ağır başlı, bazan fazla duyarlı, bazan flegmatik (ağır kanlı), hattâ iyice durgun olurlarmış. Kretschmer bunlara *şizotimik*, yani şizofreniye yatkın tipler diyor. Atletik tipler ise bu ikisi arası bir mizaç sergiliyorlarmış, yani ne fazla manik-depressif, ne de şizofrenik belirtiler gösteriyorlar.

Kretschmer'in de kaba vücut yapısına bakıp bundan kişinin karakter özellikleri, ama en çok da ne tür ruhsal bozukluklara eğilimli olacağı konusunda bazı ipuçları edinmek istediği açıkça görülüyor. Bu tür bir paralelizmi nasıl bir teorik temele oturttuğu konusunda bir fikrim yok. Ancak beden ve ruh yapısı arasında bir korrelasyon olsa bile, bunu bilmenin insana nasıl bir pratik fayda sağlayabileceğini düşünemiyorum. Bu derece kaba bir paralelizmin karakter ve ruhsal bozuklukların teşhisinde ne kadar yararı olabilir ki? Hattâ zararlı olması çok daha muhtemel, zira daha önceki gözlemlere dayandığı iddia edilen bu tür bir paralelizm çok sağlam teorik bir temele oturtulmadıkça (yani bilimsel bir açıklaması yapılmadıkça) yanlış teşhis konulmasına bile yolaçabilir. Nitekim, herhalde bunu farketmiş olmalı ki, Amerikalı Dr. William Sheldon Kretschmer'in

(82) Kretschmer'in adı geçen eseri *"Beden Yapısı ve Karakter"* başlığı altında Prof. Mümtaz Turhan tarafından Türkçe'ye çevrilmişti.

sistemini geliştirmek için çok daha kapsamlı araştırmalar yapmış, ancak onun elde ettiği üçlü sistem de - bazı üstünlüklerine rağmen- pratik açıdan Kretschmer'inkinden daha fazla yararlı olmamış[83].

Doğrusu buna hiç şaşmadım. Bir kişinin karakter özelliklerinin neler olduğunu doğrudan doğruya araştırmak varken, bu tür dolaylı yollara başvurmak bana falcılıktan kalma bir düşünüş alışkanlığının ürünü gibi geliyor. Ancak gene de bu tür uğraşları "şarlatanlık" kategorisine sokmak doğru olmaz elbet, zira yanlış veya çıkmaz bir yolda da olsalar, bu tür araştırmalara girişenler gözlemlere dayandıkları gibi, istatistiksel yöntemlere başvuruyorlar.

(83) Bk: *E. Britannica*, 1970, vol. 17, s.695. *Britannica*, 1987, vol.25, s.497 v.s. MG I, s.295

V

Pratik Bilgi Alanıyla İlgili Şarlatanlıklar

Genel Açıklama

Buraya kadar daha çok teorik düzeyde kalan (hiç değilse öyle görünen) şarlatanlıklara değindik. Başka bir deyişle, birinci derecede insanların inançlarını etkileme amacına yönelik şarlatanlıkları inceledik. Ancak inançlar da insanların davranışlarını etkileyebildiği için, şarlatanların insanların inançlarını etkileyerek davranışlarını etkilemek istemiş olmaları da mümkün. Örneğin, Velikovsky geçmişte olup bitmiş astronomik bir olay hakkındaki iddiasıyla bazı insanlarda "dindar" bir tavrın oluşmasını amaçlamış olabilir. Aynı şekilde, Däniken de saf insanlara verdiği "sansasyonel" haberle kitabını satın alacakların sayısını arttırmayı hesaplamış olabilir. (Bütün şarlatanların bilinç altında bu sonuncu amacın yattığından eminim.)

Bir de doğrudan doğruya yeni bir teknik keşifte bulunduklarını iddia eden, dolayısıyla teori alanından çok pratik alanında bilgiçlik taslayan şarlatanlar var. Dolayısıyla bunlara "know-how" şarlatanları da diyebilirsiniz. Bunları "ortodoks" (yani "bilimsel") teknolojiden ayırdeden özellik, getirdiklerini iddia ettikleri yeni tekniklerin herhangi bir sağlam teorik bilgi temeline dayanmaması. Ayrıca böyle bir temele dayanan teknik veya teknolojilerden daha üstün olduklarını iddia etmeleri. Dahası var: Nasıl bazı şarlatanlar matematikçilerin "kanıtlanamaz" dedikleri bazı varsayımları kendilerinin pekâlâ kanıtladıkları iddiasındalarsa, aynı şekilde bir kısım şarlatanlar fizikçilerin "yapılamaz" dedikleri bazı makinaları yapabildikleri iddiasındalar(1).

(1) Bunun en tipik örneği ünlü *perpetuum mobile* (=sürekli hareket) makinası. Bir tür "bedava enerji üretme" sevdasından kaynaklanan bu tür makinalardan hiçbiri çalışmamıştır. Zira termodinamiğin birinci yasası gereği, hiçbir makinanın aldığı enerjiden fazlasını vermesi mümkün değildir. Nitekim, bütün makinalar - bir kısım enerjinin ısı olarak kaybolmasından ötürü- düşük randımanla çalışır-

Yeryüzünde ilk göründüğü günden buyana insanoğlu - yaşamını sürdürebilmek için- birçok irili ufaklı teknik geliştirmiştir. Bunların bir kısmı alet, bir kısmı da yöntemdir. Ancak işe yarayan aletler gibi olumlu sonuç veren yöntemlerin de insanın gözlemlerine ve bunlardan çıkardığı sonuçlara dayandığı şüphe götürmez. Ne var ki, insanoğlu uzun tarihi boyunca her pratik problemini çözememiş, her derdine çare bulamamıştır. İşte bu gibi durumlarda insanın "büyü" ve "sihir" denilen akıl dışı (bilgiye dayanmayan) yöntemlere başvurduğunu görüyoruz. Bilginin olmadığı yerde inanç işe karışır. Nitekim, nehir taşmalarını önlemek için su bendi yapmasını öğrenen insanoğlu kuraklık karşısında çaresiz kalınca, sihirbaza veya hocaya başvurmaktan başka birşey yapamaz. Yağmur duasına çıkmak (veya buna benzer başka işler) yağmur yağdırmanın son çaresidir onun için. Çaresizlik, bu nedenle, insanüstü (veya "tanrısal") güçlere inanmanın ana kaynağı olsa gerek.

Şarlatanlar da, tıpkı büyücü veya sihirbazlar gibi, daha çok ortodoks bilimin çaresiz kaldığı yerde ortaya çıkmakta ve insanlara her derde bir çare bulunabileceği mesajını vermektedir. Bu bakımdan şarlatanları "bilim çağının sihirbazları" gibi görmek mümkün. Asıl sihirbazlardan tek farkları, sihirbaz olduklarını kabul etmeyip yaptıkları işin "bilimsel" bir temele dayandığını iddia etmeleri. Buna pek şaşmamalı, zira birkaç yüz yıldır bilim toplumda büyük bir saygınlık görmektedir. Şüphesiz şarlatanlar sadece bilime dayalı olarak çalışan kişilerin hiç çözemedikleri bazı pratik sorunları çözmek iddiasında değiller. Çoğu zaman bilinen, yerleşmiş veya "ortodoks" yöntemlerle de - hiç değilse kısmen- çözülebilen sorunları daha iyi, daha çabuk ve daha ucuza çözebildikleri iddiasındalar. Bu bakımdan ortodoks bilimle "yarış" veya "çekişme" halinde olduklarını söylenebilir. Bilim ilerledikçe durmadan yeni teknikler ve teknolojiler geliştirilmektedir. Örneğin, modern tıp deneme ve yanılma yöntemine dayanan "kocakarı ilâçları" ile tedavi aşamasını çoktan gerilerde bırakmıştır. Hastalıkların nedenlerini araştırıp ona göre bu nedenleri ortadan kaldırmanın çarelerini aramaktadır. Buna rağmen, bazı önemli hastalıkların - hiç değilse köklü- tedavi yöntemleri hâlâ bulunamamıştır. Daha doğrusu, sizler öyle düşünüyorsunuz belki, ama şarlatan çoktan onları tedavi etmenin yolunu bulmuştur ve bu üstün veya özel becerisini insanlığın hizmetine sunmaktadır. Dolayısıyla modern tıp onlara belki bir gün çare bulur diye tevekkülle beklemeniz gerekmez.

lar. *Perpetuum Mobile* makinalarının herhangi bir fayda veya zararı olmadığı için bunlardan sözetmeyeceğim. Konuyu merak edenler, MG III, s. 145-166'ya bakabilirler.

Yakın yüzyıllara gelinceye kadar her teknolojik yenilik "sağduyu" bilgisine dayanıyordu. Modern bilim ortaya çıkalıberi sıradan adamın el yordamıyla bulduğu teknikler yerini yavaş yavaş teknolojiye bıraktı. Bu sayede yeni teknik "icatlar"da rastlantının payı gitgide azaldı. Onun yerini bilinçli araştırmalara dayanan buluşlar aldı. Ancak her iki halde de belli bir bilgi birikimi şart. Şarlatanın ise böyle bir birikime ihtiyacı olmadığı anlaşılıyor. O her sorunu sezgisine veya Tanrı-vergisi özel becerisine dayanarak çözebildiği iddiasında. Hem de, dediğim gibi, ortodoks bilimden çok daha kolay ve çabuk. Bu özel, Tanrı vergisi yetenekleri şarlatanları "öğrenme" külfetinden de kurtarıyor. Oysa küçük çocuklar konuşmasını, yürümesini, hattâ yemek yemesini bile ana babalarından "öğrenirler", öyle değil mi? (Kuşların bile "ötmeyi" böyle öğrendikleri biliniyor.) Şarlatanın birşeyi bilmek veya bir işi becermek için öğrenmeye ihtiyacı yoktur, zira onun buluş ve keşifleri ya içine doğmakta ya da ona gizli bir güç tarafından ilham edilmektedir. (Modern meteorolojinin ancak 24 saat sonraki hava durumunu % 95 isabetle tahmin edebildiği günümüzde, bilmem kaç yılında Japonya'nın hangi kentinde bir depremin binlerce insanın ölümüne neden olacağını doğru tahmin edebildiklerini iddia eden falcıları hatırlayın!)

Bu noktayı şimdilik daha fazla irdelemekte yarar görmüyorum. Bilinen gerçek şu ki, bugün bir yandan modern teknoloji kendi yolunda ağır aksak (!) ilerleyedursun, her pratik sorunu kısa yoldan çözdüğünü ve her derdin çaresini bilim adamlarından daha iyi bildiğini iddia eden bir sürü "şıpşakçı" var. Bunların bir kısmını "Okkültizm" başlığı altında incelemiş bulunuyoruz. Ancak, pratik beceri bakımından sanırım en önemlileri tıp alanında cirit atan şarlatanlar, zira bunlar çok büyük bir insan grubunu etkileyebiliyorlar. Dolayısıyla zararları da o derece büyük olabiliyor. Bu nedenle bu bölümü tümüyle "tıp şarlatanları"na ayırmayı uygun gördüm. Bölümün birinci kısmında tüm dünyada icrayı sanat eden şarlatanları, ikinci kısmında "bizim şarlatanlarımızı" inceliyorum.

a) Tıp dünyasında rastlanan şarlatanlıklar

Tıbbın belki en çok şarlatanlığa elverişli bir alan oluşunun baş nedeni burada şarlatanın foyasının kolayca anlaşılamayışı. Örneğin, birisi bir *perpetuum mobile* makinası icat ettiğini mi iddia ediyor, "âyinesi iştir kişinin, lâfa bakılmaz" diyerek kendisini makinasını çalıştırmaya davet edersiniz. Çalıştırabiliyorsa, ne âlâ, ama çalıştıra-

mıyorsa "demek adam şarlatanın biriymiş" der, geçersiniz. (Türkçe'de bir söz vardır: "Halep ordaysa arşın burda!" diye. Herhalde bu söz şarlatanlar için düşünülmüş olmalı.) Tıpta ise iş bu kadar basit değil. Nitekim, adam "Ben bütün kanser türlerini iyileştiren bir ilâç buldum!" diye ortaya çıkıyor ve "İnanmazsanız, bir deneyin!" diyor. Ve siz kanser uzmanı olmadığınız için, "Belki de dediği doğrudur!" der gibi bir tavır alıyorsunuz. Hele ağır bir kanser hastası iseniz veya kanser hastası bir yakınınız varsa, adamın dediğine inanıvermek arzusunu duyuyorsunuz. Bunun da nedeni, şarlatanın sizde yeni bir umut ışığı uyandırmış olması.

Tıbbın şarlatanlığa en elverişli alan olmasının bir başka nedeni de, yalnız tarih boyunca değil, bugün bile tıp biliminin her derdin devasını bulamamış olmasıdır. Bu nedenle her türlü olur olmaz spekülâsyona açık bir alan. (Nitekim, ihtiyaç duyulan herhangi bir malın kalitelisinin yeterince üretilemediği bir pazarı bu malın kalitesizinin, hattâ "sahtesinin" istilâ etmesi kaçınılmazdır.) Tıbbın son yüzyılda büyük başarılar sağladığını, bazı hastalıkları neredeyse kökünden kazıdığını, akıl almaz yeni teşhis ve tedavi yöntemleri geliştirdiğini biliyoruz. Bu nedenle kuduza yakalanmış birinin üfürükçüye, kolu kırılan birinin kırık çıkıkçıya koştuğu (pratik imkânsızlıklar dışında) artık görülmüyor. Ancak, kanser gibi modern tıbbın her zaman başedemediği hastalıklar sözkonusu olunca, şarlatanlara gün doğmakta, bunlar bulduklarını iddia ettikleri "mucizevî" ilâç ve tedavi yöntemleriyle birer "kurtarıcı" edasıyla sahneye çıkabilmektedirler.

Bilmem dikkatinizi çekti mi: Artık eskisi gibi kolerayı, tifoyu, sıtmayı, hattâ veremi ortodoks tıptan farklı, özel yöntemlerle tedavi ettiklerini iddia eden şarlatanlara pek rastlanmıyor. Nedeni çok basit: Bu hastalıkların tedavisi konusunda bilimsel tıpla yarışmalarına imkân yok! Ama gene de modern tıbbın bütün çabalarına rağmen derdine deva bulamayan bir "veremli" - son çare olarak- bir şarlatana başvurabilir. Zaten şarlatanların ağına en kolaylıkla yakalananlar bu tür "çaresiz" hastalar. Kanser, AİDS ve bazı ağrılı hastalıkların şarlatanlığa çok elverişli olmalarının asıl nedeni, bu tür hastalıklara ait bazı vakalarda bilimsel tıbbın bir yerden sonra çaresiz kalması. Oysa insanoğlu derdine gene de bir çare bulunabileceği umudunu kolay kolay yitirmiyor. "Denize düşen yılana sarılır" misali, onun bu umudunu güçlendirebilecek herhangi bir kimseye inanmaya hazır duruma geliyor.

İşte burada tıpta şarlatanlığın ana kaynağına parmak bastığımı sanıyorum. Asıl sorun insanoğlunun yaşam savaşında karşılaştığı

güçlükleri aşıp (veya pratik sorunlarını çözüp) ayakta kalmayı başarması sorunu. Bunlardan bazıları az, bazıları çok, ama küçük bir bölümü de "hayatî" bir önem taşır. Köylünün arabasının tekerleğinin kırılması, ürününü tehdit eden kuraklık tehlikesi kadar önemli değildir, zira tekerleği kısa zamanda tamir edebilir veya ettirebilir. Buna karşılık, kuraklığa çare bulması mümkün değildir ve işte o zaman köylünün - hoca efendinin vaadlerine kapılıp- "yağmur duası"na çıkması tek çare gibi gelebilir. (Sırası gelmişken: "Neden insanlar su baskınlarına yol açan yağmurları durdurma duasına çıkmazlar acaba?") Ürününü kurtarmak şüphesiz köylü için çok "ciddî" bir sorundur, ama "canını kurtarmak" daha da ciddî bir sorundur. Nitekim, insan büyük bir hastalık salgını olduğunda veya "öldürücü" diye bilinen bir hastalığa yakalandığında bu tür bir sorunla karşı karşıyadır. İşte, özellikle bu tür durumlarda insanoğlu şarlatanların tuzağına çok daha kolaylıkla düşebiliyor, çünkü bilimin ve teknolojinin çaresiz kaldığı durumlarda ona tek umut veren şarlatan oluyor.

Bu "umut" kavramı üzerinde biraz durmamız gerekecek, zira şarlatanı "tehlikeli" kılan da, kendi kesesini doldurmak için "bol keseden" umut dağıtması. Umut, bir arzunun gerçekleşebileceği inancıdır. Böyle bir inancın bazen en "umutsuz" gibi görünen durumlarda "can kurtarıcı" bir rol oynayabildiğini sayısız örneklerinden biliyoruz. Bu tür bir inanç sayesinde açık denizde dalgalarla boğuşan bir kazazedenin veya bir dağın buzlu uçurumlarına yuvarlanmış bir dağcının hayatta kalmayı başardığı çok görülmüştür. Aynı şekilde, tıp uzmanlarının "iyileşemez" diye gözden çıkardıkları bazı "umutsuz" vakaların sonradan iyileştikleri biliniyor. Ancak, bu neyi kanıtlar? Beklenmedik bir "mucize" olduğunu mu? Şüphesiz hayır! Bu sadece bir hastalığın seyri ve sonu hakkında "kesin" bir şey söylenemeyeceğini gösterir, hepsi o kadar. Bu da çok normal, zira değil son derece karmaşık fiziksel ve manevî faktörlerin işe karıştığı sağlık ve hastalık alanında, sadece fiziksel faktörlerin rol oynadığı meteoroloji alanında bile -uzun vadeli- kesin tahminlerde bulunmak imkânsız. Gerçi geçmiş dönemlere kıyasla meteoroloji alanında olduğu gibi tıp dünyasında da tahminlerin doğru çıkma şansı her geçen gün artıyor, ama %100 doğru tahminde bulunmak gene de mümkün değil, belki hiçbir zaman da olmayacak.

Ama isterseniz, biz gene "tıpta şarlatanlık" sorununa dönelim. Başta da ima etmeye çalıştığım gibi, bu alan "umut bezirgânlığı"na çok elverişli olduğu için şarlatanları kendine çekiyor. Umut çiçekleri de en çok korkunun kol gezdiği yerlerde açar. İnsanın en çok

korktuğu şey ise ölümdür. Ölüm habercileri olmaları nedeniyle de ağır hastalıklar ikinci sırada yer alır. Açlık çekmek, yersiz yurtsuz kalmaktan tutunuz, istediği kızı elde edememeye varıncaya dek pek çok durum insanı korkutur, tedirgin eder, kaygılandırır. Kısacası, insan mutluluğunu tehdit eden herşeyden korkar, ama sanırım bu korkuların en güçlüleri ölüm, hastalık, kötürüm kalma korkularıdır. İşte size şarlatanların rahatlıkla at oynatabilecekleri bir alan.

İş bununla da bitmiyor. İnsanların bir de "arzuları" ve "özlemleri" var, biliyorsunuz. Zengin, akıllı, güzel, güçlü kuvvetli, işinde başarılı olma, yükselme arzuları bunlardan birkaçı. Bu arzularınızı - kısa yoldan ve kolaylıkla- tatmin edebileceğinizi vadeden şarlatanlar da var. Bu kişilere de "umut tacirleri" veya "umut bezirgânları" demek yerinde olur sanırım. Bir değnekle su veya petrol bulabileceklerini vadedenler olduğunu daha önce görmüştük. Güzel bir vücuda, taze bir tene, huzurlu bir aile yaşamına, v.b.g daha pek çok nimete kavuşabileceğinizi vadedenler de var. (Komik bir operaya konu olan "Aşk İksiri" satanlar bile olduğunu hatırlatırım!)

Daha önce de bir nebze dokunmuştum: Her söylenene "inanıverme" eğilimi şarlatanların en çok yararlandıkları bir zayıflık. Bu eğilim en çok da insanların korku ve arzularının işe karıştığı durumlarda kendini gösteriyor. Nitekim, bir insana akıllı, güzel, becerikli gibi olumlu (gurur okşayıcı) sıfatlar atfettiğiniz zaman, o kişi kolaylıkla bu sıfatlara gerçekten de sahip olduğuna inanmak ister. Buna karşılık, korkulan ve arzulanmayan şeylere gerçek oldukları zaman bile inanmak istemeyiz[2]. Korku, arzu ve özlemlerin insan inançlarını gereğinden fazla etkilediği durumlarda "özlemsel düşünüş"ten sözediyoruz[3]. Büyük dinler, politik ideolojiler, hattâ birçok ahlâk öğretileri, hattâ ekonomik öğretilerin bir bölümü, daha çok bu tür bir düşünüşün ürünüdürler. Nitekim, tek-tanrıcı dinlerin insana bir yandan "ölümsüzlük" vadederken, öte yandan insanı "cehennem" ateşiyle korkuttuğunu biliyoruz. Adil, özgür ve müreffeh bir toplum hayatına karşı duyulan güçlü arzu da Marx'çılık gibi bazı

(2) Bu vesile ile burada dostum Prof. Sedat Katırcıoğlu'nun çok özlü bir sözünü anmak isterim: "Herkes öleceğini bilir, ama kimse öleceğine inanmaz" (İnanmak istemez.)

(3) İngilizce'de "wishful thinking" deyiminin karşılığı olarak kullandığım bu deyim aslında insanın inançlarını kuvvetle etkileyen bütün duyguları kapsıyor. "Korku", "arzu", "özlem" gibi. Ancak 'özlem'in daima olumlu bir içeriği olduğu için, korku veya kuşku duygularının inançlar üzerindeki etkilerini de ayrı deyimle ifade etmek yadırganabilir. Belki baştanberi 'duygusal düşünüş' gibi bir deyim daha uygun olurdu, ama nasıl fizikte "hızlanma" anlamına gelen 'acceleration hem "hızlanma", hem "yavaşlama" anlamında kullanılıyorsa, 'özlemsel düşünüş' deyiminin de hem olumlu, hem olumsuz duyguların etkisini dile getirdiğini hatırlamalıyız.

politik ideolojilerde ifadesini bulmuştur. Bu tür din ve ideolojileri üretmiş olanların, insanların duygularını etkileyerek inançlarını, inançlarını etkileyerek davranışlarını etkilemek istedikleri (amaçlarının pratik olduğu) yadsınamaz. Ancak burada bir şarlatanlık sözkonusu olmasa gerek, zira herhangi bir konuda şarlatanlıktan sözedebilmemiz için, o konuyla ilgili sorunların çözülmesini sağlayacak "bilimsel" yöntemlerin geliştirilmiş olması gerek. Biz ancak "güvenilir" bilimsel çözüm yollarının varolduğu bir alanda güvenilirliği son derece "şüphe götürür" yöntemlere başvurulduğu zaman "şarlatanlık"tan sözedebiliriz. Bilindiği gibi, hukukta yasaların olmadığı yerde "suç"tan (dolayısıyla "suçlu"dan) sözedemiyoruz. (*Nulla crimen sine lege.*)

(i)Tıbbın bilim olarak doğuşu

Bu söylediklerimiz tıp için de haydi haydi geçerli. Ortada bir "tıp bilimi" olmadan şarlatanlıktan söz edemezsiniz, zira bir işi yapmanın "doğru" yolunu bilmediğiniz sürece kimin doğru, kimin yanlış yoldan gittiğini bilemezsiniz. Tıbbın ancak 19. Yüzyıl ortalarından sonra "bilimsel" bir nitelik kazandığını gözönünde tutarsak, tıpta şarlatanlığın da ancak bu tarihten sonra sözkonusu olabileceğini düşünebiliriz. Yalnız, bugünkü anlamda olmasa bile, birçok bilimlerin, bu arada özellikle tıbbın, ilk biçimlerinin eski Yunan'da ortaya çıktığını görüyoruz. Nitekim, Kos'lu ünlü hekim Hippokrates okulundan bir hekimin (bu Hippokrates'in kendisi de olabilir) yazdığı *"Kutsal Hastalık (epilepsi) Üzerine"* başlığını taşıyan kitapta - belki de tarihte ilk kez- "bilim adamı/şarlatan" ayrımının yapıldığını görüyoruz. Üstelik yazar bu ayrımın gerekçelerini de açıkça belirtiyor:

"Bana kalırsa, bu hastalığı ilk defa "kutsal" diye niteleyenler şimdilerde sihirbaz (magoi), arınmacı (kathartoi), düzenbaz (hagurtai) ve şarlatan(halazones) dediğimiz türden kişilerdi. Bunlar tam da çok dindar ve çok bilgiç olduklarını iddia eden kişiler. İşe tanrıları karıştırarak uygun bir tedavi uygulamadaki başarısızlıklarını örtbas edebildikleri gibi, hastalık konusundaki bilgisizliklerini saklamak için de hastalığın "tanrısal" olduğunu söylüyorlar. Sözlerini dikkatle seçerek, hastalara banyo yapmaktan ve birçok yiyecekleri yemekten geri durmalarını, ayrıca (manen) arınmalarını ve tanrılara yakarmalarını salık vererek, tedavilerinden ötürü ilerde kendilerine bir lâf gelmesini önlemeye çalışıyorlar"(4).

(4) *"On the Sacred Disease"* adıyla Grensmann tarafından 1968'de yayımlanan çeviriden *G.E.R.Lloyd*'un yaptığı alıntıdan. (Bk: *"Magic, Reason and Experience"*, Cambridge U.P. 1990, s.16)

İ.Ö. 5. Yüzyılın sonu veya 4. Yüzyılın başında yazıldığı tahmin edilen bu kitapta şarlatanların bu derece özlü bir tasvirine rastlamak gerçekten çok şaşırtıcı. Burada sözü edilen hekimlerin daha çok tapınaklarda "icrayı sanat" ettikleri ve kendilerine tanrıların sözcüsü havasını verdikleri anlaşılıyor. Yazar bunları şarlatanlıkla suçlarken başlıca iki gerekçe öne sürüyor. Bunlardan biri teorik, öteki pratik. Teorik gerekçe epilepsinin nedeniyle, pratik gerekçe ise hastalığın tedavi yöntemiyle ilgili. Hastalığın nedeni konusunda yazar şöyle diyor: "Benim kanımca, kutsal hastalık başka herhangi bir hastalıktan daha fazla tanrısal veya kutsal değil; tam tersine, nasıl öteki hastalıklara yol açan doğal bir neden varsa, bunun da kendine göre bir doğası (füzis) ve belli bir nedeni var." (A.E. s.16) Tedavi daima teşhise bağlı olduğundan, şarlatanlar tanrıların yolaçtığı bir hastalığı gene onların iyileştirebileceği varsayımından kalkarak, hastalara "arınma" ve "tanrılara yakarma" gibi sihirbazlık kokan yöntemleri salık veriyorlar.

Yazarın muarızlarını eleştirirken onları sadece "bilgisizlik"le değil, ayrıca aldatma, sahtekârlık, tutarsızlık, hattâ "dinsizlik"le suçladığı görülüyor. "Bilgisizlik" suçlamasını anlamak zor olmasa gerek: Açıkçası epilepsinin doğal nedenini bilmiyorlar. Bir şeyi bilmemek ayıp değil elbet, ancak bilgisizliğini - işe tanrıları karıştırarak gizlemeye kalkışmak düpedüz "sahtekârlık". Şarlatanların burada başvurdukları bir "kurnazlık" da şu: Eğer hasta iyileşirse, bunu hemen kendi "hazakat"larına yorabilecekler, ama iyileşmezse suçu tanrılara (veya hastaya) yıkabileceklerdir. (Bu tutumun bir benzerine hemen bütün modern şarlatanlarda da rastlıyoruz.)

"Dinsizlik" suçlamasına geçmeden bir noktayı vurgulamak istiyorum: Kos'lu hekimin hastalıklara "bilimsel" bir şekilde yaklaştığını söylememin ana nedeni, bugün de bilimlerin temel kuralı olan bir ilkeyi bütün açıklığıyla dile getirip uygulamış olması: Doğadaki her olayın doğal bir nedeni (veya nedenleri) vardır, bilim adamının da görevi bu nedensellik ilişkilerini bulup meydana çıkarmaktır. Doğa üstü veya doğa dışı "gizli" kuvvetleri işin içine karıştırdığınız yerde "sihirbazlık" veya "şarlatanlık" başlar. Nitekim, "Kutsal Hastalık Üzerine"nin yazarı sonuç olarak şöyle diyormuş:

"Her hastalığın kendi doğası ve gücü (nedeni) vardır. Kaldı ki, hiçbir hastalıkta anlaşılmaz (açıklanamaz) veya tedavi edilemez bir yan yoktur... (Dolayısıyla) doktorun arındırma ve sihire veya bu tür yöntemlere başvurması gerekmez"[5]. Bu her olayı doğal (yani "göz-

(5) Bk: A.E. s.21. Belki de aynı yazara ait olan bir başka Hippokratik eserde ("Hava, Su ve Yerler Üzerine") aynen şu cümle geçiyor: "Her hastalığın doğal bir nedeni vardır, doğal bir nedeni olmadan hiçbir şey meydana gelmez." (A.E. s.28)

lenebilir") nedenleriyle açıklama fikrinin köklerini Sokrates'ten önceki "doğa filozoflarında" (fiziyologoi) aramak gerektiğini biliyoruz. Ancak, bu fikri hiç ödün vermeden uygulayanların başında Hippokrates okulu hekimlerinin geldiğini görmek gene de oldukça şaşırtıcı. Zira tıp biliminin bugün yirmidört yüzyıl öncesine kıyasla çok uzun bir yol almış olmasına rağmen, şarlatanlardan geçilmediğini görüyoruz. Gerçi Lloyd'un da belirttiği gibi, Hippokrates'çi hekimin epilepsiyi açıklaması (dolayısıyla salık verdiği tedavi yöntemi) da işe yarar türden değil[6], ama bir bilim adamının izlemesi gereken temel ilkeler bakımından şarlatanlara yönelttiği eleştiri ve suçlamalarda gene de tümüyle haklı. Nitekim, bugün de tıp alanında tam açıklanamayan, dolayısıyla tedavisi iyice bilinmeyen hastalıklar var, ancak bilim adamları bunların gerek açıklanması, gerekse tedavileri konusunda hangi yolların izlenmesi gerektiğini biliyorlar. Dediğim gibi, birşeyi bilmemek ayıp değil, hattâ Kos'lu hekim gibi bildiğini sanmak da ayıp değil, ama bilmediği halde biliyor görünmek bağışlanamaz bir kusur. Şarlatanların yaptığı gibi "bilgiçlik taslamak" ise hiçbir şekilde onaylanamaz bir tutum. Önemli olan, bilgi üretimi sözkonusu olduğunda, bazı araştırma ve değerlendirme kurallarına uygun davranabilmek.

Bunların başında da, doğada herşeyin bir neden-sonuç bağlantısı içinde olup bittiği, dolayısıyla hiçbir açıklamada "doğa üstü", "doğa dışı" veya "tanrısal" nedenleri işe karıştırmamak gerektiği kuralı geliyor. Doğa filozoflarının ardından bu kuralı uygulamış olma şerefi Kos'lu hekimlere ait. Bunların en büyük üstünlükleri doğa yasalarına hiçbir istisna tanımamaları, dolayısıyla her türlü olağandışı veya "mucizevî" olaya inancı ilkece yadsımaları. (Düşünün ki, Newton gibi bir bilim adamı bile Tanrı'nın bazen doğal olaylara karışabileceğine, dolayısıyla doğa yasalarında bazı küçük değişiklikler yapabileceğine inanıyordu!) Hiçbir hastalığın "tanrısal" olamayacağını vurgulamaları da bundan. Bazı olayları açıklamakta güçlük çekebiliriz, hattâ tümüyle "âciz" kalabiliriz. Yalnız bu hemen "gizli" bazı güçleri işe karıştırmamızı gerektirmez. Bilim adamının bu tür "anlaşılamayan" olayları doğal nedenlerle açıklayıncaya kadar sabırla beklemekten başka yapabileceği şey yoktur. Bir olayı gizli (yani "bilinmeyen") güçlerin müdahalesiyle açıklamak (yani onu bir "mucize" olarak görmek) mantıkta "karanlık olanı daha da karanlık olanla" (veya "bilinmeyeni daha az bilinenle") açıklama denilen düşünme yanılmasından başka birşey değil zaten. Şarlatanların bilgiç-

(6) Llyod Kos'lu hekimin epilepsinin gerek açıklaması gerekse tedavisi konusunda saldırdığı şarlatanlar kadar "çaresiz" olduğunu söylüyor. (Bk: A.E. s.49)

lik tasladıklarını da en çok bu tür açıklamalara başvurmalarından anlıyoruz.

Kos'lu hekimin şarlatanları "tutarsızlık" ve "dinsizlik"le suçlamasına gelince: Tutarsızlık hastalara hem bazı yiyecekleri ve giyecekleri yasaklamaları, hem de tanrıları işe karıştırmalarından kaynaklanıyor. Öyle ya, epilepsiye tanrılar neden oluyorsa, onu iyileştirmek de tanrıların işi olmak gerekmez mi? Hem tanrıların işine karışmak (yani hastalara "şunu yap, bunu yapma!" demek) onların gücünden şüphe etmek anlamına gelmez mi? Bu ise "dinsizlik" değil de nedir? Dolayısıyla yazara göre, herhangi bir hastalıktan tanrıları değil, "hastalıkla her zaman birlikte ortaya çıkan şeyi (yani hastalığın doğal nedenini) sorumlu tutmak gerekir." (A.E. s.55)

Anladığım kadarıyla - tıpkı bugün olduğu gibi- Hippokrates zamanında da ortodoks hekimlerle hekim geçinen şarlatanlar arasında müthiş bir rekabet varmış. Bu yarışta - kısmen bugün de olduğu gibi- şarlatanların daha başarılı olduğunu tahmin edebilirsiniz. Unutmayalım ki, o zamanın hekimleri ancak rasyonel düşünmesini bilen insanlara, şarlatanlar ise her türlü "sihir" ve "kehanet"e inanan, çoğu da dindar halk yığınlarına hitap ediyorlardı. Gerçi, Llyod'un da belirttiği gibi, Hippokrates'ci yazar şarlatanlara kıyasla teorik açıdan daha sağlam bir pozisyonda, zira öne sürdüğü teorileri destekleyen akla yakın kanıt ve belgeler sunabilecek durumda. Ancak pratik açıdan ikinciler daha avantajlı durumda, zira bir insanın başarısı hitap ettiği kimselere bağlı. Oysa şarlatanların her şeye kolayca kanıveren bilgisiz ve de aptal halk yığınlarına seslendiğini unutmayalım. "Kutsal Hastalık Üzerine"nin yazarının ileri sürdüğü kanıtların akla yakınlığı da dinleyicinin kalitesine bağlı. "Bu nedenle bu kanıtlar rasyonel düşünüşün "sihir"i yenmesini sağlayamadı. Ancak akıl dışı inançların eleştirisi meyvelerini yavaş yavaş veren bir düşünme geleneğinin doğmasına yolaçtı. Bilimin ilerlemesi ve her geçen gün güvenilir bilgiler üretmesi büyük ölçüde ilk Yunan filozoflarının önayak olduğu bu sistemli ve kapsamlı şüphecilik sayesinde mümkün olmuştur"(7).

Belki konumuzu doğrudan ilgilendirmiyor, ama gene de Hippokrates külliyatından, *"Hava, Su ve Yerler"* başlığını taşıyan bir başka eserde de yazarın "her türlü doğaüstü güçlere inananlara karşı kıyasıya bir savaş açmış olduğunu" hatırlatmadan geçemeyeceğim. Yazar bu eserinde "hastalıkları arınma ve tanrılara yakarma gibi uydurma yöntemlerle iyi etmeye kalkışan" ve "bilgisizlikleriyle çaresizliklerini tanrısal güç kılığı altında gizlemeye çalışan" palavra-

(7) Bk: A.E. s.250, 25

cılarla köşebaşı peygamberlerine veryansın ediyormuş[8].

O günkü Yunan tıbbının bugünkü anlamda "bilimsel" olduğunu iddia edecek değilim. Zira bilimsellik de, başka birçokları gibi, relatif (yani içeriği yer ve zamana göre az çok değişen) bir kavram. Ancak Kos'lu yazarın zamanının şarlatanlarına saldırırken başvurduğu kanıtlar her zaman için ve her yerde geçerli, dolayısıyla haydi haydi bilimsel kanıtlar. Hastalıkların kaynağının "tanrısal" olduğu iddiasını çürütmek için öne sürdüğü şu akıl yürütmenin mantıksal ustalığına bakın:

"Eğer bütün bu ağrılar arınma ve salık verdikleri benzer tedavi yöntemleriyle giderilebilseydi, insanların acı çekmesine yolaçan bu hastalıkların buna benzer başka yollardan meydana getirilmesine ne engel olabilirdi? Ne var ki, o zaman da hastalıkların nedeni tanrısal değil, insansal olurdu, zira bir hastalığı sihir ve arınma yöntemleriyle ortadan kaldırabilen bir hekim, başka yöntemlere başvurarak onu meydana getirebilirdi ki, bu tanrısal yöntemlerin ve etkinliklerin sonu demek olurdu"[9].

Yazar bu kanıtını çok ilginç olan bir başkasıyla şöyle destekliyor:

"Zira bir insanın kurbanlarla, büyülerle Ay'ı yere indirebileceği ve Güneşi gözden uzaklaştırabileceği, fırtınayı durdurup iyi havayı geri getirebileceği(iddiası) doğru olsaydı, bunun hiçbir "tanrısal" yanı olmadığını, tam tersine, olan biten her şeyin insan işi olduğunu söylerdim, zira bütün bu gibi durumlarda tanrının gücü insan zihninin boyunduruğu altına girmiş olurdu"[10]. (Bir başka deyişle, insan bütün isteklerini tanrılara kabul ettirebiliyor demektir.)

Şimdiye kadar "doğa üstü" güçlerin varlığına olan inancın boşluğunu bu derece çarpıcı ve inandırıcı biçimde teşhir eden bir başka argümana rastlamadığımı itiraf ederim. Ayrıca bu argümanın bence "bilimsel düşünüş"ün temel ilkelerinden birini dile getirmesi bakımından çok daha evrensel bir görevi var. En genel biçimiyle bu ilkeyi şöyle özetleyebileceğimizi sanıyorum: "Doğa olaylarını açıklarken hiçbir doğa üstü (tanrısal) gücü işe karıştırmamak!" Bir başka şekilde söylersek: "Doğa olaylarını gene doğal (yani gözle görülür, elle tutulur) olaylarla açıklamak." Bu temel ilkenin şöyle bir pratik sonucu olacağı meydandadır: "Doğada herhangi bir değişiklik yapmak sözkonusu olduğunda gene doğal araçlara başvurmalı."

(8) Bk: *Theodor Gomperz: "Greek Thinkers"*, I, s.312

(9) A.E. s.312

(10) Lloyd'un andığı bir pasajda "*Kutsal Hastalık Üzerine*"nin yazarı da hemen hemen aynı şeyleri söylediğine göre, bu iki kitabın da aynı yazara (büyük bir ihtimalle Hippokrates'in kendisine) ait olduğu anlaşılıyor. (Bk: *Lloyd.* A.E. s.19)

Bu nokta son derece önemli, zira nasıl peygamberler Tanrı'nın yeryüzündeki sözcüleri veya elçileri olduklarını iddia ediyorlarsa, bütün büyücü ve sihirbazlar, tüm kâhin ve falcılar ve benzerleri de kendilerinde herkeste bulunmayan doğa üstü, insan üstü bir takım "gizli" güç ve yetenekler olduğunu iddia ederler. (Din adamlarına sorarsanız, sihirbaz ve büyücüler Tanrı ile değil, Şeytan'la işbirliği halindedirler, dolayısıyla güçlerini de ondan alırlar.) Şarlatanların durumu biraz daha değişik. Gerçi aralarında Tanrı'ya inananlar da var, ama - kaynağı ne olursa olsun- kendilerinde başka (sıradan) insanlarda bulunmayan bazı özel yetenekler vehmettikleri kesin. Bir yandan "bilim adamı" gibi görünmek istiyorlar, ama öte yandan bilim ahlâkının kurallarına uymaya yanaşmıyorlar!

(ii) Günümüzün tıp şarlatanlarından örnekler

Evet, şarlatanları belki ilk teşhis ve teşhir eden olduğu için Kos'lu hekimi (veya hekimleri) selâmlıyor ve birkaç bin yıl atlayıp günümüzdeki tıbbî şarlatanlıklar konusuna giriyorum. Ancak Kos'lu hekimin mantıksal yeteneğine karşı duyduğum hayranlığı, o günden bu yana tıpta gerçekleştirilen bunca ilerlemeye rağmen, şarlatanlığın azalacak yerde inanılmaz boyutlara varmış olmasının bende yarattığı şaşkınlık ciddî biçimde gölgeliyor. Gerçekten de, biraz sonra göreceğiniz gibi, bugün tıpta şarlatanlığın her çeşidi, hem de ABD gibi bu bilimin en ileri olduğu ülkelerde bile kol geziyor. Bu şaşırtıcı (hattâ anakronik görünen) durumu daha önce kısaca açıklamış olduğumu sanıyorum. Ancak görebildiğim kadarıyla, burada en önemli faktör, "bilimsel" diye nitelendirdiğimiz düşünme yöntem ve alışkanlıklarının çok küçük bir insan grubu tarafından benimsenmesi, dolayısıyla geniş halk yığınlarının kafasına hiçbir zaman işlememesi. Ne yazık ki, bugünkü eğitim sistemleriyle bu düşünüş biçimini yaygınlaştırmak mümkün değil. Kaldı ki, bazen akıllı gibi görünen insanların kafalarında bile "irrasyonel" dediğimiz bir yan kalıyor. "*Homo sapiens*" ilerde bir gün "*Homo rationalis*" olur mu, bilmiyorum, ancak bugünün insanı da büyük ölçüde korkularının, arzu ve özlemlerinin etkisi altında. İşe bir de her şeyin kolayına kaçma alışkanlığı karışınca, şarlatanlığın filizlenmesine elverişli bir ortam doğuyor.

En iyisi mi, biz şimdi tıpta rastlanan şarlatanlıkların bazı ilginç, hattâ "inanılmaz" örneklerini görelim. Bunun için de ana kaynağımız Gardner'in ilk kitabı olacak[11].

(11) Bu arada - özellikle iki değişik bakış açısını karşılaştırma fırsatını verdiği için - *Andrew Stanway*'in "*Alternatif Tıp*" (İnsan Yayınları, 1990) adlı kitabına başvuracağım.

Gardner'in dediğine göre, ABD'deki tıp şarlatanlarının sayısı öylesine büyükmüş ki, "bunlardan en belli başlılarını gözden geçirmek bile imkânsız." "İnsanın bütün ömrünü böyle bir işe adayıp ciltlerle kitap yazması gerekir"[12].

Elisha Perkins ve traktörü

Gardner tıp şarlatanlarının ilki olarak Dr. Elisha Perkins'i (1740-1799) gösterdiğine göre, bu olay bir hayli eskilere gidiyor. İlginç bir nokta da, Perkins'in profesyonel bir doktor oluşu. (Bu oldukça sık rastlanan bir durum.) İşte bu doktor Perkins nasılsa "metallerin hastalıkları vücuttan çekip çıkardıkları" düşüncesine kaptırmış kendisini ve 1796'da on santim kadar uzunluğunda (her biri ayrı bir alaşımdan yapılmış) iki çubuktan oluşan bir aletin patentini almış. "Vücudun hasta kısmı üstünde bu aleti yukardan aşağı doğru çektiniz mi, hastalık dışarı çıkıyormuş"[13].

İşin bir başka ilginç yanı, Perkins "traktör" (çekici) adını verdiği bu aletten - tanesi beş İngiliz lirasından- George Washington ve yargıç Oliver Ellsworth gibi ünlülere satmış. (Washington'un yalnız kendisi değil, tüm aile üyeleri aleti kullanmışlar.) Oğul Perkins de aynı traktörleri İngiltere'de satarak servet sahibi olmuş. Kopenhag'lı on iki hekim oturup "Perkins'çiliği" savunan kocaman bir kitap yazmışlar. Ayrıca Perkins'in kendi oğlu da yüzlerce "kültürlü" kişinin "heyecan verici" tanıklıklarını içeren bir kitap yazmış. Bu tanıklar arasında hekimler mi ararsınız, rahipler mi, üniversite profesörleri mi, kongre üyeleri mi? Aleti öven övene!..

İşin bir başka ilginç yanı da şu ki, ortodoks tıp temsilcileri, herhalde "Perkins'çiliği" reddedilmeye bile değer bulmadıklarından olacak, bütün bu olup bitenleri görmezden gelmeyi tercih etmişler. Yalnız bir doktor, sadece Perkins'in aletlerini denetlemek amacıyla onunkilere benzeyen, ama metal olmayan "sahte" traktörler yapıp çeşitli kimselere satmış. İster inanın, ister inanmayın, sonuç aynı olmuş! Bunun açıklamasını kolayca tahmin etmiş olmalısınız: Autosuggestion, yani kendi kendine telkin! Bunun tıp literatüründe binlerce örneğine rastlamak mümkün. Zaten ilerde göreceğimiz gibi, şarlatanların başarılarının ana kaynağı, insanın iyileşeceğine inanması (veya iyileştiğini sanması), dolayısıyla onda bu inancı uyandıracak (veya bu sanıyı güçlendirecek) her ilâç, alet veya yöntem - hiç değilse bazen- başarılı olabilir. Perkins'inkine benzer madenî bileziklerin bugün de kullanılmakta oluşu bazı boş inançların ne kadar inatçı olduğunu gösteriyor.

(12) Bk: MGI, s.204
(13) Bk: MG I, s.204

Dr. Albert Abrams ve Radyonik

Ancak, başlangıçta aklı başında bir hekim iken sonradan işi şarlatanlığa vuran daha ilginç bir başka örnek var: Dr. Albert Abrams! Bu doktoru daha ilginç buluşumun nedeni, "bir düzine saygın ders kitabı" yazdıktan sonra saf değiştirmiş olması. Elbet burada bunun nedenlerini araştıracak değilim, ama insan bu adamın dünyanın belki en özlü şarlatanlık tanımını yaptıktan sonra - sanki bütün bilimsel geçmişini unutmuşcasına- gene dünyanın en "akıl almaz" tıbbî teorilerinden birini ortaya atmış olması karşısında büyük bir şaşkınlığa kapılmaktan kendini alamıyor. Bakın bir kitabında ne demiş: "Hekim ancak bildiğini *sanabilir*, ama aklının dizginlerini tutamayan şarlatan *bildiğini bildiği* iddiasındadır. Oysa şarlatanlığın rahatça kolgezdiği yerde doğru hiçbir zaman yanlış ile başarılı bir şekilde rekabet edemez"[14].

Görüldüğü gibi, Dr. Abrams burada hem gerçek hekimi şarlatandan ayırdeden ince bir özelliği belirtiyor, hem de şarlatanların başarılarının "sırrı"nı açıklıyor. Gerçekten de, bilim adamı hiçbir şeyin "kesinlikle" bilinemeyeceğinin bilincinde olduğu için iddialarında ölçülü ve alçakgönüllüdür. Buna karşılık şarlatan inandıklarının yanlışlanamayacağından emindir. Ondaki bu kendinden emin olma duygusu eleştiri yeteneği zayıf olan insanlar üzerinde "olumlu" bir etki yapar, hattâ söylediklerine inanmalarını kolaylaştırır. Bu dediğim özellikle hekimlik konusunda uzman olmayanlar için geçerli.

Gelelim Dr. Abrams'ın buluşlarına:

Dr. Abrams dudak kanseri olan bir hastasının karın bölgesini perküsyon[15] yöntemiyle incelerken orada bir matlığın farkına varmış. Dudak kanseriyle karın bölgesindeki bir matlık arasında ne tür bir ilişki olabilir, diyeceksiniz. Ama, unutmayın, dâhilerin bir özelliği de herkesin göremediği ilişkileri bulup meydana çıkarmaktır! Nitekim, Dr. Abrams başka hastalar üzerinde de aynı yöntemi uygulamış ve her hastalığın vücudun belli bir yerinde bu tür bir matlığa yolaçtığını saptamış. Sağlıklı kişilerde ise bu duruma rastlanmıyormuş. Yalnız, dikkat buyurun, söz konusu matlık hasta organın bulunduğu yerde duyulmuyor. Öyle olsaydı Dr. Abrams her pratisyen hekimin bildiği bir yöntemi uyguluyor olurdu. Hayır, o dudak kanserinin karın bölgesinde bir matlığa yolaçtığı gözleminden hareket ederek, hasta organların bir tür radyasyon yaydığı, hattâ her

(14) Bk: MGI, s.205

(15) Bu hepinizin bildiği bir yöntem olsa gerek: Doktor sol elinin orta parmağına sağ elinin orta parmağıyla vurarak çıkan sesleri dinler ve böylece o bölgedeki iç organlarda bir hastalık belirtisi olup olmadığını anlamaya çalışır. Ültra-sonografi yöntemi bunun çok daha geliştirilmiş bir türü olsa gerek.

hastalığın özel bir "titreşim"i olması gerektiği sonucunu çıkarmış! Deha diye buna derler işte!

Hipotezini kanıtlamak için yaptığı deney daha da dâhiyane: Küçük bir kaba bir parça habis tümör koyup bu defa sağlıklı bir insanın alnına yapıştırmış ve karın bölgesine parmaklarıyla vurmuş. İlk deneyinde olduğu gibi gene mat bir bölgeye rastlamaz mı? Akıllı bir insan bundan ne sonuç çıkarır? Demek her hasta organ özel bir radyasyon yayıyor olmalı, öyle değil mi[16]?

Ancak Dr. Abrams'ın yaratıcı dehasının dur durak bilmediği anlaşılıyor, zira bir süre sonra hasta dokular kullanacak yerde, hastadan alınacak bir damla kanın da aynı işi görebileceğini düşünmüş, ayrıca teşhis işini otomatik hale getirecek bir de alet icat etmiş, adı da 'Dynamizer'! Bunun nasıl birşey olduğunu merak ediyor olmalısınız:

"Bu içinde akıl almaz bir teller yumağı olan bir kutu. Tellerden biri bir elektrik prizine, bir başkası ise sağlıklı bir insanın alnına bağlanmıştır. Bir hastadan alınmış bir damla kan bir emici kağıt üzerinde kutunun içine konmuştur. Bundan sonra Dr. Abrams beline kadar soyunmuş olan sağlıklı kişinin karnına parmaklarıyla vurur ve çıkan sesleri dinleyerek kan örneğinin alınmış olduğu hastanın rahatsızlığını teşhis ediverir. Bunu yaparken de - her ne hikmetse- o kişinin yüzünün hep Batı'ya dönük olmasına dikkat eder"[17].

Bu anlatılanlardan galiba pek birşey anlamadınız? Öyleyse biraz açıklamaya çalışayım: Efendim, sizin anlayacağınız, omuriliğin her bir lifinin "titreşim oranı" bir diğerininkinden farklıdır. "Dynamizer" kandaki titreşimleri kapıp sağlıklı kişinin omuriliğine iletir, o da bu titreşimleri dalga boylarına ayırderek karnın değişik bölgelerine gönderir, doktorun usta parmakları bu titreşimleri algılayarak hastalığı teşhis eder, hepsi bu! Şimdi anladınız mı?

Bakın bu aletin daha ne marifetleri var:

"Kanı verenin hastalığını saptadıktan başka Dr. Abrams hastalığın vücudun neresinde yeraldığını santimi santimine bildiği gibi, ağırlık derecesini de ölçebiliyor. Daha sonraları bu aletle hastanın yaşını, cinsiyetini, hattâ Katolik mi, Protestan mı, Musevi mi, Yedinci Gün Adventisti mi, Metodist mi, yoksa Teozof mu olduğunu da belirleyebildiğini görmüş. Sonunda kandan olduğu gibi basit bir el yazısından da hastalıkları teşhis edebildiğini saptamış"[18].

(16) Bu açıklamalar için, Bk: *Andrew Stanway: "Alternatif Tıp El Kitabı"*, İnsan Yayınları, İstanbul 1990, s. 245-46

(17) Bk: MGI, s.205

(18) A.E. s.206. Stanway ise bu konuda, şunları yazıyor: "Gittikçe daha geliştirilmiş direnç devreleri kullanarak hastalıklı dokular arasında daha ince ayrımlar yap-

Şarlatanların belirgin bir özelliği de zamanla "buluş"larının uygulama alanlarını durmadan genişletmeleri olsa gerek. Dr. Abrams'da da bu özellik açıkça göze çarpıyor. Nitekim, büyük üstat sadece "teşhis" yöntemini geliştirmek ve kolaylaştırmakla yetinmeyip bir de aynı temele dayanan bir "tedavi" aygıtı da icat etmiş. Adı da 'oscilloclast' (osilloklast)[19] .Aletin dayandığı "dâhiyane" fikir de şu: "Herhangi bir ilâç belli bir hastalığı neden iyileştirir? İlâcın titreşimleri (yaydığı radyo dalgaları) etkili olduğu hastalığın (yaydığı) titreşimlerine eşit olduğu için, öyle değil mi? O zaman ilâç kullanmaya ne gerek var? Doğrudan doğruya hastaya (hastalığının gerektirdiği türden) radyo dalgaları yönelterek bakterileri öldürürsünüz, olur biter!" İlâç tedavisi gibi modası geçmiş yöntemler yerine, çağa yakışır bir tedavi yöntemi bulmak şerefi herhalde Dr. Abrams'a ait. Bir aletiyle (daynemayzir) teşhis, ötekiyle (osilloklast) tedavi çığırını açmış olan bu dâhinin tıpta - Henry Ford'unkine benzer- bir "yeniliğin" de öncüsü olduğunu yadsıyabilir misiniz?

Az kalsın unutuyordum: Dr. Abrams işi daha da ilerletip telefonla "teşhis" yapmayı sağlayan 'reflexophone' adını verdiği bir aygıtla daha bir sürü elektrikli aygıt keşfetmiş. Sizin anlayacağınız, adam "tıbbın Edison'u" neredeyse. Alet keşfetmekle iş bitmiyor elbet. Bunların nasıl kullanılacağını öğretmek de gerek. İşte bu amaçla Dr. Abrams bir de okul açmış, bir dergi yayımlamış, ayrıca Amerika'nın dört bir yanında konferanslar vermiş. Bu arada küçük bir ayrıntıya değinmeden geçemeyeceğim: Dr. Abrams 1923'de öldüğünde - o zamanın parasıyla- iki milyon (bugünkü parayla en azından iki yüz milyon) dolarlık bir servet bırakmış! Ee, doğrusu insanlığa bu kadar hizmet etmiş birisi için çok fazla sayılmaz, öyle değil mi? "Bu kadar parayı nasıl mı kazanmış?" Sandığınız gibi icat ettiği aygıtları satarak değil, kiralayarak! İşte burada Dr. Abrams'ın "ticarî" dehasının "tıbbî" ustalığından hiç de geri kalmadığı anlaşılıyor: En çok para kazandığı "osilloklast"ları 250 dolara kiralıyor, 200 dolar da "kurs ücreti" alıyormuş. Ayrıca bu aleti kiralayan doktorlara iyice lehimlenmiş bir kutu içinde verdiği bu aygıtı açıp bakmayacaklarına dair yemin de ettiriyormuş!

Bu tedbire neden başvurduğunu siz de sezmiş olmalısınız: Fo-

mayı başardı ve en sonunda cihazlarını öyle mükemmel hale getirdi ki artık bir kağıt parçasına birkaç insandan hangisinin dokunduğunu söyleyebiliyordu (hattâ saatler önce dokunsa da)" (A.E. s.247) Stanway'ın "övücü" tonuna dikkatinizi çekerim!

(19) 'Oscilloscope' a benzetme olduğu açıkça görülen bu uydurma sözcüğün 'titreştirici' diye Türkçe'ye çevrilmesi mümkün, ama hiç çevrilmese daha iyi olur sanırım.

yasının meydana çıkmasından korktuğu için elbet! Nitekim, sayın doktorun ölümünden kısa bir süre önce bilim adamlarından oluşan bir komisyon bu sihirli kutulardan birini açınca içinde şunları bulmuş: bir direnç ölçücü, bir reostat, bir kondansatör ve gelişigüzel birbirine bağlanmış daha bir sürü aygıt[20]!

İnsan bunları okuyunca "Hiçbir aklı başında kimse bu tür saçmalıklara itibar etmez" diye düşünür, değil mi? Ne yazık ki, hayır, zira bu sihirli kutuyu kullanan yüzlerce şarlatan doktordan başka bir sürü aklı başında kişi zokayı yutmuş. Bunlar arasında o zamanın ünlü romancılarından Upton Sinclair de var[21]. Kendisi Dr. Abrams'ın âletini tanıtan bir sürü yazı yazdıktan başka, *"Book of Life"* (Hayat Kitabı) başlığını taşıyan kitabında Dr. Abrams'a övgüler döktürüyormuş. Hele *"The Journal of American Medical Association"* (JAMA) dergisinin eleştirilerine karşı Dr. Abrams'ı savunuşu bir hârika:

"Kendisi bu dönemin, hattâ bütün dönemlerin en çığır açıcı (revolutionary) icadını yapmıştır. Elde etmeyi umabileceğim her türlü şerefi tehlikeye atma pahasına da olsa, Dr. Abrams'ın teşhisin büyük sırrını çözdüğüne ve bütün büyük hastalıkları tedavi edebildiğine inanıyorum. O bunu kendi duyarlı parmak uçlarının vuruşlarıyla on beş binden fazla insanın hastalığına teşhis koymak suretiyle kanıtlamış bulunuyor. Kendi araştırmalarımdan edindiğim kanıya göre, bu hastaların %95'inden fazlasını iyileştirmiştir"[22].

Şimdi, bu son derece "abartılı" iddianın ne derece doğru olduğunu Amerikan Tıp Derneği'nin yaptığı basit bir testin sonuçlarından anlayabilirsiniz. Dernek Dr. Abrams'ın teşhis aletini kullanan bir doktora Bell adındaki bir hanımdan alındığını bildirdiği bir kan örneği gönderir. Kan gerçekte sağlıklı bir erkek kobaydan alınmıştır. Gelen raporda Bayan Bell'de "altı ohm" düzeyinde kanser bulunduğu, alın sinüsünün sol tarafında bir enfeksiyon, ayrıca sol Fallop borusunda bir streptokok enfeksiyonu olduğu bildirilir. Michigan'lı bir doktor ise Abrams'ın kendisine bir horoz kanı örneği gönderir. Gelen teşhis raporunda hastada malarya, kanser ve şeker hastalığından başka iki zührevî hastalık saptandığı bildirilir. Nasıl? Böylece horozların da sıtmaya, hattâ zührevî hastalıklara yakalandığını öğrenmiş oluyoruz! Bütün bunlar Sinclair'i hiç etkilememiş olmalı, zira ömrünün sonuna kadar büyük doktoru savunmaya devam etti-

(20) Bk: MG I, s. 206. Ama Dr. Stanway'a sorarsanız, Dr. Abrams elektrikten iyi anlayan biri. Bk: A.E. s.247

(21) İlerde de bu Sinclair'e rastlayacağız. Kendisinin her türlü şarlatanlığa (daha doğrusu "mucizelere") inanmaya yatkın bir tip olduğu anlaşılıyor.

(22) Bk: MGI, s.207

ği gibi, sayın doktorun ölümü üzerine duygularını şu sözlerle dile getirmiş: "İhtiyar (yani Dr. Abrams) sözün gerçek anlamıyla şaşkınlık ve üzüntüsünden öldü"[23]. Ardından da şöyle bir kehanet savurmuş: "Bir çokları Dr. Abrams'ın bir deli olduğunu söyledi. Ancak geleceğin insanları onun zekâsının yaptığı sıçramaları izleyince her birinin haklı bir nedeni olduğunu göreceklerdir, bana dedi dersiniz."

Sinclair'in kehanetinin bir anlamda doğru çıktığı söylenebilir, zira onun dehasından esinlenip yeni elektronik aygıtlar icat eden ve bunlarla binlerce hastayı "tedavi eden"(!) başka bir sürü şarlatan çıkmış piyasaya. Bu vesile ile bir noktaya dikkatinizi çekmek isterim: Genellikle şarlatanlar teknolojideki yeni gelişmelerden esinleniyorlar! Nitekim o sıralarda radyonun geliştirilmekte oluşu radyo dalgalarının "tedavi edici" bir etkisi olabileceği inancını (daha doğrusu umudunu) uyandırmış olabilir. Bir şeye inanmanın hastalıkların iyileşmesinde olumlu bir etkisi olduğu eskiden beri bilindiği için, insanları yeni bir "sihirli" aletin bazan mucizeler yaratabildiğine inandırmak hiç de güç değil. Sanırım, şarlatanların başarısında bunun rolü çok büyük. Nitekim, ilerde göreceğimiz gibi, bir "sözde ilâç" (placebo) da bazan gerçek ilâç kadar etkili olabiliyor.

Dr. Abrams'ınkine benzer bir alet geliştirip büyük paralar kazananlardan biri de Dr. Ruth B. Drown adındaki eski "osteopati" uzmanı bir hanım. Los Angeles'teki muayenehanesinin gerçek bir "Radyo Stüdyo"sunu andırdığı anlaşılıyor, zira bütün duvarlar bir sürü kadranla kaplıymış ve her biri kan örneklerinin titreşimlerinden hastalıkları teşhis eden Abrams'ınkine benzer elektronik aygıtlara bağlıymış. Bu şekilde Dr. Drown aynı anda birçok hastanın birden hastalığını teşhis ve "tedavi" edebiliyormuş! Bunu nasıl başardığının ayrıntılarına girmeyeceğim[24], zaten girsem de bir yararı olacağını sanmam, ancak bir defasında İtalya'da karısıyla birlikte bir araba kazası geçirmiş olan Tyrone Power'la eşini ta Kaliforniya'daki muayenehanesinden kısa dalga tedavisiyle tedavi ettiğini söylemekle yetineceğim. Dr. Drown'un aygıtlarının nasıl çalıştığını M. Gardner de pek anlayamamış olmalı ki, bize doktorun yazdığı kitapları okumamızı salık veriyor. Kendisi biri organların "radyo fotoğraflarını" çeken, öbürü radyo dalgalarıyla kanamaları durduran iki alet daha icat etmiş[25].

Bütün bu icatların insanları nasıl etkileyebileceğini tahmin et-

(23) Bk: A.E.s.207
(24) Bk: A.E. s.208
(25) Ayrıca Bk: *Dr. Stanway*, A.E. s.248.

mek güç olmasa gerek. Nitekim, Chicago'nun ileri gelen bazı kişileri Bayan Drown'ın başarılarından öylesine etkilenmişler ki, Chicago Üniversitesi'nin Biyoloji Bölümü başkanını bu konuda ciddî bir araştırma yapmaya razı etmişler. Test esnasında Dr. Drown kendi aletlerini gene kendi kullanmış. Sonuç: Tam bir fiyasko! Hikâye kısaca şöyle: Kendisine on hastanın kan numunelerini vermişler, ancak daha ilk üç numune üzerine koyduğu teşhisler o kadar yanlışmış ki, geri kalan yedisini teşhis etmeyi denememiş bile. Bakın, veremli bir hastaya ne teşhis koymuş: "Yumurtalıklara, rahime, pankreasa, dalağa, safra kesesine ve böbreğe atlamış IV tipten sol meme kanseri." Ayrıca hastanın sağ gözünün kör, tansiyonunun 107/71, yumurtalıklarının çalışmaz durumda olduğunu ve hiçbir iç organının normal çalışmadığını bildirmiş. Küçük bir kan örneğinden bunca sonuç çıkarabilen bir aletin ne "mucizevî" birşey olduğunu tahmin edebilirsiniz. Ancak incelemeyi yapan komisyon üyelerinin mucizelere pek inanmayan kişiler olduğu anlaşılıyor, zira Dr. Drown'un teşhis yöntemlerini şöyle değerlendirmişler: "İnancımız şu ki, kendisinin sözde başarıları sadece izleyicilerinin eleştiri yeteneğinden yoksun kişiler olmasından kaynaklanıyor. Kullandığı teknik elden geldiğince çok organda mümkün olduğu kadar fazla rahatsızlık bulma ilkesine dayanıyor, öyle ki, bunlardan biri kazara rahatsızsa "Nasıl, ben dememiş miydim?" diyebiliyor. Ama bizimle yaptığı testlerde bir tek doğru tahminde bile bulunamamak gibi bir şanssızlığa uğradı"[26].

Aynı komisyon "radyo fotoğrafı" iddiasının da aslı astarı olmadığını saptamış. Son bir testte Dr. Drown radyo dalgalarıyla bir laboratuvar hayvanının kanamasını durdurmayı denemiş, ama nafile. Kanamanın bir türlü durmadığını görenler bu manzaraya daha fazla dayanamadıkları için testi durdurmak zorunda kalmışlar. Bütün bunlar bu şarlatana inananları onun peşinden gitmekten vazgeçirmiştir, diye düşünüyorsanız, yanılıyorsunuz: Chicago'lu osteopatlar hâlâ aletlerini kullanmaya devam ediyorlarmış. Bir yöntem para getiriyor mu, getirmiyor mu, siz ona bakın! Dünyada bu kadar çok aptal oldukça, hiçbir şarlatan müşterisiz kalmayacaktır, bundan emin olabilirsiniz! Nitekim, Dr. Drown "hilekârlık ve tıbbî şarlatanlık" suçundan mahkemeye çıkarıldığında "onun yöntemleri sayesinde iyileştiklerini" söyleyerek lehine tanıklık eden bir sürü kişi çıkmış[27].

"Radyonik" adı altında Dr. Abrams'ın açtığı çığırı bugün de

(26) Bk: MG I, s.209.
(27) Bk: *Stanway*, s.248

sürdürenler olduğu anlaşılıyor. Dr. Stanway'a göre bunun nedeni şu: "İyi fikirler kolay kolay pes etmezler!" Bunlar arasında George de la Warr adındaki mühendisin icat ettiği bir fotoğraf makinasının bir kan örneğinden bir beyin tümörünün resmini çektiğini öğreniyoruz. Gerçi o da sonunda mahkemeyi boylamış, ama bunu normal karşılamak gerek: Anlaşılmamak ve kovuşturulmak bütün dâhilerin kaderi değil mi zaten?

Radyasyonla tedavinin daha küçük çapta "mucitleri" de var anlaşılan: Gene 1920'li yıllarda Robert T. Nelson adındaki şarlatan, içinde bir miktar "vrilium" denen esrarengiz radyoaktif madde bulunduğunu iddia ettiği 5 santim boyunda pirinçten küçük bir tüp satıyormuş. Yakanıza iğnelediğiniz veya boynunuza astığınız bu "sihirli" kutucuk 6 metre uzağa kadar radyasyon yayıyor, böylece bakterileri vücudunuza yaklaştırmıyor, vücudunuzdakileri de öldürüyormuş. Her biri üç yüz dolara satılan bu modern muskaların mucidine büyük servetler kazandırdığını kolayca tahmin edebilirsiniz. Aralarında Chicago Belediye Başkanı Kelly'nin de bulunduğu bazı kodamanların bunları taktığını öğreniyoruz. Ne var ki, hükümet "Vrilium Ürünleri Şirketi" aleyhine bir soruşturma başlatınca, bu kutucukların içinde ucuz bir fare zehirinden başka birşey olmadığı meydana çıkmış. Yoksa fare zehri "radyoaktif" miydi?

Dr. Fred Urbuteit adındaki bir başka şarlatan ise "Sinuotermik makina" adını verdiği bir aygıtla vücuda hafif bir elektrik akımı göndererek "onulmaz" hastalıkları tedavi ediyormuş. Makinanın hediyesi 1500 ila 3000 dolar arasında değişiyormuş, ama kanseri bile "mucizevî" biçimde iyileştirdiğine göre çok para sayılmaz doğrusu. Ne var ki, daha doğrusu, ne yazık ki, bu alet mucidi Dr. Urbuteit'i bir tekerlekli sandalyeye mahkûm eden artriti tedavi edemiyor! Ama ne gam, bu durum doktorun yönettiği "Sinuotermik Enstitüsü"ne hastaların üşüşmesini engellemiyor ya, siz ona bakın[28]!

İnsan aptallığının nedenlerini son bölümde açıklamaya çalışacağım. Ama gene de içinizde bu saydığım aygıtların belki de "bilimsel" bir temeli vardır, diye düşünenler varsa, kendilerine lisede öğrenip sonra unuttukları fizik bilgilerini biraz tazelemelerini salık veririm, zira şarlatanların "umut tacirliği" yapabilmelerinin bir nedeni "özlemsel düşünüş" ise, öbür nedeni de bu unutkanlık. Dr. Abrams'ın "daynemayzır"ını bir gözünüzün önüne getirin: Sözümona bir kağıda emzirilmiş birkaç damla kanın yaydığı radyasyonu(!) önce omuriliğe, oradan da sinirler aracılığıyla vücudun karın bölgesine iletiyor, falan... Bir defa bir damla kan radyasyon yayar mı? Yay-

(28) Bk: MG I, s.211

sa bile, sağlam bir insanın alnına yapıştırılmış bir elektrottan bu nasıl omuriliğe geçer? Geçse bile bu radyasyon vücudun herhangi bir bölgesinde nasıl "matlığa" yolaçar? Akıllı bir insanın bu ve buna benzer sorulara "akıl-alır" cevaplar bulmadıkça, böyle bir aygıtla bir hastalığı teşhis, hele tedavi etmenin "imkânsız" olduğunu düşünmesi gerekir, öyle değil mi? Ama ne yazık ki, şarlatanların bu tür "umut verici" iddiaları karşısında insanların aklı neredeyse "uyuşuyor" ve "aptallaşıveriyorlar."

Sözün kısası, şarlatanlığın en etkili panzehiri "şüphecilik", yani bilimsel olarak belgelenemeyen ve açıklanamayan hiçbir şeye inanmamak.

Ghadiali ve renkli-ışık tedavisi

X-ışınları, mor-ötesi ışınlar, hattâ (Dr. Abrams'ın yaptığı gibi) radyo-ışınları ile tedavi yapılabildiğine göre, "gün ışınları" ile niçin yapılmasın? İşte bu dâhiyane fikir de Hint asıllı olduğu anlaşılan Ghadiali adındaki "şarlatanlar şahı"nın aklına esmiş! 'Esmiş' de lâf mı, bu üstat otuz yıl boyunca binlerce insanı "renkli ışıklar"la tedavi etmeyi başarmış. İcat ettiği yöntemin çok "bilimsel" bir adı var: "Spektro-krom tedavisi!" Dayandığı teori de çok basit: "Her hastalık uygun bir rejime ek olarak tonu iyi ayarlanmış renkli ışıklarla tedavi edilebilir." Artık doktora gitmenize, uzun boylu tahliller yaptırmanıza, ilâç filan almanıza, hele ameliyat masasına yatmanıza gerek yok: bir "spektrokrom aygıtı" satın alın, yeter. Herşeyi evinizde, kendi başınıza, bir sürü masrafa girmeden halledebilirsiniz. Hem bu alet son derece basit: Güçlü bir ışık kaynağı ile renkli camları sokup çıkaracağınız bir yuvadan ibaret. Tek yapacağınız, uygun renkli camları ışığın önüne sürmek. Örneğin, şeker hastalığından mı şikâyetçisiniz, bol nişastalı maddelerle rafine edilmemiş şeker yiyip vücudunuzu önce sarı, sonra magenta renkli ışıkla banyo edeceksiniz. Belsoğukluğunun başlangıç dönemlerinde ise yeşil veya maviyeşil ışıkla banyo yapmalısınız. Kızıl ışık cinsel arzuyu kamçılar, pembe ışık yatıştırır. Her hastalık için özel rejimler dışında tütün, alkol, et, çay ve kahveden uzak durmanız şart. (Adamın Hint asıllı olduğunu unutmayın!) Az kalsın unutuyordum: Uyurken başınızın Kuzey'e dönük olması gerekiyor! (Abrams da insanları Batı'ya döndürmüyor muydu?)

Bütün bunları nereden mi biliyor? Vallahi bu sorunuza ne yazık ki cevap verecek durumda değilim. Kendisi doktor falan da değilmiş, ama bütün bunları *"Spektrokronometri Ansiklopedisi"* başlığını taşıyan tam 3 ciltlik bir kitapta açıkladığına göre, adamın "allâmei-

kül" (yani "her şeyi" bilen biri) olduğu anlaşılıyor. Hattâ 'Spektrokrom' adında bir de dergi yayımlamış. Ancak her nedense hükümet durmadan kendisini kovuşturmuş, bir defasında 20 bin dolar para cezasına, bir başkasında 5 yıl hapse mahkûm etmiş. Hapisten çıktıktan sonra yazdığı iki ciltlik *"Railroading a Citizen"* başlığını taşıyan eserinde uğradığı haksızlıklardan ötürü neredeyse suçlamadığı kimse bırakmıyormuş[29]. Bu arada genç sekreterine tecavüze kalkıştığı yolundaki iftiraları da uzun uzun anlatıyormuş.

Ancak bütün bu olup bitenler yalnız "tıbbî" alanda değil, "ticarî" alanda da büyük dehası olduğu anlaşılan Ghadiali'nin New Jersey'de elli dekarlık bir alanda bir Enstitü kurup işletmesine engel olamamış. Girişteki büyük bir tabelada 'Her eve bir Spektrokrom!' yazısı okunan bu Enstitü'ye 90 dolar karşılığında tam on bin kişi üye olmuş. Ayrıca her üye enstitüde 2 haftalık bir öğrenim için 250 dolar ödüyormuş. Belki ilginizi çeker diye şu ayrıntıyı da anmadan geçemeyeceğim: Mahkûm olduğu davada tam 112 kişi renkli-ışık tedavisiyle mucizevî biçimde iyileştiklerini söyleyerek büyük üstadın lehinde tanıklık etmiş! Demek ki, adam öyle boş biri değil. Ha, ne dersiniz? Yalnız mahkeme esnasında oldukça komik bir sahne de cereyan ediyor: Saralı bir tanık, "Doktor Ghadiali beni iyileştirinceye kadar hep sara nöbetleri geçirir dururdum!" demiş ve demesiyle birlikte yeni bir sara krizi geçirmiş!..

Bu işin gülünç tarafı, ama gülünç olmayan tarafı da var. Nitekim, Ghadiali aleyhinde tanıklık edenler de olduğu anlaşılıyor. Bunlardan birinin ifadesine göre, Ghadiali şeker hastası olan babasına insulin almaktan vazgeçip renk tedavisine başlamasını salık vermiş, bu yüzden de babası üç hafta sonra ölmüş.

Bunları anlatmamın nedeni şu: Ghadiali'nin özellikle sigara, alkol, kahve gibi sağlığa zararlı olduğu herkesçe bilinen şeylerden uzak durmayı salık vermesinin olumlu sonuç vermiş olması çok normal, ama renklerin tedavi edici bir etkisi olması hemen hemen ihtimal dışı[30]. Ancak şarlatanların salık verdiği öteki yöntemlerde olduğu gibi, burada da "psikolojik" bir etkiden (buna "sözde ilâç etkisi" deniliyor) sözedilebilir. Yoksa renkli ışıkla şeker hastalığı gibi bir metabolizma bozukluğunun veya belsoğukluğu gibi mikrobik

(29) Bk: MGI, s.212

(30) Nitekim gözle görülebilir ışınlar cildi geçip iç organlarımıza kadar nüfuz edebilselerdi, bu birçok hastalıklara neden olabilir, hattâ ölüme yol açabilirdi. Güneşte fazla kalmanın tehlikesi de çok az miktarda da olsa mor-ötesi (ultraviolet) ışınların varlığından kaynaklanıyor. "Ozon deliği" denilen olay da uzaydan dünyamıza ulaşan bu kuvvetli (yani deriyi delip geçebilen) ışınları engelleyen ozon tabakasının incelmesi demek

bir hastalığın tedavisi mümkün mü? Ghadiali'nin bilgisiz insanları kolayca kandırabilmiş olmasının bir açıklaması şu olabilir: "Işın tedavisi" diye birşey olduğu herkesçe biliniyor. Buna bakarak basit insanlar "renkli ışığın" da benzer bir etkisi olduğunu düşünmüş olabilirler. Oysa, bilindiği gibi, bazı habis tümörleri öldürme amacıyla kullanılan mor-ötesi veya X-ışınları cildin altına nüfuz edebilen kuvvetli radyasyonlardır. Gün ışığının bileşenleri olan "renkli" ışınların ise bu tür bir nitelikleri yoktur, olmadığı için de iç organlar üzerinde herhangi bir etkileri olamaz. Sözün kısası, Ghadiali'nin de bütün marifeti insanların bilgisizliğinden yararlanmasını bilmek, hepsi o kadar.

Gardner'in kitabının üstünden kırk yıl geçtiği için, o günden bu güne "renk tedavisi" gibi saçmalıkların artık unutulmuş olduğunu düşünüyordum, ama gene de Stanway'in kitabına bir göz atayım dedim: Aman allahım, bir de ne göreyim, meğer bu uygulama ABD'de, İngiltere'de, hattâ Kıta Avrupası'nda devam etmiyor muymuş! "İyi fikirler kolay kolay pes etmezler" diyen bu üstat galiba haklı, zira bu fikir de ölmediği gibi daha da geliştirilmiş. Bakın neler anlatıyor: "Renk terapisinin başka bir sunuluş şekli de, gökkuşağı tedavisidir. Bu belki de renkleri vücuda almanın en ucuz yoludur. (Gökkuşağını nerede bulacaksınız? Merak etmeyin, onun da kolayını bulmuşlar!) Eğer su renkli kaplara konup güneş altında bekletilirse, kabın renginin enerjisinin bir kısmını alır ve bu renge ihtiyaç duyan kişi tarafından içildiğinde olumlu etkisini gösterir"[31]. Vallahi de, billahi de ben uydurmuyorum. Gördüğünüz gibi, bu şarlatanlar insana "renk" bile yutturabiliyorlar.

Stanway, Gardner'in açıklamadığı bir noktayı da aydınlatıyor: "Renk terapisti hastalığı nasıl teşhis ediyor?" Bakın nasıl ediyormuş: "Gerçekten usta bir renk terapisti *hastasına sadece bakarak* (altını ben çiziyorum) *hangi renge ihtiyacı olduğunu* tesbit edebilmekte ise de, çoğunluk bazı basit aygıtlara ihtiyaç duymaktadır. (Bundan sonra anlaşılması imkânsız bir "açıklama" geliyor.) Uygulayıcı, hastanın tıbbî hikâyesine (= şikâyetlerine?) ve *günlük yıldız falına bakıp* (altını gene ben çiziyorum) hangi renklere ihtiyacı olduğuna karar vermektedir"[32]. Nasıl, hârika değil mi? Ama teşhiste daha bir "bilimsel" yöntemlere başvuranlar da olduğu anlaşılıyor:

"Büyük Hintli renk tedavicisi Jwala Prasada, teşhislerini göz

(31) Bk: *Stanway*: A.E. s.271. Bu vesile ile okurlarıma bu kitabın çevirisinin metindeki saçmalıklara bir sürü de "yanlış" eklediğini hatırlatmak isterim. Bana sorarsanız, bu durum burada anlatılanları daha da "anlaşılmaz" hale getirdiği için "yararlı".

(32) A.E. s.269-70

akının, tırnakların, idrarın ve dışkının rengine bakarak koymaktadır." Adam çok tutarlı, nasıl çivi çiviyi sökerse, renkle tedavi edilen bir hastalığın teşhisinde de renkten hareket edilmesi çok normal. Az kaldı unutuyordum: Renk terapisinde insanın yediği şeylerin renkleri de önemli bir rol oynuyormuş. Buna göre, doğal olarak, vücudunuzun en çok hangi renge ihtiyacı varsa, elden geldiğince o renkten sebze ve meyveleri yemelidir, öyle değil mi?

Çok etkili bir tedavi yöntemi de "renk soluma" imiş! Renk suyla içilebildiğine göre, neden "solunmasın?" Bu yöntemi icat ettiği anlaşılan (yoksa yanlış mı anladım?) Ronald Hunt'a göre, "bir tür meditasyon olan bu tedavi en iyi gece yatarken ve sabah kalkarken uygulanır"mış[33].

Bütün bu hezeyanları hiçbir eleştiri yapmadan anlatan Dr. Stanway "İşe yarıyor mu?" sorusuna şöyle cevap veriyor:

"Şahsen ben renk tedavisiyle başarılı şekilde tedavi olmuş birisine şahit olmuş (=rastlamış) değilim, ama bu konuda büyük iddialar ortaya sürülmektedir. Kırmızı rengin yetişkinlerde ve çocuklarda felçleri tedavi ettiği, turuncunun safra taşlarını dökmeye iyi geldiği (Jwala Prasada turuncunun kolerada iyi etkileri olduğunu iddia etmektedir), diyabet ve kabızlığın sarıya cevap verdiği, yeşilin ülser, frengi, yılancık, soğuk algınlığı, krup (?) ve meme kanserinde etkili olduğu, diş çıkarma, çıban, çeşitli ateş, her çeşit iltihaplanma, dizanteri, spazmik ağrı, sarılık, kesik ve yanıklarda mavinin tedavi edici olduğu iddia edilmekte ve bu liste uzayıp gitmektedir..."[34]

Tıp eğitimi görmüş bir doktordan bütün bunları "aklından zoru olan şarlatanların hezeyanları" diye sunması beklenirdi, değil mi? Ama hayır, bu sayın doktor yarım ağızla "Bir çok kenar tıp (= marginal medicine) örneğinde olduğu gibi, renk tedavisinin nasıl etki ettiğini, hattâ gerçekten etki edip etmediğini açıklayabilmek neredeyse imkânsızdır" dedikten sonra, bunu basit bir "psikolojik iyileşme" olarak açıklamanın işin kolayına kaçmak olacağını ima ediyor ve "bütün tıbbî tedaviler deneyseldir", bu nedenle bu konuda çok daha fazla araştırma yapılması gerekir demeye getiriyor[35]. Bu sayın doktor bilim adamlarının şarlatanların aklına esen her fikri denetleyeceklerini sanıyorsa, çok yanılıyor, zira bilimin eldeki teorilerin ışığı altında hiçbir iler tutar yanı olmayan fikirleri denetlemeye harcayacak zamanı yoktur.

(33) A.E. s.271. Stanway'ın kitabının çevirisinden bu konuda fazla birşey öğrenmek ne yazık ki mümkün değil.
(34) A.E. s.272-73
(35) A.E. s.273

Ghadiali'nin "renkle tedavi" fikri de yeni bazı şarlatanlıklara esin kaynağı olmuş. Bu saçmalıklarla daha fazla vakit kaybetmemek için bu yeni tedavi yöntemlerinin sadece adlarını anmakla yetineceğim: "Fono terapi" (Ses tedavisi)[36] "Aroma terapi" (Koku tedavisi)[37] "Mastiko terapi" (Çiğneme tedavisi), "Sellülo terapi" (bir çeşit "oruç tedavisi") ve bunlara benzer daha bir sürü tedavi. Öyle ya, "ışık"la tedavi yapılabildiğine göre "koku" ile niçin yapılmasın? Belki inanmayacaksınız, ama bu saydığım tedavi türlerinden her birine binlerce "müşteri" çıkmış, dolayısıyla mucitlerini ihya etmişler. Bir de şu "aptallığı tedavi" yöntemi bulunabilse? Ne yazık ki, aptallık - hiç değilse şimdilik- tedavi edilemez bir hastalık gibi görünüyor.

Dr. Koch ve kanser tedavisi

Dikkat ettim: Şarlatanlar genellikle ortodoks tıbbın neredeyse kökünü kazımış olduğu (kolera, tifo, veba, v.b.g.) hastalıkların tedavisi konusunda yeni yöntemler getirmeye kalkışmıyorlar. Uğraştıkları daha çok modern tıbbın ya büsbütün çaresiz kaldığı, ya da kısmen tedavi edebildiği hastalıklar. Bu sonuncular arasında da "kanser" en başta geliyor, zira bu hem öldürücü bir hastalık, hem de tedavisi genellikle çok pahalı. Gerçi kalp hastalıkları daha da öldürücü, ama her nedense şarlatanlar arasında bunlara el atan pek yok gibi. Kesin olan şu ki, şarlatanlar hangi hastaların psikolojik açıdan kendilerine başvurma eğiliminde olduklarını çok iyi biliyorlar.

(36) Bu konu için, Bk: *Stanway*, A.E. s. 281-86. Bu üstada göre, "insan vücudunun her bir hücresi küçük bir pildir(!) ve enerji alanlarıyla dolu olup, mikroskobik bir enerjiyle titreşir." (s.283) Vücut hastalanınca bu titreşimler "düzensiz" bir hal alır, dolayısıyla hasta organı iyileştirmek için titreşimleri tekrar düzene sokmak gerekecektir. Bu nasıl olacak? "Sesle tedavi ses dalgalarının elektronik cihazlarla üretilip vücudun tedavi isteyen bölümü üzerine yerleştirilmesiyle gerçekleştirilir. Hastalık tarafından üretilen, istenmeyen frekanslar ortadan kaldırılır ve iyileşme başlar." (s.284) Burada insan hangi yanlışı düzelteceğini şaşırıyor. Kararı okuyucuların sağduyusuna bırakıyorum. Bu kadar çok zırva karşısında benim söyleyebileceğim tek şey şu: Tanrı insanlara akıl fikir versin!

(37) Dr. Stanway bu konuya tam 12 sayfa (s.79-91) ayırdığına göre çok önemli bulmuş olmalı diye düşünüyorsunuz. Ancak yazdıklarını okuyunca, bazı bitkisel (kokulu) yağlara dayanan bu sözde tedavinin sarkaçla yapılan (Bk: Radyestezi) bir teşhise dayandığını, "gerçek bir teşhise, tedavi hastanın dertlerine deva oldukça gerek kalmadığını" (A.E. s.87) öğreniyorsunuz. Artık ne derece "güvenilir" bir tedavi biçimi olduğunu varın siz hesap edin! Sayın Dr. un 89-91 sayfalarında verdiği Aroma tedavisi için önerilen bitki listesine baktığınızda binlerce yıldır halk arasında kullanılan "kocakarı" ilâçlarının isimlerine rastlıyorsunuz! Ne ilginç değil mi? Zaten, bana kalırsa, "alternatif tıp" adı altında günümüz insanına yutturulmaya çalışılan ilâç ve yöntemlerin çoğu bu "halk tıbbı"nın kalıntı veya esintilerinden başka birşey değil.

Şimdi gelelim "Amerikan tarihinde en bilgili ve başarılı kanser şarlatanı" diye ün yapmış olan Dr. William Koch'a: Bir sürü diploması olan, hattâ bazı üniversitelerde histoloji, embriyoloji ve fizyoloji dersleri vermiş olan bu zat, yazdığı kitaplarla da tıp alanında "sözde bilim"in en başarılı temsilcilerinden biri imiş. Dr. Koch "glyxolide" adını verdiği "her derde deva" ilâcını 1919'da keşfetmiş. Sırrını gizlediği yöntemlerle sentetize etmiş olduğu anlaşılan bu katalizör herhangi bilinen bir hastalıktan mustarip olan birine enjekte edildiğinde vakaların % 80'i tümüyle iyileşiyormuş. Hastalık ister kanser, ister verem, hattâ isterse "cüzzam" olsun!.. Sözcüğün tam anlamıyla "mucizevî" bir ilâç, sizin anlayacağınız! Eğer dedikleri doğruysa, tıp alanında şimdiye kadar kimsenin hayal edemediği bir "devrim" gerçekleştirmiş oluyor demektir, zira kolayca tahmin edebileceğiniz gibi, bir ilâcın böylesine etkili olabilmesi için bütün hastalıkların nedeninin aynı olması gerekiyor, öyle değil mi? Herhalde Dr. Koch da böyle bir varsayımın hemen akla geleceğini düşünmüş olmalı ki, bulduğu ilâcın hastalığa doğrudan yüklenmediğini, bugünkü teknik deyimiyle "bağışıklık sistemini harekete geçirerek" etkisini gösterdiğini söylüyormuş. Kendi açıklamasına göre, "katalizörü vücudu öylesine bir sağlık sarhoşluğuna garkediyormuş ki, vücut ilâçlarını kendi üretiyormuş"[38]. Ha, dahası var: Genellikle bu katalizörden tek bir enjeksiyon yeterliymiş! Tıp tarihinde bir başka örneğine rastlanmayan bu "mucize" enjeksiyonla Dr. G. Hendricks adındaki bir "osteopat" 3000 hastayı iyileştirdiğini iddia ediyormuş. Bazı vakalarda ikinci bir enjeksiyon, kanser gibi güç vakalarda daha fazla enjeksiyon gerekebilirmiş. Onyıllarca doktorlar enjeksiyon başına hastalarından 300 dolar almışlar. Gerçi Dr. Koch'un kendisi 1940'lı yılların sonlarında 2 santimetre küplük bir ampulun fiyatını 25 dolara kadar düşürmüş, ama yılda yaklaşık 100 bin dolar kazanıyormuş.

İçinizde bu "mucizevî" katalizörün nasıl birşey olduğunu merak edenler vardır muhakkak. Dr. Özel'in ünlü ekstresi gibi Dr. Koch da "glyxsolide" ının sırrını kimseye açıklamıyormuş. Ancak, Gardner'e göre, "bu tedavinin hiç mi hiç bir değeri olmadığı kesin." Nitekim 1943'de devletin kimyagerleri bu sözde ilâcın "damıtık su-

(38) Bk: MGI, s.213. Dr. Koch'un *"Cancer and Its Allied Diseases"* (Kanser ve Ona Bağlı Hastalıklar, 1929) ve *"The Chemistry of Natural Immunity"* (Doğal Bağışıklığın Kimyası, 1938) başlıklı kitaplarının, M. Gardner'in deyişine göre, "bütün sözde bilim tarihinde rastlanan sağlam tıp kitaplarının en iyi taklitleri" olduğu anlaşılıyor. (Dr. Özel'in kulakları çınlasın! Bu kitap boyunca Dr. Özel'in kulaklarını sık sık çınlatacağım!)

dan farksız" olduğunu saptamış. Ama kim ipler kimyagerleri! Çoğu "osteopat" ve "kiropratikçi" bir sürü doktor (!) (Gardner'in kitabını yazdığı sıralarda) Koch'un enjeksiyonlarına devam ediyorlarmış! Hatta bir senatör Kongre Yıllığı'nda (1949) "Koch enjeksiyonlarıyla hasta sığırların iyileştiği"ni bildiren bir rapor yayınlatmış. Dr. Koch boş durur mu: hemen bu raporu çoğaltıp dağıtmış.

"Damıtık sudan ayırdedilmesi imkânsız" ne idüğü belirsiz (çok muhtemelen damıtık sudan ibaret olan) bir sıvının sığırları bile iyileştirmiş olması imkânsız elbet. Bu olay size Pasteur'ün Louvrier'ye verdiği dersi hatırlatmıyor mu yoksa? O zaman bu kitabı boşuna okuyorsunuz, demektir.

Bir çok şarlatan gibi Dr. Koch'un da bir kaç defa mahkeme önüne çıkarıldığı anlaşılıyor: Gerçi mahkûm olmamış, ama ilâcının reklâmını yapması yasaklanmış. Öte yandan ABD'de icrayı sanat etmekte devam ettiği gibi, Brezilya gibi ülkelere de ilâç ihraç ediyormuş. Winrod adındaki bir Protestan arı dincinin Koch'u "büyük bir tıp dehası" diye göklere çıkardığı ve Amerikan Tıp Derneği tarafından kovuşturulmasını "Semmelweiss'ın Kovuşturulması"na benzettiği anlaşılıyor[39]. Bana sorarsanız, bu Dr. Koch da Dr. Özel gibi biri. (Yoksa Dr. Özel bu üstatdan mı esinlendi?)

Cayce ve istiareyle tedavi

Tıbbın temel kuralı şudur: Bir hastalığı tedavi edebilmek için onu önce "teşhis" etmek, yani ne tür bir hastalık olduğunu anlamak gerekir. Bu da, bilindiği gibi, hastalığın çeşitli belirtilerini saptamakla olur. Eskiden sadece hastalıkların "gözle görülebilir" belirtilerine bakılırdı. Modern tıpta ise kimyasal analizlerden tutun, "fiziksel" incelemelere kadar (radyografi, elektro, sonografi, sintigrafi gibi) pek çok teşhise yardımcı yönteme başvuruluyor. İşte Edgar Cayce ("Keysi" okunur) adındaki şarlatan bütün bu zahmetli ve de masraflı teşhis yöntemlerinin hiç birine başvurmadan hastalıkların teşhis edilebileceğini iddia eden, iddia ile kalmayıp binlerce hastayı teşhis ve tedavi etmek suretiyle yönteminin geçerliliğini kanıtlamayı ba-

(39) Bk: MG I, s.214. Semmelweiss 1840'lı yıllarda birçok annenin ölümüne neden olan "lohusa hastalığı" (child-bed fever) nın doktor ve ebelerin doğumdan önce ellerini antiseptik bir solüsyonla yıkamamalarından kaynaklandığını iddia ve ispat eden, ama meslektaşları tarafından ciddiye alınmadığı, hattâ işinden atıldığı için sonunda akıl hastanesinde ölen Macar asıllı, Viyanalı hekim. (1818-1865) Ancak herhangi bir "kovuşturma"ya falan uğramış değil. Üstelik görevden alınmasında daha çok politikaya, bu arada "devrimci" hareketlere bulaşmış olması rol oynamış. (Bk: *E. Britannica*, 1987, vol. 10, s.627)

şaran biri. "Ama nasıl olur?" dediğinizi duyar gibiyim. Durun, acele etmeyin, nasıl olduğunu görün de kararınızı ondan sonra verin.

Cayce'nin teşhis yöntemi kısaca şöyle: Başı Kuzey'e dönük olmak üzere sırt üstü uzanıp kendi kendisini hipnotize ediyor ve trans haline giriyor. Bu arada hasta da yanında oluyormuş, ama bu şart değilmiş, zira kendisinden mektup veya telefonla yardım isteyen binlerce kişinin hastalığını uzaktan da "okuyabiliyormuş." Anlaşıldığına göre, bu işi Tanrı ile, ölmüşlerin ruhlarıyla iletişim kurarak veya özel "sezme" yeteneğine dayanarak yapıyor. Trans halindeyken hastalığın teşhis ve tedavisi ile ilgili olarak söylediklerini bir stenografın (bu daha çok bir osteopat veya homeopat olsa gerek) kaydettiği anlaşılıyor. Nitekim 1945'de öldüğünde arkasında 43 yıl boyunca yaptığı "okumalar"dan 30 bininin stenografik notlarını bırakmış!..

Cayce ancak ortaokulu bitirebilmiş, dindar mizaçlı, ama her bulduğunu okuyan, son derece meraklı bir insanmış. Osteopati ve homeopati ile çok yakından ilgilenmiş olduğu şuradan da anlaşılıyor: Başlangıçta o trans halindeyken başında duran bir osteopat kendisine sorular soruyor, aldığı cevapları hastaya açıklıyormuş[40]. Cayce'nin yaptığı "teşhis"lerin de pek çoğu osteopatların fikirlerinden etkilendiği izlenimini veriyor. Bu arada homeopati ve naturopati gibi günün moda olan "sözde tedavi" yöntemlerini de işe karıştırdığı anlaşılıyor. Burada salık verdiği tedavi edici nesne ve yöntemleri saymayacağım, zira tıbbî açıdan hiç birinin iler tutar yanı olmadığı kesin, ancak transları esnasında (herhalde "gaipten gelen" seslerle) bazı ilâçlar da "keşfetmiş" ve bunları üretip satmış! (Bütün şarlatanların "ticarî bir deha"ya sahip olduklarını daha önce de söylememiş miydim?)

Sonunda Cayce "okkültizm"e de merak salmış ve trans halinde kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplarla Hristiyanlık, Astroloji, Piramidoloji, Teozofi ve benzer okkült öğretilerin karışımı olan yeni bir okkült felsefe geliştirmiş. Unutmadan: Cayce hastalarından isteyenlere "geçmiş hayatlarını" da "okuyormuş." Açıkça görüldüğü gibi, adamın bütün yaptığı, okuduğu ve ilgi duyduğu şeyleri trans halinde hatırlamaktan ibaret. Eğer "böyle birini kim ciddîye alır?" diye düşünüyorsanız, gene yanılıyorsunuz, zira unutmayın ki bir şarlatan ne kadar akıl almaz hünerler gösterirse, o derece ciddîye alınır. Nitekim, salt Cayce'nin trans halinde bildirdiklerini incelemek için "Yeni Yarın" adında bir dergi yayımlanmış, ayrıca "Araştırma ve Aydınlatma Derneği" adındaki bir kuruluş aynı malzeme

(40) Cayce ile ilgili açıklamalar için Bk: MG I, s.216-19

üzerinde çalışmalar yapıyormuş. Arkasında 30 bin stenografik kayıt bıraktığına göre, en azından bu kadar hastanın kendisine başvurduğu anlaşılıyor. İyi de, bunlardan kaçını iyileştirmiş acaba? Şarlatanların kerametleri kendilerinden "menkul" olduğu için bu konuda tam bir bilgi edinmek pratikte mümkün değil. Ancak onun da, başarısızlıklarını kamufle etmek için olacak, hastalarını uygulaдığı yöntemden "şüphe etmemeleri" gerektiği konusunda uyardığı anlaşılıyor, yoksa teşhisinde "yanılabilir" miş! Bu taktiğe hemen bütün şarlatanlarda rastlıyoruz: Teşhis doğru çıkarsa, bu onun işini bildiğini gösterir, yanlış çıkarsa, ona inanmamış olduğunuzu! Ne âlâ memleket, öyle değil mi? Yalnız şarlatanların bir yerde haklı olduğunu kabul etmek zorundayız: Bir tedavinin yararlı olacağına "inanmak" bazan gerçekten de iyi sonuç veriyor. Zira ilerde de göreceğimiz gibi, hastayı iyi eden şarlatanın tedavisinden çok iyileşeceğine inanması[41], yoksa birbirine hiç benzemeyen yöntemlerle şarlatanların bu kadar başarılı olmaları, daha doğrusu başarılı olduklarını sanmaları mümkün olmazdı.

Bana sorarsanız, başarılarının iki büyük sırrı var: 1) En ciddî (veya ağır) olanları da (kanser gibi) dahil, bütün hastalıkların bir süre geçtikten sonra bazan kendi kendilerine iyileşmeleri, 2) Hastalıklardan bir çoğunun tümüyle veya kısmen psikosomatik oluşu. Halk arasında şöyle bir nükte sık sık tekrarlanır: "Soğuk algınlığı veya nezle doktora gidersen bir haftada, gitmezsen yedi günde geçer." Doktorların umudu kestiği ilerlemiş bir kanserin bile bazan iyileştiği görülmüştür. Psikosomatik (yani gerginlik, korku, kaygı, üzüntü vbg "ruhsal" kaynaklı) bedensel hastalıkların tedavisinde hastanın moralinin güçlendirilmesi önemli bir rol oynayabilir. Aynı şekilde kaynağı fizyolojik olan bir hastalığın iyileşmesinde de - halk dilindeki deyimle- "manevîyatın" (belki de bağışıklık sistemini etkileyerek) olumlu etkisi olabilir. Bu konular bugün tartışmalı, çünkü bu mekanizmanın nasıl işlediği henüz bilinmiyor. Sanırım, şarlatanların elindeki en önemli koz bu. Hastalara -özellikle ortodoks tıptan şifa bulamamış olanlara- moral vermek, onları iyileşeceklerine inandırmak! Belki şarlatanın verdiği ilâç veya uyguladığı yöntemin has-

(41) Galiba tıp Karl Popper'in "Oedipus-effect" dediği şeye en elverişle olan alan. Popper'in kullandığı anlamda 'Oidipus etkisi' herhangi bir öndeyinin (prediction), olacağı söylenen şeyin olmasına yolaçması demek. Örneğin bir kâhinin borsada altının veya bir hisse senedinin düşeceğini bildirmesi - herkesin bu değerleri elinden çıkarmaya kalkması yüzünden- bu öndeyinin gerçekleşmesine neden olabilir. Çoğu panikler bu şekilde doğar. Birçok alanda "telkin"in, dolayısıyla "kendi kendine telkin"in etkili olduğunu bilmeyen yoktur. Dua da bir "auto- suggestion"dan başka nedir?

talık üzerinde direkt bir etkisi yok, ama hastalarda bunların etkili olacağı inanç veya umudunu uyandırabilmesi dolaylı yoldan etkili olabiliyor. Şarlatanlara "umut tacirleri" denmesinin de asıl nedeni bu değil mi zaten? Sonuç olarak, şarlatan belki faydalı bir iş yapıyor, ama bu onu gene de "şarlatan" diye nitelendirmemize engel değil. Onlara şarlatan deyişimizin aslında iki nedeni var: Biri bilmedikleri bir konuda bilgiçlik taslamaları, öteki ise başarılarını kısmen "rastlantıya", kısmen de sözünü ettiğimiz, "manevî güce" borçlu olduklarını bildikleri halde, bu gerçeği hastalarından gizlemeleri, dolayısıyla onları sadece kendilerinin iyileştirdiklerine inandırmak istemeleri, yoksa müşterisiz kalırlardı.

Gene de şarlatanların, hiç değilse bir noktada, "klinik doktor"lardan daha etkili ve başarılı olduklarını kabul etmemiz gerekir, sanırım. Bunlar hastayı "tavlamasını", yani -dediklerini yaparsa- "iyileşeceğine inandırma"sını daha iyi beceriyorlar. Nitekim, herhangi bir "normal" doktora gittiğiniz zaman, önce size şikâyetleriniz konusunda bir sürü soru sorar, sonra sizi muayene eder, arkasından bir reçete yazıp belli bazı ilâçları almanızı söyler, bilemediniz bazı testler yaptırır falan... Bütün bunlar bazan oldukça sinir bozan, hattâ umut kırıcı bir rutin içinde olup biter. Doktor size genellikle bir iki klasik tavsiyede de bulunur, ama hiçbir zaman olmayacak vaadlerde bulunmaz. Hastalığınızın "tehlikeli" boyutlarda olduğu durumlarda bile "manevîyatınızı" kuvvetlendirecek yalanlar söylemez, tam tersine, bazan ne kadar ömrünüz kaldığını açıklamakta bile sakınca görmez. O böyle davranmakla "tıp ahlâkı"nın gerektirdiği gibi hareket ettiği inancındadır; bunda da haklıdır, zira her alanda olduğu gibi tıpta da "dürüstlük", "açık sözlülük" başta gelir, yalana ve aldatmacaya yer yoktur.

Ancak yalan ve aldatmacanın "manevîyatı güçlendirmek" gibi bir erdemi olduğu da yadsınamaz. İşte şarlatanlar da en çok bundan yararlanırlar. Onları bu bakımdan kınayabilirsiniz belki, ama bazan birçok doktordan "başarılı" olduklarını görmezden gelemezsiniz. Gene de şu gerçeği unutmamak gerek: Tıbbın ilerlemesinde şarlatanların en küçük bir katkıları olmamıştır! Bir düşünün: Veba, kolera, tifo, tifüs, sıtma, verem, v.b.g. bir zamanların "öldürücü" diye bilinen ve bazan salgın halinde milyonlarca insanı kırıp geçiren hastalıkların çaresini kimler buldu, şarlatanlar mı, yoksa "bilimsel" yöntemlerle çalışan tıp uzmanları mı? Aslında hiçbir şarlatan hiçbir *hastalığa* çare bulamamıştır. Onların tek yaptıkları bazı *hastaların* iyileşmesine yardımcı olmaktan ibarettir. Bir hastayı iyileştirmekle bir hastalığa çare bulmak - paradoksal görünse de- başka başka şeyler-

dir. Uzun vadede insanlığa asıl hizmet eden gene "bilimsel" tıptır, zira şarlatanların iyileştirdiklerini iddia ettikleri her bir hastaya karşılık bilimsel tıp en azından bin hastayı iyileştirmektedir. Nitekim, herhangi bir hastalığın bilimsel tedavi yöntemleri bulunduktan sonra pek az insan şarlatana başvurur. Bugün birçok şarlatan kanser ve AİDS gibi hastalıklara çare bulduklarını iddia ederek ün ve servet sahibi oluyor. On yıl sonra bunların büyük çoğunluğu müşterisiz kalacaktır, bundan eminim.

b)Tıbbî kültler[42]

İnsanlar nasıl bazan insanlığı kurtaracağına inandıkları bir din, mezhep, ideoloji veya öğreti etrafında toplanırlarsa, bazan da bir tür "sağlık ideolojisi" çevresinde kümelenip bir ayrı topluluk meydana getirmekteler. Topluluğun nüvesini veya odak noktasını da genellikle bir şarlatanın ortaya attığı yeni bir tedavi yöntemi oluşturmakta. Nasıl "Tek Yol Devrim" veya "Tek Yol İslâm" sloganlarıyla ortaya atılıp insanlara mutluluğun (hattâ "kurtuluş"un) biricik yolunu göstermeye kalkanlar varsa, hastalıklardan kurtulmanın (veya "sağlıklı yaşama"nın) bir tek yolu olduğu iddiasıyla etraflarına "müritler" toplamaya çalışan şarlatanlar da var. Tahmin edebileceğiniz gibi, bunlara şarlatan deyişimin başlıca nedeni, binlerce değişik hastalığın bir tek yöntemle tedavi edilmesinin imkânsız oluşu. Besbelli ki, "tek yol"la tedavi iddiası bütün hastalıkların (hiç değilse büyük bir bölümünün) bir tek ana nedeni olduğu varsayımına dayanıyor. Oysa, böyle bir varsayımın, "bilim"den vazgeçtik, "sağduyu" ile bile bir ilgisi olmadığı meydanda. Düşünsenize, sıtmanın koroner yetmezliğiyle, bir göz kataraktının egzama veya tifoyla, kemik vereminin griple ne gibi bir "nedensel" ilişkisi olabilir? Nedenler farklı olduğuna göre, tedavi nasıl aynı olabilir? Bu noktayı daha fazla irdelemeye gerek yok sanırım. Biz, iyisi mi, şarlatanların ne tür "sağlık ideolojileri" geliştirdiklerine kısaca göz atalım.

(i) Homeopati

Kısaca 'benzeriyle tedavi' anlamına gelen bu deyim "sağlıklı bir kişide bazı belirti ve işaretlere neden olan maddelerin hastalık

(42) Latince 'cultus' (İng. 'cult', Fr. 'culte') deyimine uygun bir Türkçe karşılık bulamadım. Almanlar da bulamamış olmalılar ki, onlar da 'Kultus' deyimini kullanıyorlar. Burada 'kült' neredeyse dinî bir tutkuyla bağlanılan bir öğreti anlamına geliyor. "İdeoloji" gibi bir şey.

halinde bu belirtileri tedavi edebildiği ve bir ilâcın seyreltildiği oranda etkili olduğu prensiplerine dayalı tıbbî bir metod"un adı[43]. Korkarım, bu sözlerden pek birşey anlamadınız. En iyisi işe bu yöntemin nasıl bulunduğunu ve uygulandığını anlatarak başlamak.

Geçen yüz yılın başlarında Samuel Hahnemann adındaki Alman hekimi (1755-1843) kınakına kabuğunun sıtma ile aynı belirtilere yolaçtığını farkeder. Oysa kınakına kabuğu sıtma tedavisinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Üstat bunun bir rastlantı olamayacağını düşünmüş olmalı ki, hemen bir genelleme yaparak, bundan herhangi bir hastalığın belirtilerine benzer belirtilere yolaçan maddelerin o hastalığın aynı zamanda "ilâcı" olduğu sonucunu çıkarır[44]. Burada mantıkçıların "acele genelleme" (hasty generalization) dediği yanlış çıkarımların en tipik örneklerinden biriyle karşı karşıyayız. Dr. Hahnemann'ın düştüğü bu basit mantık yanılgısını bağışlasak bile, bulduğunu sandığı "benzerlik yasası"nın[45] doğru olma şansı var mı? Eğer olsaydı, örneğin genellikle baş ağrısı veya kırıklık gibi hallerin tedavisinde kullanılan aspirinin, sağlıklı birisi tarafından alındığında bu tür belirtilere yolaçması gerekirdi, öyle değil mi? Benim bildiğim, hiçbir ilâç tedavi ettiği hastalığınkine benzer belirtilere yolaçmaz. Bir tek istisnayla: *Aşı*! Bunun da şaşılacak bir yönü yok, zira bilindiği gibi, aşı bir hastalığa neden olan mikropların küçük bir dozundan oluşur. Kaldı ki, aşı bir "ilâç" da değildir. Hastalıklara karşı vücutta bağışıklık sağlama amacıyla kullanılan bir araçtır.

"Benzerlik yasası"nın hiçbir bilimsel dayanağı ve açıklaması olmadığı için, homeopatlar - bir tür "deneme ve yanılma" yöntemi kullanarak- akıllarına esen her maddeyi sağlıklı insanlara verip ne tür belirtilere yolaçtığını gözlemlemişler, bunlar arasından bildikleri hastalıklarınkine benzer belirtilere yolaçanları o hastalıkların "ilâcı" saymışlar. Örneğin, sağlıklı birine bir miktar fare pisliği yedirdiniz ve baktınız ki, o kişi bir süre sonra karın ağrısından kıvranıyor, hemen anlayın ki, fare pisliği karın ağrısına iyi gelecek demektir. Siz hiç hayatınızda bu kadar saçma ve gülünç bir iddia duydunuz mu?

Ne var ki, bir fikrin saçma ve gülünç olması, o fikre bir defa

(43) Bk: *Andrew Stanway: "Alternatif Tıp"*, s.147
(44) Bk: *E. Britannica*, 1987, vol. 5, s. 617, vol. 6, s.24
(45) Latince 'similia similibus curantur' (yani "benzer benzeri tedavi eder") deyimi Türkçe'deki "çivi çiviyi söker" sözünü hatırlatıyorsa da, ben çiviyle çivinin söküldüğüne hiç tanık olmadım doğrusu!

kafalarını kaptırmış olanları yollarından döndürmüyor. Nitekim, homeopatlar bu yoldan şimdiye kadar 3000'e yakın "ilâç" keşfetmişler[46]. Kimbilir bunları bulana kadar saf insanlara neler yutturmuş veya içirmişlerdir! Belki benim fare pisliği örneğimi aşırı bulanlar olmuştur içinizde. Oysa homeopatların bulduğu bazı sözde ilâçlar bundan daha iştah açıcı değil. Bakın bunlar arasında neler var: *Lachryma filia* (genç kız gözyaşı!..), öğütülmüş deniz yıldızı, kokarca salgısı, tahta kurusu ezmesi, antrasit kömürü tozu, öğütülmüş istiridye kabuğu, insan sidiğinden veya yılan dışkısından elde edilmiş ürik asit... Nasıl, hepsi birbirinden iştah açıcı ilâçlar, öyle değil mi? Ancak, ilâçların çoğu bitkilerden elde ediliyormuş. Son yıllarda metal bileşiklerini de denemeye başlamışlar. Sizin anlayacağınız, aklınıza ne gelirse deneyebilirsiniz!

Burada insanın aklına hemen şu soru geliyor: İyi de, bu tür ilâçları kim yutar? Gerçi insanoğlunun yutmayacağı hiçbir... yoktur, ama homeopatların bulduğu ikinci bir ilke bu konuda akla gelebilecek her türlü kaygıyı gideriyor: Efendim, bütün bu ilâçların son derece küçük dozlarda verilmesi gerekiyor! Dr. Hahnemann'a göre "doz ne kadar küçük olursa etkisi o kadar büyük olurmuş!" Bizim bildiğimiz, bir ilâcın dozu hastalığın şiddetiyle doğru orantılıdır, öyle değil mi? Siz "ortodoks" tıbbın o "çok bilmiş" tavrına kulak asmayın, doz etki ile ters orantılıdır, işte o kadar! Buna göre, bir ilâç ne kadar inceltilirse etkisi o derece artar, en ideal doz ise içinde tek bir ilâç molekülü olan dozdur!.. (Burada insan ister istemez ünlü Bektaşi fıkrasını hatırlıyor: Hani hoca efendi camide Tanrı'nın vasıflarını sayıp döküyormuş "ne yerdedir, ne gökte..." diye, Bektaşinin biri dayanamayıp arka sıralardan seslenmiş: "Hoca efendi, şuna "yok" diyeceksin, ama dilin varmıyor!" Bu da o hesap.) Şimdi, düşünün, bu kadar küçük dozda ilâca "ilâç" demek mümkün mü? Böylesine bir eriyiği damıtık sudan nasıl ayırdedebilirsiniz? Gardner'in yaptığı çok güzel bir benzetmeyle "bu, Pasifik Okyanusu'na bir damla ilâç damlatıp iyice karıştırdıktan sonra bir kaşık alıp içmeye benziyor"[47]. Hahnemann'a göre, ilâcın maddesi ne kadar azalırsa manevî gücü o derece artarmış. Dolayısıyla ilâcı başlangıçtaki maddeden tek bir molekül kalmayıncaya kadar inceltmek en iyisiymiş! Herhalde bazı homeopatlar Hahnemann'ın fazla ileri gittiğini düşünmüş olmalılar ki, ilâçtan hiç değilse birkaç molekül kalması gerektiği tezini savunmuşlar, bu yüzden homeopatlar iki kampa bölünmüşler!

(46) Bk: MG I, s.189. Dr. Stanway'e göre bu sayı 2000 kadar. A.E. s.147
(47) Bk: MG I, s.188

Ortodoks hekimlerin homeopatiyi daima "küçümsemiş" olmalarını Dr. Stanway "günümüz hekimlerinin sadece birkaç molekül, bazen hiçbir tedavi edici madde ihtiva etmeyen ilâçların vücutta nasıl etkili olabildiklerini anlayamamalarına" yoruyor[48]. Oysa bu üstada göre, bunda anlaşılmayacak bir yan yok, zira "modern nükleer bilim ve özellikle transistör teorisi(!) bu sorulara cevap vermektedir" (!)[49]. Biraz ilerde Dr. Stanway bir "Arnolt-Schulz Yasası"ndan söz ederek bir "açıklama"(!) daha getiriyor: "Son çalışmalar göstermiştir ki, bir madde tek bir molekülü kalıncaya kadar seyreltilse bile, içinde çözündükleri su molekülleri orijinal madde ile ilgili enerji halinde (?) bilgi taşımaktadırlar. Yani orijinal madde kendisini su moleküllerine işlemektedir. Çok güçlü bir ilâcın çözücüyle birlikte ezilme ve karıştırılmasıyla birlikte moleküllerde daha fazla enerji oluşur... Hastaya verilen homeopatik ilâç, yoğunluğu az bile olsa, yüksek bir enerjiye sahiptir. İşte bu enerjiyi açığa çıkararak vücuttaki birçok biyo enerjik sistemleri harekete geçirir. Bazı nükleer fizikçiler, böyle işlenmiş enerjilerin kendi kendilerini çoğaltma imkânları olduğunu iddia etmektedirler." (s.154)

Tümüyle asılsız inançlara "bilimsel" bir kılıf uydurma eğilimi pek çok şarlatanda rastlanan bir nitelik. Yukarda söylenenler düpedüz uydurma. "Bazı nükleer fizikçileri" işe karıştırmak ise sadece fizik bilmeyen saf insanların gözünü boyamaya yönelik bir taktikten ibaret. "Kaş yapayım derken, göz çıkarmak" diye buna denir işte! Bir kere ne Hahnemann zamanında bunlar biliniyor, ne de bunların farmakolojiyle uzaktan yakından bir ilgisi var. "Alternatif Tıp" adı altında bütün tıbbî şarlatanlıkları temize çıkarmayı aklına koymuş olduğu anlaşılan bu "meta-şarlatan" ne yazık ki homeopatların "elden geldiğince küçük doz" kullanmalarının temelindeki kurnazlığı bile farkedemeyecek kadar aptal biri. Kurnazlık şurada: Hastaya bir "ilâç" veriyormuş gibi görünerek onun manevîyatını kuvvetlendirmek, hepsi bu! Verilen sözde ilâcın dozu ne kadar küçük olursa tehlikesi de o derece azalır. Nitekim, Dr. Stanway de homeopatik ilâçların avantajlarını sayarken, "hiçbir zehirleyici yan etkileri olmayışı"nı da anıyor. En kuvvetli zehirlerin bile çok küçük dozda herhangi bir etkisi yoktur. Ama asıl sorun da burada: Hiçbir yan etkisi olmayan bir maddenin, herhangi bir "olumlu" etkisi olabilir mi?

Sözün kısası, homeopatik ilâçlar tipik "sözde ilâç"lardır, başka bir deyişle "ilâç diye yutturulan" tümüyle zararsız ve de yararsız eriyiklerdir. Nitekim güvenilir farmakologlarca yapılan incelemeler

(48) *Stanway*. A.E. s.148
(49) *Stanway*. A.E. s.148.

bu derece sulandırılmış biçimde bu ne idüğü belirsiz ilâçların tümüyle "zararsız" olduklarını, ancak ne hastalık belirtilerine, ne de iyileşmeye yolaçtıklarını ortaya koymuş"[50].

Gene de bütün bunlar günümüz farmakologlarının görüşü ve ancak aklı başında insanların iltifat edebilecekleri bir görüş. Hastalıkların nedenleri hakkında hemen hemen hiçbir şeyin bilinmediği ve bu yüzden "kocakarı ilâçları" ile yetinmek zorunda kalındığı bir dönemde ortaya atılmış olan bu yeni tedavi yöntemi birçoklarına "akla yakın" görünmüş olmalı ki, milyonlarca insan içinde yok denecek kadar az ilâç bulunan bu sıvıları içmişler ve - mucizeler mucizesi- "şifa bulmuşlar!" 1820'lerde homeopati Almanya'dan bütün Avrupa'ya yayılmış, 1840'larda İngiltere'ye ve Amerika'ya ulaşmış, 1880'de ABD'de başarısının doruğuna varmış. 1900 yılına gelindiğinde bu ülkede 22 tane homeopati koleji varmış, binlerce kitap yazılmış, düzinelerle dergi yayımlanmış. Washington D.C.'de Hahnemann için muazzam bir heykel bile dikilmiş. Gerçi 1900'den sonra bu kült gerileme dönemine girmiş, homeopat yetiştiren kolejler bir bir kapanmış, ama binlerce doktor kendilerini homeopat sayıyor ve sanatlarını icraya devam ediyorlarmış. Bunların hepsi tıp fakültesi mezunu olup teşhiste ortodoks tıp yöntemlerine başvuruyor, hattâ gerektiğinde standart ilâçlar da kullanıyorlarmış, ama asıl tedavi yöntemleri gene de homeopatiye dayanıyormuş. "Fazla mal göz çıkarmaz" misali, bunların homeopatik ilâçlar vererek hastaların moralini yükseltmeyi amaçladıkları anlaşılıyor.

ABD'de durmadan gerileyen homeopatinin, savaştan sonra Avrupa'da, özellikle Almanya ile Fransa'da yeni bir canlılık kazandığı anlaşılıyor[51]. Bir süre önce TV'de gösterilen bir belgeselden Avrupa'nın belli başlı ülkelerinde homeopatik ilâçlar üreten muazzam bir endüstri olduğunu ve işin içinde milyarlarca dolar döndüğünü öğrenince ağzım açık kaldı. Tıbbın dev adımlarla ilerlediği ve modern bilimin bütün nimetlerinden yararlanabildiği bir çağda, en ileri Batı ülkelerinde insanların hiçbir bilimsel dayanağı olmayan bu derece ilkel bir yönteme iltifat etmeleri benim için akıl alır bir olay değil, ama en akıl almaz dinî, politik, hattâ ekonomik ideolojiler gibi, en saçma sapan tıbbî kültler de bazı insanlar üzerinde "mistik" denebilecek bir etki yapabiliyor.

(50) Bk: MG I, s.189

(51) Stanway'in yazdığına göre, Londra'da bir Homeopati Fakültesi bile varmış ve halen İngiltere'de 300 kadar homeopat hekim icrayı sanat ediyormuş. Ayrıca her ortodoks doktor da homeopatik ilâç yazabilirmiş. 1977'de 86 binden fazla hasta homeopati kliniklerinde tedavi görmüş. (Bk: A.E. s.147-48)

Her şarlatanlık alanında olduğu gibi, homeopati alanında da yeni yöntemler geliştirildiği anlaşılıyor. L.D. Rogers adındaki Chicago'lu bir doktor *"Without Use of Drugs or Bugs"* ("Ne ilâç ister, ne tahta kurusu") sloganı altında, hastanın kanından birkaç damla alıp bunu "inceltiyor, hemolize ediyor, kuluçka makinesine koyup güçlendiriyor", sonra da hastaya zerkediyormuş! Bundan esinlendiği anlaşılan Dr. Charles Duncan adındaki bir başka şarlatan işi biraz daha ileriletmiş. *"Autotherapy"* (kendi kendine tedavi) başlıklı kitabında anlattığına göre, örneğin veremi tedavi için veremlinin balgamından elde ettiği bir ekstreyi, dizanteriyi tedavi için dizanterili kişinin dışkılarını süzerek elde ettiği bir ekstreyi hastaya zerkediyormuş[52]. "Çivi çiviyi söker" sözünün bundan daha canlı bir örneği düşünülemezdi doğrusu! Bu ilk bakışta gerçekten de aşıyı andırıyor, ama biraz düşünürseniz, buradaki benzerliğin "yüzeysel" olduğunu, aşılama ilkesiyle gerçek bir ilişkisi bulunmadığını anlarsınız[53]. Maksat hep "yeni" bir yöntem bulmuş gibi görünüp göz boyamak. Eminim, bu yöntemlerle de birçok hasta iyileşmiştir, ama yöntemlerin kendileri etkili olduğundan değil, hastaların morali yükseldiğinden veya zaten iyileşeceklerinden ötürü. Kanımca, istisnasız *bütün* tıbbî şarlatanlıklar (Dr. Stanway'in deyimiyle " alternatif tıp" yöntemleri) başarılarını bu iki faktöre borçlular.

Bu nedenle Dr. Stanway gibilerin homeopatiyi alternatif bir tıp yöntemi gibi gösterme çabaları boşuna. Neymiş efendim, "modern Batı tıbbı, hastaya doğrudan hastalıkla mücadele edecek yönde tedavi ile ilâç uygulama üzerinde çalışır" mış, "Homeopati ise vücudun, ameliyat gerektiren mekanik (!) hastalıkları hariç, kendi başına birçok hastalığın üstesinden gelebileceği ve belirtilerin vücudun hastalıktan kurtulma gayretinin önemli bir parçası olduğu temel düşüncesine dayanmakta" imiş[54]. Tıp diploması alan birinin 20 yüzyılın sonuna doğru bu tür lâflar edebilmesi gerçekten şaşırtıcı. Vücudun birçok hastalığın üstesinden kendi başına geldiği herkesin bildiği birşey. Ancak bu yeterli olsaydı, tıbba gerek kalmazdı. Nitekim, özellikle mikrobik ve virüslü hastalıklarla savaşta hastalığa dışardan müdahale şart. İlâç ise bu savaşta en çok başvurulan silâh. Dolayısıyla ya hastalığın şiddetinin gerektirdiği dozda ilâç kullanacaksınız, ya hiç kullanmayacaksınız. Homeopatların yaptığı gibi, içinde birkaç molekül ilâç bulunan (hattâ hiç bulunmayan) bir

52) Bk: MGI, s.190

53) Bu konuda tereddütü olanlara Pasteur ve Koch ile ilgili bölümü bir daha gözden geçirmelerini salık veririm.

54) *Stanway*: A.E. s.152

sıvıyı ilâç diye vermek düpedüz "sahtekârlık"tır, bu bir. Ayrıca belirtileri (semptomlar) "vücudun hastalıktan kurtulma gayretinin bir parçası" gibi görmek tümüyle gülünç, zira vücudun hastalıkla savaştığını gösteren (ateş yükselmesi gibi) belirtiler olduğu gibi, baş ağrısı, mide bulanması, tansiyon yükselmesi, baş dönmesi, kalp çarpıntısı, iştahsızlık, halsizlik, kanama, her türlü ağrı sızı türünden, vücut savunması ile doğrudan bir ilişkisi olmayan belirtiler de vardır ve bir hastalığın teşhisinde asıl gözönünde tutulan belirtiler bu sonuncu türden olanlardır. Ama, işin daha da önemli yanı, Dr. Stanway'in sandığının tersine, modern tıpta tedavi "belirtileri" değil, bu belirtilere yol açan "nedenleri" yok etmeye yöneliktir. "Sürekli olarak belirtileri yok etmeye yönelik tedavi usullerinin uygulanması, vücudun kendi kendini iyileştirebilme özelliğinin yok olmasına neden olur"muş[55].

Siz hiç bu derece saçma bir iddia duydunuz mu? Gerçi romatizma, artrit, yarım baş ağrısı gibi nedenleri henüz tam açıklanamamış olan ve hastayı bazan dayanılmaz ağrılarla kıvrandıran hastalıklar sözkonusu olduğunda, ortodoks tıp sadece ağrı ve sızıları dindirici ilâçlar veriyor, ama çaresizlikten kaynaklanan bu tür bir uygulamanın bile "vücudun kendi kendini iyileştirme" özelliğini yokettiğini söylemek homeopatiyi haklı, hattâ "gerekli" göstermek için uydurulmuş bir bahaneden başka birşey değil[56].

"Homeopati işe yarıyor mu?" sorusuna Stanway, "elbette!" diyor. Gerekçesi de şu: "Hergün milyonlarca insan homeopatiyi tedavi yöntemi olarak seçmektedir"[57]. Ardından da ekliyor: "Ne yazık ki, bir ilâcın etkili olup olmadığı hususunda nihai karar vermede kullanılan çift kör deneylerinin uygulanmasının çok zor, bazen de imkânsız(!) olması, şüpheci birçok kişiyi homeopatik ilâçların etkili olduğu konusunda ikna etmeyi imkânsız kılmaktadır... Ancak homeopati tedavisi uygulayan hastanelerin çok az ve araştırma yapmaya elverişli olmamaları(!) bu tür ilâçların daha da yaygınlaşmasını engelleyen faktörlerdir."

Burada öne sürülen iddiaların hiçbiri aslında eleştirilmeye bile değmez, ama gene de belki bazılarınızın işine yarar düşüncesiyle kısaca değineceğim. Herhangi bir fikir veya yöntemin halk yığınlarınca benimsenmiş olması o fikrin doğru veya o yöntemin gerçek-

(55) Bk: A.E. s.152

(56) *Britannica*'nın da belirttiği gibi, "Homeopati daha çok hastalık semptomlarına ağırlık verip hastalığın arkasındaki nedenleri araştırmayı ihmal ettiği için eleştirilmiştir." (1987, vol. 6, s.24)

(57) *Stanway*: s.155

ten de yararlı olduğunu kanıtlamaz, yoksa milyonlarca insanı peşinden sürükleyen bütün din ve ideolojilerin de doğru olduğunu kabul etmemiz gerekirdi. Şarlatanlıkların her türünün saf insanlar arasında bu kadar taraftar bulması da bunların doğru ve yararlı olduğunu göstermez. Sonra homeopatide çift kör deneylerin yapılması son derece kolay, ama yararsız, zira homeopatik ilâçlar zaten sözde ilâç (yani placebo). Araştırma yapmanın güç olduğu iddiası ise düpedüz kaba bir yutturmaca, zira şarlatanlık, özü gereği, "araştırma" kavramına düşmandır.

(ii)Naturopati

En azından homeopati kadar yaygın olduğu anlaşılan bu tıbbî ideolojiyi Dr. Stanway şöyle tanımlıyor: "İyileşmenin vücutta varolan tabii iyileştirici kuvvetlerin etkisine bağlı olduğu prensibine dayanan bir tedavi metodudur"[58]. Sizin anlayacağınız, iyileşmek mi istiyorsunuz, herşeyi vücudun iyileştirici güçlerine bırakın, ilâca milâca boş verin!

Bilmem, daha işin başında bir gariplik sizin de gözünüze çarptı mı: "Tedavi" vücudun - bağışıklık sistemi aracılığıyla- kendi kendini iyileştiremediği durumlarda insanın -yapay olarak- hastalığa müdahale etmesi demektir, dolayısıyla 'doğal tedavi' (=naturopati) deyimi tipik bir "çelişik deyim" (*contradictio in adjecto*) dir. Vücudun her tür hastalığa karşı kendini nasıl savunduğunu açıklayan apayrı bir bilim dalı var (İmmünoloji) ve bugün biz bu bilim sayesinde sözü geçen savunma mekanizmasının nasıl çalıştığını - en küçük ayrıntılarına varıncaya kadar, yani moleküler düzeyde- biliyoruz. Üstelik bu bilim sözü geçen savunma mekanizmasına dışardan nasıl yardımcı olabileceğimiz konusunda bazan onsuz olunamaz bilgiler veriyor. Ancak eski çağlardan beri bilinen bir gerçek var: Birçok durumda hastalığa dışardan müdahale şart! Bunun da ameliyat, ilâç tedavisi, perhiz, ışınlama ve daha birçok değişik yolları var. Gangren olmuş bir organı veya büyümüş bir habis tümörü kesip atmaktan başka çare yoktur. Kansızlık çeken bir hastaya kan yapıcı ilâçlar, hattâ gerekirse kan vermeden edemezsiniz. Mikrobik hastalıklara onları öldüren ilâçlar veya çoğalmalarını durduran antibiyotikler vermek zorundasınız. Her halükârda işi vücudun "doğal güçlerine" bırakamazsınız.

İnsanoğlu hemen her şeyde tedavi edici nitelikler aramış. Bu arada suyun da böyle bir niteliği olacağı düşünülmüş. Nitekim madenî mineraller içeren kaplıca sularını içerek veya bu tür sularda

(58) *Stanway*: s.175

banyo yaparak bazı hastalıkların tedavi edilebileceği inancı çok eski zamanlara kadar gidiyor. Zevklerine çok düşkün olan Romalılar keyf verici, dinlendirici, hattâ ağrı kesici niteliklerinden ötürü gittikleri yerlerde kaplıcalar kurmuşlar. Bu gelenek bugün de Almanya gibi ülkelerde devam ediyor. Gene de "her hastalığın su ile tedavi edilebileceği" iddiası Vinzenz Priessnitz (1799-1851) adındaki bir Bohemyalı köylü tarafından ortaya atılmış[59].

Tıbbî şarlatanlıkların hemen hepsinde ortak olan bir özellik, bunların önerdiği tedavi yönteminin neredeyse *bütün* hastalıklara iyi geldiği inancı. İmmünoloji konusunda hemen hemen hiçbir şeyin bilinmediği bir dönemde yetişmiş olan Priessnitz'i bu bakımdan anlayışla karşılayabilirsiniz, ama modern naturopatlara ne demeli?

Naturopatik yöntem olarak çıplak toprak üstünde uyumayı, ıslak otlar ve kum üzerinde çıplak ayakla yürümeyi ve kil kompresler yapmayı salık verenler (Just) olduğu gibi, buhar banyosu, güneşlenme, bitkisel bir rejim önerenler de var (Kuhne). Bu üstada göre kepekli ekmek her derde devaymış! Yemeklere tuz konmamasını ve yemek esnasında su içilmemesini salık verenler de var. Bechamp adındaki biri de şu orijinal teoriyi savunuyormuş: Bakteriler hastalıkları değil, hastalıklar bakterileri doğurur! Ne hârika buluş değil mi? Lindlahr adındaki bir başka şarlatana göre, "hastalık zararlı mikropların vücudu istilâ etmelerinin sonucu değil, tam tersine birşeyi iyileştirmenin doğal yolu" imiş[60]!

Naturopatlar arasında galiba gene de Macfadden'in üstüne yok: *Encyclopedia of Physical Culture* (1912) başlığını taşıyan 5 ciltlik eserinde *physicultopathy* (bu sözcüğü boşyere sözlüklerde aramayın!) yoluyla tüm hastalıkların nasıl iyileşebileceğini en ince ayrıntılarıyla anlatıyormuş. Çoğu halde salık verdiği tedaviler arasında özel diyetler, beden hareketleri ve su tedavisi yer alıyor. Örneğin, kanser tedavisi için önce perhiz, sonra egzersizler, ardından da "canlılık kazandıran bir rejim" yapmak gerekiyor. Bunları yaparken, ilâç falan almamalıymış, yoksa çok kötü sonuçlar doğabilirmiş, dolayısıyla kesinlikle ilâçlara güvenmemeliymiş! Kendisi kanserin "sadece taze üzüme dayalı bir diyetle iyileşeceğinden" kesinlikle eminmiş. O kadar ki, bir ara bunun aksini kanıtlayacak olana

(59) Bk: *Britannica*, vol. 6, s.194. Priessnitz'in teorisine "hidropati" deniyor. Bugün modern tıbbın uyguladığı "hidroterapi" yöntemlerinin ise ağrı ve sızıları gidermek, ateşi düşürmek, kan dolaşımını düzene koymak, adaleleri kuvvetlendirmek gibi daha çok "fizyoterapi" adı altında anılan ikincil tedavi yöntemleri olduğu unutulmamalıdır. Bk: A.E. s.195

(60) Bk: MG I, s.191

10.000 dolar ödül vâdetmiş. (Ne yazık ki, Dr. Özel'den yıllar önce kanserin - hem de çok daha zevkli yöntemlerle- iyileşebileceğini keşfetmiş de bizim haberimiz olmamış. Ama şimdi bunu Dr. Özel'e haber verseniz, "Olmaz öyle şey, o şarlatana mı inanıyorsunuz, bana mı?" diyeceğinden adım gibi eminim.) Sırası gelmişken hatırlatayım: Üzüm kürünün *her tür* hastalığa iyi geldiği inancı Avrupa'nın üzüm yetiştirilen bölgelerinde yaygınmış ve bu konuda yazılanlar "Keçi Sütü"nün erdemlerini sayıp dökenlerden geri kalmazmış[61]. (Bizde de sanırım "arı sütü" için aynı şey geçerli. Hattâ balın da iyileştirici nitelikleri konusunda halk arasında yaygın bir inanç var. Biri çıkıp "eşek sütü" için propaganda yapsa, kısa zamanda zengin olabilir, hem de inek sütünü eşek sütü diye satarak!)

Hemen her "alternatif tıp" yönteminde faydalı bir yan bulmaya teşne olan Dr. Stanway'ın karşı koyamadığı anlaşılan bir dürtü de, bu yöntemleri aklınca "bilimsel" bir temele oturtma arzusu. Naturopati "tabiatın iyileştirici bir gücü olduğu" teorisine dayanmıyor muydu? Mesmer bu güce "hayvanî manyetizma", kimyacı Karl von Reichenbach "odik güç" (veya "odyle") adını vermiş. Ancak "bilimdeki bütün ilerlemelerimize rağmen, ne yazık ki ipucu niteliğindeki bir kaç buluştan başka, bu iyileştirici kuvvetin mahiyeti hakkında çok az bilgiye sahibiz"[62] diyor bu sayın doktor. Siz tam bu noktada "Nasıl olur? İmmünoloji ne güne duruyor?" diye itiraz etmeye hazırlanırken, Dr. Stanway'den yepyeni bir şey öğreniyorsunuz. Meğer Kirlian adındaki bir Rus ile karısının geliştirdiği yeni bir fotoğraf çekme tekniği sayesinde "özellikle birini iyileştirmeye konsantre olmuş kişilerin (!) parmaklarından yayılan enerjiyi görmek mümkün"müş[63]. Durun, daha bitmedi: "Bugün Sovyetlerde Kirlian fotoğrafçılığı başka metodlarla teşhis edilemeyen hastalıkların teşhisinde de kullanılıyor"muş. Daha da ilginci, "birçok hastalığın, kişi şikâyet etmeye başlamadan varolan bir klinik öncesi devresi olduğunu öne sürüyorlar. İşte bu belirtilerin ortaya çıkmadığı devrede, fotoğraf çekerek hastalığın önceden belirlenebileceğini savunuyorlar"mış[64]. Sizin anlayacağınız, bu teknikle, daha ortada yokken hastalığın fotoğrafını çekebiliyorsunuz! İşit de inanma! Modern tıp-

(61) Bk: A.E. s.192

(62) *Stanway.* A.E. s.174-72

(63) A.E. s. 176. Her cismin, bu arada insan vücudunun yaydığı- gözle görülmeyen-ışınların yeni geliştirilmiş tekniklerle fotoğrafı çekilebilir, bildiğiniz gibi, ancak bunların hepsi elektromanyetik (dolayısıyla fiziksel) ışınımlar, yoksa bunların "iyileştirici kuvvetler"le uzaktan yakından bir ilişkisi yok elbet. Bağışıklık sisteminin geliştirdiği savunma mekanizması tümüyle biyolojik türden.

(64) A.E. s.176

ta bugün kullanılan en yeni tekniklerle bile (manyetik rezonans veya ultrasonografi gibi) ancak hastanın iç organlarının şimdiki durumunu saptayabiliyorsunuz. Kirlian fotoğrafları ise size bir insanın *ilerde* hangi hastalığa yakalanacağını haber veriyor!

Naturopati ile görünürde bir ilgisi olmayan bu konuda Dr. Stanway daha birçok "ilginç" olay anlatıyorsa da, bu saçmalıklar üzerinde daha fazla durmaya değmez, sanırım. Ancak bu şarlatanın, naturopatinin, "hastalığın temel nedenini bulup ortadan kaldırmaya dayanan" bir tedavi yöntemi olduğunu söylemesi yenilir yutulur gibi değil, zira bütün alternatif tıp teorilerinin bir başka ortak özelliği de hastalıkların *nedenleri* üzerinde herhangi bir araştırma yapmayı umursamamaları. Onların bütün yaptığı, işkembeden bir teori ortaya atıp "hayal ürünü" bir düşmana saldırmaktan ibaret, yoksa bütün hastalıkları aynı yöntemle teşhis ve tedavi etmeye kalkmazlardı! Birleştikleri bir başka nokta da ilâçların "zararlı" olduğu! (Sizin anlayacağınız, o muazzam ilâç endüstrisi kandırmaca veya "şarlatanlık"tan başka birşey değil. "Usta hırsız ev sahibini bastırırmış", bu da o hesap!) İşin ilginç yönü, bir çok dinî topluluk gibi, ünlü Bernard Shaw da hastalıklara mikropların neden olduğu iddiasını kabul etmiyormuş. Son kitaplarından birinde (1944) ilâçların sadece belirtileri ortadan kaldırdığını (?) yazıyormuş. Eğer insan ilâçlara rağmen doğanın kendisini tedavi etmesine izin verecek kadar sağlıklı değilse, hastalık yeniden patlak verirmiş! O da Pasteur'ün çağdaşı kimyacı Bechamp gibi hastalıklara havadan geçen mikropların neden olduğunu yadsıyormuş, zira onlara göre "asıl hastalıklar mikropları doğrurur"muş! (Bu kadarı da "pes" diyeceksiniz belki. Hele Shaw gibi "zeki" birinin 20. Yüzyılın ortalarında böylesine "gülünç" bir görüşü savunmuş olması akıl alır gibi değil. İlerde "Vejetarianizm" bölümünde Shaw gene karşımıza çıkacak, ne yazık ki! Bu da gösteriyor ki, çok "zeki" bir yazar olmak "akıllı" olmaya yetmiyor!)

Genellikle şarlatanlarda görülen ortak bir nitelik bunların "nedensellik ilişkileri" hakkında en küçük bir bilgileri olmaması. Yoksa bu derece gülünç teoriler ortaya atmazlardı. Mikroplar hastalıkların nedeni değil, sonuçlarıymış! Diyelim ki, bu kişiler hayatlarında hiç nezleli birisiyle el sıkıştıktan veya öpüştükten sonra nezleye yakalanmadılar, ama "salgın hastalık"lardan da mı haberleri yok? Eğer varsa, örneğin grip salgınının kısa zamanda belli bir yerden etrafa yayılmasını ve bazan milyonlarca insanı silip süpürmesini nasıl açıklıyorlar? Yoksa eski çağlarda olduğu gibi Tanrı'nın gazabıyla mı? Açıklamaları "imkânsız" bir gerçek de şu son yüzyıl için-

de eskiden çok insan hayatına mal olan veba, kolera, tifo gibi bulaşıcı hastalıkların neredeyse kökünün kazınmış olması. Ne oldu, doğa bu hastalıkları üretmekten vaz mı geçti yoksa? Sonra "aşı" denen bir olay var: Belli bir hastalığa karşı aşılanan (yani o hastalığın mikrobundan vücuduna bir miktar zerkedilen) kimse neden o hastalığa yakalanmıyor da, aşılanmayanlar yakalanıyor? Bütün bunlar yıllardır o kadar denenmiş şeyler ki, ilkokul çocukları bile biliyor. Şimdi "hastalıklar mikropları üretir" diye tutturmanın âlemi var mı? Bu, "rüzgâr horozunun dönmesi rüzgârın esmesinin sonucu değil, nedenidir," demek kadar saçma birşey. Ancak "hastalıklar organizmanın doğal dengesinin bozulmasından ileri gelir, dolayısıyla bu dengeyi yeniden kuracak -gene doğal- yöntemlere ihtiyaç vardır" varsayımına kafayı kaptırmış olan bu şarlatanlara mikropların bu dengeyi bozan en önemli -ve de doğal- etken olduğunu bir türlü kabul ettiremezsiniz, bunu kabul ederlerse, "mikrop öldürücü" ilâçları da kabul etmek zorunda kalacaklar. O zaman kendileri ne satacaklar? Bütün sorun burada, anladığım kadarıyla.

Lâtife bir yana, işin son derece "ciddî" bir yönü de naturopatların her türlü "aşıyı" reddetmeleri. Modern tıpta aşının oynadığı paha biçilmez rol gözönünde tutulursa, aşıya karşı çıkmanın ne "tehlikeli" bir tutum olduğu kolayca anlaşılır. Naturopat denen şarlatanların bu akıl almaz doğmacılıkları yüzünden kaç bin kişi hayatını kaybetmiştir, kimbilir. Bugün milyonlarca hayat kurtaran çeşitli antibiyotiklerin, sülfamitlerin, yüksek tansiyon ve kalp ilâçlarının ve daha yüzlercesinin kullanılmadığını bir düşünün! Her tür ameliyata ve organ transplantasyonuna da son verilseydi, neler olurdu acaba? Düşünülmesi bile ürkütücü bir durum. Ama, gördüğünüz gibi, gene de bu tür görüşlere iltifat edenler çok. Bu bence "fanatizm" (bağnazlık)in bir başka türü. Zaten bu tür tıp teorilerine "kült" dememizin de ana nedeni bu: Teorinin taraftarları, tıpkı fanatik bir tarikatın "salikleri" gibi, Nuh diyor, peygamber demiyorlar. Ya içlerinde "şimdiye kadar dünyada hiçbir hastalığın ciddî bir salgını görülmemiştir!" diyenlere ne buyrulur?

Bu arada Gardner'in özel bir ad vermediği bir başka teori "kötü duruşla kasların iyi koordone edilmemesinin sağlık üzerindeki etkilerini" vurguluyormuş. Bu görüşün yandaşları arasında John Dewey, A. Huxley, Stafford Cripps gibi ünlüler olduğunu öğrenmek oldukça şaşırtıcı. Daha da şaşırtıcı olan bir başka inanca göre, "bütün hastalıkların kaynağı insanın gerektiği gibi gevşemesini bilmemesi" imiş! (Yıllar önce bununla alay eden çok eğlenceli bir film gördüğümü hatırlıyorum.) Elbet kötü duruşun da, gevşemesini bil-

memenin de insan sağlığı üzerinde bazı "olumsuz" etkileri olabilir (ben kendimden biliyorum, çok kötü oturduğum için arada bir belim ağırır!), ancak bunları ölçüsüzce büyütüp bütün hastalıkların ana nedeni gibi görmeye ve göstermeye kalktınız mı, aklınızdan şüphe ederim!

(iii) İridoloji

M. Gardner "iridiagnosis" başlığı altında incelediği bu tıbbî şarlatanlığa nedense yarım sayfa kadar yer vermiş. (Bk: s.193) Buna bakınca insan bunun "önemsiz" bir şarlatanlık türü olabileceğini düşünüyor. Oysa bu konuda esaslı bir inceleme yapan Prof. Russell S. Warrall'ın *"İridology: Diagnosis or Delusion?"* adlı makalesinden durumun hiç de öyle olmadığını, bu şarlatanlığın bugün de pek çok uygulayıcısı bulunduğunu öğreniyoruz(65).

"İridoloji kısaca, gözün (renkli kısmı olan) iris tabakasındaki işaretleri okuyarak vücudun çeşitli bölgelerinin fonksiyonel durumunu saptama bilimi(veya sanatı)". "İris tabakasında ne gibi *işaretler* olabilir?" diye merak etmiş olmalısınız. Onun için, iyisi mi, bu teorinin nasıl doğduğunu kısaca anlatayım. Efendim, Ignatz von Peczely ("Peçeli" okunur) adındaki bir çocuk on yaşındayken bir baykuş besliyormuş. Birgün, nasıl olduysa, hayvanın bir ayağını kırmış, o anda baykuşun gözlerinin içine bakıyormuş anlaşılan, hayvanın kırılan ayağının tarafındaki gözünün iris tabakasında anî bir lekenin belirdiğini görmüş. Çocuğun son derece gelişmiş bir "gözleme" yeteneği olduğu anlaşılıyor. Yalnız bu mu? Bu çocuk aynı zamanda, Mozart gibi, bir "hârika çocuk" da olsa gerek, zira daha o yaşta vücuttaki organlarla iris tabakası arasında bir "haberleşme" ağı olması gerektiğini düşünebilmiş! Sözü uzatmayayım, muhtemelen bu "dâhiyane" buluşunun da etkisiyle, küçük Peczely sonradan doktorluk mesleğini seçip "iridoloji" bilimini kurmuş. Yıl 1866!

İridolojinin ana çizgileri şunlar:

Vücudun bütün organlarıyla iris tabakası arasında sinirlerin sağladığı bir iletişim ağı var. Yalnız vücudun sağ tarafındaki organlar sağ gözle, sol tarafındaki organlar sol gözle iletişim halinde. ("Acaba vücudun ortalarında yer alan organlar hangi göze enformasyon gönderiyor?" Şimdi ukalâlığı bırakalım da, Dr. Peczely'yi

(65) Bu makale, *"The Skeptical Inquirer"* dergisini yöneten Kendrick Frazier'in derlediği makalelerden oluşan *"Science Confronts the Paranormal"* (Prometheus Books, 1986) başlıklı kitapta yer alıyor. Bk: s.185-197. Makalenin sonunda iridoloji üzerine yakın yıllarda yayınlanmış kitapların da bir listesi var.

dinleyelim.) Bir organ ne durumda? Hasta mı, sağlıklı mı? Nasıl çalışıyor? Bütün bu bilgiler "nöro-optik refleks" denen sinir ağı yardımıyla hemen iris tabakasına yansıyormuş. Sizin anlayacağınız, bu tabaka vücudun her yanında olup bitenleri yansıtan bir ayna veya vücudun içini görmenizi sağlayan bir pencere. Ama "ayna" deyimi biraz yanıltıcı, zira sizin iriste gördükleriniz sadece bir takım işaretler. Hem bunlar röntgen filmlerinde gördüğümüz türden işaretler de değil. "Yorumlanması gereken" işaretler. Yani "Morse" alfabesi gibi birşey. İyi de, bunları nasıl yorumlayacaksınız? Champollion bile Mısır hiyerogliflerinin şifresini çözebilmek için Rosetta taşından yararlanmıştı. Burada o da yok.

Merak etmeyin: Dr. Peczely bunun da kolayını bulmuş. Nasıl mı? Anlaşılan bir sürü klinik araştırma yapmış. Yani "normal" (sağlıklı) bir insanın iris tabakasının durumuyla belli bir hastalığı olan bir kişininki arasındaki farkları incelemiş ve uzun boylu araştırmalar sonunda her iki gözün de "iris haritaları"nı çıkarmış. Bu haritalar iristeki her bölgenin vücudun hangi organlarıyla iletişim halinde olduğunu gösteriyor. Peczely'nin haritaları ne de olsa bir hayli basit. Ama modern iridologlar, bu arada özellikle Amerikalı Dr. Bernard Jensen, bunları o kadar geliştirmiştir ki, insan bu derece ince ayrıntıların nasıl saptanabildiğine gerçekten hayret ediyor(66). Ayrıca her bir organın (örneğin kemiklerin) durumuyla ilgili bilgilerin nasıl aranacağını gösteren özel haritalar da çıkarmışlar. (Doğrusu inanılır gibi değil, zira bu iris haritaları "teşhis"i çocuk oyuncağı haline getiriyor. Öyle ya, hastanın gözünün içine baktınız mı, vücudunda ne var ne yoksa "âyan beyan" görebiliyorsunuz. Artık ne röntgen ister, ne sintigrafi, ne kan tahlili!)

Kolayca tahmin etmiş olacağınız gibi, iridoloji de el-falı, ayak-falı gibi birşey. Hattâ kulak ve omurga da, insan vücudunda olup bitenleri "okumak" için kullanılıyor. Amaç hepsinde bir: Vücut yüzeyinin görülebilen herhangi bir bölümündeki gizli işaretleri "deşifre" ederek, vücudun görülemeyen yerlerinde olup bitenleri görülebilir hale getirmek! Amaç bir, ama iridoloji ile sözünü ettiğim falcılıklar arasında çok önemli bir ayrım var: Bu sonuncular birer şarla-

(66) Bu haritaların fotoğrafını yayımlayabilmeyi çok isterdim. Ancak şu kadarını söyleyeyim ki, her göz tıpkı bir saat kadranı gibi 12 bölgeye ayrılmış. Her bölgede de nerdeyse dakikalara tekabül eden alt bölümler var. Dolayısıyla, örneğin "tiroid" guddesiyle ilgili bilgi mi arıyorsunuz? Sağ göz haritasının - saat deyimleriyle- 2,25'i gösteren bölgesine bakmanız gerek! Dr. Jensen müthiş bir adam doğrusu! (Jensen'in 1980'de yayımlanan "İridology Simplified" adlı kitabında, ayrıca Warrell'in makalesinin 186-187. sayfalarında bu "ilginç" haritaları görebilirsiniz.)

tanlık olduğu halde, iridoloji bir "bilim!" Herkesin öğrenebileceği ve uygulayabileceği bir bilim üstelik. Dolayısıyla falcıların iddia ettikleri gibi "özel" bir yeteneğe ihtiyaç göstermeyen bir uzmanlık alanı! Nitekim, Warrall'dan öğrendiğimize göre, bu konuda sıradan adama hitap eden "Kendi göz testinizi kendiniz yapın, hayatınızı kurtarın!" başlığını taşıyan kitaplar bile yayımlanmış. Eh, bundan iyisi can sağlığı!

Öyle mi dersiniz?

Kendisi bir göz uzmanı olan Prof. Warrall andığım yazısında "iridoloji"nin "bilim"le uzaktan yakından bir ilişkisinin olmadığını göstermek için bu teoriyi üç açıdan eleştiriyor: Bunları kendi yorumlarımı katarak sunuyorum:

1) *Felsefe ve mantık açısından*: Henri Wolff adındaki "iridolog"un iddiasına göre, "insan vücudunun -herhangi bir yaratıcı plan(!) veya evrim süreci sonunda- kişinin sağlık durumunu ölçmeye yarayan bir aygıtla donatılmış olması mantıklı görünüyor" imiş?

İyi de, bunun mantıkla ilgisi ne? "Yaratıcı bir plan" deyiminin ima ettiği teolojik görüşü bir yana bırakalım: Vücutta organların iç durumunu yansıtan bir çeşit "detektör"ün olması neden gerekliymiş? Bir an için Lamark'çı olduğumuzu varsaysak bile, doğa böyle bir aygıta neden gerek görsün? Biryol iris tabakasını doğadaki hiçbir yaratığın görmesi mümkün değil. İnsan bile ancak özel aletlerle bu tabakayı görüp inceleyebilir. İncelese de, orada göreceği bir takım karmakarışık işaretlerden vücudun iç organlarıyla ilgili bir anlam çıkarması düşünülemez. "Peczely düşünmüş pekâlâ?" mı diyorsunuz? Neden bu dâhiyane fikir başka birinin - başta göz doktorlarının- aklına gelmemiş, dersiniz? Doğa Peczely gelinceye kadar yüzbinlerce yıl bu sırrını neden saklamış acaba? "Evrim Sürecini" işe karıştırmanın hiçbir anlamı yok burada, zira tavşanın hızlı koşması, kaplumbağanın (aslı "kaplı bağa") kalın bir zırh taşıması, kaplanın keskin dişli, tilkinin kurnaz olması türünden nitelikler bu hayvanlara "ayakta kalma" savaşında bir kolaylık sağlar, ama iris tabakasının canlının iç durumunu yansıtmasının bu bakımdan ne gibi bir yararı olacağını anlamak mümkün değil.

Ben olsaydım, "iridoloji"nin ciddîye alınacak bir teori olmadığına daha bu aşamada karar verirdim, ama Prof. Warrall --günümüz bilim adamından yargılarında daha "ihtiyatlı" ve "hoşgörülü" olması beklendiğinden olacak- eleştirilerine devam ediyor.

2) *Bilim açısından:*

Ayrıntılara girmeyeceğim, ancak iridologların varolduğunu

iddia ettikleri (organlarla iris arasındaki bilgi akışını sağlayan) "neuro- optic reflex" diye bir mekanizmanın varlığı bugüne kadar saptanamamış. İridologların her gözün kendi tarafındaki organların durumunu yansıttığı iddiası da nörolojinin temel bir bulgusu ile çatışıyor, zira bilindiği gibi, beynin sağ kısmı vücudun sol kısmını, sol kısmı ise sağ kısmını kontrol edip yönetiyor. Jensen'in bu çelişkiyi gidermek için bulduğu "çift çapraz" hipotezi de görme sistemi hakkında elde edilmiş olan en sağlam bilgilere ters düşüyormuş. Jensen'in bütün bu bilgileri durmadan yanlış yorumladığı anlaşılıyor. Ancak, iridologların en "gülünç" iddiası da şu: İris tabakası da uzaktaki organlara bilgi iletebiliyormuş (yani "feed-back" yapabiliyor!) Nasıl yani? Efendim, bu tabakanın herhangi bir bölgesindeki bir bozulma (yaralanma, zedelenme veya tümüyle çıkarılma gibi) o bölgeye bilgi ileten organların görevlerini etkiliyor (açıkçası bozulmalarına yolaçıyor)muş! "İster inan, ister inanma!" Sizin anlayacağınız, iris tabakası yalnız organlardan aldığı enformasyonu yansıtmakla kalmıyor, vücut fonksiyonlarını da kontrol ediyor! (Aman, bundan sonra gözünüzü daha iyi koruyun, hele bir kör oldunuz mu, yandınız demektir!)

Prof. Warrall bunlarla da yetinmeyip,

3) *Klinik uygulamalar açısından* da iridolojiyi eleştirmeyi gerekli görmüş. Oldu olacak, ben de bu konudaki merakınızı birazcık olsun gidermeye çalışayım bari.

Yukarda sıraladığım eleştirilere rağmen, iridolojiyi savunan ve uygulayanlar bunun "geçerli" bir yöntem olduğu kanısındalar. Wolff'un dediğine bakılırsa, "iridoloji vücuttaki patolojik, yapısal ve fonksiyonel bozuklukları" meydana çıkaran klinik bir alet. Üstelik Jensen'e göre, klinik öncesi (yani bir hastalığın belirtileri veya ölçülebilir işaretleri meydana çıkmadan) teşhiste iridolojinin üstüne yokmuş, oysa ortodoks tıp sadece (hastalık ortaya çıktıktan sonra yapılan) laboratuvar testlerini tanıyormuş. (Yanlış anlamadıysam, iridoloji bir bozukluğun gelmekte olduğunu önceden haber veriyor!)

İridolojinin klinik uygulamasının nasıl yapılacağı da ayrı bir sorun, zira yirmiye yakın - bazan birbirinden oldukça farklı- iris haritası varmış: Bunlardan hangisi seçilecek? Ellerinde objektif denebilecek klinik veriler olmadığını, bir tür el yordamıyla çalıştıklarını Jensen de kabul ediyor, ama gene de iridolojinin işe yaradığını kanıtlayan bir sürü anektodumsu "vaka raporları" yayımlamaktan geri kalmamışlar. Ancak "kontrollü klinik araştırma"yı ortodoks tıbbın salt ortodoks olmayan uygulamaları gözden düşürmek ama-

cıyla geliştirdiğini bahane ederek, bu tür araştırmalar yapmamışlar. Oysa, Warrall'ın da belirttiği gibi, iridolojinin bu tür araştırmalar yapması ilk bakışta oldukça basit görünüyor. Zira teşhiste sadece hastanın gözünün üç boyutlu renkli fotoğrafları kullanıldığına göre, doktor hastayı görmeden, teşhisini sadece bu fotoğraflardaki verilerle sınırlandırabilecek. Bu da elbet, objektif bir değerlendirme yapmayı kolaylaştırır, ama gene de iridologlar buna yanaşmıyorlarmış.

Bunun nedenlerine girmeyeceğim, ancak Dr. Cockburn iridologların iris haritalarına bakarak yaptıkları değerlendirmeleri (koydukları teşhisleri) hastalar hakkında tutulan raporlarla (case history) karşılaştırmış. Cockburn iridologlardan akut hastalık geçirmiş olan hastaların hastalıktan önce ve sonra çekilmiş olan iris fotoğraflarını değerlendirmelerini istemiş, bu amaçla fotoğraflarda bir değişiklik görüp görmediklerini, gördülerse değişikliğin hangi organla ilgili olduğunu sormuş. Bir değişiklik saptadıkları tek fotoğraf çift kontrol amacıyla aynı denekten iki dakika arayla alınmış fotoğraflar olmuş! İris fotoğraflarının ne kadar işe yarıyabileceğini varın, siz hesap edin!

Bir başka yerde üç doktordan oluşan bir başka grup böbrek bozukluklarının meydana çıkarılması için renkli (iris) slaytların okunuşu açısından iridolojinin isabet derecesini araştırmış. Önce böbrek fonksiyonunu ölçmek için (kandaki kreatinin düzeyini ölçen) standart bir test kullanmışlar. İçlerinden 48'i böbreğinden hasta olan 143 deneğin iris fotoğraflarını üç iridologla üç oftalmoloğa (göz uzmanı) okutmuşlar. Doğru ve yanlış saptamaların sayıları karşılaştırılınca doğru saptama sayısının gelişigüzel (yani işkembeden atarak) yapılacak saptama sayısından fazla olmadığı görülmüş. Sizin anlayacağınız, "altı doktordan hiçbiri bu araştırmada klinik açıdan işe yarayabilecek bir sonuç elde edememiş."

Burada "onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine!" deyip - zaten bir hayli uzamış olan- bu iridoloji konusunu kapatmayı çok isterim, ama biraz daha sabrınızı rica edeceğim, zira şarlatanlık bakımından asıl ilginç olan, bu sonuç karşısında Dr. Jensen'in gösterdiği tepki. Bu ikinci deneye bizzat katılmış olan Dr. Jensen, önce fotoğrafların düşük kalitede olmalarından yakınmış (bunu daha başta söyleseydi ya!). Sonra "kreatinin testi"nin geçerli olmadığını iddiaya kalkmış. Hem bu test henüz 10-12 yıldır kullanılıyormuş, oysa iridoloji 125 yıldır kullanılmakta imiş. Nasıl, beğendiniz mi? Üstadın bir başka gerekçesi de şu: Romaşof ve Velkelvor adlarındaki iki Rus, 1.273 denekten %95'inin hastalığını iridoloji yöntemiyle

teşhis etmişlermiş. Bir başka doktor da Almanya'da böbrek hastalarının %92'sini aynı yöntemle teşhis etmişmiş! Ama nasıl etmişler, elbet Dr. Jensen o konuda bilgi vermiyor. Ona bakarsanız, ikinci araştırmaya katılan iridologlardan biri de böbrek hastası olanlardan %88'ini teşhis etmekle böbürleniyormuş, ama araştırmada kontrol grubu olarak seçilmiş normal kişilerin de %88'inde böbrek hastalığı teşhis etmiş. İş bu kadar basit! Ama, ne yapsanız, şarlatanları yanılmış olabileceklerine inandıramazsınız. Onlar daima yanılmadıklarını gösteren bahaneler arayacaklar ve -akıllarınca- bulacaklardır. Şimdi, "kontrollü deney" fikrine neden yanaşmadıklarını daha iyi anlıyor olmalısınız. Onların inandıkları herşey doğrudur, dolayısıyla kontrole ihtiyaçları yoktur. Siz onların sonuçlarını kontrole kalktığınız zaman da ya bir bahane bulurlar, ya da sizi suçlamaya kalkarlar. Fazla üzerlerine gitmeye gelmez, yoksa sizi "bana hakaret ediyor!" diye mahkemeye bile verebilirler[67].

Prof. Warrall iridologların başarısını "hastalık belirtileri ortaya çıkmadan yaptıkları yanlış- olumlu teşhis"e[68] bağlıyor. Yaptıkları teşhisler genellikle "pankreasın yeterince çalışmaması", "ciğerlerdeki kronik zayıflık" türünden belli belirsiz ifadeler. (Bu size kahve falcılarının, "şişman mı desem, zayıf mı desem? Yakında bir haber alacaksınız" sözlerini hatırlatmıyor mu?) Uyguladığı tedavide herhangi bir iyileşme belirtisi görünce de doktor bunu hemen kendi kâr hanesine yazabiliyor. Hem teşhis ve tedavi yanlış bile olsa -herhalde gene kendi kendine telkin sayesinde- hastalar durumlarında olumlu bir gelişme hissedebilirler. Bu da doğal, çünkü uygulanan tedavi genellikle iyi bir diyetle bir miktar egzersizi içeriyormuş. Aslında iris fotoğraflarına da hiç gerek yok, ama doktor şu veya bu şekilde hastalara dertlerinin ne olduğunu bildiği izlenimini vermeli ki, onları iyileştirebileceğine inandırabilsin. Şarlatanlar çok zeki olmayabilirler, ama aptal olmadıkları şüphe götürmez. Asıl aptal olan müşterileri.

(iv) Bölge tedavisi (zone-therapy)

Gardner kitabında şöyle diyor: "Hiçbir tıbbî öğretinin *iridiagnosis*'ten daha çılgınca olamayacağını düşünen varsa içinizde, çok yanılıyor: Bölge tedavisi bundan beter!" [69]

Bu teoriye göre, vücut yukarıdan aşağıya doğru, beşi bir yan-

(67) *Scientific American*'dan öğrendiğime göre, Uri Geller bu yüzden James Randi aleyhine yüklü bir tazminat davası açmış.

(68) "Olumlu" (veya pozitif) teşhis, "Hastalık var!" anlamına geliyor.

(69) Bk: MGI, s.19

da, beşi öbür yanda olmak üzere on bölgeden oluşur, her bölge de bir el ve ayak parmağında son bulurmuş. (Cinsellik organları hangi bölgeye ait acaba?)

Bu "açıklamalar"(!)dan sonra gelelim tedavi yöntemine: Vücudunuzun bir yeri mi ağrıyor, o bölgenin bitimindeki el veya ayak parmağının üstüne veya bölgenin başka bir yerine bir basınç uyguladınız mı, ağrıyı kontrol altına almak, hattâ birçok durumda ağrının nedenini yoketmek mümkünmüş. Gerekli basıncı sağlamak için parmağın üzerine lastik bir bant sarıp parmak morarıncaya kadar taşımak veya bu iş için çamaşır mandalı, daha olmazsa metal tarak dişleri kullanmak yeterliymiş! Tahmin edebileceğiniz gibi, bu konuda da bir sürü dergi makalesi ve kitap yayımlanmış. "Zone Therapy" adlı kitabında Lust, kanser, polio, hattâ apandisit gibi birçok yaygın hastalığın nasıl tedavi edileceğini açıklıyormuş. (Kanser gene çıktı karşımıza!) Örneğin,guatrı tedavi için birinciyle ikinci parmağa basınç yapmalıymış, ancak guatr fazla büyümüş de dördüncü bölgeye kadar yayılmışsa (?) aynı şeyi yüzük parmağına da uygulamak gerekebilirmiş. Daha buna benzer bir sürü deli saçması. Ancak bir tanesinin özellikle ilginizi çekeceğini sandığım için anmadan geçemeyeceğim: "Kısmî sağırlığı tedavinin en etkili yolu, sağırlık vücudun hangi tarafında ise o taraftaki elin üçüncü parmağının ucuna bir çamaşır mandalı tutturmak"mış[70]! (Vallahi ben uydurmuyorum, zira benim hayal gücüm bu kadar yaratıcı değil!) Kitapta bunun gibi mide bulantısının, doğum sancılarının, saç dökülmesinin, baş ağrısının, aybaşı güçlüklerinin, boğmacanın, aklınıza gelebilecek her derdin tedavisi için yapılması gerekenler uzun uzun anlatılıyormuş. Gene unutuyordum: Dişçilerin de anesteziye ihtiyacı kalmıyormuş, zira uygun parmaklara sıkıca sarılmış lastik bantlar bu işi görüyormuş!..

Bunları okuduktan sonra da bu tür bir kültü kimsenin ciddîye almamış olacağını düşünmüşsünüzdür belki, ama gerçek bunun tam tersi: Yüzlerce naturopat işi ciddîye almış ve "şaşılacak sonuçlar" elde ettiklerini bildirmişler. Bu konuda yazılmış kitaplar dayanılmaz ağrılardan, hattâ bazan müzminleşmiş ve ağır hastalıklardan bu yöntemle kısa sürede kurtulan bir sürü hastadan örneklerle doluymuş.

(v) Osteopati

Bir çoğunuzun bütün bu saçmalıklardan bıkmış olduğunu sa-

(70) A.E. s.194

nıyorum. Ama ne yazık ki, bu tür saçmalıkların sonu gelmiyor. Bu nedenle, ilgi duymuyorsanız, bu bölümleri atlayabilirsiniz. Devam ederseniz, daha pek çok "eğlenceli" anlar yaşayacağınızı söyleyebilirim. Aslında insan ahmaklığının bu tür manzaralarını seyretmek pek içaçıcı değil, ama bunlardan bazı dersler çıkarmanız mümkün.

"Tek nedencilik" saplantısının bir başka hastalıklı ürünü de *osteopati*. Bu öğretiyi "keşfeden" A.T. Still'e göre, "hastalıklara sinirlerdeki veya kan miktarındaki bozukluklar neden olurmuş, ancak bunların da asıl nedeni omurgadaki kemikçiklerin yerlerinden oynamasıymış"(71).

Still eşsiz mesajını ilkin 1874'de dünyaya açıklamış. Gardner, kendisinin o yıllarda moda olan İsveç masajı hareketinden esinlenmiş olabileceğini söylüyor, ancak Still'in kendisine sorarsanız, bu esin ona Tanrı'dan gelmiş! İlk defa onun uydurduğu bu "osteopati" sözcüğü "hasta kemikler" anlamına geliyor. Omurgadaki kemikçiklerin yerlerinden oynaması, sinirlerle kan damarları üzerinde basınç yaparak vücudun kendi "iyileştirici etkenleri"ni üretmesini engelliyor, böylece hastalıklara neden oluyormuş. Bu açıklama (!) tedavinin de ipuçlarını veriyor. Nitekim, burada yapılacak şey, kendisinin 'subluxation' dediği bu kemikçik kaymalarını bulup düzeltmekten, yani onları yerli yerine oturtmaktan ibaret! Yalnız üstat yerlerine konan bu kemiklerin yerlerinde nasıl kaldıklarını açıklamıyor. Gardner'e bakarsanız, bu "subluxation"ları ele geçirmek Mars'taki kanalları bulmak kadar zor. Sadece "inananlar"(!) onların yerlerini saptayabiliyormuş. Öteki doktorlara göre, bunlar tümüyle "hayal ürünü." Ancak çok nadir durumlarda omurgadaki kemikçikler yerlerinden çıkar, ancak o zaman da osteopatların iddia ettikleri hemen hiçbir belirti veya hastalığa neden olmazlar. Dünyada binbir çeşit hastalık olduğunu ve pek az hastanın omurgasında herhangi bir "anormallik" bulunduğunu hatırlatmaya bilmem gerek var mı? Ama bunu bile bile binlerce insanın osteopatlardan medet ummuş olmalarına ne buyurulur? Meğer bunlar omurgayı ovuşturarak mucizeler yaratmışlar da bizim haberimiz olmamış. Bunlar arasında Still şu örnekleri veriyor: "Bir defasında tümüyle dazlak bir kafada bir haftada 10 santim boyunda saçlar çıkarmayı başarmış(72). Bir başka seferinde bir günde tam 17 kişinin çıkık kalçaları-

(71) Bk: MGI, s.200. Ayrıca Bk: *A. Stanway:* A.E. s.197-206: "Birçok hastalığın omurga bozukluklarıyla ilintili olduğunu göstermekle kalmadı, metoduyla kemiksel olmayan bütün hastalıkları da tedavi etti." (s.198) Buradaki "övücü" tona dikkatinizi çekerim!

(72) Saçların ancak belki bir yılda aldıkları bir mesafeyi bir haftada alabilmesi gerçek bir "mucize!"

nı yerlerine oturtmuş!" (7000 nüfuslu bir kasabada bu kadar "çıkık kalçalıyı" nasıl bulmuş dersiniz?) 82 yaşına geldiğinde daha önce kurduğu bir okulda okutulmak üzere bir ders kitabı da yazmış: Bu kitapta sarı humma, sıtma, difteri, raşitizm, basur memesi, şeker, peklik ve gebeşlik (şişkoluk) gibi rahatsızlıkları iyileştirmek için kullandığı omurga manipülasyon yöntemlerinin sırrını açıklıyormuş. Az daha unutuyordum: Hiçbir zaman mikropların varlığını kabul etmemiş. "Benim laboratuvarlarda anlatılan mikroorganizma masallarına kulaklarım tıkalı" diyormuş. "Hem zaten idrar, kanlenfi gibi vücuttaki herhangi bir sıvı maddenin analizine ayıracak vaktimiz de yok, zira hayat laboratuvar çalışmalarıyla oyalanmayacak kadar değerli!"[73] Yaa, ne zannettiniz, hayat bu, çocuk oyuncağı değil!.. Üstat, şüphesiz haklı olarak, "kendisinin dünyanın yaşamakta olan en iyi anatomisti" olduğu inancındaymış.

Belki gene inanmayacaksınız (bu sözü tekrarlamaktan bana da gına geldi), ama osteopati de bundan önce saydığımız öteki şarlatanlıklar gibi, kısa zamanda Avrupa'yı bir baştan bir başa sarmış. Gardner kitabını yazdığı yıllarda ABD'de 11.000 dolayında osteopat olduğunu yazıyor. Ancak, bu arada osteopatide bir takım gelişmeler olmuş, zira tedavide eskisi gibi sadece omurgayı sıvazlamakla yetenilmiyor, vücudun başka taraflarını da ovuyorlarmış. Ayrıca su ve elektrik tedavisi yapıyor, anestezi uyguluyor, ilâç veriyor, hattâ küçük ameliyatlar yapıyorlarmış. Ee, ne de olsa dünya değişiyor, biraz da modaya uymak gerek, yoksa müşterisiz kalma tehlikesi var! Son yıllarda ruhî hastalıklara da el atmaya başlamışlar. Belki ilginizi çeker diye hatırlatmadan geçemeyeceğim: Osteopatik bir araştırma sonunda şizofreninin boynun üst tarafındaki "kemikçiklerin" kaymasından kaynaklandığı anlaşılmış[74].

(vi) Kiropratik (Chiropractic)

M. Gardner'in "Amerikan tıbbî çılgınlıklarının en büyüğü" diye nitelendirdiği bu kültü Dr. Stanway şöyle tanımlıyor:

"Omurilik ve sinir sisteminin (ilâçsız ve ameliyatsız) sağlığının korunması için tasarlanan, tümüyle el hünerine dayanan bir tedavi

(73) MG I, s.200-201. Still'in Pasteur'ün çağdaşı olduğunu hatırlatırım.

(74) Dr. Stanway osteopati'ye de çok sıcak bakıyor. Ona göre, osteopati "alternatil tıp" yöntemlerinden ortodoks tıbba belki en yakın olanı: "Öteki alternatif tıp dallarıyla da bir uyumsuzluk arz etmez"miş! (s.206) Ne ilginç değil mi? Bu arada Dr. Stanway bir başka hikmet daha yumurtluyor: "Osteopati bir yüz yıldır insanlara yardımcı olmaktadır ve en azından bir yüz yıl daha olacağa benzemektedir." (s.206) Neden sadece "bir yüz yıl daha?" Eğer gerçekten bir işe yarıyorsa, her zaman yaraması gerekmez mi?

şeklidir"(75). Her alternatif tıp yöntemini övmeyi alışkanlık haline getirmiş olduğu anlaşılan bu zat, hiçbir tıbbî eğitim görmemiş eski bir bakkal olan Daniel Palmer'den "doktor" diye sözediyor ve kendisinin kısa zamanda "kiropratik dediğimiz bir felsefe(!)" ortaya çıkardığını ve "çizgileri belirsiz bir sanattan gerçek bir bilim yarattığını" iddia ediyor(76).

Oğlu B.J. Palmer'ın anlattığına göre, baba Palmer her nasılsa "hayvansal manyetizma" (Mesmerism) ile insanları tedavi edebileceğini "keşfettikten" sonra dükkânını kapatıp kendini çok daha kazançlı olan bu işe vermiş. ("Doğuştan doktor" olduğu anlaşılıyor!) Derken çok daha önemli olan yeni bir keşifte bulunmuş. Çağırıldığı mahkemede oğul Palmer'ın anlattığına göre, bu keşif şöyle gerçekleşmiş:

"Harvey Lillard muayeneye geldiğinde tümüyle sağırdı. Babam onu muayene edince omurgasının arka tarafında büyük bir çıkıntı saptadı. Harvey bu çıkıntının ortaya çıkmasından iki dakika sonra sağırlaştığını ve on yedi yıldır sağır olduğunu söyledi. Babam düşünüp taşındı ve sağırlık bu olayın hemen ardından meydana geldiğine göre, bu çıkıntının düzeltilmesiyle sağırlığın geçeceğine karar verdi. Sonra çıkıntı yapan kemiği yerine yerleştirdi ve on dakika geçmeden Harvey yeniden duymaya başladı." (77)

M. Gardner, haklı olarak, bu hikâyeyi oğul Palmer'ın uydurduğu kanısında. 'Haklı olarak' diyorum, zira böyle birşeyin mümkün olup olmadığını büyük uzman Prof. Sedat Katırcıoğlu'na sorduğumda, "trilyonda bir bile ihtimal dahilinde değil. Bu tür şarlatanlara kulak asmayın!" dedi. Kaldı ki, baba Palmer'ın düşünüş tarzı bizim mantıkta *post hoc ergo propter hoc* yanılgısı dediğimiz kaba bir çıkarım yanlışının en tipik örneklerinden biri. Buna benzer bir yanılgıya iridoloji'nin kâşifi Dr. Peszely'nin de düştüğünü hatırlayacaksınız.

Gene Gardner'a göre, baba Palmer'ın o günlerde pek revaçta olan osteopati'den esinlenmiş olması çok muhtemel. Zira kiropratisyenler de, onlar gibi çoğu hastalıklara omurgada kemik kaymalarının (subluxion) neden olduğu inancındalar. Naturopati ile ortak yönleri ise ilâçları ve bazı hastalıklara mikropların yolaçtığı görü-

(75) Bk: A.E. s.157

(76) *D.D Palmer*'in kiropratikle ilgili baş eseri "*The Science, Art and Philosophy of Chiropractic*, 1910" (Kiropratik Bilimi, Sanatı ve Felsefesi) başlığını taşıdığına göre, Dr. Stanway'in Palmer'ı hem bilim adamı, hem de filozof gibi görmesine şaşmamalı. İnsanı asıl şaşırtan diplomalı bir hekimin bilim ve felsefeden hiç mi hiç haberi olmaması.

(77) Bk: MG I, s.202

şünü reddetmeleri. Ne var ki, osteopatlar birçok modern teşhis ve tedavi yöntemini uyguladıkları halde, kiropratisyenler eski bildiklerini okumakta devam ediyorlarmış. Ancak bu durumun kiropratiği gözden düşürdüğünü sanıyorsanız, yanılıyorsunuz, zira Dr. Stanway'ın dediğine bakılırsa, "Kiropratik dünyada en yaygın olarak tanınan ve yasallaştırılan tıp mesleği" imiş[78]. Gardner, (1950'lerde) ABD'de 20 bin kadar kiropratisyenin çalıştığını, Stanway ise bu uygulamanın en çok Almanya'da yaygın olduğunu belirtiyor. Pek çok Batı ülkesinde uygulamaya yasal bir engel çıkarılmadığı anlaşılıyor. ABD'de bu konuda uzman yetiştiren yüzlerce okul varmış, ancak kiropratikle hangi hastalıkların tedavi edilebileceği ve nasıl bir yöntem uygulanacağı konusundaki görüşler birbirinden çok farklı imiş. Dr. Stanway'a soracak olursanız, "kiropratik başlıca aşağı sırt ağrılarını, kayan diskleri, boyun ağrılarını, omuz ve kol ağrılarını, başağrılarını ve diğer kas-iskelet ağrılarını tedavi etmek için kullanılmaktadır. Bununla beraber, kiropratiğin sinir sistemi üzerindeki etkisi sayesinde en umulmayan hallerde iyileşme görülebilmektedir. Bazı migren vakaları, birçok başağrıları, kimi astım, hazımsızlık, artrit, sersemlemeler, bazı duygusal durumlarda ve stres hallerinde iyileşme görülmektedir."[79] Ancak başka kiropratikçilere göre kuşpalazı (difteri) ve kızıl gibi hastalıkları da bu yöntemle tedavi etmek mümkün. Ancak omurganın hangi bölümlerinin manipüle edilmesi gerektiği konusunda anlaşamıyorlar[80].

Anlaşmış bile olsalardı, bu neyi değiştirirdi? Hiçbir şeyi, zira asıl önemli olan omuriliğin herhangi bir zedelenmesi ile yolaçtığı varsayılan hastalık arasında bir nedensellik bağı olduğunu gösterebilmekte. Bu yapılamadığı sürece kiropratik de -frenoloji gibi- "bilim dışı" bir uygulama (dolayısıyla bir "yutturmaca") olarak kalmaya mahkûm. Düşünün: mikrobik bir hastalık olan difteri omurga manipülasyonlarıyla nasıl tedavi edilebilir? Mikrobik hastalıklardan vazgeçtik, migren, başağrısı, hazımsızlık gibi rahatsızlıkları bile bu yolla tedavi mümkün mü? Bazan bu tür hastalıklarda "iyileşme görülmekteymiş". Bunu bir hekim söylüyor. İyi de, bu "iyileşme"nin omurga manipülasyonlarının sonucu olduğu nereden belli? Hem sonra kiropratisyenler her başı ağrıyan veya hazımsızlık çeken insanda "subluxion"lar saptamışlar mı? Hiçbir pratisyenin böyle bir "araştırma" yapmış olacağını sanmıyorum, zira daha önce de belirttiğim gibi, bu alternatif tıbbın özüne aykırıdır. Bu nedenle

(78) Bk: *Stanway*. s.158
(79) Bk: *Stanway*. s.160
(80) Ayrıntılar için, Bk: MGI, s.202-203

Dr. Stanway'in şu sözü haddini bilmezliğin dikâlâsı: "Klasik tıbbın kiropratiğin uyguladığı birçok faydalı metodu bugün olduğundan daha yaygın bir şekilde kullanmaması ise utanılacak bir durumdur."[81] Ortodoks tıp hastalıkların nedenlerini ve oluşum süreçlerini arayıp bulmakla yükümlüdür. Bunu yaparken de akla gelebilen bütün ihtimalleri araştırır. Bu arada kiropratisyenlerin varolduğunu iddia ettikleri ilişkiler de uzun boylu araştırılmış, ama bu iddiaların hiçbir "bilimsel" dayanağı olmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla ortodoks tıbbı kiropratik yöntemlerini yeterince uygulamamakla suçlamak demokrasiyi benimsemiş bir toplumu "kralcı" yöntemleri ihmal etmekle suçlamak kadar gülünçtür.

(vii) Akupunktur

Sanırım Türkiye'de en çok bilinen ve uygulanan alternatif tıp yöntemi akupunktur. "İğneyle delmek" anlamına gelen "akupunktur"un Çinliler tarafından binlerce yıldır uygulanan bir tedavi yöntemi olduğu anlaşılıyor[82]. Bugün de en çok uygulandığı yer, başta Çin olmak üzere, Uzak Doğu ülkeleri. Çinliler şimdilerde akupunkturu daha çok anestezi yerine kullanıyorlar, buna karşılık 1930'lu yıllarda Batı'ya sıçradığı anlaşılan bu yöntem başta ağrılı hastalıklar olmak üzere hemen bütün hastalıkların tedavisi için kullanılıyormuş.

Stanway'e göre, " A.[83] her hastalıkta ister fiziksel (=bedenî) isterse aklî (=ruhî) olsun, vücudun bazı bölgelerinde hassas noktalar bulunduğu ve bunların hastalığın iyileştirilmesiyle ortadan kaybolduğu prensibi üzerine kurulmuştur..."

"A. hassas noktaların ince iğnelerle uyarılıp aktivitesinin değiştirilmesini (!) ve bunun da vücudun diğer bölümlerini etkilemesini içerir."[84]

Bunlardan pek fazla birşey anladığınızı sanmıyorum, onun için izninizle, aslında pek anlaşılır bir yanı olmayan bu yöntemi açıklamaya çalışayım:

Efendim, insan vücudunda 12 meridyen varmış ve bunlardan her biri vücuttaki bir ana organı "kontrol edermiş." Bunlar da akciğer, karaciğer, mide, kalp, dalak, ince ve kalın bağırsak, idrar kesesi, böbrek falan... Bu arada en önemli organ olan beyinden, el ve

(81) *Stanway* s.160. Ayrıca Bk: *Britannica*, 1987, vol.1, s.117 a.

(82) Bu konuda başlıca kaynağım Stanway'in adı geçen eseri. Bk: s.43-58

(83) Metinde 'akupunktur' sözcüğü sık sık geçtiği için, 'A' harfini bir kısaltma olarak kullanmayı uygun gördüm. Bu arada parantez içinde eklediğim sözcükler metnin daha iyi anlaşılması amacına yöneliktir.

(84) A.E. s.47

ayaklardan, göz, kulak, burun ve ağızdan falan söz edilmiyor, ama o kadar kusur kadı kızında da olur, öyle değil mi?

Bu meridyenlerin ne gibi bir anatomik temele dayandığı bilinmiyor. Demek Çinliler öyle münasip görmüşler. İşin ilginç yanı, bu meridyenler üzerinde 1000 kadar "hassas nokta" keşfetmiş olmaları. Ancak bu noktalarla organlar arasında ne tür "sinirsel" bir bağ olduğu da "meçhul", daha doğrusu anatomi biliminin bu konuda bir bilgisi yok. Buna rağmen, A.cular örneğin başağrısından müstarip bir kimsenin nerelerine iğne batırmak gerektiğini çok iyi biliyorlar ve hiçbir zaman bağırsaklarından şikâyeti olan birinin "hassas noktaları" ile karıştırmıyorlar!..

Herhalde sizler de benim gibi, insan derisinin belli noktalarına iğne batırmakla belli bir hastalığın nasıl iyileştiğini merak ediyorsunuzdur. Stanway'e göre, bu sorunun cevabını "hiç kimse bilmemektedir"[85]. Ama bunu bilmek şart mı? İşe yarıyor mu, yaramıyor mu, siz ona bakın! Stanway'e göre "şüphesiz işe yaramaktadır." Nitekim, bir A.cu kendisine şöyle demiş: "Açıklaması ne olursa olsun, mükemmel sonuçlar elde ediyorum."[86] Herhalde adamın demek istediği şu: "Çok iyi para kazanıyorum!" Aslında bütün şarlatanların ana tavrını yansıtan bu "pragmatist" açıklamadan dolayı sözü geçen akupunkturcuyu kınamaya hakkımız yok, zira ancak bilim adamları "açıklama" ihtiyacını duyarlar, oysa "alternatif tıp" diye nitelendirilen bütün uğraşlar pratik sonuç almaya yöneliktir. Ancak her nedense üstat Stanway bununla yetinmeyip akupunkturun "bilimsel" bir açıklamasını da yapmaya kalkmış, ama ne açıklama! Önce Çinlilerin yaptığı açıklamayı(!) dile getiriyor: "Çinliler vücudun yaşam kuvvetlerini (çi) ve (bu kuvvetlerin) meridyenleri nasıl dolaştığını tarif ediyorlar ve bütün hastalıkları bu yaşam kuvvetlerinin dolaşımındaki aksaklıklar olarak yorumluyorlar."[87] Siz bunları okuyunca, bin yıllar önce Çinlilerin "yaşam kuvveti" diye tümüyle metafizik bir kavram uydurmuş olmalarını biraz tebessümle karşılıyorsunuz, derken büyük üstat Stanway ekliyor: "Maalesef, bu tür bir kavramın Batılı kalın kafalı bilim adamlarınca kavranması pek kolay değildir, çünkü akupunkturda fiziksel ve metafizik(sel) arasındaki fark belirsizleşmektedir." Ama üstat gene de kalın kafalıların bile anlayacağı bir açıklama yapmış, şöyle ki: "A. noktaları üzerinde araştırmalar hücrelerin olağanüstü (!) elektriksel özellikleri olduğunu göstermektedir... Ruslar da tobiskop adını

(85) A.E. s.49
(86) A.E. s.57.
(87) A.E. s. 46

verdikleri ve bir akupunktur noktası üzerinden geçirilişinde ışık yayan bir elektronik alet geliştirdiler. Parlak bir ışık sağlıklı A. noktalarını, zayıf olanı ise potansiyel veya mevcut hastalığı göstermektedir."[88]

Burada hemen akla şu sorular geliyor:

1) Eğer bütün hücrelerin elektriksel özellikleri varsa, bu tobiskop denen alet neden sadece bazı noktalar üzerinden geçirilince ışık yayıyor? Bunun nasıl bir anatomik veya fizyolojik açıklaması var?

2) Neden parlak ışık yayan A. noktaları sağlıklı, zayıf ışık salanlar sağlıksız sayılıyor?

3) "Potansiyel" hastalık ne demek?

4) Hasta olan belli organlar olduğuna göre, bir organın sağlıklı mı, yoksa hasta mı olduğu bu A. noktalarına nasıl yansıyor?

5) Böyle bir yansımanın mümkün olduğunu kabul etsek bile, bu noktalara iğne batırılması hastalığın iyileşmesini nasıl sağlıyor?

Buna benzer daha pek çok soru geliyor akla, ancak bunlardan herhangi birine akupunkturcuların cevap verebileceğini, cevap arama girişiminde bulunacağını sanmıyorum. "İşe yarıyor ya siz ona bakın!" Belki A.un "ağrı kesici" bir etkisi vardır, ancak bu bile çok şüpheli. "Tam olarak nasıl çalıştığını bilmiyoruz ama ABD'deki heyecan verici deney gösterdi ki, beyin, akupunktur sonucu ağrı kesici endorfinler üretmektedir."[89] Bunda hiç de şaşılacak bir yan yok, zira herhangi ağrı verici bir etkiye karşı beyin endorfin üretir. Nitekim, yazarın da açıkladığı gibi, "plasebo tabletleri" bile endorfin üretimine yol açabilmektedir[90]. Ne var ki, beyin A. iğnesi yapıldıktan ancak 20 dakika sonra endorfin üretmekte, oysa A. ağrıyı anında kesmekte imiş. Sizin anlayacağınız, bu "endorfin teorisi"nin de "açıklayıcı" bir yanı yok. Akupunkturun etkisini açıklamak için güya başka "bilimsel" teoriler de ortaya atılmış, ama Stanway'in de sonunda itiraf etmek zorunda kaldığı gibi, A.un nasıl etki ettiğini "hiç kimse bilmemektedir!" O halde? O halde tek yapılacak şey işe yarayıp yaramadığına bakmak olmalı!

Akupunkturun birçok hastalığın tedavisinde işe yaradığı kesin, Stanway'e göre. "Teorik olarak, geriye döndürülebilir (=reversible) her hastalığın A.la tedavi edilebilmesi, uzman ellerde uzak bir ihtimal değildir... Tedavinin cevap verebilmesi için tek ön şart hastalık sürecinin fizyolojik değişikliklerden kaynaklanmış olması-

(88) A.E. s.50
(89) A.E. s.47
(90) A.E. s.48, Ayrı ca Bk: *Britannica*, 1987, vol. 4, s.49

dır(!) En iyi cevap veren haller başağrıları, âdet kanamaları, akut romatizmal durumlar, akut akciğer hastalıkları, sindirim ve sinir sistemi problemleri gibi fizyolojik süreçlerin kısa süreli bozulmasından kaynaklananlardır."[91] Ama "söz gelimi zatürre olmuşsanız iğneleri vücudunuzun herhangi bir yerine batırmanın bir anlamı olmasa gerekir. Size gereken doğru bir antibiyotik tedavisidir"[92]. Sizin anlayacağınız, ortodoks tıbbın iyileştirebildiği bir hastalık için akupunktura başvurmak anlamsız. Durum Çin'de gene de farklı: Orada akupunkturla apandisit de tedavi edilebiliyormuş!

Stanway'in onaylayarak anlattığına göre, İngiltere'de bir akupunkturcu "daha önce başka doktorların çaresiz kaldığı kırk hastayı tedavi etti... Yüzde sekseni iyileşti veya gözle görülür iyileşme kaydetti ve yalnızca üç tanesi hiçbir iyileşme göstermedi. Bu sonuç her standarda göre iyidir ve şüphesiz Batı tıbbınca ulaşılamamaktadır"[93]. Bu sözleri Batı'da tıp diploması almış birisinden duymak gerçekten şaşırtıcı, zira ancak kapsamlı istatistiklerin konuştuğu Batı'da bir doktorun kalkıp bu tür anektodlardan ahkâm çıkarması akıl alır gibi değil. Çin'de akupunkturu anestezi yerine de kullanıp yüzbinlerce başarılı ameliyat gerçekleştirilmiş imiş, ama İngiltere'de hastaların ancak % 5'ini akupunkturla uyuşturmak mümkün oluyormuş. Bunda anlamayacak ne var? Batılı, uzun rasyonel düşünme geleneği nedeniyle çok daha "şüpheci" bir kafa yapısında da ondan! Ameliyat alanındaki bütün yeteneksizliklerine rağmen, İngiltere'de "akupunkturculara gidenlerin çoğunu ortodoks tıbbın tedavisinde çaresiz kaldığı vakalar oluşturmaktadır ki, buna rağmen iyiye gidiş (!) oranı % 70'e ulaşmaktadır"[94]. Bir düşünün, ortodoks tıbbın iyileştiremediği (neredeyse umutsuz) hastaları akupunkturcular iyileştirebiliyorlar!

Gene "işit de inanma!" demekten kendimi alamayacağım. Sayın doktor akupunkturun bu apaçık başarısına rağmen Batı'da niçin hâlâ "kenar tıp" kategorisine sokulduğuna bir türlü akıl erdiremiyor olmalı ki, sonunda şöyle bir "açıklama" teklifinde bulunuyor: "Acaba bunun nedeni bizlerin değişimde ve yeni fikirleri benimsemede yavaş kalmamız olamaz mı?" Üç bin yıldır uygulanan bir yöntemin "yenilik" neresinde? Sonra hiçbir akla yakın bilimsel açıklaması olmayan ne idüğü belirsiz bir yöntemi Batı tıbbı ne diye benimsesin? Bilimden hiç nasibini almamış bir toplumun, bundan binlerce yıl önce bel bağlamış olduğu bir uygulamanın bugünün

(91) A.E. s.54
(92) A.E. s.55
(93) A.E. s.55
(94) A.E. s.57

dünyasında modern tıbbın bile çaresiz kaldığı hastalıkları iyileştirebileceğine nasıl ihtimal verirsiniz? Akupunkturun da, öteki "alternatif tıp" yöntemleri gibi, "tıbbî bir gözboyacılık" olduğu bence şüphe götürmez. Hastada iyileşeceği, hiç değilse şikâyetlerinin azalacağı umudunu uyandıran bir gözboyacılık, hepsi bu! Modern tıbbın bunca araştırmaya rağmen çare bulamadığı hastalıklara akupunkturcuların çare bulması imkânsız elbet, ama hastalara "çaresiz" olmadıklarını telkin ederek morallerini yükseltmek hiç de zor değil. Ortodoks hekimler hastalarına karşı açık sözlü olmak zorundadırlar. İşte bu dürüstlük, şarlatanların ekmeğine yağ sürmektedir, zira onların bu tür ahlâkî bir kaygıları yoktur. Basit insanların "inanıverme" eğilimlerinden yararlanan akupunkturcuların iğne yerine moksibüsyon (yakılmış moksa otu), şiatsu (parmak ucu), masaj, elektriksel uyarı, mekanik vibratör, sıcaklık, manyetik radyasyon gibi yöntemler (A.E. s.53) kullanmaları da hastalarda "tedavi edildikleri", dolayısıyla "iyileşebilecekleri" inancını uyandırmaya yönelik besbelli ki... Nitekim "sözde ilâç" (placebo) bile bazı insanlarda olumlu bir etki yapabiliyor.

Meğer Çin tıbbının ve akupunkturun tamamlayıcısı (!) olan şaşırtıcı bir başka yöntem de "nabız teşhisi" imiş. Normal olarak nabız atışlarını incelemek (hastanın ateşine bakmak gibi) her doktorun ilk başvurduğu ön teşhis yöntemidir, ancak Çinlilerin elinde bu "çok hassas bir teşhis metodudur ve *geçirilmiş* hastalıklar hakkında çok kesin bilgi verebilmektedir." Tam burada, "Vay canına, bu Çinliler gerçekten müthiş adamlarmış!" demeye hazırlanıyorsunuz ki, sayın üstat çok daha inanılmaz bir "revelation"da bulunuyor: "Nabızdan teşhis, *gelecekteki* hastalıklar hakkında dahi uyarabilmektedir bizi." Sizin anlayacağınız, Çinliler nabzın bir tür "hastalık barometresi" olduğunu keşfetmişler de bizim haberimiz olmamış!

(viii) Radyestezi veya modern sihirbazlık

İnsan çeşitli şarlatanlıkları tanımaya başlayınca, bunlardan hangisinin daha "akıl dışı" olduğunu merak ediyor. Önce "bundan daha kötüsü olamaz!" diye düşünüyorsunuz, ama bir yenisini tanıyınca, "demek gerçekten de beterin beteri varmış!" demek zorunda kalıyorsunuz. Ben, kendi hesabıma, Dr. Abrams'ın marifetlerini okuduktan sonra "herhalde şarlatanlıkta kimse bu üstadın kâbına erişemez" diye düşünmüştüm, ama radyesteziyle tanıştıktan sonra yanıldığımı anladım.

Bu konuda en kapsamlı araştırmayı yapmış olduğu anlaşılan Knoblauch çubukçulukla radyestezinin bir çeşit "modern sihirbaz-

lık" olduğu kanısında[95]. Ona göre, "sihirin özünü *mana*, yani gizli tözlerden yayılan, ama günlük yaşantılarda kendini gösteren bir kuvvet oluşturur... Ne var ki, bu kuvvetin çıktığı töz (Wesenheit) günlük deneyimlerimizin ötesinde kalan birşeydir"[96]. Dr. Stanway de buna yakın bir görüşte[97]. Bana sorarsanız, *bütün* şarlatanlıklar sihirin, hattâ büyücülüğün modern bir biçimi. Bu radyestezide daha açık bir şekilde kendini belli ediyor.

'Radyasyon' ile Yunanca 'aesthesia' (=hissetme) sözcüklerinden türetildiği anlaşılan 'radyestezi' deyimini Türkçe'ye 'ışın duyarlılığı' diye aktarmak mümkün[98]. Belki hatırlayacaksınız, "çatal çubuk"la su bulmada usta olan Gross'un daha sonraları bir sarkaçla hastalık teşhisine soyunduğunu belirtmiştim. Knoblauch'tan öğrendiğimize göre, çatal çubuk yerine sarkaç kullanımı İlkçağ'dan beri biliniyormuş, Ortaçağ'da da yaygınmış. 18. Yüzyılda Finler ve İsveçliler tarafından define arama işinde kullanılmak üzere Almanya'ya getirilmiş. Almanya'da fizikçi Ritter 19. Yüzyıl sonlarında sarkacı hareket ettiren kuvvetin "elektriksel" olabileceğini düşünmüş. Ritter bütün cisimlerin "gizli" (yani beş duyumuzla algılayamadığımız) bir kuvvet yaydığını kanıtlamak için insan vücudundan metallere, metallerden meyve ve yumurtalara varıncaya dek aklına ne geldiyse "sarkaçlamış". Ancak çağdaşı olan bilim adamlarının ezici çoğunluğu "romantiklerin fizikçisi" lâkabını taktıkları Ritter'in bu deneylerini kuşkuyla karşılayıp eleştirmişler, hattâ alaya almışlar[99].

Sözü uzatmayayım: 19. Yüzyılın sonuna doğru radyestezi maden aramada artık kullanılmaz oluyor, halkın da bu konuya pek bir ilgisi kalmıyor. Ama, her ne hikmetse, 20. Yüzyılın hemen başlarında ilgi tekrar artıyor[100]. İlginç bir gelişme de, sarkacın tıpta, teşhis ve tedavide kullanılmaya başlaması. Buna da Bouley ve Mermet adlarındaki iki rahip önayak olmuş! (Gene rahipler çıktı karşı-

(95) Bk: *Hubert Knoblauch:* A.E. 1. ve 2. bölümler
(96) Bk: A.E. s.21-22
(97) Bk: A.E. 234-35
(98) Bu sözcüğü boşuna sözlük veya ansiklopedilerde aramayın, bulamazsınız. Herhalde "bilim dışı" bir terim olduğu için, ben bulamadım.
(99) Bk: *Knoblauch*: A.E. s.91. Ritter'in çağdaşı olan kimyacı Baron von Reichenbach sarkacın salınımını 'Od' adını verdiği bir radyasyona yoruyor. Ancak "duyarlılar"ın algılayabildiği bu radyasyon onların ellerinden çatal çubuğa ve sarkaca akarmış. Karl Bâhr adındaki bir başka kimyacı da benzer bir teori geliştirmiş olduğuna göre, bu işi ciddîye alan birçok bilim adamı olduğu anlaşılıyor.
(100) Knoblauch bunu radyestezinin "kurumlaşmasına" yoruyor. Nitekim, başta Fransa olmak üzere birçok ülkede "Radyestezi dernekleri" kurulmuş, dergiler yayımlanmaya başlamış falan... (A.E. s.95)

mıza!) Burada gene beni rahatsız eden bir soruyu tekrarlamadan geçemeyeceğim: Nasıl oluyor da önce maden ve su damarı aramada kullanılan bir teknik "hastalık teşhisi ve tedavisi" gibi *büsbütün farklı* bir işte de kullanılabiliyor? Yoksa hastalıklar da aynı türden bir radyasyon mu yayıyorlar? İşin daha da ilginç yönü, radyestezinin zamanla aklınıza gelebilecek her "gizli" şeyi meydana çıkaran bir tür "evrensel detektör" haline gelmiş olması. İşe "sihirbazlık" karıştığı kuşkusunu en çok uyandıran da bu zaten. Zaman kaybına neden olacağını bile bile, Dr. A.T. Westlake'in "The Dowsing Faculty" adlı kitabından Dr. Stanway'in aktardığı şu listeyi incelemenize sunacağım. Bakın çatal çubuk veya sarkaç ne gibi işlerde kullanılmış:

1. *Su, petrol ve maden yatakları bulmada.*

2. *Mimaride.* Bazı mimarlar çatal çubukları yer seçiminde, oyuk, boru, kanal, nehir gibi şeylerin araştırılmasında kullanmaktadır. Bazı hassas kişilerin yeraltı akıntısı üzerine inşa edilmiş evlerde hiçbir zaman iyi uyuyamadıkları söylenmektedir. Bu, bina için daha uygun bir yerin seçilmesiyle önlenebilir. Usta çatal çubukçular hünerlerini arazinin haritası üzerinde sık gösterebilirler. Yani arazide yürümeleri dahi gerekmez.

3. *Kaybolmuş eşyaların,* cansız vücutların (=cisimlerin?) ve kayıp kişilerin ya da arkeolojik kalıntıların yerinin *saptanmasında.*

4. *Ziraatte ve bahçecilikte* kullanım. Çatal çubuk buralarda en uygun toprağı, sağlıklı bitkiyi seçmede ve üretkenliği sağlamada kullanılmaktadır. Yiyeceklerin de sağlıklı olup olmadığı bir sarkaç vasıtasıyla ortaya çıkarılabilir.

5. Dr. Oscar Brunler radyesteziye dayanan ve endüstriyel ve eğitimsel potansiyeli olan bir *kişilik değerlendirme* metodu keşfetmiştir.

6. Homeopatide radyestezinin zor bir problem olan *ilâç seçiminde* büyük yardımı olmaktadır.

7. Modern aygıtlarla saptanamayan, radyoaktivite de dahil olmak üzere düşük seviyedeki *kirleticileri saptamada.*

8. *Tıpta ve veterinerlikte.*

9. *Diğer kullanımlar.* Bildiğim bir radyestezist, elden düşme araba satan birisi tarafından satıştan önce üzeri boyayla kapatılmış paslı yerleri bulması ve arabayı kullanmadan motorun durumunu öğrenmesi amacıyla tutulmuştu. Elde edilen başarılı sonuçlar elbette ki, araba satıcısı için memnunluk verici olmuştur[101].

Bana sorarsanız, bu listeyi okuduktan sonra aklı başında bir in-

(101) Bk: *Stanway.* A.E. s.236

sanın radyestezi üzerinde daha fazla durmasına gerek yok, zira herşey âyan beyan ortada: Bu yöntemle istediğiniz *her* "bilgi"ye zahmetsizce erişebiliyorsunuz. Baksanıza, bu yöntemle işe almayı düşündüğünüz bir kimsenin işe yarayıp yaramayacağını bile öğrenebiliyorsunuz! Böyle bir yöntemin herhangi bir *bilimsel* açıklaması olamayacağı birbiriyle uzaktan yakından ilişkisi olmayan bunca değişik türden iş için kullanılmasından da belli değil mi?

Yukardaki listede 1,3,5 ve 9. maddelerin dışındaki maddeler, dikkat ettiyseniz, hep *insan sağlığı* ile ilgili. Bunlardan da bir kısmı *önleyici*, bir kısmı *tedavi edici* tıbbı ilgilendiriyor. Radyestezinin mimarlıkta, ziraat ve bahçecilikte, kirleticileri saptamada ve ilâç seçiminde kullanımı birinci öbeğe, teşhis ve tedavide kullanımı ise ikinci öbeğe giriyor. Ancak her ikisinde de ortak bir varsayımdan kalkıldığı apaçık: Yerin bazı bölgelerinden, bazı maddelerden, hattâ hasta organlardan bazı "ışınımlar" yayılıyor! Bu ışınımlar hastalıklara neden olabildiği gibi[102], yol kazalarına[103], bitkilerin geç büyümesi, bazı ağaçların meyve vermemesi, organların anormal gelişmesi, alışılmadık davranışlar v.b. gibi olaylara da yol açabiliyormuş[104].

İzin verirseniz, ilkin radyestezinin mimarlıkta nasıl kullanıldığına kısaca değinmek istiyorum. (Kırk yıl düşünsem, şarlatanlığın mimarlığa da bulaşabileceğini akıl edemezdim. Bu mikrobun girmediği yer yok anlaşılan!)

Birçok insan çeşitli ağrılardan, uykusuzluktan, gerginlik veya sinirlilikten şikâyetçidir, bildiğiniz gibi, ama bu şikâyetlerden bazılarına ne doktorlar çare bulabilir, ne psikiyatrlar. Neden acaba? Ortodoks tıp bu tür rahatsızlıklara bir çare bulamadığına göre, demek bunların kaynağını insanın dışında bir yerde aramak gerekir, öyle değil mi? Nitekim bir insan devamlı baş ağrılarından veya uykusuzluktan şikâyet ediyorsa, ya oturduğu ev zararlı radyasyon yayan bir arsa üzerinde kuruludur, ya da yatak odasının bulunduğu yerin tam altından bir su damarı geçmektedir. Çare? Çaresi çok ba-

(102) Tıbbi radyestezinin öncülerinden olduğu anlaşılan Baron von Pohl *"Erdstrahlen als Krankheitserreger"* 1932) adlı kitabında "Kansere sadece yeraltından gelen radyasyonların yol açtığını" iddia ediyormuş. Bk: *Knoblauch*: A.E. s.192

(103) Almanya'da belli bazı noktalarda çok fazla yol kazası olduğu görülünce, bunun (Bermuda Üçgeni'nde olduğu gibi) o yerin altından yayılan bazı zararlı ışınımlardan kaynaklandığı iddiası etrafa yayılmış. Bu konuda çevrilmiş olan bir belgesel Almanya'da bu iddiayı ciddiye alan pek çok insan bulunduğunu gösteriyordu.

(104) A.E. s.193. Hattâ bir iddiaya göre, bazı hayvanlar "ışın sever", bazıları "ışından kaçar" oluyormuş!

sit: "İnşaat biyoloğu"[105] olan bir radyestezist-mimar çağırıp evin veya yatak odasının bulunduğu yeri "sarkaçlattırmak", hepsi o kadar! Bugünün çok paralı ve de sağlığına çok düşkün insanlarının bir kısmı bir ev arsası almadan önce bu tür bir uzmana alacağı yerde bir radyasyon taraması yaptırıyor, hiç değilse yatak odasının yerini sarkaçlattırıyormuş! Tedbir diye ben buna derim: İnsan hiçbir şeyi rastlantıya bırakmamalı, hele sağlığı söz konusu olduğunda!

İş bununla da bitmiyor, zira bu zararlı radyasyonlar sadece yeraltından yayılmıyor ki! Nitekim bugün hemen her evde kullanılan çeşitli elektrikli aygıtlar, hele o mikro dalga fırınları insan sağlığını tehdit eden birer radyasyon tuzağı neredeyse, dolayısıyla onlardan da korunmak gerek[106]. Sizin anlayacağınız, "modern konfor" diye ne varsa, hepsi bir hastalık kaynağı, bir tuzak. Palm'ın asıl kendisinin "akıl hastası" olduğu hiç aklına gelmemiş anlaşılan. Nitekim, 1930'lu yıllarda Almanya'da bir "ışın savıcı" ve "ışından koruyucu" aygıt üretimi furyasıdır başlar[107].

1933'de çeşitli firmaların tam 200 değişik "ışın koruyucusu" üretmiş olduğu anlaşılıyor. Fiyatları da 60-120 mark arasında değişiyormuş. Sonunda bu iş öylesine almış yürümüş ki, bu tür aygıt üreticilerinden biri olan Wetzel "bugün bir yer ışınları manisinden ve bir ışın savma endüstrisinden sözetmenin yeridir" diyormuş. Buna da hiç şaşmamalı, zira bir defa cahil insanların kafasına her şeyin zararlı ışınlar yaydığı fikrini soktunuz mu, neden olduğunuz kaygı ve korkuyu sömürecek insanların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

1930'lu yıllarda üretilen aygıtların birçoğu zamanla unutulup gitmiş, ama yerine yenileri gelmiş. Bugün de fiyatları 100-1000 mark arasında değişen çeşit çeşit aygıt akla gelebilecek her yoldan müşteriye sunuluyor ve müşteri buluyormuş. Bunlar arasında en revaçta olanlar da yeraltından gelebilecek zararlı ışınları savdığına inanılan ve daha çok karyola altlarına serilen hasırlar. Altınızda bunlar olunca mışıl mışıl uyuyabilirsiniz! Az kalsın unutuyordum: Bir de zararlı ışınları olumlu ışına dönüştüren aygıtlar varmış. (Almancası: 'Entstörgeräte')

(105) Almanca sağlıklı ev yeri seçme bilimine "Baubiologie" deniyor.

(106) "İnşaat biyolojisinin mistiği" lakâbı takılan Palm adındaki şarlatana göre, "modern ev elektrik hastası, kimya hastası, çoğu zaman "geopati" hastası, beton hastası, ev aletleri hastası, ısınma hastası, ışık hastası" imiş. (Bk: A.E. s.196)

(107) Burada 'ışın savıcı' deyimini Almanca 'Entstörgerät' karşılığı, 'ışından koruyucu' deyimini ise, 'Abschirmungs-gerät' karşılığı kullanıyorum. Knoblauch her iki terimi içine alacak şekilde 'Entstrahlung' ("ışından arıtma") deyimini kullanıyor. Bk: A.E. 198

Belki aklınıza şöyle bir soru gelebilir: Bu "zararlı" ışınlar ne tür ışınlar? Bizim bildiğimiz fizikte iki tür ışın (radyasyon) var: 1) *Elektromanyetik ışınlar*; bunlar arasından belli bir frekansın üstünde olanlar sağlığa zararlı, hattâ "öldürücü" olabiliyor. Ayrıca yüksek frekansta olmamakla birlikte, yapay olarak eş fazlılaştırıldıkları için büyük bir nüfuz yeteneği kazanan görülebilir (lazer) ışınlar; 2) *Parçacık* radyasyonu: Radyoaktif cisimlerin yaydığı parçacıklar. Bunlar da çok tehlikeli olabiliyor. Ancak biz her iki radyasyon türünün varlığını detektörler aracılığıyla saptayabiliyoruz ve onlardan korunmak için ne tür tedbirler almak gerektiğini de biliyoruz. (Örneğin röntgen uzmanları X ışınlarını geçirmeyen bir önlük giyerler.) Radyestezistlerin sözünü ettiği ışınımlar bu türden değil, yoksa onları da detektörlerle saptar ve zararlı olanlarına karşı gereken tedbirleri alırdık. Bunlar varlığı ancak sarkaç veya çatal çubuğun hareketiyle saptanan (daha doğrusu "vehmedilen") radyasyonlar. Bunlara karşı geliştirilen "teknik muskalar" da Dr. Abrams'ın *daynamayzır*'ını hatırlatıyor, zira birçok tanınmış çatal çubukçuların ve bağımsız bilim adamlarının görüşüne göre, bütün bu aygıtlar teknik açıdan etkisiz, kısmen de "anlamsız" konstrüksiyonlar. Üstelik bunların etkisini fizik bilimi açısından açıklamak mümkün değil. Nasıl basit insanlar taktıkları bir muskadan medet umuyorlarsa, bu aygıtları kullananlar da, bunların bir bilimsel dayanağı olduğunu sanarak belki "manen" rahatlıyorlar.

Belki gene inanmayacaksınız, ama bu aygıtların "icadı" da radyestezi yöntemiyle oluyormuş! Nasıl mı? Bakın nasıl: Anlaşılan bir radyestezist -şu veya bu şekilde- önce zararlı ışınları etkisizleştirecek bir malzeme (veya alet) geliştiriyor, sonra bunu getirip daha önce çatal çubuk veya sarkaçla radyasyon aldığını saptadığı bir yere koyuyor, daha sonra da sarkacını bu geliştirdiği radyasyon-savıcısı üzerine tutuyor: Eğer bu defa sarkaç salınım yapmazsa, bulduğu malzeme veya aygıt radyasyonu etkisizleştiriyor demektir[108].

Önleyici tedbir olarak radyestezinin yiyecek maddeleriyle ilâçların zararlı olanlarını bulup çıkarmada da kullanıldığını söylemiştim. Yöntem gene aynı: Bu maddeler üzerinde bir sarkaç tutuyorsunuz! İyi de, sarkacın davranışını nasıl yorumlayacaksınız? Bunun da çaresini bulmuşlar: Sarkaçla bir ön anlaşma yapıyorsunuz! Galiba gene anlamadınız? O halde, durun, açıklayayım. Kendi kendinize şöyle diyorsunuz: Sarkaç ilkin sağa doğru sallanırsa sarkaçladığınız nesne "zararsız", sola doğru sallanırsa "zararlı", hele

(108) Bk: A.E. s.203

dönüş yaparak sola doğru sallanırsa, çok zararlı demektir. Ne pratik yöntem değil mi? İnsanlar hangi tür yiyecek ve içeceklerin "zararlı" olduklarını yüzyıllar süren "deneme ve yanılma"ları sonunda öğrenmişlerdir. Öyle olduğu halde bugün bile bu konuda her şeyi bilmiyoruz. İlâçlar için durum daha da kötü, zira uzun testlerden sonra piyasaya sürülen ilâçlardan da bir kısmı aradan bir süre geçtikten sonra -zararlı yan etkileri görüldüğü için- piyasadan çekiliyor. Oysa burada bütün bu uzun ve de bazan "riskli" denemelere gerek yok. Basit bir sarkaçla sağlıklı yiyecek veya ilâcı zararlısından şıp diye ayırdedebiliyorsunuz. Üstelik sarkaç anlaşılan insan dilinden de anlıyor! Ayrıca eliniz biraz radyesteziye yatıyorsa veya sizde de radyestenik bir yetenek varsa doktora gidip muayene olmanıza da gerek yok. Kendi ilâcınızı kendiniz seçebilirsiniz. Çağ artık "Do it yourself!" çağı, bildiğiniz gibi. Nitekim Bay A. birgün eşinin bir hastalığına iyi gelecek bir ilâç aramak üzere bir eczaneye girer, reçete yerine cebinden sarkacını çıkarıp tezgâh üzerinde dizili duran ilâçları -yukarda anlattığım anlaşma uyarınca- birer birer "sarkaçlar", sonunda içlerinden en uygun bulduğu ikisini satın alıp eşine götürür[109]. Bu anektodu anlatan Knoblauch ilâçların hastaya iyi gelip gelmediği konusunda birşey söylemiyorsa da, kalıbımı basarım, iyi gelmiştir! Radyesteziyi uygulayan birçok doktorun da ilâç seçiminde aynı yöntemi uyguladığını söylersem, bana inanır mısınız?

Şimdi, tıbbî radyestezinin en can alıcı noktasına geliyorum: Bir teşhis ve tedavi yöntemi olarak radyestezi! Göreceğiniz (ve umarım, benim gibi şaşıp kalacağınız) gibi, bu yöntemle herhangi bir hastalığın kaynağını, türünü, hattâ derecesini şıp diye saptayabiliyorsunuz. Yalnız burada amatörlük pek fazla sökmüyor, radyesteziyi kullananın bu işte bilgili, deneyimli, kısacası "uzman" olması gerekiyor; elbet "duyarlı" olmak radyesteziste ayrı bir ustalık kazandırıyor.

Radyesteziyle "teşhis"in nasıl yapıldığına dair elimde -birbirinden oldukça farklı- iki kaynak var: Knoblauch ve Dr. Stanway! Knoblauch'un anlattıklarına bakılırsa, radyestezist hastanın hemen önünde oturuyor veya dineliyor, sarkacı sağ eline alıp önce konsantre oluyor, sonra sarkacı bir mayın arama aygıtı gibi hastanın vücudu üstünde yukardan aşağıya doğru gezdiriyor. Ancak bu arada sol eli de bir yandan -bir anten gibi- hastanın vücudu üzerinde dolaşmaktadır. Diyelim ki, sol el tam mide hizasına geldiğinde

(109) Bk: A.E. s.216

sarkacın sallanma doğrultusu birden değişiverdi: İşte o zaman hastanın midesinden bir şikâyeti var demektir[110]. Burada akla şöyle bir kurnazlık geliyor: Doktor sol eliyle hastanın vücudunu yoklarken hasta bir yerde rahatsızlığını belli eden herhangi bir belli belirsiz harekette bulunuyor, bunu farkeden radyestezist elindeki sarkacı hareket ettirmeye başlıyor. Ancak bu hipotez doğrudan doğruya yapılan teşhisler için geçerli olabilir, oysa radyesteziyle "uzaktan teşhis" de yapılabiliyor.

Boşuna kendinize "Bu nasıl olur?" diye sorup cevap aramaya kalkmayın lütfen, zira bu iki yazardan öğrendiğime göre teşhisin doğrudan doğruya hasta vücut üzerinde yapılması şart değilmiş, aynı şeyi hastadan alınmış herhangi bir numune, örneğin bir saç parçası, bir kaç kan damlası, hattâ hastanın bir fotoğrafı veya el yazısı üzerinde de yapmak mümkünmüş! Buna "uzaktan teşhis" deniyor[111]. Bu defa radyestezist sarkacını hastayı "temsil eden" numune üzerinde sallandırıp ona şu tür sorular soruyor: "Bu hasta midesinden mi hasta, kalbinden mi, yoksa bağırsaklarından mı?" Gene -ön anlaşma uyarınca- sarkaç hangi soruya "evet" demişse, numunenin sahibi o hastalıktan şikâyetçi demektir. Bu işi daha da basitleştirmek için bazı radyestezi dernekleri insan vücudunun bir krokisini çıkarıp değişik organların yerini işaretlemişler. Burada hastanın herhangi bir numunesine de ihtiyaç yok artık. Radyestezist sarkacını bu kroki üzerinde sallandırıp dikkatini hasta kimse onun üzerinde yoğunlaştırır ve sarkacın krokideki hangi nokta üzerinde -belirlediği doğrultuda- sallanacağını beklemeye başlar. (Bu size biraz Cayce'yi hatırlatmıyor mu?) Ortada ne hasta, ne de ona ait herhangi bir numune olmadan sarkaç hastalığı nasıl teşhis ediyor dersiniz? Boşuna kafanızı yormayın, zira bütün bunlar sihirbazlıktan, dolayısıyla gözboyacılıktan başka birşey değil!

Unutmadan: Uzaktan teşhis telefonla da yapılabiliyormuş! Radyestezist genellikle yüzünü bile görmediği hastasıyla telefonda konuşurken bir yandan da elinde tuttuğu sarkaca sorular soruyor ve sarkacın vereceği cevaba göre konuştuğu kişinin hastalığını saptıyormuş[112]. Aynı konuda Dr. Stanway'in anlattıkları daha da çıl-

(110) Bk: A.E. s.216

(111) Bk: A.E. s.218. *Dr. Stanway*: A.E. s.237-38

(112) Aslında "telefonla teşhis"in akla yakın bir açıklaması da şu olabilir: Radyestezist tıpkı ortodoks doktorların yaptığı gibi telefonla hastanın şikayetlerini dinlemekte ve bunlara dayanarak bir teşhis yapmaktadır. Bu arada elinde bir sarkaç olup olmaması hiç önemli değil, zira sarkacı zaten -bilinçle veya bilinçaltıyla- yaptığı teşhise göre hareket ettiriyordur.

gınca, ama bu saçmalıklarla daha fazla vaktinizi çalmak istemem[113].

Dr. Stanway bu çılgınca teşhis ve tedavi yöntemini uzun uzun anlattıktan sonra şöyle buyuruyor: "Kolayca anlaşılacağı gibi böylesine *garip ve gizemli* (altını ben çiziyorum) bir tıbbî pratiğin düşmanları vardır." (s.240) Yalnız bu sayın doktor bu garip ve gizemli yöntemin de -bütün öteki "alternatif tıp" yöntemleri gibi- *işe yaradığı* kanısında. Hattâ, ortodoks tıbbın olumsuz tavrına rağmen, "tıbbî ufukların genişlemesiyle birlikte radyesteziye de gelecek on ya da yirmi yıl içinde tıbbî kurumlarca en azından ciddîyetle yaklaşılacağını" umut etmekte. (s.241) Umudunun, daha doğrusu "hüsnü kuruntu"sunun ana kaynağı da şu olsa gerek: "Günümüz metodları ile hastalıklar teşhis edildiğinde tedavi için çoğunlukla geç kalınmış olmaktadır... Radyestezi hastalık güçlerini çok daha erken vakitte tespit ederek tedavilerin daha önce başlatılmasını sağlayabilir."[114]

Buradaki mantığa hayran olmamak elde değil. Bilindiği gibi, insan "hasta" olduğunun farkına varmadan doktora gitmez. Bazan da insan hasta olduğunun geç farkına varır, bu yüzden teşhis de, tedavi de gecikmiş olur. Bu bilindiği için, durmadan insanlara bir an önce doktora görünmeleri, hattâ hasta olmadıkları zaman bilebelli bir yaştan sonra- arada bir "check-up" yaptırmaları salık verilmektedir. Öte yandan, genellikle insanlar "ortodoks" tıptan bir sonuç alamadıkları zaman kenar tıp uzmanlarına başvururlar. Bu nedenle bir radyestezistin ortodoks meslektaşından "daha önce" teşhis yapması söz konusu olamaz, dolayısıyla Dr. Stanway'in radyesteziyi biricik "erken teşhis" yöntemi gibi sunması tümüyle anlamsız.

Bu üstada göre, "*birçok kenar tıp dallarında olduğu gibi, her bireyin benzersiz bir şekilde tedavi edilmesi gerçeği kontrollü deneylerin yapılmasını imkânsızlaştırmakta*" imiş! Bu palavrayı kendisinden daha önce de duymuştuk. Hiçbir "kenar tıp"çının kontrollü deneye yanaşmayacağı apaçık. Bunu Dr. Stanway de şu sözlerle ağzından kaçırıyor zaten: "*Tedavilerinin gerçekten etkin olduğunu bilen* ve hastaları tedaviden başlarını kaşıyamayan radyestezistlerin *neden başarılı olduklarını bulmak için* yıllarını alacak bir çalışma yapması ihtimali pek yoktur."[115] Şarlatanların hep *kendilerinden emin kişiler* olduğunu birçok defa belirttim. Oysa "kontrollü deneyler" birşeyden *emin olmak* için yapılır, öyle değil mi? Şarlatanın buna ne ihtiyacı vardır,

(113) Çok merak edenler Stanway'in kitabının s.237-39'unu okuyabilirler. Ne yazık ki, bu kitabın çevirisi en azından içeriği kadar berbat.
(114) Bk: A.E. s.242
(115) Bk: A.E. s.242

nede zamanı! Hastalar kapıda sıra beklerken "deney" yapmanın ne gereği var? Hem elin adamı daha hastalık belirtileri ortada yokken bile teşhis koyabiliyor, yetmez mi?

En basit bir kontrollü deneyde radyestezistin foyasının meydana çıkacağına kalıbımı basarım. Çok sağlıklı bir kişinin herhangi bir numunesini bir radyesteziste gönderin, radyestezistin o kişide hiç değilse bir hastalık bulması çok muhtemel. Sözümona yiyecek maddelerinin de sağlığa zararlı olup olmadığını sarkaçla saptayabiliyorlarmış. Eğer bu yöntemle zehirli mantarları zehirsizlerinden ayırabiliyorlarsa, amenna, ama mantarları gözleriyle görmeden bu işi başarabileceklerine de ihtimal vermiyorum. Neresinden bakarsanız bakın, yaptıkları iş -Knoblauch'un da dediği gibi- düpedüz sihirbazlık, yani "şarlatanlık".

'Şarlatanlık' dedim de aklıma geldi: Çeşitli radyestezi dernekleri ve bu derneklerle ışından koruyucu aygıt imal eden veya satan firmalar arasında kıyasıya bir rekabet olduğu ve bunların bazan birbirlerini yanlış görüşlere kapılmakla, yalapşap iş görmekle, hattâ -belki inanmayacaksınız- "şarlatanlık"la suçladıkları anlaşılıyor. Bu gerçekten de ilginç bir durum: İşin içine çıkar çatışması karışınca "karşı tarafı" şarlatanlıkla suçlamak şarlatanların sıkça başvurduğu bir taktik olsa gerek: Böylece kendi "bilimselliğinizi" ve "dürüstlüğünüzü" de vurgulamış oluyorsunuz!

Bu tür suçlamaların karşılıklı olduğunu belirtmeme bilmem gerek var mı? Nitekim, dernekler en çok (salt ceplerini doldurmak için) büyük çoğunluğu hiçbir işe yaramayan koruyucu aygıtlar üreten veya satan firmalara yükleniyorlarmış. Berikiler de boş durur mu: Onlar da işlerinde birçok başarı sağladıklarını öne sürerek, derneklere bağlı radyestezistlere "beceriksiz" ve genellikle "başarısız" birer pratisyen gözüyle bakıyorlarmış. Profesyonel radyestezistler arasında da benzer bir cepheleşme olduğu, bunların da bazan birbirlerini "şarlatanlık"la suçladığı oluyormuş. Ne ilginç değil mi[116]? Gerçek radyestezist yalnız "duyarlı" değil, aynı zamanda "deneyli" ve de "bilgili" olurmuş, ne sandınızdı? Nitekim, böyle bir radyestezist yer ışınımlarına karşı öylesine duyarlı olurmuş ki, yemek yediği bir lokantada, geceyi geçirdiği bir otelde, hattâ arabasıyla gittiği bir yolda vücudu ona bu tür ışınımları anında haber verirmiş[117]. Sizin anlayacağınız, bu da bir tür virtüyozluk istiyor,

(116) Bk: *Knoblauch*: A.E. s.207. Bir radyestezistin bir başka meslektaşının şarlatanlığını nasıl meydana çıkardığını merak edenler Knoblauch'u okuyabilirler: Bk: s. 207. v.d.

(117) A.E. s.208

ama her virtüyozlukda olduğu gibi, çok, pek çok da çalışmak gerek.

İşin çok daha ilginç yanı, radyestezistlerin "ortodoks" hekimlere karşı genellikle takındıkları "küçümseyici" tavır: Bunlar "bilgisiz", "tek yanlı" ve de fazla "teknisyen" imiş[118]. Ama tıp hocalarına karşı gene de saygılılar. Sizin anlayacağınız, tıp "bilimi"ne karşı değiller, onun dar kafalı uygulayıcılarına karşılar. Hem kendilerinin yaptığı da "bilim" değil mi? Çok rica ederim!

Knoblauch radyestezinin de -birçok başka tıbbî şarlatanlık gibi- birçok müşteri bulmasını iki ana nedene bağlıyor: Radyestezistlerin daha çok ağrı, sızı, uykusuzluk gibi küçük rahatsızlıklara ağırlık vermeleri; bir de bu tür rahatsızlıkların kendi kendine telkin (yani iyileşeceğine inanma) yoluyla iyileşebilmesi, daha doğrusu iyileştiği duygusuna yol açması[119]. Birçok radyestezistin homeopatik ilâçlar vermesi de bu izlenimi kuvvetlendiriyor. Herhangi bir hastanın radyesteziden "şifa bulduğu" haberi etrafa yayılınca halk radyesteziste modern bir "sihirbaz" gözüyle bakmaya başlıyor ve ondan medet umuyor, oysa ortodoks hekimlerin böyle bir karizması yok.

(ix) Beslenme peygamberleri

İyi beslenmenin sağlıkla olan yakın ilişkisi Hippokrates'ten beri biliniyor. Gerçekten de eksik, kötü veya aşırı beslenme bazı hastalıklara, hattâ bazan ölüme bile neden olabiliyor. Bütün bunlar bilindiği için, modern tıp bu konuyla ilgili özel bir bilim dalı bile geliştirmiş (diyetetik). Ancak bu da, tıbbın öteki dalları gibi yavaş adımlarla ilerliyor, zira insan metabolizmasıyla ilgili her karanlık nokta tümüyle aydınlatılabilmiş değil, bu nedenle bu konuda daha pek çok araştırma ve deney yapılması gerekiyor. Bir de bugüne kadar elde edilmiş olan bilgileri halk yığınlarına -onların anlayabilecekleri bir dilde- iletme sorunu var. Her şeyde olduğu gibi bu konuda da atik davranıp cahil halkın ilgisini kendi buluşları(!) üzerine çekmeyi başaran bir sürü şarlatan peydah oluyor ortalıkta. Bilim adamları halkın anlamadığı bir dilde aralarında kendi görüşlerini "tartışadursunlar", şarlatanlar hiçbir araştırma ve denemeye gerek

(118) A.E. s.210

(119) Ağır hastalıklar(bu arada mikrobik olduğu bilinenlerle ameliyat gerektirenler) karşısında radyestezistlerin çok temkinli davrandıkları anlaşılıyor. Ee, ne de olsa adamlar hadlerini biliyor, yoksa "şarlatanlık"ları hemen meydana çıkabilir. Örneğin, radyestezistlerin "kanser"den pek nadir söz etmeleri Knoblauch'un da dikkatini çekmiş. Bk: A.E. s.239, 259

görmeden, buldukları "gerçekler"in propagandasına çoktan başlamışlardır, zira onların tartışmayla kaybedecek vakitleri yoktur. Nitekim, en çok vurguladıkları tema şu: Yanlış veya kötü beslenme sadece *bazı* hastalıkların değil, *çoğu* hastalıkların ana nedenidir, dolayısıyla yalnız sağlığına düşkün olanların değil, hayatına değer veren herkesin dediklerine kulak kabartması gerekir! Şüphesiz haklı oldukları bazı noktalar var; ancak bunlar bilimsel tıbbın yadsımadığı, hattâ sağduyu sahibi herkesin bildiği gerçekler. Ne var ki, şarlatan bunları alabildiğine büyütüp en çok önem verilmesi gereken gerçeklermiş gibi göstermeye çalışır.

Örnek olarak "perhiz"i alalım: Bazan perhiz gerektiren durumlar olduğunu kim yadsıyabilir? Ancak buna bakıp perhizde bir tür "sihirli" bir tedavi edici güç olduğu sonucunu çıkarmak tümüyle yanlıştır. Ama gelin görün ki, perhizi hastalıklardan kaçınmanın sihirli anahtarı gibi gören ve gösteren şarlatanlar eksik değil.

Bunlardan biri *"Vitality, Fasting and Nutrition"* başlıklı tam 648 sayfalık bir kitap yazmış olan H. Carrington. Daha önce de sözünü ettiğim (hani şu Cayce'yi göklere çıkaran) romancı Upton Sinclair bu konuda da uzman olduğunu *"The Fasting Cure"* (1911) başlıklı kitabında kanıtlamış. Üstat bu kitabında -Carrington'ı bile gölgede bırakan bir dogmacılıkla- "uzun süreli bir perhizin nasıl veremi, frengiyi, astımı, kanseri (Dr. Özel'in ne kadar çok rakibi varmış meğer!), karaciğer rahatsızlığını, Bright hastalığını, soğuk algınlığını, "comotor-ataraxia" denen - bir sinirin tahribinden doğan- hastalığı iyi edebileceğini" anlatıyormuş! "Merdi kıptî şecaat arzederken sirkatin söyler" misali, *"Hayat Kitabı"* adlı eserinde "perhiz yaparlarken ölen iki üç kişiye rastladım, ama şundan kesinlikle eminim ki, ölümlerine perhiz neden olmadı, nasıl olsa öleceklerdi onlar" diyor ve ekliyormuş: "Eğer doktorlar hastanelerimizde ölmekte olan hastalara hiçbir şey yedirmeselerdi, yüzde kaçı kurtulurdu, Allah bilir!"(120)

Siz hayatınızda hiç bu kadar saçma bir lâf duydunuz mu? Adam resmen aç kalmanın ölüme çare olabileceğini iddia ediyor, üstelik iddiasının doğruluğundan "kesinlikle emin!" Bu tutuma istisnasız bütün şarlatanlarda rastlıyoruz. Öteki doktorlar tümüyle "cahil" (dolayısıyla "katil"), çünkü en basit gerçeklerden bile haberleri yok.

(120) MG I, s.221

Çiğneme şampiyonları

Bizim bildiğimiz, çiğneme aldığımız besin maddelerinin sindirimini kolaylaştıran bir ilk işlemdir, öyle değil mi? Oysa bazı şarlatanlara göre, çiğneme basit bir hazmı kolaylaştırma süreci olmaktan çok öteye bir önem taşır: Sizin anlayacağınız, çiğneme sağlığımızın temel taşıdır. Bu ilginç teorinin kaşifi de Fletcher adında biri. Fletcher'ciler şöyle de bir slogan bulmuşlar: *'Nature will castigate those who don't mastigate!'* İzin verirseniz, ben bunu serbestçe şöyle çevireceğim:

"Hasta olmamak için arama başka kapı,
Her şeyi iyi çiğne, yoksa yutarsın hapı!"

Nasıl, çok eğlenceli değil mi? (Sizi bilmem ama ben bunları anlatırken çok eğleniyorum!) Yalnız Fletcher'cilerin düşüncesi bu kadar da basit değil. Bunun yanında birkaç şey daha salık veriyorlar: İnsan ancak acıkınca yemeliymiş, (aksini iddia eden var mı?) en çok hoşuna giden yemekleri yemeliymiş (keşke herkes bulabilse), ondan sonra da her lokmayı otuz ilâ yetmiş defa çiğnemeliymiş. (Ben ilk sınıra bile yaklaşan olduğunu hiç sanmıyorum: Düşünsenize karnınız iyice acıkmış, neredeyse kurt kesilmişsiniz, önünüze de en sevdiğiniz yemekler gelmiş ve sizden her lokmayı "en az" otuz defa çiğnemeniz isteniyor! Sağlığına en düşkün olanlar bile bu şarta kolay kolay uyamazlar, zira çiğneme işine bu kadar zaman ayırmaları imkânsız.) Bir deneyin isterseniz! Az kalsın unutuyordum: Ünlü filozof William James tam üç ay denemiş, ama sonunda vazgeçmek zorunda kalmış! ("Az kalsın ölüyordum!" diyormuş!)

Yemek konusunun daha pek değişik zırva görüşlere (fad) yolaçtığı anlaşılıyor. Bunlardan bir bölümünü sadece anıp geçmek istiyorum:

1. Bazı yiyecekler hiçbir zaman birlikte yenmemelidir: Meyve +süt, süt+balık (bizde yoğurt+balık), et+patates çiftleri bu arada sayılabilir.

2. Hay'ciliğe göre, "Hemen bütün bedenî rahatsızlıklar "asidoz"dan kaynaklanır. (Açıklamaya gerek görmüyorum.)[121]

3. Bazı yiyecekleri hiç yememek gerekir. Dr. Page'e göre "süt" bunların başında geliyor. Ana sütünden kesildikten sonra insan hayvan sütü içmeye devam ederse, soğuk algınlığına, sinüzite, kolite, hattâ kansere yakalanabilirmiş. Sayın doktor daha pek çok ilginç (yani "gülünç") şeyler söylüyor, ama ne yazık ki zamanımız kısıtlı.

(121) MG I, s.222

Vejetarianizm

Kısaca, sadece bitkilerle beslenmeyi öneren, dolayısıyla her tür hayvansal besini yasaklayan görüş. (İsterseniz buna "bitkicilik" diyebilirsiniz.) Yerimiz ne kadar kısıtlı olsa da, dünyada tipik bir "sağlık ideolojisi" olan bu şarlatanlığın pek çok müridi olması nedeniyle, vejetarianizm üzerinde biraz daha fazla duracağım. Hindistan'dan yayıldığını sandığım bu kültün üyeleri arasında yalnız birçok tarikat üyesi değil, Tolstoy, Gandhi, Shaw ve elbet Sinclair var. (Unutmadan: Shaw 94 yaşında öldü ve şüphesiz bu kadar uzun yaşamasını "otobur" oluşuna borçlu olduğundan emindi. Buna karşılık, hayatta kendisini hiçbir yiyecek ve içecekten yoksun bırakmamış olan, üstelik günde iki bardak viskisini hiç ihmal etmeyen ve ağzından purosu eksik olmayan Bertrand Russell -ne hikmetse- 98 yıl yaşamayı başardı. Üstelik Russell spor falan da yapmayan, zayıf, naif, gençliğinde hastalıklı biriydi. Shaw bütün bunlara rağmen uzun yaşama rekorunu elinden aldığını görseydi, mutlaka kahrından ölürdü!)

İşin daha da ilginç yönü, "bitkiciler" arasında tam bir görüş birliği olmaması; bunların da içinde "hizipler" var. (Örneğin "süt-yumurta" bitkicilerine göre, et yemek yasak, ama süt, yumurta, peynir gibi hayvan ürünleri yenebilir. (Bunlar bu tür yiyeceklerden bir türlü vazgeçemiyorlar anlaşılan!) Bir de, "kökten-dinciler" gibi, kökten bitkiciler var: Bunlara göre, hayvandan çıkan her şey "hayvansal"dır, dolayısıyla et kategorisine girer. (Acaba bunlar "arı-balı"na da mı karşılar?) İçlerinde bir de "meyvacılar" var. Sizin anlayacağınız, bunlar öyle her türlü bitkiyi de yemiyorlar. (Belki Allah bilir "üzümcüler", "elmacılar" gibi alt hizipler de vardır! Eklemeye bilmem gerek var mı: Bitkiciliğin de, öteki kültler gibi, dünyanın her yanında dernekleri, dergileri, v.b. varmış.

İyi de, ete bu kadar diş bilemelerinin nedeni ne?

Efendim, et vücutta zararlı "ürik asit" kalıntılarıyla *nekron*(?) üretirmiş, bunlar da hastalıklara yol açarmış da ondan! (Bu "nekron"un ne menem birşey olduğu şimdiye kadar bulunamamış!) Ürik aside gelince: Bunun kanda artmasının "gut" gibi hastalıkların meydana çıkmasında belli bir rolü olduğu biliniyor, ancak bu fazla asidi vücut kendisi ürettiği için, yoksa yiyeceklerdeki ürik asidin bu tür hastalıkların nedeni olduğu düşüncesi beslenme biliminin çok zaman önce patlatmış olduğu bir balondan ibaret. (Hem gut hastalığına yakalanırım korkusuyla et yememenin akıl alır bir yanı var mı?)

Burada etin insanların beslenme rejimindeki yerini tartışmaya

bir gerek görmüyorum. Hindularla "bitkicilik" diye tutturmuş olan bazı eksantrik tipleri bir yana bırakırsak, dünyada milyarlarca insanın etle beslendiğini ve kimsenin salt bu yüzden sağlığını kaybetmediğini biliyoruz. Kaldı ki, bu teoriyi ortaya atanların bu konuda hiçbir klinik ve istatistiksel araştırma yapmadıkları kesin, zira yapmış olsalardı, etin hiç de "korkulacak" bir besin maddesi olmadığını görürlerdi. Etin bedenî bozukluklara, hele kansere yol açtığına dair en küçük bir belge yok elimizde. Hem başka (karşı kamptan) bazı besin ideologlarına göre, etin sağladığı yüksek protein hastalık yapmak şöyle dursun, sağlıklı insanlar için bile gerekli; hattâ insanın ömrünü uzatır. (Bu konuya daha sonra döneceğim, ancak beslenme rejimleri daha çok ete dayalı ülkelerde ortalama yaşın Hindistan'dakinin neredeyse iki katı olduğu biliniyor.)

"Bitkicilerin" tümüyle unuttukları veya görmezden geldikleri çok daha önemli bir sorun var, o da şu: Bitkisel ürünlerle bütün insanlığı beslemek mümkün mü? İnsanlar çekirgeden yılana kadar her tür hayvanı yedikleri halde dünyanın üçte biri gene aç, bir de herkesin "bitkici" kesildiği bir dünyayı düşünün! Millet açlıktan birbirini yemeye kalkardı herhalde!

Bu da bu tür teorilerin bazı karnı tok, sırtı pek, başka yapacak işleri olmayan hastalıklı kafaların ürünü olduğunu göstermeye yeter sanırım. Buna bir tür "beslenme züppeliği" demek daha doğru olur belki. Bu zıpırlar arasında bir de "çiğ yemek" fanatikleri var üstüne üstlük: hem sadece meyva ve sebzeyle beslenecekmiş, hem de bunları çiğ çiğ yiyecekmiş! Nedenmiş o? Efendim, pişince bunlar "ölür"müş! (Ölür müsün, öldürür müsün!) Bu tarikatın babalarından Kondale, "Bakın, hiçbir hayvan pişmiş yemek yemiyor, sadece insan yiyor!" diyormuş. Bunda şaşacak bir taraf var mı? Bir tek insan yiyecekleri pişirebiliyor da ondan! Kaldı ki, hayvanlar gerçi yemek pişiremiyorlar, ama pişmiş yiyecekleri (hem de büyük bir iştahla) yiyorlar. Evlerde beslenen kedi köpek (hattâ kaplumbağa) gibi hayvanların ağızlarının tadını bazı insanlardan bile iyi bildiklerini bilmeyen var mı? Öyle anlaşılıyor ki, ağızlarının tadını tek bilmeyenler bu Kondale gibi çiğ meyva ve sebzeyle beslenmeyi marifet sananlar. Hem öyle besleneceksiniz de ne olacak? Ömrünüze ömür mü katacaksınız? Katacaksınız da ne olacak? Yemek zevki ve kültürü diye birşey yok mu?

Daha buna benzer pek çok soru geliyor insanın aklına, ama bu fanatiklerle tartışmaya bile değmez. Bir zamanlar Dr. Besançon'un *"Les Jours de l'homme"* (İnsanın Ömrü) adlı kitabını okumuştum. "Uzun Ömür" teorilerini tiye alan bu kitabında Dr. Besançon "çiğci-

ler"in en ünlü temsilcilerinden biri olan İsviçreli Dr. Bircher-Benner'le şöyle alay ediyordu: "Bu rejimi kendisi de uyguladığı halde 62 yaşında ölmesine çok öfkelenmiş olmalı!" Dr. Besançon'un kendisi hiçbir rejim uygulamamış, ama o da Russell gibi keyfince yaşamış ve de çok uzun yaşamış! Russell da bir kitabında "uzun ömür" teorileriyle şöyle alay ediyor: "Uzun yaşamak için dedelerinizle ninelerinizi iyi seçmelisiniz!" Sağlık, hastalık ve ölümde öylesine çok ve değişik faktör işe karışıyor ki, bu konularda "sihirli" formüller aramak için bilimsel düşünüşten hiç mi hiç nasibini almamış olmak gerekir. Bu konuya son vermeden yakınlarda "organik tarım", "organik bahçecilik" gibi yeni modalar çıktığını ve bu konularda bir sürü dergi ve kitap yayınlandığını hatırlatmak isterim. "Neymiş bu organik tarım?" diye merak ediyorsunuzdur belki. Bu ideolojinin öncülerinden Rondale'e göre yalnız pişirme yiyeceklerin "canlılığını" yok etmekle kalmazmış, kimyasal (yapay) gübrelerin "cansızlaştırdığı bir toprakta yetişmiş yiyecekler de sağlık değerini yitirir"miş[122]. Öyleyse, ne yapmalı? Ne var bunu bilmeyecek: Sadece bitkisel ve hayvansal gübreler kullanmalı elbet! Hayvan canlıdır, bitki de, dolayısıyla bunların dışkıları ve çürümüşleri de toprağa "can verir". Bu nedenle "organik" gübre kullanmak şart. Kaldı ki, Rondale'e göre, Amerika'daki çoğu hastalığın (buna kanser de dahil) ana nedeni yapay gübre kullanılmasıymış!

Bu türlü iddiaların her türlü bilimsel temelden yoksun olduğunu hatırlatmama bilmem gerek var mı? Ayrıca işin çok ciddî bir yönü olduğunu da unutmayalım: "Yapay" gübre kullanılmasaydı, insanlığın hali ne olurdu, bir düşünün! Tarih boyunca dünyanın pek çok yerinde milyonlarca insanın kıtlıktan öldüğünü bilmeyen var mı? Bu tür felâketlerin büyük ölçüde azalmasına "yapay" gübre kullanımının neden olduğu da yadsınamaz. Dahası, bugün hayvanların bile bir kısmı yapay yemle, yapay ışık altında besleniyor. Belki bu yapay maddelerin insan sağlığı üzerinde bazı zararlı etkileri vardır, ama unutmamak gerekir ki, yüz milyonlarca insanın karnı ancak böyle doymaktadır. Yok "biyo dinamik tarım"mış, yok bilmem neymiş; insan bunları ancak "hobby" olarak evinin arka bahçesinde deneyebilir, ama kalkıp uluorta her türlü "inorganik" gübre ve yeme karşı çıkmak çekilmez bir züppelikten ve bilgiçlikten başka birşey değil. Bu gibi iddialar belki salon dedikodularına yeni bir çeşni getirebilir, ama "bilimsel" açıdan ciddîye alınamaz.

Bütün bu "romantizm" kokan "doğaya dönüş" çağrılarının iki önemli kaynağı var bence: 1. Alışılmış olandan kaçma (başka adıy-

(122) MG I, s.224

la, "değişiklik") arzusu; 2. Ne kadar "saçma" olursa olsun, her "orijinal" fikrin iyi para getirmesi. Birincisi "moda" dediğimiz olayı doğruyor. Sanatın her dalında, giyim kuşamda, ev döşemede, hattâ yeni doğan çocuklara ad takmada bu değişiklik arzusunun ne büyük bir rol oynadığı herkesçe biliniyor. Çeşitli fikir akımlarının doğuşunda da "yenilik" tutkusunun (başka adıyla "orijinalite" merakının) rolü olduğu yadsınamaz. Yalnız bir tek alan modadan masundur: *Bilim*! Elbet bilim de durmadan değişiyor, ama bu değişme "yeni doğrular" bulma şeklinde çıkıyor ortaya. Yalnız bilim adamları bunu salt yenilik olsun diye yapmazlar, zira bir *tek* doğru vardır, bilimin de amacı o tek doğruyu bulmaktır. Bulur, bulamaz, o ayrı bir sorun, ama *amaç* hep aynıdır. Her alanda olduğu gibi, bilimde de fikir ve görüş ayrılıkları vardır, ama bilim adamları birgün bunların aşılacağına inanırlar ve bu amaca yönelirler. Dikkat ederseniz, şarlatanların asıl amacı, hep "alışılmamış", "bambaşka", "olaganüstü" fikirler üretip dikkatleri kendi üzerlerine çekmektir. Bilgisiz halk da bu tür fikirler üzerine hemen atlamaya hazırdır; bilinenleri hiç umursamaz, ama orijinal bir fikir ortaya atıldı mı, kulak kesilir ve böylece bilimdeki gelişmelere (!) kayıtsız kalmadığını kanıtlamaya çalışır. Şarlatanlar da bunu bildikleri için hep elden geldiğince "orijinal" fikirler üretmeye önem verirler.

(x) Sağlıklı yaşam tutkunları

Eskiden insanlar hastalanmadıkça "sağlık" sorunları üzerinde pek durmazlardı. Şu son yarım yüzyılda ileri Batı ülkelerinde yaşanan bolluk ve zenginlikle birlikte bir çeşit "sağlıklı ve uzun yaşama" hevesi moda halini aldı. Bu "refah"ın birlikte getirdiği bir tutku olsa gerek, zira dünya nüfusunun en az 2/3'si böyle "lüks" düşüncelere zaman ayıracak durumda değil. Özellikle ABD gibi çok zengin ülkelerde parasını nereye harcayacağını bilemeyen milyonlarca insan var. Karınları tok, sırtları pek olan bu insanlara her tür hastalıktan uzak durmanın ve ömrünü uzatmanın sırlarını öğreten bir sürü şarlatan türediğini görüyoruz.

Ortalama insan ömrünün gittikçe uzamasında refah ve zenginliğin büyük payı olduğu yadsınamaz. Burada en azından şu üç faktörün işe karıştığını söyleyebiliriz: Modern tıp sayesinde bulaşıcı hastalıkların, dolayısıyla salgınların önlenebilmiş olması, birçok öldürücü hastalığı tedavide çok daha etkili yeni yöntemlerin geliştirilmiş olması, bir de "önleyici" tıpta kaydedilen başarılar. Sözün kısası: İnsan ömrünün uzaması daha çok *bilimsel* tıbbın eseridir. Ama "Hayır!" diyor şarlatan, "bu işin asıl sırrı bendedir! Ortodoks tıp

belki bazı hastalıkları iyi ediyor, ama sağlıklı yaşamanın ve de ömrü uzatmanın sırlarını bir ben bilirim!"

Şimdi size bunlar arasından belki en popüler olanını tanıtmak istiyorum: *Gaylord Hauser*! Milyonlarca satan kitaplarıyla daha çok üst tabakadan zenginlerin (ama özellikle Hollywood yıldızlarının) gözdesi olan bu şarlatan kurduğu muazzam "mama" endüstrisiyle bu kişilerin midelerini ve kalplerini fethetmiş. Sportmen görünüşlü olan bu yakışıklı adamın daha önce andığım şarlatanlardan önemli bir farkı var: Onlar gibi tek yanlı bir fanatik olmaması ve insanları kolay kolay vazgeçemeyecekleri yiyecek ve içeceklerden yoksun bırakmaya kalkışmaması. Yaptığı şey, insanların kendi hazırladığı bazı mamaları yemeleri halinde çok daha sağlıklı bir yaşam sürebileceklerini iddia etmesi, o kadar.

Gaylord 16 yaşında yakalandığı öldürücü bir verem hastalığından *naturopati* ve *naprapati*(?) sayesinde kurtulunca, kendini sağlığın ve de genç kalmanın sırlarını çözme işine vermiş. Sonunda da anlaşılan çözmüş! Hem de hiç tıp ve beslenme bilimi okumadan! (Dedim ya: şarlatanlar her şeyi *öğrenmeden* bilebiliyorlar!) Yazıları ve konferanslarıyla Hollywood'da gerçek bir beslenme "devrimi"ni gerçekleştirmiş olması, bu arada Greta Garbo ve Paulette Goddard gibi birçok ünlü sinema yıldızıyla yakın bir dostluk kurup davasına kazanması kendi yıldızının da kısa sürede parlamasına yol açmış.

Yukarda "mama endüstrisi" deyimini kullandım. Anladığım kadarıyla, Hauser'in asıl başarısı daha çok "büyükler için mama" diyebileceğimiz yiyecekler düşünmüş olmasından kaynaklanıyor. Bulduğu beş sihirli mama şunlar: Kaymağı alınmış süt, bira mayası, buğday özü (wheat germ), yoğurt ve pancar küspesi (melas)! "Bunların herhangi birinden her gün yerseniz ömrünüze beş gençlik yılı daha katabilirsiniz"[123] diyormuş. Gördüğünüz gibi bunlar aslında hepimizin bildiği (melas dışında) "zararsız" yiyecekler, ancak tıp otoritelerine göre, genç kalmaya, hele ömrü uzatmaya "yararlı" oldukları çok şüphe götürür. (Bilindiği gibi, yoğurdun bizde de buna benzer bir ünü var.) Hauser'in bunlar arasında sağlığa en yararlı saydığı da şeker pancarı küspesi. (Bizde sanırım hayvan yemi olarak kullanılıyor. Büyük israf doğrusu!) Uykusuzluk, sinirlilik, menopoz rahatsızlıkları, dazlaklık(!) ve düşük tansiyona iyi geldikten başka, kırlaşmış saçların eski renklerine kavuşmasını sağlar, sindirimi kolaylaştırır, yaşlanmanın yol açtığı değişiklikleri önler ve de... kalbi güçlendirirmiş! (Bütün bunları nereden biliyor

(123) MG I, s.227

acaba? Büyük sayıda insanlar üzerinde araştırmalar yapmış da onlardan çıkardığı istatistiksel sonuçlara mı dayanıyor? Ne gezer?) Devletin beslenme uzmanlarına göre, bütün bu iddialar "yanlış" ve "yanıltıcı"[124]. Ama, kim dinler uzmanları? Sinema yıldızları Gaylord'un dediklerini onaylıyorlar ya, siz ona bakın!

Hauser'in salık verdiği çeşitli mamaları üreten ve satan büyük bir firmanın ortağı olduğunu öğrenmek hiç de şaşırtıcı değil. Örneğin, bunlardan 'nutrilite' adını taşıyanı ucuz bir kabayonca (alfalfa), maydanoz ve Watercress[125] karışımı olduğu halde, yılda (o zamanki parayla) 200 dolar karşılığında, tam 57 derde deva bir ilâç diye satılıyormuş ve devletin Besin ve İlâç Dairesi bunun satışını kısıtlamak için tam dört yıl uğraşmak zorunda kalmış, buna rağmen gene de davayı kazanamamış. Sınırsız özgürlük diyarı ABD burası. Üstelik hem alan razı, hem satan razı, devlet de neci oluyor?

Gardner, "bu son yıllarda üreticilerine servetler kazandıran bütün tonikleri, vitaminli ürünleri, madenî tuzları ve benzer "mucizevî" yiyecekleri bir bir saymaya kalksaydık, ciltlerle kitap yazmamız gerekirdi" diyor. İnsanoğlunun yalnız sağlığı için değil, genç ve güzel görünmek için de yapmayacağı fedakârlık yoktur. Nitekim, bin bir çeşit kremleri, pomadları, losyon ve sabunları ile yalnız ABD halkı kozmetik endüstrisine belki orta boy on devletin bütçe toplamı kadar para harcıyor. Çoğu tümüyle "boşuna" harcanmış paralar, ama gelin de bunu gençlik ve güzellik düşkünlerine anlatın! Bu da bence içki ve uyuşturucu tutkunluğu gibi birşey, ama zararı daha çok "keseye dokunan" bir tutku ne de olsa. Üstünden başından, hattâ boğazından kesip, paralarını bu tür "yararsız" nesnelere yatıranlar bile eksik değil. Düşünün: Bir firma "vitaminli" sabun yapıp satıyormuş! Bir başkası hormonlu cilt kreminin, daha bir başkası da manyetik nitelikleri olan bir traş bıçağının reklamını yapıyormuş! Bir de "klorofil" modası çıkmış: her şeye karıştırılan bu mucizevî bileşiğin erdemleri saya saya bitmiyormuş.

Gardner okurlarına, bu konuda "uyanmaları" için, H.G. Wells'in bu tür aldatmacalarla alay eden bir romanını okumalarını salık veriyor. Romanın adı "Tono-Bungay". (Bulabilirsem ben de okumak istiyorum.) Aslında bu, Wells'in başka birçok eseri gibi "bilimsel düş" romanı değilmiş, piyasada satılmakta olan "Tono-Bungay" adındaki bir ilâcı anlatıyormuş. O sıralarda LeBlanc adlı bir senatörün(!) piyasaya sürdüğü "Hadacol" adlı bir başka ilâç o dere-

(124) A.E. s.228

(125) Avrasya'da tatlı su birikintileriyle ırmaklarda büyüyen bir bitki. Acımsı yaprakları salatalarda garnitür olarak kullanılıyormuş. Türkçe 'su teresi' diyebiliriz.

ce tanınmış ki, ünlü komik Grucho Marx ilâcın kâşifi ile bir radyo röportajı yapmış. Grucho senatöre bu ilâcın ne işe yaradığını sorar. Senatörün cevabı çok ilginçtir: "Neye yarayacak? Bana geçen yıl tam beş buçuk milyon dolar kazandırdı!"[126] Senatörün nüktedanlıkta Grucho'dan geri kalmadığı anlaşılıyor.

Görüldüğü gibi, şarlatanlığın bu türü yararsız olsa bile, "zararlı" da değil. (Elbet gene de keseye zararlı!) Hem, dediğim gibi, bol vakti olan birçok insan için bir "meşguliyet", daha doğrusu "oyalanma" vesilesi olabiliyor. Bundan sonra inceleyeceğimiz şarlatanlık türleri ise yalnız "zararlı" değil, bazan "tehlikeli" bile olabiliyor.

(xi) "Gözlüklerinizi atın!"

Evet, yanlış duymadınız, eski bir kulak, boğaz ve burun uzmanı olan Dr. Bates her nedense göz hastalıklarına da el atmak ihtiyacını duymuş olmalı ki, insanlara böyle sesleniyormuş. Dünyadaki insanların herhalde yarısının (uzak veya yakını görmek için) gözlük kullandığı düşünülürse, Dr. Bates'ın insanlığa yaptığı bu çağrının "mana ve önemi" daha iyi anlaşılır. İçinizde "Gözlüksüz olur mu?" diyenleri duyar gibiyim. Elbet de olur, nitekim Dr. Bates'in *"Cure of Imperfect Eyesight by Treatment Without Glasses"*[127] (1920) başlıklı kitabını okursanız, nasıl olurmuş siz de anlarsınız.

Dr. Bates'in önerdiği gözlüksüz görme yöntemi "accomodation" teorisine dayanıyor. Modern göz biliminin (ophtalmology) tartışmasız kabul ettiği akkomodasyon teorisiyle taban tabana zıt olan bu teorinin burada ayrıntılarına giremeyeceğim. Ancak bir katarakt ameliyatı sonunda mercekleri alınmış gözlerin bile kolaylıkla akkomodasyon yapabildiğini kendi gözleriyle gördüğünü iddia ettiğine göre, düpedüz zırvaladığı apaçık, zira bu bacakları olmayan birinin koşması gibi birşey. Zaten bugüne kadar hiçbir göz uzmanı böyle bir olaya tanık olmamış.

Bir de göz hastalıklarının nedenlerini açıklaması var ki, akıllara seza! Miyopluk da, hipermetropluk da, astigmatizm de hep gerginlik (stress)ten, gerginlik ise zihnin (veya ruhun) anormal bir durumundan kaynaklanırmış üstada göre. Şaşılığın ve her tür görüş bozukluğunun kaynağı bir "düşünce", ama gerginlikten doğan "yanlış" bir düşünce imiş, dolayısıyla gevşemeyle birlikte anında kaybolurmuş! Gevşeme ile yalnız şaşılık değil, her tür görme bozukluğu düzeltilebilir, "ambliyophia" körlüğü bile giderilebilirmiş.

(126) MG I, s.229

(127) "Kusurlu Görmeyi Gözlüksüz Tedavi" anlamına gelen bu kitap da kısa zamanda ün yapmış olmalı ki, bu kitabın ardından aynı temayı işleyen bir düzine kitap yayımlanmış.

Ancak gevşeme geçici olursa, düzelme de geçici, sürekli olursa, iyileşme de sürekli olurmuş[128].

İyi de, gözlükleri atmak neden gerekiyor? Gözlükler gerginliği gidermiyor da, ondan. Yani gözlük kullanımının hiçbir yararı olmadığı gibi, zararı da varmış, zira gözler gözlüklere alıştığı için iyileşmeyi imkânsızlaştırıyorlarmış. Böyle olunca gerginlik gözleri büsbütün bozarmış, o kadar ki, daha da kuvvetli camlar kullanmak gerekirmiş. Kendi deyimiyle gözlükler "gözlerin koltuk değnekleri" imiş, bundan ötürü de bir an önce atılmaları gerekirmiş. Sözün kısası, görme bozukluklarının kaynağı "fizyolojik" değil, "psikolojik", dolayısıyla tedavi yöntemleri de psikolojik olmalı.

Tahmin edilebileceği gibi, Bates'in tedavi yöntemi gerginliği giderme temeline dayanıyor. İyi de, bu nasıl olacak? Çok kolay: "Bakmadan bakış alanının ortasındaki nesneleri görmeye çalışmakla!" Buna üstat "central fixation" (bilmem nasıl çevirmeli?) diyor. İşte o zaman yalnız bildiğiniz görme bozuklukları değil, glaucoma, kataraki başlangıcı, hattâ frengiden kaynaklanan iris enflamasyonu gibi çok daha ciddî hastalıklar da iyileşiyormuş, hem de bazan birkaç dakikada, nadiren de bir daha tekrarlanmamak üzere! Bu yöntemin daha başka hastalıkların iyileşmesinde de faydası varmış, ama onları da sayarsam, uydurduğumu veya büyüttüğümü sanabilirsiniz, onun için geçiyorum. "Central fixation" dediği bu mucizeler yaratan yöntemi uygulamak için ne gibi egzersizler yapmak gerektiği konusunu da es geçiyorum, zira aklı başında hiçbir kimsenin bunları ciddîye alıp tekrarlayacağını sanmıyorum. (Ha, unutmadan: Bir dostum bunları bundan 40 yıl önce denediyse de hiçbir faydasını görmediği gibi, daha kuvvetli bir gözlük almak zorunda kaldı!) Ophtalmology'nin en temel kurallarını çiğnemek pahasına da olsa, Dr. Bates olmayacak durumlarda okumayı da salık veriyor: Sırt üstü yatmış durumda, tren veya otobüste giderken, çok az ışıkta veya tam tersi, parlak güneş ışığında. Hattâ kısa sürelerle doğrudan doğruya güneşe bakmak da gözü kuvvetlendirirmiş. (Sakın bunu denemeye kalkmayın: Kör olabilirsiniz!) Üstadın buna benzer öteki saçmalıklarını anmaya gerek görmüyorum.

"Bu derece zırvalayan birini kim ciddîye alır?" mı diyorsunuz? Cayce'yi bile ciddîye alan, hattâ göklere çıkaran Sinclair gibi, bu da çok ünlü bir İngiliz romancısı, Aldous Huxley, bu şarlatanı öven *"Görme Sanatı"* (1942) diye bir kitap yazmamış mı? (Düşünün ki bu Huxley ünlü biyolog Julian Huxley'nin kardeşi, *"Arslan Yeni Dünya"* adlı bilimsel düş romanının yazarı, üstelik İngiltere'de "bilimsel

128) MG I, s.232

düşünüş"ü yaymak için belki en çok çırpınmış olan ünlü Darwin'ci Th. H. Huxley'nin torunu. Yani bir bilim adamları çevresinde yetişmiş.) Dediğine göre, Dr. Bates'in yöntemlerini uygulayarak ta çocukluğunda yakalandığı bir göz enfeksiyonu nedeniyle bozulan görme yeteneğini bir hayli düzeltmiş. Herhalde bundan çok etkilenmiş olmalı, zira Dr. Bates'inkilere yeni tedavi yöntemleri de eklemiş. Bu arada aşırı derecede miyop olanlara sinemada en geri sıralarda oturmayı salık veriyormuş! Bu yeni yöntemlerden en ilginç olanı da "burunla yazma": Bunun için burnunuzun yirmi santim öne doğru uzadığını, sonra gözlerinizi kapatıp burnunuzun bir kalem olduğunu düşünüyor ve bu kalemle havada hayalî bir imza atarmış gibi başınızı hareket ettiriyormuşsunuz. Bir süre bunu yaptıktan ve birkaç dakika da iki avcunuzu gözlerinizin üstüne kapayıp "mutlak bir karanlığı" düşünmeyi denedikten sonra görmenizdeki bozukluk geçici olarak düzeliyor, bu egzersize uzun süre devam ettiğiniz takdirde gözünüz tümüyle iyileşiyormuş! Denemesi bedava, nitekim Huxley'nin gözleri böyle düzelmiş. Şimdi yukarda sorduğum soruyu Huxley için tekrarlamadan edemeyeceğim: "Acaba bu saçmaları "cidden" ciddîye alan olmuş mu?"

Gene abartıyorum sanmayın lütfen: "Olmuş mu" da ne demek, Dr. Bates 1931'de öldükten sonra ABD'deki pek çok müridi bu eksantrik yöntemleri uygulamaya devam etmişler. Bu moda sonra İngiltere ve Almanya'ya sıçramış, bu yöntemleri öğreten düzinelerle okul açılmış orada burada, hattâ Hitler döneminde iyice gelişip yaygın bir kült halini almış. Gardner haklı olarak, şu soruyu soruyor: "Bates'in ne akkomodasyon teorisini ne de verdiği egzersizlerin değerini kanıtlayan en küçük olgusal(=bilimsel) bir belge olmadığı halde, binlerce hastanın bu yöntemden yararlanmış olduklarını sanmalarının nedeni ne olabilir?"[129] Allahtan bizde bu yönteme başvuran olmadığı için, Gardner'in bu konudaki açıklamalarını özet olarak bile anlatmaya gerek görmüyorum[130]. Gardner de görme ile "ruh durumu" arasında yakın bir ilişki olduğunu, birkaç göz bozukluğunun bazı egzersizlerle kısmen düzelebileceğini kabul ediyor, ancak bunlar gözün dış kaslarına bağlı bozukluklar, kısmî şaşılık gibi. Bu tür bozuklukları gidermek için ortodoks göz doktorlarının da bazı egzersizler verdiklerini biliyoruz. Ancak bunlar Dr. Bates'inkilerden büsbütün farklı. Öte yandan, "göz bozukluklarının çoğu gözün biçimi, mercekler veya kornea ile ilgili, dolayısıyla herhangi bir egzersizle bunlarda organik bir değişiklik sağlamak

(129) MGI, s.235
(130) Bk: A.E. s.235-37

mümkün değil"[131]. Dr. Bates'in başarılarının kısmen "imanla iyileşme"den, kısmen doktorla yardımcılarının yanlış teşhisinden kaynaklandığı anlaşılıyor.

"Genç kalma ve uzun yaşama" uzmanı Gaylord Hauser'in karşımıza bu defa "göz uzmanı" olarak çıkması oldukça şaşırtıcı. Dr. Bates'i göklere çıkaran *"Better Eyes Without Glasses"* (1938) adlı kitabında Hauser üstadın egzersizlerine yenilerini kattığı gibi, (herhalde tahmin etmiş olacaksınız) bir de "yedi günlük temizleme rejimi" katıyor. Elbet bu diyette alınacak başlıca besinler kendi firmasının sattıklarından. Hiç de göz hastalıkları uzmanı olmamasına rağmen bu hastalıkların nedenlerini gayet iyi biliyor. Örneğin "miyopluk sinirlilikten, kötü beslenmeden ve çok fazla asitli yiyecekten kaynaklanır" mış[132]. Şaşılıkla presbyopia'nın da nedeni kötü beslenme. Glaucoma denen korkutucu hastalığa kendi kendini zehirleme(?), hatalı yiyecekler ve üzüntü yol açarmış. İyileşmesi için de yeni bir yemek rejimine (hangisi olduğunu bilin bakalım!) ve gevşemeye gerek varmış. Katarakt denilen rahatsız edici durum da aşağı yukarı öyle: Kötü beslenme yüzünden vücutta biriken toksik maddeler göz merceklerine doluyormuş. Çaresi? Hiç korkmayın, biraz zor ama, bunu iyi etmenin de yolları var: Yalnız biraz sabır, biraz da kesenin ağzını açmak gerekiyor, zira burada da en başta "yedi günlük temizleme rejimini" uygulamak şart. Bundan başka üstad beş altı yöntem daha salık veriyor, ama bunlar için fazla para harcamaya gerek yok, biraz zaman ayırmak yeterli.

Ne yazık ki, bizim bu garip yöntemlere ayıracak zamanımız yok. Gardner'in vardığı sonuç şu: "Hauser'in salık verdiği tedavi yöntemlerinin glaucoma üzerinde en küçük bir etkisi yok. Ne de öteki göz rahatsızlıkları üzerinde! Okuyucuyu yanıltıp gözlüklerini atmaya, göz doktoruna gitmekten vazgeçmeye ve bu tür sihirbazlıklara güvenmeye itelemek sahte gözbilimi literatüründe eşi görülmemiş bir kendini bilmezlik olsa gerek."[133]

Ama gene de Amerika'da Dr. Bates ile Hauser'in yöntem ve rejimlerini uygulayan ve öğreten pek çok kuruluş faaliyet halinde imiş. Bunlardan yararlandıklarını sanan, hattâ bazan gerçekten de yararlanan pek çok kişi olduğunu söylemeye bilmem gerek var mı? Ancak birincilerin ikincilerden kat kat fazla olduğu da şüphe götürmez. Şüphe götürmeyen bir başka gerçek de şu: Eğer bir Bates hayranı kazara glaucoma'dan, optik sinir "atrophy"sinden veya derhal

(131) Bk: A.E. s.237
(132) Bk: A.E. s.239
(133) Bk: A.E. s.240

tıbbî bakım gerektiren bir başka hastalıktan rahatsızsa, gözünü kaybetmek tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu tür bir tehlikeyi savuşturmak için her aklı başında insanın şunları aklında tutması gerekir:

"Eğer bütün ortodoks hekimler tarafından reddedilen yeni bir tıbbî teoriyle karşılaştığınızda, onların dediklerine kulak verirseniz, iyi edersiniz. Gerçi dehası kendinden menkul bir kişi bazan gerçekten de bir deha -meslektaşlarından çok ilerde olan bir başka Pasteur- olabilir, ancak bu çok az muhtemeldir, zira sonradan dâhi olduğu anlaşılan her şarlatana karşılık ilerde de şarlatan oldukları meydana çıkan on bin şarlatan vardır. Bunlardan birçoğu kafalı, gerek konuşmalarında, gerekse yazılarında büyük bir otorite ve ikna gücü sergileyen kişilerdir. Ancak tıp uzmanı olmadığınız için kendi aklınıza güvenip bu gibilerine kapılmanız sağlığınız açısından büyük bir tehlike arzeder. Gene de her fikre açık olun, ama bilgili tıp uzmanlarının ortak tutumuna güvenip ona göre davranmanız en sağlam ve sağlıklı yoldur."[134]

Gardner'in bu tavsiyelerine yürekten katılıyorum.

(xii) Orgonomi

Bu deyimi ilk defa duyuyor olmalısınız, zira şarlatanların uydurduğu pek çok sözcük gibi, bunu da herhangi bir sözlükte bulamazsınız. Wilhelm Reich adındaki vaktiyle ünlü Avusturya'lı bir psikiyatr[135] tarafından ortaya atılan bu sözde bilimsel teorinin ayrıntılarına girmeden "cinsellik" konusunda pek acaip teoriler üretilmiş olduğunu hatırlatmak isterim. Ancak ben burada sadece bu teorilerin çözmeye çalıştığı en önemli sorunları anmakla yetineceğim.

Reich'ın en çok önem verdiği konu "cinsellik". "Cinsellik nasıl ortaya çıktı? (Erkek dişi ayrılması söz konusu.) Erkek mi daha üstündür, kadın mı? Daha doğmadan çocukların cinsiyeti nasıl belirlenir? Erkeklerde cinsel güçsüzlük nasıl giderilir? Yeniden gençleşme nasıl mümkündür? Eşcinsellik iyi midir, kötü mü? Cinsel mutluluğun sırları nelerdir?" Bu ve benzeri sorulara şarlatanların verdikleri ilginç(!) cevapları çok merak ediyorsanız, Gardner'in konuya ayırdığı bölümü (s.242-49) okuyabilirsiniz. Ancak soruların kendileri bile cevapların ne olabileceği konusunda bir fikir verdiği ve zamanım kısıtlı olduğu için bu konu üzerinde durmayacağım.

(134) Bk: MG I, s.241

(135) Bütün şarlatanları övmeyi alışkanlık edinmiş olan Dr. Stanway, Reich için de "Bir deha olduğuna kuşku yoktu" diyor. Bk: A.E. s.193

Orgonomi'nin bu konuda çok özel bir yeri var. Vaktiyle hem Freud'cü hem Marx'çı olduğu anlaşılan Reich, insan hayatında cinselliğin başka hiçbiriyle kıyaslanamayacak kadar önemli bir faktör olduğuna inanıyor. (Anlaşılan kendi hayatında çok önemli bir yer tutuyormuş!) "Proletaryanın cinsel doyumsuzluğu politik bilinçlenmesini çarpıtıyor"muş, "Alman Faşizmi de, cinsel arzularını baskı altında tutmuş olan nevrotiklerin bu arzularını sadistçe dışa vurmaları" imiş[136]! Son derece hareketli ve fırtınalı bir hayat sürmüş olduğu anlaşılan Reich psikiyatriye bazı önemli katkılarda bulunmuş bir kişi. "*Character Analysis*" başlıklı kitabı bugün bile birçok psikiyatr tarafından kullanılıyormuş. Ne var ki, başlangıçta büyük şeyler vadeden bu adamın sonraları kafayı "cinsellik"le iyice bozduğu anlaşılıyor.

Bu konuyla ilgili ana düşüncesini şöyle özetlemek mümkün: Mutluluk ve (ahlâkî anlamda) iyilik cinsel bakımdan sağlıklı olmanın ürünleridir. Dolayısıyla mutlu ve politik açıdan ileri bir toplum istiyorsak, bireylerin cinsel bakımdan doymuş, sağlıklı kişiler olmasını sağlamalıyız. Bu da "orgazmı güçlü" kişiler demektir. Bunlar ya aileleri ve toplum tarafından eğitilirler, ya da -doğuştan nevrotik tiplerse- "orgon tedavisi" görerek bu gücü kazanırlar. Görüldüğü gibi, Reich "orgazm"da başarıyı yalnız bireysel mutluluğun değil, doğru dürüst bir toplumsal düzenin de temel şartı olarak görüyor. Eh, bir dereceye kadar kabul edilebilir bir görüş, öyle değil mi? Ama, sadece "bir dereceye kadar", zira bireyin mutluluğunda cinsel doyumun, aile mutluluğunda ise cinsel uyumun rolünü yadsımak mümkün değilse de, sağlıklı olma, geçim sıkıntısı çekmeme, işinde başarı, yaratıcılık, dirlik düzen, zevk ve düşünce alanında anlaşma gibi daha bir sürü faktörün mutluluktaki payını küçümsememek gerekir. Hattâ bu faktörlerin -adamına göre- mutlulukta bazan daha da ağır bastıkları görülür.

Reich'ın "toplum" mutluluğunda cinsellik faktörüne verdiği önem bana kalırsa çok daha abartılı, zira toplum hayatında işe doğal felâketler, ekonomik sorunlar, politik sarsıntılar, savaşlar, kültür düzeyi gibi bazan çok daha "hayatî" önem taşıyan faktörler karışıyor. Almanya'da Naziliğin doğuşunu Hitler'in cinsel güçsüzlüğüne yorabilirsiniz, ama Cengiz Han, Napoléon, hattâ İtalya'da Naziliğin bir benzeri olan Faşizmin kurucusu olan Mussolini hakkında aynı yorumu yapmaya kalktınız mı, gülünç olursunuz. Sözün kısası, tüm bireyleri cinsel açıdan mutlu olan bir toplumun -çok de-

(136) MG I. s.250-51

ğişik başka nedenlerden ötürü- dünyanın en mutsuz toplumu olması mümkündür. Nitekim, ABD ile İskandinav ülkelerinde uyuşturucu alışkanlığı, intihar ve cinayet oranlarına daha çok rastlanıyor. "Tek neden" veya "ana neden" yanılgısına Reich'ın da düştüğünü görüyoruz.

Ancak Reich'ın bu konulardaki görüşleri ne kadar tek yanlı olursa olsun, gene de "tartışılabilir" türden. Onun düpedüz sapıttığı izlenimi "orgon enerjisi" diye *yepyeni bir enerji türü* keşfettiğini iddia ettiğinde uyanıyor. ('Orgon' sözcüğünü bile 'orgazm'dan türetmiş olsa gerek.) Freud bir ara kendi "libido" (veya "cinsel enerji") teorisine ilerde biyolojik bir temel bulunabileceği umudunu dile getirmişti. Reich bunun "orgon enerjisi" olduğu kanısında. Hem de bu buluşunun Copernicus'unki kadar önemli olduğu iddiasında! İşte Reich'ın da bir şarlatan olduğu kuşkusunu uyandıran nedenlerden biri de bu tür "megalomani" belirtileri.

"Orgon enerjisi"nin nasıl birşey olduğu konusunda meraktan çatladığınızdan eminim, onun için sizi daha fazla bekletmeyeceğim:

Efendim, Reich'ın dediğine bakılırsa, "bu doğanın her yerine işlemiş elektromanyetik olmayan bir kuvvet"miş. "Orgon her an hareket hâlindedir, dalga şeklinde ilerler ve genellikle Doğu'dan Batı'ya doğru nabız gibi atar"mış. Bergson'un *élan vital* (yaşam kuvveti) dediği türden, ama insanın el atıp kullanabileceği bir kuvvetmiş, rengi de *mavi* imiş. (Uyduruyorsam kör olayım!) Organizmanın içi de dışı da bu mavi orgon enerjisiyle dolu imiş. Klasik fizik göğün mavi görünmesini büsbütün başka türlü açıklıyor, ama yanlış. Bu mavilik orgon enerjisinden kaynaklanıyor. Protoplazmanın maviliği de öyle, nitekim hücre ölünce bu mavilik de kaybolur. Okyanuslarla derin göllerin maviliği de, cinsel açıdan kızışan bazı kurbağaların mavi renk alması da aynı nedenden!

Durun, bitmedi, bazan yolların üzerinde veya dağ tepelerinde gördüğünüz titreşen havanın "sıcak dalgaları" olduğunu sanıyorsanız, yanılıyorsunuz. Onlar da orgon enerjisi! Bu dalgalar aşağıdan yukarıya doğru değil, dünyanın kendi ekseni çevresinde dönüşünden daha hızlı bir şekilde Batıdan Doğuya doğru hareket ederler. Yıldızların titreşmesi de, hattâ sıradan fizikçilerin "statik elektriğe" atfettikleri bütün olaylar, örneğin güneş lekeleriyle birlikte meydana gelen elektrik disturbance'ları, yıldırım, radyo interference'ı ve statik deşarj olaylarının öteki türleri hep orgon enerjisinin yol açtığı şeylerdir. Dahası, "bugüne kadar açıklanamadan kalmış" olan bulut oluşmaları ve yağmur fırtınaları da atmosferdeki orgon yoğun-

luğunun değişmesinden meydana gelir. (Mutlaka "orgon enerjisi"nin nasıl birşey olduğunu, bu "açıklamalar"dan (!) sonra iyice anlamışsınızdır.) Ay, az kalsın çok önemli bir noktayı unutuyordum: Reich kendisinin yapmış olduğu deneylere dayanarak "su bulma" değneklerinin de orgon enerjisiyle çalıştığını kanıtlamış[137].

Gelelim orgon enerjisinin insan vücudunda oynadığı rollere: Cinsel gücün temelinde de bu enerji var. Freud'ün 'id' dediği ve bir türlü bio-fizik açıklamasını yapamadığı şey işte bu orgon enerjisi! Bu enerji çiftleşme (coitus) sırasında cinsel organlarda yoğunlaşır, orgazmla birlikte tekrar vücudun her yerine dağılırmış. Solunum yoluyla vücut alyuvarlarını orgon enerjisiyle yüklermiş. (Belki gene inanmayacaksınız, ama Reich mikroskop altında alyuvarların orgon alırken nasıl "mavi" bir parıltı saçtıklarını gözleriyle görmüş. Hattâ 1947'de bir Geiger sayacıyla bu enerjiyi ölçmeyi başarmış. O kadar ki, çalışma arkadaşları ilerde motorların nasıl orgon enerjisiyle çalışabileceğini gösteren bir film bile yapmışlar. Ne yazık ki, bütün dünya yıllardır "temiz enerji" bulmak için çırpındığı halde, bu enerjiden yararlanmayı kimse akıl edememiş!)

Dahası var: Reich'ın söylediğine göre, canlılık birimi (biyologların sandıkları ve hepimize yutturdukları gibi) "hücre" değil, çok daha küçük birşey: Reich buna 'bion' veya 'enerji torbacığı' diyor. Etrafı ince bir zarla çevrili olan bu sıvı durmadan orgon enerjisiyle çarparmış. "Canlılığın dansı" demek olan bu çarpma orgazmda en yüksek ifadesini bulurmuş. (Kafayı orgazmla bozmuş besbelli!) Gene az kalsın unutuyordum: Bionlar da tıpkı bakteriler gibi çoğalırmış! Gerçi Reich bu bionlardan amib veya paramecium gibi daha karmaşık canlıların nasıl türediğini *"Cancer Biopathy"* (1948) adlı eserinde, hem de bir dizi mikrografla gösteriyormuş, ama her ne hikmetse hiçbir ortodoks biyolog bu "çığır açıcı" deneyleri tekrarlayamamış.

Bilinen enerji türlerine bir yenisini (hem de en önemlisini) eklediğini ve böylece gizli kalmış birçok olayları açıkladığını sanan Reich'ın bilim teorisinde "karanlık olanı daha da karanlık olanla açıklama" denilen yanılgıya düştüğü besbelli. Aklınca Freud'un "libido"sunun fizyolojik (dolayısıyla fiziko-şimik) bir "açıklama"sını yapıyor, oysa kendisinin uydurduğu "orgon enerjisi" çok daha "metafizik" bir kavram, zira böyle bir enerjinin varlığını "fiziksel" yöntemlerle saptamak imkânsız. Kendisi bu enerjiyi Geiger sayacıyla ölçtüğünü iddia ediyormuş, oysa bir parça fizik okumuş herkesin bildiği gibi bu alet sadece fotonların (yani elektromanyetik dalgala-

(137) MG I. s.254

rın) ve iyonların varlığını saptar ve miktarını ölçer. Reich'ın elektromanyetik olmadığını söylediği orgon enerjisini ölçmesi söz konusu değil. Hem siz "mavi renkli" bir enerji düşünebiliyor musunuz?

Galiba Reich'ın teorik hezeyanları hakkında yeterince konuştum. Şimdi gelelim üstadın pratik uygulamalarına. Evet, Reich bir de "orgon enerjisi akümülatörü" adını verdiği bir "tedavi hücresi" icat etmiş. (Bu küçücük bir oda anlaşılan.) Reich'ın eski çevirmeni Dr. Wolf'a göre, bu odacık "tıp tarihinde gelmiş geçmiş en büyük buluş"[138]. Kullanılması da şöyle: İçine girip oturuyorsunuz (ancak hafif giyimli olmanız şart) ve orgon enerjisi yüklenmeye başlıyorsunuz. Önce vücudunuzda iğneleyici bir sıcaklık hissediyormuşsunuz. Bu arada yüzünüz kızarıyor ve vücut sıcaklığınız yükseliyormuş. Vücudunuzdan ateş çıkıyormuş gibi bir duyguya kapılıyormuşsunuz. Vücudunuz alabileceği kadar orgon enerjisi yüklendikten sonra hafif bir baş dönmesi ve mide bulantısı başgösteriyormuş. O zaman hemen akümülatörden dışarı çıkıp biraz taze hava soluyunca bütün bu aşırı derecede enerji yüklenme belirtileri kayboluveriyormuş! (Besbelli ki bütün bunlara havasızlık ve sıcaklık yol açıyor. Bir de "orgon enerjisi" imiş!) Akümülatörde uzun süre kalmak zararlı, hattâ bazan tehlikeli olabilirmiş, onun için en iyisi kısa sürelerle günde birçok defa girip çıkmakmış. Reich bir de yatalak hastalar için bunun "battaniye"sini, (ne düşünceli adam!) hattâ vücudun belirli yerlerinde meydana gelebilecek yara, bere, kırık, yanık ve çürükleri tedavi etmek için orgon kutucukları yapmayı da düşünmüş. Orgon ışınıyla tedavi edilen yaralar birkaç saat içinde, daha ağır vakalar ise bir iki günde iyileşiyormuş. Ama *ulcus varicosus* gibi ciddî lezyonlar bile (biraz daha yavaş da olsa) bu ışın karşısında tutunamıyormuş[139].

Bu tedaviye cevap veren hastalıklar arasında Reich şunları sayıyor: Yorgunluk, kansızlık, kanserin ilk aşamaları, akut ve kronik soğuk algınlıkları, saman nezlesi, artrit, kronik ülserler, migrenin bazı türleri, sinüzit, her türlü lezyon, yara, bere. Yalnız nevrozlar fiziksel orgon tedavisiyle iyileşmezlermiş! Eh, ne de olsa eski psikiyatr. Reich'a göre, hastalık yapan bakteriler çokluk hastanın nevrozları nedeniyle soysuzlaşmış vücut bionları tarafından üretilirmiş. Bu tür *otoenfeksiyon* da akümülatör içinde otururak giderilebi-

(138) MG I, s.255

(139) Bk: MG I, s.256. Dr. Stanway'in dediğine bakılırsa, Dr. Westlake de bu aleti yanık ve haşlanmaları tedavide çok başarılı bir şekilde kullanmış. (Bk: A.E. 194) Yalnız burada da insanın kafasına hemen şu soru takılıyor: Bu mucizevi aleti bütün tıp dünyası aynı amaçla neden kullanmıyor acaba?

lirmiş. Bu arada büyük üstat kanser hücrelerinin nasıl oluştuğunu da açıklıyor: Bunlar dağılan (*desintegrate*) dokulardan gelen bionların geliştirdiği protozoerlermiş[140]! Dr. Stanway bu konuda şöyle diyor: "Canlı hücrelerde yaptığı çok sayıda araştırma sonucunda kanserin, herhangi bir nedenle orgonun tam olarak dolaşamadığı vücut bölgelerinde ortaya çıktığını gösterdi."

Hadi diyelim ki, Reich tıp doktoru değildi, üstelik onun zamanında kanserin oluşum mekanizması bilinmiyordu, ama bu Dr. Stanway'in Reich'ın teorisini onaylar görünen tutumuna ne buyurulur? Bakın ne diyor: "Sadece fikirlerinin zamanının ötesinde olması ve yeni keşiflerle kısmen desteklenmesi (?) bile Reich'ın kanserin tedavisiyle ilgili teorilerini daha çok incelenmeye değer kılmaktadır. Teorileri, kanserin bazı duygusal hallerde meydana geldiği ve vücudun savunmasının tahrip olması sonucu ortaya çıktığına dair bilgilerimize tam uyum sağlamaktadır." (s.196) Düşünün ki, bu sözleri tıp fakültesini bitirmiş bir hekim 1980 yılında söylüyor! İnanılır gibi değil. "Birçok kanser hücrelerinin kuyruğu olup balıklar gibi hareket ederlermiş." Üstelik eğer bu protozoerlerin oluşumunu erken gelen bir ölüm sona erdirmezse " kanserli bir fare veya kanserli bir insanın tüm vücudu protozoerlere dönüşürmüş[141]!

Reich orgon tedavisinde "karakter analizi" dediği bir yöntem de uyguluyormuş. Yalnız bunun ayrıntılarını -nedense- açıklamıyor. Ancak her çeşit nevrozun "kas zırhı" dediği kas gerginliğine bağlı olduğuna, dolayısıyla tedavi için bu tür gerginliklerin giderilmesi gerektiğine inanıyormuş. Karakter analizi de hastanın "karakter zırhı"nı delmeyi amaçlıyor. Bir de "solunum"un bu tedavideki rolü ile ilgili açıklamaları var, ama bizim de bu ayrıntılara ayıracak fazla vaktimiz yok. Yalnız şu kadarını ekleyeyim: Doğru solumasını öğrenen kimse normal bir orgazmı engelleyen her tür kas sertleşmesinden kurtulurmuş. Zaten orgon tedavisinin de son amacı bu: Hastayı tam ve dolu bir orgazma ulaştırmak! Bunun da ayrıntılarını izninizle es geçeceğim, zira bu konuda söyledikleri de abuk sabuk şeyler[142].

Bunları ciddîye almayan meslektaşlarının bu görüşlerine karşı çıkmalarını toplumda yaygın olan "duygusal veba"ya yakalanmış olmalarına (yani tam bir orgazma varamayışlarına) yoruyormuş. Engizisyonun G.Bruno'yu yaktırmasına, Galileo'nun engizisyon

(140) Gördüğünüz gibi, "hastalık mikropları üretir" teorisinin yeni bir türüne rastlıyoruz burada, üstelik üstat bütün hastalıkların psikosomatik olduğunu da kanıtlamış oluyor!

(141) Bk: A.E. s.256

(142) Bk: MG I, s.258

mahkemesinde süründürülmesine, Copernicus'un sefalet içinde ölmesine (aslı yok!), Leeuwenhoek'ün her şeyden elini eteğini çekmesine (bu da yalan!), Nietzsche'nin delirmesine (bak, bu doğru olabilir!) Pasteur'le Freud'un sürgüne gitmesine hep bu "ruhî veba" neden olmuş[143]. Büyüklüğünü bir türlü tanımak istemeyenlere karşı yazdığı *"Dinle Küçük Adam!"* (1948) başlıklı kitabında bin veya beş bin yıl sonra gelecek bir kuşağa hitap ederek, bir yandan kendini göklere çıkarırken düşmanlarına ateş püskürüyormuş. "Canlılığın yasalarını keşfetmiş" bir dâhi olduğundan zerre kadar şüphesi yok. Hayatının son yıllarında "orgonomi"yi insan vücudundan bütün evrene taşıyan *"Cosmic Superimposition"* (1951) adındaki son kitabında bir çeşit evrensel kucaklaşma arzusunun atom altı dünyadan yıldızlara kadar bütün evreni sardığını, galaksilerin bile bu kucaklaşmadan doğduğunu yazıyormuş. Daha buna benzer pek çok "çılgınca" fikirleri olduğu anlaşılıyor, ancak bunları tartışmanın bir yararı yok. Anlaşılan cinsel bir obsesyon bu yetenekli adamın beynini bir kanser gibi sarmış.

İlk atom bombasının atılışından sonra (1945) kendisinde yeni bir "aydınlanma" olmuş herhalde, zira "orgon" enerjisinin, yıkıcı olan "atom" enerjisinin "yapıcı" (yaratıcı) türü olduğunu keşfetmiş! (Atom enerjisinin, her enerji türü gibi, hem yıkmada, hem yapmada kullanılabileceğini unutmuş olmalı!) Orgon enerjisi *sevgi*nin, atom enerjisi ise *nefret*in sembolü oluyor. İyi ile kötünün, Tanrı ile Şeytan'ın altında yatan güçler bunlar aynı zamanda. İşte buradan Reich'ın aklına şu "dahiyane" fikir geliyor: "Orgon enerjisiyle nükleer radyasyonun zararlı etkilerini gidermek!" Öyle ya, neden olmasın? Üstat bunu çok ciddîye almış olmalı, zira 1951'de ORANUR (Orgonomic Anti Nuclear Radiation) projesini geliştirip çalışmalara başlamış. Gardner, "ilk deneysel çalışmaların bir komik operayı andırdığını" söylüyor. Ama, az kalsın bu komik opera bir trajediye dönüşüyormuş, zira araştırmaların yapıldığı laboratuvarda büyük bir yangın çıkmış, çalışanlar canlarını zor kurtarmışlar. Fizikten anlamayan biri böyle işlere kalkarsa, olacağı budur.

Reich'ın sonu da trajik. Paul Edwards'ın anlattıklarına göre, bütün bu olan bitenlerden sonra, 1954'de "Gıda ve İlâç Dairesi" Reich ile kurduğu vakıf aleyhine mahkemeden bütün orgon akümülatörleri ile Reich'ın bütün gazeteleri ve bir kısım kitaplarının yakılmasını emreden bir karar çıkartır. Reich orgon akümülatörünün bir tedavi gücü olduğu yolunda herhangi bir iddiada bulunmadığını söylerse de, yazdıkları ortadadır. Mahkemeye çıkmayı reddeder.

(143) A.E. s.258

Bunun yerine hakime hitaben yazdığı bir mektupta mahkemelerin bilimsel konularda karar veremeyeceğini belirtir. Birkaç ay mahkemenin kararına uyarsa da, 1954 Ekiminde Enstitüsünün faaliyetlerine yeniden başlayacağını ilgililere bildirir. Bunun üzerine Reich 1956'da iki yıl hapse mahkûm olur. Sekiz ay sonra da hapiste kalp durmasından ölür.

Bunları anlatan Edwards, Reich'ın son yıllarında aklından hasta olduğundan şüphe etmemekle birlikte "büyük bir adam"ın biraz da uğradığı saldırı ve felâketler yüzünden, çöktüğü kanısında[144].

Anlaşılan Reich dürüst bir adammış. Birçok şarlatanın tersine, para ve servet hırsına kaptırmamış kendisini. Ancak "büyüklük tutkusu"na kapıldığını yadsımak mümkün değil bence. Eğer yolunu şaşırıp uzman olmadığı ve aklının ermediği konulara el atmasaydı, belki bugün "Reich" adı psikiyatri dünyasında yankılanmaya devam ederdi. Ondaki bu beklenmedik "dönüş"ün (daha doğrusu düşünsel çöküşün) nedeni neydi acaba? Beyin hücrelerindeki orgon enerjisinin birden azalması mı, yoksa çoğalması mı? Bu sırrı ne yazık ki hiçbir zaman çözemeyeceğiz. Gene de Reich'a gerçekten yazık olmuş.

(xiii) Dianetik (Dianetics)

Şimdi gelelim belki de bütün zamanların "en büyük" şarlatanına: Adı L. Ronald Hubbard olan bu zat "Dianetik" adını verdiği yepyeni bir "ruh bilimi"nin ("mental science") kurucusu. Bu konuda yazdığı ilk kitabın ilk cümleleri şöyle başlıyormuş: "Dianetik'in yaradılışı(!) insanın ateşi bulmasıyla kıyaslanabilecek, ama tekerlekle kemerin icadından çok daha önemli bir kilometre taşı. Bütün psikosomatik hastalıkların, her türlü akıl hastalığının kaynağı bulunduğu gibi, bütün bunların şaşmaz tedavi çareleri de keşfedilmiş bulunuyor."[145]

'Şaşmaz' deyiminden de anlaşılacağı gibi, Hubbard'a göre Dianetik "kesin" bir bilim. Uygulaması da tıpkı mühendislik gibi, ama daha basit. "Bu bilimin aksiyomları teorilerle karıştırılmamalı, zira bunların *henüz keşfedilmemiş doğa yasaları olarak varoldukları kesin.*" (?) Kesin olan bir başka şey de Dianetik tedavinin "matematiksel" kesinlikle iş görmesi, yani hiç şaşmaması! (Şaşılacak şey doğrusu!)

Siz megalomaninin bu derece çiğini hiç duydunuz mu? Herhalde duymadınız, dolayısıyla böyle bir deliyi kimse ciddîye alma-

(144) Bk: *Paul Edwards*: "Wilhelm Reich" maddesi: *Encyclopedia of Philosophy*, vol.7, s.104-114

(145) MG I, s.263

mıştır, diye düşünüyor olmalısınız. İşte gene yanıldınız! Ne hikmetse bu deli bile kendisine hayran daha bir sürü başka deli bulabilmiş.

Hubbard'ın da, hemen her şarlatan gibi, çok ilginç bir hayatı olduğu anlaşılıyor, ancak ben bu konuda fazla ayrıntıya giremeyeceğim. Yalnız bir sürü marifetleri arasında pek çok ucuz roman da yazmış olduğuna değinip geçeceğim. Bu arada -nasıl olduysa- bir dostunun kronik sinüzitini iyileştirmeyi başarıyor ve böylece Dianetik doğmuş oluyor! Siz ondan sonra Hubbard'ı tutabilirseniz tutun! "*Astounding Science Fiction*" dergisinde bu konuda yayımladığı bir makaleden sonra " bilimsel düş" meraklıları arasında büyük bir ilgi ve heyecan uyandırıyor. Bunun ardından (kendi iddiasına göre) üç haftada yazıp yayımladığı kocaman bir kitap: "*Dianectics: The Modern Science of Mental Healing*" ününü perçinliyor.

Kitabın alt başlığındaki 'modern bilim' sözünü ciddîye almayın sakın, zira kitabın içindekilerin bilimle uzaktan yakından bir ilgisi yok, Gardner'e göre. Ancak bu, kitabın "inanılmaz" bir başarı sağlamasını engellememiş. Tam tersine, "kitap kısa sürede tüm ABD'de akıl almaz boyutlarda yeni bir kültün doğmasına" yol açmış[146]. Gardner'in anlattıklarından Amerika'yı bir "inanma salgını"nın sardığı anlaşılıyor. Hemen ardından bir "Dianetics Research Foundation" kuruluyor. Burada yetişen yüzlerce pratisyen ülkenin her yanında muayenehaneler açıyorlar, böylece hummalı bir faaliyet başlıyor.

"Peki ama nasıl bir şeymiş bu Dianetik?" diyeceksiniz.

Kısaca "bütün ruhî (veya zihinsel) bozuklukların (nevroz, psikoz ve psikosomatik hastalıklar) nedeni *engramlardır*" teorisi. Şimdi de elbet, "Neymiş bu engramlar?" diye soracaksınız. Haklısınız. Açıklaması biraz zor, ama denemek zorundayım.

Efendim, insan zihni (=mind) bilinçliyken muazzam bir "bilgisayar" gibi çalışırmış ve hiç hata yapmazmış. Ancak bilinçsiz zihin kendisine yanlış bilgi verirse, o da vücudu yanlış yollara itermiş. Durun, daha engrama gelmedik. Hubbard bilinçli zihine "analitik" zihin, bilinçsizine ise "reaktif" zihin diyor. Reaktif zihin ne düşünebilir, ne de "hatırlayabilir"miş. Ancak bedenî veya manevî bir acıdan ötürü analitik zihin bilinçsiz veya yarı bilinçsiz hale gelirse, reaktif zihin "kayıtlar" yapmaya başlarmış. İşte bu kayıtlara Hubbard "engram" diyor. Şimdi anladınız, değil mi, "engram"ın ne olduğunu? Tam anlamadınız galiba? En iyisi bunu Hubbard'ın verdiği bir örnek üzerinde açıklamak(!):

(146) A.E. s.265

Kafasına bir yumruk yiyen bir kadın yere düşüp bilincini kaybeder. Yumruğu atan (adam) sonra kadını tekmelemeye başlar, bir yandan da onun beş para etmez biri olduğunu, durmadan fikir değiştirdiğini söylemektedir. Bu arada bir sandalye devrilir. Mutfaktaki musluktan su akmakta, yoldan bir araba geçmektedir. (Buradan sonrasını özetliyorum) Reaktif zihin kadının gerek kendi dışında, gerek kendi içinde bütün olup bitenleri en ince ayrıntılarına kadar bir bir kaydeder. İşte her tür "algı"nın kaydına "engram" denir.

Bilinçsizlik haline (veya bilinç kararmasına) her türlü incinme, anestezi, hastalık, hattâ uyuşturucu -buna sarhoşluk da dahil- neden olabilir, zira bunlar engramların doğmasına yol açacak kadar "acı verici" deneylerdir. Bilinçsiz zihin aptal olduğu için -ayrım yapmadan- hepsini bir bir kaydeder. Ve bütün bu engramlar bir "reaktif banka"da depolanırlar. (Kullanılan bilgisayar terimlerine dikkatinizi çekerim!) İşte bütün nevrozların, psikozların ve (soğuk algınlığı ve muhtemelen şeker hastalığıyla kanser de dahil) bütün psikosomatik hastalıkların nedeni bu engramlarmış. Birçok durumda hastalık yapıcı engramlar daha *insan doğmadan* kaydedilirmiş!

Hubbard'ın bu "doğum öncesi engram" kavramı gerçekten de "çığır açıcı" bir kavram. Belki gene inanmayacaksınız, ama Hubbard'ın "Dianetics"te ileri sürdüğüne göre, "embrio daha ana rahmine düşer düşmez engramları kaydetmeye başlıyormuş"(147). "Nasıl olur, henüz duyu organlarının bile oluşmadığı bir aşamada embrio engramları nasıl kaydedebilir?" gibi sorular sormanız gereksiz, zira Hubbard'da bunun cevabı da hazır: "Bu kayıtlar hücre düzeyinde, protoplasmada meydana gelen -nasıl olduğu bilinmeyen- bir değişme aracılığıyla oluyor"muş!

Hubbard'ın tasvirlerine bakarsanız, rahimde hayatın cennettekine pek benzemediği anlaşılıyor: "Anne hapşırdı mı, bebek içerde yumruk yemiş gibi kendinden geçer. Anne hafifçe ve dalgınlıkla masaya mı çarptı, bebeğin başı içeri göçer. Anne kabız mı oldu, bebek bütün çabalarına rağmen bir kenara sıkışıp kalır. Baba cinsel arzularını tutamadı mı, bebek kendini çalışmakta olan bir çamaşır makinasında sanır. Anne sinir krizi mi geçiriyor, bebek bir engram kaydeder. Baba anneye bir tokat mı attı, bir engram daha. Küçük oğlan annesinin kucağına mı atladı, al sana bir engram daha ve bu hep böyle sürer..."(148)

Gördüğünüz gibi, Hubbard annesinin karnında yaşadıklarını hiç unutmamış! Üstat rahimdeyken bir bebeğin başına gelen daha

(147) MG I, s.267
(148) A.E. s.267

birçok yaşantıyı da anlatıyor, ama bu ayrıntılarla daha fazla zamanınızı almak istemiyorum. Gene de çok ilginç bir ayrıntıyı anmadan geçemeyeceğim: Örneğin, baba annenin karnına vurup bebeği bayılttı diyelim. Eğer baba anneyi döverken bir yandan da "Al sana, al bir daha!" diye bağırdıysa, çocuk ilerde bunu literal anlamda yorumlar ve kleptomanyak veya hırsız olup çıkarmış! (Tanrım, sen aklımızı koru!)

Yalnız doğum öncesi bir engramın zarar vermesi için onu "uyaran" bir olayın geçmesi gerekli, bu da kişinin uyuyan engramına bir bakımdan çok benzeyen acı bir yaşantıyla karşılaşması halinde olur. Diyelim ki, bir başka annenin karnına kocası bir yumruk atıyor ve bunu yaparken de "Allah belânı versin pis şırfıntı!" diye bağırıyor. Karnındaki bebeğin engramında annenin başağrısı, düşerken çıkardığı ses, babanın diş gıcırtıları v.b.g kaydolunur. Yıllarca sonra baba çocuğa bir tokat aşkedip "Allah belânı versin!" diye bağırdığında çocuk ağlar, akşamüstü de başı ağrır, artık engram uyanmıştır. Bundan sonra düşen birşeyin çıkardığı ses veya diş gıcırtısı veya babanın sesindeki herhangi bir öfke izi çocuğu sinirli yapacaktır. Vücut sağlığı bozulacak, başağrıları çekmeye başlayacaktır[149]. Nasıl beğendiniz mi? Hubbard pek çok bedenî ve ruhî şikâyetleri hep buna benzer biçimde açıklıyor. Bir hastası hep asık suratlı, karamsar bir gençmiş. Tedavi sonunda anlaşılmış ki, gencin annesi kendisine gebeyken aktör olan kocası tarafından dövülmüş ve adam karısını dövdükten sonra Hamlet'ten mısralar okumaya başlamış. "Ee, ne var bunda?" mı diyorsunuz? Unuttunuz mu canım, Hamlet de bir yerde "To be or not to be, that is the question?" demiyor mu? Çocuk da sonunda ona çekmiş, sizin anlayacağınız!...(Hubbard buna benzer daha neler anlatıyor, bilseniz, gülmekten kırılırsınız, ama ne yazık ki zamanımız kısıtlı.)

Gelelim dianetik tedavi konusuna: Hubbard buna "dinleme" (auditing) diyor. Amaç hastanın engramlarını "silmek". Hasta ışıksız bir odada rahat bir koltuğa oturtulur veya bir divana yatırılır. Gevşemesi söylenir. Hasta gözlerini kapatır ve dinleme boyunca kapalı tutar. Dinleyici (doktor) yanıbaşında oturup onunla konuşmaya başlar, böylece onun "dianetik bir düş"e dalmasına yardımcı olur. Hasta hipnozun başlangıç aşamasına benzer bir ruh durumuna girerse de iradesini hiç yitirmez ve oturumdan sonra her şeyi hatırlar. Dinleyicinin dürtüsüyle hasta kendi "zaman yolu" üzerinde gerilere, ilk engramlarına yol açan yaşantılarına döner. O bu ya-

(149) A.E. s.268

şantılarını anlatınca engramlar kötü etkilerini yavaş yavaş kaybeder. Sonunda tümüyle "silinirler". Sizin anlayacağınız, depolandıkları "reaktif" bankadan alınıp normal (bilinçli) hatırlama bankasına konulur, böylece bilinçli (analitik) zihnin faaliyet alanı içine girmiş olurlar.

Ama iş bu kadarla da bitmiyor. Dinleyici hastayı "basic-basic" (BB) dediği ilk engramına geri götürmeye çalışır. (Sebebi: BB silindi mi, öteki engramlar daha çabuk siliniyormuş!) Bu BB genellikle döllenmeden birkaç hafta sonra (hattâ bazen döllenmeyle birlikte) meydana gelirmiş. (Bütün bunları nereden biliyor, şaşmamak elde değil!) Sonunda hemen her hasta (cinsiyetine göre) kendini rahimden yukarı doğru yüzen bir sperm veya spermin gelişini bekleyen bir yumurta hücresi gibi düşlüyormuş. Önce Hubbard engramlar açısından bu tür düşlerin manasını anlayamamış, ama bir süre sonra döllenmeden önce de sperm ve yumurtada engramlar oluştuğunu keşfetmiş[150].

Hubbard tedavi esnasında hastanın engramları silindikçe neler olup bittiğini de uzun uzun anlatıyor, ama biz bu ayrıntılara giremeyeceğiz. Yalnız bir engram tümüyle silinince hasta birdenbire rahatlıyor, neşeleniyor ve çoğu zaman deli gibi gülüyormuş. Üstadın anlattığına göre, bir hasta engramı silinince "tam iki gün durmadan gülmüş". (İster inan, ister inanma! Dünya gülme rekorunu bu hasta kırmış olmalı, hattâ belki Guinness rekorlar kitabına bile geçmiştir!)

Bir hastayı büyük nevrozlardan ve hastalıklardan kurtarmak için 20 saat kadar "dinlemek" yetiyormuş. Durun, hasta sadece iyileşmekle kalmıyor, artık yeni hastalıklara da yakalanmıyormuş. Görmesi iyileşiyor, hattâ IQ'su belirgin biçimde yükseliyormuş. Dianetik tedavi ile iyileşmenin en son mertebesine ulaşabilen insan bildiğimiz sıradan insandan çok farklı, neredeyse bir "üstün insan" olup çıkıyormuş!

Hubbard'ın "*önleyici* dianetik" konusunda da çok dâhiyane fikirleri var. Ama bizim zamanımız yok. "*Excalibur*" başlıklı çok daha önemli bir kitapta "evrenin bütün metafizik sırları"nı açıklıyormuş, ama bu kitabı ilk okuyanlardan dördü delirdiği için artık kimseye okutmuyormuş. Ancak, daktilo edilmiş, altın ciltli, yazar tarafından imzalı kopyalarını çok meraklıları 1.500 dolar karşılığında satın alabilirmiş[151]. "*Self Analyis*" (1951) başlığını taşıyan bir başka kitabı

(150) A.E. s.270
(151) A.E. s.273

için de "İnsan salt bu kitabı okuduğu için delirebilir" diyormuş. (Gel de meraktan çatlama şimdi!)

İçinizde "Artık bu kadarı da fazla. Herhalde bu deliyi ciddîye alanlar olduğunu söylemeye kalkmayacaksınız?" diyenleri duyar gibiyim. Ne yazık ki onları düş kırıklığına uğratacağım, zira en "delice" fikirlerin bile müşterisi çıkıyor bir yerde. (Heyhat, akıllıca fikirlerin müşterisi çok daha az!)

Hubbard'ın yaptığı, psikanalizin bir karikatüründen başka birşey değil bence. Gardner'in de belirttiği gibi, burada "dinleyici" hastayı sorularıyla bazı doğum öncesi düşler görmeye yönlendiriyor. Sizin anlayacağınız, yaptığı düpedüz sahtekârlık! Nevrozlarla psikosomatik hastalıkların zihnin henüz bilinçsiz olduğu -rahimdeyken olsun olmasın- zaman edindiği yaşantılara dayandığı görüşünü destekleyen hiçbir kontrollü deney olmadığı için, hiçbir saygın psikanalist bunun üzerinde durmaya bile gerek görmemiştir. Besbelli ki, Hubbard'ın yaptığı, psikanalistlerin en çok üzerinde durdukları bilinç altına atılmış çocukluk yaşantılarını ana karnındaki embriyoya aktarmaktan ibaret. Ama işi daha da azıtıp spermin ve yumurta hücresinin bile yaşantıları olabileceğini düşünmüş olması asıl kendisinin tam bir "klinik vaka" olduğunu gösteriyor.

Dianetik'in başarılarını bu yöntemin doğruluğunun bir kanıtı olarak görmekse yanılgıların en büyüğü. Başarısız şarlatanlık var mı ki? Ancak, unutmayın, bu başarıların hepsinin ortak kaynağı hastanın kendisine uygulanan tedaviyle *iyileşeceğine inanması*. Bu inanca sahip olan kişinin iyileşmek için herhangi bir doktora gitmesine de gerek yok aslında. Aynı sonucu bir azizin mezarında mum yakmakla, bir dala bir bez parçası bağlamakla ve buna benzer daha yüzlerce yoldan sağlayabilir. Kaldı ki, bu tür çocuksu davranışlara bile gerek yok. Hiçbir şey yapmadan, oturduğunuz yerde, moralinizi yüksek tutarak da -bazen- iyileşmeniz mümkün. Zaten, her şarlatanın başkalarınınkinden tümüyle farklı yöntemler kullanarak bir sürü insanı iyileştirebilmesi de işin aslının bu olduğunu göstermiyor mu?

Yalnız "Dianetik"in öteki şarlatanlıklar kadar başarılı olmadığı anlaşılıyor. Biryol Hubbard -bütün çabalarına rağmen- servetü samana kavuşamadığı gibi "Dianetik Foundation" iflâs ettiği için "electropsychometer" ve "minemeter" adını verdiği bir takım uyduruk aletler satarak - bazen de okuyucularından bağış dilenerek- geçimini sağlamaya çalışıyormuş. 1951'de üçüncü karısı gebe iken Hubbard'ın kendisine işkence ettiği gerekçesiyle aleyhinde boşanma davası açmış, mahkemede onun "paranoid şizofreni" olduğunu,

görüşlerine başvurduğu doktorların da Hubbard'ın "umutsuz derecede deli" olduğu sonucuna vardıklarını söylemiş[152].

Bana sorarsanız, bütün şarlatanlar "az veya çok" delidir, ancak onlar bunu deha sanırlar, tıpkı kandırdıkları binlerce insan gibi.

(xiv) Genel Semantik

Her şey aklıma gelirdi, ama birgün *Korzybski* adının şarlatanlar listesinde karşıma çıkacağını düşünemezdim, zira bu adamı ben aklı başında bir semantikçi diye biliyordum. Kendim de bu konuda biraz mürekkep yalamış olduğum için sayın kont ile şarlatanlar arasında karşılaşmak benim için çok tatsız bir sürpriz oldu. Hem semantiğin şarlatanlıkla ne gibi bir ilişkisi olabilir?

Korzybski'nin *"Science and Sanity"* ("Bilim ve Akıl Sağlığı") adlı hacimli kitabını okuduğu zaman B. Russell'ın yazara ta Atlantik denizi ortasından son derece övücü bir telgraf çekmiş olduğunu hatırlıyorum. Russell gibi bir adamın bir kitabı övmesi ne demek, bir düşünün! Oysa zekâsına ve de entellektüel zevkine hayran olduğum Gardner kitabı bakın nasıl takdim ediyor:

"Kitap daha yetenekli bilim adamlarıyla filozoflardan ödünç alınmış sağlam fikirlerin kötü düzenlenmiş, lâf kalabalığına boğulmuş, felsefi açıdan naif bir karışımı; içinde bir sürü yeni uydurulmuş terimlere, karışık fikirlere, bilinçsiz metafizik ve nöroloji ile psikiyatrik tedavi hakkında son derece şüphe götürür spekülasyonlara rastlıyoruz."[153]

Gardner önce Korzybski'nin 'semantik' (=anlam bilim) sözcüğünü asıl anlamından çıkartıp ona kaldıramayacağı kadar geniş bir anlam yüklemesine takılıyor. (Örneğin, bitkilerde görülen 'tropizm' olayını Korzybski'nin yaptığı gibi, "bir semantik tepki" olarak yorumlamak olacak şey değil.) Takıldığı ikinci nokta da, Kontun "Aristoteles'ci düşünme alışkanlıkları"na ve bu arada da en çok Aristoteles'in iki değerli mantığına olur olmaz saldırması. Gardner şüphesiz bu takılmalarında haklı, ancak ben gene yer kıtlığından "niçin" haklı olduğunu açıklamaya kalkmayacağım, zira Gardner'in Korzybski'yi "şarlatanlar" kategorisine sokmasının asıl nedenleri bunlar değil. Bunların başında Kontun "kendisini yaşayan en büyük düşünürlerden biri" gibi görmesi, *"Science and Sanity"*yi de "ölümsüz bir trilojinin üçüncü kitabı" sayması geliyor. İlk ikisi Aristoteles'in *"Organon"*u ile Bacon'ın *"Novum Organum"*u. Gerçi mantık literatüründe -ne hikmetse!- Kontun bu kitabına hiç yer verilmiyor, o bakımdan kendisini "büyük düşünür" sayması basit bir

(152) A.E. s.279
(153) A.E. s.281

"megalomani" belirtisinden başka birşey değil, ama asıl şarlatanlık kuşkusu uyandıran şey, insanlara (Aristoteles'çi olmayan) yeni düşünme alışkanlıkları kazandırmakla hemen "her tür nevrozun tedavi edilebileceğini, hattâ çoğu insanın zekâsının kendisi gibi bir dehanın zekâ düzeyine yükseltilebileceğini" iddia etmesi. Üstada kalırsa, "hukuktan diş hekimliğine kadar bütün meslekler genel semantik tabanına oturtulmalıymış" ve "ancak kendi düşüncelerinin her yere yayılması dünyayı yıkıntıdan kurtarabilir"miş! (Alın size bir "kurtarıcı" daha! Çoğu zaman kendi kişisel ve aile sorunlarıyla bile başedemeyen insanların "dünyayı kurtarma" hevesine kapılmaları ne kadar ilginç değil mi?) Kontun bu arzusunda çok "ciddî" olduğu anlaşılıyor, zira Chicago Üniversitesi yakınında "Genel Semantik Enstitüsü"nü kurmuş ve burada verdiği öğrencilerini coşturan dersleriyle dünyayı kurtarma girişimini başlatmış.

Mutlaka bu işi nasıl yaptığını merak ediyorsunuzdur, öyleyse kısaca açıklayayım: Konta göre "eğer bir insanın zihnindeki gerçeklik haritası gerçek dünyaya uymuyorsa, o insanın aklından zoru var demektir"[154]. Pek birşey anlamadınız galiba? Öyleyse durun biraz daha açmaya çalışayım. Diyelim ki, "sandalye" denilen bir nesne gördünüz. Aristoteles'e göre, gördüğünüz herhangi bir nesne ya bir sandalyedir, ya değildir. (Buna mantıkta "üçüncü şıkkın olmazlığı" ilkesi deniyor.) İşte Korzybski'ye göre, nesneleri böyle 'x-olanlar' ve 'x- olmayanlar' diye birbirini dışarda bırakan iki kategoriye ayırmak yanlış, hattâ bazan akıl sağlığı bakımından tehlikeli. Neden mi? 'Sandalye' gibi genel terimler bazı bakımlardan birbirine benzeyen, başka bazı bakımlardan da benzemeyen bir sürü değişik nesneyi dile getirir, dolayısıyla bu sözcüğün "kesin bir tanımını" yapmak imkânsızdır, onun için bir nesnenin sandalye olması veya olmaması, sizin 'sandalye'yi nasıl tanımladığınıza bağlıdır. Oysa ne diyor Aristoteles: Belli bir nesne ya sandalyedir, ya sandalye olmayan birşeydir. (Korzybski bundan Aristoteles'in "her genel terimin kesin bir tanımı vardır" gibi yanlış bir varsayımdan kalktığını çıkarıyor ki, yanlış. Ancak bu noktayı tartışmanın sırası değil şimdi.)

İnsanların genel terimler konusunda çoğu zaman -Korzybski'nin haksız olarak Aristoteles'e yüklediği- bu yanlış varsayımdan kalktıkları ve bu yüzden gereksiz tartışmalara girdikleri doğru[155]. ("Gerçek demokrasi nedir?" türünden soruların tartışılması

(154) A.E. s.284

(155) Bu konuda daha ayrıntılı bilgi edinmek için Bk: *Hüseyin Batuhan+ Teo Grünberg: Modern Mantık*, I. Kitap: ODTÜ Yayınları, 1970

buna örnek gösterilebilir.) Ancak hemen herkesin bildiği (dolayısıyla ilk defa Korzybski'nin keşfetmediği) bu olgunun "akıl sağlığı" ile ilgisi ne?

Efendim, bir genel terimin -yerine göre- çok değişik nesnelere uygulanabileceğini (dolayısıyla değişmez tek ve belirli bir anlamı olmadığını) bilmeyen birisi bu yüzden bazen gereksiz genellemeler yaparak ruh sağlığını kaybedebilirmiş. Örneğin, çocukluğunda annesinden çok kötü bir muamele gören bir insan kendi annesine duyduğu nefreti ('anne' sözcüğüne karşı olan bu Aristoteles'çi yaklaşımdan ötürü) bütün annelere teşmil ederek bütün annelerden nefreteder duruma gelebilirmiş ve bu tür nevrozları tedavi için onlara bu hastalıklarının "semantik" nedenleri açıklanmalıymış!

İnsanların (Popper'in "essentialism" dediği semantik bağnazlıktan ötürü) 'demokrasi', 'komünizm', 'din' v.ö. türünden aşırı derecede soyut sözcüklerin anlamı üzerinde boş yere tartıştıkları (hattâ bazen birbirlerinin boğazına sarıldıkları) bir gerçek, ama bu tür bağnazlığın bir akıl hastalığı sayılıp sayılmayacağı sorusu bir yana, semantiğin sınırlarını aşan, çok daha başka (duygusal) kökleri var. Bu nedenle bütün annelerden nefret eden bir nevrozluya 'anne' sözcüğünün her anne için *aynı* anlama gelmediğini, dolayısıyla anneden anneye fark olduğunu anlatarak yardımcı olunabileceğini düşünmek, bana kalırsa, bir başka "düşünme bozukluğu" belirtisi. (Ama dikkat ederseniz 'akıl hastalığı' demiyorum.)

İşin ilginç ve bence "şaşılacak" yönü, genel semantikçilerin toplantılarında "alkolizm, eşcinsellik, kleptomani, kötü okuma alışkanlıkları, kekemelik, migren, nymphomani, iktidarsızlık ve daha bir sürü nevrotik ve psikosomatik hastalıkları tedavi ettiklerini açıklamış olmaları". Korzybski "Aristoteles'çi olmayan" düşünüşün neden tedavi edici etkileri olduğunu da açıklıyormuş kendine göre, ama bu açıklama taraftarlarınca şimdi nöroloji açısından geçersiz sayılıyormuş.

Sözü daha fazla uzatmaya gerek görmüyor ve bu kısmı Gardner'in şu değerlendirmesiyle kapatıyorum:

"Kontun sağlam olan fikirlerinin hiçbir özgün yanı yok. Özgün olduğu yerde ise aklından zoru olduğunu düşünmeniz için yeterince neden var."

Doğru söze ne denir?

(xv) Alternatif Tıp ve Şarlatanlık

"Alternatif Tıp" başlıklı kitabının "Giriş"inde Dr. Stanway şöyle diyor:

"Terim olarak günümüz doktorlarının çoğunluğunun uyguladığı Batı tıbbının ana akımının dışında kalan herhangi bir tıp biçimini ifade eder. Alışılmadık, kenar tıp veya daha aşağılayıcı bir ifadeyle, klasik tıp eğitimi görmüş kişilerce uygulanmadığından, 'şarlatan tıp' olarak da bilinmektedir."[156] Dr. Stanway'ın kendisi bu alternatif tıp yöntemlerinin hemen tümünü onayladığından, hattâ "yararlı" bulduğundan olacak, bu tür yöntemleri "şarlatanlık" töhmetinden kurtarmak için, bunları "ortodoks tıbbın tamamlayıcıları olarak ele almak" gerektiğini belirtmek ihtiyacını duymuş[157]. Alternatif tıp belki ortodoks tıbba "rakip" olabilir, ama ona "karşı" değildir demeye getiriyor. Bana göre, bu yöntemler arasında belki "zararsız", hattâ kısmen "yararlı" olanları da vardır, ama dayandıkları *teorik* temel bakımından tipik şarlatanlık ürünleri olduğu şüphe götürmez. Biraz daha ileri giderek, bu tür yöntemleri geliştiren şarlatanlardan bir bölümünün salt para kazanmak için saf insanları aldatan birer "sahtekâr" olduğunu söyleyeceğim. Niçin böyle düşündüğümü Dr. Stanway'ı eleştirirken yeri geldikçe belirtmeye çalıştım. Burada konuya bilim felsefesi açısından biraz daha açıklık getirmek istiyorum.

Önce burada 'alternatif' sözcüğünün anlamı üzerinde durmam gerekiyor. Pratik hayatta insanı belli bir amaca götüren birden fazla araç olabilir. Örneğin, bir yerden bir başka yere araba, tren, vapur, uçak gibi değişik araçlarla, hattâ yürüyerek veya yüzerek gidebilirsiniz. Petrol, kömür, güneş ve atom enerjileri "alternatif" enerji türleridir. Bu örnekleri istediğiniz kadar artırabilirsiniz.

Teori alanına gelince: bilimde herhangi bir sorunun bir tek doğru cevabı olduğu varsayılır. Buna göre, herhangi bir iddia ya *doğrudur*, ya *doğru değildir*. Klasik Aristoteles mantığında 'doğru değildir' deyimi, 'yanlıştır'la eş-anlamlı sayılıyordu, dolayısıyla "Bir önerme ya doğrudur, ya yanlış" (Üçüncü bir hal yoktur) önermesi (iki değerli) klasik mantığın temel aksiyomlarından biri olarak kabul ediliyordu. Bu yüzyılda bazı mantıkçılar çoğu önermelerin doğruluk değerinin saptanamadığını göz önünde tutarak 'belirsiz' adını verdikleri bir üçüncü "doğruluk-değeri" içeren yeni bir ("üç değerli") mantık sistemi geliştirdiler. Örneğin 'Atatürk 1938'de öldü' önermesi *doğru*, 'Atatürk büyük bir kemancıydı' önermesi *yanlış*, 'Atatürk yaşasaydı, Türkiye şimdikinden çok daha ileri giderdi' önermesi *belirsiz*'dir, zira bu sonuncu önermenin doğruluk değerini saptamak mümkün değildir.

(156) A.E. s.19. Ayrıca s.31
(157) A.E. s.13.

Bilimlerdeki duruma gelince: Gerçek dünyayla (olgularla) doğrudan doğruya ilişkisi olmayan mantık ve matematik gibi bilimlere - teknik adıyla- "formel sistemler" denmektedir. Yukarıda andığım "üç değerli" mantıktan başka "sonsuz değerli" mantık sistemleri kurulmuştur. Kendi içinde tutarlı olmak şartıyla her formel sistem geçerli sayılır. Bunlardan hangisinin olgular dünyasına daha "uygun" olduğu seçtiğiniz olgulara ve güttüğünüz amaca bağlıdır. Örneğin canlı türlerini sınıflandırmak istiyorsanız, "iki değerli" bir mantık sistemini seçmeniz pratik amaçlarınıza uygun düşebilir, ama bilimsel *teorilerin* insanın bilgi edinme uğraşları içindeki yerini belirtmek istiyorsanız, belki çok değerli bir mantık sistemi seçmeniz daha uygun düşebilir, zira bilindiği gibi, hiçbir teori, adı üstünde, kesinlikle doğrulanamaz, ancak bir dereceye kadar *pekiştirilebilir*. Yalnız teorilerin olgusal sonuçlarından herhangi birinin *doğrulanması* söz konusu olduğunda gene *iki değerli* mantığa başvurulduğunu unutmamak gerekir.

Mantıkta olduğu gibi matematikte de 19. Yüzyılda "alternatif" formel sistemler geliştirildi. Lobaçevski, Bolyai ve Riemann adındaki matematikçilerin geliştirdiği "Euklides'çi olmayan" geometriler bunlara örnek gösterilebilir. İşin ilginç yanı, başlangıçta salt formel, dolayısıyla gerçek dünyayla ilişiksiz görünen bu sistemlerden birinin (Riemann geometrisi) Einstein tarafından fiziğe uygulanmış olması.

Şimdi gelelim asıl sorumuza: "Ortodoks" (bilimsel) tıp dışında ve ondan farklı ("alternatif") bir tıp olabilir mi? Aslında burada "alternatif tıplar"dan söz etmek gerekiyor, zira Dr. Stanway'dan öğrendiğimize göre, 135 çeşit alternatif tıp varmış. Konuya yüzeysel bir şekilde yaklaşan bir insan, "piyasada bin bir çeşit taşıt aracı var, neden - her biri geçerli- türlü türlü teşhis ve tedavi yöntemi olmasın?" diye düşünebilir. Ancak tıbbın bir "bilim" olduğunu (hiç değilse bir "bilim" olma iddiasında olduğunu) unutmamamız gerekir. Öyle olunca da "bilimsel" yöntemleri "bilimsel olmayan" (veya "bilim dışı" olan)lardan, şöyle ya da böyle, ayırdetmemiz gerekiyor. Tıp (mühendislik gibi) aslında *pratik* bir amaca yönelik olmakla birlikte, *teorik* bir temeli olan bir bilimdir ve bu temeli ona -başta fizik ve kimya olmak üzere- biyoloji sağlamaktadır. Nitekim, bugünkü aşamada "moleküler" biyoloji tıbbın temel disiplini haline gelmiş sayılabilir. Moleküler biyolojinin genetik, fizyoloji ve immünolojiye yepyeni ufuklar açtığını, dolayısıyla farmakolijiye yol gösterdiğini biliyoruz. Sözün kısası, modern tıp "deneme ve yanılma" aşamasını çoktan gerilerde bırakmış, gerek teşhiste gerekse tedavide en du-

yarlı aygıt ve makinalarla iş gören, gittikçe artan bir ölçüde bilgisayarlarla çalışan, "sağlık mühendisliği" diyebileceğimiz "güvenilir" bir bilim halini almıştır. Bütün bu nedenlerle bugün nasıl "alternatif" bir fizikten veya biyolojiden sözetmek anlamsızsa, alternatif bir "tıp"tan sözetmek de yersizdir.

Her bilimde birbirinden oldukça farklı "teoriler" öne sürüldüğü bilinmektedir. Örneğin, bugün bile fizikte ışığın ne tür bir olay olduğunu açıklayan iki farklı teori vardır: Dalga teorisi ve parçacık teorisi. Uzun süre bu iki teorinin "bağdaşmaz"(158) olduğu düşünülmüşse de, bugün (en çok da Niels Bohr'un etkisiyle) bu görüş terkedilmiş, bunlardan birincisinin bir kısım ışık olaylarını, ötekisinin başka bir kısım ışık olaylarını açıkladığı, bu nedenle bu teorilerin birbirini *tamamladığı* kabul edilmiştir. Ancak bilimlerde hâlâ da bağdaşmayan teoriler vardır, dolayısıyla (iki değerli bir mantık çerçevesi içinde) bunlardan hangisinin *gerçeği yansıttığı* tartışma konusu olmakta devam etmektedir. Çok küçük bir ihtimalle de olsa, bunlardan da bazılarının "tamamlayıcı" (complementary) olduğu meydana çıkabilir. Ancak öyle de olsa, bilimde teorilerin "işkembeden atma" olmadığı unutulmamalıdır. Kaldı ki, bir teorinin doğruluğunu saptamada hangi yöntemlerin kullanılması gerektiği, ayrıca teorinin ne zaman doğru sayılabileceği konusunda bilim adamları arasında (açık veya örtük) bir uzlaşma vardır. Bir de şu noktayı akıldan çıkarmamak gerekir: Bugün bütün bilimlerde muazzam bir olgusal gerçekler birikimi oluşmuştur, o kadar ki (evrenin, hayatın, bilincin, v.b, *başlangıcı* gibi sorunlar bir yana bırakılırsa) doğa yasalarının hemen hepsi bilinmektedir. Nitekim öyle olmasaydı, bilimin (genellikle "mühendislik" dediğimiz) *pratik* uygulamaları da olamazdı. Uzay teknolojisinden gen teknolojisine kadar bütün modern teknolojiler doğruluğundan şüphe edilmez teorik bilgilere (olgusal gerçeklere) dayanıyor.

Bugün tıp uzay teknolojisi kadar kesin ve güvenilir bir sağlık mühendisliği değil elbet, olması da mümkün değil. Ancak bundan çeyrek yüzyıl öncesine kıyasla bile neredeyse inanılmaz gelişmeler kaydetmiş bulunuyor. Nitekim, kanser de dahil, sırrı çözülmemiş hastalık kalmamış gibi, durmadan da yeni yeni teşhis ve tedavi yöntemleri geliştiriliyor. Eğer bugün nedenleri tam açıklanamamış, dolayısıyla tedavi yolları bulunamamış bir kaç hastalık kalmışsa, bu noksanların yakın bir gelecekte gene "ortodoks" tıp adamları

(158) İkisi birden doğru olamayan, ancak yanlış olabilen önermelere "bağdaşmaz" diyoruz. 'Atatürk 1880'de doğdu' ve 'Atatürk 1890'da doğdu' önermeleri gibi. Aynı zamanda doğru olan bütün önermeler "bağdaşık"tır.

tarafından giderilebileceğinden emin olabilirsiniz. Sözün kısası, bir tek fizik ve bir tek biyoloji bilimi olduğu gibi, bir tek tıp vardır, o da bilimsel veya "ortodoks" diye nitelendirdiğimiz tıptır, dolayısıyla bu çerçeve dışına çıkan herkes "şarlatan" kategorisine girer. 'Kenar tıp', yok 'alternatif tıp' deyimlerini kullanarak bu uğraşlara saygınlık kazandırmaya çalışmak boşunadır. Gerçi böylece bilimsel olanla olmayanı zaten ayırdedecek durumda olmayan saf ve bilgisiz insanları aldatabilirsiniz, ama aklı başında olanları kandıramazsınız, zira tek bir "tıp bilimi" vardır ve bu bilimin alternatifi, üstelik yüzden fazla alternatifi olamaz. Düşünün ki, yumurta pişirmenin bile pek fazla alternatifi yoktur.

Bilindiği gibi, 'ortodoks' deyimi ilkin din alanında kullanılmış olan bir deyim[159]. Zamanla aynı deyim politik, hattâ ekonomik öğretilere de uygulanır oldu. Buna da şaşmamalı, zira işin içine büyük ölçüde değer yargılarının (dolayısıyla "özlemsel düşünüş"ün) karıştığı bu tür öğretilerde çoğunluk salt kendilerinin doğru yolda olduğuna inandığı için, azınlıkta kalan görüş veya yorumları bir çeşit "düşünsel sapıklık" gibi göstermek ister. Azınlıkta olanlar da çoğunluğun tutucu, yeniliğe kapalı, hattâ "hoşgörüsüz" olduğunu vurgulamak için muarızlarını "ortodoks" diye nitelendirerek küçük düşürmeye çalışırlar. Nitekim, "alternatif tıp"çılar da kendi görüşlerinin "yasal" veya "saygın" olduğunu ima etmek için bu stratejiye başvuruyorlar. İdeolojilerin alternatifleri vardır, ama bir bilim dalı olan tıp (özellikle bilimselliğin ölçüt ve kurallarına bağlı kaldığı sürece) alternatif tanımaz, tanımadığı için de onu "ortodoks" diye nitelendirmeye kalkmak kaba bir aldatmacadır.

"Alternatif tıp" uygulamalarını "bilim dışı" yapan nitelikleri şöyle özetlemek mümkün:

1. Hastalıkların nedenleri konusunda herhangi bir *teorik açıklama* yapmadan veya tümüyle spekülâtif- metafizik açıklamalara dayanarak onları ne idüğü belirsiz yöntemlerle tedaviye kalkmaları.

Daha önce de belirttiğim gibi, insanlar yakın zamanlara kadar hastalıkların nereden kaynaklandığını veya nasıl oluştuklarını an-

(159) Türkçe "doğru kanı" (Yun. 'orthodoxa') anlamına gelen bu deyim başlangıçta Hristiyanlıkta çeşitli mezheplerin başgöstermesi üzerine Katolik Kilisesinin temsil ettiği görüşü dile getiriyor, *ana* veya *ilk* öğretiden ayrılanlara "heterodoks" (başka inançlı) deniyordu. Özellikle 12-13. yy.da Avrupa'da birbiri ardına birçok tarikat ortaya çıkınca, doğru-inançtan uzaklaşanlara 'heretik' (sapkın-inançlı) denmeye başlandı. 'Ortodoks' deyimi ayrıca bugün (Katoliklikle Protestanlığın yanı başında) en büyük Hristiyan mezheplerinden birinin adı durumunda. Aslında bu mezheplerden her biri salt kendisinin "ortodoks" olduğu, yani İsa'nın öğretisini temsil ettiği iddiasındadır.

lamadan, dertlerine çare aramışlar, bunun için de koca karı ilâçları ile deneme ve yanılma yöntemleri kullanmışlardır. Ancak o günler çok gerilerde kaldı. Gerçi bugün de tam açıklanamayan hastalıklar var, ancak bunların tedavileri için uygulanan yöntemlerin etkili olup olmadıkları "kontrollü deneyler" aracılığıyla denetlenmektedir. Buna karşılık, alternatif tıpçılar -sanki bu arada tıp diye bir bilim kurulmamış gibi- ne teorik, ne gözlemsel bir temeli olmayan, tümüyle "işkembeden atma" yöntemlerle hastalıkları tedavi etmeye devam ediyorlar. "Kontrollü deneyler" yapmak da hiç işlerine gelmiyor, zira bu tür deneyler yapmaya kalkarlarsa yöntemlerinin fos çıkacağından eminler. Dr. Stanway'a sorarsanız, "buna ayıracak vakitleri yok" (s.32). Hem buna ne gerek var, "eğer bir tedavi etkiliyse etkilidir" (s.21), "uygulayıcıları sonuçlarını her gün gördükleri bu terapilerin işe yaradıklarını *biliyorlar*, fakat bunu *kanıtlamanın neredeyse imkânsız olduğuna inandıklarından* anektodvari raporlarla yetiniyorlar" (s.32). Buradaki tutarsızlığa bakın: Kanıtlanamayan birşey nasıl "bilinebilir"? O zaman "aldanma" ve "aldatmaca"yı bilgiden nasıl ayırdedeceğiz? Alternatif tıpçıların birşey "bildikleri" falan yok, birşey biliyoruz sanıyorlar ve birşey bildiklerine saf insanları inandırıyorlar, hepsi bu!

2. Bir ve aynı hastalığın birbiriyle hiçbir şekilde bağdaşmayan ve birbiriyle uzaktan yakından ilişkisi olmayan ayrı yöntemlerle tedavisi mümkün mü?

Sık sık başağrısından şikâyet eden dört kişi düşünün. Bunlardan A bir akupunkturcuya, B bir radyesteziste, C bir osteopata, D de bir homeopata gitsin ve dördü de -varsayım bu ya- sonunda başağrılarından kurtulsun. Şimdi, "bilimsel" tıp anlayışına göre, başı ağrıyan bir kimseyi iyileştirebilmek için önce şikâyetinin nereden kaynaklandığını anlamak gerekir. Bu anlaşılmadığı sürece hastalığı kökünden tedavi etmek mümkün değildir, ancak hastaya başağrılarını geçici olarak dindiren (yani uyuşturan) ilâçlar verilebilir.

Şimdi, başağrılarından büyük bir bölümünün bazan kafatası içindeki organları (beyni), bazan da kafatasını örten veya çevreleyen dokuları besleyen atar-damarların -şu veya bu nedenle- aşırı derecede gerilip genişlemesinden kaynaklandığı biliniyor. Sık sık görülen başağrılarına daha çok kafatası dışındaki dokular yol açarmış, bunların da başlıca altı kaynağı varmış. Burada bunların ayrıntılarına girecek değilim, ancak bütün başağrılarının %90'ının kafatası dışındaki arterlerin gerilmesiyle veya yüz ve boyun kaslarının sürekli kasılması ve istediğini elde edememe, içerleme, endişe, yorgunluk veya depresyon gibi ruhsal durumlarla birlikte ortaya

çıktığını bilmekte yarar var. Böylece kişinin yaşam şartlarıyla duygularının başağrısının doğuşunda önemli bir payı olduğu anlaşılıyor. Duygu hayatındaki bozukluk veya sarsıntılar atar damarları etkileyerek kaslarda ağrılara yol açıyor olmalı. Bu tür doku anormalliklerinin olmadığı yerde başağrısı çok nadiren görülüyormuş[160]. Sizin anlayacağınız, başağrısı tipik bir psiko-somatik rahatsızlık.

Bu kısa açıklamadan sonra tekrar hipotetik hastalarımıza dönebilirim. Bunlardan her biri ötekilerden büsbütün farklı bir tedavi görüyor ve sonunda hepsi başağrısından kurtuluyor! Şimdi düşünün: *Akupunkturcu* A'nın vücudunun çeşitli noktalarına iğneler batırıyor, *radyestezist* önce B'nin başı üstünde bir sarkaç sallandırıyor ve sarkacın hareketine göre bir ilâç listesinden gerekli ilâcı seçiyor, *osteopat* C'nin omurgasının omurları üzerinde parmaklarını dolaştırarak yerinden oynamış kemikcikleri (sözümona) yerlerine yerleştiriyor, *homeopat* ise sadece D'nin şikâyetlerini dinliyor ve başağrısına iyi geldiği daha önce saptanmış olan bir ilâçtan yok denecek kadar küçük bir doz veriyor kendisine, derken bütün hastalar iyileşiyor. "İster inan, ister inanma!" Burada uygulanan tedavi yöntemlerinden hiçbirinin "bilimsel" açıklaması olmadığına göre, geriye bir tek akla yakın açıklama kalıyor: *Kendi kendine telkin* (auto-suggestion)! Başağrılarının bir çoğu psiko-somatik olduğuna göre, her hasta gördüğü tedaviden iyileşeceğine inandığı için ruhen rahatlamış ve güçlenmiş olabilir, bu da iyileşmesine (bazı hallerde de iyileşmiş olduğu sanısına kapılmasına) yolaçabilir.

Yalnız, unutmayın, ben burada *varsayım gereği* "iyileşen" dört hastadan söz ettim, oysa alternatif tıp yöntemleriyle iyileşenlerin tedavi görenlere oranının ne olduğunu bilmiyoruz, zira şarlatanlar sadece başarılarından sözederler. Bunlara başvuranlar ise daha çok iyileştikleri ve iyileştiklerini sandıkları zaman bu durumu tanıdıklarına bildirirler. Bu konuda karar veremeyenler de vardır. Ancak şarlatanların (sözde) başarılarının asıl nedenleri şunlardır: (Bunu Dr. Stanway'ın kendisi söylüyor) İnsanların % 80'i şu hastalıklardan şikâyetçidirler: 1) Kendi kendine iyileşenler, 2) Kronik hastalıklar, 3) Psikolojik kökenliler[161]. Herhalde birinci öbekten olanlar ço-

(160) Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için, Bk: *E. Brittannica*, 1987, vol. 5, s.777

(161) Bk: A.E. s.14. Dr. Stanway modern tıp doğmadan önce de (1-3) den rahatsız olan hastaların "hiç de fena tedavi edilmediğini" söyleyerek baklayı ağzından kaçırıyor. Bk. s.20. Bu üstada göre, "en iyi alternatif tıp terapilerini ele alıp güzel bir şekilde *teknolojik* tıpla birleştirmeli" imiş (s.31)! Böylece bu terapilerin hiç değilse ortodoks tıbba yardımcı olacağını, onu "tamamlayacağını" ima ediyor.

ğunluğu oluşturuyor (bunlardan bazılarının insan farkında bile olmayabilir). Son öbektekilerin moralle olan yakın ilişkisine daha önce dokunmuştum. Kronik hastalıklardan da çoğunu istirahat, bakım, rejim, ekzersiz gibi ilâçsız yöntemlerle tedavi etmek mümkün. Dikkat ettiyseniz, alternatif tıpçıların büyük çoğunluğu mikrobik, virütik, ameliyat ve transplantasyon gerektiren hastalıkları tedavi etmeye pek kalkışmıyorlar. Nedeni açık: Bu tür "akut" hastalıklarda gözboyacılık pek sökmüyor!

Dr. Stanway'ın alternatif tıbbı şarlatanlık töhmetinden kurtarmak için söylediği şu söz üzerinde durulmaya değer:

"*Marjinal tıpta da, ortodoks tıpta rastlanabildiği gibi, şarlatanlar mevcuttur.* Alternatif tıbbın hangi dalını ele alırsak alalım *konuya gölge düşürücü* her türlü görüşe rastlanmaktadır."(162) (Altını ben çiziyorum!)

Bilmem burada Dr. Stanway'ın başvurduğu ince taktiğin farkında mısınız? Aklınca saf okuyucunun kafasında bir kavram kargaşası yaratarak alternatif tıp yöntemlerine saygınlık kazandıracak! Efendim, ortodoks tıpta da şarlatanlara rastlanıyormuş, dolayısıyla marjinal tıpta rastlanması çok doğalmış. Oysa ortodoks tıp uygulayıcıları arasında şüphesiz yeteneksiz, bilgisiz, sorumsuz, hattâ düpedüz sahtekâr hekimler vardır, ama "şarlatanlar" olması sözcüğün tanımı gereği imkânsız! Nitekim, işin başından beri defalarca belirttiğim gibi, "şarlatan" deyimi ortodoks tıp mensuplarının her türlü "bilim dışı" teşhis ve tedavi yöntemlerine başvurarak insanları aldatan kişilere uyguladıkları bir terim olup genellikle bütün "alternatif" tıp uygulamaları bu terimin kapsamı içine girer. Alternatif tıp mensuplarının birbirlerini şarlatanlıkla suçlamaları çok doğal, ama herhangi bir kimsenin dışarıdan bakarak bunlar arasından sadece bir bölümünü şarlatan diye nitelendirmesi pratikte mümkün değil. Bu nedenle ben Dr. Stanway'ın bu ayrımı neye dayandırdığını anlamaktan âcizim. Kendisi kitabında 135 değişik alternatif tıp olduğunu söylüyor ve bunlar arasından sadece 33 tanesini inceliyor. Yoksa geri kalanlarını mı "şarlatanlık" sayıyor? Neye dayanarak?

Dr. Stanway'ın incelediği hemen her "kenar tıp" dalı hakkındaki görüşü *olumlu*. Sık sık şu sözle bunu belirtiyor: "Nasıl etki yaptığını bilmiyoruz, ama işe yarıyor."(163) Bu lâfın gerisinde şöyle bir

(162) Bk: A.E. s.40-41.

(163) Bk: A.E. s.49 (Akupuntur), s.67 (Alexander tekniği), s. 82 (Aromaterapi), s.10((Bach ilâçları), s.133 (Biyokimya), s.143 (Hipnoterapi), s.153 (Homeoterapi), s.162 (Makrobiyotik), s.188(Negatif İyon Tedavisi), s.196 (Orgon tedavisi), s.205 (Osteopati), s.207 (Örüntü Tedavisi), s.219 (Piramit Tedavisi), s.233 (Rad-

varsayımın yattığını sanıyorum: "İşe yaradığına göre doğru olmalı!" Gerçi bilimde de başarılı teknolojik uygulamalar teorik bilgileri pekiştirmeye yarayan faktörlerdir. (Örneğin uzay teknolojisi Newton'un hareket ve çekim yasalarını doğrulamış sayılır.) Ancak bu yasaların her defasında doğrulanması şarttır. Nitekim, teknolojik bir uygulamada herhangi bir başarısızlıkla karşılaşıldığında, ya bir hesap hatası, ya da teknik bir arıza aranır ve bulunur. Alternatif tıpta bu mümkün mü? Burada uygulamada başarı daima uygulayıcının ustalığına, başarısızlık ise ya hastanın inançsızlığına, ilgisizliğine veya düpedüz "şanssızlığına" yorulur. Her alternatif tıp dalında "konuya gölge düşürücü" her türlü görüşe de rastlanmaktaymış! 135 çeşidi olduğu anlaşılan[164] bu tür tıp dallarında hangi görüşün, nasıl "konuya gölge düşürdüğünü" anlamak mümkün mü? Üstelik hemen hiç birinin "nasıl etki yaptığı" bilinmezken?

Dr. Stanway'ın alternatif tıp dallarını "şarlatanlık" töhmetinden kurtarma çabaları boşuna. Her lâfından anlaşıldığı gibi, kendisi de bir "meta-şarlatan" zaten! Bu nedenle "alternatif terapilerin her şeyden çok gereksinim duyduğu şey gerçekten de işe yaradığını herkese ispat etmeye yarayacak düzenli klinik araştırmalardır" lâfı da sadece retorik bir anlam taşıyor[165]. Klinik araştırmaymış! Eğer alternatif tıpçılar gerçekten bu tür bir ihtiyaç duysalardı, ortodoks tıp adamlarından bir farkları kalmazdı. Dediğim gibi, bir uygulamanın gerçekten işe yarayıp yaramadığı ancak "kontrollü deney"lerle saptanabilir. Bu tür deneyler ise ancak bilimsel kafa yapısında olan insanların harcıdır. Kaldı ki, bu tür deneyler yapmak hiçbir zaman alternatif tıpçıların işine gelmez. İnsan bile bile bindiği dalı keser mi?

Dr. Stanway kitabında "alternatif" tıp terapileri arasından "daha çok belirgin bir geçmişi ve *umut verici bir geleceği* olan ya da *kendine göre cazibesi olanların* üzerine eğildim. Mesela *idrar tedavisinin*(!) geniş kullanım alanı bulacağını sanmadığım gibi *mücevher tedavisi-*

yestezi), s.253 (Radyonik), s.267-68 (Renk Tedavisi). Bilimsel tıbbın temel özelliği "araştırma" ile işe başlamasıdır. Ancak teorik araştırmalar olumlu bir sonuç verirse pratik uygulamaya geçilir. Kenar tıpta işe uygulama ile başlanır ve daha işin başında uygulamanın "olumlu" sonuç vereceğine *a priori* olarak inanıldığı için hiçbir zaman araştırma ihtiyacı duyulmaz.

(164) 1973'de toplanan "Dünya Alternatif Tıp Kongresinde" bu sayı saptanmış. Bk. A.E. s.9

(165) Bk: A.E. s.32. Bu zaten bir çok defa tekrarladığı şu sözle de çelişiyor: "Bütün diğer kenar tıp metodlarında olduğu gibi, pratisyenler hünerlerini kullanmakta öylesine meşguldürler ki, *araştırmaya vakit bulamamaktadırlar*." (A.E. s.299) (Altını ben çiziyorum)

nin (!) Batı'da, sağlık korunmasında bir paya sahip olma şansını da az görüyorum"[166] diyor. Kendisinin incelediği, övdüğü ve "umut verici bir gelecek" vâdettiğine inandığı terapiler bile öylesine abuk sabuk şeyler ki, "sidik" ve "mücevher" terapisiyle benzerlerinin ne menem uygulamalar olabileceğini kolayca tahmin edebilirsiniz. Dikkat ettiyseniz, bunlardan söz ederken bile küçültücü bir deyim kullanmıyor, sadece bunların pek fazla kullanım alanı bulamayacağını düşündüğü için onları anmıyor. Besbelli ki, onu ilgilendiren sadece "başarı", sizin anlayacağınız, halkın herhangi bir nedenle belli bir uygulamayı benimsemesi. İnsanların ne kadar kolaylıkla "aldatılabileceği" gerçeğini neredeyse görmezden geliyor!

Bu arada bir de aklınca "ortodoks" tıbbı eleştirmeye, hattâ bazan suçlamaya kalkması yok mu? Alternatif terapiler "Batı'da tabiiliğe doğru olan genel bir eğilime" cevap veriyormuş, oysa "Batı tıbbı bir türlü sonu gelmeyen ve gittikçe daha ürkünç olan ortodoks tedavi metodlarıyla çalışmasına devam ediyor"muş. Halk "kişiye göre tedavi" metodundan yana imiş, oysa bilimsel tıp işin "tesisatçılığına"(!) önem veriyormuş, "hastalarına son derece karmaşık fiziksel ve ruhsal varlıklar olarak" yaklaşmıyormuş![167] İncelediği terapiler "tıbbî ve bilimsel çevrelerden ciddî olarak ilgilenmeyi haketmekte"imiş, ayrıca "bu terapilerden bazıları birçok kişinin farkında olduğundan fazla tavsiye edilmeye lâyık"mış[168].

Batı tıbbı insan ömrünü uzatmada da pek bir katkıda bulunmamışmış. "Modern tıbbın, hastalıkları önlemede, daha iyi yaşam koşullarının, iyi meskenlerin, küçük ailelerin ve diğer toplumsal gelişmelerin yaptığı katkıya oranla çok az şey başardığı gerçeğini kabul etmeli" imiş[169]. Bunları bir tıp doktoru söylüyor. Avrupa nüfusunun üçte birini tek başına yok eden bir veba salgınını hatırlamak bile bu sözlerin saçmalığını anlamaya yeter. Ancak bu sayın doktor bu basit gerçeği bile unutmuşçasına, "günümüzün bütün iyi doktor ve hemşirelerinin de onaylayacağı gibi öldürücü bulaşıcı hastalıkların çoğunluğu da kendilerini tedavi edecek ilâçların bulunmasından yıllar önce hızlı bir şekilde yok olmaya yüz tutmuştu"[170] diyebilmektedir. Bir bulaşıcı hastalığın kendiliğinden yok

(166) A.E. s.9 (Altını ben çiziyorum!)
(167) A.E. s.9-10, 21
(168) A.E. s.11
(169) A.E. s.16
(170) A.E. s. 17 *Stern* dergisinin bir araştırmasına göre, malarya, Hepatik B, AİDS, uyku-hastalığı, verem, kızamık, hattâ veba gibi -bir bölümünün kökünün kazılmış olduğu sanılan- bir çok hastalığın bugün bile dünyanın pek çok ülkesinde tehlikeli boyutlarda varlığını sürdürdüğü anlaşılıyor. Bk. 1993, sayı: 5.

olduğu nerede görülmüş? Tarihte buna tek bir örnek bile bulmak mümkün mü? Düşünün ki, bugün bile dünyanın bir yerinde yeni bir salgın başgösteriyor ve kısa bir zamanda milyonlarca insanı alıp götürüyor.

İlâç kullanımından kaynaklanan hastalıklar da ortodoks tıbbın insanlığın başına açtığı bir başka belâ, sayın doktora göre: "Bu duruma bir alternatif bulmanın zamanı gelmiş"miş! Bir de, efendim, "insanlar modern tıp için çok ağır bir bedel ödüyorlar"mış[171]. İleri Batı toplumlarında hastalık sigortasının hemen tüm tedavi masraflarını karşıladığını unutmuş gibi (üstelik kendisi de İngiliz!), bunu bile aklınca modern tıbbı gözden düşürmek için bir argüman sanıyor. Hem alternatif tıp uzmanları insanları çok mu ucuza tedavi ediyorlar? "Alternatif tıp metodları, eğer etkin olarak kullanılırsa (?) problemin cevabı olabilir"miş[172]. Zaten "modern tıbbın yapabildiği bazı akut hastalıkları ve enfeksiyonları tedavi etmek ve geniş ölçekte belirtileri ortadan kaldırmak değil mi?"[173] Kaldı ki, hayatın "bir başka boyutu" da varmış: Duyu-ötesi! Bundan dolayı insan "gözlem ötesi" dünyadaki "zaman ve uzayı aşan" etkilere de maruzmuş[174]. "Hastalıkların büyük bir kısmı ise dünya ötesi arızalardan kaynaklanmakta" imişler! "Eğer genelde bilime, özelde de tıbba yalnızca akılla yaklaşmanın istenen cevapları sağlamadığını farzedersek, gelecek yüzyıl fizikötesi duyularımızın yeniden uyandığı bir dönem olacaktır... Öyle sanıyorum ki, rasyonel insan çağından çıkıp daha yüksek bir düzlemde olan duyu ötesi insana doğru gidiyoruz."[175] Bilmem bu zatın resmen kafayı üşütmüş biri olduğunu anlamanız için daha devam etmeme gerek var mı? Kitabı baştan aşağı bu tür hezeyanlarla dolu. Bir de "ruhçu bir şarlatan(= psychic quack) sayılmamasını" rica ediyor okuyucudan![176] Sevsinler!

Galiba tıbbî şarlatanlıklardan gereğinden fazla söz ettim. Ancak, bizi çok daha yakından ilgilendirdiği için son on yıl içinde bizde de boy gösteren iki şarlatandan-hem de uzunca- söz etmeden geçemeyeceğim. Daha önce de belirttiğim gibi, bizim şarlatanlarımız bundan önce incelediğimiz bir çoklarına kıyasla zemzemle yıkanmış sayılır. Gene de bize de bulaşmaya başlayan bu şarlatanlık hastalığına karşı halkımızı uyarmak bakımından bu bölümün gerekli olduğuna inanıyorum.

(171) A.E. s.18
(172) A.E. s.19
(173) A.E. s.20
(174) A.E. s. 28
(175) A.E. s.29
(176) A.E. s. 30

c) Bizim şarlatanlarımız

Belki de bugüne kadar teorik bilim dallarından birinde çok önemli bir buluş yapmış veya uygulamalı bilimlerden (mühendislik, tıp, tarım gibi) birinde çığır açıcı yeni bir alet, makina veya yöntem geliştirmiş bir bilim adamımız çıkmamıştır, ama bu son yıllarda modern tıbbın üzerinde en çok çalıştığı bir dalda, kanser tedavisinde, "mucizevî" bir ilâç buldukları iddiasıyla ortaya çıkan en azından iki "şarlatan" yetiştirdiğimizi söyleyebilirim[177]. Bunların başında herkesin tanıdığı bir kişi, Dr. Özel geliyor. İkincisi ise bir kimya profesörü: Dr. Büyükkoca! Yakınlarda Prof. Dr. Güven'in yayınladığı bir yazıdan öğrendiğimize göre, "bugün ortada hiçbir müspet sonuç yoktur." Kitabımın başında da belirtmeye çalıştığım gibi, bir insanın başarılı olup olmaması onun "şarlatan" olup olmaması bakımından hiçbir önem taşımaz, zira çok büyük bir bilim adamı herhangi bir iddiasında yanılabileceği gibi, dünyanın en büyük şarlatanının dedikleri "kazara" doğru çıkabilir. Başka bir deyişle, bir insana "bilim adamı" ünvanını verirken onun hayatının başından sonuna kadar tüm davranışlarını gözönünde tutarız. Aynı şey "şarlatanlar" için de geçerli. Hayatlarını tümüyle bilimsel araştırmaya adadıkları halde, bilime büyük bir katkıda bulunamamış ve bu yüzden unutulup gitmiş binlerce insan vardır. Bunların yeni bir "bilgi" üretme tutkusu özlemlerinin gerçekleşmesine yetmemiş olsa bile, yeni birşeyler öğrenme, hele araştırma heyecanı onları manen tatmin etmeye yetmiş olmalı ki, hiçbir zaman alçakgönüllülüğü elden bırakıp temelsiz iddialarla ortaya atılmamışlardır. Daha önce de belirtmeye çalıştığım gibi, gerçek bilim adamı için önemli olan yeni bir doğruyu kimin bulduğu değil, insanoğlunun kafasını uğraştıran herhangi bir sorunun çözüldüğünü görmektir. Elbet her bilim adamı birşeyler yaratmak ve yarattıklarıyla övünmek ister, hattâ bu yüzden bilim adamları arasında da - yeni bir buluşun ilkin kimin tarafından yapıldığı konusunda- bazan sert ve kırıcı tartışmalar, hattâ karşılıklı suçlamalar olur, ama şarlatanlık bambaşka birşeydir. Şarlatan hiçbir şekilde haketmediği bir şan ve ünün peşindedir.

(177) Prof. Dr. Kâzım Cemal Güven'in *Cumhuriyet*'in eki *Bilim ve Teknik* gazetesinin 21 Aralık 1991 günkü 249. sayısında çıkan "Aspirin Çıkan Kanser İlacı" başlıklı yazısından, Mersin'de bir hekim eczacı ikilisinin de yeni bir kanser ilâcı bulmuş olduklarını öğreniyoruz. Bu konuda bir bilgim olmadığı için bu kişileri konumuzun dışında bırakıyorum. Ancak, Prof. Güven'den bu kişilerin de şarlatan oldukları anlaşılıyor. (Bk: s.3)

(i) Dr. Özel'in hikâyesi
Dr. Özel bir şarlatan mı?

Kitabımın "Şarlatanlık Nedir?" başlığını taşıyan birinci bölümünde bu kişilerde rastlanan belli başlı özelliklere bir bir değinmiştim. Bunların hemen hepsine Dr. Özel'de de rastlandığını - çoğu zaman kendi söylediklerine dayanarak- göstermeye çalışacağım.

İsterseniz önce Dr. Özel'in kimliğini ve yetişimini ele alalım. Bilindiği gibi, kendisi eski bir operatör. Bir operatör olarak başarısı hakkında birşey bilmiyorum. Ancak konumuz açısından bunun bir önemi yok, zira kendisi çok başarılı bir operatör bile olsaydı, uzmanlık alanıyla hemen hemen hiçbir yakınlığı olmayan bir tıp alanında at oynatmaya kalkıştığı için, bilimsel açıdan kendisini değerlendirmemizde bunun "olumlu" bir etkisi olmayacaktı. Kaldı ki, insanda kendisinin şarlatan olduğu kuşkusunu ilk uyandıran da, onun çok büyük uzmanlık gerektiren bir alana el atmış olması. En basit becerilerin bile uzunca bir öğrenme ve yetişme dönemi gerektirdiği çağımızda bir insan nasıl olur da hiç anlamadığı bir konuda böylesine "inanılması güç" bir iddiayla ortaya çıkabilir? Besbelli ki, Dr. Özel'in en basit "bilgi ahlâkı" kurallarından haberi yok. Bu kuralları tanımak ve uygulamak için insanın "bilimsel araştırma" denen çalışmalara uzun süre, hem de özveriyle katılmış olması gerek. Pratisyen bir operatör olduğu anlaşılan Dr. Özel'in bu tür çalışmalara katıldığına dair elimizde herhangi bir bilgi yok. Belki bu kuralları teorik olarak, yani mantık, metodoloji, bilim tarihi ve bilim felsefesi okuyarak da öğrenmesi mümkündü. Ancak bizde bu konular ya hiç okutulmadığı, ya da çok kötü okutulduğu için, Dr. Özel'in bu bakımdan da - pek çok yüksek eğitim görmüş benzerleri gibi- sıradan adamdan pek farklı bir durumda olmadığı anlaşılıyor. Belki uzmanlaşmanın bilimde yeni bir bilgi üretebilmek için şart olduğunu anlamamış olmasını bu bilim ahlâkı konusundaki umursamazlığının nedeni olarak yorumlayabiliriz. Ama en basit ahlâk, hattâ hukuk kurallarını pervasızca çiğnemiş olmasını bağışlamanız mümkün mü? Düşünün ki, kendisi Hippokrates yemini etmiş bir doktor, dolayısıyla bir "ilâç" ne demektir, nasıl geliştirilir, uygulanmadan önce ne gibi testlerden geçirilir, bütün bunları bilmemesine imkân yok. Her insan gibi, bilmezlik edemeyeceği bir husus da mesleğiyle ilgili etik yasalarıdır ve bunlar arasında devletin yetkili makamlarından gerekli izin alınmadan herhangi bir maddenin ilâç diye kullanılamayacağı konusundaki yasa gelir. Bir bakkal dükkânı açmak için bile bir sürü izin almak gerekirken, eski bir operatör -

doktorluk titrini kötüye kullanarak- yetkili makamlardan izin almadan "ilâcım" dediği ne idüğü belirsiz bir sıvıyı yüzlerce hasta üzerinde nasıl deneyebilir? Gerçi ilâçları da - başka birçok şey gibi- insanlar bulur veya geliştirir, ama bir maddeye "ilâç" titrini vermek onu bulanın veya bulanların yetkisinde değildir. Nasıl herhangi bir iddiaya "bilgi" adını vermek bütün bilim topluluğunun onayını gerektiriyorsa, aynı şekilde bir maddeye "ilâç" diyebilmek için de yetkili makamların onayını almak gerekir. Dr. Özel ise aklına esen bir fikirden hareket ederek, bu fikrin doğruluğunu denetlemeye bile gerek görmeden, "ilâcım" dediği ekstreyi "hastalarına" uygulamakta hiçbir sakınca görmemiş. Kaldı ki, bir "operatörün" kanser hastalarından "hastalarım" diye sözetmeye bile hakkı yoktur. Bu nedenle Dr. Özel yalnız "bilim ahlâkı" yasalarını değil, bildiğimiz, her yurttaşın saymakla yükümlü olduğu sosyal ahlâk yasalarını da çiğnemiştir. Bu davranışının karakter yapısıyla ilgili nedenlerine yeri geldikçe değineceğim. Ancak, hemen şunu belirteyim ki, ahlâkî anlamda "dürüstlüğün" bilimsel anlamda "doğruluk"la çok yakın bir ilişkisi vardır, zira içinde güçlü bir "doğruluk sevgisi" olmayan, dolayısıyla bilgiye saygı duymayan bir insan dürüst de olamaz. Dürüstlüğün en katıksız ve soylu biçimine büyük bilim adamlarında rastlamamız boşuna değildir. Pasteur'ü ve Koch'u hatırlayın bir an: Buluşlarının doğruluğundan emin olmak için yaptıkları o uzun, yorucu, hattâ daha küçük adamlar için "usandırıcı" testleri düşünün. Bütün bu çabalar ve uğraşmalar kendini ve başkalarını aldatmamak veya yanıltmamak amacına yöneliktir, dolayısıyla "doğruluğa" saygının belirtileridir. Sıradan insanlar sosyal ahlâk yasalarına daha çok başkalarının kınamasından çekindikleri için ve çekindikleri ölçüde uyarlar. Ancak çıkarları gerektirdiği zaman bu yasaları çiğnemekte en küçük bir sakınca görmezler. Yalan, hile, sahtecilik, düzenbazlık hep doğruyu kişisel çıkara feda etmenin sonuçlarıdır. Kişisel çıkarların başında para, şöhret ve güç gelir. Bu nedenle davranışlarına bu tür tutkuların yön verdiği insanlar bilimsel anlamda doğruluğu umursamazlar. Nitekim, bundan önce tanıdığımız şarlatanlardan çoğunda asıl amacın para, servet ve ün kazanmak olduğunu gördük. Bunlardan sadece birinde, Lisenko'da "hükmetme" hırsı davranışlarının ana etkenini oluşturuyordu. Dr. Özel'in her türlü etik, hattâ hukuk yasalarını çiğnemesinde para ve ün kazanma hırsının baş rolü oynadığı anlaşılıyor. Elbet, bütün öteki şarlatanlar gibi, Dr. Özel de bütün bu suçlamaları reddediyor, hattâ her fırsatta insanlığa yararlı olmaktan başka bir amacı olmadığını vurgulamaya çalışıyor. Bu da çok

normal, hattâ Nietzsche'nin deyişiyle "pek insanca"[178].

Amacım zaman içinde olup bitenleri değil, bir şarlatanın anatomisini ortaya koymak olduğu için, Dr. Özel'in piyasaya çıkışından bu yana neler olduğu konusunda - zamanımız da elvermediğinden- bilgi verecek değilim. Yalnız şu kadarını söyleyeyim ki, Dr. Özel'in - zamanın Sağlık Bakanının da katıldığı- televizyonda yapılan bir açık oturumda kamuoyuna duyurulan ünlü keşif haberinden bu yana aradan yıllar geçtiği halde, Prof. Dr. K. Cemal Güven'in demesine bakılırsa, "bugün ortada hiçbir müspet sonuç yoktur"[179]. Ancak, daha önce de belirtmeye çalıştığım gibi, bu konumuz açısından pek önemli değil. Bu nedenle bundan sonra Dr. Özel'le ilgili değerlendirmelerimi gazete ve dergilerde çıkan kendi "beyanatlarına" dayandırmakla yetineceğim.

Bu konuda dayandığım ana kaynak *Milliyet* Gazetesi'nin 13-17 Mart 1988 tarihleri arasında "Zakkum Dosyası" başlığı altında yayımlamış olduğu bir dizi röportaj. Bildiğim kadarıyla Dr. Özel bu röportajdaki ifadelerini düzeltme veya tümüyle yalanlama yolunda herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Dolayısıyla orada söylediklerini en içten görüşleri olarak yorumlayabileceğime inanıyorum.

Gazetede çıkan ilk yazının başlığı şöyle: "Dr. Özel Meydan Okuyor". Kime meydan okuduğunu tahmin etmiş olmalısınız: Kendisine şarlatan diyen ortodoks tıp uzmanlarına! Bu yazıda söylediklerinden, şarlatan olmak şöyle dursun, gerçek bir "kurtarıcı" olduğunu kanıtlamak istediği anlaşılıyor. Daha önce incelediğim birçok şarlatan örneğinde de görüldüğü gibi, Dr. Özel de savunmayla yetinmeyip karşı saldırıya geçiyor, hattâ kendisini eleştirenlere karşı ağır suçlamalarda bulunuyor.

İlk yazının başlarında şöyle deniliyor: "11 Şubat 1988 akşamı TRT haber programında kanser ilâcının mucidi olarak ilan edilmesinden hemen sonra bilim kurumlarından ve bazı üniversitelerden, üzerine açılan yaylım ateşini, hem biraz aceleci buluyor, hem de Türk bilim ve tıp adamlarının kendimize güvenmeme hastalığına bağlıyor."[180] Sonra kendisi şu açıklamayı yapıyor: "Karşı çıkanların büyük bir kısmı onkologdur. (Tümör üzerinde çalışanlar) Bana bir onkologdan mektup geldi. 'Sen bir operatörsün, nasıl oluyor da kanserle uğraşıyorsun?' diyor."

(178) Tekrar hatırlatmaya bilmem gerek var mı: Benim burada yaptığım, bir insanın davranışlarına bakarak onun kişiliği ve karakteri üzerine bir "teşhis" koymaktan ibaret. Tıpkı doktorların herhangi bir hastalığın belirtilerine bakarak hastalığa teşhis koymaları gibi. Ne var ki, benimkisi "semantik" bir teşhis.

(179) Bk: *Bilim ve Teknik, Cumhuriyet* Eki, sayı 249, s.3

(180) *Milliyet*, 13 Mart 1988, 1. sütun

Bunun üzerine röportajı yapan gazeteci kendisine haklı olarak şu soruyu yöneltiyor: "Kimya bilimleriyle bir haşır neşir olmuşluğunuz var mı? Bu alanda çalışıp, temel bilgilere sahip oldunuz mu?" Elbet gazeteci bu konularda biraz daha bilgili olsaydı, Dr. Özel'e çok daha "ilginç" sorular yöneltebilirdi, ama aslında sayın doktorun bu soruya verdiği cevaptan bu konuda kendisine soru soran gazeteciden de "bilgisiz" olduğu anlaşılıyor:

"Dediğiniz doğru. Ben bilim adamı değil, cerrahım. Ama Muğla Devlet Hastanesi Başhekimi iken bazı gözlemlerim oldu çevre hakkında. Bu işin üstüne gitmeye karar verdim. Takıldığım yerleri araştırdım(!) Tabii ki, bir insanın kafasındaki bir projeyi sonuca götürebilmesi için kendine göre birşeyler bilmesi gerekli(!) Takıldığım yerleri, kitaplardan, temas ettiğim bilim adamlarından öğrendim."[181] Ne kadar ilginç değil mi? Adam sözümona tıp fakültesini bitirmiş, üstelik cerrahlıkta uzman olmuş, ama "uzman olma"nın ne demek olduğunun bilincinde değil. Her nedense aklına kanserle ilgilenmeyi (daha doğrusu kanserin ilâcını bulmayı) koyuyor, ama insanın bu konuda "kendine göre(?) birşeyler bilmesi gerekli", takıldığın yerleri (bu deyim bile bence son derece manidar) kitaplardan, daha olmazsa tanıdığın birkaç bilim adamından öğrenirsin, olur biter! Bunları sınava hazırlanan bir ilk sınıf tıp öğrencisi söylese güler geçersiniz, ama "kanserin ilâcını" bulduğunu iddia eden biri böyle konuşunca, ister istemez ağzınız açık kalıyor. Düşünün ki, kanser alanında uzman olmak için uzun bir genel tıp eğitiminden sonra, farmakoloji, mikrobiyoloji, hattâ moleküler biyoloji konusunda, öyle Dr. Özel'in sandığı gibi "kendince birşeyler öğrenmek" değil, pek çok şeyi öğrenmek, ayrıca bu konuda araştırma yapmak, birçok karmaşık aleti kullanmasını öğrenmek de gerekli, gerekli ama gene de yeterli değil, zira kanser hastalığının[182] ilâcını bulmak gibi son derece zor bir işe kalkışan kişinin ayrıca özel bazı yetenekleri de olması gerekli. Üstelik bu iş aynı konuda şimdiye kadar yapılmış olan en önemli araştırmaları, hattâ araştırıcıları yakından tanımayı da gerektiriyor. Başka bir deyişle, en önemli literatürü izlemiş olmanız da şart. Oysa Dr. Özel, yabancı dil bilmediği için bunu yapacak durumda da değil. Ee, peki bu şartlarda bir

(181) A.Y. sütun 3

(182) Burada 'kanser hastalığının ilâcı' deyimini kendi adıma kullanmadığımı belirtmekte yarar görüyorum, zira 150'den fazla çeşidi olduğu anlaşılan kanser hastalığının bir tek ilâcı olamayacağı açıktır. Çeşitli dokuların hücrelerinde *kanser*e yolaçan moleküler mekanizmanın aynı olması nedeniyle belki *kanseri önleyici* tek bir yöntem bulmak mümkündür, ancak tedavi edici yöntemlerin tek olabileceğini sanmıyorum. Hiç değilse bugünkü durumda türüne, hattâ durumuna göre değişik tedavi yöntemleri uygulandığı biliniyor.

insan (elbet "aklı başında bir insan" demek istiyorum) nasıl olur da bu derece yabancısı olduğu bir konuya, üstelik elli yaşından sonra elatma cesaretini gösterebilir?

Merak ettiğiniz şeye bakın! Açıklaması son derece kolay. Bakın üstat bu konuda nasıl ahkâm kesiyor:

"Bilimsel olarak(!) herşeyden önce kendimize güvenimiz yok. Bilim adamı vasfıyla konuşan bir şahsın, kendine güveninin tam olması gerekir. Televizyondaki açık oturumda gördünüz, 'Sizin bu buluşunuz, bir yabancı dergide yayımlandı mı?' diye üstüne bastıra bastıra sordular." (A.Y. süt.2) Besbelli ki sayın üstat bu sorudan çok rahatsız olmuş. Bir dergide bu konuda herhangi bir yazısı yayımlanmış mıymış? Yayımlanmış olsa ne çıkar, olmasa ne çıkar? Siz, bir işi başardığınıza inanıyor musunuz, inanmıyor musunuz, ona bakın.

Şarlatanların en belirgin özelliklerinden birinin kendi yeteneklerine karşı duydukları "aşırı güven" olduğunu daha önce de belirtmiştim. Belli ki, Dr. Özel de bunlardan biri. Ancak "bilim adamı vasfıyla konuşan bir şahsın kendine güveninin tam olması gerekir" sözü bilim hakkındaki "bilgisizliğini" bütün çıplaklığıyla açığa vuruyor. Çeşitli vesilelerle, ama özellikle Koch örneğinde belirtmeye çalıştığım gibi, bilim adamının ister kendisinin, isterse başkalarının ortaya attığı bir iddia karşısındaki temel tavrı *şüpheciliktir*, yani (Dr. Özel'in deyimiyle) kendine ve başkalarına *güvenmemektir*. Özeleştirinin eleştiriden de önemli olduğunu bu vesile ile bir daha hatırlatmak isterim, zira insan normal olarak kendine karşı daha bir gevşek veya hoşgörülü davranmak eğilimindedir, dolayısıyla aklı başında bir bilim adamı - meslektaşlarının eleştirilerine maruz kalmak istemiyorsa- kendini eleştirmeyi bir alışkanlık haline getirmek zorundadır. Gallo'nun bu konuda söylediklerini hatırlayacaksınız: "Buluşumuzdan emin oluncaya kadar günlerce gözüme uyku girmedi" diyordu. Ancak Dr. Özel'in bu tür kaygıları olmadığı anlaşılıyor. Tam tersine, ona göre "bilim adamının kendine güveni tam olmalı"ymış!

Yayın konusuna gelince: Genellikle şarlatanlar buluşlarını bir yazıyla, hem de çoğu zaman en tanınmış dergilerde yayımlatmak isterler. Ancak bu yazılar hemen hiçbir zaman yayımlanmaz ve bu yüzden şarlatanlar bu dergileri çıkaranlara ateş püskürürler. Bizim Dr. Özel'imizin öyle bir kaygısı da olmadığı anlaşılıyor. (Zaten bu tip bir insanın doğru dürüst bir makale yazabileceği de çok şüpheli.) Hem neden olsun ki? Adam kanserin çaresini bulduğundan emin, ne diye bir takım gereksiz zahmetlere girsin?

Belki gene hatırlayacaksınız: "Soğuk füzyon"u gerçekleştirdiklerini iddia eden Pons ve Fleischmann'a yöneltilen en büyük eleştiri, bilimsel standartlara uygun ayrıntılı bir makale yayımlamadan buluşlarını bir basın toplantısında kamuoyuna duyurmaları idi. Böyle bir tutum bilimsel gelenek ve göreneklere aykırı, zira bir buluş yaptıklarını iddia edenler, bilim toplumuna bu iddiayı denetleme imkânını sağlayacak her türlü bilgiyi en ince ayrıntılarına kadar vermekle yükümlüdürler. Denetlenmesi zor, hele imkânsız bir iddiayı bilim toplumunun ciddîye bile alması beklenemez. Dr. Özel bu durumda ne yapıyor? Bulduğunu iddia ettiği zakkum usaresiyle iyileştirdiğini iddia ettiği bir veya birkaç hastayı kanıt olarak öne sürüyor. Usarenin kimyasal yapısı bile belli değil, kanseri nasıl iyileştirdiği konusunda da dişe gelir bir açıklama yok, ama bir kanserli hastayı iyileştirmiş mi, iyileştirmemiş mi, siz ona bakın demeye getiriyor.

Dr. Özel nasıl kanser uzmanı oldu?

Şimdi gelelim Dr. Özel'in o çok övündüğü "kendine güvenini" nasıl kazanmış olduğuna. Efendim, Almanya'da bir Türk kadınına ilerlemiş karın içi kanseri teşhisi konmuş ve "umutsuz bir vaka" olan bu kadın emekli olup Türkiye'ye dönmüş, nerden duyduysa Dr. Özel'e başvurmuş ve Dr. Özel'in ünlü NO ekstresi sayesinde 5 ayda iyileşmiş. Şimdi siz gelin de doktorun kendine güvenmekte haklı olduğuna inanmayın! Ama bir takım münafıklar buna da inanmamışlar. Sayın doktor şöyle yakınıyor: "Almanya'da teşhis konuyor, karnında kanser bulunuyor. Orada tedavi edilememiş. Türkiye'de başka tedavi görmemiş. Sadece benim tedavim altında iyileşmiş. Şimdi siz olsanız ne düşünürsünüz?"

Gerçi sayın doktor bu soruyu gazeteciye yöneltiyor, ama herhangi bir sıradan kişinin bu soruya vereceği cevap muhtemelen şu olacaktır: "Adam haklı!" İşte bir konunun "uzmanı" ile sıradan adam arasındaki temel ayrım da burada yatıyor: Aynen Dr. Özel gibi sıradan adam da, bir A olayından sonra bir B olayının geldiğine bakarak, A olayının B olayının nedeni olduğu sonucunu çıkarmaya eğilimlidir. (Buna mantıkta *post hoc ergo propter hoc* yanılgısı dendiğini bir vesile ile daha önce belirtmiştim.) Elbet insanlar her zaman bu yanılgıya düşmezler, ancak Dr. Özel gibi ekstresinin kansere iyi geldiğine inanan bir kişinin (yani işe "özlemsel düşünüş"ün karıştığı durumlarda) sözünü ettiği hastanın iyileşmesini ona bağlaması çok daha kolaydır. Bu da sadece Dr. Özel'in bilimsel düşünüşün en basit kurallarından bile haberdar olmadığını kanıtlı-

yor. Nitekim, başkaları (bu arada kanser uzmanları) Dr. Özel'in hastasının "kanser değil, karın içi iltihabı" olduğunu söylemişler, o da anlaşılan buna çok içerlemiş, "Ne zaman böyle bir açıklama yapsam 'böyle şey olmaz' diye ortaya çıkıyorlar", diye yakınıyor ve ekliyor: "Bu iş olmaz diyenlere, benim söyleyeceğim şey, kendinize güvenin!" (A.Y. s.3). Buradaki "kendinize güvenin!" sözünün, "bana güvenin!" anlamında kullanıldığını hatırlatmama bilmem gerek var mı?

Şimdi gelelim Dr. Özel'in ünlü kanser ilâcına. Bu Muğla yöresinde yetişen zakkum (Noreum Oleander) dan Dr. Özel'in "özel" yöntemlerle elde ettiği bir ekstre. Kendisi bir kimyacı veya farmakolog falan değil, ama bu konuda müthiş iddialı: "Benim bu usareyi elde ediş şeklim ilktir" buyuruyor. Eğer bu "mucizevi" ekstreyi nasıl elde ettiğini merak ediyorsanız, sizi bir hayal kırıklığı daha bekliyor demektir, zira üstat çoktan patenti için birçok patent bürosuna başvurmuş, dolayısıyla patentini alıncaya kadar bu işin "sırrı"na vakıf olmanız sözkonusu değil. Gerçi bu arada Prof. Dr. Ayhan Ulubelen Dr. Özel'in biraz midesini bulandıran bazı açıklamalarda bulunmuş. Anlattığına göre, *National Institute of Health*'de "25 yıl önce zakkum özünü araştırmışlar, küçük dozlarda verilince tümörlerde % 40-45 oranında azalmaya yol açıyor"muş, ancak "kansere karşı zakkum özünden daha etkili başka bitkiler olduğu belirlenmiş." Gazeteci bunları Dr. Özel'e hatırlatınca, sayın doktorun bir hayli sinirlendiği anlaşılıyor. Meğer kendisi de Amerika'daki patent bürosuna başvurmadan önce dünyada bugüne kadar neler yapılmış olduğunu incelemiş ve sonunda kendi usaresinin "dünyada ilk olduğunu" anlamış[183].

Elbet bunu nasıl anlamış olduğu meraka değer. Zakkum ekstresinin veya bu ekstreden elde edilebilecek herhangi bir kimyasal bileşkenin kansere - şu veya bu şekilde- iyi gelmesi mümkün. Ancak konu bu değil ki! Daha önce de belirttiğim gibi, ilerde böyle bir ilâcın bütün kanser türlerini iyileştirdiği meydana çıksa bile, bu Dr. Özel'i şarlatanlık töhmetinden kurtaramaz. Çünkü kendisi NO ekstresinin gerçekten de kanseri iyileştirdiğini yeterince kanıtlayan gerekli deney ve testleri yapmadan veya yaptırmadan aşırı bir iddi-

(183) Prof. K.C. Güven'in verdiği bigiye göre, zakkum bitkisi Antiller'de (4.yy) İslâm tababetinde, Orta Amerika'da, Avrupa, Kuzey Afrika ve Hindistan'da kullanılmış. Türkiye'de halk ilâcı olarak Fethiye yörelerinde kullanıldığını Zeybek tesbit etmiş. (Bk: A.Y. s.3) Yani zakkumu Dr. Özel keşfetmiş değil. Kaldı ki, zakkum ekstresinin "keşfi" konusunda da Dr. Özel ile Eskişehir Anadolu Üniversitesi'ndeki bazı araştırmacılar arasında müthiş bir tartışma olduğu anlaşılıyor. Bk: *NOKTA* Dergisi, 5 Ağustos 1990, sayı 31, sayfa 18-24

ayla ortaya çıkmıştır. Nitekim, Eskişehir Anadolu Üniversitesi'nden bazı araştırmacılar bu maddenin böyle bir etkisi olabileceği varsayımından kalkarak, bu varsayımlarını denetlemek için gerekli bilimsel araştırmalara başlamışlar. *Nokta*'da çıkan yazıdan anladığıma göre, "Zakkumdan elde edilen NOAG-III adlı maddenin kanser tedavisinde kullanılabilecek çok etkin bir madde olduğu" konusunda herkes aynı fikirde imiş. Ancak bu şerefin kime ait olduğu konusunda anlaşma sağlanamıyormuş[184]. Yalnız burada kullanılan 'olduğu' deyimi bile kanımca bilimsel görgü kuralları açısından "uygun" değil, zira "zakkumdan üretilen bağışıklık artırıcı maddenin ilâç olarak piyasaya çıkması için en az iki yıllık bir zamana ihtiyaç duyulduğu belirtiliyor" (*Nokta*, s.22) cümlesinden de anlaşılacağı gibi, henüz bu maddenin etkili olup olmadığı araştırılmakta, bu nedenle bir umudu gerçekle karıştırmamak gerek.

Ama biz gene Dr.Özel'in işin başından beri sergilediği tutuma dönelim. Sayın üstat "dünyada tek" olduğunu(!) iddia ettiği Muğla yöresinden topladığı zakkumdan - sırrına hiçbir zaman eremeyeceğimiz bir yöntemle- elde ettiği bir ekstreyi hemen kanserli bir iki hastaya zerkediyor (ne hakla?) ve olumlu sonuç aldığını görerek aynı şeyi yüzlerce hasta üzerinde deniyor. Ve bu arada patent için başvurmayı da ihmal etmiyor! İşte Dr. Özel'e yöneltilen şarlatanlık suçlaması da kısmen buradan kaynaklanıyor: Henüz kansere iyi gelip gelmediği klinik deneylerle iyice saptanmamış bir sıvıyı "insan kobaylar" üzerinde denemeye kalkmak[185]. Besbelli ki, NO ekstresinin kanseri iyileştirdiğini kafasına koymuş bir kere, öyle hayvanlar üzerinde deneyler falan yapılmasına gerek görmüyor. Devletin bu davranışlarını kısıtlamış olmasına da son derece öfkelendiğini her vesileyle belli ediyor. Eminim, Dr. Özel bugün kendisinin (İsviçre ve Almanya'da) bazı laboratuvarlarda yaptırtmak zorunda kaldığı araştırmaların da "gereksiz" olduğu inancında. Bu konuda gösterilen "aşırı" titizliğe sinirleniyor olmalı. Öyle ya, adam daha on yıl önce bir sürü hastayı iyileştirmiş. Şimdi kılı kırk yarmanın ne âlemi var?

(184) Tarihte buna benzer "öncelik" (priority) tartışmalarının pek çok örneklerine rastlıyoruz. Bunlardan en ilginci de şüphesiz "calculus"u ilkin kimin keşfettiği konusunda Leibniz ile Newton arasında patlak veren tartışma. Ancak, aynı şeyi birbirinden habersiz olarak bazan iki, üç, dört, hattâ yedi kişinin keşfettiği bilindiği ve konumuzla doğrudan bir ilişiği bulunmadığı için, bu nokta üzerinde durmaya gerek görmüyorum.

(185) *Nokta* Dergisi'ne yaptığı açıklamada Prof. Büyükerşen, "Şu anda ilk hayvan deneyleri Paris'te yapılıyor. Arkasından insan deneyleri yapılacak. Daha en az iki buçuk yıla ihtiyacımız var." (s.24) diyormuş.

Dr. Özel kanser ilâcını nasıl keşfetti?

Gelelim Dr. Özel'in kanser ilâcını nasıl "keşfetmiş" olduğuna.

Bazan "rastlantı"ların bir "buluş"a yol açabileceğine daha önce de değinmiştim. Tıp tarihinde buna örnek olarak en çok Fleming'in penisilini buluşu gösterilir. Dr. Özel'in buluşunun ise bu tür bir rastlantı eseri olmadığı anlaşılıyor. *Milliyet*'teki röportajlardan öğrendiğimize göre, NO'yu buluşu "salt basit bir gözlemin ürünü" (A.Y. II, süt. 1) Doğrusu bir buluş için iyi bir başlangıç. "Muğla Devlet Hastanesi Başhekimi" iken, zakkum yetişen yörelerdeki kanser olaylarının daha az olduğunu fark etmiş. "Yüksek yerlerde yaşayanlar, oraların havası daha temiz olduğu halde, kansere daha çok yakalanıyorlar. Aşağılarda, 600 metre yükseklikten aşağılarda oturanlar, yani zakkumun bol olduğu yörelerde oturanlar, kanser tehlikesine daha az açık..." (A.Y. II, s.1) Dr. Özel'in bilimsel düşünüş (daha doğrusu "mantıklı düşünüş") açısından ne derecede yetenekli olduğunu denetlemenize yardımcı olabileceğini düşündüğüm için burada biraz durmayı uygun görüyorum.

Yukarda söylediklerinden 1) İstatistiksel bazı verilere dayanmış olduğu (daha doğrusu, "olması gerektiği"), 2) Bu verilere dayanarak zakkumla kanser arasında bir nedensellik bağı gördüğü anlamı çıkıyor. Şimdi akla gelen soru şu: Muğla Devlet Hastanesi'nde bu tür istatistiksel araştırmalar yapılmış mı? Hiç sanmıyorum. Eğer Dr. Özel'in kendisi böyle bir araştırmaya gerek görmüş de "600 metrenin üstündeki yörelerden gelen kanser hastaları" ve "600 metrenin altındaki yörelerden gelen kanser hastaları"nın kesin sayılarını saptayıp aralarında bir karşılaştırma yapmışsa, ne âlâ. Ancak, Dr. Özel - bir bilim adamına yakışır şekilde- sadece bu varsayımla yetinmemiş, zakkumla kanser arasındaki nedensellik ilişkisinde bazı doğrudan (direkt) gözlemlere de dayanmış. Nitekim ikinci röportajında bu noktayı özellikle vurguluyor: "Eğer benim çalıştığım Muğla yöresine gittiyseniz, köylülerin hep zakkumla içiçe olduğunu görürsünüz. Bahçelerindeki süs bitkisi zakkumdur. İçtikleri suyun geldiği kaynakların çevresi, dereboyları hep zakkum doludur. Bir de zakkum çiçeğinin havaya bıraktığı polen, çiçek tozu var. Bu da havaya yayılıyor. Ayrıca halkın, zakkum yapraklarını "azgın yara" dedikleri cilt kanserinin üstüne sardıklarını gördüm." (II, s.1-2)

Sayın doktorun bu dediklerinden (kendi deyimiyle) "zakkumla içiçe yaşayan" insanların kansere karşı bir çeşit bağışıklık mı kazandıkları, yoksa içlerinden kansere yakalananların "zakkumla içiçe" olmaları nedeniyle kolayca iyileştikleri mi kastediliyor, bu pek anlaşılmıyor. Ama kastettiği ne olursa olsun, zakkumlu yörelerde

yaşayan insanların bundan nasıl etkilendiklerini açıklaması gerekmez mi? Bilgisizliğimi bağışlayın, ama bu iki olgu arasında nasıl bir nedensellik ilişkisi olabileceğini ben düşünemiyorum. Sayın doktorun söylediklerine göre, zakkumun anti kanserojen etkisinin insanlara üç yoldan geçmesi mümkün: 1) Havadan, polenlerle, 2) Sudan, 3) Zakkum yapraklarının deriye temasıyla. Burada hemen akla şu sorular geliyor: Zakkum çiçeğinin tozlarını teneffüs eden bir insanın kanına bu tozlarda bulunması muhtemel anti-kanserojen maddeler nasıl geçiyor? Bu bir. İkincisi, Dr. Özel bu tozlarda bu tür maddelerin gerçekten de bulunduğunu saptamış mı, saptamışsa, nasıl saptamış? Mikrobiyolog olmadığına, çok muhtemelen çalıştığı Muğla Devlet Hastanesi'nde bunu saptamak için gerekli laboratuvarlar ve teknisyenler bulunmadığına göre, doktorun bu tür araştırmalar yapmış olacağına ihtimal vermek çok güç. Zaten sayın doktor mizacı gereği bu tür araştırmaların gereğine inanan bir kişi de değil. Gelelim, ikinci ihtimale: Zakkumun (eğer varsa) anti-kanserojen etkisi su yoluyla insana nasıl geçebilir? Dr. Özel bunu da açıklamıyor veya herkesin bunu kendi kendine kolaylıkla açıklayabileceğini düşündüğü için açıklamaya gerek görmüyor. Ben - sıradan bir insan olarak- herhangi akla yakın bir açıklama bulamadığımı itiraf etmek zorundayım. Akla gene de iki ihtimal geliyor: Bir, zakkumun köklerinden anti-kanserojen madde yakındaki su kaynaklarına veya derelere karışıyor, bu suları içen insanlar da bu doğal ilâcı yutmuş oluyorlar. Burada da akla şu soru geliyor: Bitkiler kökleriyle topraktan su ve mineraller alırlar, bildiğimiz kadarıyla. Toprağa dal ve yapraklarında ürettikleri bazı bileşikleri salgıladıkları da olur mu? Dediğim gibi, ben bu konuda tümüyle bilgisizim, bu nedenle soru sormakla yetineceğim. Akla gelen ikinci bir ihtimal, yağan yağmurların zakkumun çeşitli bölgelerinden antikanserojen maddeleri alıp yakındaki kaynak ve derelere taşıması. Her iki durumda da, bir insanın gerçek anlamda "gözlemler"inden sözedebilmesi için, bu yörelerde halkın içtiği suları analiz ettirip bu sularda - başka içme sularında bulunmayan- bu tür maddelerin bulunup bulunmadığını araştırması gerekirdi. Dr. Özel'in bu tür bir zahmete katlanmış olduğunu, hattâ bunun gerekli olduğunu düşünmüş olabileceğini bile sanmıyorum. Oysa bunlar bir araştırıcının ilk yapması gereken şeyler.

Bu söylediklerimden de anlaşılacağı gibi, Dr. Özel (iddia ettiği gibi) "bazı gözlemler" falan yapmış değil, sadece bazı "varsayım"lardan kalkmış, o kadar! Kaldı ki, her iki varsayımın da herhangi bir temeli olduğunu sanmıyorum. (Var olduğunu kanıtlaya-

na şimdiden teşekkür ederim.) Kalıyor geriye doktorun sözünü ettiği üçüncü gözlem: Hani yöre halkının "azgın yara" dedikleri yaralara zakkum yaprağı sardıkları yolundaki gözlem. Biryol bu yaraların "cilt kanseri" olup olmadığı çok şüpheli. Bir kanser uzmanı olmayan Dr. Özel'in onlara kanser teşhisi koymasını şüpheyle karşılamak gerektiğine inanıyorum. Ama, hadi diyelim ki teşhisi doğrudur, bu neyi kanıtlar? Halkın -birçok hastalığı olduğu gibi- yaraları tedavi için de binbir çeşit "kocakarı ilâcı" kullandığını bilmeyen yoktur. Ancak bunlardan hangisinin hangi hastalığa iyi geldiği konusunda istatistiksel araştırmalar yapılmamış olduğu için, tedavi biçimi ile iyileşme arasında gerçek bir nedensellik bağı olup olmadığını saptamak mümkün değildir. Bu nedenle sayın Özel'e burada da aynı soruyu yöneltmek zorundayım: Zakkum yaprağı sararak kanser yaralarını tedavi etmeye çalışan kişiler üzerinde bu tür istatistiksel araştırmalar yapmış mı veya yaptırmış mı? Hiç sanmıyorum. Hiç sanmıyorum değil, hemen hemen eminim, zira kendi sözlerinden de ('sardıklarını gördüm') bu anlaşılıyor. Sözün kısası, Dr. Özel'in yapmış olduğu tek gözlem bu: Halkın bazı yaralara zakkum yaprağı sarması! Bu gözlemden çok etkilenmiş olmalı, buna Muğla yöresinde zakkum bitkisinin bol oluşu da eklenince, hemen kafasında bir şimşek çakmış: Sakın bu zakkum kanserin ilâcı olmasın?

Elbet, sayın doktorun kafasından neler geçmiş olabileceğini bilemem, ama birçok söz ve davranışlarından böyle bir "senaryo" çıkarmak bana akla yakın görünüyor. Ancak asıl sorun bu değil elbet. Asıl sorun, üstelik şarlatanlık kuşkusu uyandıran en "ciddî" sorun, - her nasıl elde ettiyse- zakkum usaresini hemen insan kobaylara uygulamaya kalkmış olması. Dayandığı gözlem malzemesinin hiç yok denecek kadar kıt olduğunu gördük. Üstelik kafasında kurduğu varsayımları da denetlemeye gerek görmüyor. Anladığım kadarıyla, Nasrettin Hoca'nın "Ya tutarsa?" deyip göle maya çalması gibi, Dr. Özel de "Şu ekstreyi bir insanlar üzerinde deneyeyim, belki de kansere iyi gelir!" demiş ve - iddiasına göre- ilk denemeleri başarılı olmuş! İşe ister bilim ahlâkı (veya âdâbı) açısından bakın, ister sosyal ahlâk açısından, bütün davranışları tam bir "sorumsuzluk" örneği! Gene, bir defa daha Pasteur'ü ve Koch'u hatırlayın lütfen: Gereken bütün deneyleri - sonuçtan emin olabilmek için- aylarca, yüzlerce defa tekrarlayan bu insanların sergilediği sorumluluk bilincini düşünün! Oysa Dr. Özel'in davranışlarını haklı göstermek için öne sürdüğü tek gerekçe, "elde ettiği olumlu, elle tutulur, gözle görülür tedavi sonuçları." (I, s.4) Elbet "kerameti kendinden

menkul" bu sonuçların olumlu olup olmadığına kendisinin değil, başkalarının karar verebileceğinin bile farkında değil. "Ben kanseri yenmeyi başardım!" diyor, başka birşey demiyor.

Ama sayın doktorun hakkını yemeyelim. Zakkumun kansere yararlı olabileceği düşüncesi kafasında bir şimşek gibi çakınca, hemen kolları sıvayıp zakkumdan bir ekstre elde etme işine koyulmuş. (Doğrusu çok "bilimsel" bir davranış.) Hattâ bu bitkinin halk arasında "zehirli" olarak bilindiğini de gözönünde tutarak geliştirdiği ilk ekstreyi kobayların yiyeceğine karıştırmış, öldüklerini görünce de "kobayları öldürmeyen" bir başka ekstre aramış. (II s.2) Bunu yapmak için de, zakkumun "yaprağını, çiçeğini, kökünü, gövdesini ayrı ayrı incelemiş", "hattâ damla damla usaresini çıkarıp onun üzerinde de araştırmalar yapmış" (A.Y) Bununla da yetinmeyip "başka yörelerden de zakkum örnekleri almış, hepsinden değişik usareler hazırlamış", "bu örneklerden ürettiği usarelerin etkinliğini kendi yöntemleriyle belirlemiş." Bu kısmın sonunda "Gördüm ki, her zakkum, etkinlik açısından aynı değil" diyor. (A.Y. s.2).

Buraya kadar herşey çok iyi de, insanın aklında gene bazı soru işaretleri beliriyor: Farmakolog olmayan biri - üstelik bir devlet hastanesinde- bütün bu araştırmaları nasıl yapabiliyor? İçinde elliden fazla değişik kimyasal bileşik olduğunu söylediği zakkum usaresinin, hem de değişik yörelerden alınmış örneklerinin etkinliğini "kendi yöntemlerimle belirledim" ne demek? Bütün bunlar şarlatanlık kokan ifadeler. Gerçek bir bilim adamı ne gibi araştırmalar yaptığını, hangi yöntemleri uyguladığını ve ne sonuçlar aldığını bütün ayrıntılarıyla açıklamak zorundadır, zira bunu yapmazsa onun iddialarını denetlemek mümkün değildir. Oysa her yetkili kişinin denetleyemediği bir iddiayı bilim açısından ciddîye almak mümkün değildir. Gizli kapaklı iş görmek, çalışmalarını ve yöntemlerini meslektaşlarından saklamak, hele onlara hesap vermeğe yanaşmamak tipik şarlatanlık belirtileri. Burada "efendim, sırlarımı açığa vurursam, buluşuma başkaları sahip çıkabilir" türünden bir gerekçe de geçersiz, zira patent hakkı için başvurusunu çoktan yapmış nasıl olsa.

Gazetecilerin kendisine yönelttikleri başka bir soruya Dr. Özel'in verdiği cevap da kişiliği konusunda yeni ipuçları veriyor elimize. Gazetecilerin sorusu şu: "Bazı bilim adamları aşağı yukarı 50 yıl öncesinden beri zakkum üzerinde araştırma yapıldığını, ancak olumlu bir sonuç çıkmadığını öne sürüyorlar. Batı'daki zakkum araştırmalarını ne zaman öğrendiniz?"

Sayın doktorun buna cevabı aynen şöyle:

"Zakkum fikri aklıma düştüğü zaman, Batı'daki çalışmalardan haberdar değildim... 1960'da Ankara'da gördüğüm Almanca bir kitapta, zakkumun içinde birçok etkin madde olduğu, ancak bunların tamamının bilinmediği yazılıydı. Tam analizi yapılabilirse, bu maddelerin birçok hastalığa iyi gelebileceği, zakkumun bir ilâç hazinesi olduğu öne sürülüyordu o kitapta. (Ancak, nedense sayın doktor bu kitabın adını vermemiş.)

Ama hemen söyleyeyim, Batı'daki çalışmalarda, değişik yörelerden alınan zakkum usaresinden çıkarılan birkaç madde üzerinde çalışılmış. Yani usarenin kendisi tedavi edici mi, değil mi, diye bir çalışmadan çok, içindeki maddeleri ayrıştırıp deneme yolunu seçmişler.

Oysa zakkum usaresinin, yani bitki özünün içinde 50'den çok etkin madde var. Bunların sadece 3'ü üzerinde araştırma yapılmış, usarenin tümü kullanılmamış." (II, s.3)

Buradan şunları öğreniyoruz: 1) Dr. Özel'in Muğla'da yaptığı gözlemlerin kendisine sadece bir ilk esin kaynağı olduğu, 2) Almanca bir botanik kitabında zakkumun bir "ilâç hazinesi" olduğunu öğrenince kansere de iyi gelebileceği inancına kapılmış olduğu, 3) Batı'daki araştırıcıların düştüğü hatayı farkedip zakkum usaresinin tümünü kullanmayı akıl etmiş olduğu.

Gerçi "aklın yolu birdir" diye bir söz var, ama "akıl akıldan üstündür" diye de başka bir söz var. Burada Dr. Özel'in kendini Batılı araştırıcılardan çok daha akıllı sandığı apaçık. Kristof Kolomb'un yumurtası misali, bu araştırıcıların göremediği çok basit bir gerçeği şıp diye görüvermiş. Ispatı da ortada: Onlar zakkum özündeki 50'den fazla maddeyi ayrıştıracağız diye uğraşadursunlar, bizim üstat usarenin tümünü kullanarak kanserli hastaları tedavi etmeye başlamış ve de... etmiş!

Ancak şu garip tecelliye bakın ki, Dr. Özel'in bu başarılarını haber alan bir takım yerli yabancı profesörler hemen kolları sıvayıp usaresini (Batılı uzmanların yaptığı gibi) ayrıştırmaya, akıllarınca bu usaredeki "tedavi edici" maddeyi bulup çıkarmaya kalkmışlar. Bunlardan biri, Prof. Hüsnü Can Başer, başka bir işi kalmamış gibi, bu işe burnunu sokmuş ve iddiasına göre, kanseri asıl tedavi eden maddeyi kendileri bulmuş[186]. Siz gelin de kızmayın şimdi! Adam

(186) Eskişehir Anadolu Üniversitesi Rektörü Prof. Büyükerşen'in mali bakımdan da desteklediği bir araştırma grubunun başkanı olan Prof. Başer *NOKTA*'ya verdiği bildiride şöyle diyor: "Dr. Özel'in ekstresi bir çaydı. Tamamen karışık-

o kadar uğraşmış, didinmiş, tam alın terinin meyvelerini alacağı sırada, kendilerine "bilim adamı", "araştırmacı" gibi süslü adlar veren bir takım adamlar tutmuşlar "buluş"una sahip çıkmaya kalkışıyorlar, olacak şey mi?

İşin ilginç yönü sayın doktorun bu vesile ile şu sözleri ağzından kaçırmış olması: "Zakkumdan elde ettiğim 'NO' ekstresi üzerinde yapılan laboratuvar çalışmaları sonucunda insan vücudundaki bağışıklık sistemini büyük ölçüde artıran ('güçlendiren' demek istiyor herhalde) bir madde üretildi. Bu maddenin etkisi, halen bu alanda kullanılan Japon ilâcına nazaran üç kat daha yüksek. Bize maddeyi ilâç haline getirmek için başvuran ilâç fabrikasıyla görüşmeler ise sanıyorum bir ay içinde neticeye bağlanacak." (A.Y. s.18)

Bu sözlerden açıkça anlaşılabileceği gibi, Dr. Özel 14 mart 1988'de söylediklerini tümden unutmuşçasına, burada ekstresini gönderdiği (muhtemelen yabancı ülkelerden birindeki) bir laboratuvarda ekstrenin analiz edilip içindeki etkili maddenin meydana çıkarıldığını itiraf ediyor. Oysa kendisi daha önce, *tüm* ekstrenin etkili olduğu iddiasından kalkarak, onu "hastalarına"(!) uygulamıştı. Bu tutarsızlığı açıklamak zor olmasa gerek: Dr. Özel'in başta -istese de- ekstresindeki 50'den fazla maddeyi ayrıştırması mümkün değildi, zira bu konuda ne teorik bilgisi ne de teknik imkânları vardı. Ancak, kendisinde bir parça sorumluluk duygusu olsaydı, yıllar sonra, o da ancak mecbur edildiği için yaptığı işi daha o zaman yapabilir, yani kansere iyi gelebileceğini umduğu ekstreyi yurt içindeki veya dışındaki güvenilir bir laboratuvara gönderip gerekli araştırmaları yaptırabilirdi. Yaptırmadı, çünkü bütün öteki şarlatanlar gibi kendine sonsuz bir güveni vardı. Hem bütün bu zahmet ve masraflara girmeye ne gerek vardı, ekstreyi olduğu gibi kanserli hastalar üzerinde dener, iş olup biterdi. Burada sergilediği fütursuzluğu vurgulamaya bilmem gerek var mı? Şimdi kalkmış, ekstresinden bir yabancı firmanın ürettiği anlaşılan bir maddenin bağışıklık sistemini harekete geçirmekte çok etkili olmasından kendine pay çıkarıyor! Sanki bu maddeyi kendisi bulmuş gibi!

Ama biz konumuzu doğrudan doğruya ilgilendirmeyen bu tartışmayı bir yana bırakıp, asıl sorulması gereken soruya dönelim: Dr. Özel'in ünlü ekstresini kanserli hastalara uygulamaya "bilimsel

ti. Bizim maddemiz (NOAG-III) saf ve temiz(!) Biz bunun içinden sağlıklı (!) maddeyi bulup çıkardık" (Bk: A.Y. s.18) (Buradaki küçük ifade bozukluklarını hoşgörüyle karşılayacağınızı umarım.)

açıdan" yetkisi var mıydı? (İşin ahlâkî ve hukukî yönü şimdilik bizi ilgilendirmiyor.)

Dr. Özel'e sorarsanız, "Evet", zira kendisi ilâcını insanlar üzerinde denemeden önce - âdet olduğu gibi- hayvanlar üzerinde denemiş. Peki, denemiş de neler yapmış acaba? Efendim, önce kobaylar üzerinde ilâcın toksik olup olmadığını araştırmış. İlk verdiği usarenin toksik olduğunu görünce, usaresini zehirli maddelerden arındırmış. Bu ilk aşama. İkinci aşamada ise ilâcın -gene hayvanlar üzerinde yaptığı denemelerle- "dozunu" belirlemiş. Üçüncü aşamada ise usareden bir pomad, bir damla, bir de ampul elde etmiş[187]. (Üstadın farmakolojik yeteneklerine hayran olmamak elde değil!)

Kendisinden öğrenebildiğimiz bunlardan ibaret. (Ne yazık ki, bu deneylerin protokolleri elimizde yok. Bunların yayınlanıp yayınlanmadığını da bilmiyoruz.) Yalnız burada insanın aklına hemen şu sorular geliyor: Ekstresini hangi tür ve kaç hayvan üzerinde denemiş? Bunlar sağlıklı mı, yoksa kanserli mi imiş? Kanserliyse, bu hayvanlara kanseri nasıl, hangi yöntemlerle aşılamış? Hangi kanser türlerini aşılamış? Yaptığı deneyler ne kadar sürmüş ve elde ettiği sonuçlar ne olmuş? Kanser tedavisinde kanserin başlama tarihinin, kanserli hastanın yaşının, kanserin türünün ve daha başka bir takım faktörlerin önem taşıdığı biliniyor[188]. Dr. Özel bu konularda ne yapmış? Hepsinden önemlisi, araştırmalarını yaparken bir "deney grubu" ile bir "kontrol grubu" ayırdetmiş mi?

Daha buna benzer başka sorular da geliyor akla, ama lâfı daha fazla uzatmanın yararı yok, çünkü Dr. Özel'in bu sorulardan hiçbirine cevap verecek durumda olduğunu sanmıyorum. Sebebi de çok basit: Bilindiği gibi, bu tür araştırmalar ancak çok büyük araştırma enstitülerinde, o da geniş bir uzman kadro tarafından yürütülebilir, nitekim dünyanın her yerinde öyle yürütülmektedir. Doktor Özel gibi uzman olmayan bir kimsenin, Muğla gibi bir taşra kentinin devlet hastanesinde bu tür bir araştırmayı tek başına yürütmesi imkânsız. Hele kanser konusunda "amatör" bile denemeyecek, üstelik hayatında hiç bilimsel araştırma yapmamış birinin böyle bir işe girişmesi düşünülemez.

Buradan şu sonucu çıkarabileceğimi sanıyorum: *Dr. Özel pratikte ekstresini doğrudan doğruya insanlar üzerinde denemiştir.* Uzmanların kendisini şarlatanlıkla suçlamalarının da ana gerekçesi bu zaten! Kobaylar üzerinde toksisite denemeleri yapmış olmasının bi-

(187) Bk: *Milliyet*, 14 ve 15 Mart 1988 tarihli yazılar.

(188) Bu konuda iyi bir fikir edinmek için, Bk: *Scientific American*, Nov. 1985, s.51 ve sonrası.

limsel açıdan övgüye değer hiçbir yanı yok, zira zehirli olduğunu herkesin bildiği bir nesneyi tutup insanlara veremezdi. Ancak kobaylar üzerinde yaptığını söylediği deneylerin, bu nesnenin kanseri iyileştirip iyileştirmediği sorusuna bir cevap vermediği de ortada.

Evet, işin ahlâkî ve hukukî yönünü şimdilik bir tarafa bırakarak, sorumu tekrarlıyorum: Kanser konusunda fazla bir teorik bilgisi olmayan, üstelik bu konuda nasıl araştırma yapılacağını bilmeyen bir kimsenin, salt "bazı gözlemleri"ne dayanarak, zakkum usaresini kanserli hastalara uygulamasını bilimsel açıdan onaylamak mümkün mü?

Dr. Özel ilâcını insan kobaylar üzerinde deniyor

Anlattıklarına bakılırsa, ilkin yaptığı pomadı bir cilt kanseri vakasına uygulamış (tedbirli adammış doğrusu!) ama ikinci deneyi çok daha "ciddî" bir vaka: Bir mide kanseri! (III, b:1-2) Hem de kanser tümörü "karnın arka tarafını (?) ve karaciğerin altını sarmış"mış. Fırsat bu fırsat, Dr. Özel hastanın yakınlarına bir "cilt kanseri vakasından iyi sonuç aldığını" söyleyerek, ekstresini bu hasta üzerinde denemeyi teklif etmiş, onlar da "kalender insanlar"mış, "kaybedecek birşeyimiz yok, babamız çok ağır" deyip teklifi kabul etmişler. Kendisi bir süre tedaviye devam etmiş, ama "sonra bir daha gelmemiş"ler. Dr. "Herhalde hasta öldü diye düşündüm. Çünkü iyi olması düşünülemeyecek kadar ağırdı" dedikten sonra "Ama hayret, iki yıl sonra hastam çıkageldi" diye ekliyor. Meğer başka bir şikâyeti varmış bu defa. Ancak Dr. Özel yeni bir mide filmi çektirmiş ve görmüş ki, kanserden eser kalmamış. Ve daha sonra bu hastanın kendi tedavisinden sonra daha 12 yıl yaşadığını öğrenmiş.

Şimdi düşünün: "İyi olması düşünülemeyecek kadar ağır bir hasta" Dr. Özel'in yarım kalan tedavisinden sonra iyileşir ve de 12 yıl daha yaşarsa, siz de olsanız bu "mucize"nin NO ekstresi sayesinde gerçekleştiği sonucunu çıkarmaz mısınız? Elbet, çıkarırsınız, öyle değil mi? İşte Dr. Özel de bunu yapmış, fena mı yapmış? Yoksa hastayı ölüme mi terketmeliydi?

İşte sıradan adam gibi Dr. Özel'in de anlamadığı nokta şu: Bir veya birkaç olgudan böyle bir sonuç çıkarmak bizim mantıkta acele genelleme (*hasty generalization*) dediğimiz bir düşünme yanlışının belirtisi. Aslında burada daha önce dokunduğum bir başka yanılgı da söz konusu olabilir: *Post hoc ergo propter hoc*! Gelen hastaya sayın operatör kanser teşhisi koymuş, neye dayanarak? (Biyopsi filan yapmış mı?) Diyelim ki, teşhisi doğru: Ama hastanın kendi ilâcı sa-

yesinde iyileştiğini nereden biliyor? Asıl sorun burada, zira hastalık kendi kendine (veya başka bir nedenden ötürü de) iyileşmiş olabilir. Bu ilâçla - deney grupları ile kontrol gruplarını ayırdıktan sonra- pek çok hasta üzerinde deney yapılmadan ve alınacak sonuçlar istatistiksel bir değerlendirmeye tabi tutulmadan bunu anlamak mümkün değil! Elbet doktorun burada iyileşmeyi kendi ilâcının erdemlerine yoracağı besbelli. Zaten objektif deneyler yapılması zorunluluğu da bu tür hüsnü kuruntuları önlemeyi amaçlıyor. Ama siz gelin de bunları Doktor Özel gibilerine anlatın!

Yukarda anlattığı "inanılmaz" başarısından sonra Dr. Özel'i tutabilene aşkolsun! Üstat 1967-81 yılları arasında daha böyle birçok "umutsuz" hastayı tedavi ettiği iddiasında. Elbet bunlar hakkında kendi söyledikleri dışında hiçbir şey bilmiyoruz. Elinde bazı iyileşmiş hastaların teşekkür mektupları var: Ama ya iyileşmeyenler? Hattâ ölenler? Bunlardan kendisinin de haberi olmadığı anlaşılıyor:

"Hastaların durumunu sonuna kadar izleyemedim bir çok halde. Onun için hepsi hakkında tam bilgiye sahip değilim maalesef" diyor (III,s.4). Bu da çok doğal, zira yaptığı iş bir "araştırma" değil, bir "tedavi". Ama nedense 1981-85 yılları arasında kendisine başvuran 494 hasta hakkında bazı kayıtlar tuttuğu anlaşılıyor. Bunlardan 330 (%70) hasta ilâcına pozitif reaksiyon gösterince tedaviye alınmış. (Bunun nasıl bir test olduğunu ilerde anlatacağım.) Bunlardan da ancak %20 kadarı tedaviye terk etmeden devam etmişler; bu 66 kişi eder. Ancak elinde iyileşen 70 hastanın adresi olduğunu, bu sayının çok daha yüksek olabileceğini söylüyor. (A.Y. s.4) Anladığıma göre, tedaviye devam eden hastaların tümü iyileşmiş. Klasik tedavi yöntemleriyle iyileşen hasta oranının %50'yi geçmediğini hatırlarsak, Dr. Özel'in ekstresinin "mucizevî" bir ilâç olduğunu hepimizin kabul etmesi gerekir, öyle değil mi?

Ancak kendisiyle röportaj yapan gazeteciler (onlar da az "münafık" değiller ha!) adamcağıza bazı hastaların tedaviyi neden yarım bıraktıkları yollu "münasebetsiz" bazı sorular soruyorlar. Üstadın bu soruya verdiği cevap çok ilginç:

"Yasalarımızda, hastaya, hastalığının ölümcül olduğunu söyleme zorunluluğu yoktur. Bana başvuran kanserli hastaların belki de yüzde 90'ı, hastalığının ne olduğunu bilmiyordu. Bu durum, pek çok hastanın tedaviyi ciddîye almaması, ağrıları geçer geçmez tedaviyi bırakması, idame tedavisini takip etmemesi sonucunu doğurmuştur..."(A.Y.s.4)

Biraz önce Deontoloji Nizamnamesi gereği ancak "umutsuz

hastalar" üzerinde çalışmak zorunda olduğunu, "Henüz hastalığı çok ilerlememiş kanserlilerde ilâcını kullanabilse, daha başarılı sonuçlar alacağına inandığını" belirtmiş olan sayın doktor (III. s.3), herhalde bu sözlerini unutmuş olmalı ki, bu defa "hastalarının yüzde doksanının hastalığının ne olduğunu bilmediğini" söylüyor. Buna imkân var mı? Kendisi bir operatör olduğuna göre, ona ancak ekstresinden medet uman ve çoğu halde hastalığı ileri aşamada olan kanserli hastalardan başka kimsenin başvurmayacağı apaçık değil mi? Herhalde bunların ezici çoğunluğu bir "şarlatan" karşısında bulunduklarını anlamışlar ki, tedaviye devam etmekten vazgeçmişler. Ama sayın doktor şarlatanlığı üzerine konduramadığı için bahaneler uyduruyor. Zaten biraz sonra söyledikleri de bunu pekiştirir mahiyette.

"Önemli bir nokta daha var: Bana başvuran hastalar, daha önce kemoterapi ya da radyoterapi tedavisi görmüş kişilerdi. Doğal olarak çok büyük paralar harcamışlardı. Benim verdiğim damla ya da iğne ücretsizdi. Bu hastalar üzerinde olumsuz etki yaptı. Bunun sonucu bazı hastalarım,... kısa süre sonra tedaviyi bıraktılar.." (III. s.4)

Başta hastaların çoğu "hastalığının ne olduğunu bilmiyordu"; oysa meğer bunlar "kemoterapi ya da radyoterapi görmüş" kişilermiş, ama bu terapilerden de şifa bulamayınca üstada koşuyorlar, ancak kendisinin para almadığını görünce, "Bu adamda iş yok!" deyip kısa süre sonra tedaviyi bırakıyorlar. Buna nankörlük mü dersiniz, züppelik mi, şımarıklık mı, "sonradan görmelik" mi, orasını sizin takdirinize bırakıyorum!

Az kalsın unutuyordum: Hastaların tedaviden vazgeçmelerinin bir başka nedeni daha var:

"Bir de adaleye iğne yaptıktan sonra görülen üşüme, titreme ve onu izleyen ateş yükselmesi, aslında hastanın tedaviye olumlu cevap vereceğini gösteren pozitif bir reaksiyon ise de, hastalar bunu, ilâcın iyi gelmediğinin kanıtı sayarak tedaviden vazgeçebiliyorlar." (III. s.4) Bu da bahane, zira radyoterapi, hele kemoterapi görmüş kanserli hastaların yukarda sayılan tepkilerden yüz defa daha beter durumlar yaşadıklarını unutmuş olmaları imkânsız. Dolayısıyla tedaviyi bırakmalarını bu nedene bağlamak da anlamsız. Açıkça anlaşılıyor ki, asıl neden hastaların sonradan yanlış kapı çaldıklarını farketmiş olmaları. Bunu tevile kalkmanın hiçbir yararı yok. Lâfın kısası, adamlar Dr. Özel'in bir şarlatan olduğunu hemen anlamışlar. Ama ne yazık ki, bu gibiler ya hayatta olmadıkları, ya da üşendikleri için, bu gerçeği açıklamıyorlar.

Dr. Özel'in tedavi yöntemi

Şimdi gelelim sayın doktorun "tedavi" yöntemine:

Üstat 1981-85 döneminde 494 "onmaz ve ileri safhada habis kansere yakalanmış" hastanın tedavisini üzerine alıyor. Hadi buradaki "onmaz" (veya iyileşmesi umutsuz) deyimini retorik veya cezadan kaçmak amacıyla kullanıyor, diyelim, ama bütün bu hastaların *kanserli* oldukları kesin herhalde. Bunu lütfen bir yere not edin. Tedaviye başlamadan önce şöyle bir test yapıyor sayın doktor:

"Şimdi zakkum özünün adaleye iğneyle zerk edilen türüne NOI diyoruz. Bu iğneyi yaptıktan 2-4 saat içinde hastanın ateşi eğer 38-41 dereceye yükselirse ilâç tedavi edici bir etki yapacak demektir. Onun işaretidir. Vücutta habis kanser uru ya da dokusu kalmadığı zaman ise yaptığınız iğne ateşi artık yükseltmez. Bu normal tedavinin tamamlandığının belirtisidir. Bundan sonra ise, idame tedavisi devam eder." (II. s.4)

Ne kadar ilginç değil mi? Ben böyle bir uygulamayı ilk defa duyuyorum. Benim bildiğim, bir hastalığa önce teşhis konur, sonra da bu teşhise dayanarak uygun görülen tedaviye başlanır. Elbet tedavi başladıktan sonra hastada bazan baş dönmesi, mide bulanması ve belki de ateş yükselmesi gibi belirtiler görülebilir (özellikle kemoterapide bunlar görülüyor), ama ateş yükselmesinin neye dayanarak "pozitif reaksiyon" olarak yorumlandığını (bilgisizliğimi bağışlayın!) ben anlayamadım. İşin garibi Dr. Özel'e gelen 494 hastadan %70'inin bu reaksiyonu göstermiş olması. Hani bütün bu hastalar "ileri derecede" kanser hastalarıydı? Sayın doktor ilâcının her tür kansere iyi geldiğini iddia ettiğine göre, hepsinin aynı tepkiyi vermesi gerekmez miydi? Yoksa gelen hastaların yüzde otuzu kanserli değil miydi veya iyileşmişlerdi de bunun farkına mı varmamışlardı? Bu bir.

Aslında bu nokta o kadar önemli değil. Bence asıl önemli olan şu: Dr. Özel hiç ilâcını sağlıklı insanlar üzerinde denemiş mi? Hiç sanmıyorum! Oysa ilkin bunu yapması gerekirdi, zira ateş yükselmesinin hastanın ilâca olumlu tepki gösterdiğinin bir işareti, hattâ tek işareti olduğunu başka türlü saptamasına imkân yok[189].

Öyle sanıyorum ki, ilâcını sağlıklı insanlar üzerinde denemiş olsaydı birçoklarında benzer reaksiyonlar görecekti. Kaldı ki, başka

(189) Tıpta, bilindiği gibi, yeni bir ilâç denenirken belli sayıda hasta iki gruba ayrılır. Bunlardan yarısına yeni ilâç verilir, yarısına da "sözde ilâç" (placebo). Ve bu yapılırken hangi hastaya ne verildiği yalnız hastalardan değil, deneyi uygulayan doktorlardan da gizlenir. Dr. Özel sağlıklı insanlara da ilâcından vermekle buna benzer bir "kontrol" yapmış olacaktı.

maddeler de insanın ateşini yükseltebilir. Nitekim, askere alınmamak için "temaruz" (yani hasta görünmek) amacıyla insanların çeşitli "ateş yükseltici" maddeler aldıklarını biliyoruz. Dolayısıyla zakkum ekstresinin ateşi yükseltmesini "pozitif bir belirti" olarak yorumlamak için yeterli bir gerekçe olarak görmek son derece yanlış, zira ateş büsbütün başka bir nedenle yükseliyor olabilir. Sonra kendisi olumlu reaksiyon derecesini 38-41 derece olarak belirlemiş, neye dayanarak? Ayrıca neden 2-4 saat sonra ateşin yükselmesi gerekiyormuş? Buna benzer cevap verilmesi gereken daha pek çok soru geliyor akla, ama üzerlerinde durmaya değmez, zira kullandığı yöntemin herhangi bir bilimsel temeli olmadığı apaçık.

Bir an burada akla Dr. Özel'in yüksek ateş belirtisinin kanser tedavisinde kullanılması düşünülen "hyperthermia", yani "yüksek sıcaklık" yöntemiyle bir ilişkisi olabileceği geliyor. Yapılan araştırmalar sonunda kanserli hücrelerin yüksek sıcaklığın öldürücü etkisine normal hücrelerden daha duyarlı olduğu görülmüş. Ancak bu tedavinin tam tümörün bulunduğu yere yüksek sıcaklık uygulanmasına imkân verecek yeni aletlerin geliştirilebilmesine bağlı olduğu belirtiliyor[190]. Bugün bu yöntem geliştirilip uygulanmaya konmuş mudur, bu konuda bir bilgim yok, ancak bunun (koterizasyon gibi) doğrudan tümöre uygulanması düşünülen lokal bir tedavi yöntemi olduğu anlaşılıyor, dolayısıyla Dr. Özel'in yüksek ateş belirtisi ile bir ilişkisi olmasa gerek. Zaten üstat da sonunda - herhalde ekstresini analiz eden laboratuvarların verdikleri bilgi üzerine- ekstresinin (pardon: ekstresinde bulunan bir maddenin) bağışıklık sistemini harekete geçirerek kanseri iyileştirdiğini iddia ediyor. Ne güzel, değil mi? Önce ne idüğü belirsiz bir ekstreyi gözü kapalı hastalara uyguluyor ve neden sonra bu iyileşmenin sırrını başkalarından "öğreniyor!" Tekrar ediyorum: İşin başında alçakgönüllülük gösterip "Ben bu zakkumun kansere iyi gelebileceğini sanıyorum, şunu bir araştırsanız!" deseydi, kendisine şarlatan demek kimsenin aklından geçmezdi. Şimdi, ne yazık ki, ekstresinden yabancı bir laboratuvarın bulup çıkardığı maddenin kansere iyi geldiği kanıtlansa bile, Dr. Özel bu töhmetten kurtulamayacak. Dahası, artık kendisinin "Kanser ilâcını ben buldum!" demeye bile hakkı yok!

Biz gene Dr. Özel'in açıklamalarına dönelim:

"Yüksek ateş testini geçen hastalara günde 0.3- 0.7 cc arasında değişen dozlarda NOI tedavisine başlandı. İlacın dozu ateşte görülen yükselmeye göre tayin edildi. (Anlaşılan ateşi çok yükselene az,

(190) Bk: *E. Britannica*, 1987, vol. 15. s.563 c.

az yükselene çok ilâç vermiş. Adam doğuştan "farmakolog" canım!) NOI enjeksiyonlarından sonra ateş yükselmesi görülmeyinceye kadar devam edildi. Bu süre urun habis olma derecesine göre ve hastadan hastaya 20 gün ile bir yıl arasında değişti. Bu normal tedavi süresinin sonunda yapılan histolojik, röntgen, sintigrafi, bilgisayarlı tomografi ve tıbbî tetkiklerde, kansere ait bir bulguya rastlanmadığı görüldü ve hastalar normal yaşantılarına döndüler..." (II, s.4. Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine!)

Ama, lâtifeyi bırakalım da şimdi, burada akıl erdiremediğim bir iki nokta üzerinde duralım: 1) Dr. Özel ilâcının başta neden ateş yükselmesine yolaçtığını açıklamadığı gibi, ateş düşmesinin neden iyileşme belirtisi sayıldığını da açıklamıyor. Acaba ateşin artık çıkmaması vücudun ilâca alıştığı şeklinde yorumlanamaz mı? 2) "Habis olma derecesi"[191] ne demek? Bu 'biraz da gebe' sözünü hatırlatıyor.

Ama, yoo, doktorun hakkını yemeyelim, zira her tür en modern tıbbî yöntemlerle "temiz" raporu alan hastalarının peşini hemen bırakmıyor. "Normal yaşamlarına döndükten" sonra da "ne olur ne olmaz" diyerek daha bir süre tedaviye devam ediyor:

"İdame tedavisine gelince... Normal tedavinin arkasından, hastalara, yaklaşık üç günde bir defa 0.4 cc dozunda NOI yani zakkum iğnesi yapılmaya devam edildi. Bu süre hastadan hastaya 6 ay ile 3 yıl arasında değişti." (II.s.4) Büyük bir sorumluluk duygusu sergileyen, üstelik çok uzmanca bir davranış doğrusu! (Doktorun bu arada - bunca deneyden sonra- eni konu bir "kanser uzmanı" olup çıktığı anlaşılıyor!) Ama, huyum kurusun, ben de soru sormadan edemiyorum: Burada en çok merak ettiğim nokta da şu: Sayın doktor "idame tedavisi"ni ne zaman keseceğine nasıl karar veriyor? Eğer gene "ateş yükselmemesi"ni gözönünde tutuyorsa "normal" tedavi ile "idame tedavisi" ayrımını nasıl yapıyor?

Dr. Özel'in aldığı sonuçların değerlendirilmesi

Şimdi durum kısaca şöyle:

1981-85 yılları arasında kendisine "onulmaz" derecede kanserli 494 hasta başvurmuş, bunlardan %70'i ekstresine "olumlu" tepki gösterdiği için tedaviye alınmış, ama bunlardan da ancak %20 ka-

(191) Literatürde "habislik derecesi" diye birşey yok. Tümörler (neoplasms) "iyi huylu" ve "kötü huylu" (habis) olmak üzere ikiye ayrılıyor. "İyi huyluların" bazan "kötü huylu"ya dönüştükleri oluyormuş. Ancak bunun tersi şimdiye kadar görülmemiş. (Bk: *E.Britannica*, vol 12, s.36)

darı tedaviye devam etmiş, geri kalanı ya pozitif reaksiyonu yanlış yorumladıkları, ya da doktor kendilerinden ücret talep etmediği için tedaviyi yarıda bırakmışlar.

Bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen, sayın doktorun alınan sonuçların "bugün mevcut diğer tedavi yöntemleriyle hiçbir biçimde erişilemeyecek bir seviyede olduğunu" (III, s.4) iddia ettiğine tanık oluyoruz. Bu da besbelli çoğu şarlatanda gördüğümüz tipik bir megalomani göstergesi! Bunu anlamak için "alınan sonuçlara" bir göz atmak yeter.

Dr. Özel'in bu konudaki istatistiksel açıklamalarına göre,

1) Kendisine başvuran ve başka uzmanlarca "akciğer kanseri" teşhisi konmuş olan 111 hasta arasında daha önce radyoterapi veya kemoterapi görmemiş olanların (kaç kişi?) neredeyse % 65'inde pozitif reaksiyon görülmüş ve tedavi uygulanmış (ama sonuç belirtilmiyor).

2) Mide, bağırsak, karaciğer, safra kesesi kanseri olan 115 kişi arasından daha önce sadece "ölümü erteleyici"(!) yöntemler olan radyoterapi ve kemoterapi görmemiş olan %73'ü için de aynı şeyler geçerli.

3) Öteki tür kanserler için de buna benzer rakamlar verildiği için daha fazla ayrıntıya girmek istemiyorum. Özet olarak, "daha önce radyo veya kemoterapi görmemiş olan hastalardan % 70 kadarı zakkum ekstresine pozitif tepki vermiş. (Bk: V, s.1-4)

Burada gözünüzden kaçabilecek iki ayrıntıya dikkatinizi çekmek isterim: Bir, kendi ilâcına pozitif tepki veren kanserli hastaların hep "radyo veya kemoterapi *görmemiş*" kişiler olduğunu vurgulaması. (Oysa, daha önce "bana başvuran hastalar, daha önce kemoterapi ya da radyoterapi görmüş kişilerdi" diyordu. (III, s.4) İşine nasıl gelirse öyle konuşuyor!) İki, bu iki tedavi yönteminin zaten "ölümü geciktirmek"ten başka bir işe yaramadığını söylemesi. Bundan çıkardığı veya çıkarmak istediği sonuç apaçık: Kanseri ancak ve ancak benim ilâcım iyileştirebilir. Oysa bugün kanser tedavisinde - ameliyat dışında- radyoterapi ile kemoterapinin son derece önemli ve olumlu yöntemler olduğunu bilmeyen yoktur. Bu konuda istatistiksel bilgiler vermeyi gereksiz görürüm. Ancak bugün - şarlatanlarınki hesaba katılmazsa- tek "güvenilir" yöntemlerin bunlar olduğu şüphe götürmez.

Sayın doktorun açıklamalarından bir de şunu öğreniyoruz: "Bütün kanser vakalarında, normal tedavi süresince lokosit sayımlarının 12-24 bine çıktığını gördük."(V, s.4) Görebildiğim kadarıyla,

doktorun bize şimdiye kadar sunduğu tek bilimsel veri de bu. Buradan anlaşılacağı gibi, kullandığı usarenin (daha doğrusu, bundaki belirli bir maddenin) immünolojik bir etkisi var. Zaten kendisi de, "bu usare bağışıklık sistemini harekete geçirerek, kanserli hücreler üzerinde etki yapan, onları öldüren bir ilâç olabilir" (IV, s.1,2) diyor. Belli ki bunu da sonradan, muhtemelen Sandoz firmasının yolladığı bir mektuptan öğrenmiş. Hattâ bu mektupta usarenin "metastazı" da önlediği belirtiliyormuş ki (s.3), bu doğru ise kanser tedavisinde gerçekten "çığır açıcı" bir buluş gerçekleştirilmiş demektir. İnşallah dediği çıkar! Ancak öyle olsa bile, bu kendisine umduğu payeyi kazandırmayacaktır, zira şüphe yok ki, Dr. Özel ekstresini insanlara uygularken bunu bilmiyordu, bir immünolog olmadığı için bilmesine de imkân yoktu. Ama kendisinin asıl hatâsı, hattâ "suçu", ancak büyük araştırma enstitülerinin veya laboratuvarların yürütebileceği hayvan denteyleri yapılmadan ekstresini gelişigüzel insanlar üzerinde denemeye kalkmış olması. Kaldı ki, burada "deneme"den bile sözedilmesi yersiz, zira baştan beri kendinden o derece emin ki, ekstresini doğrudan doğruya denenmiş bir ilâç gibi kullanıyor. Kendisine engel olununca bu derece hırçınlaşmasının da nedeni bu. Nitekim, engel olanları bir takım "çaresiz" onulmaz kanserli hastaları ölüme terketmekle (yani "cinayetle") suçluyor! Kemoterapi ile radyoterapi hakkındaki son derece "küçümser" ifadeleri de bunu kanıtlıyor. Bu yöntemler "ölümü biraz geciktirmek"ten ve bu arada hastalara "yaşamı çekilmez hale getirmekten" başka birşeye yaramazmış. Üstelik pek az hastanın ödeyebileceği bir harcama gerektiriyormuş. (IV. s.1) Oysa kendisi hastalarını hem "bedava" tedavi ediyor, hem de tedavisi onlara üşüme ve titremeden başka bir rahatsızlık vermiyor. Şimdi böylesine iyilik sever bir insana böylesine "insanlık dışı" bir muamele reva mı?

Üstelik Dr. Özel işin başından beri bu konuda uzmanları uyarmış, ama kimse bu uyarılara kulak asmamış. Bakın neler anlatıyor:

"Bulduğum NO ilâcını (bu deyime dikkatinizi çekerim) ilk defa 1974 yılında 4. Balkan Tıp Kongresi'nde tıp dünyasına sundum. Kongrede, onmaz diye rapor verilen kanser vakalarını... tedavi ettiğimi açıkladığım zaman, konunun her yanıyla araştırılacağını umuyordum(!)" (IV. s.2) Buraya kadarı çok iyi: "Demek adam bu konuda bilimsel bir araştırma başlatılmasını - herhalde konunun uzmanlarından- rica etmiş, ama onlar oralı bile olmamışlar" diye düşünmeye başlıyorsunuz ki, hemen ardından şu cümle geliyor:

"Mümkün olan en kısa sürede, hattâ özel ahlâk kuralları konarak, çağımızın bu istisnai illetine(?), istisnai bir yaklaşımla girilece-

ğini zannediyordum. Oysa tam tersi oldu. Bazı bilim adamları NO'nun 'neden etkili olamayacağı'nın sebeplerini izaha giriştiler. Bu olumsuz yaklaşım, NO'nun insanlık hizmetine girmesini, 15 yıl kadar geciktirmiştir." (IV. s.2)

Bilmiyorum, bir şarlatan içinde bulunduğu ruh halini ve düşünme biçimini bundan daha "veciz" şekilde dile getirebilir mi?

Daha önce tahmin ettiğim ve bu sözlerden de kolayca anlaşılabileceği gibi, Dr. Özel'in ilâcı üzerinde kapsamlı araştırmalar yapılması gibi bir isteği yok. Onun tek istediği, gizlice, izinsiz olarak kullandığı sıvının "en kısa sürede" tıp dünyası tarafından, "resmen" tanınmasını sağlamak, bu şekilde o güne kadar "bedava" verdiğini söylediği ilâçtan para kazanmak, hepsi bu! Bunun için kendisine "özel ahlâk kuralları" uygulanmalıymış, yoksa çağımızın bu istisnai illeti birçok çaresiz insanın canını almaya devam edecekmiş. Adam açıkça "bırakın da ilâcımı uygulamaya herhangi bir kovuşturulma riskine katlanmadan devam edeyim!" diyor. Oysa kendilerini birşey sanan uzmanlar ona bu işin olamayacağını (belki de bu sevdadan vazgeçmesini) anlatmaya kalkışıyorlar, bunun sonucunda da "NO'nun insanlık hizmetine girmesini" bunca yıl geciktiriyorlar! Ne var ki, bütün bu insanlık dışı engellemelere rağmen üstat insanları bu istisnai illetten kurtarma işine bütün şevkiyle devam ediyor ve kamuoyunda verdiği uzun ve yıpratıcı bir savaşım sonunda istediği "özel etik kurallarının konmasını" sağlıyor! Kendisi artık devletin hoşgörüsü altında, biraz "kısıtlı" da olsa, insanlığa hizmete devam edebildiği için çok mutlu görünüyor. Bir de ekstresi resmen "ilâç" haline geldi mi, deymeyin keyfine!.. Sandoz'dan gelen bir başka mektuba göre, bulgular "son derece heyecan verici" imiş! (IV. s.3) Gerçi ABD'nin ünlü *National Cancer Institute*'ünde 1957'den bu yana 35 bin bitki türü incelenmiş, bunlar arasında zakkum da varmış, hattâ bundan ayrıştırılan üç ayrı maddenin kansere iyi gelip gelmediği araştırılmış, ama pozitif sonuç alınamamış. Ama bakarsınız, "körün taşı" gibi, Dr. Özel'in "özel yöntemlerle" elde ettiği ekstreden etkili bir madde çıkar, niçin olmasın? Ama çıksa da çıkmasa da, kendisi birşeyden kesinlikle emin: "Benim bildiğim tek şey, bulduğum, geliştirdiğim zakkum usaresinin vücutta bağışıklık sistemini harekete geçirdiği ve tümörler üzerinde etkili olduğudur." (IV. s.2)

Bir insanın birşeyi "bildiğini" iddia etmeye hakkı olması için hangi şartların yerine gelmesi gerektiğini kitabımın başında uzun boylu açıklamaya çalışmıştım. Bir yol usarenin "bağışıklık sistemini harekete geçirdiğini" hiç değilse başta bilmiyordu, sonradan "öğrendi". Kaldı ki, ilerde bu kanıtlansa bile, doktorun bilgi iddiasında

bulunmaya hakkı yok. Daha önce de belirtmeye çalıştığım gibi, bilim pek çok insanın ortak katkısı sayesinde gelişir ve bir iddianın "bilgi" olup olmadığına bilim adamları topluluğu karar verir. Bu nedenle Dr. Özel'in "biliyorum" demesi kendini beğenmişlikten öteye bir anlam taşımaz. Tekrar ediyorum: Kendisinin birşey bildiği falan yok, sadece birşeyler bildiğini *sanıyor*!

Kaldı ki, daha önce de birkaç defa belirttiğim gibi, yeni bir "buluş" yaptığını (yani yeni bir "bilgi ürettiğini") iddia eden bir insan - eğer bilim adamı kişiliği taşıyorsa- meslektaşlarının iddiasını denetlemelerini mümkün kılacak gerekli bilgileri en küçük ayrıntılarıyla açıklamak zorundadır. Dr. Özel ekstresini bile nasıl elde ettiğini gizliyor. Gerekçeleri de şunlar:

(1) Yabancı firmalarla yaptığı gizlilik anlaşmaları.

(2) Zakkum usaresinin yapılış yöntemini ilân ederse, ilâcı yabancılara kaptırma korkusu.

(3) Usaredeki "etkili" maddelerin sentetik olarak üretilebileceği endişesi.(IV. s.3)

Bütün bu sözlerden Dr. Özel'in, öyle hiç de bizleri inandırmaya çalıştığı gibi, "insanlığa hizmet" gibi bir kaygısı olmadığı, olsa bile asıl amacının büyük paralar kazanmak olduğu açıkça anlaşılıyor. Ancak bu daha sonra değineceğim bir konu. Bu sözlerden anlaşılan bir başka şey de, doktorun "icat paranoyası" denilen hastalıkla malûl oluşu. Bilimsel bir tutum sergilemediği apaçık.

Dr. Özel'in yazıları neden yayımlanmadı?

Ama, gene de, doktora haksızlık etmeyelim, zira "üç kez yabancı dergilere çalışmalarını anlatan yazılar göndermiş, üçüne de olumsuz yanıt almış." Nedenini mi merak ediyorsunuz? İşte kendi açıklamaları:

1) İlk yazısını gönderdiği ABD'de yayımlanan *Medical Journal*, yazısını çok "orijinal" bulmuş, ama bir gün sonra iade etmiş! "Kanser gibi *özel* bir konuya yer veremeyeceklerini" bildirmişler. Ne kadar ilginç değil mi? İnsanın burada da "İster inan, ister inanma!" diyeceği geliyor.

2) İkinci yazıyı İngiltere'de bir dergiye (?) göndermiş. Önce yazıyı fazla uzun, kısaltınca da fazla kısa bulup iade etmişler.

3) Üçüncüyü ABD'de adını hatırlayamadığı (!) bir başka dergiye göndermiş, gelen cevapta "Eğer bu yaptığınız çalışma gerçek olsaydı, sizin memleketinizde yer yerinden oynardı. Bizi kendi reklâmınıza alet mi ediyorsunuz?" diye kendisini paylamışlar. Saygısızlar, ne olacak! İlk iki dergi gibi biraz daha "nazik" olabilirlerdi.

4) Bir de lütfedip TÜBİTAK'ın çıkardığı *Doğa* dergisine başvurmuş, ama "Orada da yazım 2/3 mağlup oldu, yayımlanmadı" diyor. (IV. s.3)

Dünyanın dört yerinde - kendi ülkesi de dahil- yazılarının yayımlanmaması nedeniyle "bilimsel" yeteneklerinden şüpheye düşmüş olacağını düşünüyorsanız, yanılıyorsunuz. Kendisi bakın bunu ne güzel açıklıyor:

"Ben bilim adamı değil, bir cerrahım. Üniversite mensubu değilim." İlkin bu sözde-gerekçe üzerinde kısaca duralım. Elin adamları onun kim olduğunu nereden bilecek? Bu bir. Bir cerrah bile olsa, aklı başında bir insanın ilk ihtimal olarak yazısının bilimsel açıdan yeterince kaliteli bulunmadığını düşünmüş olması gerekmez mi? Hem "ben bilim adamı değilim" diyor, hem de yazısının kabul edilmeyişinin asıl nedeninin "bilim adamı olmayışı" olduğunu farkedemiyor!..

Ancak, üstadın ikinci açıklaması daha da ilginç:

"İkincisi de, sanıyorum, işin içine bazı iktisadi çıkarlar giriyor. Böyle yeni bir tedavi metodu kabul edildiği zaman, kanserli bütün hastaların o metodu uygulayan yerlere gideceğini, hastasız kalabileceklerini düşünüyor olabilirler." (IV. s.4)

Burada öne sürülen iddiaların saçmalığı üzerinde mi durmalı, yoksa gülünçlüğü üzerinde mi? Bilimsel dergilerin yayın politikasıyla "iktisadi çıkarlar" arasında herhangi bir ilişki kurabilmek için insanın düpedüz aklından zoru olması gerekir, zira bu dergilerin "doğru"ya değil de, bazı ilâç firmalarının çıkarlarına hizmet ettiğini düşünmenin ben başka bir açıklamasını göremiyorum. Herhalde Dr. Özel'in kendisi - bir derginin de açıkça belirttiği gibi- bu yazıları ilâcının reklam veya propagandasını yapma amacıyla göndermiş ki, reddedilince karşısındakileri bu şekilde suçlayabiliyor. Ama, kazara yazılarını basmış olsalardı, hiç şüpheniz olmasın, bunu buluşunun doğruluğunu kabul etmelerine yoracaktı. Sözlerinin "gülünç" olan yanı ise, kendi metodunun kabul edilmesi halinde bütün kanser hastalarının Türkiye'ye akın edeceklerini düşünebilmesi. "Kendi kendine gelin güvey olmak" diye işte buna denir!

Belki açıklamaya bile gerek yok, ama gene de bilim dergilerinin kendilerine gelen yazıları hangi şartlar altında yayımladıkları konusuna kısaca değinmek istiyorum. Daha önce de belirttiğim gibi, yalnız bilim dergileri değil, bütün dergiler, hattâ bütün yayın organları kendilerine gönderilen yazıları - her biri kendi amacına ve standartlarına göre- sıkı bir "ayıklama"ya tabi tutarlar. Zira gelen yazıların basılanlara oranı çok büyüktür. Bilim dergilerinin - ge-

ne her birinin kendi standartlarına göre- bu ayıklama mekanizması çok daha sıkıdır, zira böyle bir derginin kalitesiz araştırmalara yer vermesi o derginin saygınlığını yitirmesine yol açar. Belki edebi bir dergi pek kaliteli olmayan bir şiiri, hikâyeyi veya romanı da yayımlayabilir, ama sanat ve edebiyatta zevklerin biraz fazlaca işe karıştığı gözönünde tutulursa, bu pek fazla yadırganmaz. Bilim dergileri ise gerçekten de bilimsel değeri kolay kolay "tartışılamayacak" türden yazılar basmak zorundadırlar. Bu nedenle bu tür dergilerin yöneticileri en küçük bir yanlışın bile gözden kaçmasını önlemek için çeşitli yöntemlere ve ölçütlere başvururlar. Bunların başında da hakem (referee) sistemi gelir. Yazı önce (adı yazar tarafından bilinmeyen) bir uzmana inceletilir. Uzman yazı hakkında gerekçeli bir rapor verir. Eğer yazının ilkece "kabul edilebilir" olduğu görüşünde ise, form ve içerik bakımından yazıda gördüğü kusur ve eksikliklerin yazarca giderilmesini ister. Düzeltilmiş yazı yeniden incelenir. Fazla uzunsa, kısaltılması istenir, v.b.g. Bu yüzden bir yazının yayımlanması bazan iki üç yıl alabilir. Objektiflik sağlamak için bir yazının birden fazla hakeme incelettirildiği de olur. Bazan hakemler de haksız eleştirilerde bulunabilirler. O zaman yazar bu eleştirilere cevap verebilirse yazısı gene yayımlanabilir. Bütün bu kılı kırk yarmalardan amaç ancak yayımlanmaya gerçekten lâyık yazıları yayımlamaktır. Bunun dışında, değil çıkar hesaplarına, dostluk ilişkilerine, hattâ ün, otorite gibi faktörlere bile iltifat edilmez. Bu arada para karşılığı yayın yapan bilim dergileri olduğunu da duyuyoruz. Gerçi bunlar bile öyle olur olmaz yazıları basmazlar, ama bunlar ne de olsa ikinci, üçüncü sınıf dergilerdir. Ancak onların da kendilerine göre "makul" gerekçeleri vardır. Yeni yetişenlere sesini duyurma fırsatı vermek gibi. Bir de şu var: "Her koyun kendi bacağından asılır" misali, bunlar her yazarın kendi sorumluluğunu bilmesi gerektiğine inanırlar. Eğer bir yazar abuk sabuk şeyler yazmışsa, ilerde nasıl olsa bunun hesabını vermek zorunda kalacaktır, dolayısıyla bu tür dergiler - yerleri daha çok olduğundan- bir çeşit "serbest rekabet" zemini oluştururlar. Gene de en düşük düzeyli dergilerin bile basmaktan utanacağı yazılar vardır. Dr. Özel'inki bunlardan olsa gerek. Dr. Özel gibi şarlatanların - daha önce de pek çok örneğinde görüldüğü gibi- "yazımı basmadılar" diye yaygarayı basıp bu dergilere kara çalmaya kalkmaları aslında çok doğal. Onların yazılarını reddetmek kimin haddine? Küstahlar, kendini bilmezler, çıkarcılar!

Dr. Özel'e karşı Türk bilim çevrelerinin tepkisi

Aslına bakarsanız, Dr. Özel gibi birinin bu reddedilmeyi pek umursadığını da sanmıyorum. Hastaları duymadıktan sonra, yazısını basmışlar, basmamışlar, ne fark eder? O doğru yolda olduğunu biliyor ya, ona yeter de, artar bile. Ama, ya bizdeki "bilim adamı" diye geçinen bazı münafıkların başarısı karşısında çıkardıkları şamataya ne demeli? Yoo, bu kadarı fazla! Hem bir sürü "onmaz" kanserliyi mutlak bir ölümden kurtaracaksın, hem bu kendini beğenmiş ukalâlara hesap vereceksin, olacak iş mi bu?

Başta da değindiğim gibi, Dr. Özel özellikle üniversite çevrelerinden kendisine yaylım ateşi açıldığından yakınıyor. Bu da doğal, çünkü bu işten tek anlayan onlar! Şimdi, izin verirseniz, bu çevrelerden gelen eleştirileri, gene *Milliyet*'te çıkan yazı dizisine dayanarak özetleyeyim:

1) Prof. Uğur Celasun (TBB Genel sekreteri)

Dr. Özel'e "icat paranoyası" teşhisi koymuş olan Prof. Celasun şöyle diyormuş:

"Sandoz raporlarında Dr. Özel'in geliştirdiği NO adlı ilâcın, vücutta bağışıklık sistemini harekete geçirdiği belirtiliyor. Dünyada bağışıklık sistemini harekete geçiren binlerce ilâç vardır. Dr. Özel'in ekstresinin sitotoksik, yani kanser hücresini zehirleyerek öldüren ve sitotastik, yani kanser hücresinin üremesini durduran etkisi olmadığı, Sandoz'un raporlarında açıkça belirtilmiş. Sadece bu verilere dayanarak madde insanlar üzerinde denenemez."[192] Tıp doktoru, hele kanser uzmanı olmadığım için bu tartışmaya girmek istemem, ancak *E. Britannica*'da gözüme çarpan şu pasajı anmadan geçemeyeceğim: "1970'li yıllardan bu yana kanserin immünoterapi yoluyla önlenmesi, kontrolü ve giderilmesi konusunda bir hayli çaba harcandı. Kullanılan yöntemler arasında Calmette-Guérin basilinin (BCG), öldürülmüş çeşitli türden bakterilerin süspansiyonunun, bazı bakterilerden çıkarılmış kimyasal maddelerle virüslerin çoğalmasını önleyen protein familyası olan *interferon*'un immünolojik birer etken olarak kullanıldığını görüyoruz. Bütün bu saydığımız maddelerin bağışıklık sistemini harekete geçirdiği anlaşılıyor. Birgün hastanın bağışıklık mekanizmalarını manipüle ederek kanserin iyileştirilmesi mümkün olabilir." Oysa Dr. Özel usaresinin "metastaz"ı da önlediğini iddia etmiyor muydu?

2) Prof. Dr. Kâzım Türker (Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Farmakoloji Bölüm Başkanı):

(192) *Milliyet*.

Prof. Türker "zakkum usaresinin, bilimsel bir tıp dergisinde yayımlanmak üzere kabul edilebilecek bir makale konusu olmadığını" belirttikten sonra, tıpkı Prof. Celasun gibi "Bir maddenin vücuttaki bağışıklık sistemini harekete geçirmesinin kanser tedavisiyle uzaktan yakından ilgisi yoktur" tezini savunuyor ve ekliyor: "Biberi alıp Sandoz'a göndersem... bu biberden bağışıklık sistemini harekete geçiren en az iki madde çıkarırlar." (VI. s 1,2)

Ancak, Prof. Türker'in de en çok üzerinde durduğu nokta şu:

"Türkiye'nin de imzaladığı Helsinki Deklarasyonu'na göre, hiç kimse içindeki maddeyi bilmeden bir ilâcı insanlara uygulayamaz." Ayrıca, kendisi, benim yukarda yaptığım gibi, bir buluşun "bilimsel" gelenek ve göreneklere uygun biçimde kamuoyuna sunulması gerektiğini vurguluyor. Oysa "Zakkum olayında bu bilimsel kuralların hiçbiri yok." Son değerlendirmesi de şöyle:

"Zakkum olayıyla ilgili gelişmeleri ve tartışmaları son derece ilginç bir komedi olarak değerlendiriyorum ve diyorum ki, bilim canlı olsaydı, yaşadığına kahrederdi." (VI s.2)

3) Prof. Dr. Ayhan Ulubelen (İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi)

Prof. Ulubelen'in konuya daha bir teknisyence yaklaştığı anlaşılıyor. Dr. Özel'in kendisine verdiği zakkum usaresini iki yıl boyunca ABD'deki *National Institute of Health*'in kanser araştırma bölümüne göndermiş, oradan 1974'de gelen araştırma sonuçlarının ayrıntılarını da bildirmiş. (Bk: VI. s.4) Ayrıca kendisi de burada Dr. Özel'in usaresi üzerinde ciddî araştırma çalışmaları yapmış, ancak "Dr. Özel'in usareyi elde etme yöntemini ısrarla vermek istememesi sonucu" çalışmalarına bir yerde son vermek zorunda kalmış.

Şimdi düşünebiliyor musunuz: Hem sayın doktor gerekli patent başvurularını yapıyor, hem de usaresi üzerinde bu derece ciddî ve uzun araştırmalar yapan uluslararası ün yapmış bir Türk bilim adamından "sır"rını gizliyor, ne olur ne olmaz, "buluş"uma ortak çıkar korkusuyla! Bütün kaygısı ilerde "Bu ilâcı ben buldum!" diyebilmek. Bir de elbet bunun kendisine sağlayacağı servete tek başına konabilmek, yoksa "bilim adına" çalışan bir insanın böyle davranması mümkün mü?

4) Dr. Lütfi Köseoğlu (Ankara Onkoloji Hastanesi Kurucusu):

Dr. Köseoğlu henüz kullanılmakta olan tedavi yöntemlerinin "sebebe değil, sonuca, yani kanserli hücreye yönelik" olduğunu belirttikten sonra, "tedavi hücre türünün özelliklerine göre kanserden kansere değişir. Onun için bu konuyu az çok bilen bir kişi, "Ben bu

ilâçla bütün kanserlileri iyileştiriyorum" diye ortaya çıkmaz. Çıkarsa bu "kanserin gerçek ve tek nedenini buldum" demektir." (VI. s.4)

Hemen hemen bütün tıp şarlatanlarının "tek neden" yanılgısına düştüğünü görmüştük. Bütün kanser türlerinde aynı mekanizma işbaşında ise ve bu mekanizmanın işleyişini durduracak bir tedavi yöntemi bulunursa, kansere çare bulunduğu söylenebilir. Dr. Özel Sandoz'dan ekstresinin bağışıklık mekanizmasını harekete geçirdiğini öğrenmiş. Şimdi iddiasını buna dayandırıyor. Kanserin nasıl oluştuğundan haberi bile yok muhtemelen, ama kanseri yenmenin çaresini bulduğu iddiasında. Bundan önce iki profesör, bağışıklık sistemini harekete geçirmenin kanseri iyileştirmeye yetmeyeceğini iddia ediyorlardı. Dr. Köseoğlu'nun da aynı görüşü paylaştığı anlaşılıyor:

"Kırk bini aşkın kanserlinin teşhis ve tedavi olayının içinde bulundum. Çok kişi iyileştirilmiştir. Hatta bilmeyenin mucize diyebileceği iyileşmeler gördük. Ama hiçbir zaman biz "iyileşmeyecek" (Dr. Özel'in deyimiyle *onmaz*) kanserleri iyileştiriyoruz diye ortaya çıkmayı düşünmedik bile...

Kanserin değil tedavisi, teşhisi bile tek bir uzmanın üstesinden geleceği bir iş değildir. Onun için kanser hastanelerinde değişik uzmanlardan kurulu ekip çalışması yapılır.

Kanserlerin üçte ikisinin tıbbî tedavi ile iyileşme şansı vardır... Bizdeki kanserlerin çoğunluğunu, teşhisi ve tedavisi kolay türler teşkil etmektedir. Bu koşullarda bir kişi çıkar da 'Ben kanseri iyileştiriyorum' derse, iyileştirdiği hasta sayısının, kabul edilmiş (yani ortodoks veya bilimsel) tedavi yöntemleri ile iyileştirilenlerden, en azından bir fazla olduğunu kanıtlamalı ki, yöntemi üzerinde durulmaya değer bulunsun." (VI s.4)

Hatırlanacağı gibi, Dr. Özel'in tedavisine devam edenlerin sayısı %20 kadardı. Bunların hepsini iyileştirmiş olması mümkün olmadığına göre, elde ettiğini iddia ettiği olumlu sonuçlar Türkiye ortalamasının çok altında. "Efendim, %80'i tedaviyi bıraktılar, ben ne yapabilirim?" demesi de mazeret değil, zira bu açıkça kendisine güvenmediklerini gösteriyor.

5) Prof. Dr. Nusret Fişek (TTB Başkanı)

Prof. Fişek *Milliyet*'in sorularına daha kısa cevap vermiş: "Yayınınızı izlemeye değer bulmuyorum. Bu yazı ile halkın umudu sömürülerek tiraj arttırılmaya uğraşılıyor." (VI. s.4)

Prof. Fişek'in bu değerlendirmesine ben de katılıyorum. Yazı dizisinin başından beri iki gazetecinin (Yurdakul Fincancı ve Asu-

man Aydın) Dr. Özel'in sözde davasına angaje olmuş bir tutum sergiledikleri seziliyor. Nitekim, onu "bilimsel buluşları insanlığın hizmetine sokma çabası"nı günümüzdeki "alçakgönüllü bir sessizlik içinde, ama inanla sürdüren " bir "savaşçısı" gibi takdim etmeleri bunu gösteriyor. Onun düpedüz bir "şarlatan", hattâ bir "sahtekâr" olabileceğini akıllarından geçirmedikleri gibi, "buluşuna karşı Türk tıp çevrelerinden gelen tepkinin inanılmaz boyutlarda sert olduğu" kanısındalar. (Oysa, bana kalırsa, bu tepki yeterince sert olmadığı gibi, Sağlık Bakanı da dahil olmak üzere, birçok kişinin Dr. Özel'e arka çıkmış olmaları, hele TV'nin dünyada birçok örneği görülen şarlatanlardan biri olan bu adamın reklâmını yapmış olması utanılacak bir "ciddîyetsizlik" örneği!)

Aslında "yan tutmaz" olmaları gereken gazeteciler bununla da yetinmeyip Dr. Özel'i aklamaya yönelik bir de "komplo teorisi" geliştirmişler akıllarınca: Sayın doktorun "ağzını sımsıkı kapalı tutması" nedeniyle, yerleşik tedavi kurumları, onun tedavisi yaygınlaşırsa, kendilerinin saf dışı kalmasından, "kemoterapi ve radyoterapi gibi yöntemlerin pabucunun dama atılacağından" kaygı duyuyorlarmış! (IV. s.1) Bu arada aynı gazetecilerin Türk Tıp çevrelerinin "tüm dünyada kanserli hastanın yaşama umudundan para kazanan geniş sağlık örgütlenmesi"nin çıkarları doğrultusunda hareket etmiş olabileceklerini ima etmeleri ise bağışlanamaz bir gaf. Neymiş efendim, "bu yerleşik düzenin etkin olması ihtimali pek de yabana atılmamalı" imiş! (IV. s.1) Bu iddianın ne kadar "gülünç" olduğunu görebilmeleri için, Dr. Özel'in usaresiyle birçok ilâç firmasının kapısını çaldığını ve "ağzını sıkı tutarak" büyük voliyi vuracağı günü beklediğini hatırlamaları yeterdi. Gerçek bu çok bilmiş gazetecilerin sandığının tam tersidir. Zira büyük ilâç firmaları her yeni ilâcı incelemeye ve bunlar arasından "umut verici" olanları büyük paralar karşılığında satın almaya hazırdırlar. Dr. Özel'in de salt bu umutla ortalığı velveleye verdiğini nasıl anlayamamışlar, şaşmamak elde değil. "Kamuoyu da Dr. Özel'i destekliyormuş" (VII, s.1) Ne olmuş, destekliyorsa? Bir adamın "bilimsel" yetenekleri hakkında ne zamandan beri kamuoyuna başvuruluyor? Bu sayın gazetecilerin bilmeleri gerekirdi ki, "kamuoyu" -yani genellikle saf ve bilgisiz olan, sansasyonel haberlere, hattâ bazan "mucizelere" kolaylıkla inanan, yüzyıllar boyunca hep şarlatan ve sahtekârların peşinden gitmiş olan- halk yığınlarının görüşü demek olduğuna göre, asıl yapmaları gereken şey kamuoyunu aydınlatmak, bu arada okuyucuları uzmanların sesine kulak vermeye çağırmak olmalıydı.

Ne yazık ki, *Milliyet*'teki yazı dizisini hazırlayan gazeteciler,

"tarafsızlık" ilkesini umursamaz bir "çok bilmişlik" havası içinde, İstanbul Tabibler Odası'nın Dr. Özel hakkında soruşturma açmış olmasını kınayan, hattâ Oda'ya biraz da gözdağı vermeyi amaçlar izlenimini uyandıran şu satırları yazmışlardır:

"Ama *Milliyet*'e yağan binlerce ve binlerce (!) telefon, ölümü, eliyle tutabilecek kadar yakınında hisseden insanlara, yaşama umudunu bile çok görmenin büyük haksızlık olduğunun kanıtıdır." (VII, s.1)

Anlaşılan bu yazarlar da TV'deki oturumda "insanlık sevgisi" bahanesi altında halkın acıma duygularını sömüren bir avukatın retoriğinden fazlaca etkilenmişler. Oysa asıl sorun kimin daha merhametli, kimin daha acımasız olduğu sorunu değil. Sorun, kimin halkın bilgisizlik, hattâ bilinçsizliğini sömürerek para ve şöhret peşinde olduğu sorunu! Kaldı ki, uzman tıp otoritelerinin cahil, ama son derece kurnaz bir doktorun halkı aldatma girişimlerine engel olmak istemekten başka bir amaç taşımayan tepkilerini "acımasızlık", güya bir iki hastayı iyi etti diye, tarihte binlerce örneği bilinen bir şarlatanı "merhametli" ve iyi kalpli bir kurtarıcı gibi tanıtmaya kalkmak da "ucuz iyi kalplilik" diye tanımlayabileceğimiz bir başka şarlatanlıktır.

Dr. Özel iyiliksever bir kurtarıcı mı?

Kitabımın baş taraflarında "hâkim" ve "hakem" kavramları üzerinde bir nebze durmuştum. Uzmanlık isteyen her konuda hakemlere başvurmak "objektif" bir yargıda bulunabilmek için şarttır. İşte İstanbul Tabibler Odası da Dr. Özel'in iddia ve davranışlarını değerlendirecek bir kurul oluşturuyor. Gazeteciler bu kurula da "kamuoyuna karşı dayanaklarının yadsınamayacak biçimde sağlam olması gerektiğini" hatırlatarak, "Ayağınızı denk alın!" mesajını iletiyor. Gerekçeleri de şu: "Dr. Özel'i hastalarıyla meşgul olmaktan engelleyecek bir karar, doktordan çok, ölmekten başka yapabilecek birşeyi olmayan bu insanlara haksızlık olacaktır." (VII s.1) Bu merhamet tellallarına göre, "en azından uluslararası patent sorunu çözülünceye ve yurt dışında Dr. Özel'in NO ilâcı üzerinde yapılan bilimsel çalışmaların kesin sonucu alınıncaya kadar, kanserlilerin yaşama umudunu boşa çıkarmayacak bir karar alınmalıdır." (A.Y.) Demek, bir kurulun nasıl bir karar alması gerektiğine gazeteciler karar veriyor, öyle mi? Ne yazık ki, bu sayın gazeteciler asıl sorunun "hastaların umudunu boşa çıkarmamak" sorunu değil, "hastalara boşuna umut vermemek" sorunu olduğunu bir türlü anlayamamışlar.

Bunları okuyan sanır ki, bir sürü insan kanserden ölmek üzere, bunları Dr. Özel'den başka kurtaracak da yok. O halde biran önce bu zatın elini kolunu bağlayan kısıtlamaları kaldırmalı. Dediğim gibi, bu gazeteciler de Dr. Özel'e angaje olmuşlar, neredeyse onun avukatlığını yapıyorlar, hattâ gerek İstanbul Tabibler Odası'nın oluşturduğu kurulun, gerekse Bakanlığın oluşturduğu Etik Kurul'un nasıl davranması gerekeceği konusunda ileri geri ahkâm kesiyorlar. Ne ilginç değil mi?

Ne yazık ki, bu gazeteciler şu basit gerçeği de unutmuşa benziyorlar: Adam zaten yıllardır yapacağını yapmış (hâlâ da yaptığı iddia ediliyor ya), dolayısıyla bu kurulların oluşturulmasının tek amacı - "bir şarlatan olmadığı" saptanıncaya kadar- kendisini insanlara zarar vermekten alıkoymak! Hepsi bu. Dr. Özel'e bu şarlatanlık suçlamasını yöneltenler bu işin en tanınmış uzmanları. Aslında onların görüşlerini yeterli saymak mümkün iken, tutmuş yetkili makamlar bir de - salt kamuoyunda yer edebilecek bazı şüpheleri gidermek amacıyla- Etik Kurullar oluşturmuşlar. Bundan daha fazla ne istenebilir? Adam izinsiz bir ilâcı insanlara -kobay gibi- uyguladığı için yasalar karşısında zaten "suçlu"; bunu tartışmak bile anlamsız. Ama - bütün şarlatanlar gibi- halk arasında taraftar bulmada usta olduğu için (elbet bazı güçlü insanların da etkisiyle) bugüne kadar zaten fazlasıyla "hoşgörü" ile karşılanmış. Yoksa Etik Kurullara bile gerek görmeden, arkasını sıvazlayıp, "Sen insanları kurtarmana devam et!" mi demeliydi? Bu zatın salt insanların iyiliği için çalışan, son derece iyi kalpli, merhametli, hattâ "fedakâr" bir insan olduğunu varsaymaya hakkımız var mı yok mu? Biran için öyle olduğunu varsaysak bile, bu asıl sorunu çözmez ki! Zira asıl sorun bu zatın iddiasını kanıtlamış olup olmadığı. Kanıtlamamış olduğu apaçık, zira kendisi de Avrupa'daki laboratuvarlardan "olumlu" bir karar bekliyor. Bu karar gelmeden - hattâ usaresi "ilâç" sıfatını kazanmadan- bu adamın insanlığa yararlı olduğunu nasıl bilebilirsiniz?

Bütün şarlatanlar gibi, Dr. Özel'in de "kerameti kendinden menkul", "benim ilâcım" diyor, başka birşey demiyor. Ancak, bu zatın insanlığın iyiliğini düşünmekten başka bir amacı olmadığına inanmak için insanın gerçekten çok "aptal" olması gerekir, zira -başından sonuna kadar- bütün davranışları kendi çıkarından başka hiçbir şey düşünmediğini gösteriyor. Bu nedenle kendini bir "iyilik meleği" gibi gösterme çabaları boşuna.

"Bu ilâcı bulduktan sonra (hâlâ sıvısına "ilâç" demekte diretiyor!) bir an önce bütün insanlığın hayrına yarayacak hale gelmesi

için elimden gelen her gayreti gösterdim. Bu buluşa egoistçe sahip olmaya kalkışmadım." (VII, s.2) diyor. Acaba bu sözlere inanacağımızı mı sanıyor? Bu sözlerde en küçük bir içtenlik olmadığını anlamanız için kendisine seve seve yardımcı olmak için Prof. Ulubelen gibi bir araştırıcının yaptığı fedakârlık karşısındaki tutumunu hatırlamanız yeter. Bir de "bu buluşa egoistçe sahip olmaya kalkmamış"mış! Daha işin başında, "zakkum fikri aklına ilk düştüğü" zaman bu fikrini işin uzmanlarına açıp gerekli araştırmayı yaptırsaydı, belki böyle bir iddiada bulunmaya hakkı olabilirdi, ama bugüne kadar büyük "sırrı"nı gizlemeye devam etmesinden de anlaşılacağı gibi, "insanlığa hizmet" gibi bir amacı olamayacağı apaçık. İnsanlığa hizmet etmek isteyen bir insanın - aklına öyle esti diye- ne idüğü belirsiz bir sıvıyı insanlara uygulaması mümkün değil. Hem unutmayalım: "Cehenneme giden yol iyi niyet taşlarıyla örülüdür."

"Türkiye'de 1973'te benim sesimi kestiler" dedikten sonra, karşılaştığı anlayışsızlığı, kendisine çıkarılan güçlükleri anlata anlata bitiremiyor (VII, s.2-3). Görüldüğü gibi, üstadın bütün derdi gücü şu: Ekstremi uygulamama niye izin vermiyorlar? Niye versinler? Bunu kendine sormak aklının ucundan bile geçmiyor. Büyük baskılara maruz kalmışmış. "Neredeyse, o zamanın parasıyla 200 lira cezaya çarptırılıyordum" diye de - utanmadan- şikâyet ediyor. Bilmiyor ki, bu konularda çok daha duyarlı bir Batı ülkesinde olsaydı, yıllarca hapis cezasına çarptırılabilirdi. Ama, artık, gazetecilerin deyimiyle, "yüzüp yüzüp kuyruğuna geldiği inancında" (VII, s.3) imiş. (Daha sonraki gelişmeler bu inancında haklı olduğunu gösteriyor.) Hatta gelişmelerden bir hayli umutlu olduğu anlaşılıyor. İyimserliğinin nedenlerinden biri de, kendi iddiasına göre, "kendisi gibi düşünen tıp adamı sayısının giderek artması" imiş. Etik Komite kendisine yeşil ışık yakarsaymış, "hemşiresinden hastabakıcısına kadar hepsini kendisinin seçeceği" (ne titiz adam!) yardımcılarla NO'nun tedavi edici niteliğine inanmış doktorlardan oluşan" bir ekip düşünüyormuş! Dikkatinizi çekerim: Hâlâ NO'nun yararlı bir ilâç olup olmadığını araştırma konusunda bir plânı yok, aklı fikri sözde ilâcını sere serpe, hiçbir kaygı ve korkuya kapılmadan hastalarına uygulamaya devam etmekte. Oh, ne âlâ memleket! Bunun için de "NO'nun tedavi edici niteliğine inanan doktorlara" ihtiyacı olacak elbet. (Sizin anlayacağınız, adam bir araştırmaya yönelik hastane değil, bir çeşit tıbbî tarikat kurma hülyaları peşinde!) Ama burada bir kaygısını dile getirmeden de edemiyor:

"Benim gibi düşünen tıp adamları hayli arttı, ama bu cezalandırma baskısı varken, kim gelip yanımda yer alabilir ki?.. Herkes

baskı altında. Bu baskı kalkmadıkça birşey yapılamaz." (VII, s.3) Kim yapıyormuş baskıyı? Tabibler Odası, Tabibler Birliği! Ne kadar ilginç değil mi? Bu, mahkemede bir sanığın hakimi kendini yargılamakla suçlaması gibi birşey. Görevi doktorların uygunsuz, usulsüz, yasa dışı davranışlarını izleyip gerektiğinde cezalandırmak olan Tabibler Odası ve Tabibler Birliğinin bu görevi yerine getirmesini bir baskı olarak yorumlayan bu zat besbelli ki tıpta "persecution paranoia" denilen illetle malül! Kitabımın daha önceki bölümlerinde bu tiplerin birçok örneğine rastladık. Bizimkisi "kendisi gibi düşünen", yani "NO'nun tedavi edici niteliğine inanmış" tıp adamlarının arttığı inancında üstelik. Mahtemelen bu da sadece bir "hüsnü kuruntu", ancak bu hayalî taraftarlarının baskı altında tutulduğunu (yani korktukları için NO'sunu uygulamaktan çekindiklerini) iddia etmesi ise, herşeye inanıveren halk yığınlarının kafasında "kuşku" uyandırarak kendini savunma arzusundan kaynaklanan kaba bir aldatmaca. Bir kere kendileri de birer doktor olan Tabibler Odası ve Tabibler Birliği üyeleri ne diye durup dururken "insanlığa hizmet etmeye çalışan" bir meslektaşlarıyla uğraşsınlar, hattâ öteki doktorları da baskı altında tutsunlar? Cevap: "Önyargı", "kıskançlık", "çıkar çatışması" ve öteki bilinen çamur atmalar! Oysa asıl "önyargılı" olan kendisi, zira gerekli bilimsel araştırma ve incelemeler yapılmadan ekstresinin bütün kanser türlerini iyileştirdiğini kafasına koymuş, Nuh diyor, Peygamber demiyor. Üstelik - akla gelebilecek her yolu deneyerek- bu makamlara baskı yapmaya çalışan da kendisi! Ayrıca burada nasıl bir "çıkar çatışması" sözkonusu olabilir? Yoksa doktorların bazı ilâç firmalarına angaje olduklarını mı ima etmek istiyor? Niçin olsunlar ki? Bir doktorun piyasadaki en güvenilir, en etkili olan ilâçları kullanması kişisel çıkarları bakımından en iyi yol değil midir? Dolayısıyla Dr. Özel'in ilâcını da- etki ve güvenilirliği kanıtlandıktan sonra- salık vermemeleri düşünülebilir mi? Bu nedenlerle Dr. Özel'in "yavuz hırsız" pozuna bürünmesi boşuna: Dolayısıyla kendi çıkarcılığını başkalarına atfetmeye kalkmasın!

"Bu buluşa egoistçe sahip çıkmadım" diye böbürlenen sayın doktorun ne kadar "işini bilir" bir kişi olduğunu anlamak için, hem ABD'deki, hem de 27 ayrı ülkedeki patent bürolarına başvurmuş olduğunu, ayrıca herhangi bir patent ihlâli ihtimaline karşı ABD'de "avukatlar" tutmuş olduğunu hatırlamak yeter. Bütün bunları kendi ağzından öğreniyoruz. Sonra da yılmaz bir savaşçı edasıyla şu tehdidi savuruyor: "Öyle birşey olursa, uluslararası hukuk platformunda mücadele edeceğiz tabii!" (VII, s.4). Gördüğünüz gibi, patentinin ihlâl edilmesinden bile ödü kopuyor. Bunu önlemek için de

"lider patent" istemiş, yani "usarenin toptan kendisi ve içindeki etkin maddeleri, yani tümünü kapsayan bir patent" istemiş, bu şekilde usarenin içinden herhangi bir etkin maddeyi bulup ayrıştıran, hattâ bunu sentetik olarak üretmeye kalkışan bir firma çıkarsa, patent hakkını elinde tutmak arzusunda. Bunun için de Amerika'da "avukatlar" tutmuş. Elbet "patent" konuları ve tartışmaları bizi ilgilendirmiyor, ancak şurası çok açık: Dr. Özel bir bitkinin kendi "özel yöntemleriyle" ürettiği usaresinden başkalarının - belki büyük paralar harcayarak- elde edebilecekleri etkili bir maddeden ötürü onlara zırnık kaptırmak niyetinde değil! Bizim "insanlığa hizmet"ten başka birşey düşünmeyen ve hastalarından vizite ücreti dışında para almayan, ilâcını da hastalara "bedava" veren iyiliksever doktorumuzun ne büyük bir balık peşinde olduğu apaçık. Herşeyi de ne güzel planlamış büyük balığı elden kaçırmamak için!

Sayın doktor sadece iyiliksever ve insancıl bir kişi değil, ayni zamanda çok "tedbirli" de bir insan, zira, dediğine göre, elinde 2 bin hastaya 2 ay yetecek kadar ilâç stoku varmış. Dolayısıyla, "ölümcül" kanser hastaları, hattâ bundan sonra kansere yakalanacak olanlar sakın merak etmesinler, Dr. Özel'in elinde hepsini kurtaracak kadar ilâç var! Yeter ki, şu Etik Kurul bunların kurtarılmasına engel olmaya kalkmasın! Ama içinizde doktorun bu ilâçları da "bedava" dağıtacağını düşünenler varsa, çok yanılıyorlar. Yoksa sayın doktoru "Kızılay" falan mı sanıyorlar? O da nihayet insan, geçimini sağlamak zorunda, bütün ömrü boyunca "hasbi" çalışacak değil ya!

Hem bu Etik Kurul elini biraz çabuk tutsa iyi eder, zira üstada "İtalya, Fransa, İsviçre, Almanya ve Yugoslavya'dan hasta getirmek için talepler var" imiş, ama "kabul etmiyoruz diye bildirdiği halde günde ortalama mesela İtalya'dan 3-4 kişi geliyor"muş. *Milliyet* Gazetesi'nin 23 Mart 1988 günkü nüshasının ilk sayfasında büyük puntolarla şu haber yer alıyor: "İtalyan Bakan'dan Dr. Özel'e başvuru". Altında da şu açıklama var: "Kanserli akrabasının tedavisi için randevu rica etti. Ancak doktor sözkonusu hastanın kemoterapi görmüş olmasının tedavi şansını %70'den %30'a düşürdüğünü kaydediyor, gene de Etik Kurul izin verirse şansını deneyeceğini bildiriyor."

Aynı gazetenin bir başka sayısında "İsviçre'nin Umudu Dr. Özel" gibi son derece abartmalı bir başlık altında verilen bir başka haberden Alex Herzfeld adlı birinin izin için Türkiye Sağlık Bakanlığı'na başvurduğunu öğreniyoruz. (28.4.1988) Aynı haberden Bülent Aren adlı bir Türk hastanın da benzer bir başvuruda bulundu-

ğu anlaşılıyor. Bu hasta başvurusunda "yaşama hakkı"nın olduğunu belirtmiş, bu hakkı tanınmaz ve Dr. Özel'e tedavi olmasına izin verilmezse, Lahey'deki Adalet Divanı'na başvuracağını bildirmiş. (Devlet TV'sinden bir şarlatanın reklâmını yaparsanız, olacağı budur! Zavallı Bülent Aren, sonunda iyileşmiş mi bari?)

Fakat anlaşılan Etik Kurul'un o insanlıktan nasibini almamış üyeleri doktora izin vermemişler ki, büyük üstat ayrıca şu tepkiyi gösteriyor:

"Sadece ve sadece yardım bekleyenlere bir darbe daha indirmişler. Istırap çekenlerin tek umudunu da söndürmekten başka bir işe yaramamışlardır." (*Milliyet*, 28.4.1988) Gördüğünüz gibi, Etik Kurul'un kararına saygılı olmak şöyle dursun, asıl kendisinin umutlarını sömürdüğü bir takım çaresiz insanları bu kurulun ölüme terkettiğini ima etmekte. Etik'in 4'e karşı 5 oyla aldığı yasak kararının "saçma" olduğunu ifade eden Dr. Özel, aslında bu durumlarda Etik'in "hiçbir yetkisi olmadığını" da belirttikten sonra şöyle yakınıyor:

"Hastaların ve buluşumun yarattığı olumlu etkileri olumsuzluğa dönüştürmek, görmezlikten gelmek istiyorlar. Bu zihniyet karşısında verecek ne yanıtım kalır ki?" Bilmiyorum, Türkçe'de "Hem suçlu, hem güçlü" sözünün bundan daha canlı bir örneğini bulmak mümkün mü? Adam, görevini yapıyor diye Etik Kurul'u suçluyor, düşünün bir kere!

Kolayca tahmin edileceği ve pek çok şarlatanlık olayında görüldüğü gibi, kendisine arka çıkanlar da yok değil. Örneğin, Seyhan Tuğer adındaki bir doçent, 6.4.1988 tarihli *Milliyet*'e gönderdiği bir şikâyet mektubunda, "Bu hastanın gönüllü tedavi olmaya hakkı yok mu?" diye soruyor. Aynı sayıda bir başkası Dr. Özel'in "para hastası" olmadığını ısrarla belirttikten sonra, üç hastayı tedavi ettiğine bizzat tanık olduğunu yazıyor. Bunlardan biri meğer "gizli guatr" imiş ve Dr. Özel'in teşhis ve tedavisi sayesinde iyileşmişmiş. Başka doktorların bir tümör olabileceğini ve biyopsi ile anlaşılabileceğini söyledikleri ikinci hastayı da Dr. Özel iyi etmiş, ama hastanın kanserli olup olmadığı bile belli değil. Üçüncü hasta için doktorlar "dudağındaki yaranın kanser olabileceğini" söylemişler, ama onların ameliyat tavsiye ettikleri bu hastayı da doktorumuz o eşsiz hazakati sayesinde iyi etmiş.

Bir başkası, Dr. Ethem Çengelci (bu seferki hem de doktor!) ise tam bir otorite edâsıyla şöyle buyuruyor: "Bilimde ne olmuşsa "olmaz" denilenlerden olmuştur(!) Onun için bu gibi insanlara açık ka-

fayla (!) bakmak gerekir! Bu çalışma (?) her bakımdan umut ve güven verici. Bilimsel taassubu kırmak da iştir." Bre, bre, bre! İnsan hukuktan anlamaz da hukukçu, tıptan anlamaz da doktor, hele bilimden anlamaz da bilim felsefecisi kesilirse, böyle abuk sabuk laflar eder ve böylece bir şarlatanın ekmeğine yağ sürmüş olur. Okuyucular Ghadiali adındaki şarlatanın da mahkemeye tam 112 tanık bulup getirdiğini hatırlayacaklardır. Şarlatanlığı teşhis edecek durumda olmayan kimseler arasından bu tür adamların çıkmasına hiç şaşmamalı. Şarlatanların türemesine zemin hazırlayanlar da bu tür insanlar değil mi zaten?

Dr. Özel'in ekstresi AİDS'li bir hastayı iyileştiriyor

Bu aradaki bütün gelişmeleri burada özetlemeye kalkmam imkânsız. (Bu en azından bu kitap kalınlığında bir ikinci kitabın yazılmasını gerektirebilir.) Ancak, işin başından beri "Zakkumcu Ziya"ya arka çıkan *Milliyet* Gazetesi'nin 6 Ekim 1988 günkü sayısında gene renkli resimlerle süslediği ve "SSK Hastanesinde Zakkum Mucizesi" başlığını taşıyan haberine değinmeden geçemeyeceğim. Bu defa da gazete ölçüyü kaçırarak "Dr. Özel'in AİDS'i tedavi ettiğini" haber veriyor. Bunun kamuoyunda bir bomba etkisi yaratacağını kolaylıkla tahmin edebilirsiniz. Sansasyonel haberler vermek gazeteciliğin eskiden beri bilinen tiraj yükseltme yöntemlerinden biri, belki de en etkilisidir.

Elbet, şimdi içinizden bazıları Dr. Özel'in bu "mucize"yi nasıl gerçekleştirdiğini merak ediyorlardır. Anlatayım: Efendim, SSK Okmeydanı Hastanesi Çocuk Kliniği Şefi Münire Çam ile Şef Yardımcısı Dr. Figen Pekün hanımlar, *Thalassemia Major* hastalığının tedavisi için kendisine verilen kandan AİDS virüsü kaptığı için bu hastalığa yakalanan Belma Dangül adlı bir kız çocuğunu Dr. Özel'in usaresiyle tedavi etmeyi denemişler ve - mucizeler mucizesi!- çocukta inanılmayacak bir iyileşme görmüşler ve bu başarıları üzerine bu iyi haberi - *Milliyet* aracılığıyla- kamuoyuna duyurmaya karar vermişler. Aslında yasalara aykırı olan bu uygulamayı "ahlâkî ve insanî" yönden kendileri şu şekilde haklı göstermeye çalışıyorlar:

"Ölüme çok yaklaşmış hastamız için mutlaka birşeyler yapmak ihtiyacını duyduk. (Çok güzel bir duygu!) Dr. Özel'in Noreum Oleander bitkisinden elde ettiği ekstre (NO) hakkında Sandoz laboratuvarının verdiği raporu inceledik. AİDS patogenezinde T4 lenfositlerinin HIV tarafından tahrip edilmesi esas olay olduğuna göre, T-

Lenfosit modülatörü bir maddenin bu hastalıkta faydalı olabileceğini düşündük ve hastamıza uygulamaya karar verdik."

Saf ve bilgisiz insanlar böyle bir açıklama karşısında "Aferin! Ne iyi kalpli ve bilgili doktorlarmış!.." diye düşünebilirler, oysa iş o kadar basit değil. Bir kere dünyada "ölüme çok yaklaşmış" binlerce hasta vardır. Bütün doktorlar da bu gibi hastalar için birşeyler yapmak isterler, ama yapamazlar, zira ya hastalık çok ileri bir aşamaya gelmiştir, ya da ellerindeki ilâç ve tedavi yöntemleri buna imkân vermemektedir. AİDS için -hiç değilse- yakın zamanlara kadar durum böyleydi. Böyle bir durumda bile bir doktorun her aklına esen tedavi yöntemini uygulamaya yetkisi yoktur, çünkü her şeye rağmen tedaviyi bilinen yöntemlere göre sürdürmek daha az risklidir. Sözün kısası, her oyun kendi kurallarına göre oynanmalıdır. Hele insan sağlığını, hattâ hayatını ilgilendiren tıp konusunda kurallara uygun davranmak çok daha önemlidir. Bu açıdan bakıldıkta, adı geçen hanım doktorların davranışı, en yüce ve soylu duygulardan kaynaklanmış bile olsa (bundan şüphe etmiyorum), tıp ahlâkı bakımından "suç"tur, zira yetkili makamların henüz izin vermemiş olduğu bir ilâcı kullanmışlardır. Bunda başarı sağlamış olmak da suç unsurunu ortadan kaldırmaz, zira bir iki başarı her zaman (hattâ çoğunlukla) iyi sonuç alınacağının garantisi olamaz. Nitekim, bu sayın doktorların da - büyük bir heyecanla reklâm edilen- başarısı çok kısa ömürlü olmuş, küçük Belma az bir süre sonra ölmüştür. Burada ister istemez insanın içine şu kuşku giriyor: "Sakın Dr. Özel'in ekstresi çocuğun ölümünü hızlandırmış olmasın?" Bunu pek ciddîye almaya değmez belki, ama yasaları ciddîye almak uzun vadede yararlı, hattâ gereklidir.

"Zakkumcu Ziya" olayını tükenmez bir reklâm madeni olarak kullanmaya devam eden *Milliyet* Gazetesi, herhalde "mucizevî" AİDS tedavisinden de cesaret almış olmalı ki, ertesi gün (7 Ekim 1988) de gene baş sayfada en iri puntolarla "Mucize Yaratan Eller" başlığını atmış. 13. sayfada yer alan yazıda (İstihbarat Servisi) ilâcının yarattığı bu yeni "mucize" karşısında sevinçten dört köşe olduğu anlaşılan Dr. Özel'in tepkisini şöyle dile getiriyor: "Herhalde bir hastanede AİDS teşhisiyle yatıp da, şifa bulan tek hasta olacaktır." Alçakgönüllülük dediğin böyle olur: Şimdiye kadar AİDS'i yenen tek ilâç üstadın ekstresiymiş meğer!

Bu arada gazeteciler okurlarına şu müjdeyi veriyorlar: Sağlık Bakanı Kitapçı şu açıklamayı yapmış: "Zakkum için Etik Kurul'un aldığı tavsiye kararları doğrultusunda kısa zamanda izin verilecektir... Olayın hukuki yönünü incelettik. Sağlık ve Sosyal Yardım Ba-

kanlığı'nın denetiminde ve gözetiminde yapılması gerekir. Artık bu Dr. Özel'in tek başına uygulayabileceği boyuttan çıktı. Bakanlığın göstereceği hastanelerde ve belirleyeceği esaslar içinde uygulanarak, elde edilecek sonuçların hastalar açısından yararlı olup olmadığı kanaatine varılacak."

Gördüğünüz gibi, Dr. Özel allem edip gallem edip sonunda muradına ermiş oluyor. Gerçi "hemşire ve hastabakıcıları" kendi istediği gibi seçemeyecek, belki uygulamaya katılan doktorlar arasında ilâcının iyileştirici niteliğine inanmayan münafıklar da olacak, ama sözde ilâcı insanlar üzerinde denenecek ya, siz ona bakın! Düşünebiliyor musunuz: Önce bir Sağlık Bakanı Dr. Özel'i büyük umutlar vadeden bir "buluş"un sahibi gibi kamuoyuna tanıtıyor, sonra bir başka Sağlık Bakanı (herhalde bu adamla başa çıkılamayacağını anlayıp pes etmiş olmalı) henüz hayvanlar üzerinde bile denenmemiş bir ilâcı bizim zavallı kanserli insanlarımız üzerinde denemeye karar aldırıyor. Neymiş efendim, "olayın hukuki yönünü iyice inceletmiş"miş! Ne "kültürlü" bakanlarımız var, maşallah!

Milliyet'in aynı yazısında, işin başından beri Dr. Özel'in savunmasını üstlenmiş olduğu anlaşılan ve sayın doktoru neredeyse Pasteur ayarında bir "kurtarıcı" gibi gören Avukat Burhan Apaydın büyük hikmetlerinden bir yenisini daha savurmuş: "Asıl NO'nun uygulanmasını bilim adı altında geciktirmeye çalışanlar insanlık ve sağlık suçu işliyorlar." Nasıl demezsiniz "Tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuş!"

Düşünün ki, bu zat bir hukuk adamı, dolayısıyla bir davranışın ne zaman "suç" unsuru oluşturacağını herkesten iyi bilmesi gerekir, öyle değil mi? Gerek uzman tıp otoriteleri, gerekse Etik Kurul üyeleri nasıl "insanlık ve sağlık suçu işlemiş" olabilirler? Yoksa kuralları ve yasaları uygulamaktan doğan yeni bir "suç türü" mü söz konusu? Henüz insanlara yararlı olup olmadığı bilimsel yöntemlerle saptanmamış ne idüğü belirsiz bir sıvının uygulanmasını engellemek nasıl "suç" sayılabilir? Besbelli ki, Burhan Apaydın da, müvekkili gibi, NO'nun kanseri iyileştirdiğine iman etmiş, şimdi bu inancını paylaşmayan herkese ateş püskürüyor. Ayrıca "bilim adı altında" türünden yakışıksız imâlar da bir hukukçuya hiç yakışmıyor.

15.8.1988 tarihli *Milliyet*, Bakan Kitapçı'nın "Dr. Özel'in ekstresinin hastalar üzerinde denenebileceği konusunda görüş bildiren Adalet Bakanlığı ile aynı paralelde düşündüklerini ve kamuoyuna 4-5 gün içinde geniş açıklama yapacaklarını" bildiriyor. Bu haber üzerine Dr. Özel'in sevinçten uçmuş olacağını sanıyorsanız, yanılıyorsunuz. Sayın üstat "alınan kararda geç kalındığını" belirterek o

zamana kadar yaşadığı hayal kırıklıklarını açığa vuruyor. Siz belki yukardaki satırları okuyunca "Adalet Bakanlığı"nın bu konuyla ilişkisi ne diye düşünmüş olabilirsiniz, ama üstat adaletin geciktiği kanısında. Öyle ya, o daha "Ben kanserin ilâcını keşfettim!" dediği an herkes, "Ya, öyle mi?" deyip kendisini bağrına basmalıydı. Aslında heykeli dikilecek adam, ama biz kadrini bilmiyoruz. (Unutmadan: Bir gün bu zatın heykeli Sağlık Bakanlığı'nın önüne dikilirse, hiç şaşmam!)

Yalnız bu arada, her ne hikmetse, Dr. Özel'in iddialarında belli bir yumuşama olduğu gözleniyor. Gazetenin yazdığına göre, "Dr. Özel, tedavisi mümkün kanser hastalarına NO ekstresinin kullanılmasını uygun görmediğini bildirerek, "Hastanın başka bir tedavi şeklinden yararlanma imkânı varsa, zaten ben de başka türlü tedaviyi uygun görmem. Ameliyatı mümkün olanlarda "cerrahinin üstünlüğü tartışılmaz" görüşündeyim diye konuştu."

Şimdi "bu ne perhiz, bu ne lâhana turşusu?" diyeceksiniz belki, ama münafıklık etmeyin, lütfen. Belli ki adam bunca yıl geçirdiği denemelerden iyi kötü birşeyler öğrenmiş, fena mı? Bütün kanser dünyasını fethetme iddiasıyla savaşa girmiş bir insan çok daha "alçakgönüllü" sınırlara çekilmeyi kabul etmekle daha sağlam bir mevziye yerleşmiş olmuyor mu?. Hem bu itirafını bunca zamandır topa tutmuş olduğu düşmanlarıyla bir "uzlaşma" isteği gibi yorumlamak doğru olmaz mı? Bırakın da artık, o bundan böyle "tedavisi mümkün olmayan" kanserlilerle uğraşsın!

Yalnız, bir yandan Sağlık Bakanı sayın doktora "yeşil ışık yakma" müjdeleri veredursun, öte yandan gene *Milliyet* Gazetesi 17.10.1988 günkü sayısında "Tabibler Odası, Zakkumcuya Karşı Sert" başlığı altında şu haberi veriyor:

"Türk Tabibler Birliği Yüksek Onur Kurulu, İstanbul Tabibler Odası'nın zakkumcu doktor Ziya Özel için verdiği geçici meslekten uzaklaştırma cezasını onayladı." İşler gene sarpa sardı, desenize! Haberin devamı şöyle: "Prof. Atalay Yörükoğlu başkanlığında toplanan TBB Yüksek Onur Kurulu, Dr. Özel'in tıbbî deontoloji tüzüğüne ve tıp meslek ahlâkına aykırı davrandığı gerekçesiyle İstanbul Tabib Odası'nın kararını onayladı." Haydi, ayıkla bakalım şimdi pirincin taşını! Aynı haberden, Onur Kurulu'nun "yaklaşık 4 saat süren bir toplantı sonunda" bu kararı aldığını öğreniyoruz.

Ne demiş atalarımız: "Bir deli kuyuya bir taş atar, on akıllı çıkaramaz", bu da o hesap.

Hemen hemen bütün şarlatanlarda rastlanan bir tutumun en aşırı ifadesine sayın doktorun 13. 10. 1988 tarihli *Milliyet*'te çıkan bir

suçlamasında rastlıyoruz. Gazetenin "Ziya Özel, zakkumla tedavi edilen AİDS'li kızın hayatından endişe ediyor" başlığını taşıyan haberinde doktor aynen şöyle diyor:

"Şimdi inanın korku içindeyim. Bilim adamı geçinen bazıları Belma'yı öldürür diye korkuyorum. Malum, bizimle uğraşanlar çok."

Daha önce bu zatın "persecution paranoia" hastalığına müptelâ olduğunu söylemiştim. Bu sözleri iddiamı fazlasıyla kanıtlıyor, sanırım. Aklı başında bir insanın böyle bir ihtimali aklından geçirmesi mümkün mü? AİDS'li Belma'nın NO ekstresi sayesinde iyileştiğini duyan bazı kimseler - herhalde salt onun bu başarısını çekemediklerinden- Belma'yı öldürebilirlermiş. Kimmiş bu kimseler? Kim olacak, "bilim adamı geçinen bazıları!" Zaten bunlar oldum olası kendisiyle uğraşıyorlardı, baktılar ki bundan böyle ekstresini de rahatlıkla insanlar üzerinde deneyebilecek, "bu adamı nasıl altedebiliriz?" diye düşünüp bu çareye başvurmaya karar vermiş olabilirler. Bu komplo teorisinin hasta bir beynin ürünü olduğu meydanda. Belli ki, kendisine "şarlatan" denmesini bir türlü hazmedemiyor. Gerçi o da bu gibilerine "bilim adamı geçinen" deyimiyle karşılık veriyor, ama gene de bu sözden çok alındığı belli. Nitekim kendisiyle konuşan gazeteciye (Hakan Tartan) "İnsanlık için çalışmak şarlatanlık mı?" diye soruyor. Elbet de değil! İnsanlık için çalışanlar daima ödüllendirilmiş, el üstünde tutulmuş, hattâ heykelleri dikilmiştir. Ancak bir insanın - insanlık için değil, salt kendi çıkarları için çalıştığı halde- "insanlık için çalıştığını iddia etmesi" şarlatanlıktır. Ne yazık ki, Dr. Özel'in bu küçük ayrımı farketmesi mümkün değil.

Daha önce de belirtmeye çalıştığım gibi, şarlatanların belirgin özelliklerinden biri de - tıpkı bazı peygamberler ve toptancı ideoloji sahipleri gibi- kendilerini birer "kurtarıcı" gibi görmeleri, dolayısıyla şu veya bu şekilde kendilerine engel olmak isteyenleri bencillik, çıkarcılık, hattâ düpedüz kötü kalplilikle suçlamalarıdır. Oysa, hastalıklara çare arayan her tıp adamı sonunda insanlığın iyiliği için çalışır. Ancak, aklı başında araştırıcılar - bilimselliğin kendilerine kazandırdığı bir alçakgönüllülükle- bu noktayı vurgulamazlar. Buna gerek de görmezler, zira herkes bilir ki, tıpta yapılan her araştırmanın insanlığa yararlı olmaktan başka bir amacı olamaz. Ancak, sadece megalomani (büyüklük tutkusu) dediğimiz ruh hastalığına yakalanmış insanlarda bu tutuma aykırı bir davranışla karşılaşıyoruz. Bunlar özellikle şarlatanlıkla suçlandıkları zaman "kurtarıcılık" iddiasıyla kendilerini savunmaya kalkarlar. Oysa, gerçek tıp uz-

manlarının bu gibileri "şarlatan" diye teşhir etmek ihtiyacını duymalarının tek nedeni bunların insanlara bir zarar vermesini önlemektir. Nitekim, bunu yapmadıkları takdirde, bu kişilerin, para ve ün uğruna, binlerce bilgisiz insanın sağlığını tehlikeye atmalarına göz yummuş olacaklardır. Bunu önlemek için, tıp ahlâkına aykırı davrananları kovuşturacak, gerektiğinde cezalandıracak, Etik Kurulları oluşturulur. Dolayısıyla Dr. Özel gibi durmadan bu yasaları çiğneyen şarlatanların "insanlık için çalıştıklarını" öne sürerek bu kurul üyelerini suçlamaya kalkması, suçüstü yakalanmış bir hırsızın kendisini hakim karşısına çıkaran polisi de, suçunu sabit görüp kendisini cezalandıran hâkimi de suçlamaya kalkması kadar "anormal" bir davranıştır. Ne var ki, pek az insan "anormal" olduğunu kabul eder. Şarlatanlar hiçbir zaman kabul etmez, zira onlar iddialarında haklı olduklarından kesinlikle emindirler. Zaten bir parçacık olsun kendilerinden şüphe edebilseler (yani "yanılmış olabileceklerini" kabul etseler) böyle bir çıkmaza düşmezlerdi. Ne yazık ki, bilim adamı için en temel tavır olan şüphe etme yeteneğinden yoksunlar[193].

Bu anlamda, tutulmuş oldukları hastalığın -Dr. Özel'in sık sık kullandığı bir deyimle- "onmaz" olduğu söylenebilir. Belki Dr. Özel "onmaz" kanserlileri ünlü usaresiyle iyi edebilir, ama şarlatanları bu "onmaz" ruhî hastalıktan kurtarmak- hiç değilse şimdilik- imkânsız görünüyor.

(ii) Prof. Dr. Büyükkoca

Dr. Özel tartışması daha bitmeden, piyasaya yeni bir şarlatan çıkmaz mı? Yeni bir kanser ilâcı bulduğuna dair sansasyonel haberi gene *Milliyet* Gazetesi'nden öğrendim. Bu seferki "mucit" bir kimya profesörü, ama o da Dr. Özel gibi "bütün kanser türlerini" iyileştirdiğini iddia ettiği bir ilâç bulmuş, adı da "Edoferon!"

"Adamın şarlatan olduğunu nereden anladınız?" diye sorarsanız, cevabım şu olacak: İddialarının ölçüsüzlüğünden! O da hemen bütün şarlatanlarda görüldüğü gibi, "Türk tıp çevrelerine kırgın olduğunu... İlâcının içeriğine ilişkin bir tartışma açılmadığını ve kendisinin yıpratılmaya çalışıldığını" söylüyor. Kendisine sorarsanız, "bu ilâçla kanser hastalığı artık bitmiştir." İlâç dediğin böyle olur! Bu tipik şarlatanın böbürlenmesi şöyle devam ediyor: "Türkiye'de ilgili çevreler bana böyle arkalarını dönerlerse yakında bir başka ül-

(193) Bu yeteneğin bilim hayatındaki yeri ve önemi için, Bk: *Claude Bernard: Introduction à l' Etude de la Médicine Expérimentale*, Garnier Flammarrion, Paris 1966, s.68-71

kenin bilim adamları aynı ilâcı bulabilirler." Eh, ne olur bulurlarsa? Keşke böyle bir ilâç bulunsun da, kim bulursa bulsun, nasıl olsa bundan herkes, bütün dünya yararlanacaktır, öyle değil mi? Hayır, milletine çok bağlı olduğu anlaşılan üstat bundan Türk milletine bir pay çıkarmak gereğini duymuş olmalı ki, "kanser hastalığını çözen (!) ilâcı bulma şerefi Türkiye'nindir" buyuruyor. Peki, sayın profesör kanser ilâcını yıllar önce bir başka Türk'ün bulduğunu bilmiyor mu?

Dediğine göre, kanserli bir türk çocuğunu tedavi etmek için Düsseldorf Kanser İhtisas Hastanesi kendisini Almanya'ya davet etmiş. "Hastanenin onkologları (kanser uzmanları) ilâcı bir an önce denemek istiyorlar"mış. "İlaç klasik tedavi yöntemlerinin ötesinde her tümör için ayrı bir çözüm öneriyor"muş.

Herhalde Dr. Özel'in hatalarını tekrarlamamak için bazı girişimlerde bulunmuş: "Ben Edoferon adlı ilâcımın hayvanlar üzerindeki klinik deneylerinin tamamlanması için hergün mücadele veriyorum. İlacın eczanelerde satılacak hale gelmesi için 2 bin klinik deney yapılması gerekiyor. Bir an önce çalışmalara başlamak istiyorum."

Bilmem bu sözlerdeki çelişkileri benim ayrıca belirtmeme gerek var mı? Hem bir yandan bulduğunu vehmettiği ilâcın "her tümör için ayrı bir çözüm önerdiğini" iddia ediyor, hem öte yandan ilâcın "satılabilir" hale gelmesi için 2 bin (neden 2 bin) klinik deney yapılması gerektiğini söylüyor. Hem bu deneylerin "tamamlanması" için mücadele ettiğini, hem de bir an önce çalışmalara "başlamak" istediğini söylüyor. Anladığım kadarıyla o da tıpkı Dr. Özel gibi, kanseri tümüyle yok edecek ilâcı bulduğundan emin, ama Dr. Özel'den biraz farklı olarak, satılığa çıkarılmadan önce denenmesi gerektiğine inanıyor. Bunu yasalara uyacak kadar akıllı bir insan olmasına yorabilirsiniz. Ancak burada da asıl sorun şu: Bir insan gerekli klinik araştırmalar yapılmadan bulduğu ilâcın "kanserin işini bitirdiğini" nasıl iddia edebilir? İşte şarlatanlık kuşkusu buradan doğuyor. Bizde "İstim arkadan gelsin!" hikâyesi herkesçe bilinir. Hadi diyelim ki bunu belki 'istim' (steam= buhar) sözcüğünün anlamını bilmeyen bir padişah söylemiş, ama "profesör" titri almış bir insan nasıl böyle lâflar eder?

İşin bence asıl kaygı uyandıran yönü şu: Bu zatın da, tıpkı Dr. Özel gibi, elde ettiği bir kimyasal bileşiği "belki zakkum usaresi gibi, bu da kansere iyi gelir" deyip bir sürü hastaya uygulamış olması! Adam ne doktor, ne mikrobiyolog, ne farmakolog, dolayısıyla böyle bir uygulamaya yetkisi yok. Kaldı ki, sözünü ettiği klinik de-

neyler de yapılmamış! Ee, öyleyse? Görüldüğü gibi, bizde Nasrettin Hoca misali, "ya tutarsa!" diyen profesörler de var.

Gene "ahlâkî sorumluluk" nedir bilmeyen bir megalomanla karşı karşıya olmamız ihtimali ne yazık ki çok kuvvetli. Ben her türlü sorumsuzca davranışın "akılsızlık"tan ileri geldiği kanısındayım. Nitekim, büyük bilim adamlarında rastladığımız yüksek bilgi ahlâkı bu insanların üstün zekâlarının sonucu olsa gerek, zira bilirler ki, yeterince belgelenmemiş bir fikir öne sürerlerse, meslektaşlarının acımasız eleştirileriyle karşılaşacaklar. Hele fikirleri yanlış çıkarsa, yalnız meslektaşlarına değil, bütün dünyaya rezil olacaklardır. Bunun bir örneğine - "soğuk füzyon" tartışmaları vesilesiyle- daha önce rastlamıştık. Ancak, şarlatanlar "akılsız" oldukları ölçüde de cesurdular. Kendilerine güvenleri o kadar fazladır ki, bazan "göle çaldıkları mayanın tutabileceğine" içtenlikle inanırlar ve bir gün kendilerine inanmayanları "mat edecekleri" umuduyla bütün saldırıları göğüslemeyi göze alırlar.

Gene *Milliyet*'te (Ercüment İşleyen imzasıyla) yayınlanan bir başka yazıdan bu sayın profesörün TV'de "Hodri Meydan" programına çıktığını öğreniyoruz. (Nedense gerçekten de birşeyler icat etmiş olanlardan çok, birşeyler icat ettiğini "iddia edenler" TV'ye çıkarılıyor. Sansasyon meraklı TV'yi de sarmış anlaşılan!) Bu programda profesörün "mucize" ilâcına ulaşmak için 1979'dan beri araştırmalarını *gizlilik* içinde yürüttüğünü (alın size bir şarlatanlık belirtisi!), doktorların kendisini kıskandıkları için eleştirdiklerini (ikinci belirti!) söylüyormuş. Bu arada "oysa ilâcı kimyacılar bulur, doktorlar uygular!" türünden hikmetler savurduğunu da öğreniyoruz. Besbelli ki, büyük üstadın, başta kimya olmak üzere, birçok bilim dalından yararlanan farmakoloji ve mikrobiyoloji gibi araştırma alanlarına pek kıymet verdiği yok. Öyle ya, kendisi kimyacı!

Ancak asıl şu söylediklerini duyunca Dr. Özel'i hatırlamamak mümkün değil:

"Benim ilâcım(!) akciğerden karaciğere, rahimden beyin tümörlerine kadar çeşitli kanser türlerini yeniyor. İlâcın hiçbir yan etkisi yok. Hattâ ben kendi üzerimde bile denedim."

Besbelli ki, adam dört başı mamur bir kanser uzmanı: Ayrıca yüzlerce kanserli üzerinde ilâcını denemiş olmalı ki, kendisinden bu kadar emin konuşuyor. Gerçi şimdiye kadar dünyada "hiçbir yan etkisi olmayan" bir ilâç bulunmamış olduğu sanılıyor, ama bizim büyük farmakoloğumuz bu mucizeyi de gerçekleştirmiş. Baksanıza, ilâcı kendi üzerinde de deneme cesaretini göstermiş, ama

hiçbir "yan etki"ye rastlamamış! Söylediklerine inanmamız için bu bile yeterli değil mi?

Ayrıca sayın profesör bu alanda ilk keşfi yapmış olan Dr. Özel kadar iddialı:

"İddia ediyorum ki, ben kanseri yenen ilâcı buldum. Bunu isteyen herkesle tartışmaya hazırım. (Yani herkese "hodri meydan!" diyor.) Bugüne kadar iyileştirdiğim hastalarımı(!) da kanıt olarak gösteriyorum. İnsanlığa bir Türk olarak büyük hizmet vermekten dolayı da gururluyum!"

İşte buyurun! Şu birkaç satırda bile bir şarlatanı ele veren neredeyse tüm belirtileri bulmak mümkün. "İddia ediyorum ki..." ile başlayan ve "ben kanseri yenen ilâcı buldum"la biten cümle bile, tek başına, tipik bir şarlatan karşısında bulunduğumuzu göstermeye yeter, zira bir bilim adamı hiçbir zaman bu kadar kesin konuşmaz. Birşey bulduğuna kendisi kuvvetle inansa bile, bilimsel alçakgönüllülük kuralı gereği, bu inancını daha iddiasız bir biçimde (genellikle "doğru olması muhtemel bir hipotez" gibi) sunmaya özen gösterir. Hele kanser gibi yıllardır binlerce araştırıcının geceyi gündüze katarak üzerinde araştırma yaptıkları halde kesin bir sonuç elde edemedikleri bir konuda kalkıp "Ben kanseri yenen ilâcı buldum!" diye böbürlenmesi sadece şarlatanlara vergi bir megalomani belirtisidir. Hem de üstat 150'den fazla türü olan kanserin bütün türlerini iyileştiren ve de "yan etkisi olmayan" bir ilâç bulmuşmuş!

İşin bir de "ahlâki" yönü var elbet. Değil bir "kanser uzmanı", doktor bile olmayan birinin bu derece fütursuzca "hastalarım" dediği insanlar üzerinde denemeler yapmaya cüret etmiş olması ne düpedüz sosyal ahlâk yasalarına sığar, ne hukuk yasalarına. Doğruya saygısı olmayan kişilerin ahlâk ve hukuk yasalarını da umursamayacaklarını daha önce belirtmiştim. Şarlatanların hemen hepsinde görülen bu yasalara aldırış etmeme eğilimine bu sayın profesörde de rastlanmasına pek şaşmamak gerek. Ancak, burada insanı asıl şaşırtan, hattâ dehşete düşüren şey, "şecaat arzederken sirkatin söyleyen" bir kişi karşısında yalnız toplumun değil, sorumlu makamların da hiçbir tepkide bulunmamaları! Elbet yüzlerce hasta üzerinde izinsiz deneme yapan Dr. Özel'i bir Sağlık Bakanı TV'de kamuoyuna muhtemel bir "kurtarıcı" olarak tanıtırsa, Prof. Büyükkoca adındaki şarlatana "Hodri Meydan"da kendi reklâmını yapma fırsatı verilmesine hiç şaşmamalı!

Prof. Büyükkoca kanser ilâcını nasıl buldu?

Dr. Özel "bazı gözlemler"inin kendisini ünlü keşfine götürdüğünü söylüyordu. Bizim kimya profesörü daha da iddialı, daha bir "büyük bilgin" pozunda. Bakın neler söylüyor:

"Kendi buluşum olan bir matematik teorim(!) var. Bu holotransformasyon teorisidir. Bu teoriyi kanser araştırmalarımda uyguladım. Vakaları ele alıp yeni bir model oluşturdum. Benim modelim sapmıyordu(!) DNA'lardaki bozulmanın(!) yapısını matematik olarak (!) incelemeye başladım. Çok önemli bilgiler yakaladım. Ayrıca tek bir ilâç da yok. Her bir kanser türü için ayrı bir ilâç olması gerekiyordu."

Şarlatanlarda genellikle rastlanan bir özellik de, bunların "bilimsel" izlenimi uyandıran, halkın anlayamayacağı bir takım (çoğu kendileri tarafından uydurulmuş) terimler kullanmaya özenmeleridir. Sayın profesör de "holotransformasyon teorisi" adını verdiği bir teori geliştirmiş, üstelik bu teoriyi matematiksel bir model haline sokmuş. Demek ki, kendisi sadece basit bir kimyacı değil, yetenekli bir matematikçi de. Ayrıca "moleküler biyoloji"nin de bütün inceliklerine vakıf olduğu anlaşılıyor(194)!

Milliyet'teki yazıdan çok daha ilginç birşey öğreniyoruz: Sayın profesör "kanser araştırmalarına kavak ağaçları üzerinde" başlamış. Hattâ geliştirdiği bir enzimle bazı ağaçlardaki yumruları gidermeyi başarmış. (Bu yumruların "bitkisel tümörler" olduğu varsayımından kalkmış olmalı!) Sonra Japonya'da *"Nagoya Institute of Technology"* de yaptığı çalışmalar sonunda "ev sahibi-misafir kompleksi" adını verdiği bir enzimin kanser tedavisinde olumlu sonuç verdiğini görmüş. Aynı yıl petrolden "mucize" ilâcını elde etmeyi başarmış! Yalnız bu konuda verdiği bilgiler ve yaptığı "sözde" açıklamalar benim anlama kapasitemi aştığı için, burada bunları özetlemeye kalkışmayacağım. Şu kadarını belirteyim ki, birçok karışık kimyasal işlemden sonra bir "süper molekül" (herhalde "makro molekül" demek istiyor) elde etmiş. Bu molekül "stabil hale gelmesi için lazer ile bombardımana tabi tutuluyor. Elektron yapısında değişiklik meydana gelen molekül canlı bir madde özelliği taşıyor"muş!

(194) Kendisiyle görüşen gazetecinin belki sormak aklına gelmemiştir, onun için biz soralım: "Sayın profesör bu müthiş teoriyi hangi bilim dergisinde yayımlamış acaba?" Makalesini inceleyebilmeyi çok isterdim doğrusu, ama yayımlanmış olduğunu pek sanmıyorum. Hattâ yayımlanmasından vazgeçtim, bu teoriyi anlaşılabilir biçimde yazmış olduğu bile çok şüpheli. Her halükârda bir fotokopi lütfederse çok sevinirim. Yalnız makalesini yayımlamamışsa, kendisine şunu hatırlatmak isterim: "Benim teorim" deyimini kullanabilmesi için önce bu teoriyi yayımlaması şarttır!

İster inanın, ister inanmayın, ama görüldüğü gibi, sayın profesörün matematikten moleküler biyolojiye, kimyadan quantum fiziğine kadar at oynatmadığı bilim dalı yok gibi. Üstelik bu dallarda yıllarca laboratuvar çalışmaları yapmış uzman bir araştırıcı kadar usta bir deneyci olduğu anlaşılıyor. Ancak bu arada çok ilginç bir "hikmet" savuruyor ki, akıllara seza:

Efendim, "böyle bir ilâç üretebilmek için tıbbî bilgiye de ihtiyaç yok" muş! "Tut keli perçeminden!" demek geliyor insanın içinden, ama hadi bu şözü üstadın doktor olmamasını mazur gösterme çabasına yoralım. Ancak gene de biraz sonraki sözlerinden üstadın tıp alanında da küçümsenemez bir bilgi dağarcığına sahip olduğu anlaşılıyor, zira "her kanser türü için ayrı bir ilâç üretmiş" olmasını başka türlü açıklamak imkânsız. Bunlardan on tanesinin sentezini de yapmış. "Kalın bağırsak kanserinin iki türünde, meme kanserinin iki türünde, kan kanserinde, beyin tümörü, akciğer, kemik, karaciğer, pankreas, yumurtalık, rahim ve melanomanın beş türünde (!) başarılıyım." Bütün bu kanser türlerini teşhis edebilmesi bile büyük bir bilgi gerektirdiğine göre, bunları "tedavi" etmesinin ne kadar daha büyük bir yetenek istediğini kolayca tahmin edebilirsiniz. Her biri için ayrı bir ilâç bulmak ne demek, bir düşünsenize! Adam eskilerin deyimiyle "allâmei-kül" canım, bilmediği yok! Bir de alçakgönüllülük edip "tıbbî bilgiye ihtiyaç yok" diyor!

Yalnız üstadın söyledikleri bazan birbirini tutmuyor gibi:

"Bu saydığım kanserleri ilâcımla(?) yenebiliyorum... İlâcım'ın hiçbir yan etkisi yok. Sağlam insan bile alabilir(?) Hattâ ben bile kullandım. İnsanın bağışıklık sistemini güçlendiriyor. En az bir yıldır ilâcım sayesinde grip olmuyorum. Çocuklarıma da verdim. İltihabi durumlarda da antibiyotiklerden daha etkili."

Şimdi bu sözlerden ne anlıyorsunuz? İzin verirseniz, ben ne anladığımı söyleyeyim:

Sayın profesör, ne bulduğu belirsiz bir ilâç bulmuş, nasıl bulduysa. (Bu "keçi boku" veya "eşek sidiği" de olabilirdi!) Belki zararsız bir madde, ama "her derde deva" olduğuna göre, kanser için özel bir ilâç olmadığı kesin. Zaten bu da, tıpkı Dr. Özel'in sıvısı gibi "bağışıklık sistemini güçlendirdiğine" göre, başka başka ilâçlara gerek kalmıyor, demektir. Bu nedenle her kanser türü için ayrı bir ilâç sentetize ettiği iddiası havada kalıyor. Nitekim, bu doğru olsaydı, her birine ayrı bir ad takması gerekirdi. Oysa hep "ilâcım" deyimini kullandığı gibi, bu ilâcına da "Edoferon" dediğini biliyoruz. Acaba kimi kandırdığını sanıyor? Şimdi Prof. K. Cemal Güven'den öğrendiğimize göre, üstadın "Edoferon" dediği ilâç bizim bildiğimiz "as-

pirin"den başkası değilmiş![195] Gerçi aspirini ikinci defa bulmuş olması bile az mahâret değil, ama aspirinin kimyasal yapısı yüzyıldır bilindiğine göre, üstadın bunu farketmemiş olması kimya konusundaki bilgilerinin de pek fazla olmadığı kuşkusunu uyandırıyor.

Dr. Özel ve Büyükkoca

"Görünen köy kılavuz istemez", besbelli ki Prof. Büyükkoca da - tıpkı Dr. Özel gibi- bir şarlatan. Hattâ korkarım ondan da düşük nitelikte bir şarlatan. "Süper molekül", "holotransformasyon", "matematik model" gibi palavralarla asprini her türlü kanserin "işini bitiren" bir ilâç diye yutturmaya kalkan birine başka nasıl bir sıfatı uygun görebilirsiniz? Bir de kimya profesörü imiş, sevsinler! Bir ilâç bütün kanser türlerini nasıl iyileştirebilir? Olsa olsa, "bağışıklık sistemini güçlendirmekle", öyle değil mi? Bu açıklamayı kendi mi akıl etmiş, yoksa Dr. Özel'den mi aşırmış, orası belli değil, ancak değerli öncüsü ile bazı benzerlikler gösterdiği hemen görülüyor. O da Dr. Özel gibi araştırmalarını büyük bir gizlilik içinde yürütmüş. Neden acaba? Askerî araştırmalar dışında, bilimsel bir araştırmanın "gizlilik içinde" yürütüldüğü nerede görülmüş veya duyulmuş? Tam tersine, bugünün araştırmacıları çalışmalarını birbirlerine neredeyse günü gününe haber vermeyi görev saymakta, hattâ çoğu zaman ekip halinde çalışmaktadırlar. Özellikle tıp alanında. Gizlilik bilimin özüne aykırıdır, zira ancak "doğru"yu bulmak yerine kişisel çıkar sağlamayı amaçlayanlar araştırmalarını gizlilik içinde yürütürler. Bu da en çok şarlatanlarda rastlanan bir davranıştır.

Nitekim, şarlatanlar buluşlarından başkalarının yararlanmasını önlemek amacıyla hemen patent bürolarına başvururlar. Dr. Özel gibi, Prof. Büyükkoca'nın da bu işi ihmal etmediği anlaşılıyor. O da, hemen iki patent almış. Japonlar da kendisine "ilâcın içeriğini öğrenmek amacıyla" ortaklık teklif ediyorlarmış. Yalnız burada da akla şu sorular geliyor:

"Sayın profesör acaba gerçekten iki patent mi almış, yoksa sadece başvuruda mı bulunmuş?" Arada önemli bir fark var, zira Belçika, İtalya, İspanya, İsviçre gibi bazı ülkeler - gerekli formaliteleri yerine getirmek şartıyla- bir buluş yaptığını iddia eden herkese (ilerde çıkabilecek "öncelik" (priority) tartışmalarına ışık tutmak amacıyla) patent veriyormuş. Buna karşılık Almanya, Hollanda, İs-

(195) Bk: *Bilim ve Teknik* Eki, 21 Aralık 1991, no: 249, s.3. Prof. Güven bu yazısında şöyle diyor: "Prof. Nijad Bilge ilâcın kokusundan aspirin olduğunu sezdi. Biz de analizini yaptık ve aspirin olduğunu saptadık."

veç, Avusturya, Japonya, Sovyetler Birliği ve ABD gibi ülkeler buluş iddiasını uzmanlarına inceletip geçerliliğini saptadıktan sonra patent hakkı tanıyormuş. Yeni bir buluşun geçerli olup olmadığını saptama işi bazan uzun bir zaman alabilir. Özellikle kanserin bütün türlerini iyileştirdiği iddia edilen bir ilâç sözkonusu olursa... Sayın profesörün *Edoferon* için iki patent aldığı iddiası doğru ise, bu patentleri ancak birinci grup ülkelerin birinden almış olabilir. İlâcının eczanelerde satılabilmesi için en az iki bin deney yapılması gerektiğini söylemesi de bu ihtimali kuvvetlendiriyor. Anladığım kadarıyla, bu "patent" hikâyesini anlatmaktan amacı şimdiden ilâcı lehine "reklâm" yapmak! "Hiçbir hastayı iyi ettiğine dair müspet bir bulgu olmadan aspirini kanser ilâcı olarak büyük bir bedel ile satmak[196] en geri kalmış ülkelerde bile olamaz" diyen Prof. Güven aldanıyor. Bu tür ilâçların (Homeopati örneğinde olduğu gibi), başta ABD olmak üzere, en ileri Batı ülkelerinde bile satıldığını gördük. Şarlatanlar bu işte çok "becerikli!"

Kaldı ki, sayın Güven'in "hiçbir hastayı iyi ettiğine dair müspet bulgu" olmadığını söylemesi de yanlış, zira büyük kanser uzmanı Prof. Büyükkoca şimdiye kadar 25 kişi üzerinde deneyler yapmış ve ürününün üç ayrı etkisi olduğunu saptamış. Bunların neler olduğunu söylemeye gerek görmüyorum. Ancak, büyük üstadın dediğine bakılırsa, "bunların hepsinin deneyleri başarı ile sonuçlanmıştır." Gerçi, "bunların on tanesi iyileşti, on beş tanesini ise takip edemedik" diyor, ama o kadar kusur kadı kızında da olur artık! Hastaların gene % 40'ı iyileşmiş ya, siz ona bakın! Hem, büyük ihtimalle "takip edemediği" hastaları da iyileşmiş olmalılar, yoksa ne diye tedaviyi bıraksınlar, öyle değil mi? Sonra, "Bakalım tedavi ettiği hastalar kanserli miydi? İçlerinde gerçekten iyileşenler oldu mu? Olduysa bile, ne malûm onun ilâcı sayesinde oldu?" türünden münafıklara yaraşır sorular da sormayın lütfen! O ne söylüyorsa, doğrudur! Hem koskoca bir profesör ne diye durup dururken yalan söylesin?

Sözün kısası, Dr. Özel'i aratmayan bir şarlatan karşısında bulunduğumuz bence şüphe götürmez. Ancak kendisi gazetecinin bir sorusu üzerine ünlü meslektaşı Dr. Özel'den çok daha bilgili olduğunu şu sözlerle ima ediyor:

(196) Prof Büyükkoca'nın demesine bakılırsa, "mucize" ilâcının bir kutusunun maliyeti 400 dolar"mış. (*Milliyet*, aynı yazı.) İlâcı Japonya'da "lazer reaktörü" de kullanılarak üretiliyormuş. Eh, "mucize" bir ilâç için gene de "pahalı" sayılmaz doğrusu. Bir de öteki tedaviler için harcanan paraları düşünün! Ama bir kutu aspirin için bu ücret çok yüksek elbet!

"Tek bir ilâç bütün kanser türlerine iyi gelmez. Belki zakkumda kansere iyi gelen "evsahibi- misafir kompleksi" vardır. Ayrıca zakkum tedavisi bazan iyi geliyor, bazan gelmiyor. Bence bu tedavi yöntemi yanlış. Onunla bir netice alınabileceğini zannetmiyorum." Oysa bu cümlelerin her biri karşısında kendisine şu soruları sorabilirsiniz:

1. "Sizin elinizde de tek bir ilâç var. O nasıl bütün kanser türlerine iyi geliyor?" (Gerçi sayın profesör değişik kanser türleri için on ayrı ilâç sentetize ettiğini söylüyor, ama hepsi o kadar. Bir daha onları anmıyor. Unutkanlıktan belki de...)

2. "Bu tek ilâcı (*Edoferon*)[197] sadece 25 hasta üzerinde deneyip gene sadece on tanesinden iyi sonuç aldığınızı iddia ettiğinize göre, 150'den fazla kanser türünü iyileştirdiğini nereden biliyorsunuz?"

3. "Zakkum tedavisinin bazan iyi geldiğini nereden biliyorsunuz? Dr. Özel'in sözlerine dayanarak mı, yoksa bizzat bu konuda araştırma yaptınız mı?"

4. "Bazan iyi geldiğini kabul ettiğiniz bu tedavi yönteminin yanlış olduğunu nereden biliyorsunuz? Hiçbir kanser ilâcı (hattâ hiçbir ilâç) her vakada iyi sonuç vermez. Bu onun işe yaramadığını mı gösterir?"

Besbelli ki, sayın profesörün sayın meslektaşına karşı küçümser bir ifade kullanmasının ardında yatan başlıca faktör, kendi ilâcının biricikliğini vurgulayarak onu rekabet dışı bırakmak. Kendisinin de tıpkı Dr. Özel gibi, büyük bir "voli" peşinde olduğu şu sözlerinden de belli: "Bunu elimden çalmak istiyorlar. Bu nedenle tek başıma çalışıyorum." Hani iki patent almıştı? Buluşunu "elinden çalmak" istiyorlarmış!

Birçok kimsenin biran önce "köşeyi dönme" tutkusuna kapılmış olduğu bir ülkede Üniversite çevrelerinden de bu tip adamların çıkması gerçekten hüzün verici. Bir de patent bürolarına başvurmayı akıllarının ucundan geçirmeden, binbir yokluk ve imkânsızlık içinde araştırmalarını sürdüren Pasteur ve Koch gibilerini düşünün! Doğruyu bulmak ve insanlığa yararlı olmaktan başka tutkuları olmayan bu gerçek bilim adamları yanında - insanlığa hizmet bahanesiyle ceplerini doldurmaktan başka birşey düşünmeyen- bu şarlatanları gözlerinizin önüne getirin. İnsan bunlara bakınca, acımak mı, gülmek mi gerektiğine karar veremiyor bazan. Aslında bunlar şan, şöhret ve servet hırsının tutsak ettiği hasta ruhlar, dolayısıyla "acınacak" kişiler. Ancak, bu aşağılık amaçlarını bir de "Türkiye'nin

(197) Bu 'Edoferon' size başka bir kanser ilâcını, '*Interferon*'u hatırlatmıyor mu?

şerefi" gibi lâflarla kamufle etmeye kalktılar mı, içinizde depreşen acıma duygusu mide bulantısına benzer bir duyguya dönüşüyor. Gene de insan şarlatanlığın aslında bir tür ruh hastalığı olduğunu düşünerek, kendini bu tür duygulara kaptırmamaya çalışmalı. Burada yapılabilecek tek yararlı iş, aptalları bu gibilerin şerrinden korumak olsa gerek. İlerde göstermeye çalışacağım gibi, şarlatanlıktan farklı olarak, aptallık bir düşünme hastalığı değil, kötü bir düşünme alışkanlığıdır, dolayısıyla - sigara alışkanlığı gibi- tedavisi, hiç değilse bir dereceye kadar mümkündür. "Aptallığın Anatomisi" başlığını taşıyan son bölümde bu konuda bir iki tavsiyede bulunmaya çalışacağım. Burada başarı şansı bir ölçüde okuyucuların bu tür bir alışkanlıktan kurtulma isteğine bağlı. Pek çok insanın böyle bir istek duymayacağını, duysa bile gereken çabayı göstermeyeceğini biliyorum. Aptallıkta ayak diretenleri zorla yola getirmek gibi aptalca bir hevese kapılacak değilim. Ancak, şuna inanıyorum ki, şarlatanlarla savaşmanın tek etkili biçimi, onları müşterisiz bırakmaktır. Ne yazık ki, şarlatanlar gene de müşterisiz kalmayacaktır, zira problemlerine kolay çözüm bekleyen, dertlerine "mucizevî" çareler arayan insanlar her zaman olacaktır.

Bu kitaptan herhangi bir pratik yarar uman okuyucularıma son bölüme geçmeden 1. ve 2. bölümleri bir daha gözden geçirmelerini salık veririm.

VI

Paranormal Olaylar

Genel Açıklama

Günlük dilde 'büyük-küçük', 'ağır-hafif' türünden zıt nitelikleri dile getiren sözcük çiftleri yanında 'normal-anormal' çifti de yer alır. 'Normal'[1] alışılmış, beklenen, günlük yaşamımızda en çok rastlanan şeyleri, 'anormal' (veya 'normal dışı') alışılmadık, beklenmedik, az rastlanan şeyleri dile getirmek için kullanılır. Örneğin yazın ortasında havanın sıcak olması normal, kar yağması veya ısının sıfırın altına düşmesi anormaldir. Bu örnekleri alabildiğince çoğaltabilirsiniz.

Gelelim 'paranormal' deyimine: Bu günlük dilde bulunmayan, bilim adamlarının özel bir amaçla uydurmuş oldukları bir terim. Kullanılmaya başlanması da 19. Yüzyılın sonlarına rastlıyor[2]. 'Normal-anormal' çiftinin yanında bir de 'normal-paranormal' çiftinin ortaya çıkışı ilginç bir gelişme, zira böylece 'normal'in birbirine paralel, ama anlamca birbirinden farklı iki karşıtı oluyor. 'Paranormal' da, tıpkı 'anormal' gibi çok az rastlanan olaylara uygulanan bir sıfat, bu bakımdan bu iki deyim arasında bir anlam ortaklığı (veya benzerliği) var, ancak aynı anlama geldiklerini de söyleyemiyoruz, zira 'anormal' deyimi, seyrek de olsa duyularımız aracılığıyla tanıdığımız olaylara uygulanan bir sıfat olduğu halde, 'paranormal' sözcüğü beş duyumuzla algılayamadığımız, ama varlıklarını başka şekilde belli eden nâdir olaylara uygulanan bir sıfat. Üstelik bunlar bilinen doğa yasalarıyla açıklayamadığımız, bu anlamda sı-

(1) 'Norm' sözcüğü Latince 'norma'dan türemiş olup "marangoz gönyesi" ve "örnek" anlamlarına geliyormuş. Osmanlıca 'kıstas' da aynı anlama geliyor.

(2) S. Toulmin'den öğrendiğimize göre, 'normal' sözcüğünü de *Oxford English Dictionary* ilk defa 1840'da anmış. Bu da bilimin profesyonel bir hal almasıyla aynı zamana rastlıyormuş. 'Anormal' sözcüğü ise ancak 1860'lı ve 1870'li yıllarda piyasaya çıkmış. (Bk: "The New Philosophy of Science and The Paranormal", SCP, s. 14-15). İlk "parapsikoloji" derneği ise 1882'de kuruluyor.

radan doğa olaylarından farklı olaylar. Göreceğimiz gibi, bu nedenle varolup olmadıkları tartışma konusu. Tıpkı cinlerin, perilerin, mucizelerin tartışma konusu olduğu gibi.

'Paranormal' sözcüğünün "kapsamı"na, yani uygulandığı çeşitli olaylara gelince: Bunlar arasında sizlerin de duymuş olacağınız *spiritizma* (yani ölülerin ruhlarıyla iletişim kurma), *telepati* (yani uzaktan hissetme) ve *kehanet* (yani ilerde olacakları önceden bilme) olayları yanında, çoğumuzun duymadığı *uzaktan görme* (clairvoyance), *gözsüz görme, ruh gücüyle eşyayı etkileme* (psychokinesis) gibi olaylar var. Bunlara UFO'ları (yani uzaydan gelen araçları), Bermuda Üçkenindeki gizli öldürücü güçleri, Büyük Piramit'in güçlerini, psişik cerrahlığı, psişik astronomiyi, astrolojiyi ve bunlara benzer daha bir sürü gizemli, doğa-dışı olayları katabilirsiniz[3]. Hepsinin ortak özelliği bu olayların beş duyumuzla algılanamaması, bir de "paranormal" yeteneklere pek az kimsede, o da nâdiren rastlanması, bu nedenle de varolduklarının şüphe ve tartışma konusu olması.

Bu konuda dikkati çeken iki olay var: Birincisi, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra (en çok da ABD'de) bu tür (sözde) olaylara karşı ilginin akıl almaz boyutlara varmış olması. İkincisi, bu ilgiye paralel olarak (gene ABD'de) bunlar arasından bir bölümünün (ESP ile PK) bilimsel araştırmalara konu olması. "Parapsikoloji" adı altında yürütülen bu araştırmalara yalnız psikologların değil, bazı fizikçilerin de katılması bazılarının kafasında "Yoksa bu paranormal denilen olayların aslı var mı?" sorusunun doğmasına yolaçmış bulunuyor. Eskiden de bu tür olaylar hakkında anlatılanlar halkın ilgisini çekerdi, ama bunları pek fazla ciddîye alan olmazdı. Bugün durum bir hayli değişmişe benziyor. Özellikle ABD'de Shirley MacLaine gibi ünlü bir yıldızın bu işe bulaşıp paranormal yaşantılarını anlattığı bir sürü kitap yayımlaması, ayrıca radyo ve televizyon konuşmaları yaparak, ülkenin dört bir yanında (adam başına giriş ücreti 300 dolardan başlayan) konferans ve seminerler düzenleyerek yeni bir "paranormal çağ"ın gelişini haber vermesi bu konulara karşı ilginin inanılmaz boyutlara çıkmasına neden olmuş, ABD'de bir tür "paranormal patlaması"na yolaçmıştır. Üstelik bu ülkede aynı şeyin propagandasını yapan ve bu yüzden milyonlarca dolar kazanan Shirley'den de ünlü bir düzine "paranormal peygamberi" olduğu anlaşılıyor[4].

(3) Bk: MG IV, s.62. İlerde göreceğimiz gibi, her gün yeni bir takım "paranormal" güçler veya yetenekler "keşfediliyor." Ayrıca Bk: MG II, s.238

(4) Shirley MacLaine hakkında ayrıntılı bilgi için, Bk: MG III, s.32-37, 188-201,204. Gardner'den öğrendiğimize göre, Miss MacLaine'in bizzat bulaşmadığı, dolayı-

a) Spiritizma

Bugün "parapsikoloji"[5] adı altında yürütülen araştırmaların doğuşuna yolaçan faktörler arasında halk arasında 'ispiritizma' diye anılan uğraşların önemli bir rol oynadıkları anlaşılıyor. Bu nedenle ilkin spiritizmanın tarihine bir göz atmakta yarar var[6].

"Ölmüş kişilerin ruhlarıyla iletişim kurma" anlamında spiritizmanın çok eskilere kadar gittiği ve birçok toplumda görüldüğü, ancak 1848 yılına gelinceye kadar Batı dünyasında hemen hemen hiç bilinmediği anlaşılıyor. Bir deyime bu "moda"yı Fox soyadındaki iki kız kardeş çıkarıp dünyaya yaymış. Hikâye kısaca şöyle: 1848'in Mart ayında Fox adındaki çiftçinin New York'un bir kasabasındaki evinde bazı garip şeylerin olduğu söylentileri yayılır. Evin daha önceki kiracıları geceleri duvara vurulduğunu duyarlar, ama kimin vurduğunu bir türlü saptayamazlar, bu durumdan büyük huzursuzluk duydukları için de bir başka yere taşınırlar. Eve Foxlar taşındıktan sonra da bir gece gene çok şiddetli bir vurma duyulur. Bunun üzerine kızların en küçüğü Kate gürültüyü çıkaran sözde ruhu parmaklarını şaklattığı sayıda tekrar vurmaya çağırır ve dediği olur. Daha sonra gelen ruhla - sorulacak sorularla vurma sayısı arasındaki ilişkiye dayanan- bir şifre üzerinde anlaşmaya varılır. ("Ey ruh, geldiysen masanın ayağıyla üç kere vur!" gibi. Bu Kate denen kızın çok zeki ve afacan biri olduğu anlaşılıyor. 1838'de Morse'un keşfettiği alfabeden de haberi olmalı!) Böyle bir iletişim aracı bulunduktan sonra şamatacı ruhun (Almanca 'Poltergeist') kimliğini öğrenmek mümkün olur. Bu, vaktiyle o evde öldürülmüş olan birinin ruhudur!

Ruhlarla iletişim kurulabileceği böylece kanıtlandıktan (!) sonra, Kate bir başka kız kardeşiyle birlikte bütün zamanını - hayatının sonuna kadar- medyum olarak sürdürür. Gerek ABD'de gerek-

sıyla inanmadığı hiçbir paranormal olay yok gibi. Bence tipik bir "ruh hastası" olan bu hanım milyonlarca kişiye kendi hastalığını bulaştırmayı başarmış. Hemen bütün kitaplarının Türkçe'ye çevrilmiş olması oldukça şaşırtıcı. Ancak ondan da etkili bir başka genç hanım var, adı J. Z. Knight. (Bk:MG III, 195-99, 203-204,205)

(5) Başlangıçta bu deyimin yerine 'psychical research' (ruh araştırması) deyimi kullanılıyordu, bu konudaki araştırmaları düzenlemek ve sonuçlarını yayımlamak için Londra'da 1882 yılında *"Society for Psyhical Research"* (SPR) derneği kurulmuştu.

(6) İngilizce 'spirit'(ruh) sözcüğünden iki sözcük türetilmiş: 'Spiritism' ve 'spiritualism'. Fransızca'da daha çok 'spiritisme' deyimi kullanılıyor. Bizde ise 'ispiritizma' veya 'ruh çağırma' deniyor.

se İngiltere'nin çeşitli kentlerinde spiritizma ("ruh çağırma") oturumları düzenler. (Bunun kız kardeşlere bir hayli para kazandırdığını eklememe bilmem gerek var mı?) Olağandışı şeylere zaten düşkün olan birçok insan büyük bir merak ve heyecanla bu tür 'séance'lara katılır, derken spiritizma çok yaygın bir "salon eğlencesi" halini alır. Fox kardeşlerin başarısı başka açıkgözlerin de iştahını kabartmış olmalı ki, etrafta yeni yeni medyumlar türer ve yeni ruh çağırma yöntemleri keşfedilir.

Bu medyumlar arasında en ünlüsü D.D. Home adındaki İskoçyalı olsa gerek[7]. "Bütün zamanların en büyük medyumu" sayılan Home yalnız ruh çağırmadaki ustalığıyla değil, masaları, hattâ kendi kendisini "havalandırma" (levitation) yeteneğiyle de onu seyredenlerin belleğinde silinmez izler bırakmış. (O zamana kadar başka hiç kimsede rastlanmayan bu yeteneğe sonraları 'psychokinesis' adı verilecek.) Ününe ün katan bir başka özelliği de , birçoklarının iddiasına göre- hiçbir zaman "hile" yaparken yakalanmamış olması. Gardner'e göre bu iddia tümüyle doğru değil, ancak Home'un ruh çağırma 'séance'larında "kuşku uyandırabilecek davranışlardan dikkatle kaçındığı, oturumlar başladıktan sonra - çağırdığı ruhların arzusu üzerine- ışıkları yavaş yavaş kararttığı (ruhların fazla aydınlıktan her nedense pek hoşlanmadıkları anlaşılıyor!), hele sıra kendi kendini havaya kaldırma gibi can alıcı numaralara gelince, - gene ruhlar öyle istediği için- ışıkları iyice kıstığı anlaşılıyor. Almayı ihmal etmediği bir başka önemli tedbir de, gösterilerinde profesyonel sihirbazların bulunmasına izin vermemesi. Nitekim, ruhlar bu gibilerin (hattâ oturuma katılanlar arasında "şüphe" belirtenlerin) derhal oturumu terketmesini emrediyorlarmış, emirleri yerine getirilmezse Home gösteri yapmaktan vazgeçiyormuş.

Görüldüğü gibi, Home son derece tedbirli ve kurnaz biri. Ancak, gerçek bir "duyarlı" mı, yoksa son derece zeki ve usta bir "düzenbaz" mı, işte bütün sorun burada. İlerde göreceğimiz gibi, bu soru aslında bütün paranormal yetenekleri olduğunu iddia edenler için de geçerli. Nitekim, bütün modern duyarlılarda da sihirbazlara ve şüphecilere karşı aşırı bir "duyarlılık" göze çarpıyor. Onlar da Home gibi, ESP ve PK denemelerinde bunların hazır bulunmasını istemiyorlar. Neden mi? Efendim, sihirbazlarla şüphecilerin önünde paranormal yetenekleri rahatça kendisini gösteremiyormuş!

Bugün olduğu gibi, Home zamanında da, bu konu ateşli tartışmalara yol açmış. Kimi onu bir "sahtekâr", kimi de gerçek bir "du-

(7) Home hakkında Bk: MG III, s.28, 45, 82, 83, 85-91, 173-78

yarlı" diye biliyormuş. Bu sonuncular arasında Sir William Crooks gibi zamanının tanınmış bir fizikçisi de var. PRS'in de kurucularından olan Crooks "yıllarca yakından tanıdığı" D.D. Home'un kendisinde hile yaptığı kuşkusunu uyandırabilecek hiçbir hareketine rastlamadığını söylüyormuş. Bir iddiaya göre de, Home, öteki spiritizmacılardan farklı olarak, hiç hile yaparken yakalanmamış. Ününü arttıran nedenlerden biri bu zaten. Şimdi Sir William'a mı inanalım, yoksa Home'u sahtekârlıkla suçlayanlara mı?

Gardner'e sorarsanız, Crooks belki büyük bir bilim adamı, ama gözboyacılık konusunda "hepten cahil" olduğu için sözüne güvenilemez. Üstelik çok kolay inanan biri, dolayısıyla Home onun da gözlerini boyamış olmalı. Bu tahmini güçlendiren belgeler de olduğu anlaşılıyor. Nitekim, "spiritizmacılar"ı yerden yere vuran bir kitap yayımlamış olan Ruth Brandon ("Spiritualists", 1983), Home'un "adam aldatma"da, masaları ve kendi kendini "havalandırma" (levitation)da olduğundan da usta bir kişi olduğunu kanıtlayan birçok şey anlatıyor. "Gizemli" ve "karanlık" bir kişiliği olduğu anlaşılan Home, nazik tavırları, sempatik görünüşü, iyi giyinişi ve atletik yapısıyla etrafındakileri kolayca etkilemesini, böylece kendisini olduğundan başka göstermesini iyi bilen biri. Brandon'un anlattıklarına bakılırsa, bir takım işlere girip çıktıktan sonra spiritizmaya çok meraklı ve aynı derecede de zengin bir Londralı dula rastlamış ve büyük ustalığını bir de bu zengin duldan para sızdırma işinde denemeye kalkmış, ama başaramamış, zira hanımla birlikte yaptığı bir ruh çağırma seansında ruhlar kadına Home'u evlat edinmesini, ayrıca kendisine 60.000 İngiliz lirası (hem de o zamanın parasıyla!) vermesini tavsiye edince, kadın numarayı çakmış ve hemen Home'u polise haber vermiş. Home'un hiç de sağlam ayakkabı olmadığı bundan da anlaşılmıyor mu? Saf bir dul kadını yolmak için araya ruhları sokan bir adama nasıl güvenilir?

Ama ne ilginçtir ki, bu saf dulu dolandıramayan Home zamanının Crooks, Alfred Wallace, Oliver Lodge ve Ch. Richet gibi en tanınmış bilim adamlarının yalnız güvenini değil, dostluğunu da kazanmayı başarmış. Kazandığı dostlar arasında Conan Doyle gibi ünlü bir yazar, Houdini gibi bir sihirbaz da var. Tutuklanıp yargıç karşısına çıkarıldığı zaman bile Sir William, Home'un bütün dava boyunca ahlâkî açıdan "örnek" bir insan gibi davrandığını söylüyormuş. En büyük hayranları da Sir Oliver Lodge ile Conan Doyle. Doyle spiritizmaya öylesine inanmış ki, romanları dışındaki bütün kitapları bu konuyu işliyor. Bu bir düzine kitap arasında *"Spiritizmanın Tarihi"* başlığını taşıyan iki ciltlik "anıtsal" bir eser de var.

Hayatının son on iki yılını kitapları, sayısız makale, kitapçık ve konferanslarıyla spiritizmayı savunmaya adamış olduğu için, Gardner "Sherlock Holmes" dizisini Doyle'un değil, Holmes'un veya Dr. Watson'un yazmış olduğunu iddia etmektedir[8].

Gardner'ın bu iddiasında haklı olduğu çok şüpheli (zira Doyle'un çift kişilikli biri olması veya mantıksal düşünme yeteneğini romanlarında tükettikten sonra bir tür inanma krizi geçirmiş olması mümkün), ancak bir çocuk kadar "kolay inanır" olduğu şüphe götürmez. Perilere inandığı yetmiyormuş gibi, bu bedensiz yaratıkların fotoğraflarının çekilebileceğini kanıtlamak için *"The Coming of The Fairies"* (Perilerin Gelişi) diye bir kitap yayınlaması da onun ne kadar saf (yani "aptal") biri olduğunu gösteriyor. Dahası var: Doyle bu sözümona peri fotoğraflarını görünce Houdini'ye koşuyor ve ona "inanılmaz bir keşifte" bulunduğunu müjdeliyor. Ünlü sihirbaz büyük yazara bunun basit bir fotoğraf hilesi olduğunu anlatmaya çalışıyorsa da, bizimki oralı bile olmuyor. Hattâ bazı medyumlar nasıl hile yaptıklarını - bütün ayrıntılarıyla- itiraf ettikleri zaman da Doyle oralı olmuyor. Üstelik bunlardan biri de spiritizma salgınını başlatan Margaret Fox! Bu arada dostu Houdini o günlerde "duyarlı" (psychic) diye geçinen bir çok ünlü medyumun salt daha fazla para getirdiği için bu işi yaptıklarını anlatmaya çalışıyorsa da, Doyle bunlara da kulağını tıkıyor. İşin daha da komiği, Houdini'nin dostuna kendisinin de basit bir "gözboyacı" olduğunu, sanıldığı gibi "paranormal" yetenekleri olmadığını söylemesine rağmen, Doyle'un *"Houdini Bilmecesi"* başlığını taşıyan bir denemesinde onun ünlü kaçışlarını "vücudunu ruhlaştırarak (dematerializing) gerçekleştiren bir medyum" olduğunu kanıtlamaya kalkışması. Doyle'un "iyileşmesi imkânsız" bir "inanma hastası" olduğu apaçık[9].

Spiritizmanın hikâyesi Home'la başlamadığı gibi Doyle ile de bitmiyor. Bu davayı Doyle ile birlikte 1930'lu yıllara kadar sürdüren biri de - Sir William Crooks'un dostu ve meslektaşı- Sir Oliver Lodge adındaki bir başka tanınmış İngiliz fizikçisi. Uzunca bir süre spiritizma da bütün öteki fikir, sanat ve giyim kuşam modaları gibi unutulmuş, derken bu inancın 1967'de yeni bir kılık altında dirildiğini öğreniyoruz. (Hem ölenler diriliyor da inançlar neden dirilme-

(8) Conan Doyle ile ilgili ayrıntılar için Bk: MG II, s.113-122

(9) A.E. s.116-17. Gardner s.116'da Doyle'u bu hastalığa sürükleyen çeşitli yaşantıları anlatıyor. Bu anlatılanlardan Doyle'un sık sık "sanrı" (hallucination)lara kapıldığı sonucunu çıkarmak mümkün, ancak kendisi gerçekle hayali ayırdetme gücünden yoksun olduğu için her güçlü hayali gerçek sanıyor.

sin, öyle değil mi?) Bu ölüyü diriltenler de üç din adamı: Piskopos James Pike, rahip Arthur Ford ve sonradan "okkültizm" konusunda gazete yazarlığını seçen Kanadalı vaiz Allen Spraggett. Ee, din adamlarına da bu yakışır[10].

Bunlardan piskopos Pike *"Öbür Dünya"* adlı kitabında bir iki medyum aracılığıyla ölen oğlu Jim'le nasıl konuştuğunu anlatıyormuş. Bu kitap sayesinde medyum George Daisley üne ve servete kavuşmuş. Derken Spraggett Pike'ı çok daha ünlü bir medyum olan Arthur Ford'la tanıştırıyor ve ikisinin birlikte düzenlediği bir "ruh çağırma" seansı televizyonda gösterilince yer yerinden oynuyor. Spiritizmanın dirilişinin hikâyesi kısaca böyle.

Aslında geçen yüzyılın medyumları yanında Ford solda sıfır kalırmış, ama araya televizyon girince iş değişiyor elbet. Milyonlarca kişinin gözleri önünde gerçekleşen bir "ölüyle konuşma" sahnesinin ne kadar etkili olabileceğini tahmin etmek güç olmasa gerek. Gerçi Ford, bütün medyumlar gibi, sahtekârın teki, ama seyredenlerin bundan haberi yok, üstelik gerçekten de sevgili oğlunun ruhu ile konuştuğunu sanan bir piskoposun o şaşkın ve son derece duygulanmış halini gözlerinizin önüne getirin bir an, basit insanların, gözleri önünde cereyan eden bu yürekler acısı manzaradan ne kadar etkilenmiş olabileceğini kolayca anlarsınız. İnsanların akıllarını başlarından almak için duygularını ele geçirmeniz yeterli. Şarlatanlıkta başarının da bütün "sırrı" burada yatmıyor mu zaten?

Tipik bir ruh hastası olduğu anlaşılan Pike ölünce Spraggett *"The Bishop Pike Story"* (1970) başlığını taşıyan biyografisini yazıyor. Kısa bir süre sonra da medyum Ford ölüyor. Ölüyor ama ölen sadece bedeni, zira ruhu derhal Ruth Montgomery'ye öbür dünyadaki hayatla ilgili bir kitap dikte ettirmeye başlıyor. Böylece spiritizma edebiyatına yeni bir başeser katılmış oluyor. Onun da başlığı, Pike'ninkine benziyor: *"A World Beyond"* (Bir Sonraki Dünya) (1971). Gördüğünüz gibi, ölüler bile para getiriyor! Ne demişler: "At binenin, kılıç kuşananın!"

Ford'un milleti aldatmak için ne dalâvereler çevirdiğini merak edenler Gardner'in kitabına başvurabilirler[11]. Şu kadarını belirteyim ki, bütün ünlü medyumlar gibi onun da ustalığının başlıca sırrı, ruhunu çağıracağı kişi hakkında, kimseye çaktırmadan, elden geldiğince ayrıntılı bilgi toplaması! Ancak işin asıl ilginç yönü, Spraggett gibi "inanmış"ların, bu sır meydana çıkınca da inançlarını kaybetmemeleri, "Eh, demek mecbur kalınca onlar da hile yapa-

(10) Bu kısım için Bk: MG II, "Arthur Ford", s.251-261.
(11) Bk: MG II, s.251-61

biliyor!" deyip işin içinden sıyrılmaya kalkmaları! 'Mecbur kalınca' ha? Gerçekten de "ruhsal yetenekleri" olan bir medyum nasıl olur da hile yapmak zorunda kalabilir, bir düşünün! Bu sözde "mazeret"i bundan sonra da sık sık duyacağız: Üstün duyarlılar da bazan hile yapmak zorunda kalırlar, ama sadece *bazan*! Yani sadece yakalandıkları zaman! Buna karşılık Spraggett gibilere sorarsanız, televizyonda "duyarlı" (psychic) numaraları yapanların hepsi sahtekâr, düzenbaz, hilekâr kişiler. Ama Ford'a lâf yok, o sadece *arada bir* hile yapan gerçek bir "duyarlı"[12]!

1975 yılında Judy Skutch'ın yayımladığı *"A Course in Miracles"* (Mucizeler Üzerine Dersler) başlıklı kitapta ise İsa'nın Helen adındaki bir doktor hanıma dikte ettirdiği konuşmalar yer alıyormuş, ancak ne yazık ki bu konu hakkında Gardner fazla bilgi vermiyor. Eskiden medyumlar konuşmak istedikleri ölülerin ruhlarını çağırmak için bir hayli ter dökerlerdi, ama anlaşılan buna da artık gerek kalmamış. Baksanıza, ölülerin kendileri arzı endam edip mesajlarını uygun buldukları kimselere dikte ettiriyorlar!

Hem Tanrı peygamberleri aracılığıyla insanlara mesajlar gönderdiğine göre, peygamberler de (yani peygamberlerin ruhları demek istiyorum) aynı şeyi niye yapmasın, öyle değil mi? Az kalsın unutuyordum: Öbür dünyadan mesaj gönderenler sadece peygamberler de değil, zira Elisabeth Fuller adındaki hanıma da Benjamin Franklin'in (hani şu ünlü Amerikalı!) ruhundan benzer mesajlar gelmiş. Bunlar bir dizi yeni atasözü imiş, Elisabeth bunlardan bir kısmını alelacele "otomatik yazma" ile kaydetmiş, geri kalanını ise teybe almış[13].

Spiritizma alanındaki yenilikler bunlarla kalsa gene iyi. Scott D. Rogo adındaki parapsikoloğun 1979'da yayımladığı bir kitaptan kendisinin ruhlarla doğrudan doğruya konuşacak yerde, bu işi telefonla ve başka elektronik aygıtlarla başardığını öğreniyoruz. Kitabının adı *"Phone Calls From The Dead."* Ee, ne de olsa teknoloji ça-

(12) Spraggett'in "astrolojiden tutun teleportation, perili köşkler, bitkilerin duayla büyüdüğü, kanserin imanla iyileşebileceği ve buna benzer daha bir sürü şeye" inandığı anlaşılıyor. (A.E. s.259) Ne kadar "paranormal" olay varsa bunları gazete makaleleri, konferanslar ve televizyon gösterileriyle Kanada'da ve ABD'de etrafa yaymakta başarı sağlamış.

(13) Bk: MG II, s. 286-87. Bu harum *"Ghost of Flight 401"* (401 nolu Uçuşun Hayaleti) ve *"The Airmen Who Would not Die"* (Ölmek Nedir Bilmeyen Havacılar) adlı eserlerin yazarı olan spiritizmacı John G. Fuller'ın eşi. Bu iki kitapta iki büyük hava faciasında hayatlarını (pardon: *vücutlarını*) kaybetmiş olan pilotların ruhları - medyumlar aracılığıyla- başlarından geçenleri bütün ayrıntılarıyla anlatıyorlarmış.

ğında yaşıyoruz. Bakalım ruhlar ne zaman televizyon ekranlarında görünecek? Her halde o da çok yakındır.

Spiritizma ile işimiz daha bitmedi, zira bu dünyadan bir de "Arigo" geçmiş. "O da kim?" diye sorduğunuzu duyar gibiyim. (Aman, böyle dedim diye beni de medyum sanmayın, sakın. Sözün gelişi öyle dedim.) Efendim, bu halk arasında Ze Arigo diye bilinen Rio de Janeiro yakınındaki bir köyde yaşamış Brezilyalı bir "cerrah". Bir ara ünü dünyayı sarmış, zira ilkokul üçüncü sınıfa kadar okumuş olmakla birlikte yirmi yıl boyunca diplomasız hekimlik yapmış ve günde ortalama üç yüz hastaya bakmış. Her gelen hastaya şöyle bir göz atınca şıp diye teşhisini kor, yıldırım hızıyla reçetelerini çiziktirir ve de... aynı hızla en büyük ameliyatları hemen oracıkta yapıverirmiş! Öyle anestezi, sterilizasyon falan da yok. Aletleri çakı, ekmek bıçağı, mutfak bıçağı, makas gibi şeyler. Artık eline ne geçerse dakikasında ameliyatı bitirirmiş. Öyle damarları bağlama gibi tedbirler de hak getire. Ama en "kanlı" ameliyatlarda bile kan akıtmadığı gibi, hasta herhangi bir ağrı sızı da duymazmış. Bazan hafif bir kan aktığı olurmuş, ama kısa bir emirle kanamayı anında durdururmuş. Sizin anlayacağınız, adam "cerrah" değil, düpedüz sihirbaz[14]. "İyi de, doğru bile olsalar, bütün bu anlatılanların "spiritizma" ile ilgisi ne?" diyeceksiniz. Ben de oraya gelecektim: Efendim, meğer Arigo bütün bu inanılmaz başarılarını Adolphe Fritz adındaki 1918'de ölmüş bir Alman doktora borçluymuş, zira her fırsatta belirttiğine göre, hastalarla uğraşırken kendinden geçiyor ve Dr. Fritz'in sol kulağına fısıldadığı emirlere göre davranıyormuş! (Unutmadan: Arigo Almanca bilmediği için, Dr. Fritz kendisine Portekizce hitap ediyormuş. Ne anlayışlı ruhlar var, öyle değil mi?)

Yerimizin darlığından Arigo'nun "mucizevî" tedavilerinin ayrıntılarına giremeyeceğim[15]; şu kadarını söylersem belki bu konuda bir fikir edinebilirsiniz: Arigo "o zaman Brezilya'da bilinmeyen bir teknik" uygulayarak, bir usturayla - hem de bir otel odasında- Senatör Bittencourt'un kanserli akciğerini ameliyat etmiş. Sayın senatör bu ameliyattan sonra iyileşmiş mi, orası belli değil, ancak yukarda adı geçen John G. Fuller'in Arigo ile ilgili biyografisinde bildirdiğine göre, birçok sözüne güvenilir doktor Brezilyalı sihirbazın binlerce kişiyi iyileştirdiğine tanıklık ediyormuş. Fuller birçok Bre-

(14) *John Fuller* "Arigo: The Surgeon of the Rusty Knife" başlıklı biyografisinde bütün bunların tartışılmaz gerçekler olduğunu özellikle belirtiyor. Bk: MG II, s.281-82

(15) Merak edenler, MG II, s.278-81'e bakabilirler.

zilyalı ve Amerikalı doktorun Arigo çalışırken ve ameliyat ederken renkli filmlerini çektiklerini iddia ediyor[16]. Arigo'nun tedavi ettiği hastalar arasında birçok üst düzey devlet yöneticisi, siyasetçi, hukukçu, bilim adamı, çeşitli ülkelerden gelmiş aristokratlar, hattâ o zamanki Cumhurbaşkanı Kubitchek'in kızı da varmış. Kanser de dahil, doktorların "iyileşmez" dediği birçok hastalığı Arigo iyileştirmiş. Ve bütün bu mucizeler ölü bir Alman doktorun öbür dünyadan gönderdiği öğütler sayesinde oluyor! Siz şimdi gelin de spiritizmaya inanmayın!

Her paranormal yenilik - özellikle başarılı olduğu duyulunca- hemen yeni pratisyenlerin türemesine yolaçıyor. Nitekim, Arigo 1971'de bir araba kazasında öldükten sonra, ondan bile usta olduğu söylenen Lourival de Freitas adında bir başka ruhlarla konuşan cerrah çıkıyor piyasaya. Bilmem sizin de dikkatinizi çekti mi: Arigo'nun kulağına fısıldayarak binlerce hastayı nasıl tedavi etmesi gerektiğini söyleyen Dr. Fritz'in ruhu acaba neden onu uğrayacağı kazaya karşı uyarmamış? Bu bir. İnsanın aklını kurcalayan bir başka soru da şu: Ruhlar neden hep Brezilyalıları seçiyorlar bu iş için, ha, neden dersiniz?

Bir yerde bir şarlatan çıkmayagörsün, hemen ardından onu dünyaya tanıtan yazarlar da sökün ediveriyor. Nitekim, Lourival'ın ünü etrafa yayılır yayılmaz Anne Dooley adında bir hanım onun da biyografisini yazmış. *"Every Wall a Door"* (1974) başlığını taşıyan bu kitapta da Arigo'ya ayrılmış bir bölüm varmış. Ayrıca kitap Brezilya'daki "ruhsal hastaneleri" anlatıyormuş[17]. Bundan da anlaşılacağı gibi, "ruhsal cerrahlık" Brezilyalıların icat ettikleri yeni bir paranormal tıp dalı.

b)Parapsikoloji

(i) Parapsikolojinin doğuşu

19. Yüzyılın en yaygın "okkült" uğraşı haline gelen spiritizmaya bazı bilim adamlarının da bulaştığını gördük. Anlaşıldığına göre, Faraday, Lord Kelvin ve Lord Ragleigh gibi günün en büyük fizikçileri konuyu bilimsel açıdan incelemişler, ama bir sonuç alamamışlar. Aslında onların bu konuda deneysel araştırmalar yapmış olmaları bile oldukça şaşırtıcı, zira her olayı fiziko-şimik yasalarla açıklamayı temel metodolojik kural sayan 19. Yüzyıl biliminin ru-

(16) Bk: MG II, s.286
(17) Bk: MG II, s.286

hun bedenden bağımsız bir varlığı olduğu varsayımına dayanan spiritizmayı ciddîye alması bile beklenemezdi. Materyalist- mekanist bir felsefeye dayanan o günlerin fiziği, üstelik empirist bir epistemolojiyi de benimsediği için, gizli olan (yani duyu organlarıyla doğrudan doğruya algılanamayan) şeylere karşı öylesine kuşku ile bakıyordu ki, "atomlar" gibi (henüz) gözlenemeyen, dolayısıyla varlıkları teorik olarak kabul edilen nesnelere bile bilimsel açıklamalarda kolaylık sağladıkları için göz yumuluyordu. Bu nedenle İngiliz kimyacılarının ezici çoğunluğu, Almanya'da Ostwald ve Ernst Mach, atomların gerçekten varolduklarını kabul etmiyorlardı. Bütün biyolojik ve psikolojik olayları da fiziko-şimik olaylara indirgemeye çalışan bir bilimin spiritizmayı ciddîye alması nasıl açıklanabilir?

Önce şunu belirtmekte yarar var: Soyut bir biçimde "bilim"den, yok "19. Yüzyıl biliminden" söz etmek doğru değil, zira hiçbir zaman bilim adamları bütün ontolojik, metodolojik ve epistemolojik ilkelerde anlaşmış değildir. Bir de şu var: Özellikle İngiliz bilim adamları - çok eskilere giden empirist felsefe geleneklerinin etkisiyle- deneyselliğe çok büyük önem verirler, o kadar ki, onlara göre deney yalnız akıl yoluyla bulunan teorileri denetlemede başvurulan bir yöntem değil, aynı zamanda yeni doğrular bulma (yani bilgi üretme) yöntemidir[18]. Şimdi bu anlayış içinde yetişmiş bilim adamlarının kulağına sık sık bazı kişilerin ölülerin ruhlarıyla konuştuklarına dair anlatılan hikâyelerin çalındığını düşünün. Bunlardan bazıları, işin aslını öğrenmek için, spiritizma seanslarına katılıyorlar ve -aldatılma ihtimalini pek hesaba katmadıkları veya kendi gördüklerine fazla güvendikleri için- orada tanık oldukları olaylardan son derece etkileniyorlar. (Kim olsa etkilenir, nitekim gözboyacıların marifetlerini görüp de etkilenmeyen var mı içinizde?) İngilizlerin bir özelliği de, dogmacılıktan elden geldiğince uzak durmaya çalışmaları, bu nedenle her yeni fikre açık olmaları. İşte bütün bu faktörlerin bir araya gelmesi sonunda 19. Yüzyılın sonuna doğru İngiltere'de bütün paranormal[19] olayların bilimsel bir araştırmasının yapılması lehinde bir eğilim başgösteriyor. 1882 yılında Londra'da "*Society for Psychical Research*" (Ruhsal Olayları İnceleme Derneği)nin kurulması bu eğilimin resmîlik kazanması diye

(18) Burada 'deney' sözcüğünü "gözlem" (observation) ve "deneyim"i (experiment) içine alacak şekilde, İngilizce 'experience' (yaşantı) sözcüğünün karşılığı olarak kullanıyorum.

(19) O zamanlar İngiltere'de 'paranormal' deyimi yerine 'psychical' veya 'psychic' deyiminin kullanıldığını hatırlatırım.

yorumlanabilir. Kurucular arasında ünlü ahlâk felsefecisi Henry Sidgwick, psikolog F.W.H. Myers, fizikçi Oliver Lodge var. Benzer bir dernek de altı yıl sonra ABD'de filozof William James tarafından kuruluyor. Bunları bir çok Avrupa ülkesinde, hattâ Japonya'da kurulan benzer dernekler izliyor. Genellikle "ortodoks" bilimin yuvalandığı üniversiteler bu tür araştırmaları ciddîye almakta isteksiz görünüyorlarsa da, 1930'da ABD'nin Duke Üniversitesi'nde ilk "parapsikoloji" laboratuvarı kuruluyor. Başına da J.B. Rhine getiriliyor. Daha sonra Hollanda'nın Utrecht Üniversitesi'nde, W.H.C. Tenhaeff'in başkanı olduğu bir "Psişik Araştırmalar" kürsüsü kuruluyor. 1970'li yıllarda gene ABD'de *"Stanford Research Institute"* adlı özel bir araştırma enstitüsünün kurulduğunu öğreniyoruz. Ancak "paranormal" olayları inceleyen bu tür kuruluşların sayısı gene de çok az.

Belki hemen hatırlatmamda yarar var: Gerek bu tür araştırma enstitülerinin, gerekse kürsülerin kuruluşuna önayak olanlar genellikle dindar, özellikle de paranormal olayların varolduğuna yürekten inanan kişiler. Bütün amaçları da daha çok duygusal nedenlerle bağlandıkları bu inançlarının geçerliliğini kanıtlamak. Tanrıbilim (teoloji) de aynı nedenlerle doğmamış mıydı? Bu açıdan bakıldıkta, parapsikolojinin modern okkültizmin "tanrı-bilimi" olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, parapsikologların bu araştırmaları salt bilim aşkına yaptıklarını her fırsatta tekrarladıklarını görüyoruz. Hem kullandıkları yöntemler de bunu kanıtlamıyor mu? Onlara sorarsanız, bu tür konulara dogmatik olmayan bir tutumla yaklaşmak gerekir, zira daha işin başında "Böyle şey olmaz!" diye kestirip atmak bilim adamına yakışmaz. İşin ilginç yanı, Russell gibi filozofların da - bilimsel gerekçelerle bu tür olayların varlığına inanmadıkları halde- parapsikologların araştırmalarını "olumlu" karşılamaları, zira bu gibilerine göre, bu tür araştırmalar sonunda bu konuda yeterince kuvvetli kanıtlar bulunursa, onların varlığına inanmamız gerekebilir[20]. Doğru-yanlış, akla uygun veya "saçma", her fikre açık olmak gerektiğini savunan bu düşünürlere göre, "şüpheci" olmak yanılmaktan korunmak için faydalı, hattâ bazan gereklidir, ancak "dogmatik" bir tutum da - tarihte birçok örnekleri görüldüğü gibi- "yanıltıcı" olabilir.

"Ortodoks" psikologların parapsikoloji karşısındaki tutumu - yukarda andığımız düşünürlere kıyasla- oldukça dogmatik, dolayı-

(20) *B. Russell* için Bk: "Why I am not a Christian" (Paul Edwards'ın Önsözü ve Ardsözü ile, 1957, s.41) Ayrıca Bk: *Kendrick Frazier*, SCP, s. Xii-Xiii, *Paul Kurtz*, SCP, s.7-8, MG IV, s.51

sıyla negatif. Bir kere bunlar 1882'den bu yana parapsikolojinin yerinde saydığına bakarak, zamanlarını boşuna harcamak niyetinde değiller. Sonra bazı temel epistemolojik ilkelere sıkıca bağlı olduklarından, bir takım "gizli" kuvvet veya yetenekleri araştırmanın bir yarar sağlamayacağı kanısındalar. Hem her tür araştırmanın gerisinde belli bir motivasyon yatmıyor mu? Paranormal olayların varlığına - şu veya bu nedenle- inananlar bu olayları incelenmeye değer buluyor, inanmayanlar ise inananlara gülüp geçiyor. Bu arada ne büsbütün inanan, ne de büsbütün inanmayan bir "şüpheciler" grubu var. Bunlar daha çok inananların bu inançlarını ne derece rasyonel- bilimsel yöntemlerle belgeleyebildiklerini inceleme (eleştirme) görevini yüklenmişler. Gardner de bu grubun başında gelenlerden biri. Ancak bu işi yaparken daha çok ortodoks bilimin ölçütlerini kullanmak zorunda oldukları da apaçık. Bu nedenle parapsikolojiyi (daha doğrusu 'para' önekini alan her uğraşı) acımasız bir kalite kontrolünden geçiriyorlar. Gördüğüm kadarıyla, şimdiye kadar bu denetimden alnının akıyla geçmeyi başarmış tek bir "para" iddia yok. Bu durum ister istemez onlarda para-bilimlerle uğraşanlara "sözde bilimci" (dolayısıyla şarlatan) gözüyle bakma dürtüsüne yolaçıyorsa da, yukarda andığım nedenlerle, bu dürtüye kapılmamaya çalışıyorlar.

(ii) Parapsikolojik olayların çeşitleri

Bu tür olayları iki ana öbekte toplamak mümkün: 1) Bilgiye ilişkin olanlar, 2) Beceriye ilişkin olanlar. Genellikle "Duyu dışı algılama" (extra-sensory perception) deyimi (kısaca ESP) ile dile getirilen birinci tür olaylardan başlıcaları şunlar: a) *"Uzaktan hissetme"*[21] (telepathy), yani bir insanın bir başkasının (veya başkalarının) başına gelenler veya aklından geçenler hakkında bilgi sahibi olması, b) *"Uzaktan görme"*[22] (clairvoyance) yani gizli olan, dolayısıyla gözle görülemeyen (uzak veya yakın) nesneleri algılama yeteneği, c) *"Önceden bilme"* (precognition), yani gelecekte neler olacağını şimdiden görebilme, d) *"Gözsüz- görme"*, yani gözleri kapalıyken parmak uçlarıyla renk, şekil veya yazıları seçebilme. ("Ruhlarla konuşma" telepatinin bir özel hali sayılabilir.)

İkinci öbekten olaylara gelince: İngilizce'de *'psychokinesis'* söz-

(21) 'Telepathy' yerine 'telesthesia' deyiminin kullanılmasını salık veren Myers'in de önerisine uygun olarak bu Türkçe karşılığı kullanıyorum.

(22) 'Clairvoyance' Fransızca bir sözcük olup "âyan beyan" (açık seçik) görme anlamına geliyor. Puthoff ve Targ sonradan onun yerine "remote-viewing" (uzaktan görme) deyimini kullanmayı önermişler.

cüğü bir insanın herhangi bir maddî nesneyi ruh gücüyle etkilemesi, daha doğrusu o nesnede fiziksel veya kimyasal değişikliklere neden olması anlamına geliyor. Yunanca 'psyche' (ruh) ile 'kinesis' (hareket) sözcüklerinden türetilmiş olan bu sözcüğe uygun bir Türkçe karşılık bulamadığımdan, ben de İngilizce deyimi, ama daha çok onun kısaltması olan *'PK'*yı kullanacağım. Örneğin, bir cisme dokunmadan onu eğip bükmek, işleyen bir saati uzaktan durdurmak veya duran bir saati işletmek, bir nesneye yer değiştirtmek, atılan bir zarın istenilen yüzünü üst tarafa getirtmek, karılan bir iskambil destesindeki kartları istenilen sıraya sokmak, bir maddenin kimyasal yapısında değişikler yaratmak, ölüleri diriltmek, (Home'un yaptığı gibi) masaları ve insanları havalandırmak, (bazı sihirbazlık numaralarında görüldüğü gibi) bazı var olan cisimleri ortadan kaldırmak veya yok olan cisimleri var etmek hep *'PK'*nın kapsamına giren olaylar. İrademizle kendi organlarımızdan bir kısmına istediklerimizi yaptırabiliyoruz (o da her zaman değil), ama dışımızdaki bir cisme dokunmadan onu etkilememiz - normal olarak- mümkün değil. Bu nedenle günlük hayatta hiç birimiz yukarda andığımız türden olaylarla karşılaşmamışızdır. Bunlara "paranormal" denmesinin de nedeni bu. Ancak böyle bir yetenek çok nâdir kişilerde var olabilir. Son otuz yıl boyunca yeni üstün yetenekli insanlar paranormal piyasasında boy gösterdiği için bu konu yalnız halkın değil, bazı bilim adamlarının da büyük ilgisini çekmiş bulunuyor.

(iii) Prof. Rhine'ın ESP araştırmaları

1882'de SPR derneğini kuranlar işe paranormal (o zamanki deyimiyle "psychical") olaylarla ilgili anektodları toplamakla başlamışlar, zira elde ne kadar çok belge olursa, bunun paranormal yeteneklerin varlığına olan inancı pekiştireceğine inanıyorlarmış[23]. Ancak, Mundle'ın da belirttiği gibi, anket yöntemiyle toplanan "vakalara" pek fazla güvenilemez, bu nedenle "bilimsel" istatistiksel araştırmaların ilkin Rhine'la başladığını kabul etmek gerekir, zira anket yerine ilk *test* yöntemini uygulayan Rhine. Rhine'ın uygula-

(23) Derneğin yayımladığı ilk eser (*"Phantasms of the Living"*, 1886) kendiliğinden olan telepati vakalarına ayrılmış. Toplanan 1700 vakadan en çok üzerinde durulan "ölüm"le ilgili olanlar: A gibi birinin B gibi bir başkasının durup dururken öldüğünü görmesi veya hissetmesi "rastlaşma" (coincidence) ile açıklanabilir mi? Araştırıcılar istatistiksel veriler kullanarak bu tür olayların rastlantıyla açıklanamayacağı sonucuna varmışlar. Bk: *C.W.K. Mundle* "Philosophical Implications of ESP Phenomena", *Encyclopedia of Philosophy*, vol. 3, s. 49 b.

dığı test yöntemi aslında çok basit: deney malzemesi olarak 25 karttan oluşan bir deste kart kullanıyor. *ESP* kartları veya Zener kartları denen bu kartların üzerinde dörtgen, daire, haç, yıldız ve iki dalgalı çizgi gibi tanınması kolay şekiller var. Her destede bu kartların her birinden beş tane bulunuyor.

Testin yürütülüş biçimine gelince: Rhine (daha çok üniversite öğrencileri arasından seçtiği) denekleri karşısına oturttuktan sonra elindeki desteyi iyice karıştırıp - şekiller alta gelecek tarzda- masanın üzerine koyuyor ve deneğe en üstteki kartın hangisi olduğunu soruyor, aldığı cevabı bir kağıda kaydettikten sonra kartı açıyor. Karttaki şeklin ne olduğunu da deneğin cevabının karşısına yazıyor ve deney bu minval üzerine birçok defa tekrarlanıyor. En sonunda isabetli cevaplarla isabetsiz olanlar sayılıyor ve böylece deneğin isabet yüzdesi saptanıyor. Eğer deneğin isabet yüzdesi istatistiksel ortalamanın bir hayli üstünde çıkarsa, bu onda *ESP* (duyu dışı algılama) yeteneği olduğunu gösterir[24].

İlk bakışta bu sonuç "akla yakın" gelebilir, ancak ilerde bunun doğru olmadığını göstermeye çalışacağım. Rhine 1934'de yayımladığı *"Extrasensory Perception"* adlı kitabında test ettiği kolej öğrencileri arasında bir çoğunun yüksek puan tutturduklarını yazıyormuş. Bunlar arasından sekizi ancak bir milyonda bir ihtimal dahilinde olan bir puan tutturmuşlar, bu nedenle Rhine'ın bu sonuçları "deneylerin yeterince sıkı kontrol altında yapılmamış olduğu" kuşkusunu uyandırmış. Ancak asistanı J.G. Pratt'ın yaptığı daha sıkı deneylerde Pearce adındaki denekle yapılan 1825 denemede Pearce ortalama 7.5 isabet kaydetmiş, oysa bir insanın rastlantı sonucu böylesine yüksek bir puan tutturma şansı 10^{-20} 'dir, zira her Zener kartı destesinde 25 kart, her ayrı karttan da 5 adet olduğuna göre, her deneme dizisinde normal olarak bir insanın ortalama 5 kartı doğru bilme şansı var. 1825 defa tekrarlanan bir denemede ortala-

(24) "İstatistiksel ortalama" kavramını şöyle açıklayabileceğimi sanırım: Bir madeni paranın iki yüzü olduğuna göre, havaya fırlatılan bir paranın yazı gelme şansı da, tura gelme şansı da 1/2 (yani %50) dir. Ancak atılan bir para bazan arka arkaya 10 defa, hattâ bazan 20 defa "yazı" veya "tura" gelebilir; bu nedenle parayı birçok defa atmak gerekir, ta ki, yazı gelme ihtimali de tura gelme ihtimali de 1/2 limitine yaklaşsın. İşte bu limite "istatistiksel" ortalama diyoruz. Birçok defa atıldığında "hilesiz" bir zarın herhangi bir yüzünün üste gelme ihtimali 1/6'dır. İki zarı aynı anda (veya bir zarı ardarda) attığımızda belli bir yüzünün üste gelme ihtimali ise 1/6 x1/6 = 1/36'dır. Beş zarın birden (veya bir zarın beş defa ardarda) atılması durumunda aynı yüzünün üste gelme ihtimali $(1/6)^5$ = 1/7776'dır. (Bu son rakam "7776^{-1}" şeklinde de yazılıyor. Sözlü olarak burada '7776'da bir ihtimal var' da diyebiliriz.)

ma 7.5 puan tutturmak insana gerçekten de "rastlantı" ile açıklanamaz gibi görünüyor. Nitekim, Rhine da buna bakarak, bazı insanlarda "akla yakın bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde" *ESP* yeteneği olduğunu kanıtladığı iddiasında.

Rhine gene *ESP* kartları kullanarak "önceden bilme" (precognition) ve PK yeteneğinin varlığını da kanıtladığını sanıyor. Birinci yeteneğin var olup olmadığını anlamak için Rhine deneğe daha kartları karıştırmadan kartların ilerde hangi sıraya gireceklerini soruyor, aldığı cevapları bir bir kaydettikten sonra kartları karıştırıyor, ondan sonra da bir bir açarak gerçek sıralarını birincilerinin karşısına kaydediyor. Yapılan istatistiksel hesaplar sonunda bu deneyde de bazılarının ortalamanın üstünde bir puan tutturdukları anlaşılıyor.

PK deneylerinde ise Rhine zar kullanıyor. Rhine zarı atmadan önce deneklerine düşüncelerini zarın belli bir yüzü üzerinde toplamalarını söylüyor, ondan sonra zarı atıyor. Sonuç gene aynı çıkıyor, yani bazı denekler istatistiksel ortalamanın üstünde başarı sağlıyor. O halde?

Burada Rhine'a aslında üç deneyin de aynı kapıya çıktığı yolunda itiraz edilebilir, ancak bence bu nokta pek önemli değil. Rhine'ın deneylerinde kuşku uyandıran çok daha önemli bir nokta var, o da şu: Rhine bir de deneylere ödül vadetmenin ESP veya PK yeteneklerini etkileyip etkilemediğini merak etmiş ve bunu anlamak için daha önceki deneylerde üstün başarı sağlamış olan Pearce adındaki öğrenciyle yeni bir deneme yapmış. Önce bu fakir gence her isabetli tahminine karşılık kendisine 100 dolar vereceğini söylüyor, ondan sonra deneye başlıyor. Belki inanmayacaksınız, ama Pearce bu defa 25 kartın 25'ini de doğru bilmez mi? Bu gerçekten de inanılması güç bir başarı, zira ihtimaller hesabına göre bu tür bir olayın gerçekleşme şansı $(1/5)^{25}$ = 298 023 223 876 953 125'de bir, yani hemen hemen sıfır! Peki, siz olsanız bu durumda ne düşünürsünüz? Elbet Pearce'un "hile" yaptığını, değil mi? (Üstelik burada hile yapmak da son derece kolay olsa gerek: Kartların üstüne belli belirsiz bir kaç çizik attınız mı, tamam!) Ama Rhine çok daha muhtemel olan "hile"yi aklının ucundan bile geçirmiyor(25), üstelik deneme dizisine hemen oracıkta son veriyor. Öyle ya, böyle bir sonuç her zaman ele geçer mi?

Durun, hikâyenin gerisi var. 1936 yılında asistanlarından biri

(25) Bu konuda çok haklı olarak Gardner, Rhine'ın para vaadi gibi güçlü motivasyonların deneği hile yapmaya itebileceği ihtimalini düşünmemiş olmasına şaşıyor. Bk: MG II, s.83, 218

bir grup çocukla benzer deneyler yaparken 25 kartın 25'ini doğru bilen bir başka çocuğa rastlamaz mı? Bu defaki 9 yaşında Lilian adında bir kız. Rhine - sevincinden havalara uçmuş olmalı ki- bu yeni "mucizevî" başarıyı şöyle anlatıyor:

"Birgün deneylerde son derece yüksek bir isabet kaydettikten sonra Lilian, yüzünde hafif bir tebessümle pencereden dışarı bakarak asistana şöyle demiş: "Durun, aklıma birşeyi denemek geldi!" Bunun üzerine asistan ne olur ne olmaz diye kartları bir defa daha kesmiş. Çocuk deneye başlamadan bir an durmuş, kartları masanın üstüne bırakmış ve gözleri kapalı olduğu halde, kendi kendine konuşur gibi dudaklarını kıpırdatmış, sonra kağıtların sırtlarına bile bakmadan her birinin hangi kart olduğunu söylemiş"[26].

Ancak hikâye burada da bitmiyor; herhalde asistan kızın durumundan kuşkulanmış olmalı ki, bir hafta sonra Rhine'ın laboratuvarında Lilian ile bir deney daha yapıyor. Yalnız bu defa asistan her kartı - ne olur ne olmaz diye- bir zarfa koyup kapatmış. Sonuç ne olsa beğenirsiniz? Bu defa Lilian 25 karttan sadece bir tanesini doğru bilmiş, geri kalan 24 tanesini ıskalamış. Buyrun cenaze namazına! Şimdi bu durumda siz olsanız, ne düşünürsünüz? Elbet gene Lilian'ın ilk denemesinde hile yaptığını, ikinci denemede buna fırsat bulamadığı için çuvalladığını, öyle değil mi? O pencere kenarındaki manalı manalı gülümsemesi, sonra kendi kendiyle konuşur gibi yapması da bu hipotezi desteklemiyor mu? Rhine'a sorarsanız: hayır! Nasıl hayır? Efendim, Pearce'de olduğu gibi, Lilian'da da ESP var, ancak bu güç bazan "hedefi *bilerek* ıskalayabilirmiş". Hattâ buna özel bir ad da bulmuş üstat: "negatif ESP!"

"Tanrı insanı şaşırtmasın!" diye bir söz vardır. Ben buna nazire olarak şöyle diyeceğim: "İnsan boş bir inanca kafayı takmaya görsün!.." Besbelli ki, Rhine'a *ESP* ve *PK* diye bir güç olmadığını kabul ettirmeniz imkânsız. İstatistiksel sonuçları değerlendirme tarzı da bunu gösteriyor: Eğer bu sonuçlar olumlu ise, ne âlâ, ama başta başarılı olmuş bir denek bu başarılarını devam ettiremiyorsa, bu onun üzüntülü veya yorgun olması, deneylerin uzamasından bıkkınlık getirmesi gibi psikolojik nedenlerle açıklanabilir. Deneklere ödül vadedilmesi onların *ESP* yeteneklerini güçlendirebileceği gibi, bu son andığımız nedenler, ama özellikle deney esnasında kontrol amacıyla yabancı bir kişinin bulunması bu gücün azalmasına, hattâ büsbütün kaybolmasına yolaçabilir[27]. Oysa, başka psikologların

(26) Bk: MGII, s.82

(27) İlerde göreceğimiz gibi, Rhine'dan sonra gelen parapsikologlar da, aynı gerekçeyi öne sürerek, deneyler esnasında denetçilerin hazır bulunmasına karşı çık-

bu tür deneylerden hiçbir zaman olumlu sonuç alamamış olmaları da gösteriyor ki, Rhine'ın üstün başarılı denekleri düpedüz "hile" yapmışlar[28]. İstatistiksel araştırmalarla *ESP* ile *PK*'nın varlığını kanıtlamaya kalkan Rhine'ın, "hile" hipotezinin çok daha "muhtemel" (dolayısıyla akla yakın) olduğunu görememiş olmasını insanın aklı almıyor.

Burada Rhine'a yöneltilebilecek daha birçok eleştiri var, ancak ben bunları daha ilerde - öteki parapsikologları da inceledikten sonra- dile getirmeyi tercih ediyorum. Rhine'ın bazı "çocuksu" inançları da olduğunu belirtmek onun bilim adamı kişiliğini daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Rhine başlangıçta rahip olmak istemiş, ama McDougall'ı tanıyıp bir süre onun yanında çalıştıktan sonra parapsikolojiye vermiş kendini. Ruhun ölümsüzlüğüne ve özgür iradeye inanan bir kimse; besbelli ki, bunlar aldığı dinsel eğitimin kalıntıları, ama Rhine medyumların, ouija tahtası ve otomatik yazı yöntemlerini kullananların da, uzaktan hissetme, uzaktan görme ve önceden bilme yoluyla kaptıkları bilgileri başkalarına ilettiklerine inanıyormuş, bunlara ne demeli? Rhine halk arasında yaygın olan bir sürü boş inançtan da kurtaramamış kendini. Dahası var: Hayvanların da "ruhsal gücü" (psi) olduğuna inanıyormuş. Örneğin bir yazısında insanların aklından geçenleri okuyan "*Lady*" adındaki kısrağın ve Long Beach'teki bir depremi taa California'da bütün gece uluyarak haber veren köpeğin böyle bir yeteneği olması gerektiğini kanıtlamaya çalışıyormuş. Bütün bunlar Rhine'ın "bilim adamlığı" konusunda ister istemez kuşku uyandırıyor. Nitekim, Pearce ile Lilian karşısındaki tutumu da, onun deneylerini daha çok önceden edindiği bazı inançları - her ne pahasına olursa olsun- kanıtlamak amacıyla yaptığını gösteriyor. Aslında - belki birkaç istisnayla- bu tutum öteki parapsikologlarda da göze çarpıyor.

(iv) Parapsikolojiyi bilimselleştirme çabaları

Rhine'ın deneylerinde bilimsel objektifliği engelleyen birçok kusurlar olduğu gibi, deneklerin "hile" yapma ihtimalini ortadan kaldırmak da pek mümkün olamıyordu. Bütün bu sakıncaları gidermek için ilk akla gelen çare, denemeleri elektronik aygıtlarla yürütmek oldu. Buna göre hedefleri bir *randomizer* (yani bir tür "yapay rastlantı" makinası) seçecek, seçilen hedefleri ve deneğin ce-

muşlar, hele sihirbazlarla şüphecilere kesinlikle izin vermemişlerdir. Rhine'ın bu konudaki görüşleri için, Bk: MGI s.303

(28) Gardner'in söylediğine göre, profesyonel sihirbazlar ESP kartlarıyla tam isabet kaydetmenin 20 değişik yolunu gösterebilirlermiş. Bk: MGII, s.217 v.d.

vaplarını bir elektronik aygıt kaydedecek, bütün istatistiksel analizleri de bir bilgisayar yapacaktı. Bu şekilde, bu tür deneylerde kuşku uyandıran sübjektif faktörler (hiç değilse büyük ölçüde) ayıklanmış olacaktı.

VERİTAC adını taşıyan ilk elektronik makina 1962'de uygulamaya konulur. İşleme tarzı da şöyledir: Makina ilkin 0 ile 9 sayıları arasından birini "gelişigüzel" seçer[29], seçtiği sayıyı bir kağıda kaydeder, bunun yanına deneğin tahmin ettiği sayıyı, onun da yanına her denemenin tam zamanını, en sonunda da hedefin seçildiği an ile tahmin arasında geçen zamanı yazar. Bir deneme dizisi bitince makina kilitlenir ve bütün verilerin otomatik olarak kaydedildiği kağıt printerden çıkana kadar kilitli kalır. Daha sonra ikinci deneme başlar, falan...

Bu makina "uzaktan görme", "önceden bilme" veya "uzaktan hissetme" moduna da ayarlanabiliyormuş. 1962'deki ilk denemede 37 denek seçilmiş, bunlardan herbiri her bir mod için 100 denemelik 5 seri tamamlamışlar, böylece toplam 55.000 deneme yapılmış. Deneme sonuçları analiz edilince, ister grubun tümü, ister herhangi bir denek gözönünde tutulduğunda, rastlantısal (istatistiksel) ortalamadan bir sapma olmadığı görülmüş. İşin ilginç yanı şu ki, deneklerarasında paranormal yeteneklere inananlarla inanmayanların elde ettiği sonuçlarda da bu bakımdan bir ayrım olmadığı ortaya çıkmış[30].

VERİTAC'ın daha başka ilginç özellikleri de var, ama bu ayrıntılara girmeye zamanımız elverişli değil. Yalnız şu kadarını belirtmek isterim: Paranormal araştırmaları acımasızca eleştiren psikolog E.H. Mansel "*ESP: A Scientific Evaluation*" (1966) adlı eserinde şöyle diyormuş: "VERİTAC'la 12 ay sürecek bir araştırma sonunda ESP'nin varlığı saptanırsa, şimdiye kadar bu alanda yapılan araştırmalar boşa gitmemiş olacaktır. Ancak sonuç negatif çıkarsa, bundan böyle bir sürü genç adamın enerjilerini boş yere harcamaları önlenmiş olacaktır." [31]

(29) 'Randomizer'ı (yani "rastlantı makinası") rulete veya piyango çekilişlerinde kullanılan alete benzetebilirsiniz. Aslında bir zarın bir fincan içinde iyice çalkalanıp havaya fırlatılmasından da amaç bir anlamda yapay olarak "rastlantı" üretmektir, öyle değil mi?

(30) Bu makina ile yapılan deneyler için Bk: MG II, s.75-90

(31) A.E. s.76 *Hansel*'in 1989'da yayımlanan "*The Search for Psychic Power: ESP and Parapsychology Revisited*" (Prometheus Books) adlı kitabı yeni elime geçtiğinden, elinizdeki kitabı yazarken yararlanamadım. Bu konuda yapılan eski-yeni bütün deneyleri inceleyen, değerlendiren bu kitabı da Hansel'in ilk kitabındaki görüşlerini pekiştiriyor. VERITAC'ın için, Bk: s.125-140.

Bu sözlere kulak asan olmuş mu dersiniz? Bunu biraz sonra göreceğiz. İşin ilginç yönü, çoğu parapsikolog *ESP* testlerinde bu makinanın kullanılmasına karşı çıkmış. (Neden dersiniz?) Ancak aslında bir laser ve plasma fizikçisi olduğu halde sonradan paranormal araştırmalara bulaşan Russell Targ bu parapsikologlara kulak asmamış ve Hurt adındaki biriyle birlikte VERİTAC'tan daha geliştirilmiş bir *ESP* makinası yapmış. Hem bu yeni makina *ESP* yeteneğini geliştirebilecek şekilde tasarlanmışmış. Lâfı uzatmayayım, Targ, Harold Puthoff adındaki bir başka fizikçiyle birlikte paranormal araştırmalar yapma amacıyla kurulmuş olan bir enstitüde ("*Stanford Research Institute*", kısa adıyla *SRI*) 1972'de araştırmalara koyulur[32]. T ile P ilk denemelerini iki denekle, o da "uzaktan görme" üzerine yaparlar. Ancak denemenin çeşitli aşamaları var, şöyle ki:

O aşamasında bu iki denek *ESP* makinasıyla kendi başlarına, yani gözetim altında tutulmadan, deneme yapıyorlar. D_1 9.600 denemede % 26.06 isabet kaydetmiş (rastlantısal ortalama %25), öğrenme (yani önceki deneyden yararlanma) eğrisinin yükselme oranı ise % 0.77. D2 'nin 1400 denemede elde ettiği ortalama % 30.5, öğrenme eğrisi yükselmesi ise % 0.714. İsabet oranı ortalamanın % 5.5 üstünde olduğuna göre, D_2 de *ESP* yeteneği olabilir. Ancak deneme denetim altında yapılmadığı, üstelik deneme sayısı D_1'inkinden düşük olduğu için, bu sonuca pek güvenilemez.

1. Aşama: Burada makinaya denetimi sıkılaştıran bir printer takılmış. Buna göre herşey otomatik olarak kaydediliyor. Hem bu defa 147 denek seçilmiş. *SRI*'de çalışanlar arasından seçilen bu deneklerden her biri denemelerini laboratuvarın değişik yerlerindeki makinalarında kendi başına yapmış. Denemenin bütün kayıtları bir bilgisayara verilip analiz edilince 145 deneğin toplam skorlarının gerek *ESP*, gerek öğrenme yeteneği bakımından şans ortalamasını aşmadığı saptanmış.

Ancak T bu aşamada bile kontrollerin yeterince sıkı olmadığını, bu nedenle işe yan tutmanın karışmış olabileceği izlenimine kapıldığı için, birinci aşamayı ikinci aşamada kullanılacak olan başarılı denekleri seçmeye yarayan bir tür ayıklama (screening) süreci gibi değerlendirerek, 12 denek seçiyor ve son bir deneme yapıyor. (Bunlardan biri de O aşamasındaki D_2) Ne yazık ki, T bu aşamada da umduğunu bulamıyor, zira deneklerden hiçbiri şans ortalamasını aşan bir isabet kaydettiremediği gibi, hiçbirinin öğrenme eğrisin-

(32) Bundan böyle adları sık sık geçeceği için bu iki fizikçiyi T ve P harfleriyle anacağım, deneklerden söz ederken de D1, D2... kısaltmalarını kullanacağım.

de kayda değer bir yükselme görülmemiş. En çok umut bağladığı D13 bile, üstelik kendisine parasal ödül vadettiği halde başarı sağlayamamış.

Şimdi siz olsanız, bu durum karşısında ne düşünürsünüz? Bu tür denemelere devam etmenin boşuna zaman kaybetmek olduğunu, öyle değil mi? Ama hayır, paranormal yeteneklerin varolduğunu bir defa kafalarına koymuş olanlar öyle kolay kolay pes etmezler. Hem unuttunuz mu, Rhine Lilian'ın ikinci denemede tümüyle çuvallamasını nasıl yorumluyordu? Targ biraz daha değişik bir bahane buluyor: Efendim, denemelerin karmaşık oluşu ve ağır yürümesi de *ESP* yeteneğini olumsuz yönde etkileyebilirmiş! Oysa sıkı denetim amacıyla alınan tedbirler denemeleri karmaşık duruma getiriyormuş. O halde? Yapılacak en akıllıca iş O aşamasına dönüp deneyi tekrarlamak. T de öyle yapmış, printerleri falan da aradan çıkarmış, deneklerin dikkatini dağıtıyorlar diye. Sözü uzatmayayım, bu defa T 8 denek seçiyor, alınan sonuçları printer yerine bir deneyci kaydediyor, ama sonuç gene pek değişmiyor. Deneklerden 7'sinin isabet oranı gene şans ortalaması düzeyinde, yalnız biri, printerle çalışmayı tercih eden Duane Elgin, ortalamanın biraz üzerinde bir isabet kaydedebilmiş. Ancak bu sonuç da T ile P'yi yollarından döndürmeye yetmiyor, zira ilerde göreceğimiz gibi, bu iki *ESP* şampiyonu daha başka bir sürü deney yapacaklar, hattâ paranormal yeteneklerin varlığını kanıtladıklarını iddia edecekler.

(v) Uri Geller efsanesi

Bu bölüme yukardaki başlığı koymamın iki ana nedeni var: Biri, bu genç ve yakışıklı İsrail'li sihirbazın akıllara durgunluk veren marifetleriyle şimdiye kadar (belki D.D. Home dışında) hiçbir "duyarlı"ya nasip olmayan bir ün kazanmış olması. İkincisi, yalnız mucizelere düşkün halk yığınlarının hayret ve hayranlığını uyandırmakla kalmayıp birçok aklı başında bilim adamını ve düşünürü de paranormal güçlerin varlığına inandırabilmiş olması. Nitekim bu yüzden Geller bilimsel araştırmalara da konu olmuş. "Kültürlü" diye geçinenler arasında belki Einstein'ın adını bile duymamış olanlar vardır, ama "Uri Geller" adını duymamış olanların bulunduğunu pek sanmıyorum. Her ne ise, biraz sonra anlatacaklarımı okuyunca, neden onun bir "efsane adam" sayıldığını sizler de daha iyi anlayacaksınız. Ancak, bizi burada asıl ilgilendiren soru şu: O gerçekten de bu titri hakediyor mu, yoksa basit (ama çok yetenekli) bir "şarlatan" mı? Gelin, isterseniz, bu sorunun cevabını birlikte arayalım.

Kendi otobiyografisinden ve biyografilerinden öğrendiğimize göre, Geller meslek hayatına gece klüplerinde sihirbazlık numaraları yaparak başlamış. (Lütfen, bu noktaya bir mim koyun, zira birçok şeyi açıklaması bakımından bu nokta çok önemli!) Hayatını yazanlardan Andrija Puharich Geller'e 1971'de rastlıyor ve kendisini hemen İsrail'den ABD'ye getirip çeşitli televizyon gösterilerine çıkarıyor. Ancak burada çok önemli bir noktaya dikkatinizi çekerim: Puharich Geller'i etrafa bir "gözboyacı" olarak değil, üstün yetenekli bir "duyarlı" olarak tanıtıyor. (Bu noktaya da bir mim koymanızı rica edebilir miyim?)

Burada neden 'üstün yetenekli' deyimini kullandığımı merak ediyor olmalısınız, açıklayayım:

Puharich'in kendisi tanınmış bir parapsikologmuş, ayrıca UFO'ların birçok fotoğrafını çekmiş, hattâ başka gezegenlerde yaşıyan "9'lar" dediği canlılarla - medyumlar aracılığıyla- ilişki kurmuşmuş. Uri ile tanışınca, onun da gerçek bir "duyarlı" olduğuna inanmış ve kendisini hipnoz altında bu "9'lar"la konuşturmuş. Yalnız konuşturmakla da kalmamış, Uri onlarla konuşurken çıkardığı garip sesleri de teybe almış, ama nasıl olduysa bu sesler sonradan kendi kendilerine silinmişler. Bu teyplerde neler mi kayıtlıymış? Neler olacak, 9'ların açıkladığı bazı sırlar!

Bu sırların ayrıntılarını geçiyorum, zira hepsi abuk sabuk şeyler, ancak Puharich kitabında Uri'nin gerçekleştirdiği yüzlerce mucizeden sözediyor ki, bunların hiç değilse bir kaçını anmadan geçemeyeceğim. Örneğin bir ara dolma kaleminden sırra kadem basmış bir mürekkep haznesi... üç gün sonra Tel Aviv dışındaki bir tarlada bir UFO'yu seyretmekte olan Uri'nin elinde arzı endam eder! Uri'nin 25. doğum gününde Uri Puharich'in saatini havada sallamaktadır: Puharich ondan (kendisine uzaydan mesajlar gönderen) Spektra adındaki uzay gemisinden bir işaret göndermelerini sağlamasını ister: Bir de bakar ki, saatin ibreleri 29 dakika ileri gitmiştir! İster inanın, ister inanmayın! Buna benzer daha ne mucizeler anlatmıyor Puharich: Yumurtalar durdukları yerde katılaşırlar, Puharich'in Ossining'deki evinde bıraktığı bir kamera kutusu Uri'nin İsrail'deki yatağında ortaya çıkar. Puharich saatini bir komodin üzerinde bırakmıştır, Uri bağırır: saat Uri'nin bileğinde arzı endam eder!

Durun, Uri'nin mucizeleri daha bitmedi: Üstat bir kristal küreyi yoktan var eder, bir fotoğraf makinesini (tıpkı Home gibi) "havalandırır", bir kurşun teli altına dönüştürür (sizin anlayacağınız, eski simyacıların yüzyıllar boyunca yapamadıkları bir işi başarır).

Uri'nin yanındaki bir raftan bir deniz kabuğu "yavaş yavaş" yere düşer, Münih'te Uri hareket halindeki bir asansörü - ruh gücüyle- durdurur. Uri ile yaptığı bir ağız dalaşından sonra Puharich ne görse beğenirsiniz: Masasının üzerinde duran dokuz kalem *WHY* biçiminde dizilmemiş mi? ('Why' İngilizce 'Niçin' demek.) Bundan kısa süre sonra Puharich'in çalışma odasında duran ağır bir dolap yer değiştirip kendi kendine yatak odasına taşınır, falan...

Bu anlattıklarım Geller'in her gittiği yerde gerçekleştirdiği "mucizeler"den küçük bir bölümü. Uri sahnede kapalı zarflardaki resimlerin benzerlerini çiziyor, çivi, çatal bıçak gibi madenî eşyayı eğip büküyor, durmuş saatleri tekrar çalıştırıyor, çalışan saatleri durduruyor veya ibrelerine yer değiştirtiyor, seyircilerden birinin aklından geçen sayıları, renkleri ve kentleri biliyor.

Sahne dışında sık sık tekrarladığı numaralardan (pardon: "mucizeler"den demek istiyordum!) biri de "translocation", yani eşyaya yer değiştirtmek. Bir defasında Ossining'deki evinde, dört kişinin gözleri önünde, Puharich'in köpeği Wellington'u bir anda (duvarın içinden geçirerek!) bahçeye taşımayı başarmış! Bir defasında da Uri Manhattan'daki evinden tam 50 kilometre uzaktaki Puharich'in Ossining'deki evine "taşınmış"[33] Nasıl mı? Herhangi bir taşıta binmeden ve yürümeden! Uri'nin bu micizeyi nasıl başardığını kimse bilmiyor, ama Puharich öyle diyor.

Puharich'in kitabında anlattıklarının onda birine bile inanmayabilirsiniz, ancak çeşitli televizyon gösterilerinde sergilediği numaraları görüp de (sihirbazlar dışında) Geller'in gerçek bir "duyarlı" olduğuna inanmayan yok gibi. Nitekim bazı bilim adamları bile aynı inancı paylaşmaktan kendilerini alamamış. Eski bir "sihirbaz" olduğunu bildiği halde, Puharich Uri'nin gerçek bir duyarlı olduğuna inandığına göre, onlar niye inanmasın?

1974'ün 21 Haziran günü Londra Üniversitesi'nden bir grup fizikçi önünde Uri'nin gerçekleştirdiği yeni bir "mucize" bu konudaki bütün şüpheleri dağıtmaya yeter, zira bu defa Uri elinde tuttuğu bir Geiger sayacında - durup dururken- son derece şiddetli bir tıkırdama yaratmayı başarmıştır[34]. Nasıl mı? Önce birkaç defa de-

(33) Parapsikoloji dilinde buna 'teleportation' deniyor. Geçen Yüzyılın büyük medyumu Home sadece kendi vücudunu tavana kadar yükseltebiliyordu. Sporda eski rekorlar durmadan kırılıyor da "ruhsal güçler" alanında aynı şey neden olmasın, değil mi ama?

(34) Bk: MG II, s.100. Geiger sayacı elektron, proton, alfa parçacığı gibi elektrik yüklü parçacıkların varlığını haber veren bir "detektör" olup musır patlamasına benzer tıkırtılar çıkarır. Bazan bu tıkırtılar (pek çok parçacığın detektörden geçmesi durumunda) bir patlamayı andırabilir.

rin derin nefes almış, sonra büyük bir çaba harcıyormuş gibi zorlanmış, derken Geiger sayacında patlamaya benzer o ses duyulmuş! Aralarında ünlü D. Bohm'un da bulunduğu fizikçiler kulaklarına inanamamışlar.

Uri bu deneyi ertesi gün bir de ünlü yazar (ve de paranormal delisi) Arthur Koestler ile başkalarının önünde tekrarlar. Fizikçi Sarfatti'nin dediğine göre, "Koestler Geiger sayacında patlama olduğu an içinde güçlü birşeyler duyduğunu söylemiş. Hattâ dakikalarca kendine gelememiş" Bu deneyden sonra Sarfatti'nin vardığı sonuç şu: "Meslekten bir fizikçi olarak fikrimi sorarsanız, Geller Londra Üniversitesi'nde yaptığı gösteriyle gerçekten de "psikoenerjetik" bir yeteneği olduğunu, oldukça iyi denetlenmiş ve tekrarlanabilir şartlar altında, herhangi bir aklı başında kimsenin şüphe edemeyeceği şekilde kanıtlamıştır"[35]. (Bu son cümleye de bir mim koyun lütfen!)

Bu tür gösterilerin ciddî bilim adamlarını kolaylıkla etkileyebildiğini daha önce de göstermiştim. Özellikle insan "paranormal" olaylara inanmaya yatkın ve hevesli ise. Bunlardan biri de - asıl mesleği yazarlık olmakla birlikte- bilimle yakından ilgilenen Koestler[36]. Ancak ciddî bilim adamlarını yanıltan şeylerden biri de, "duyarlı" diye geçinenlerin "gözboyacılık"ta ne kadar usta olduklarını bilmemeleri, bilmedikleri için de - tıpkı sıradan insanlar gibi- bu sihirbazların oyununa gelmeleridir. Nitekim, Gardner bıkmadan, usanmadan, her fırsatta "bilim adamlarının son derece kolay aldatılabilir insanlar olduğunu" belirtiyor. Ancak, bazı bilim adamları kendilerine gereğinden fazla güvendikleri için, "şüpheciler"in, bu arada gözboyacıların her türlü marifetini açığa vurarak kendilerini uyarmaya çalışan eski "sihirbazlar"ın uyarılarına kulak asmıyorlar.

İşte bunlardan ikisi Russell Targ ile Harold Puthoff. Daha önce de sözünü ettiğim bu iki fizikçi - Gardner gibilerin uyarılarına aldırmayıp- Geller ile de deneyler yapıyorlar. Parapsikologlardan

(35) Bk: MG II, s.94. Parapsikolog John Beloff da ayru kanıda. Bk: MG III, s.45

(36) Koestler'in bilim konusundaki en tanınmış eseri "*Sleepwalkers*" (Uyurgezerler) başlığını taşıyan astronomiye ait kitabı. Ancak Koestler modern fiziğin yanlış yolda olduğu ve bilimin henüz meydana çıkaramadığı bir çok "gizli" güçler bulunduğu kanısında. Vasiyetnamesinde İngiliz üniversitelerinden birinde bir parapsikoloji kürsüsü kurulması için 750.000 sterlin bıraktığı yazılıymış. Ayrıca karısıyla birlikte intihar etmeden önce yazdığı bir mektupta "öldükten sonra ruhunun bedensiz olarak yaşamaya devam edeceğine dair içinde bir umut ışığı olduğunu" belirtiyormuş. "Özlemsel düşünüş"ün en aklı başında insanlara bile ne oyunlar oynayabileceğini göstermesi bakımından Koestler'in bu sözleri çok anlamlı. Onun yakın bir gelecekte bilimde yeni bir "Copernicus Devrimi"nin beklenebileceğini söylemesi de bu düşünüşün ürünü olsa gerek. Böyle bir umudu olmasaydı, belki intihar bile etmezdi. (Bk: MG III, s.4)

sonra fizikçilerin de "paranormal" konusuna bulaşmaları oldukça ilginç bir gelişme aslında. Ancak Rhine gibilerin paranormal yetenekleri olup olmadığı bilinmeyen kişileri denek olarak seçmelerine karşılık, P ile T'nin dünyaca ünlü - üstelik vaktiyle sihirbazlık yaptığı da bilinen- birini seçmeleri garip. Herhalde onlar da - Londra'daki fizikçiler gibi- Geller'in başarılarından çok etkilenmiş olmalılar. Ancak onların da paranormal olaylara baştan beri inandıkları anlaşılıyor. İşe bir de - Koestler'in umduğu- "Copernicus Devrimi" ihtimali karışınca kolları sıvamışlar. İşe ilkin Geller'in "uzaktan görme" yeteneğini araştırmakla başlıyorlar ve bu işte beklenmedik bir başarı sağlıyorlar! Bu başarılarını ciddiyetiyle tanınmış ünlü *Nature* dergisinde yayımlatabilmiş olmaları da bir başka başarı.

Nature dergisinin 18 Ekim 1974 tarihli sayısında yayımladıkları bir yazıda T ile P, Geller ile yaptıkları birçok deneyden en sansasyonel olanını kısaca şöyle anlatıyorlar[37]:

Kenarları 2 santim boyunda olan bir zar 7.5x10x15 santim boyutlarındaki çelik bir kutuya konuyor. Deneycilerden biri kutuyu kuvvetle çalkaladıktan sonra masanın üzerine bırakıyor. Bu tipik çifte kör bir deney, zira ne deneğin, ne de deneycilerin zarı görmeleri mümkün. Galler'den zarın hangi yüzünün üste geldiğini bilmesi isteniyor. Verdiği cevap kaydedildikten sonra kutu açılıp bakılıyor. Deneme on defa tekrar ediliyor. İkisini Geller "pas" geçiyor, ancak -belki inanmayacaksınız- pas geçmediği 8'ini doğru biliyor! Bunun şans eseri gerçekleşme ihtimali milyonda birmiş.

Gardner'in demesine göre, bu deneme "*a simple, foolproof, monumental violation of chance*"[38]. Sizin anlayacağınız, rastlantıyla açıklanması imkânsız bir olay! O halde? O halde Geller'de gerçekten de güçlü bir "uzaktan görme" yeteneği olmalı! Acaba?

Gerçi iki ahbap fizikçinin vardığı sonuç bu, ama Gardner gibi "uslanmaz" şüphecilere göre kazın ayağı hiç de öyle değil. Zira Geller gibi eski ve usta bir sihirbaz - Geiger sayacı denemesinde olduğu gibi- bu denemede de "hile" yapmış olabilir. "Ama, nasıl olur?" dediğinizi duyar gibiyim. Size sadece "gözboyacıların" çok daha akıl almaz numaralar çevirdiklerini hatırlatmakla yetineceğim[39]. Kaldı ki, Rhine'ın denemelerinde Pearce ve Lilian çok daha inanılmaz bir başarı sağlamamışlar mıydı?

(37) Bk: MG III, s.137, ayrıca MGII s. 315-26

(38) Bk: MG III, s.137

(39) Amatör bir sihirbaz olarak Gardner bu konuda bazı tahminlerde bulunuyorsa da ben bu ayrıntılara girmeye gerek görmüyorum. Merak edenler MG II, s.10£ ile MGIII, s. 137-44'e bakabilirler. Ancak kişisel fikrimi sorarsanız, burada bir hile sözkonusu olmasa bile "şans hipotezi"ni de yabana atmamak gerektiğini söy-

T ile P'un dediklerine bakılırsa, bu testleri yaparlarken Geller'in hile yapmasını önlemek için akla gelebilecek her tedbiri almışlar[40]. Elbet "kendi akıllarına gelebilecek" demek istiyorlar, zira Gardner'in her fırsatta belirttiği gibi, bir sihirbazın ne tür bir hileye başvurmuş olabileceğini ancak bir başka sihirbaz tahmin edebilir. Yeni bir sihirbazlık numarası icat edildiğinde bu bile kolay olmuyormuş. Bu nedenle T ile P'un Geller ile yapmış oldukları - "önceden bilme" yeteneğini sınamayı amaçlayan- ikinci bir deneyin de başarıyla sonuçlanmış olduğunu bildirmeleri karşısında da "şüpheci" bir tavır almak gerekiyor.

Geller'in marifetleri bunlarla da bitmiyor. Eldon Byrd adındaki bir fizikçi Geller ile çok ilginç yeni bir deneme yapıyor. 'Nitinol testi' denen bu denemede Geller madenî cisimleri bükme türünden başarılarına - benzerini kimsenin yapamayacağı- bir yenisini ekliyor. Önce bu "nitinol"ün nasıl birşey olduğunu açıklayayım: Efendim, bu nitinol çok garip bir özelliği olan bir nikel+titanyum alaşımı. Garipliği de şu: Çok yüksek bir sıcaklıkta bir nitinol parçasına istediğiniz biçimi verebiliyormuşsunuz. Soğuduğunda bu şekli değiştirebiliyorsunuz, ancak tekrar ısıttığınızda nitinol ilk biçimini alıyormuş. Sizin anlayacağınız, nitinolun da "belleği" var. Yani öğrendiğini unutmuyor[41]!

Testin nasıl yapıldığına gelince: Byrd önce Uri'ye küçücük bir nitinol parçası verip nitinolun yapısında herhangi bir değişiklik yapıp yapamayacağını görmek istiyor. Uri nitinol parçasını bir süre elinde evirip çeviriyor, ama bir değişiklik yapamıyor. Gerekçesi de şu: Bu nesneye karşı herhangi birşey "duyamıyor"muş! Olur a, bu defa Byrd kendisine 1.5 mm kutrunda düz bir nitinol teli veriyor, ama Uri bununla da bir başarı sağlayamıyor. En sonunda Byrd kendisine 0.5mm kutrunda, 12.5 santim uzunluğunda düz bir nitinol teli uzatıyor. Böyle bir tele elde istenilen biçim verilebilirmiş.

lerim, zira rulet oyununda ardarda 80 defa siyah veya kırmızı geldiği olmuş. Burada denemelerin üç gün kadar sürdüğü hatırlanırsa, bir insanın günde üç defa atılan bir zarın hangi yüzünün üste geleceğini doğru tahmin etmesinde pek fazla yadırganacak bir yan olmasa gerek.

(40) Bk: MG III, s.139. Nitekim, T ile P, Geller'in madenî cisimleri bükme konusundaki yeteneğini "binlerce metre film çektikleri halde hiçbir zaman saptayamadıklarını" söylüyorlar. Gerçi Uri'nin birçok hârika şeyler gerçekleştirdiğini görmüşler, ama - elleriyle dokunmadıkça- hiçbir şeyin büküldüğüne tanık olmamışlar. (MG II, s.106-107) Bu bile fizikçi dostlarımızı Uri'nin "hile" yapmış olacağından kuşkulanmaya itelemiyor.

(41) Bu niteliğinden ötürü nitinol en çok uydu antenlerinde kullanılıyormuş. Nitinol teli sarılıp küçük bir alana sığdırılıyor. Uydu yörüngesine oturunca ısı telin açılıp istenilen biçimi almasını sağlıyormuş. Bk: MG II, s.161-62

Uri eski çatal kaşık numaralarını tekrarlayarak tele 20 saniye kadar parmaklarını sürtüyor, derken telin ortasında küçük bir çıkıntı peydah oluyor. Bunun üzerine Byrd bir miktar kaynar su getirtiyor. Normal olarak elle bükülmüş bir nitinol telinin kaynar suya batırılır batırılmaz eski düz şeklini alması gerekirmiş, oysa teldeki çıkıntı kaybolmuş, ama tel - beklenenin tersine- dik açı biçimini almış! Bunu gören Byrd bayağı heyecanlanmış ve bir kibrit çakıp telin dirsek yaptığı noktaya tutmuş, ama tel bana mısın bile demeniş. Daha sonra Byrd başka bir nitinol telini (Uri gibi) bükmeyi denemişse de Bunsen-beki ve kelpeten kullanmadan bunu başaramamış. Ee, peki ne mi olmuş? Her şey apaçık değil mi: Demek Uri'de gerçekten de PK yeteneği var!

Gerçi Byrd'ün kendisi de "paranormal" olaylara meraklı biri, bu konuda daha önce de bir sürü araştırma yapmış[42], hattâ "çiçeklerde insan düşünce ve duygularına karşılık verme yeteneği olduğuna" inanıyormuş, falan. Ama aralarında Puthoff ve Targ'ın da bulunduğu birçok fizikçinin, hattâ ünlü Wernherr von Braun'ın nitinol testini onaylamış olmasına ne buyrulur? Hem bilim konuşunca bizlere de gerçeği kabul etmek düşmez mi?

Hayır, düşmez! Byrd gibi paranormal tutkunlarının dediklerine kulak asmamak gerektiği apaçık. Bazan "bilim adamı" adını taşıyanların da dediklerine pek güvenmemek gerektiğini - daha önceki birçok örnekten- hatırlayacaksınız. Bütün sorun kimin hangi konuda "uzman" olduğuyla ilgili. Nitekim, bizim "amatör" sihirbazımız Gardner bu testten haber alınca hemen kolları sıvayıp işin aslını araştırır. Önce kafasında bunun ne tür bir "gözboyacılık" numarası olabileceği konusunda senaryolar kurar ve bunlardan birkaçını evinde dener. Daha ilk denemesinde Geller'in numarasını aynen tekrarlamayı başarır, sonra da bunlara yenilerini ekler[43].

Gördüğünüz gibi, bir sihirbazın sırlarını ancak bir başka sihirbaz meydana çıkarabilir. Boşuna dememişler, "Dinsizin hakkından imansız gelir" diye! Bu nedenle Byrd gibi inanmış bir paranormal meraklısının "Geller'in hile yapmış olması hemen hemen imkânsız" demiş olması bir anlam taşımıyor. Kaldı ki, bazı gösterilerinde Geller "gimmick" kullanırken yakalanmış[44]. Kullanmadığı zaman da

(42) Bu üstadın da bu konudaki araştırmalarını (!) anlattığı *"How Things Work"* (1973) başlıklı bir kitabı olduğu anlaşılıyor. Bk: MG II, s.160, 176

(43) Ayrıntılar için Bk: MG II, s.160

(44) Gimmick gözboyacıların numaralarını yaparken kullandıkları (seyircilerin göremediği) herhangi bir aygıt. Nitekim, Geller dijital bir saatin işleyişini etkilediği bir gösteride avcunun içinde sakladığı bir mıknatısla yakalanmış. Bk: A.E. s.173

izleyenlerin dikkatini dağıtmasını çok iyi beceren bir sihirbazmış Geller. Sonra unutmayın: Kendilerini "duyarlı" diye tanıtan sihirbazların profesyonel sihirbazlara kıyasla şöyle bir avantajları var: Bir denemede başarı sağlayamadıkları zaman, "bugün iyi bir günümde değilim", "konsantre olamıyorum", v.b.g. bahaneler uydurarak işin içinden sıyrılmaları çok kolay.

(vi) T ile P'un "Uzaktan Görme" testleri

T ile P'un Geller'le yaptıkları "zar testi"nden sonra sıradan insanlar üzerinde de "uzaktan görme" testleri yaparak bu tür bir yeteneğin başkalarında bulunup bulunmadığını araştırdıkları anlaşılıyor. Üstelik bu defaki gerçekten de "uzaktan" görme testi[45], zira bu defa insanın normal olarak göremeyeceği kadar uzaktaki yerleri ve cisimleri - paranormal bir yetenek sayesinde- görüp göremeyeceği araştırılıyor. Test kısaca şöyle:

Burada bir denek, ama birden fazla "deneyci" kullanılıyor, şöyle ki, bunlardan biri laboratuvarda deneğin yanında kalıyor, öteki bir veya birkaç deneyci bir arabayla yarım saat uzaklıktaki gelişigüzel seçilmiş yerlere gidiyorlar ve her durdukları yerden (herhalde telefonla) laboratuvardaki deneğe nerede olduklarını soruyorlar. Denek- önceden bilmediği- bu yer hakkındaki izlenimlerini bir teybe kaydediyor, ayrıca bir kağıda "gördüğü" yerin bir resmini çiziyor. Dış deneyciler daha sonra bir başka yere gidiyorlar ve deney aynı minval üzere tekrar ediliyor. Sonunda deneğin yaptığı skeçler -hiç el sürmeden- sıraları karıştırılmış olarak bir "hakem"e veriliyor. Dış deneyciler hakemi alıp daha önce gidip durmuş oldukları yerlere götürüyorlar. Hakem elindeki skeçlerden hangisinin durdukları yere en çok benzediğini saptıyor, ayrıca benzerlik derecesini 1 ile 9 arasındaki bir notla değerlendiriyor. Sonunda bu "kör denkleştirme" (blind- matching) lerin istatistiksel bir analizi yapılıyor[46].

T ile P'un yaptıkları yirmiden fazla deneme sonunda elde edilen bütün veriler değerlendirilince sonucun şans ortalamasını aştığı, hattâ bazı deneklerin yaptığı skeçlerle gözlerinde canlandırdıkları yerler arasında şaşılacak bir benzerlik olduğu meydana çıkmış.

(45) Aslında *'clairvoyance'* her türlü "gizli" şeyi görebilme anlamına geliyor. Normal olarak göremeyeceğimiz kadar uzakta olan şeyler de (en azından aradaki engeller nedeniyle) "gizli" sayılabilir.

(46) T ve P bu denemeleri *"Mind-Reach"* (1976) adlı eserlerinde anlatıyorlarmış. (MG II, s.315) Gardner'den bu vesile ile öğrendiğimize göre, fizikçi dostlarımızın Geller ile yaptıkları denemeler bu konudaki araştırmaların ancak % 3'ünü oluşturuyormuş.

(Hele birisindeki benzerlikler o derece büyükmüş ki, bunun rastlantısal olma ihtimali 500 binde birmiş!) Üstelik "uzaktan görme" yeteneği uzaklıkla da azalmıyormuş, zira California'daki üç denek Puthoff'un Costa Rica'da gittiği üç ayrı yeri doğru "görmüş"ler. Dahası var, Ingo Swan adındaki denek bir dünya haritasında gelişigüzel seçilen noktalarda neler gördüğü sorulunca bu sorulara doğru cevap vermiş[47]. T ile P bununla da yetinmeyip bir de uzay denemesi yapmışlar. Bunun için gene bu Swan'ın Stanford'tan, Sherman adındaki bir başka duyarlının Arkansas'tan Jüpiter gezegenini ayni anda nasıl "gördüklerini" bildirmelerini istemişler. Bu denemenin sonuçları hayal kırıcı olmuşsa da Merkür gezegeni ile ilgili olarak yaptıkları bir başka deney bayağı "şaşırtıcı" bir sonuç vermiş. Gördüğünüz gibi, "uzaktan" görebilen duyarlıların ne dürbüne ihtiyaçları var, ne de teleskoba. Onlar her şeyi oldukları yerden "âyan beyan" görebiliyorlar! Buna göre, artık bir sürü zahmet ve masrafa girip uzaya - insanlı veya insansız- araç göndermeye de lüzum kalmıyor, zira bu işi bir iki duyarlı aracılığıyla yapmak mümkün[48]!

Az kalsın unutuyordum: Uzaktan görme zamandan da bağımsızmış. Bunun için "duyarlılığı" ile tanınan bir bayandan dört yeri tasvir etmesi istenmiş. O bu yerlerin resmini çizdikten 20 dakika sonra deneyciler - elbet bu resimleri görmeden- gelişigüzel dört yana gitmişler, daha sonra da üç hakem kapalı zarflarla kendilerine verilen bu resimleri deneycilerin gittikleri yerlerle eşleştirince ne görseler beğenirsiniz: Resimlerle gidilen yerler tıpı tıpına birbirlerine benzemiyor mu? Eh, artık, şimdi gelin de *ESP* diye birşey olduğuna inanmayın! T ile P bile bu işe şaşmışlar. "Şimdiye kadar yaptığımız denemelerin en başarılılarından biriydi bu!" diyorlarmış. Ancak, Gardner gibi "kaşarlanmış" şüphecileri buna bile inandırmak mümkün değil. Nitekim, o bunun da deneycilerin bazı dikkatsizce davranışlarıyla, hile ihtimaline karşı yeterince tedbir almamış olmalarıyla açıklanabileceği kanısında. (Bu konuya ilerde döneceğim.)

(vii) ESP yeteneği geliştirilebilir mi?

T ile P'un "uzaktan görme" ve "geleceği bilme" denemelerinde kullandıkları deneklerden Swan adındaki "duyarlı" ile Puthoff'un

(47) Gross adındaki "çubukçu"nun ayru yöntemle Bermuda'da nasıl su kaynakları bulmuş olduğunu hatırlayacaksınız.

(48) Rhine ESP'nin uzaklıktan ve zamandan etkilenmeyişine bakarak bu gücün fizik yasalarıyla açıklanamayacağını, Einstein ise aynı nedenden ötürü böyle bir gücün varlığından *şüphe edilmesi* gerektiğini söylüyordu.

kendisi rulette başarılı olduklarını görünce, bu yeteneklerinin geliştirilip geliştirilemeyeceğini merak ederler. (Öyle ya, normal yetenekler egzersizle geliştirilebildiğine göre, "paranormal" olanlar niçin geliştirilemesin?) Sonunda Swan kendi yaptığı bir ev ruletinde kazanma şansını % 50'den %80'e çıkarmayı başarır. Bunun üzerine Puthoff'la birlikte gittikleri bir gazinoda bir gecede yüzlerce dolar kazanırlar. Hattâ geliştirdikleri yeni bir geleceği tahmin etme tekniğiyle eş ve dostlarına da rulette büyük paralar kazandırırlar. Bununla da yetinmeyip bu tekniği açıklayan yazılar yayımlamışlar. ABD "*Naval Electronics Systems Command*" dairesi de onların bu buluşlarını ciddîye almış olmalı ki, bu konudaki araştırmalarına devam etmeleri için T ile P'a 47.000 dolarlık bir fon vermiş, zira bu yöntemle bir grup "duyarlı"nın "önceden bilme" yeteneği geliştirilebilirse, bu yoldan eşi görülmemiş bir "espiyonaj" tekniği elde edilebilirmiş[49].

Sonunda T ve P (NASA'nın sağladığı 80.000 dolarlık bir fon yardımıyla) 4 seçenekli bir elektronik makina geliştirirler. Ancak, daha önce sözünü ettiğim bu makina beklenen sonucu vermediği için, bu defa bir başka parapsikolog, Charles Tart, 10 seçenekli yeni bir aygıt geliştirir ve bu aygıtla yaptığı denemeleri anlattığı "*Learning to use Extrasensory Perception*" (1976) adlı kitabıyla büyük bir sansasyon yaratır. Kitabın Chicago Üniversitesi yayınları arasında çıkması değerini büsbütün arttırır.

Bu aygıtla yapılan denemeler kısaca şöyle:

Bir odada üzerinde daire biçiminde dizilmiş (as'tan 10'luya kadar) on iskambil kağıdı bulunan bir konsol vardır. Bir verici (=deneyci) bu konsolun önüne oturtulur. Her iskambil kağıdının yanında bir düğme ile bir pilot lâmbası bulunmaktadır. Bir elektronik randomizer her bir karta tekabül eden sayılardan birini seçer (0, 10 yerine geçmektedir), bunun üzerine "verici" bu sayıyı taşıyan kartın yanındaki düğmeye basarak pilot lâmbasını yakar.

Alıcı (=denek) da koridorun karşı tarafındaki bir odada aynı şekilde düzenlenmiş bir konsolun önünde oturmaktadır. Verici bir kartı seçip de yanındaki düğmeye basınca alıcının önünde bulunan bir "başla!" lâmbası yanar. Bunu gören alıcı vericinin (daha doğrusu "randomizer"ın) seçtiği kartın hangisi olduğunu bulmak için elini önündeki kağıtlar üzerinde dolaştırır ve "sıcak" kartı bulunca yanındaki düğmeye basar. İsabetler de, ıskalamalar da otomatik olarak kaydedilir. (Böylece deneycinin yanlış kayıt yapması önlenmiş

(49) Bk: MG II, s.31

oluyor) Yalnız burada alıcı (= denek) düğmeye basmadan istediği kadar bekleyebiliyor, yani herhangi bir zaman kısıtlaması yok. Her deneme dizisinde düğmeye basma işlemi 25 defa tekrarlanıyor. 20 dizi sonunda test bitmiş oluyor. Buna göre, alıcının bir test boyunca 1/ 10 x 500 = 50 kartı doğru tahmin etme şansı var. Eğer bu sayının üstünde isabet kaydetmişse, onda paranormal yetenek var demektir.

Yalnız burada bir noktayı daha belirtmem gerekiyor: "Verici"nin konsolu üzerinde bir de TV ekranı var ve bu ekran bir kabloyla "alıcı"nın masası üzerindeki bir TV kamerasına bağlı olduğu için verici alıcının "sıcak" kartı ararken yaptığı el hareketlerini izleyebilmekte, kendisi dikkatini "hedef" kart üzerinde yağunlaştırarak - telepati veya uzaktan görme yoluyla- alıcının elinin o kart üzerinde durmasını sağlamaya çalışmaktadır.

Tart'ın denekleri arasında - adı belirtilmeyen- bir kız "duyarlı" öylesine yüksek bir puvan tutturmuş ki, bunun rastlantıyla gerçekleşme ihtimali 10^{-24} imiş. Yalnız bu süper yıldız çok yavaş çalışıyor, her bir tahmin için ortalama 95 saniye bekliyormuş[50]. Tart'ın üç matematikçi dostu bu inanılmaz başarıda kullanılan randomizer'ın bazı teknik özelliklerinin önemli bir payı olabileceğini belirtmekle birlikte, işe *ESP*'nin de karışmış olabileceğini yadsımıyorlarmış[51]. Tart'ın kendisi de geliştirdiği randomizer'ın bazı "anormallikler" gösterdiğini farketmiş, ancak o bunları "ruhsal" gücü yüksek olan deneklerin "psychokinesis" ile randomizer'ı etkilemelerine yoruyormuş. Gardner ise, profesyonel bir "şüpheci"olarak, burada da "hile" ihtimali üzerinde duruyor ve bu tür testlerde denetçi olarak bir sihirbaz kullanılmadıkça sonuçtan emin olunamayacağını vurguluyor[52]. İlerde göreceğimiz gibi, bu tür testlerde yalnız denekler değil, deneyciler de hile yapabiliyor.

Kendisine yöneltilen çeşitli eleştiriler karşısında Tart bu birinci 10 seçenekli test (TCT) makinasını geliştirmiş, ona daha zamazingolu bir elektrik donatımıyla bir de 4'lü alıştırıcı (Aquarius) eklemiş. Bu yeni makinayla 1.424 öğrenci üzerinde yaptığı testlerden sonra bunların en yüksek puvan tutturan 16'sını ikinci bir denemeden geçirmiş. Sonuç? Şans ortalamasının üstünde pek puvan tutturan olmamış. Sizin anlayacağınız, ikinci deneme tam bir "fiyasko" ile sonuçlanmış.

(50) Bk: MG II, 328. Kızın tahminlerinden 124'ünün doğru çıktığı anlaşılıyor. Yani 50 olan şans ortalamasının çok üstünde.
(51) A.E. s.329
(52) MG II, s.329

Ancak Tart'ın da bu görüşü paylaştığını sanıyorsanız, aldanıyorsunuz, zira bir parapsikoloğun başarısızlığı kabul etmesi hemen hemen imkânsız. Nitekim, Tart ikinci denemenin başarısızlığını test için seçilmiş olan deneklerin *ESP*'ye fazla ilgi duymamalarına ve "ESP gibi işe yaramaz (?) bir yeteneği araştırma ve geliştirme konusunda isteksiz olmalarına" yoruyormuş[53].

Burada aklıma ne geldi, biliyor musunuz: Acaba yukardaki denemede "alıcı" da cevabını bir "randomizer" yardımıyla verseydi, sonuç ne olurdu? Sonucun pek değişeceğini sanmıyorum. Aslında bence bu tür deneylerin - bir denetleme yöntemi olarak- bir de bu şekilde tekrarlanması gerekir. Tıpkı yeni ilâçların denenmesinde "sözde ilâç" (placebo) verilen kontrol gruplarının kullanılması gibi.

Aklıma gelen bir başka soru da şu:

Gerek T ile P'un, gerekse Tart'ın denemelerinde üstün başarı göstermiş olan deneklerin bu başarılarını günlük yaşamlarında sürdürüp sürdürmedikleri izlenmiş mi? Hiç sanmıyorum. Oysa bu nokta şu bakımdan çok önemli: Eğer bu kişiler gerçekten de "süper duyarlı" iseler, bu yeteneklerini her fırsatta göstermeleri gerekir, öyle değil mi? Örneğin isabetli hava tahminlerinde bulunabilirler, lotoda ve piyango çekilişlerinde büyük ikramiyenin hangi numaraya çıkacağını bilebilirler, v.bg.

(viii) John Taylor ve "üstün yetenekli çocuklar"

Parapsikolojiyi bilimsel temellere oturtmaya çalışanlar arasında çok ünlü bir bilim adamının da adı geçiyor: John Taylor! Bu kişi aslında profesyonel bir matematikçi. Ama herhalde üstün zekâsından ötürü teorik fizikten kosmolojiye, astrofizikten beyin fizyolojisine kadar el atmadığı bilim dalı yok. Ve bütün bu konularda yayımlanmış bir sürü kitabı ve yüzlerce makalesi olduğu anlaşılıyor[54]. Sık sık televizyon programlarına çıktığından olacak, İngiltere'de kendisini tanımayan yok gibi. 1973'de ünlü *New Scientist* dergisinin düzenlediği bir kamuoyu araştırması Taylor'ın dünyanın gelmiş geçmiş en büyük 20 bilim adamı arasında yer aldığını saptamış. Hattâ derginin kapağında Archimedes, Darwin, Einstein, Galileo, Newton ve Pasteur'ün fotoğrafları arasında Taylor'ınki de yer alıyormuş[55]. İşte bu bilgin 1973'de Geller ile birlikte çıktığı bir televizyon programında ünlü sihirbazın her zaman tekrarladığı numaraları görünce öylesine hayrete düşmüş ki, o anda *ESP* ve *PK* di-

(53) MG II, s.211
(54) MG II, s.179
(55) A.E. s.179

ye gizli güçler olduğuna "iman etmiş". Geller'in kapalı bir zarf içindeki desenin bir benzerini çizebilmiş olması kendisini çok etkilemiş olmalı, "bilimsel yöntemlerden hiçbiriyle bu olayın açıklanamayacağını" yazıyormuş. Geller'in eliyle okşayarak bir çatalı kırdığını görünce şaşkınlığı daha da artmış: "O anda dünyaya bakış açım kökünden değişiverdi" diyormuş[56]. Uzun lâfın kısası, Taylor Geller'i televizyonda seyreden bazı çocukların da çatal kaşığı bükebildiklerini duyar ve bu yeteneğin herkeste bulunabileceğini düşünerek yaşları 10 ile 12 arasında değişen bir grup İngiliz çocuğuyla bir dizi test yapar ve bu testlerin "inanılmaz" sonuçlarını *"Superminds"* (1975) başlığını taşıyan kitabında yayımlar[57].

Taylor'ın gözboyacılık yöntemlerinden tümüyle habersiz olduğu, bu nedenle de "hile" ihtimalini hesaba katmadığı anlaşılıyor. Nitekim, çocuklara içinde madenî bir çubuk bulunan üstünkörü kapatılmış[58] plastik tüpler verip bunları evlerine götürmelerini, sonra da bu çubukları "ruh gücüyle" büküp geri getirmelerini söylemiş. Çocuklar bunlardan, ne hikmetse sadece iyice kapatılmamış tüplerdeki çubukları bükebilmiş. (Bir defasında çocuklardan biri bir tüpün içinde beş İngiliz lirası değerindeki bir banknotu yoktan var ederek profesörü hayretler içinde bırakmış.) Taylor bir çubuğu bükülürken kendi gözleriyle hiç görmemiş, hattâ videoya da kaydetmemiş; tek gördüğü, biraz önce düz olan bir kaşığın biraz sonra eğrilmiş olduğu, hepsi o kadar. Ancak büyük bilgin her nedense bu çocukların "hile" yapmış olabileceklerini akıl edemiyor ve onlara "üstün manevî güçler" atfediyor! İşin aslı bir süre sonra meydana çıkacak, ama ne çare, Taylor *"Superminds"*ı yayımladıktan sonra! Gardner, haklı olarak, bu eseri "sözde bilim" tarihine geçecek en garip kitaplardan biri sayıyor. Taylor gibi "saygın" bir bilim adamının elinden çıkmış olması da ibret alınacak bir olay! Demek yalnız profesyonel sihirbazlar değil, küçük çocuklar bile bazen kendini çok akıllı sanan bilim adamlarını aldatabiliyorlar.

Burada da bir noktayı belirtmekte yarar görüyorum: Gerçi Taylor "saygın" bir bilim adamı, ama Geller'in numaraları karşısında geçirdiği "inanma krizi"nden de anlaşılacağı gibi, paranormal güçlere inanmaya eğilimli bir kişi. Nitekim, *"Kara Delikler"* (1973) adlı kitabı bu konuda yazılmış iyi bir çalışma olmasına rağmen, ki-

(56) Taylor'ın bu yaşantısı, Şam'a giderken İsa'nın hayaliyle karşılaşınca yere kapanan ve hemen Hristiyanlığı kabul eden Aziz Pavlus'unkini hatırlatıyor.

(57) Taylor ile ilgili bilgiler için Bk: MG, II s.93-94, 178-84, 323-43, MG III, s47

(58) Burada İngilizce ('mühürlenmiş', 'lehimlenmiş' anlamına gelen) 'sealed' sözcüğü geçiyor, ancak ben buna tam uyan bir Türkçe karşılık bulamadım.

tabın sonlarına doğru Taylor ipin ucunu kaçırıp olmayacak teoriler öne sürüyormuş. Örneğin, dünyanın çok eski bir geçmişte "uzaylılar" tarafından ziyaret edilmiş olabileceğini (Däniken'in kulakları çınlasın!), yolculuklarını da "karadeliklerden enerji sağlayan" jeneratörlerle donatılmış uzay gemileriyle yapmış olabileceklerini yazıyormuş. Ha, unutmadan: Uzaylılar buraya gelirken Satürn gezegenini bir ara-istasyon olarak kullanmış olabilirlermiş. Düşünün, bunu yazan adı sanı olan bir teorik fizikçi! Evrenin nasıl son bulacağı ve ruhun ölümden sonraki serüvenleri ile ilgili daha bir sürü hezeyanda bulunmuş olması da onun bu eğiliminin belgeleri olsa gerek.

Taylor paranormal olaylara sadece "inanmak"la da kalmamış, bunları -bir bilim adamı olarak- *açıklama* gereğini de duymuş. Bu amaçla akla gelebilecek her doğal kuvveti denemiş, ama sonunda "elektromanyetizm" üzerinde karar kılmış. Bu konuda şöyle diyormuş: "Modern bir "mucize" olan Geller-etkisi için rasyonel, bilimsel bir açıklama olduğunu bu kitapta göstermeye çalıştık. Bu açıklamanın mucizeye benzeyen - hayaletler, poltergeist, medyumluk ve ruh gücüyle iyileştirme gibi- öteki olayları da anlamamıza yardım edeceği kanısındayım"[59]. Şimdi çocuklar tarafından "kandırılabilecek" kadar saf oluşunun nedenleri daha iyi anlaşılıyor olsa gerek. Ancak, benim anlamakta gene de güçlük çektiğim nokta, bu derece akıllı bir adamın hiçbir madenî cismin onun gözleri önünde bükülemeyişini açıklama tarzı: Efendim, biri bakarken çocukların "ruhsal gücü" hareketè geçemiyormuş da ondan! (Tanrı kimseyi şaşırtmasın!) O buna bir de teknik terim bulmuş: *"Shyness- effect!"* Türkçesi "utangaçlık etkisi". Saflığın bu kadarı da fazla diyeceksiniz, ama Taylor'ın "dogmatik uyku"sundan uyanması (yoksa "inancını yitirmesi" mi demeliydim?) bir hayli zaman almışa benzer.

Uyanmasına yardım edenlerin başında ünlü sihirbaz Randi geliyor. Randi 1975'de İngiltere'yi ziyareti esnasında Taylor'dan randevu istemiş, ama ünlü bilgin - her nedense- kendisini kabul etmek istememiş. Bu defa Randi bir hileye başvurur: Telefonda sesini değiştirerek kendisini Taylor'a *Time* dergisinin bir muhabiri olarak tanıtır ve kendisiyle bir "görüşme" (interview) yapmak istediğini söyler. Aldatılmaya özel bir yeteneği olduğu anlaşılan Taylor bu numarayı da hemen yutar. Randi Taylor'ın oturma odasında bir yandan röportajını yapadursun, bir yandan da hiç çaktırmadan Taylor'ın denemelerinde kullandığı alüminyum çubuklardan birini

(59) Bk: MG II, s.182. Ayrıca Bk: s. 94, 29

alıp büker, üstüne de "Randi tarafından bükülmüştür" yazısını çiziktirir. Taylor'ın bütün bunları ruhu bile duymaz. Randi sonradan yayımladığı *"The Magic of Uri Geller"* (1975) adlı kitabında bu olayı anlatarak okuyucuları gülmekten kırıp geçirir[60].

Randi'nin kitabını okuyunca Taylor biraz uyanır gibi olmuş, ancak Geller'e (dolayısıyla paranormal yeteneklere) olan inancını asıl sarsan olay şu: Randi'nin kitabını okuyan Bath Üniversitesi'nden iki bilim adamı işin aslını (yani Taylor'ın sözünü ettiği "utangaçlık etkisi" diye birşey olup olmadığını) araştırmaya karar verirler. Bu amaçla Taylor'ın denemelerinde üstün başarı sağlamış olan altı çocuğu bir "gözcü" ile birlikte bir odaya kapatırlar. Gözcüye test başladıktan 20 dakika sonra kontrolü gevşetmesini tembih ederler. Çocuklar ilk yirmi dakika boyunca hiçbir başarı gösteremezler, ancak gözcü onlara biraz arkasını dönünce büyük bir el çabukluğuyla kaşıkları eğmeye, çatalları bükmeye başlarlar. Nasıl mı? "Ruh gücüyle" değil elbet: Ellerini, ayaklarını kullanarak! Çocuklardan biri madenî bir çubuğu ayağıyla basıp büker, ikisi ellerini masanın altında saklayarak bir kaşığı birlikte bükerler, falan... İyi de, bunları nereden biliyoruz? Deneyciler tek yanlı aynaların arkasına yerleştirdikleri video kameralarla çocukların bütün bu marifetlerini saptamışlar da ondan! İş bu kadar basit, ama bizim üstün zekâlı bilginimiz çocukların "hile" yapmayacağını bir defa kafasına koyduğu için bu kadar basit bir tedbir almayı bile akıl edememiş[61].

Elbet sorun bu kadar basit değil. Daha önce de belirttiğim gibi, Targ, Puthoff ve Tart gibi paranormal güçlere inananları asıl iten güç "özlemsel düşünüş", yani bilimde (Koestler'in beklediği türden) yeni bir "devrim" yapma umut ve özlemi. Taylor ve bazı meslektaşları kendilerini "karşı kültür fizikçileri" diye adlandırıyorlarmış. Akıllarınca "ortodoks" bilimi yıkıp yerine (madde-ruh ayrımını ortadan kaldıracak) yeni bir bilim kuracaklar. Bunda Thomas Kuhn'un bilim felsefesinden de etkilenmiş olabilirler[62].

(60) Bk: MG II, s.182, 298 Bu arada şunu da hatırlatırım: Randi Geller'in bütün numaralarını - bazen ondan çok daha iyi- tekrarlayabilmekte imiş!

(61) Bk: MG II, s.93. Gardner Taylor'ın *"Superminds"* adlı eseri karşısındaki hayretini şu sözlerle dile getiriyor: "Böyle bir kitabın, ilerde korkarım 'İngiltere'nin yetiştirdiği en büyük aptal' diye anılacak biri tarafından yazılmış olması, anlattığı mucizelerden de daha az muhtemel bir şey." (A.E. s. 294)

(62) Th. Kuhn *"The Structure of Scientific Revolutions"* (1962) adlı kitabında, bilimsel gelişmenin - düz bir çizgi üzerinde- bilgilerin birikmesiyle değil, "devrim sel' değişikliklerle, yani eski bilim geleneklerini yıkan yepyeni kavramlardan kurulu teorilerle gerçekleştiğini iddia ediyor.

Taylor hakkında anlatacaklarım daha bitmedi. Geller'in bir şarlatan olabileceği ihtimalini güçlendiren yukardakilere benzer kanıtlar arttıkça Taylor'ın da içine bir kuşku girer ve uzunca bir suskunluktan sonra, bir meslektaşıyla birlikte *Nature* (1978) ve "*The Skeptical Inquirer*" (1979) dergilerinde "Can Electromagnetism Account for Extrasensory Perception?" (Elektromanyetizm ESP'yi Açıklayabilir mi?) başlığını taşıyan teknik bir makale yayımlar. Öne sürdükleri tez de şu: Eğer *ESP* ve *PK* olsaydı, bunlar ancak elektromanyetizm ile açıklanabilirdi! Ama ne yazık ki en yetenekli deneklerle çok sıkı denetim altında yapmış oldukları *ESP* ve *PK* testlerinde bu tür yeteneklere rastlamamışlar. Bu tür yetenekler ancak denetimi gevşettiklerinde ortaya çıkıyormuş, yalnız bu defa da deneyciler hiçbir elektromanyetizm izine rastlamamışlar. Sonuç: İnceledikleri bütün olaylar, ama özellikle maden bükme olayı, normal yoldan (=hile ile) açıklanabilir(63). İnsan burada 'Ha şunu bileydin!' demekten kendini alamıyor. İşin daha da ilginç yönü, Taylor'ın gene aynı meslektaşıyla *Nature*'da bir ikinci makale yayımlayıp "paranormal" diye adlandırılan olaylardan hiçbirinin elektromanyetizm dışında hiçbir doğal kuvvetle açıklanamayacağı iddialarını tekrarladıktan sonra, "çubukla su bulma" (dowsing), "uzaktan görme" (clairvoyance) ve "uzaktan hissetme" (telepathy) olaylarını ne elektromanyetizmin, ne de Quantum mekaniği de dahil başka herhangi bir bilimsel teorinin açıklayamayacağını vurgulamaları. Bazıları *ilerde* bu olayları açıklayacak yepyeni bir teorinin bulunabileceğini mi düşünüyorlar? Bu da onlara göre aslı astarı olmayan bir inanç.

Taylor'ın bu "dinden dönüşü" biz şüpheciler için çok sevindirici bir olay hiç şüphesiz, ancak oldukça nâdir rastlanan bir olay. Örneğin Targ ile Puthoff'da bu tür bir "dönme" eğilimi pek gözlenmiyor. *ESP* ve *PK*'nın varlığına inanan para fizikçilerden birinin de Jack Sarfatti olduğunu daha önce belirtmiştim. O da Geller'in büyüsüne, (daha doğrusu "büyücülüğü"ne) kapılanlardan biri, üstelik *PK*'nın dört başı mamur bir bilimsel teoriyle açıklanabileceği kanısında, yoksa bir insan Geiger sayacında başka nasıl o denli şiddetli tıkırtılara sebep olabilir? Gardner'e sorarsanız, bunun açıklaması çok basit: Geller vücudunun herhangi bir yerinde (örneğin ayakkabısının ucunda, dizinin üst tarafında, ağzında, kulağının arkasında, yakasının altında, kemerinin arka tarafında, ö.b.g) zararsız bir radyoaktif madde (örneğin bir beta kaynağı) gizlemiş olabilir ve zorlanıyormuş numaraları yaparken içinde radyoaktif madde bulunan

(63) Bk: MGII, s.183

tüpü Geiger sayacına yaklaştırabilir. Gözboyacılar bu tür numaraların kaç çeşidini bilirmiş ama siz gelin de bunları Sarfatti gibilerine anlatın[64].

Aslında bu Sarfatti de - öteki fizikçiler gibi- paranormal olaylara kuvvetle inananlardan biri. Nitekim, kendisi 1960'lı yıllarda bir takım "garip eşik-altı (subliminal) algılar" almaya başlamış ve bunları "başka türden bilinçlerle iletişim olayları" diye yorumlamış ve bir ara bakmış ki, eli kendiliğinden (yani herhangi bir bilinçli çabaya gerek kalmadan) yazı yazabiliyor. Buna "otomatik yazım" adını vermiş ve makalelerinden bir çoğunu bu şekilde yazmış. 1975'de Randi'ye gönderdiği bir mektupta şöyle diyormuş: "Elimde dünya dışı yaratıklarla iletişim kurulmakta olduğunu büyük bir ihtimalle gösteren ciddî bilgiler var."[65] Bu bilgileri nereden veya kimlerden mi almış? "Aklı başında, bilim eğitimi görmüş, üstelik bu işten hiçbir gizli çıkarı olmayan kişilerden", örneğin şimdilerde kendini UFO araştırmalarına vermiş biri olan J. Allen Hynek gibi astronomlardan! Zamanda yolculuk, "havalandırma" (levitation), önceden bilme ve madenî bir kaşığı bükme gibi olayların "bilimsel" açıklamasını çok merak ediyorsanız, Sarfatti'nin başka iki parafizikçi ile birlikte yazdığı *"Space-Time and Beyond"* (1975) adlı kitabı okuyabilirsiniz. Benim bu deli saçması açıklamalara ayıracak vaktim yok.

Gardner haklı olarak soruyor: Geller'in bir kaşığı nasıl bükebileceğini açıklamak için son derece karmaşık teoriler geliştirecek yerde, kaşığı gerçekten de büküp bükmediğini araştırmak hem daha kolay, hem de daha akıllıca bir davranış olmaz mı? Sorun bu kadar basit, üstelik çözümü de çok kolay, zira tek yapılacak şey, bir veya birkaç sihirbaza danışmak, o kadar. Eğer sorunu onlar da çözemezlerse, o zaman iş değişir. Ancak bu çok az ihtimal dahilinde, zira "paranormal" diye tanıtılan olayların hepsi (elbet sanrı dışındakiler) "gözboyacılık".

Gardner uzun yıllar sihirbazlığa merak salmış bir "amatör" olarak örneğin Geller'in bir otomobil anahtarını nasıl büktüğünü - profesyonel sihirbazların geçim kaynağı olan bazı sırları açıklamamaya özen göstererek- uzun boylu anlatıyor, ama bu ayrıntılara da girmek istemiyorum. Zira Gardner'in de belirttiği gibi, isteyen bunları her yerde satılan bu tür konular üzerine yazılmış kitaplardan

(64) Ancak bu Sarfatti de sonunda "uyanmış" olmalı, zira yakınlarda Geller'in bir "hilebaz" olduğunu açıklamış. Hattâ artık PK diye bir güç olduğuna inanmıyormuş.

(65) A.E. s.95-96, 109-11

öğrenebilir[66]. Kaldı ki, içinizde sihirbazlık numaralarını sahnede veya televizyonda seyretmemiş kimse yoktur herhalde. Bu numaraları yapanlara "gözboyacı" deyişimizin nedeni, bunların gerçekte olmayan şeyleri bize oluyormuş gibi göstermeyi başarabilmeleridir. Gözboyacılığa "yapay sanrı (illüzyon) yaratma sanatı" da denilebilir. Gözboyacılarının bu marifetlerini hayretle seyreder ve gözümüzün önünde "inanılmaz"ı başardıkları için onlara hayran kalırız, zira yaptıklarını ne kadar dikkatle izlersek izleyelim, bu başarılarının sırrını bir türlü çözemeyiz. Demek oluyor ki, insan her gördüğüne inanmamalı!

Bazı bilim adamlarının bu basit gerçeği görememiş olmalarına şaşmamak elde değil. Düşünün ki, bunlar Uri Geller'in başlangıçta bir "sihirbaz" olduğunu da bilen kimseler. İşin daha da akıl almaz yanı, Randi gibi sihirbazların veya Gardner gibi şüphecilerin bu konuda kendilerini devamlı uyarmaları karşısında gösterdikleri tepki: Efendim, bu gibi "duyarlı" kişiler *bazan* hileye başvururlarmış, ama her zaman değil, sadece başları sıkıştığı, yani şu veya bu nedenle seyirciler karşısında gerçek yeteneklerini gösteremedikleri zaman! Dolayısıyla arada bir hileye başvurmalarını anlayışla karşılamak gerekir. Virtüyozlar bile bazen "yanlış nota"ya basmıyorlar mı?

Paranormal olaylara inananların hemen hepsinde bu tutuma rastlanması gerçekten şaşırtıcı[67]. Geller'in "gelmiş geçmiş en büyük duyarlı" olabileceğini düşünenlerden biri de John Beloff adındaki parapsikolog. Bu üstada göre, *SRI*'de T ile P'un düzenledikleri zar testini başarıyla geçmiş bir adamın duyarlılığından şüphe etmek boşuna zaman harcamaktan başka bir anlam taşımaz. Kendisi "şüphe edilemezlik" derecesi bakımından Geller'in yeteneklerini şöyle sıralıyor: Çatal kaşık bükme, durmuş saatleri çalıştırma, uzaktan görme. Buna karşılık, eşyayı yoketme (demateralize), "teleportation" gibi marifetleri şüphe götürürmüş[68]. Sizin anlayacağınız, o da Geller'in bazen, ama sadece bazan hile (yani "gözboyacılık") yapmış olabileceğini kabul ediyor. Bunun anlamı çok açık:

(66) Bk: MG II, s.98-103. Houdini ve Randi gibi "profesyonellerin" yayımladıkları kitaplar bu konuda yararlı olabilir.

(67) Bu tutumun Gardner'i sinirlendirdiği anlaşılıyor. (Bk: MG II, s.95) Buradaki mantığı benim "mantıkçı" kafam hiç mi hiç almıyor, zira bana göre, hem "bazan" hile yapan *her zaman* hile yapabilir, hem bir insanın ne zaman hile yaptığını, ne zaman gerçek yeteneğini sergilediğini ayırdedemeyiz. (Bu konuya ilerde tekrar döneceğim.)

(68) T ile P da Geller'de ESP yeteneği olduğundan eminler, ancak PK yeteneği olup olmadığından pek o kadar emin görünmüyorlar, zira bir madeni cismin bükülüşüne hiçbir zaman tanık olmamışlar.

Geller hile yaparken yakalanırsa, hile yapıyor demektir. Ama kimse kendisini hile yaparken yakalayamamışsa, bu onun "gerçek" bir duyarlı olduğunu gösterir. "Yazı gelirse ben kazanırım, tura gelirse sen kaybettin!" demek gibi birşey değil mi bu sizce?

Bu konu üzerinde bu kadar uzun boylu durmuş olmamın ana nedeni şu: John Taylor örneğinden de hatırlayacağınız gibi, bir insanın "bilim adamı" olması onun her şeyden iyi anladığı anlamına gelmez. Uzmanlık diye bir şey var. Nasıl gözboyacılık özel bir bilgi ve beceri gerektiriyorsa, bir insanın gözboyacı olup olmadığını anlamak da bir uzmanlık işidir ve bu konuda en güvenilir uzmanlar gene - profesyonel veya amatör- gözboyacılardır, bilim adamları değil. "Her horoz kendi çöplüğünde öter" sözü boşuna söylenmemiş. Bilim adamları genellikle belli bir araştırma alanının uzmanlarıdır, o alanın dışında "sıradan adam"dan pek farkları yoktur. Gözboyacılar "profesyonel" aldatmaca uzmanı olduklarına göre, aldatma ihtimali veya kuşkusu olan her yerde onlara danışmak gerekir. Kaldı ki, bilim adamları - görevleri gereği- "doğru"yu arayan kişilerdir, bu nedenle doğal olarak "dürüst"türler ve başkalarını da dürüst sanma eğilimindedirler. Başkalarından kolay kolay şüphe etmezler, bu anlamda "saf" insanlardır, bu nedenle de (hele şarlatanlar tarafından) kolayca kandırılabilirler. Nitekim, Gardner her fırsatta bilim adamlarının "en kolay kandırılabilir" insanlar olduğunu vurguluyor[69]. Hepsi değil elbet. Eğer doğuştan "şüpheci" bir yaradılışta iseniz, sizi en usta şarlatanlar bile kolay kolay kandıramaz. Ama her an tetikte olmak şart, hele "paranormal" denilen olaylar sözkonusu olduğunda. Bu alanda binbir şarlatanın cirit attığını bir an bile unutmamak gerekir.

Sözde paranormal yetenekleri olan Geller gibileri test eden bilim adamlarının bunun tam tersi bir tutum içinde olduklarını görüyoruz. Bunlar "şüpheci" bir tavır almak şöyle dursun, test yaparken etrafta şüphecilerin bulunmasına da izin vermiyorlar. Daha önce de belirttiğim gibi, bunlar testleri olumsuz yönde etkileyebilirmiş! Nitekim, bir test veya gösteri esnasında etrafta ne kadar çok "inanan" kişi olursa, test veya gösteri de o derece başarılı oluyormuş! Sayın bilim adamlarının bunun bile ne anlama geldiğini kavrayamamaları gerçekten şaşırtıcı, zira besbelli ki, inananları kandırmak çok kolay, şüphecileri kandırmak ise o kadar kolay değil! Bilimde yanlış bir teoriyi - her ne pahasına olursa olsun- kurtarma amacıyla ortaya atılan açıklamalara *ad hoc* hipotezler denir. Herhalde para-

(69) Bk: MG II, s.92

normal güçlerin varlığına "iman etmiş" bilim adamlarının yukarda öne sürdükleri gerekçe kadar *ad hoc* bir hipotez düşünülemez. Hele bu kişilerin şüphecileri "dogmacılık"la suçlamaya kalkmaları akıl alır gibi değil. Kendileri bilim topluluğu içinde çok küçük bir azınlık oluşturdukları halde, haklı bir davayı savunduklarından öylesine eminler ki, ortodoks psikologların bu tür testlerden olumlu sonuç almamış olmalarına aldırış etmedikleri gibi, Randi gibi sihirbazların ve Gardner gibi şüphecilerin uyarılarına kulaklarını tıkamayı bir marifet sanıyorlar. Dogmatik olan kim? Paranormal olaylara inanmayanlar mı, yoksa kendileri mi? Gerçi Newton da Tevrat'ta anlatılan bazı masalları ciddîye alacak kadar saf bir insandı, ama hiçbir zaman bu masalların "bilimsel bir açıklaması" olduğunu iddia edecek kadar budala değildi. Bizim yukarda andığımız bilim adamları ise - üstelik bilimlerin evrenin neredeyse bütün sırlarını çözdüğü bir zamanda- yeni "gizli" kuvvetler keşfettiklerini iddia ediyor ve bütün bilim dünyasını karşılarına almak pahasına da olsa, bu iddialarında ayak diretiyorlar. Bütün dünya "dogmatik", bir kendileri "açık fikirli!"

ix) Öteki şarlatanlar

"Geller efsanesi" üzerine daha söylenecek pek çok şey var, ama yerimizin azlığından hepsine değinmek mümkün değil. Kaldı ki, son birkaç on yıl içinde dünyanın birçok ülkesinde yeni bir takım numaralar sergileyen irili ufaklı başka şarlatanlar da türemiş. Kısaca onlardan da sözetmek istiyorum. (Elbet isteyenler bu can sıkıcı ayrıntıları atlayabilirler.)

Bunların en ilginci (yani en "inanılmaz" olanı) Ted Serios adındaki eski bir bellboy olsa gerek, zira bu delikanlı "düşüncelerin fotoğrafını" çekiyor! Yoksa bana inanmıyor musunuz? Durun, öyleyse açıklayayım: Ted 2.5 santim kutrundaki siyah kartondan yapılmış bir boruyu - anlaşılan beyninden çıkan "ruhsal radyasyonu" biraraya toplamak için- bir polaroid kamerasının objektifine (lens) yerleştirip kameranın içine bakıyor ve... Hop, o an aklından geçen manzaraları içindeki karta yansıtıyor[70].

Yoksa dediklerime hâlâ inanmıyor musunuz? O halde siz de bir "dogmatik"siniz, zira bunun "gerçek" olduğuna inanan, 'inanmak' da lâf mı, bunun bilimsel açıklamasını yapmaya kalkışanlar bile var. Bunlardan biri de Jule Eisenbud adındaki tanınmış bir Amerikalı parapsikolog! Üstelik bu üstat üşenmeyip *"The World of Ted Serios"* (T.S'un Dünyası) (1967) başlıklı, içinde büyük duyarlı-

(70) Bk: MG !!, s.103, 144-50, 243, MG III, s.46-4

nın bu yöntemle çekmiş olduğu bir sürü fotoğraf da bulunan, koca-man bir kitap yazmış! Hani "Bu insan denen yaratık şeytana bile külâhını ters giydirir" diye bir söz vardır, Ted Serios'ın marifeti de insana bu sözü hatırlatıyor. Sen bir fotoğraf makinesinin içine bak, düşündüklerinin resmini çek, şimdi olacak iş mi bu? Niçin olmasın? Sizce ölülerin ruhlarıyla sohbet etmek veya çalışan bir saati bakışıyla durdurmak daha mı "olacak" birşey?

Neyse, isterseniz şimdi bunları tartışmayalım da, Ted'in bu işi nasıl becerdiğini araştıralım biraz. Bilmem sizin de dikkatinize çarptı mı: Ted doğrudan doğruya gözünü kameranın merceğine dayayacak yerde, siyah bir boruyu dayıyor, neden acaba? Biraz düşünün, lütfen! Herhalde bu işte bir bit yeniği olmalı, öyle değil mi?

Bu tür şeyler sıradan adamın, hattâ Eisenbud gibi parapsikologların gözünden kaçabilir, ama Gardner gibi şüphecilerin asla! Nitekim, Gardner'ın teklifi üzerine, ikisi de aynı zamanda fotoğrafçı olan ve Serios'ın hilesinin sırrını çözdüklerine inanan üç amatör sihirbazın hazır bulunacağı bir toplantıda Serios'ın bir gösteri yapmasına karar verilir. Serios iyice işkillenmiştir, ama teklifi de geri çeviremez. Sözü uzatmayayım, bu toplantıda yüzlerce resim çekilir, ama tek bir "düşünce fotoğrafı" (thought- ograph) çıkmaz içlerinden. Bir ara her iki fotoğrafçı da ayrı ayrı Serios'ın avcunun içinde sakladığı birşeyi - tıpkı sihirbazların yaptığı gibi- bir elinden ötekine aktardığını görür gibi olurlar. Bunun üzerine içlerinden profesyonel bir sihirbaz olan Diakonis Serios'ın kullandığı siyah boruyu incelemek ister, ama Serios bunu kabul etmez, boruyu da hemen cebine sokar, biraz sonra da çıkarıp Dr. Eisenbud'a verir. Sayın profesöre "gismo"nun her zaman incelenebileceğini söylediği hatırlatıldığında, Ted öfkelenir. Bunun üzerine Dr. Eisenbud, "duyarlıyı" sinirlendirdiği için fotoğrafçı Diakonis'i azarlar. Oysa asıl Ted'den "gismo"yu incelemelerine izin vermesini istemesi gerekmez miydi? O da bunu yapmayınca Ted üstünü aratmaz ve iki gün süren deneme tek bir "düşünce fotoğrafı" çekilmeden sona erer.

Serios'ın buradaki davranışından ve hiçbir sonuç elde edilemeyişinden bu delikanlının bu defa "hile" yapamadığı için başarısız olduğu anlamı çıkmıyor mu? Çıkıyor elbet, ama gelin de Dr. Eisenbud gibi parapsikologlara bunu anlatın! Bu deneyin başarısızlığını gene malum gerekçeyle açıklayan Dr. Eisenbud bir başka meslektaşına ne dese beğenirsiniz: "Bu olay paranormal araştırmalarını elli yıl geri atmıştır!"[71] Ah şu "şüpheciler", hep oyunbozanlık edip bilimin ilerlemesine engel oluyorlar!

(71) Bk: MG II, s.146-147, ayrıca s.243

Geller'in tersine, Serios'ın yıldızının çabuk söndüğü anlaşılıyor. Zaten bu olaydan bir süre sonra kendisi de pek ortalıkta görünmez olmuş. Herhalde foyasının bu denemede hazır bulunanlar (özellikle iki fotoğrafçı) tarafından çakıldığını anlamış olmalı. Nitekim, çok geçmeden bu iki amatör sihirbaz Ted'in protokolünü kırmayı başarmışlar. Anlaşılan Ted bir ucunda bir fotoğrafın pozitif filmi, öbür ucunda da bir mercek bulunan üstüvane biçimindeki küçücük bir optik aygıtı - kimseye belli etmeden- karton borunun içine yerleştiriyormuş. Bunu polaroid kamerasının objektifine dayayınca gömleğiyle yüzünden yansıyan ışık polaroid filmlerinde gayet güzel fotoğrafların çıkmasına yetiyormuş[72]. İş bu kadar basit. Yoksa bir insanın belleğinde yeretmiş bazı imajları bir polaroid filmine yansıtması mümkün mü? Biraz düşünürseniz, bunun mümkün olamayacağını siz de anlarsınız. Nitekim, belki siz de farkına varmış olacaksınız, insan en çok gördüğü veya en yakından tanıdığı bir manzarayı, hattâ bir yüzü hatırlamak istediği zaman, ne kadar uğraşırsa uğraşsın, o manzaranın veya yüzün bütün ayrıntılarını hatırlayamaz. Bu nedenle bellek imajları hep biraz bulanık, hattâ bölük pörçüktür. Sizin anlayacağınız, insan belleği bir fotoğraf makinası gibi çalışmaz. Durum böyle olduğuna göre, bir insanda paranormal yetenekler olsa bile, belleğindeki bu bulanık imajları - tıpkı bir fotoğrafmış gibi- en küçük ayrıntılarına varıncaya dek bir polaroid filmine yansıtması mümkün mü? İşin fizik ve nörofizyolojik bakımdan imkânsızlığını bir yana bırakalım, bu sayın parapsikologlar birazcık olsun "psikoloji" de mi bilmiyorlar?

Herhalde "parapsikoloji"nin yalnız "para" bölümü kendilerini ilgilendiriyor olmalı, zira aralarında Dr. Eisenbud'dan başka Thelma Moss, Ch. Tart, Gertrude Schmeidler, William Cox, Scott Rogo, hattâ Pratt gibi ABD'nin en önde gelen parapsikologlarından bir bölümünün Ted Serios'ın "gerçek bir duyarlı" olduğu konusundaki inançları sarsılmamış. Düşünün: Ted'in yaptıklarını aynen başaran, üstelik bunun ne tür bir "numara" olduğunu açıklayan birileri çıkıyor, ama gene de onları inançlarından vazgeçiremiyorlar. Kraldan fazla kralcı olmanın bundan daha gülünç bir örneği var mıdır? Durun, belki de vardır, öyle ya, az kalsın Conan Doyle'un Houdini hakkında söylediklerini unutuyordum... Hani "insanoğlu bazan şeytana bile külâhını ters giydirir"diye bir söz vardır. Geller ve Serios gibiler bu tip insanlardan olsa gerek. Ama, ya foyaları meydana çıktığı halde onlara inananlara ne demeli? "Tanrı insanı şaşırtmasın!", başka ne denir?

(72) A.E. s.243

Neyse, gene şükredelim, Ted Serios'la işimiz çabuk bitti. Ama ne yazık ki, şarlatanlarla işimiz daha bitmedi, zira dediğim gibi, şarlatanlıklar da modaya bağlı, biri bitmeden ortaya bir yenisi çıkıyor. Bu modalardan biri de Rusya'da boy gösteren "parmak uçlarıyla görme" modası. Ee, herşeyi de Amerikalılar icat edecek değil ya! "Uzaktan görme"yi, "önceden bilmeyi" ve "düşünce fotoğrafı"nı onlar icat etmiş olabilirler, ama bilim ve teknolojide bazan onlardan da ileri giden Rusya "paranormal yetenekler" konusunda niçin Amerikalılardan geri kalsın?

Lâtife bir yana, bizim bildiğimiz tek "görme" organı gözlerdir, öyle değil mi? Meğer çok yanlış (daha doğrusu eksik) biliyormuşuz, zira insan parmaklarıyla, dirsekleriyle, sırtıyla, hattâ kulaklarıyla da görebilirmiş. Sakın alay ediyorum falan sanmayın, bunu yalnız saf insanlar önünde değil, bir düzine bilgin önünde kanıtlamış en azından yarım düzine insan var. Yalnız ne hikmetse bunların hepsi kadın ve de Rus. Bu "gözsüz görme" (teknik deyimle "dermo optik algılama"[73]), kısaca DOA) yeteneğini ilk sergileyen Roza Kuleşova adındaki saralı bir genç kadın. Roza, gözleri sıkıca bağlı olduğu halde, sadece parmak uçlarını satırlar üzerinde gezdirerek yazıları okuyor, renkleri ayırdedebiliyor, şekilleri seçebiliyormuş. Bu haber duyulunca Roza'yı - kendisiyle testler yapmak üzere- Moskova'ya çağırırlar, orada daha sıkı bir gözetim ve denetim altında böyle bir yeteneği olup olmadığı uzun uzun araştırılır. Yapılan testlerin olumlu sonuç verdiği görülünce, *Izvestiya* başta olmak üzere birçok gazete ve dergi bu sansasyonel haberi dünyaya duyurur. (Bu bir tür Rusların manevî hidrojen bombasıdır.)

Gardner 25 Aralık 1963 tarihli *TİME* dergisinde çıkan bir fotoğrafında Roza'nın bir gazeteyi parmak uçlarıyla nasıl okuduğunu görür görmez manzarayı çakmış. Bilmem, daha önce yazmış mıydım: Gardner bütün ömrü boyunca sihirbazlığa merak salmış "amatör" bir sihirbaz. Bu konuda pek çok kitap okumuş ve mürekkep yalamış, hattâ yeni bazı "numaralar" icat etmiş bir kişi. Bu nedenle bu işin girdisini çıktısını çok iyi biliyor[74]. Onun anlattığına göre, "gözü kapalı" görme numarası sihirbazlar tarafından çoktandır biliniyormuş. Hattâ ABD'de aynı numarayı o sıralar Kuda Bux adındaki Keşmirli sihirbaz gösterilerinde tekrarlıyormuş. Yapılışı da kısaca şöyle (belki içinizden aynı numarayı yapmak isteyenler çıkabilir diye anlatıyorum): Önce kişinin her iki gözü iri hamur to-

(73) Bu deyimi "cilt gözüyle görme" diye çevirmek mümkün.

(74) Bizde de Prof. Metin And'ın bu tür meraklan olduğunu ve Gardner gibi bazı sihirbazlık numaraları yapabildiğini duymuştum.

paklarıyla örtülüyor, sonra bütün yüzü alnından çenesinin ucuna kadar bir bezle sarılıyor. Bu durumda bir insanın değil okuması, herhangi bir ışık alması bile imkânsız olsa gerek, öyle değil mi? Hayır değil, insan bu durumda ışık da alabilirmiş, okuyabilirmiş de. İyi de nasıl?

Bunun değişik yolları varmış, ancak Gardner en çok başvurulan "hile"nin "burundan okuma" (nose peek) yöntemi olduğunu söylüyor. Meğer insanın gözleri ve yüzü ne kadar itinayla sarılırsa sarılsın, burnunun iki yanında (burnun çıkıntılı olmasından ötürü) küçük bir açıklık veya boşluk kalırmış ve insan bu boşluktan aşağı doğru bakarak 30 derece ila 40 derece arasında yeralan nesneleri görebilirmiş. (Denemesi bedava!) Sizin anlayacağınız, "gözsüz görme" sanıldığı gibi "gözü kapalı görme" anlamına gelmiyor. Sihirbazlar sargı altında gözünü açmanın daha başka yollarını da biliyorlarmış, ama hârikalara susamış, mucizelere düşkün insanoğlunun gözünü açmak o kadar kolay değil. Nitekim, yalnız sıradan insanlar arasında değil, Roza gibi sözde duyarlıları test eden bilim adamları arasında da hâlâ bu tür mucizelere inananlar olduğu anlaşılıyor. Bunlardan biyofizikçi Simirnof "parmakların ışığı gördüğünü" söylüyormuş. (Düşünün: Bunu söyleyen "biyofizikçi"!) Bir başka biyofizikçi, bayan Nyuberg, Roza'nın parmaklarının tıpkı insan gözü gibi, üç tür ana renge duyarlı olduğunu söylüyormuş. Hatta Roza ile Nöroloji Enstitüsü'nde yaptığı özel bir "araştırma" sonunda Roza'ya ayak parmaklarıyla siyahı beyazdan ayırdetmesini öğretebilmiş[75]. Roza'nın daha başka bir sürü marifeti var, ama hepsine değinmem imkânsız ve gereksiz, zira hepsinin "gözboyacılık" numarası olduğu - ilerde açıklayacağım gibi- şüphe götürmez.

Roza'nın TV programları daha da ustaca numaralar yapabilen yeni yeteneklerin ortaya çıkmasına neden oluyor. Bunlardan 9 yaşındaki bir kız çocuk, Lena Bliznova, "gözleri sımsıkı bağlı olduğu halde" parmaklarından 5-6 santimetre uzaktaki yazıları okumayı başardığı gibi, ayak parmaklarıyla, hattâ omuzlarıyla da yazıları okuyabiliyormuş. Yoksa inanmıyor musunuz? *Life* dergisinde Rusların bütün bu başarılarını özetleyen yazısında A. Rosenberg bunları "bilimde büyük bir çığır" diye övüyor, bir psikoloji profesörü olan Razran ise "yepyeni bir kuvvet veya radyasyonun meydana çıkarıldığını" ve "bu alanda bir araştırma patlaması beklendiğini" belirtiyormuş. "Gözsüz görme... bunun bir kör için ne demek olduğunu bir düşünün!" Böyle buyuruyormuş sayın profesör[76]!

(75) Bk: MG II, s.64-66
(76) MG II, s.66

İnsan bunları okuyunca ister istemez şu sorular geliyor aklına: Acaba kendilerini asıl ilgilendirmesi gereken bu konuda "göz uzmanları" ne düşünüyorlar? Sonra "gözsüz" görebildiklerini iddia edenler arasında bir tek "kör" çıkmamış olması biraz garip değil mi?

Birinci sorunun cevabını ilerde vermeye çalışacağım, ancak şu kadarını söyleyebilirim: Görme olayının nörofizyolojisini çok iyi bilen göz uzmanlarının bu tür şarlatanlıkları ciddîye alması düşünülemez. İkinci soruya cevap verebilmek için biraz "sağ duyu" sahibi olmak yeterli: Bilindiği gibi, görme yeteneğini kaybetmiş kişilerde dokunma ve işitme yetenekleri - normal insanlarınkine kıyasla- daha fazla gelişmektedir. Buna göre, parmak uçlarıyla görme gerçekten mümkün olsaydı, böyle bir yeteneği ilkin körlerin farketmesi gerekmez miydi? Oysa bugüne kadar ("gözsüz görme" hikâyeleri bütün dünyada duyulduktan sonra da) bu yeteneği sergileyen bir tek kör çıkmadı. Hâlâ zavallılar ancak Braille alfabesiyle yazılmış yazıları okuyabiliyorlar. Gördüğünüz gibi, asıl kör olanlar bu tür masallara inananlar, körler değil.

ABD'de de buna benzer bir gözsüz görme olayı görülmüş, ancak Patricia Stanley adındaki bu hanım Rus bayanlar kadar iddialı değil, zira kendisi parmak uçlarıyla sadece renkleri ayırdedebiliyormuş, bunu da altmış saatlik bir test sonunda Youtz adındaki parapsikolog saptamış[77]. Bu da yabana atılacak bir başarı değil, zira bildiğim kadarıyla insan derisinin altındaki sinir uçları sadece basınç, acı ve soğuk- sıcağa duyarlıdır. Ayrıca bu sinirler beyindeki "görme" merkezine bağlı olmadıkları için renkleri algılamaları mümkün değil. Besbelli ki burada da işin içine "hile" karışmış. Nitekim, Youtz bayan Stanley ile daha sıkı denetim altında yaptığı testlerden olumlu sonuç alamamış, ama bu onu ilk inancından gene de vazgeçirememiş[78]. Zaten bu sayın parapsikolog birazcık olsun beyin fizyolojisinden anlasaydı, bu tür testler yapmaya bile gerek görmez, zamanını da boşa harcamazdı. Bu tür insanların tutumu hep insana Nasreddin Hoca'nın göle yoğurt çalma hikâyesini hatırlatıyor: "Ya tutarsa?" Nörofizyolojiye göre gözsüz görme "imkânsız" olabilir, ama ya nörofizyoloji yanılıyorsa?

Gözsüz görmenin şampiyonu gene de Nina (veya Ninel) Kulagina adındaki kadın. Üstelik Nina'yı "keşfeden" ve inceleyenler hep profesör. Kimi nörolog, kimi parapsikolog. Bunlar da, "gözleri sımsıkı bağlı olduğu halde" Nina'nın birçok defa gözsüz görebildiğini

(77) A.E. s.68-69
(78) A.E. s.69-70

saptamışlar, ama hep sihirbazların hazır bulunmadığı testlerde. Prof. Vasilyef'in gördüklerine inanmakta güçlük çektiği anlaşılıyor, zira üstat "büyük bir bilimsel olay"la karşı karşıya olduklarını söylemiş. (İnsanların kendi körlüklerini yorumlayış şekline dikkatinizi çekerim!) Roza'dan farklı olarak Nina'da PK yeteneği olduğu da anlaşılıyor, zira bir masa üzerindeki (tuzluk gibi) cisimleri uzaktan hareket ettirebiliyor, ping pong toplarını havada yürütebiliyormuş[79]. Nina'nın numaralarını sadece filmde gören Amerikalı sihirbazlar işin sırrını hemen çözmüşler. Zaten çok geçmeden Sovyet psikologları da - sihirbazların kullandığı- bazı yöntemlerle Nina'yı hile yaparken yakalamışlar. Masa üstündeki cisimleri hareket ettirmek için gizli mıknatıslar, ping pong toplarını havada yüzdürmek için de görülmeyecek kadar ince naylon iplikler kullanıyormuş[80]. Ama gene de işin başında koskoca bilim adamlarını bütün bu marifetlerini salt bakışlarıyla, gözlerinden fışkıran "ruh gücü" ile başardığına inandırabilmiş ya, siz ona bakın!

Durun, daha bitmedi. Felicia Parise adındaki bir Amerikalı kadın da, Kulagina ile çekilmiş filmi seyrettikten sonra, mutfak tezgahı üzerindeki ufak tefek eşyayı hareket ettirebileceğini keşfetmiş. (Moda ne çabuk da yayılıyor!) İlginçtir, onu keşfeden de bir parapsikolog, adı da Ch. Honorton! Yalnız bu üstat Kulagina gibi Parise'nin de bir hile yapmış olabileceğini düşünerek, denemenin yapıldığı mutfak tezgâhının altını üstüne getirmiş, ama şüphe uyandıracak hiçbir şey bulamamış. Onun da bir sihirbaza danışmayı akıl edemediği anlaşılıyor, zira Randi bu olayın filmini görür görmez Parise'nin görünmez iplik kullandığını derhal tahmin etmiş ve tahmininin doğruluğunu aynı numarayı BBC'nin bir TV gösterisinde tekrarlayarak kanıtlamış[81].

"Gözsüz görme" iddialarının bir hayli eskilere gittiği anlaşılıyor. Nitekim, ilkin 1898'de N. Hovrin adındaki Rus psikiyatrı Sofya adlı bir Rus kadınının bu alandaki marifetlerini anlatan bir makale yayımlamış. ("Gözsüz görme"nin bir Rus buluşu olduğu görülüyor.) Ondan sonra Fransa'da da böyle marifetli kişiler peydah olmuş olmalı ki, Fransız romancısı Jules Romains I. Dünya Savaşı'ndan sonra bunlardan birçoğuyla testler yapmış ve deneylerini *"Vision Extra- rétinienne"* (Retina dışı görme) başlığını taşıyan bir

(79) Bk: MG II, s.103. Bu seanslardan birini bizim televizyon da bir belgeselde göstermişti. Ben bunu görür görmez Nina'nın bu numarayı nasıl yapmış olabileceğini hemen anladım. Herhalde dizinin üstünde bir mıknatıs vardı.

(80) Bk: A.E. s.244, 290

(81) Bk: MG II, s.103, ayrıca MG III, s.30

kitapta yayımlamış. J. Romains'in de "gözsüz görme" masalına, hattâ ilerde körlerin de "görmeyi öğrenebileceklerine" inandığı anlaşılıyor. ('Görmeyi öğrenmek' ne ilginç bir deyim! 'Keman çalmayı', 'yürümeyi' öğrenmek gibi birşey, sizin anlayacağınız!) Besbelli ki, onun da sihirbazlıktan hiç anladığı yok, bu nedenle basit bir "göz boyama" olayını "gözsüz görme" diye yorumlamış. Koca koca profesörler bile bu tür numaraları yutarlarsa, bir "romancı" yutmaz mı? (Ha, unutmadan, belki içinizde Kulagina'nın ne olduğunu merak edenler vardır: Efendim, kendisi hile yaparken yakalanmış olmasına rağmen, "gözsüz görme" numaralarına devam etmekte imiş ve hâlâ Rusya'nın en çok sözü edilen "duyarlı"sı imiş. Lütfen, dikkat buyurun: 'Duyarlı' deyimini kullandım, 'hilebaz' değil!)

Az kalsın unutuyordum: Bazı parapsikologlar yalnız insanların değil, hayvanların da paranormal güçleri olduğuna inanıyorlar, 'inanmak' da söz mü, bunu deneysel olarak kanıtladıkları iddiasındalar. "Bu kadarı da fazla!" demeyin, bu konuda yaptıkları denemeleri bir inceleyin de ondan sonra kararınızı verin.

Bunlardan galiba ilki Schmidt adındaki Geller hayranı. 1970'de parapsikoloji alanında "çığır açıcı" bir keşifte bulunduğunu bildirmiş. Dediğine göre, hamam böceklerinde de *PK* yeteneği bulunması ihtimali varmış. Bunu nasıl mı anlamış? Efendim, bu sevimsiz yaratıkların küçük bir elektrik şokundan hoşlandıklarını farkedince, bunlardan bir miktarını içinde böyle bir şok verme aygıtı bulunan bir kutuya koyuyor, aygıtı da bir randomizer'a bağlıyor. Fakat bakıyor ki, ramdomizer şok aygıtını rastlantıyla açıklanamayacak kadar sık açıp kapamış. Bunun açıklaması sizce ne olabilir? Hamam böcekleri randomizer'ı *PK* ile etkilemiş olmalılar, başka ne olabilir? Ancak Schmidt, bu hayvanlardan hoşlanmadığından olacak, bu denemelerin iddiasını kanıtlamış sayılamayacağı görüşünde, zira randomizer'ı - hamam böcekleri değil- kendi etkilemiş olabilirmiş[82]! Ee, alçakgönüllülük diye buna denir doğrusu!

Bizde "Akıl akıldan üstündür" diye bir "özlü söz" vardır, biliyorsunuz. Ben de izninizle, bunun tersini dile getiren bir özlü söz söyleyeceğim: "Aptallığın sınırı yoktur!" Nasıl, beğendiniz mi? Şimdi vereceğim örnek bence bu sözü doğruluyor.

Ünlü Prof. Rhine'ın kendi yerine seçip laboratuvarının başına geçirdiği Dr. Walter J. Levy adındaki genç ve yetenekli parapsikolog, Schmidt'ten de ileri giderek, canlı tavuk yumurtalarında da *PK* yeteneği bulunabileceğini düşünür ve bu hipotezini denemeye ka-

(82) Bk: MG II, s.143

rar verir. Bu amaçla içindeki ısıyı bir randomizer'ın ayarladığı bir kuluçka makinası yapar. Randomizer'ın görevi, gelişigüzel aralıklarla bir elektrikli ısıtıcıyı açıp kapayarak kuluçka makinası içinde belli bir ortalama sıcaklık sağlamak. Levy bu makinanın içine döllenmiş tavuk yumurtaları yerleştirir. Bunlardan bir kısmı randomizer'ı beklenenden fazla, bir kısmı beklenenden az çalıştırırlar. (Sizin anlayacağınız, *PK* yeteneği yüksek olanlar fazla çalıştırıyor, düşük olanlar az çalıştırıyor!) Bunun üzerine Levy her iki türden - eşit sayıda- yumurtayı birlikte makinaya yerleştirir ve bakar ki, randomizer şans ortalamasının gerektirdiği gibi çalışmış! Şimdi gelin de, bazı yumurtalarda *PK* gücü olduğuna inanmayın bakalım[83]! Az kalsın unutuyordum: Levy sonuçtan emin olmak için aynı deneyi bir de pişmiş yumurtalarla denemiş, gene bakmış ki, randomizer beklendiği gibi (yani ihtimaller hesabının gerektirdiği şekilde) çalışıyor. Bütün bunlar bilgisayarlarla saptandığı için deneycinin herhangi bir hatâ yapmış olması da sözkonusu değil. Bu deneylerden çıkarılması gereken sonuç çok açık: Bazı yumurta hücreleri biran önce "civcivleşme" arzusuyla randomizer'ı etkileyebiliyorlar, var mı bunun başka bir açıklaması?

Sakın, ukalâlık edip de, "Yahû, bir hücrenin, hattâ bir yetişkin hamam böceğinin bilinçsiz, hattâ cansız bir cismi ruh gücüyle etkilemesi mümkün mü? Hem bir hücre ilerde ne olacağını nasıl bilebilir? Bilinci olmayan bir hücrenin, hattâ böceğin nasıl bir arzusu olabilir?" türünden aptalca sorular sormaya kalkmayın, zira Levy'nin bu deneylerinin hikâyesi anlı şanlı "*Journal of Parapsychology*" dergisinde yayımlanmış bulunuyor. (vol.34, 1970) Yoksa siz kendinizi bu dergiyi yayımlayan profesörlerden daha mı "akıllı"sanıyorsunuz?

Levy yalnız yumurtalarla ve hamam böcekleriyle değil, farelerle de benzer araştırmalar yapmış ve bu bilinçli yaratıkların randomizer'ı etkilediğini saptamış. Ne var ki, bu genç araştırıcının meslek hayatı trajik bir biçimde sona eriyor. Aynı laboratuvarda çalışan üç meslektaşı Levy'nin "hile" yaptığından kuşkulanarak kendisini gizlice izliyorlar ve sonunda bir kayıt aygıtının kolunu çekerek isabet kaydetmesini sağladığını saptıyorlar. Foyasının meydana çıktığını görünce Levy görevinden istifa edip ortadan kayboluyor[84].

Bence asıl trajik olan, bu tür deneylerden medet uman Levy gibi parapsikologların, bu skandaldan sonra da araştırmalarını sürdürmeleri. Bunlardan Charles Panati "*Supersenses*"(1974) başlıklı kitabında Levy'yi uzun uzun övdükten başka, sahtekârlığı ortaya çı-

(83) A.E. s. 126, 143, 29
(84) Bk: MG II, s.126

karılmış bir başka "duyarlı"nın - daha önce tanıdığımız- Nina Kulagına'nın *PK* yeteneği sayesinde bir yumurtanın beyazını sarısından nasıl ayırdığını anlata anlata bitiremiyormuş[85]. İlerde paranormal yeteneklerin test yöntemleriyle niçin saptanamayacağını göstermeye çalışacağım, ancak bir izlenimimi şimdiden dile getirmek istiyorum: Paranormal yetenekler olmadığı bence kesin, bu tür yetenekleri ortaya çıkaracağız diye- birkaç örneğini sunduğum- olmayacak deneylere girişenlerin "anormal" kişiler olduğu da bence şüphe götürmez.

c) Paranormal olaylar ve bilim

Paranormal olayları incelemek amacıyla şimdiye kadar yapılmış olan başlıca bilimsel araştırmaları gözden geçirdik. "Parapsikoloji" adı altında yürütülen bu araştırmalardan bugüne kadar dişe gelir bir sonuç elde edilemediğini görmüş bulunuyoruz. Başta Rhine olmak üzere parapsikologların hepsi daha çok test yöntemiyle bu tür olayların varolup olmadığını araştırıyorlar ve sonunda bazı insanlarda paranormal yeteneklerin varlığını saptadıklarını iddia ediyorlar. Ancak bu tür testleri tekrarlayan "ortodoks" psikologlar bu iddiayı kabul etmiyorlar. Ben bu bölümde test yöntemiyle paranormal yeteneklerin hiçbir zaman saptanamayacağını kanıtlamaya çalışacağım. Bu bir. Bir ikinci nokta da şu: Bu konuya bazı fizikçilerin de el attığını gördük. Bunlardan (Taylor gibi) bazıları yalnız bu olayların varlığını saptamakla yetinmemişler, üstelik bunları - günümüz fiziğinin imkânları çerçevesinde- açıklamayı da denemişler. Ancak, hatırlayacağınız gibi, en cüretli denemeyi yapan Taylor sonunda bu işin yürümediğini anlamış.

Bütün bunlara rağmen, paranormal yeteneklerin varlığına olan inançlarını yitirmeyen, hattâ bu yeteneklerin bilimsel açıklamasının yapılabileceğini iddia eden başka parafizikçiler de var. Bunlardan belki de en iddialısı Jack Sarfatti adındaki fizikçi. Bir ara David Bohm'un ve ünlü Abdus Salam'ın yanında çalıştığı anlaşılan bu zat Uri Geller'in Londra'da fizikçiler önünde yapmış olduğu gösteriden en çok etkilenenlerden biri olsa gerek. Gerçi o da sonra Geller'in "paranormal" yetenekleri olduğundan şüpheye düşmüş[86], ama Taylor gibi büsbütün "iman"ını yitirmemiş, hattâ Tay-

(85) Bk: A.E. s.290

(86) Bk: s.94-97. Onu şüpheye düşüren olay sihirbaz James Randi'nin Geller'in numaralarından bazılarını - kendi gözleri önünde- aynen tekrarlayabilmiş olması. Geller'in eski bir "gözboyacı" olduğu da bilindiğine göre...

lor'ın tersine, paranormal olayların Quantum mekaniği çerçevesi içinde açıklanabileceğini kanıtlamaya çalışmış.

Burada ortaya attığı teorinin ayrıntılarına girmeyeceğim, zira Quantum mekaniği konusunda sağlam bir ön bilgisi olmayanların bunları anlaması mümkün değil. Ancak size bu konuda kabaca bir fikir vermek için şu kadarını söyleyebilirim: Sarfatti'nin D. Bohm'un etkisinde kaldığı ve onun bazı fikirlerine dayandığı kesin. Bohm ise Einstein, Planck, de Broglie gibi, Quantum mekaniğinin temel ilkelerinden biri olan "belirlenemezlik" (uncertainty) ilkesini yadsıyan ve böylece atom altı dünyada da nedensellik yasalarının, dolayısıyla determinizmin geçerli olması gerektiğini savunan bir teori geliştirmiş. Ortodoks fizikçilerden pek azının iltifat ettiği bu teoriye dayanarak Sarfatti paranormal olaylarda gözlenen (ve Einstein'ın midesini bulandıran) zaman ve uzaklıktan bağımsızlık sorununu da çözdüğü kanısında. Bu teoriye göre, evrendeki her parçacık öteki parçacıklarla bağlantılıdır, dolayısıyla belli bir yerde meydana gelen bir olay anında evrenin her yanında etkisini gösterir. Teknik bir dil kullanarak söylemek gerekirse, evrenin herhangi bir noktasından başka herhangi bir noktasına enerji transferi (aradaki uzaklık ne olursa olsun) anında gerçekleşir[87].

Buna göre, evrende "ışık üstü" (superluminal) hızların varlığını kabul etmemiz gerekiyor ki, bu özel Relativite Teorisi'nin ve bu teoriyi kabul etmiş olan modern fiziğin en temel ilkelerinden birini (ışık hızının değişmezliği ilkesini) yadsıma anlamına geliyor. Sizin anlayacağınız, Sarfatti kaş yapayım derken göz çıkarmış oluyor. Bu tür görüşlerin ortodoks fizikçilerin antipatisini, hattâ bazen hışmını üzerlerine çekebileceğini kolaylıkla tahmin edebilirsiniz. Aslında ortodoks fizikçiler "parafizikçiler"in ürettiği bu tür teorileri genellikle eleştirmeye bile değer bulmazlar, bu nedenle üzerlerinde durmazlar, zira onların yapacakları çok daha "ciddî" işler vardır. Ancak, gel zaman git zaman, ünlü fizikçi John Wheeler, "Paranormal araştırmalara devlet bütçesinden para ayrılmalı mı?" sorusu üzerine Amerikan Bilimi Geliştirme Derneği'nde (AAAS) çıkan bir tartışma vesilesiyle parafizikçilere veryansın eden bir konuşma yapıyor. Böylece aralarındaki soğuk savaş sıcak savaşa dönüşüyor.

(87) İngilizce'de 'block-universe' (blok evren) diye adlandırılan bu görüş Alman felsefi idealizminden kaynaklanıyor olsa gerek. Quantum mekaniği ise bunun tam zıddı olan bir dünya görüşü getirmiş bulunuyor, zira bu teoriye göre, yalnız madde değil, enerji de parçalı bir yapıda. Kaldı ki, ışık hızının sınırlı (300.000 klm/s) ve değişmez (constant) olduğu fikri modern fiziğin değişmez (neredeyse "dokunulmaz") bir ilkesi. Buna göre, hiçbir enerji, dolayısıyla enformasyon transferi (alışverişi) ışıktan daha hızlı gerçekleşemez.

Wheeler'e göre, "sahte bilim", hattâ "patolojik bilim" diye nitelendirdiği bu tür araştırmalara para ayırmak "savurganlık"tan başka birşey değildir.

Gardner'a göre, "Wheeler fizik konusunda dünyanın en bilgili adamı"(88). Kendisi Quantum mekaniğinin birçok paradokslarla dolu, neredeyse "gerçek üstü" dünyası üzerinde uzun boylu kafa yormuş, hattâ oldukça spekülatif teoriler geliştirmiş. Wheeler'i en çok kızdıran da, paranormal olayları çekim ve elektromanyetizm gibi fiziksel kuvvetlerle açıklayamayan (Sarfatti gibi) parafizikçilerin son çareyi Quantum mekaniğine sığınmakta aramaları, bu arada kendi adını da işe karıştırmış olmaları. Bunlar arasında daha önce andığım Puthoff ile Targ'dan başka Evan Harris Walker, Costa de Beauregard, Richard Maltuk ve Nobel Ödülü sahibi İngiliz fizikçisi Brian Josephson'ın da adları geçiyor.

İnsan bu adları duyunca ister istemez, "Yoksa bu paranormal denilen olayların gerisinde gerçekten de birşeyler mi var?" diye sormaktan kendini alamıyor. Wheeler'e göre, bu olayların gerisinde parafizikçilerin QM'nin bazı ilkelerini yanlış yorumlamalarından başka birşey yok. Bu ilkelerden en fazla tanınanı Heisenberg'in bulduğu "belirlenemezlik" ilkesi. Bu ilkeyi en kaba çizgileriyle şöyle dile getirmek mümkün: "Bir atom altı parçacığın aynı anda hem bulunduğu yeri (position), hem momentumunu kesinlikle belirleyemeyiz, zira böyle bir parçacığı gözleyebilmemiz için ona bir ışın göndermemiz gerekir. Parçacığın konumunu tam belirleyebilmemiz için ona elden geldiğince dalga boyu kısa bir ışın göndermeliyiz, ancak ışığın dalga boyu ne kadar kısa (veya frekansı ne kadar yüksek) olursa, kinetik enerjisi de o derece büyük olacağından (Compton etkisi nedeniyle) çarptığı parçacığın momentumunun artmasına (değişmesine) yol açacaktır. Öte yandan ışının dalga boyu ne kadar büyük olursa, kinetik enerjisi o derece az olacağından, parçacığın momentumunu iyice belirlemek mümkün olacak, ancak o zaman da tam yerini belirlemek imkânsızlaşacaktır."

"Bütün bunların paranormal olaylarla ilgisi ne?" diye sorduğunuzu görür gibiyim. Açıklayayım: Yukarda anlattıklarımdan da anlaşılacağı gibi, atom altı dünyada gözlemlerimizle bir deyime bu dünyayı "etkiliyoruz", ancak buradaki "etkileme" deyimini yanlış anlamamak gerek. Bunun anlamı sadece şu: Doğrudan doğruya algıladığımız büyük cisimlerin (makrokosmos) dünyasında gözlemlerimizle bir cismin gerek konumunu, gerekse momentumunu ke-

(88) Bk: MG II, s.18

sinlikle belirleyebildiğimiz halde, mikro dünyada - açıkladığım nedenlerden ötürü- bunu yapamıyoruz, hepsi bu! Oysa bu durumu yanlış yorumlayan bir parafizikçi, örneğin bir kaşığın da atom-altı parçacıklardan oluşan bir quantum sistemi olduğu gerekçesiyle, bu parçacıklar gözlemlerimizden etkilendiğine göre, kaşığı gözlemleyen bir süper duyarlının onu etkileyebileceğini (*PK*), nasıl olduğunu anlayamadığımız bir yoldan onu değiştirip bükebileceğini iddia edebilir.

İşte Wheeler sözünü ettiğim konuşmasında Quantum mekaniğinde ölçmelerin bir bilgisayara da yaptırılabileceğini, dolayısıyla bu ölçmelerde insan bilincinin önemli bir rolü olmadığını anlattıktan sonra, "kimse enformasyonun ışıktan daha hızlı iletilebileceğini kanıtlamak için Einstein- Podolsky-Rosen denemesinden[89] faydalanmaya veya bilinçler arasında bir "quantum bağlaşması" olduğunu varsaymaya kalkmasın. Bunların ikisi de temelsiz iddialar, ikisi de "mistisizm", ikisi de boş lâf!" diyerek bitirmiş sözlerini[90]. Wheeler'in sonradan AAAS tarafından yayımlanan bu konferansının metnine eklediği iki ayrı yazı, Gardner'in demesine bakılırsa, "parapsikoloji dünyasını son yarım yüzyılda saygın herhangi bir bilim adamının söylediklerinden çok daha fazla sarsmış"[91].

"*Sözde bilim adamlarını bilim atölyesinden dışarı atın*" başlığını taşıyan birinci ekte Wheeler parapsikolojinin adı geçen dernekte neden yer alamayacağını şu gerekçelerle açıklıyor[92]:

1. Kaşık çatal bükme, telepati, Bermuda Üçgeni, değnekle su bulma (Dowsing) üzerinde durmadan yazılıp çiziliyor veya bazılarının ağzında 'quantifield etheries', 'bioactochronics' gibi sözler dolaşıyor diye bütün bunların arkasında bir gerçek olduğuna inanmamız mı gerekiyor? "Ateş olmayan yerden duman çıkmaz"mış! Bir yerde ne kadar çok duman varsa, orada sadece duman var demektir.

2. 'Bilim' adına lâyık her bilim yüzlerce sağlam sonuç elde etmiştir, oysa parapsikolojide tek bir sağlam sonuç bulamazsınız.

(89) Burada Einstein'ın Podolsky ve Rosen adlı iki meslektaşıyla birlikte 1935'de yazdığı bir yazıda, Quantum mekaniğinin mikro dünyada geçerli olduğunu iddia ettiği indeterminizmden kurtulmak amacıyla ortaya attığı bir "düşünme deneyi" sözkonusu. Einstein'ın bu girişimi fizikçilerin ezici çoğunluğu tarafından hayretle karşılanmış ve D. Bohm'un Einstein'ın bu görüşünü kurtarma çabaları da iltifat görmemiştir. O gün bugün modern fizikte hemen herkesin paylaştığı görüş mikro dünyada indeterminizmin, dolayısıyla istatistiksel yasaların geçerli olduğu!

(90) Bk: MGII, s.189

(91) Bk: MG II s.189

(92) A.E. s.190-92

3. Houdini parapsişik olayları aldanma (self-delusion) veya bile bile aldatılma (yani "hile") ile açıklıyordu. Nitekim onun ve daha başkalarının medyumlarla yaptıkları testler bunların birer sahtekâr olduğunu ortaya çıkarmıştır.

4. ESP veya UFO olaylarının araştırılmasında karşılaşılan en temel güçlük ('cinler yoktur' türünden) tümel olumsuz önermelerin kanıtlanamamasından kaynaklanmaktadır[93]. Elde yeterli veri olmaması, aynı denemenin tekrarlanamaması, yanlış bilgi verme, özlemsel düşünüş, gözlemcilerin aldanması, dedikodu, yalan ve dolan gibi faktörler nedeniyle açıklanamamış olaylar her zaman olacaktır. Ancak bu tür açıklanamamış olaylar herhangi bir hipotez için kanıt oluşturamazlar.

5. Paranormal olduğu iddia edilen herhangi bir olayın kendi kendini aldatma (self-delusion) veya aldatmaca olduğunu veya tümüyle fizik ve biyoloji yasalarıyla açıklanabilecek bir olayın yanlış yorumlanmasından kaynaklandığını kanıtladığınız an "patolojik bilim" karşınıza benzer iki üç olay daha çıkarır.

6. İnsanların çoğu aldanmış veya aldatılmış olduklarını açığa vurmaktan utandıkları veya "Hırsız var!" diye bağırıp başkalarını uyarmaktan çekindikleri için şarlatanlar adam aldatma işine pervasızca devam edebilmektedirler.

Wheeler'in bu sert eleştirilerine dört adı geçen bilim adamının verdikleri karşılıkta yer alan iddiaları şöyle özetleyebilirim:

1. Wheeler'in parapsikolojiyi "patolojik bilim", "iddialı sözde bilim" gibi aşağılayıcı sözcüklerle nitelendirmesi bilim adamına yakışmaz. Onlara göre parapsikoloji henüz emekleme evresinde, yolunu arayan bir bilim, ama gene de "bilim", zira kullandığı yöntemler bilimsel. Nasıl öteki bilimler de başlangıçta "sağlam sonuçlar"a sahip değil idiyseler, embriyo halindeki bir bilimden de bunu beklememek gerekir. Bilimde "niyet" başta gelir, sonuçlar değil. Parapsikolojiye kendilerini adamış insanlar da bu el değmemiş alanda özveriyle yeni doğrular aradıklarına göre, onları kınamak yerine yüreklendirmek daha doğru olmaz mı?

2. Kaldı ki, bu alanda bilim adamlarının "sıkı denetim ve gözetimi altında" yapılan birçok deneme "ruh" gücü diye birşeyin varolduğu, hiç değilse "varolabileceği" izlenimini uyandırmaktadır. Nitekim, Dr. Crussard ile Dr. Bouvaist'in Fransız medyumu Girard ile yaptıkları denemeler bu kişinin, fiziksel araçlar kullanmadan,

(93) Aynı şekilde tümel olumsuz önermelerin çelişiği olan ('bazı medyumlar dürüsttür') türünden tikel olumlu önermeleri de yanlışlamak mümkün değildir.

madenî çubukların fiziksel niteliklerini değiştirebildiğini, değişik laboratuvarlarda yapılan dört ayrı denemede kanıtlamıştır. Aynı şekilde fizik profesörü John Hasted İngiliz çocuklarıyla yaptığı denemelerde, bunların uzaktan maddî cisimleri eğip bükebildiklerini - çok sıkı denetim altında- saptamıştır. Gene Dr. Schmidt bazı seçilmiş deneklerin radyoaktif çözülme temeline dayalı rastlantısal sayı üreten bir jenarötörün - irade gücüyle- bu niteliğini yitirmesini sağlayabildiklerini görmüştür. (Böyle bir olayın şans -rastlantı- sonucu meydana gelme ihtimali ise on milyonda birmiş.) Yazarlar bir de Targ ile Puthoff'un bildiğimiz deneylerini örnek gösteriyor ve "Bu denemeleri tekrarlayabilecek sihirbaz varsa, ortaya çıksın!" diyorlar.

3. Bütün bu örnekler bile "parapsikoloji"nin "sözde" veya "patolojik" bir bilim olmadığını kanıtlamaya yetmez mi? Ne var ki, bu tür olayların varolduğunu kabul etsek bile, onları bugünkü fiziksel dünya anlayışımız içinde bir yere yerleştiremiyoruz. Parapsikolojiye yapılan akıl dışı saldırıların ana nedenlerinden biri belki de bu. Oysa bu durumda asıl yapılması gereken şey fiziğin, ama özellikle Quantum mekaniğinin bugünkü çerçevesini genişletip bu olayları akla uygun ve tutarlı bir biçimde bu yeni çerçeve içinde bir yere oturtmaktır. Bunun için de fiziğe değişik bir biçimde yaklaşmak, onda bilince çok daha önemli bir yer vermek gerekir. Wheeler'in yaptığı gibi "bilinci" dışlamak doğru değildir.

4. Bazı yeni teoriler ilk bakışta fantastik (yani sağduyumuza ve şimdiki anlayışımıza aykırı) görünebilir, ama öyledir diye bu tür teorileri küçümsemek, hele onları "akıl dışı" diye damgalamak doğru değildir, zira ona bakarsanız Relativite ve Quantum teorileri de ilkin aynı izlenimi uyandırmışlardı. Galilei de Kepler'in teorisiyle alay etmişti, ama sonunda asıl kendisi gülünç duruma düştü. Wheeler de, yukarda anılan denemelerin geçersiz olduğunu kanıtlayamadığı sürece, bir zamanlar gökten taş yağamayacağını iddia eden Lavoisier gibi gülünç duruma düşebilir, dolayısıyla parapsikolojiyi "ceffel kalem" sahte bilim diye karalaması doğru değildir(94).

Görüldüğü gibi, bu saygın fizikçiler parafiziğin ilerde bilimde "köklü" bir değişikliğe yol açabileceğine inanmışlar. Herhalde bugün de bilimin tarihte birçok örneği bilinen bir "dönemeç"te bulunduğu kanısındalar. Bütün şarlatanlar kendilerine yöneltilen eleştirileri eski düşünüş alışkanlıklarına bağlılık (yani "dogmacılık") şeklinde yorumladıkları gibi, paranormal olaylara inananlar da orto-

(94) Bk: MG II, s.195-97

doks bilim adamlarının karşısına benzer argümanlarla çıkıyorlar. Bir zamanlar Aristarkhos'un "güneş merkezci" görüşü Aristoteles kozmolojisine ters düştüğü, aynı şekilde Copernicus'unki Ptolemaios'cu kozmolojiyi yadsıdığı için reddedilmemiş miydi? Newton fiziğini - kısmen olsun- değiştiren Einstein'ın Genel Relativite Teorisi aynı nedenle ilkin garip karşılanmamış mıydı? Hele Darwin'in Evrim Teorisi'nin karşılaştığı neredeyse evrensel karşı koymaya ne demeli? Thomas Kuhn gibi aklı başında bir bilim tarihçisi bu yüzden bilimin bu tür devrimlerle ilerlediğini iddia etmiyor mu[95]?

İster sanatta, ister dinde, ister ahlâk veya politikada olsun, her yeniliğin ilkin tepkiyle karşılandığı herkesçe bilinen bir gerçek. Bilim alanında da yerleşmiş, neredeyse "sağduyusal" bir nitelik kazanmış temel fikirlere çok ters düşen yeni teorilerin yadırganması, hattâ (Aristarkhos örneğinde olduğu gibi) yüzyıllar boyunca kabul edilmemesi insan yaradılışının ilginç bir özelliği olsa gerek. Ancak, gördüğüm kadarıyla, yukarda sözünü ettiğim fizikçiler-arası anlaşmazlık çok daha derin bir görüş ayrılığından kaynaklanıyor. Açıkçası burada epistemolojik, dolayısıyla felsefî, hattâ deyim yerindeyse *ideolojik* bir anlaşmazlık sözkonusu. Bilimde herhangi bir iddianın doğru olup olmadığı son analizde duyu verilerine dayanılarak saptanır. Bilim ise sadece beş duyuyu tanır, bunun dışında - ne ad verilirse verilsin- başka bir bilgi kaynağı kabul etmez. Sezgi, vahiy, *ESP* (yani "duyu dışı algılama") yeteneği gibi sözde bilgi kaynaklarına bilimde yer yoktur. Nitekim, ne kadar "devrimci" olurlarsa olsunlar, ilk başta reddedilen bütün yeni teoriler de sonuçlarının duyularımızla "gözlenebilir" olduğunun saptanması sonucunda kabul edilmişlerdir. Oysa "paranormalciler" bu beş duyumuz dışında - o da bazı insanların- özel bir algılama yeteneği olduğunu iddia ediyorlar, asıl patırtı buradan doğuyor. Gerek Copernicus'un, gerek Darwin'in, gerekse Einstein'ın zamanlarında devrim yaratan teorileri hep bildiğimiz "ortodoks" yöntemlerle belgelenmişlerdir, belgelemenin son durağı da, bilindiği gibi, beş duyumuzdan kaynaklanan gözlemlerdir. Buna göre, "paranormal" denilen türden olaylar varsa bile, bunların varlığını sonunda gözlemlere dayatmak gerekecektir. Hem de istisnasız herkesin yapabileceği gözlemlere! Oysa, bazılarının aksi yoldaki iddialarına rağmen, bu durum şim-

(95) *"Bilimsel Devrimlerin Yapısı"* adlı eserin yazarı Th. Kuhn'un ardından, bilimsel buluşların hiç de sanıldığı gibi akıl ve mantığın ürünü olmadığını, hattâ bilimsel teorileri kabul etmenin rasyonel yöntemlerle bir ilişiği bulunmadığını iddia eden Paul Feyerabend gibi "anarşist" bilim felsefecileri de türemiştir. Bk: "Against Method". (Kitap Türkçe'ye de çevrilmiş bulunuyor.)

diye kadar gerçekleşmiş değil. Üstelik biraz sonra göstermeye çalışacağım gibi, böyle bir durumun ilerde gerçekleşeceği de yok.

Öte yandan bu tür yeteneklerin *varolmadığını* gösteren pek çok kanıt var elde. Nitekim, Wheeler de bunların bir kısmına değinmiş. Ama, gelin görün ki, adı geçen parafizikçiler inançlarından pek dönneceğe benzemiyorlar. Gördüğüm kadarıyla, burada kafa yapıları (veya "düşünme zevkleri") farklı iki bilim adamı tipiyle karşı karşıyayız: Biri, bilimin bugüne kadar kabul ettiği epistemolojik ilkelerden hiçbir şekilde ödün vermeye yanaşmayan (W. James'in deyimiyle, "tough-minded" yani "sert kafalı") bilim adamı tipi. Öbürü, yerleşmiş epistemolojik ilkelere körü körüne bağlı kalmadan, ama gene de alışılmış denetleme yöntemlerini uygulamaya özen göstererek "yeni gerçekler" bulunabileceğine inanan (gene James'in deyimiyle, "soft-minded", yani "yumuşak kafalı") bilim adamı tipi. Her ideolojik uyuşmazlıkta olduğu gibi, burada da "düşünsel mizaç" ayrılığı iş başında görünüyor. "Zevkler tartışılmaz" diye bir söz vardır. Ancak bu daha çok estetik zevkler için söylenmiş bir söz olsa gerek. Oysa görüldüğü gibi, insanlar arasında "entellektüel zevk" ayrılıkları da olabiliyor. Ne var ki, bu ayrılıkların olduğu yerde "bilim" yapmak mümkün değil, zira bilim ancak ve ancak ortak ontolojik, metodolojik ve epistemolojik ilkeler üzerine kurulabilir.

Allahtan, bilim adamları arasında bu konuda kendiliğinden sessizce bir concensus oluşuyor, yoksa bazı bilim felsefecilerinin bu konularda sergiledikleri katı tutum bilim adamları üzerinde fazla etkili olsaydı, bilimsel ilerleme en azından yavaşlayabilirdi. Bunun bilim tarihindeki en tipik örnekleri Auguste Comte'la Ernst Mach'ın epistemolojik ve ontolojik ilkeler konusunda gösterdikleri katılıktır. Bilim felsefesinde "pozitivizm"in kurucusu sayılan Comte - tipik bir empirist olarak- "gözlenemeyen hiçbir şey bilimsel araştırma konusu olamaz" epistemolojik ilkesinden hareketle, yıldızların kimyasal yapısını hiçbir zaman bilemeyeceğimizi iddia ediyordu. Bilimde teorinin (dolayısıyla yaratıcı aklın) rolünü çok küçümsediği anlaşılan Comte'un bu görüşünü candan paylaşan bir fizikçinin bu konuya pek iltifat etmeyeceği meydanda. Nitekim, fizikçiler Comte'un bu epistemolojik ilkesini ciddîye alsalardı, astrofizik zor gelişirdi. Bir başka örnek de Ernst Mach. Gerek "buluş", gerek "belgeleme" bağlamında gözleme aşırı derecede önem veren bu fizikçi-filozof da "gözlenemeyen nesneleri varsayamayız" ontolojik ilkesinden hareketle, atomların varolmadığı sonucuna varmıştı, zira ona göre atomlar ilkece "gözlenemez" (salt teorik, yani dü-

şünce ürünü) varlıklardır. Ernst Mach'ın bu görüşü fazla ciddîye alınsaydı, belki "atom fiziği" de gelişemezdi. Bu tür katı kurallara pek kulak asmayan bilim adamları sayesinde bugün yıldızların kimyasal yapılarını en ince ayrıntılarına kadar bildiğimiz gibi, Mach'ın salt hayal ürünü konstrüksiyonlar gibi gördüğü atomların yapısını iyice tanıyor, hattâ onları artık - tünelleyici tarama mikroskobuyla- gözleyebiliyoruz.

Yalnız bilim filozofları arasındaki bu tür anlaşmazlıklar gene de yukardan beri tartışageldiğimiz anlaşmazlıktan çok farklı. Burada daha çok bilimde gözleme mi, yoksa teoriye mi daha çok ağırlık verilmesi gerektiği tartışma konusu. Aslında bu da sonuçta bir entellektüel zevk sorunu, ama bütün bilim adamları herhangi bir teorinin sonunda duyu verilerine, yani gözlemlere dayanarak belgelenmesi gerektiği konusunda hemfikirler. Şimdi üzerinde durduğumuz tartışma ise "duyu dışı" algılama denen bir yeteneğin ve "ruhsal etkileme" denen bir kuvvetin varolup olmadığı sorusundan kaynaklanıyor. Böyle bir anlaşmazlığı gidermek mümkün mü?

Şimdi, hatırlayacağınız gibi, gerek parapsikologlar, gerekse parafizikçiler bu tür yeteneklerin varolduğunu gösteren olaylara doğrudan doğruya tanık olduklarını (yani kendi gözleriyle gördüklerini) iddia ediyorlar. Wheeler gibi fizikçilerle Gardner gibi eleştiricilerin ve Randi gibi profesyonel sihirbazların iddialarına göre, bu kişiler gözboyacıların oyununa geldiklerinin farkında olmadıkları için bu olayları gözleriyle gördüklerini "sanıyorlar". Bu durumda bir tarafın öbür tarafı bir şekilde ikna etmesi gerekecek, ama nasıl?

Ben bu tartışmada "şüpheciler"den yana olduğumu dolaylı dolaysız her vesileyle belirtmiş bulunuyorum. "Şüphecilik" de her şeyden önce bir "kafa yapısı" sorunu elbet. Bu anlamda bazı insanlar "doğuştan" şüpheci, bazıları ise "kolay inanır" tipler oluyor. Ancak "kolay inanan" tipten farklı olarak, "şüpheci" kişi şüpheciliğinin gerekçelerini çok iyi bilmek, dolayısıyla istendiğinde şüphelerinin hesabını vermekle yükümlü. Üstelik bu gerekçelerin "akla yakın" olması, yani herkesin kabul edebileceği gözlemsel verilere ve mantıksal ilkelere dayanması şart. İnsan çok değişik duygusal nedenlerle de herhangi bir şeye inanabilir, ancak salt duygusal nedenlerle "şüpheci" olunamaz. (Bu tür nedenlere dayanan şüpheye "vehim" veya "kuruntu" diyoruz. Kuruntu patolojik bir ruh halidir, yani aslı faslı olmayan "hayal ürünü" verilere dayanır.) Bu nedenle ben de paranormal olaylar konusunda neden şüpheci olduğumu, dolayısıyla bu alanda yapılan bilimsel araştırmaların "olumlu" so-

nuçlarına neden "güvenilemeyeceğini" açıklamak zorundayım. Bunları şöyle sıralayabileceğimi düşünüyorum:

1. Önce üzerinde fazlaca durulmayan, bu nedenle ilk bakışta "önemsiz" gelebilecek bir iki olguya dokunmak istiyorum. Bunlardan biri "paranormal" yeteneklerin *çok az sayıda insanda* ortaya çıkması. Bu sizin de garibinize gitmiyor mu? İnsanlardan çok az bir bölümünün "üstün yetenekli" olduğunu biliyoruz. Örneğin Mozart, Bach, Beethoven müzik alanında, Newton ve Einstein fizik alanında, Phydias ve Praxiteles heykel alanında, Messner dağcılık alanında üstün yetenekleriyle tanınan kişiler. Her alanda bunlara benzer insanlar var şüphesiz. Ancak, dikkat ederseniz, bu yetenekler her insanda az çok varolan yetenekler. İnsan doğuştan kör veya sağır olabilir, zamanla bazı duyuları ve düşünme yetenekleri zayıflayabilir, hattâ bazan tümüyle dumura uğrayabilir, ama normal olarak *her* insan bu duyu ve yeteneklere sahiptir. Oysa, örneğin "uzaktan görme" duyusunun veya fiziksel nesneleri uzaktan etkileme yeteneğinin sadece pek az insanda ortaya çıktığını görüyoruz. Bunu nasıl açıklayacağız? Herhalde bu tür "paranormal" yeteneklerin insanların çoğunda zamanla "dumura uğramış" olduğunu düşünemeyiz, öyle değil mi? Evrim Teorisi'ne göre ancak işe yaramayan organlar dumura uğruyor, oysa bu tür yeteneklerin yaşam savaşında ne kadar yararlı olacakları meydanda. Nitekim, insanlar baştanberi bu tür yeteneklerle donanmış olsalardı, beş duyumuzun yükü azalır, bilgi elde etme işi büyük ölçüde kolaylaşır, dolayısıyla bilim ve teknoloji büyük bir hızla gelişirdi. Her halükârda böyle bir yeteneğin zamanla dumura uğramış olması düşünülemez. Öyleyse, her normal yeteneğin insanlara - aşağı yukarı- "eşit" biçimde dağıtılmış olduğu bir dünyada nasıl oluyor da bazı yetenekler sadece birkaç kişiye veriliyor? Üstelik bu yeteneklerin varolduğunu çoğu zaman ancak bu kişilerin kendilerinden öğreniyorsunuz. Tanrı'nın sözcüleri olduklarını iddia eden peygamberler gibi, bunların da "kerametleri kendilerinden menkul."

2. Kuşku uyandıran bir başka olgu da bu gibilerin "paranormal" yeteneklerini özel seanslarda (spiritizmacılar) veya gösterilerde sergilemeleri. Bu da sizin garibinize gitmiyor mu? Tanıdığımız bütün "üstün yetenekli" kişiler bu yeteneklerini her zaman ve her yerde kanıtlayacak durumdadırlar. Bir keman virtüyozu bu yeteneğini sadece konser salonunda mı sergiler? Elbet, hayır! O kemanı ne zaman eline alsa, çalış kalitesi hiçbir zaman belli bir düzeyin altına düşmez, öyle değil mi? Siz Mozart'ın en olgun çağında ancak yeteneksiz bir kompozitörden beklenecek kalitede eserler bestelediğini

duydunuz mu? 100 metreyi 10 saniyede koşan bir atletin bu mesafeyi bazan 20 saniyede koştuğu duyulmuş şey mi? Elbet her alanda "çaptan düşme" diye bir olay var, ama gene de "paranormal" yetenekleri olduğu iddia edilen kişilerde görüldüğü türden yetenek kaybı olaylarına rastlanmıyor. Bu ne tür bir yetenektir ki, bazan azalıyor, bazan çoğalıyor, bazan da tümüyle yok oluyor?

3. Kuşku uyandıran bir başka nokta da, paranormal yetenekleriyle böbürlenen kişilerin denemeleri ve gösterileri esnasında "şüpheciler"in, hele profesyonel sihirbazların hazır bulunmalarını istememeleri. Neden acaba? Kendilerine sorarsanız, "bu kişilerin varlığı, konsantre olmalarını, bu da yeteneklerini sergilemelerini engelliyormuş!" Peki, nasıl oluyor da virtüyoz bir kemancı, bir aktör veya bir şantör salondaki "eleştirmenlerin" varlığından rahatsız olsa bile, bundan olumsuz yönde etkilenmiyor? Bu örnekleri istediğiniz kadar çoğaltabilirsiniz. Besbelli ki, bu gibiler foyalarının meydana çıkmasından korkuyorlar. Seyredenlerin "inanan" kişiler olmasının başarılarını artırdığını itiraf etmeleri de bunu göstermiyor mu?

4. Dikkat çeken bir nokta da, paranormal yeteneklerin sadece belli ülkelerde ve belli zamanlarda ortaya çıkması, ama hemen ardından taklitlerinin her yerde boy göstermesi. Bunda da bir gariplik sezmiyor musunuz? Dahası var: Zamanla aynı yöntemin büsbütün başka alanlarda da uygulanmaya başlamasına ne buyurulur? Örneğin ilkin biri çıkıyor, bir çubukla maden cevherlerinin yerini bulabildiğini iddia ediyor, sonra bir başkası bunu su bulmada kullanıyor, bir üçüncüsü aynı şeyi kayıp eşyalar aramada uyguluyor, derken sonunda aynı yöntem hastalıkları teşhis için kullanılmaya başlıyor. Şimdi maden arama ile hastalık teşhisi arasında siz herhangi bir ortak yön görebiliyor musunuz? Öte yandan, profesyonel sihirbazların durmadan yeni "numaralar" icat etmek zorunda olduklarını biliyoruz. Sakın burada da aynı şey sözkonusu olmasın?

5. Bir başka ilginç nokta da, bazı kişilerin paranormal yeteneklerinin "başkaları" tarafından keşfedilmesi. Rhine'ın "yıldız" deneklerinden Pearce ile Lilian'ı hatırlayın: Rhine olmasaydı, bunlar kendilerinde apayrı bir yetenek olduğunun farkına bile varmayacaklardı, öyle değil mi? Bu da sizin garibinize gitmiyor mu? Kaldı ki, bu kişilerin testler dışındaki yaşamlarında öteki insanlardan herhangi bir farkları olmadığı anlaşılıyor. Özel yetenekleri ancak denemelerde mi ortaya çıkıyor yoksa? Veya bu tür yetenekler hepimizde var da, uykuda oldukları için farkına mı varamıyoruz? Hatırlayacağınız gibi, Targ ile Puthoff bu görüşteler, hattâ ESP yeteneğinin - başka herhangi bir yetenek gibi- eğitimle geliştirilebileceği kanı-

sındalar. Eğer buna kendileri inansalardı, para kazanmak için "Delphi Ortakları" diye bir şirket kuracak yerde borsalarda, hattâ kumarhanelerde oynayarak milyoner olma yolunu tutmaları gerekmez miydi?

6. Bazı kavim ve milletlerin paranormal olay ve yeteneklerin varlığından hiç haberdar olmaması da başka bir ilginç olay. "Boş inançlar"ın salgın bir hastalık gibi her tarafa yayıldığını, bu nedenle birçok boş inancın insanlığın neredeyse ortak malı olduğunu biliyoruz. Ancak "paranormal" denilen olaylara daha çok, hattâ en çok bilim ve teknoloji alanında en ileri gitmiş toplumlarda rastlıyoruz. Bu durum da size garip, hattâ "paradoksal" görünmüyor mu? Margaret Mead'den öğrendiğimize göre, onun incelediği ilkel kavimlerin bizim paranormal dediğimiz olaylardan hiç haberleri yokmuş[96]. Bence buna hiç şaşmamalı, zira bilim ve teknolojinin gelişmemiş olduğu ülkelerde şarlatanların üremesine imkân yok. Daha önce de belirtmeye çalıştığım gibi, şarlatan bilime özenen, onu taklit ederek bilgiçlik taslayan kişidir. Aynı şey teknoloji için de geçerli. Bu nedenle şarlatanlığı bir tür "bilim ve teknoloji asalaklığı" sayabiliriz. Dolayısıyla bir ülkede bilim ve teknoloji ne kadar ilerlemişse, taklitleri de o derece artacaktır. Bilim ve teknolojide gerçekleştirilen bazı hayranlık uyandıran buluşlar hayal gücü kuvvetli, ama zekâca yetersiz insanların ayranını kabartmakta ve onlara kısa yoldan benzer buluşlarda bulunabilecekleri umudunu telkin etmektedir. Henüz uçakların ve uzay araçlarının gelişmemiş olduğu bir çağda "uzaylılar"dan sözeden şarlatanların çıkabileceğini düşünebiliyor musunuz? Hele "uzaktan görme", ve "telepati" gibi kavramların doğabilmesi için fizik biliminin bir hayli ilerlemiş olması şart. "Elektromanyetik dalga" kavramının teknik bilim dilinden günlük dile sıçramadığı, hattâ telsiz ve radyo gibi aygıtların icat edilip günlük hayatta kullanılmadığı bir toplumda yukardaki kavramların düşünülebileceğini sanmıyorum. Bu nedenle yalnız ilkel toplumların değil, bilim dünyasına yeni yeni açılmakta olan milletlerin de paranormal olaylardan haberdar olmamasına, hele bu alanda yetenekli olduklarını iddia eden insanlar yetiştirmemesine hiç şaşmamalı. "Sözde" bilimi "gerçek" bilim, sahte teknolojiyi gerçek teknoloji ilham eder. Eğer Türkiye şimdiye kadar anmaya değer bir şarlatan yetiştirmemişse,

(96) Bk: MG III, s.21: Mead bir konferansında "Bali'de ve Yeni Gine'nin Manus kabilesinde yaptığı araştırmalarda telepati, uzaktan görme, önceden bilme veya PK olarak yorumlanabilecek herhangi bir olaya rastlamadığını" belirtiyor ve "inançsızlığın hakim olduğu modern toplumlarda gerçek "duyarlılar"a rastlamanın daha kolay olduğunu" söylüyor.

bunu yaratıcı bilim adamları ile mucitler yetiştirememiş olmasına borçludur. "Bilimsel düş" romanlarının yazılabilmesi için bile ortada belli bir bilimsel bilgi birikimi olması gerekir, öyle değil mi? Şarlatanlar da "bilimsel düş"lerini gerçek sanan kişiler değil mi zaten?

7. Bir başka ilginç olay şarlatanlık alanında da "moda"ya rastlanması. Eski tür şarlatanlıklar zamanla ilginç olmaktan çıkıyor, yerlerine yenileri geliyor. Örneğin, bugün spiritizma artık pek revaçta değil, PK'nın da modası yavaş yavaş geçiyor gibi. Buna karşılık falcılığın yeni türleri icat edildiği gibi, şimdiye kadar duyulmadık yeni şarlatanlık türleri piyasada arzı endam ediyor. "Psişik cerrahlık", "Psişik astronomi" bunlara örnek gösterilebilir. Bunlardan bazılarının Çin, Brezilya ve Filipinler gibi ülkelerde ortaya çıkması ve o ülkelerle sınırlı kalması da ayrıca dikkate değer. İnsanları "ruh gücü" ile ameliyat ve tedavi etmek mümkünse, neden bu tür yetenekli kişiler Türkiye'de de çıkmıyor dersiniz? "Belki bizde de birgün kendilerinde bu tür yetenekler keşfeden kişiler çıkacaktır, kimbilir?" diye düşünüyorsanız, size kalıbımı basarım ki, bu kişiler yeteneklerinden ötürü değil, bu işin inceliğini başkalarından öğrendikleri için bu işe soyunacaklardır. Sizin anlayacağınız, her şeyde olduğu gibi, şarlatanlıkta da "öğrenme" diye bir olay olduğu şüphe götürmez. Bu da sizde işe "gözboyacılık" karıştığı kuşkusunu uyandırmıyor mu?

8. Böylece en önemli, en can alıcı noktaya geldiğimi sanıyorum. Paranormal yeteneklerin "sözde" veya "sahte" yetenekler olduğu kuşkusunu en çok güçlendiren faktör, profesyonel sihirbazların "duyarlı" kişilerin paranormal yetenekleri sayesinde başardıklarını iddia ettikleri her şeyi aynen (bazan çok daha iyi) yapabilmeleri. Bilindiği gibi, sihirbazlık veya halk dilindeki adıyla "gözboyacılık" gerçekte olmayan bir olayı oluyor gibi gösterme sanatıdır. Hem de çok ince ve oldukça güç bir sanat. Hem zekâ, dikkat istiyor, hem el çabukluğu. Gözboyacıları "aldatma sanatının büyük ustaları" sayabiliriz. Nitekim bunlar trükleriyle yalnız gözlerimizi boyamıyorlar, üstelik aklımıza da durgunluk veriyorlar! Yalnız bunların da hiçbir zaman beceremeyecekleri şeyler var: Kitabımın baş taraflarında değindiğim gibi, hiç keman çalmamış bir gözboyacının eline kemanı alıp Pagannini'nin eserlerini çalması mümkün değil, zira kemanın içine bir teyp bile yerleştirse, yay çekişlerindeki ve parmak oynatışlarındaki acemiliklerle yakayı ele verir. Ama öte yandan, hiç bıçak kullanmadan, hattâ hastanın vücudunda herhangi bir yarık veya delik açmadan seyredenlerde onu "ameliyat" ettikleri izlenimini

uyandırabilecek kadar "mahir" cerrahlar var! Size bu durum hemen sahnede, binlerce seyircinin şaşkın bakışları altında bir kadını testere ile ortasından ikiye bölen, hattâ daha "akıl almaz" numaralar yapan gözboyacılarını hatırlatmıyor mu?

9. Dahası var: Paranormal yeteneklerini sergileyenlerin aslında birer sihirbaz, yani gözboyacı olduğu kuşkusunu büsbütün kuvvetlendiren bir faktör de, bu gibilerin çoğunlukla eski gözboyacılar olması. Arada bir "hile" yaparken yakalanmış olmaları da caba. Siz şimdi gelin de bunlarda "paranormal" güçler olduğuna inanın bakalım! Bütün ömrünü dolandırıcılıkla geçirmiş olduğunu bildiğiniz biri gelip size artık hayatını dürüstçe kazanmak istediğini söyleyerek birlikte bir iş kurmak teklifinde bulunsa, onun dediklerine kanıp teklifini kabul eder misiniz? Etmezsiniz elbet. Ama insanların birçoğu, bazı bilim adamları da buna dahil, eski sihirbazların yeni numaralarını paranormal yetenek belirtisi olarak görmeye hazırlar, buna ne buyrulur?

10. Ön bilgisi olmayan, mucizelere düşkünlüğü ve bilgiye ilgisizliği ile tanınan sıradan adamın bu konudaki sorumsuz tutumunu anlamak pek zor olmasa gerek. Ancak Geller gibi eski bir sihirbazın numaralarını ciddîye alıp onun üzerinde bilimsel araştırmalar yapan, üstelik bu araştırmaların "olumlu" sonuç verdiğini iddia eden bilim adamlarına ne demeli? Daha önce de belirtmeye çalıştığım gibi, bir gözboyacının karşısında bilim adamları da sıradan adam kadar çaresizdir. Nitekim, Randi gibi profesyonel sihirbazlar bilim adamlarını durmadan uyarmışlar, onlara denemelerinde bir sihirbaz bulundurmayı salık vermişlerdir, zira "duyarlılar"ın numaralarını ancak sihirbazlar anlayabilir. Oysa bu sihirbazlar paranormalcilerin bütün numalaralarını kendilerinin de aynen tekraralayabileceklerini hatırlattıkları halde bazı bilim adamlarını ikna edememişlerdir. Neden dersiniz?

Kanımca burada en azından şu iki faktör işe karışıyor: Bir, bu bilim adamları kendilerini olduklarından fazla akıllı ve uyanık sanıyorlar. İki, belki de kendi uzmanlık alanlarında çığır açıcı yeni bir buluş yapamayacaklarını anladıkları için, sonuçları bakımından bilimde devrimsel değişikliklere gebe olduğuna inandıkları bir alanda "öncülük" edebileceklerini umuyorlar. Ancak ana neden gene de bunların yaradılış bakımından bu tür olaylara inanmaya teşne olmaları olsa gerek.

İnsan zekâsının iki değişik belirtisi olduğuna daha önce de değinmiş olduğumu sanıyorum: Bunlardan biri "yaratıcılık", yani yeni doğrular bulma yeteneği, ikincisi ise "eleştiricilik", yani yanlışlardan

korunma yeteneği. Bazı bilim adamlarında bu yeteneklerden birinin, bazılarında ötekinin ağır bastığı, kimisinde de her iki yeteneğin denge halinde olduğu anlaşılıyor. Örneğin bilimde "devrimsel" diyebileceğimiz yeni buluşlar yapmış olan Newton'da birinci yeteneğin ikinciyi iyice bastırdığını, bu büyük bilginin Tevrat'taki birçok masalı bir çocuk saflığıyla ciddîye almış olmasından anlayabiliriz. Paranormal olayların varolduğuna iyice inanmış olan Crooks ve Oliver Lodge gibi bilim adamlarında da "eleştirme" yeteneğinin kıt olduğu anlaşılıyor. Eleştiricilik "şüpheci" bir yaradılışı gerektiriyor. Buna karşılık, Einstein gibi birçok bilim adamında her iki yetenek de aynı ağırlıkta. "Ortodoks" bilim adamlarının hepsini bu kategoriye sokabiliriz. Targ ile Puthoff'un eskiden beri sihirbazlığa meraklı olduğu biliniyor. Geller gibi eski bir sihirbaz üzerinde denemeler yapmaları da pek şüpheci bir kafa yapısında olmadıklarını gösteriyor. Ama, kendilerine sorarsanız, onların bu davranışları sadece "açık fikirli" olduklarını gösterir; buna karşılık ortodoks bilim adamlarının şüpheciliği dogmatik bir katılığın belirtisidir.

d) Paranormal araştırmaların genel bir değerlendirilmesi

Buraya kadar söylediklerim sağduyu sahibi kimselerin paranormal olay ve yeteneklere niçin *inanmamaları* gerektiğini açıklamaya yönelikti. Şimdi daha önemli bir soruya cevap arayacağım: Parapsikologlarla parafizikçilerin yaptıkları testler bunlardan beklenen amacı gerçekleştirmeye yeterli mi?

Hatırlayacağınız gibi, test yöntemini ilk uygulayan Rhine'ın amacı bazı insanlarda "paranormal" güç veya yeteneklerin varolup olmadığını, varsa bunun derecesini saptamaktı. Rhine'ın burada o zamana kadar psikologların uygulamakta oldukları testlerden esinlendiği apaçık. Ancak bu testlerle Rhine'ınkiler arasında çok önemli bir ayrım olduğuna dikkatinizi çekmek isterim: Psikologların amacı *her insanda* belli bir ölçüde varolduğu bilinen karakter veya zihin niteliklerinin *derecesini* ölçmekti. Bilgi ve zekâ testleri gibi. Rhine'ın testleri ise normal olarak insanlarda rastlanmayan, insanların kendilerinin de farkında olmadıkları, bu nedenle de varlıkları şüphe konusu olan yeteneklerin gerçekte varolup olmadığını meydana çıkarmak. Bunlara bir tür "keşif" testi de diyebilirsiniz. Burada, adı üstünde, "duyu dışı algılama" (*ESP*) veya "ruhun fiziksel etkileme gücü" (*PK*) adı verilen *gizli* yetenekler sözkonusu. Sayıları çok az da olsa, bazı kişiler bu tür yetenekleri olduğunu sergiledik-

leri bazı "akıl almaz" eylemlerle kanıtlamaya çalışıyorlar. İşte Rhine - eğer varsa- bu "gizli" yeteneklerin de bazı testlerle gün ışığına çıkarılabilmesi gerektiğini düşünmüş.

Şimdi sorum şu: Böyle birşey ilkece mümkün mü?

İzin verirseniz, sorumu biraz daha aydınlatabileceği düşüncesiyle "fiziksel" kuvvetlerin nasıl saptandığı konusuna kısaca değinmek istiyorum. (Petrol veya maden cevheri gibi maddî cisimlerin, verem veya kanser gibi bir hastalığın bulunup bulunmadığının nasıl araştırıldığını hepiniz biliyor olmalısınız.) Bilindiği gibi, insanın doğada ilk tanıdığı ve en çok rastladığı kuvvet her türlü harekete yolaçtığı düşünülen mekanik kuvvettir. Ondan sonra insanoğlu elektrik ve manyetizma olaylarına yolaçan çekme ve itme kuvvetlerinin farkına varmıştır. Her iki kuvvetin de varlığı (tıpkı mekanik kuvvette olduğu gibi) herkes tarafından doğrudan doğruya gözlenebiliyordu. Aynı şey sonradan "çekim" (gravitation) adı verilen kuvvet için de kısmen geçerli, zira suyun daima yukarlardan aşağılara doğru aktığı, serbest (desteksiz) bırakılan cisimlerin yerin merkezine doğru düştüğü de doğrudan gözleniyordu, ama insanlar burada da bir "kuvvet"in işbaşında olduğunun bilincinde değildiler. Sonradan Newton yalnız yerin merkezi ile yer üstündeki cisimler arasında değil, bütün maddî cisimler arasında her doğrultuda karşılıklı bir çekme (bir deyime "çekişme") olduğunu teorik olarak düşündü ve bir süre sonra Cavendish ünlü (burma terazisi) deneyiyle bu teorinin doğruluğunu kanıtladı. Bu anlamda çekim kuvvetinin herkesçe gözlenebilir bir kuvvet olduğunu söyleyebiliriz. Aynı şekilde, varlıkları ilkin teorik olarak (yani elde mevcut bazı olgusal- empirik- bilgilerden mantıksal çıkarım yoluyla) saptanan öteki iki kuvvetin, (ancak atom-altı dünyada kendilerini gösteren *zayıf kuvvetle güçlü kuvvetin*) varlığı da denemelerle pekiştirildi. Ancak hangi "fiziksel" kuvvet sözkonusu olursa olsun, herkes, her istediği zaman bunların varlığını deneysel olarak saptayabilir, bunun için istatistiksel araştırmalara gerek yoktur. Bu olgu bile gizli *ruhsal* kuvvetlerin varlığı konusunda "kuşku" uyandırıyor ister istemez. "Ortodoks" bilim adamlarını en çok işkillendiren de bu zaten: Varlığı doğrudan doğruya gözlenemediği gibi teorik olarak da türetilemeyen bir kuvvet olsa olsa bir "kuruntu" ürünü olabilir!

Bu açıklamadan sonra, "Rhine'ın (ve öteki bilim adamlarının) uyguladığı test yöntemiyle ruhsal kuvvetlerin veya yeteneklerin varlığı saptanabilir mi?" sorusuna dönebiliriz.

Rhine'ın testleri ne tam yetenek testlerine benziyor, ne de bilgi testlerine. Yetenek testlerine benzemiyor, zira psikolojik araştırma-

larda kullanılan yetenek testleri *herkeste az çok varolduğu bilinen yetenekleri ölçme* amacına yönelik. (Zekâ testleri gibi.) Bilgi testlerine de pek benzemiyor, zira (Üniversite Giriş sınavlarında kullanılan türden) bilgi testleri öğrencilerin belli konularda belli bir bilgi birikimi olduğu varsayımına dayanıyor ve bu bilgiyi ölçmeyi amaçlıyor. Rhine'ın testleri ise "duyu dışı algılama" denen bir yeteneğin *varlığını keşfetmeye* yönelik testler. Örneğin bir zekâ testi düzenleyebilmek için önce zekâ belirtisi olarak kabul edilen belli sayıda niteliklerin saptanması gerekir. Bu hiç de kolay bir iş değildir, ancak yetkili uzmanlar arasında belli bir uzlaşmaya varıldıktan sonra - hiç değilse bir süre için- hazırlanan testler uygulamaya konur. Oysa bir *ESP* testinde elimizdeki tek veri bazı insanların duyularını hiç kullanmadan bazı şeyleri algıladıkları iddiasıdır[97].

Bu ayrımları belirttikten sonra asıl soruma dönebilirim: Daha önce de değindiğim gibi, Rhine testlerini şu varsayım üzerine kuruyor: Eğer bir insan herhangi bir hileye başvurmadan ve duyularıyla aklını işe karıştırmadan bazı şeyleri ihtimaller hesabının izin vermediği ölçüde bilebiliyorsa, o insanda *ESP* yeteneği var demektir. Pearce'ün başarısı bunun en aşırı örneği, ona göre. Şimdi bu varsayımın geçersiz veya temelsiz olduğunu göstermeye çalışacağım.

Biryol psikolojik araştırmalarda kullanılan bütün testlerde aranan temel nitelik bu testlerin geçerli olmasıdır. Geçerliliğin en önemli ögelerinden biri de testin ölçmeyi amaçladığı niteliği daima tutarlı olarak ölçebilmesidir. Örneğin kendisine zekâ testi uygulanan bir deneğin testin her uygulanışında üç aşağı beş yukarı aynı başarıyı göstermesi beklenir. Aynı şey bilgi testleri için de geçerli. Kaldı ki, deneğin testteki başarılarının test dışı yaşamındaki davranışlarıyla da tutarlı olması beklenir. Örneğin, zekâ testlerinde üstün başarı göstermiş bir insan günlük hayatındaki davranışlarıyla da bunu belgeleyemiyorsa, o testin geçerliliğinden şüphe etmek gerekir. Aynı şekilde, okul hayatı boyunca hep düşük notlar almış bir öğrenci üniversiteye giriş sınavlarında çok yüksek bir puvan tutturmuşsa, ya kopye çekmiştir, ya da test soruları çok kötü seçilmiş demektir.

Şimdi gelin bu ölçütleri Rhine'ın testlerine uygulayalım, baka-

(97) Mantıksal çıkarımlar yapmadan akılla bir doğruyu (örneğin matematiksel bir teoremi) bulma yeteneğine genellikle "sezgi" adı veriliyor. Bu anlamda sezgiyi duyu dışı algılamanın (ESP) akıldaki karşılığı gibi görmek mümkün. Ancak, sezginin aklın çok hızlı mantıksal çıkarımlar yapma yeteneği olduğu bence şüphe götürmez. Nitekim, akıllarından son derece hızlı aritmetik işlemler yapanlar olduğunu biliyoruz.

lım bu testler de geçerli mi? Hatırlayacağınız gibi, Rhine'ın deneklerinin büyük bir çoğunluğu *ESP* testinde - ihtimaller hesabına göre- başarılı olamıyorlar. Ancak bunlar arasından Pearce - ihtimal dışı olmasına rağmen- 25 kartı da doğru tahmin ediyor. İlkin aynı başarıyı gösteren Lilian ise ikinci denemede 24 kartı yanlış tahmin ediyor. Bundan çıkarılabilecek iki sonuç var: Ya Pearce de Lilian da "başarılı" denemelerinde "hile" yapmışlardır, ya da Rhine'ın testinde - tutarlı sonuç vermediği için- bir bozukluk var demektir. Bence birinci ihtimal daha kuvvetli, ancak bu tür testlerle *ESP* yeteneğinin meydana çıkarılamayacağını (dolayısıyla da ölçülemeyeceğini) daha başka yoldan da kanıtlamak mümkün. Şöyle ki, burada varolup olmadığı araştırılan şey bir "algılama" yeteneği, öyle değil mi? Böyle bir yeteneğin varlığı nasıl olur da "istatistiksel" araştırmalarla saptanabilir? Burada bu tür araştırmaların ne zaman ve ne maksatla yapıldığı konusuna girmeye gerek görmüyorum. Ancak normal duyusal yeteneklerimizin (görme ve duyma gibi) ölçülmesi sözkonusu olduğunda istatistiksel yöntemlere başvurulmadığını biliyoruz. Eğer bir insan doğuştan kör veya sağır değilse, bu yeteneklerini belli bir düzeyde kullanır. Gerçi "duyu aldanması" diye de birşey var, ama bu son derece nâdir bir olaydır, üstelik nereden kaynaklandığını da açıklayabiliyoruz. Normal olarak duyularımız bizi aldatmazlar, dolayısıyla algılama yeteneklerimizin (ihtiyarlama ve hastalanma durumları dışında) azalması, çoğalması, bazan görünüp bazan kaybolması sözkonusu değildir. Buna göre, eğer "duyu dışı algılama" diye bir yetenek varsa bazı insanlarda, bu yeteneğin de devamlı olması ve aynı insanda belli bir düzeyin altına düşmemesi gerekmez mi? Böyle bir yetenek nasıl istatistiksel yöntemlerle saptanabilir?

Bilindiği gibi, bu yöntemler doğrudan araştırmalarla sonuç almanın pratikte imkânsız olduğu alanlarda kullanılır. İster duyularla, ister duyu dışı olsun, "algılama", adı üstünde, doğrudan doğruya bilgi edinmemizi sağlar. Yağmur yağdığını, elimi soktuğum suyun sıcak mı, soğuk mu olduğunu bu şekilde bilirim. (Buna felsefede 'tanıyarak bilme' (knowledge by acquaintance) deniyor.) Bir insanda örneğin "uzaktan görme" yeteneği varsa, normal görmede olduğu gibi, hemen hiç yanılmaması gerekmez mi? Oysa hatırlayacaksınız, bu testlerin uygulandığı denekler hiçbir zaman "Biz şunu görüyoruz, isterseniz gidin bakın!" demiyorlar, sadece bir "tahmin"de bulunuyorlar. Bazı tahminleri - körün taşı gibi- tutuyor, bazıları tutmuyor. Ee, hani "algılama" yetenekleri test ediliyordu? *Doğrudan bilgi* sağlaması gereken algılamanın "tahmin"lerle nasıl bir

ilişiği olabilir? Siz bir insanın önünde bir zarı havaya atıp "Bil bakalım, hangi yüzü yukarı gelecek?" diye soracaksınız, sonra aynı deneyi yüzlerce, binlerce defa tekrarlayacaksınız, en sonunda aldığınız cevaplar istatistiksel ortalamayı önemli ölçüde aşmışsa, bundan o kişide "paranormal" *algılama* yeteneği olduğu sonucunu çıkaracaksınız, olacak şey mi bu? Üstelik bu kişi kendinde böyle bir yetenek olduğunun bile farkında olmadığı halde?

Rhine'ın yaptığı testlerin sonuçlarını değerlendirmedeki "tutarsızlığı" da bu testlerin geçersiz olduğunu göstermiyor mu zaten? Pearce - 25 kartı doğru tahmin etti diye- üstün "paranormal" yetenekli sayılıyor, Lilian ikinci denemesinde iyice çuvallayınca kendisine "negatif" paranormal yetenek atfediliyor! Bu şekilde Rhine yalnız bazı insanlarda duyu dışı algılama yeteneği olduğunu kanıtlamakla kalmıyor, üstelik bu yeteneğin bir negatifi olduğunu da keşfetmiş oluyor.

Rhine hakkında söylediklerimiz, *mutatis mutandis* Targ, Puthoff ve diğerleri için de geçerli. Hepsinin ortak yanılgısı istatistiksel yöntemleri kesinlikle uygulanmaması gereken bir alana uygulamaya kalkmaları. Bu ikisinin sadece Uri Geller ile yaptıkları zar testi paranormal yeteneklerin var olup olmadığının saptanmasında geçerli olabilirdi, o da ancak Geller ile bu test birçok defa tekrarlanıp aynı sonuç elde edilebilseydi, ayrıca teste hile karıştırılmadığından emin olabilmek için testler yapılırken daima bir profesyonel sihirbaz hazır bulundurulsaydı!.. Ancak bu durumda bile kafamızda bir soru işareti kalabilir. Bu tür testler kaç defa başarılı olarak tekrarlanmalı ki, hür türlü şüphe ortadan kalksın? Bunu saptamaya pratikte imkân yok, zira insanların düşünsel mizaçları çok farklı. Ancak Geller'in zar testindeki başarısı türünden olaylar son derece nâdir. Kaldı ki, daha önce sıraladığım dokuz gerekçe de bu tür paranormal olaylara *inanmamamız* gerektiğini gösteriyor.

Sonuç olarak şunu söyleyebilirim: Kanımca Ray Hyman gibi eleştirmenlerin paranormal testlerin yürütülüşünde ve alınan sonuçların değerlendirilmesinde bulup çıkardıkları eksiklik, dikkatsizlik veya yanlışlar bu araştırmaların geçersiz olduğu izlenimini güçlendiriyor olsalar bile, bunlar *testlerin dayandığı varsayımın* çürüklüğüne pek değinmiyorlar[98]. Oysa bence asıl önemli olan bu. Bu nedenle Gardner'ın bu testlerin yeterince sıkı kontrol edilmediği

(98) *Ray Hyman*'ın kılı kırk yaran ve hepsini de geçerli bulduğum eleştirileri için Bk: "The Muddled 'Mind Race'", SCP, p. 91-109. Aynı konuyla ilgili bir başka eleştiri için, Bk: *David F. Marks*: "Remote Viewing Revisited", SCP, p. 110-21

yolundaki eleştirisi de o kadar önemli değil[99]. Aynı nedenden ötürü "şüpheci" veya ortodoks psikologların bu deneyleri tekrarlamış olmalarını da boşa harcanmış bir emek olarak görüyorum, zira böyle davranmakla parapsikologların temel varsayımını kabul etmiş oluyorlar.

Sonuç: İşe neresinden bakarsanız bakın, bu tür testlerle paranormal yetenekler olup olmadığını saptamak mümkün değil. Bu da gösteriyor ki, paranormal yetenekleri olduğunu iddia edenler birer "hilebaz", bu yeteneklerin bilimsel testlerle saptanabileceğini sananlar fazla saf kişiler, bunu başardıklarını iddia edenler ise düpedüz "şarlatan"dır.

e) Paranormal olayların bilimsel açıklaması yapılabilir mi?

Bir an için paranormal yeteneklerin varlığının saptandığını varsayalım. O zaman da bunların nasıl birşey olduklarını, yani nereden kaynaklandıklarını ve nasıl etki yaptıklarını açıklayabilmemiz gerekir, öyle değil mi?

Bu soruya paranormalcilerin cevabı hazır: Elektrik ve manyetizma olayları da -gözlemsel olarak- yüzyıllardır biliniyordu, ama açıklamaları ancak bu yüzyılda yapılabildi, hattâ bugün bile tam açıklanamamış bazı şeyler var bu alanda. Dahası var: Çekim yasasını bulmuş olan Newton'un kendisi bu kuvveti açıklayamadığını itiraf etmemiş miydi? Einstein'ın bu konudaki açıklaması (Genel Relativite Teorisi) da henüz herkes tarafından kabul edilmiş değil. Aynı şekilde, paranormal yetenekleri bugün açıklayacak durumda olmayışımız, onların ilerde de açıklanamayacakları anlamına gelmez.

İlk bakışta bu cevap çok akla yakın görünüyor. Yalnız burada iki önemli ayrımı gözden kaçırmamak gerek. Bir, elektromanyetizm ve çekim kuvveti ile paranormal yetenekler arasında bir benzerlik kurmak yanlış. İki, gerek fiziğin, gerekse nörobiyolojinin bugün varmış oldukları aşamada hâlâ bir takım "gizli" kuvvetler aramaya kalkmak anlamsız.

Daha önce de belirttiğim gibi, adı geçen fiziksel kuvvetlerin

(99) Bk: MG II. s.144. Gardner'ın "ruhsal güçler var mı?" sorusunu tıpkı "çekim dalgaları var mı?" sorusu kadar "bilimsel" bir soru saymasını da onaylamak mümkün değil. (MG IV. s.57), zira ilerde göstermeye çalışacağım gibi, bu güçleri açıklamaya çalışacak olan bir teorinin empirik olarak denetlenmesi imkânsız!

varlığı doğrudan doğruya gözlenebiliyordu, dolayısıyla varolduklarını kanıtlamak için teorik bir açıklamaya gerek yoktu, oysa paranormal yeteneklerin varlığını doğrudan gözlemek mümkün değil, yoksa bu konuda bir takım testler yapılmazdı. Gerçi bu yeteneklere sahip olduklarını "iddia edenler" yok değil, ancak bu iddiaların ciddîye alınabilmesi için, bu yeteneklerin gerçekten de varolduğunu kanıtlayan bir açıklamanın yapılması şart, yoksa bu tür iddialar havada kalmaya mahkûmdur. (Eskiden beri fakir olduğu bilinen bir insanın birdenbire mültimilyarder olması durumunda bu parayı nereden bulduğunu kanıtlamak zorunda kalması gibi.) Nitekim, Taylor gibi fizikçiler bu zorunluluğu duymuş olmalılar ki, bugünkü fizik çerçevesi içinde bazı açıklama denemelerine girişmişler, ama bunda başarılı olamamışlar. Wheeler'in eleştirisine cevap veren dört fizikçi de *bugünün fiziğiyle paranormal olayların açıklanamayacağını* itiraf ediyorlar[100], ancak onlara göre, bugünkü bilimin teorik yapısında temelli bazı değişiklikler yapmak suretiyle bunu başarmak mümkündür, hattâ bunun başarılması şarttır. Ben bunun paranormal yeteneklerin varlığına kesinkes inanmaktan kaynaklanan bir "hüsnü kuruntu" olduğunu kanıtlamaya çalışacağım.

Ancak bu işe girişmeden önce, paranormal olaylara niçin bugünkü bilim çerçevesi içinde bir yer olmadığını, yani bugün bilinen kuvvetlerle bunların açıklanamayacağını göstermek istiyorum. Amacım, bu tür iddialarla karşılaştığınızda, bunlara inanmadan önce kendinize ne tür sorular sormanız gerektiği konusunda sizleri bir parça "aydınlatmak". Bu soruları sorabilmeniz için vaktiyle okulda edindiğiniz bazı bilgileri bulabileceğiniz (ansiklopedi gibi) kaynaklara başvurmanız gerekecek. Ancak, burada asıl önemli olan, daima ilkin "şüpheci" bir tavır alabilmek, ondan sonrası kolay.

Şimdi isterseniz örnek olarak ilkin "uzaktan görme"yi ele alalım. Bildiğiniz gibi, "normal" görme maddî cisimlerden yansıyan bazı ışınların (elektromanyetik dalgaların veya fotonların) gözümüzün retina tabakasındaki sinir uçlarını uyarması ve bu uyarıların optik sinir yoluyla beynin arka kısmındaki görme merkezine iletilip orada işlenmesi sonunda ortaya çıkan bir algılama olayı. Bu olayın bütün fiziksel ve nörofizyolojik aşamaları - neredeyse en ince ayrıntılarına kadar- biliniyor. Eğer bu bilgilere siz de sahip değilseniz, "uzaktan görme"nin de bilimsel bir açıklaması olabileceğini düşünebilirsiniz. Örneğin aklınıza bu yeteneğe sahip kişilerin -

(100) Bk: MG II, s.196

normal insanlardan farklı olarak- çok uzaktaki cisimlerden yansıyan ışınları da algılayabildikleri ihtimali gelebilir. Yalnız, burada hemen şunları hatırlamanız gerekir: "Normal" anlamda bir cismi görebilmemiz için o cismin görüş alanımız içinde olması, fazla uzakta olmaması ve gözümüzle o cisim arasında ışınları geçirmeyen herhangi bir engel bulunmaması şarttır. Oysa "uzaktan görme" de- varsayım gereği- bu şartlardan hiçbiri mevcut değil. Bu durumda "uzaktan görme" olayının bir deneğin beyninin bir telsiz veya radyo alıcısı gibi çalışabileceği ihtimali akla gelebilir. Ancak, biraz düşünürseniz, bunun da imkânsız olduğunu anlarsınız. Zira bildiğiniz gibi, bu tür alıcılar ancak frekansı bilinen vericilerin gönderdiği elektromanyetik dalgaları kaparlar, oysa "uzaktan görme"de deneycilerin nerede bulundukları önceden bilinmediğine göre, deneğin beynindeki alıcıyı hangi dalga boyùna göre ayarlayacağını bilmesi de imkânsız. Kaldı ki maddî engellerle uzaklık burada da söz konusu. Görüldüğü gibi, uzaktan görmeyi bugünkü fizikle açıklamak imkânsız. Nitekim, hatırlayacaksınız, Einstein paranormal kuvvetlerin sadece uzaklıktan etkilenmemesini bile onların varlığından "şüphe" edilmesi için "yeterli" bir neden saymıştı. Kısasdan hisse: Eğer birisi "uzaktan" görebildiğini iddia ediyorsa, ilk yapacağınız şey bunun günümüz biliminin ışığı altında mümkün olup olmadığını araştırmak olmalı, elbet boş inançlara kapılmaktan kaçınmak istiyorsanız!

İsterseniz biraz da "gözsüz görme" üzerinde duralım. Aslında bunu "uzaktan görme"nin bir alt türü (veya özel hali) saymak mümkün, ancak burada "dokunma" duyusu işe karıştığı için parmak uçlarındaki (veya derinin başka yerlerindeki) sinirlerin retinadaki optik sinirlerin görevini devraldığı, böylece beyindeki görme merkeziyle bir bağlantı kurulduğu sanılabilir. Ancak, bu da bilgi noksanlığından kaynaklanan bir düşünce olsa gerek, zira insan derisinin herhangi bir noktasında optik (yani görülebilir ışınlara duyarlı) sinirler yok, sadece soğukluk ve sıcaklığa, basınca ve bir de ağrıya duyarlı sinirler var. Bu nedenle günümüz biliminin ışığı altında "gözsüz görme" imkânsız.

Ancak, ilginçtir, "kör görme" (blind- sight) imkânsız değil. "Gözsüz görme"nin niçin imkânsız olduğunu daha iyi anlamanızı sağlar düşüncesiyle bu olaydan da kısaca söz etmek istiyorum. Olay şu: Görme korteksinin VI. bölgesindeki lezyonlardan ötürü görme yeteneğini kaybetmiş olan körler karşılarındaki şeylerin neler olduğunu tahmin etmeye zorlanınca, rastlantıyla açıklanamayacak kadar isabetli tahminlerde bulunabiliyor, örneğin çeşitli doğ-

rultudaki hareketleri ve değişik dalga boyundaki ışınları birbirinden ayırd edebiliyorlarmış. Ancak bu hastalar herhangi birşeyi gördüklerinin bilincinde değillermiş, bu nedenle tahminlerinin doğru çıkmasına kendileri de şaşıyorlarmış[101].

İlk bakışta bu da "gözsüz görme"yi andırıyor (hattâ paranormal yeteneklerin varlığına inananlar bu olayı iddialarını destekleyen bir kanıt olarak yorumlamak isteyebilirler), oysa bu iki olay arasında hiçbir benzerlik yok. Nitekim, "kör görme" olayını inceleyen nörologlar bunu şöyle açıklıyorlar: Burada sözü edilen ayırdetme yeteneği görme merkezindeki "lateral geniculate nucleus" denilen bölge ile "prestriate" korteks arasındaki küçük direkt bir bağlantıdan kaynaklanıyor. Buna göre, görsel sinyaller "prestriate" kortekse kadar ulaşıyor, ama VI bölge tahrip olduğu için normal görme olayı gerçekleşemiyor. Oysa "gözsüz görme"de gözü tümüyle devre dışı burakıp onun görevini derideki sinir uçlarına devretme söz konusu, oysa bu durumda görmek - daha önce açıkladığım nedenlerden ötürü- imkânsız. Kısaca bu hisse: Görme olayının nasıl, hangi şartlar altında gerçekleştiği konusunda ön bilgisi olmayanlar ve bu tür bilgiyi edinme zahmetine katlanmayanlar parmaklarıyla gördüklerini iddia eden şarlatanların tuzağına kolaylıkla düşebilirler.

Son örnek olarak açıklanması çok daha zor olan *PK* üzerinde durmak istiyorum. Soru şu: Bir insan salt "ruh gücüyle" (isterseniz buna "irade" de diyebilirsiniz) maddî cisimleri nasıl etkileyebilir? Burada maddî temas olmadığına (olsa bile yeterli bir fizik kuvvet uygulanmadığına) göre, insanın beyninden elektromanyetik ışınlara benzer ışınların çıktığı, kişinin bu ışınları istediği hedefe yöneltiği akla gelebilir. (Hattâ "beyin dalgaları" diye birşey olduğunu duymuş olanlar "duyarlı" kişilerin bu dalgaları yoğunlaştırdıktan sonra belli bir cisme yöneltip onu etkilediklerini düşünebilirler.) Elektromanyetik dalgaların kinetik enerjisi olduğunu, bu enerjinin yoğunlaştırılabildiğini, örneğin lazer ışınlarıyla ameliyat yapılabildiğini, sert madenî levhaların kesilebildiğini, hattâ bir füzeyi havada patlatmanın mümkün olduğunu duymayan kalmamıştır. İşte bazı insanlar bu tür "kulaktan dolma" bilgilere dayanarak, Uri Geller'in işleyen bir saati, hattâ hareket halindeki bir asansörü durdurabileceğine kolayca inanabilirler. Bu, üstünkörü bilgilerin yanlış

(101) Bk: *Semir Zeki*: "The Visual Image in Mind and Brain", *Scientific American*, "Mind and Brain" başlıklı özel sayı, Eylül 1992, s.47-48. Ayrıca Bk: *Roger Penrose*, "The Emperor's New Mind", 1989, s.386-87

benzetmeler aracılığıyla bazan boş inançlara yol açabileceğini gösteren canlı bir örnektir. Nitekim burada da bilgi yetersizliği söz konusu, zira beyin fizyolojisinden birazcık olsun anlayan bir kimse bilir ki, bir insan beyni hiçbir zaman bir asansörü veya bir saati durduracak güçte bir enerji üretemez. Hattâ çok ince bir saç telini kıpırdatacak güçte bir enerji üretmesi bile söz konusu değildir. Kaldı ki, bir an için üretebileceğini varsayacak olsak bile, bu enerjiyle "bilinçsiz", hattâ "cansız" bir cisme emirler vererek ona istediğini yaptırması (örneğin bir saati "dur!" deyip durdurması, "çalış!" deyip çalıştırması) mümkün mü? Gerçi biz kendi organlarımızın bazılarına bu tür emirler verebiliyoruz ve onlara sözümüzü geçirebiliyoruz, ama bunu beyinle organlar arasındaki iletişimi sağlayan "motor" sinirler aracılığıyla yapıyoruz. Nitekim bu sinirlerin kopması halinde beynin organlara hükmetmesi mümkün değil. Aynı şey beynin motor korteksinin tahrip olması durumunda da geçerli. Nitekim, felçli hastaların bazı organlarını hareket ettiremediklerini biliyoruz. Cansız nesnelere emirlerinizi nasıl ileteceksiniz? Olacak şey değil elbet.

Ancak gene hemen hatırlatmakta yarar var: Bütün bu söylediklerim sadece "ortodoks" bilim çerçevesi içinde geçerli uyarılar. Oysa paranormalcilerin ilerde - bilinen doğal kuvvetlerin yanında- "paranormal" kuvvetleri de içine alan, böylece ortodoks bilimin sınırlarını alabildiğince genişleten yepyeni bir teori kurulabileceğini, bu teoriyle bugün açıklayamadığımız birçok olayı açıklayabileceğimizi iddia ettiklerini biliyoruz. Böyle bir teorinin bugünün bütün bilimlerini altüst edeceği şüphe götürmez. O zaman şimdi bildiklerimizi unutup her şeyi yeniden öğrenmemiz, hattâ bugünkü düşünme alışkanlıklarımızı kökünden değiştirmemiz gerekecek. Böyle bir durumun birgün gelip çatabileceğini düşünebiliyor musunuz?

Ben kendi hesabıma düşünemiyorum. Gelecekte neler olabileceği, hele bilimde ne tür gelişmeler yaşanabileceği konusunda tahminde bulunmanın ne kadar güç (hattâ imkânsız) birşey olduğunu biliyorum. Hele şu son yüzyılda bilimin ne beklenmedik gelişmeler gösterdiği gözönünde tutulursa, gelecekle ilgili isabetli tahminlerde bulunmanın güçlüğü daha iyi anlaşılır[102]. Eğer daha çok "tutucu" (conservatif) bir kafa yapısında iseniz, bilimde bundan sonra "köklü" değişiklikler (Kuhn'un deyimiyle "devrimler") olabileceğine pek ihtimal vermezsiniz. Sürekli "ilerleme"ye inanan bir kişiyseniz, sö-

(102) Bu konu üzerinde en çok duranlardan biri de *Karl Popper*. Bk: "Conjectures and Refutations."

zü edilen türden bir teorinin kurulabileceğini düşünebilirsiniz. Hele Feyerabend gibi bir "anarşist" iseniz, "her şey olabilir!"[103]

Ben "tutucu" gruptan olduğumu hemen belirtmek isterim. Gerçi bilimde "duraklama" diye birşey hiçbir zaman söz konusu olamaz, bilgilerimiz şüphesiz her gün hızla artmaktadır ve artmaya devam edecektir. Ancak, bilimin teorik temellerinde - paranormalcilerin bekledikleri türden- değişiklikler olabileceğine ihtimal vermiyorum. Şimdiki durumda atom-altı dünyayı açıklayan Quantum teorisi de, makro dünyayı açıklayan Genel Relativite Teorisi de çok sağlam, hattâ bana sarsılmaz görünen temeller üzerine oturmuş bulunuyorlar. Bugün de hâlâ çözülememiş teorik problemler yok değil. Nitekim, bilinen dört temel kuvvetin bir tek kuvvete indirgenmesini amaçlayan yeni teoriler (Grand Unified Theories) ortaya atılıp tartışılıyor, ancak bu kuvvetlerin dışında, şimdiye kadar "gizli" kalmış beşinci bir kuvvet olabileceğini düşünen fizikçi hemen hemen yok gibi. Kaldı ki, bugüne kadar bu tür bir kuvvetin varlığına inanmamızı gerektiren ne ciddîye alınabilecek gözlemler var, ne de teorik bir ihtiyaç. Kanımca bilim bugün teorik sınırlarına varmış durumda. İlerde bu sınırların zorlanabileceğini de hiç sanmıyorum[104].

Şimdi biraz daha ileri giderek- bazı fizikçilerin düşündüklerinin tersine- paranormal kuvvetleri de içine alacak bir teorinin hiçbir zaman kurulamayacağını göstermeye çalışacağım. Bunu yapmak için de - bizim mantıkta *reductio ad absurdum* dediğimiz- dolaylı belgeleme yöntemine başvuracağım. Ancak önce bazı açıklamalarda bulunmam gerekiyor.

İlkin şu noktayı belirtmemde yarar var: Hiçbir bilimsel teori doğrudan doğruya belgelenemez. Ya nasıl belgelenir? İçerdiği olgusal-empirik- sonuçlar doğrulanarak. Ancak bir teorinin bütün olgusal sonuçları - gözlem ve deneyler yardımıyla- doğrulansa bile, o teoriyi *kanıtlanmış* sayamayız. Onu sadece "pekiştirmiş" oluruz. Pratikte hiçbir olgusal sonucu yanlışlanamamış bir teoriyi doğru diye kabul ederiz, ancak bu o teorinin ilerde de yanlışlanmayacağı

(103) Paul Feyerabend'in "bilim anlayışı" için, Bk: "Against Method". Feyerabend'a kalırsa hiçbir zaman "hâlis bilim"- "sözde bilim" ayrımı da yapılamaz. (MG IV, s.371)

(104) Bu konuda ünlü fizikçi *Emilio Segrè* de aynı görüşte. Bakın *"From X rays to Quarks"* adlı kitabında ne diyor: "I would not expect from multi- body theories the startling revelations we have had from particle physics - a new type of force or the non- conservation of parity" (s.295) Kısaca, ilerde yeni tür bir kuvvetin bulunabileceğine inanmadığını belirtiyor.

anlamına gelmez. (Bu anlamda *pekiştirilmiş* bir teoriye sahte olduğu kanıtlanıncaya kadar geçerli bir çek gözüyle bakabiliriz.)

Şimdi asıl sorumuza geliyorum. Diyelim ki, ilerde bir gün "paranormal" olayları da içine alan yeni bir teori geliştirildi. İyi de, bu teoriyi nasıl denetleyeceğiz, yani doğru olup olmadığını nasıl anlayacağız? Elbet gene empirik sonuçlarını doğrulayarak, öyle değil mi? Ancak, bilindiği gibi, bunun da - birbiriyle çok yakından ilişkili- iki yolu vardır: Ya teorinin öngördüğü (prediction) olayları doğrudan doğruya (duyularımızla) algılayarak, ya da duyularımızın algılama gücünü bazan binlerce, hattâ milyonlarca defa artıran (amplification) detektörlere başvurarak. Oysa dışımızda olup bitenleri algılayabilmemiz için, duyularımızın veya detektörlerimizin "fiziksel" etkilere maruz kalması (yani fiziksel kuvvetlerden etkilenmesi) şart. Buna göre, paranormal kuvvetlerin varlığını da ancak fiziksel kuvvetler aracılığıyla algılayabileceğiz demektir. O zaman "ruhsal kuvvetler"in varlığına inanmamız için bir neden kalıyor mu?

Sözün kısası, bu da bir çıkış kapısı değil. Döndük dolaştık, gene aynı noktaya geldik: Paranormal kuvvetlerin varlığına ya inanırsınız, ya da inanmazsınız, zira bilimsel olarak bu kuvvetlerin varlığını kanıtlamak hiçbir şekilde mümkün görünmüyor. O zaman tek yapılacak iş kendimize şunu sormak olsa gerek: Bu tür kuvvetlerin varlığına inanmamı haklı gösterecek yeterli kanıtlar var mı?

Bildiğiniz gibi, elde kanıt olarak bir paranormal gösteriler var, bir de bazı araştırmacıların bugüne kadar yaptıkları testler. Sıradan insanların, hattâ bazı bilim adamlarının paranormal gösterileri bu kuvvetlerin varlığına inanmak için yeterli bulduklarını gördük. Ancak bunları yeterli görmeyen başka bilim adamları (sözümona) bilimsel testler yaparak bu kanıtları çoğaltmaya çalışmışlar ve bu test sonuçlarının paranormal kuvvetlerin varlığını "akla yakın bir şüpheye meydan bırakmayacak şekilde" kanıtladığını iddia etmişlerdir. Bütün bunlara rağmen bilim adamlarının ezici çoğunluğuyla Gardner gibi "şüpheciler" bu testleri de yeterli bulmuyorlar, dolayısıyla paranormal kuvvetlerin varlığına "inanmamamız" gerektiğini iddia ediyorlar. Bunun gerekçelerini iki öbekte şöyle özetleyebiliriz:

I) Paranormal gösterilerle ilgili gerekçeler:

a) "Duyarlı" denen kişilerin son derece az olması,

b) Bunların yeteneklerini nâdiren, o da özel gösterilerde sergilemeleri,

c) Bu yeteneklerin azalıp çoğalması, bazan büsbütün kaybolması,

d) Duyarlıların gösterilerinde "sihirbaz", hattâ "şüpheciler"in bulunmasına izin vermemeleri,

e) Paranormal olaylara sadece bazı ülkelerde ve belli dönemlerde rastlanması,

f) Duyarlıların gösterilerinde sergiledikleri her başarıyı profesyonel sihirbazların da tekrarlayabilmesi,

g) Sihirbazların aynı zamanda bunların nasıl yapıldığını açıklaması,

h) Duyarlıların "hile" yaparken yakalanmaları,

i) Duyarlıların çoğunun bu işe sihirbaz olarak başlamış olmaları.

II) Parapsikolog ve parafizikçilerle ilgili gerekçeler:

a) Parapsikologların yaptıkları testlerin yeterince sıkı denetim altında yapılmamış olması,

b) Aynı testleri tekrarlayan ortodoks psikologların bu testlerden "olumlu" sonuç almamış olmaları,

c) Bu testlerle paranormal yeteneklerin saptanmasının ilkece imkânsız oluşu,

d) Paranormal olayları ortodoks bilimin açıklayamayışı,

e) Bu olayları ilerde açıklayacak bir teorinin kurulamayacağı,

f) Bilim adamlarının ezici çoğunluğunun paranormal olayların varlığına inanmaması, dolayısıyla bu alanda araştırma yapmayı gereksiz görmesi,

g) "Özlemsel düşünüş" ün büyük ölçüde işe karışması.

Kolayca tahmin edilebileceği gibi, bütün bu saydığım gerekçelere rağmen pek çok insan (bu arada bazı bilim adamları) bu tür olayların varlığına inanmaya devam edecektir. İnsanoğlunun mucize ve masallara düşkünlüğünden daha önce de sözetmiştim. Paranormal olaylara inanmak insanı bambaşka bir masal dünyasına götürüyor olmalı. Düşünün bir kere: Ruh gücüyle hiç gitmediğiniz yerleri görebiliyor, ilerde neler olabileceğini şimdiden bilebiliyor, yalnız kendi organlarınıza değil, dışınızdaki cansız cisimlere bile istediğinizi yaptırabiliyorsunuz. Bu insanın "tanrılaşması" gibi birşey! Öyle ya, böyle bir güç sayesinde sizin de "her şeyi bilen ve herşeye gücü yeten" bir varlık haline gelmeniz mümkün. Özlemler olmasaydı, masallar olur muydu?

Sıradan adamın kendini bu tür hayallere kaptırmasını anlamak kolay, ancak psikoloji ve fizik okumuş bilgili ve akıllı adamların aynı masallara kanıp "bilimsel" araştırmalar yapmasını anlamak o kadar kolay değil. Bunların da başta gördükleri sihirbazlık numaralarından çok etkilendikleri, hattâ bir tür "inanç şoku" geçirdik-

leri anlaşılıyor. Bu da dinsel "conversion" gibi bir yaşantı olmalı. Bunu bir defa yaşayan bazı insanların bir tür "inanç bağımlılığı" kazandıkları görülüyor. İlk defa uyuşturucu kullanan bazı insanların yakalandığı bağımlılık gibi. İnsan bu durumda "gerçek"le "hayal", "mümkün" ile "imkânsız" arasındaki sınırları göremez oluyor. Oysa sağduyu ile aklın en temel özelliği bu ayrımı yapabilmesidir, öyle değil mi? Ama insanoğlu kendini bir defa hayallere ve özlemlere kaptırmayagörsün, ne sağduyu tanır, ne akıl.

Ben her şeyde, her zaman sağduyu ile aklın kılavuzluğuna inanıyorum, hem günlük hayatta, hem bilimde. Teori üretmede hayal gücünün rolünü yadsımak mümkün değil elbet. Ne var ki, üretilen teorilerin doğruluğu ancak ve ancak gözlem ve deneylerle kanıtlanabilir, bu nedenle hiçbir zaman ayağımızı yerden kesmememiz, yani duyu verilerinden kopmamamız gerekir. Oysa paranormal olaylara inandığınız an kendinizi gerçeklik dünyasından koparıyorsunuz demektir. Kim ne derse desin, "ortodoks" bilim, adının da ima ettiği gibi, "doğru" yoldadır. Unutmayalım ki, bu bilim bir iki zıpçıktının değil, binlerce aklı başında araştırıcının alın terinin ortak ürünü. Bunlar yalnız arı gibi çalışmakla kalmıyor, durmadan birbirlerini denetliyor, eleştiriyor, böylece kalitesiz mal üretilmesine engel oluyorlar. Şunu da unutmamak gerek: Yeni bir teori ilk bakışta ne kadar alışılmadık fikirler içerirse içersin, bilim adamları topluluğu onun ciddîye alınıp alınmaması gerektiği konusunda çok nâdiren yanlış karar verir. Nitekim, kimsenin aklından bir Copernicus'u, bir Galileo'yu, bir Planck'ı, bir Bohr'u veya Einstein'ı hafife almak, hele şarlatan gibi görmek geçmemiştir. Tam tersine, bu bilginlerin ortaya attıkları yeni görüşler bilim dünyasında hummalı bir tartışma ve araştırma faaliyetine yol açmışlardır.

Wheeler gibi ortodoks bilim adamlarının parapsikologlarla parafizikçileri ciddîye almamalarının nedeni bambaşka: Bir kere bunlar bir bilim adamından beklenen titizlik, şüphecilik ve ağırbaşlılıktan yoksunlar. Gördükleri bazı mucizevî olaylardan çabuk etkileniyor, söylentilere kolayca kapılıyor ve birkaç yalapşap deneyle kimsenin göremediği yeni gerçekler keşfettiklerini sanıyorlar. Anlamadıkları bazı teknik konularda ahkâm kesmeye kalkmaları da caba! Bilimde şimdiye kadar görülmedik bir devrim yaratacaklarını sanmaları ise bardağı taşıran son damla. Sözün kısası, ortodoks bilim adamları heterodoks bilim adamlarının - Don Quichote gibi- "boş bir hayal" peşinde oldukları kanısındalar.

Ben de bu kanıyı paylaşıyorum ve bu nedenle Wheeler gibi, "paranormal" olaylar üzerinde araştırmalar yapılmasına gerek ol-

madığını düşünüyorum. Bu noktada Gardner'den de ayrıldığımı belirtmek isterim. Nitekim Gardner - bu tür araştırmalara devlet bütçesinden para ayrılmasını doğru bulmadığı için- Wheeler'i eleştiriyor. Gerçi kendisi de - tıpkı Wheeler gibi- bu araştırmalardan herhangi "olumlu" bir sonuç alınamayacağından emin gibi, ama - tarihteki bazı "nahoş" örnekleri hatırlatarak- bu konuda fazla "katı" (yani dogmatik) davranılmaması gerektiğini düşünüyor[105], hattâ bu defa -bir bakıma kraldan fazla kralcı kesilerek- Taylor'ı eleştiriyor. Neden? İlerde de *ESP* ile *PK*'yı açıklayacak bir teori bulunamayacağını iddia ettiği için! Eleştirisinin ana gerekçesi de, tarihte açıklayıcı bir teori bulunmadan çok önce birçok olayın varlığının saptanmış olması. Bu nedenle o da Rhine ve öteki parapsikologlar gibi, paranormal olayları açıklayan bir teorinin şimdiye kadar bulunamamış olmasının bu olayların varolmadığını göstermediği kanısında.

Gardner'ın dayandığı bir gerekçe de şu: 'Paranormal olaylar yoktur' türünden (mantıktaki adıyla) "tümel olumsuz" bir önermeyi - epistemolojik açıdan- kanıtlamak mümkün değildir. Aynı şekilde formel bakımdan bu tür önermelerin çelişiği olan 'Loch Naess' de bir canavar vardır' türünden "tekil olumlu" bir önermeyi de yanlışlamak mümkün değildir. Bunun anlamı şu: Paranormal olayların varlığına inanmamızı yasaklayan herhangi bir epistemolojik yasa veya kural yok. Bir başka deyişle, mantıksal bir çelişme içermeyen her şey mümkündür, mümkün olan her şey inanç, hattâ araştırma konusu olabilir.

Yalnız, mümkün olan, dolayısıyla "aklın alabildiği" her şeyi araştırmak gene de pratikte mümkün olmasa gerek. Bu nedenle hangi mümkün şeylerin *araştırılmaya değer* olduğu konusunda bir karar vermemiz gerekecek. Gardner' a göre, örneğin uzaylıların (eskiden veya günümüzde) dünyamızı ziyaret edip etmedikleri veya ölülerin ruhlarıyla iletişim kurulup kurulamayacağı konusunda artık araştırma yapmaya değmez, zira elimizde bu tür iddiaların asılsız olduğunu gösteren yeterince kanıt var[106]. Buna karşılık,

(105) Bk: MG II, s.183. Gardner'ın buradaki tutumu gene de Koestler'inkinden bir hayli farklı, zira Koestler modern bilimi paranormal olaylara karşı ilgisizliğinden ötürü eleştirirken son derece ağır suçlamalarda bulunuyor, "gözlerini fiziksel dünyaya dikmekten başka şey göremez olmuş bilim adamlarının birkaç yürekli parapsikologun (bilim duvarında) açmış olduğu çatlaklardan içeri dalan yeni bilgi rüzgârlarının farkında olmadıklarını" söylüyordu. (Bk: MG II, s.242)

(106) Bk: MG II, s.19

Gardner *ESP* ve *PK* konularında araştırmalara devam edilmesini onaylıyor. Ben bunu şöyle açıklama eğilimindeyim: Bütün ömrünü şarlatanlık ve sahtekârlıkları bulup teşhir etmeğe adamış bir "şüpheci" olmasına rağmen, Gardner "ruhun ölümsüzlüğü" inancına bir açık kapı bırakmak ihtiyacını duyuyor(107). Wheeler'in ise bu tür bir kaygısı yok. Sizin anlayacağınız, bu gibi konularda ister istemez "özlemsel düşünüş" işe karışıyor. Görüş ayrılıklarının asıl kaynağı da bu olsa gerek. Wheeler bilimsel araştırma alanında çok emek harcamış bir fizikçi, bu nedenle bu alanda nelerin mümkün, nelerin imkânsız olduğu hakkında pratik bilgisi var. Ruhun ölümsüz olması kendisini pek ilgilendirmediği için de "paranormal" araştırmalara para, zaman ve enerji harcanmasını düpedüz "savurganlık" olarak görüyor. Burada "kim haklı, kim haksız?" diye sormanın da bir anlamı yok, zira burada her şey sonunda kişisel bir tercih veya "düşünsel zevk" sorunu. Ben Wheeler'e hak veriyorsam, bu düşünsel zevklerimizin aynı olduğunu gösteriyor.

Galiba cevap vermemiz gereken bir soru daha var: Parapsikoloji ve parafizik "halis" birer bilim mi, yoksa bunları da "şarlatanlık" kategorisine mi sokmamız gerekiyor?

Cevap verilmesi oldukça güç bir soru. "Duyarlı" olduklarını iddia eden Geller gibi tiplerin şarlatan, hattâ "sahtekâr" oldukları bence şüphe götürmez, ancak "paranormal olayları" inceleyenleri aynı kefeye koymak biraz zor. Zira bunlar araştırmalarında - ellerinden geldiğince- "bilimsel" yöntemleri uygulamaya, hattâ paranormal olayları açıklamaya çalışıyorlar. Gerek niyetleri, gerekse yöntemleri bakımından bilime hizmet etmek istedikleri apaçık(108). Ancak kanıtlamaya çalıştığım gibi, "boş bir hayal" peşindeler. Bu bakımdan onlara "Bilimin Don Quichote'ları" demek bence daha doğru olur.

(107) Bk: MG IV, s.307

(108) Gardner'a göre, "ortodoks olmayan", hattâ "eksantrik" teorilerin öne sürülmesi bilimin ilerlemesi için faydalı, hattâ gereklidir. Bu nedenle, ne kadar eksantrik olurlarsa olsunlar, ortodoks bilimin yöntem ve ölçütlerine uygun davrandıkları sürece, paranormal araştırmaları da "bilim" saymak gerekir. Bk: "Why I am not a Paranormalist", MG IV, s.56. vs. Gardner'ın paranormal iddiaları "bilimsel" saymasının bir nedeni "bunların empirik verilere dayanılarak öne sürülmeleri" (s.56). Ona göre, "paranormal kuvvetlerin varolup olmadığı sorusu çekim dalgaları olup olmadığı sorusu ile aynı düzeyde bir soru." (s.57) Gardner en çok parapsikologların bugüne kadar iddialarını yeterince belgeleyemedikleri için bu iddiaları ciddiye alamayacağını vurguluyor, ama bir gün bunu çok sıkı denetim altında ve profesyonel sihirbazların huzurunda yapılacak denemelerle başarırlarsa hiçbir itirazı olmayacağını belirtiyor. Ben ise böyle bir belgelemenin mümkün olmadığını iddia ediyorum ve bu iddiamı kanıtladığımı da sanıyorum.

VII

Aptallığın Anatomisi veya İnanmanın Patolojisi

"The knavery and folly of men are such common phenomena, that I should rather believe the most extraordinary events to arise from their concurrence, than admit of so signal a violation of the laws of nature."

(David Hume: A Enquiry concerning Human Understanding, sect. 10)[1]

Genel Açıklama

Elinizdeki kitapta "bilim" ile onun çok kötü bir taklidi olan "şarlatanlık" arasındaki ayrımları daha çok somut örnekler üzerinde sergilemeye çalıştım[2]. Halis bilim adamı örneği olarak Pasteur ile Koch'u seçişimin bir nedeni bu bilginlerin pek çok okuyucu tarafından tanınması ise, bir başka nedeni de bilim adamlığının neredeyse *ideal* örnekleri sayılabileceği düşüncesiydi. Yoksa bilim tarihinde yüzlerce benzer örnek bulmak mümkün. Faraday ilk akla gelenlerden, ancak sıradan insanların benim seçtiğim örnekleri daha kolay anlayacakları şüphe götürmez.

Bu konuda istatistiksel bir araştırma yapmış değilim, ancak şarlatanların sayıca halis bilim adamlarından daha kalabalık oldukları, daha da önemlisi, seslerini halka çok daha fazla duyura-

(1) İnsanlar arasında hilekârlıkla aptallık öylesine yaygın bir şey ki, en olağan dışı olayların (=mucizelerin) doğa yasalarının açıkça çiğnenmesinden kaynaklandığını kabul edecek yerde, onların bu iki faktörün ortak ürünü olduğuna inanmayı yeğlerim. (*David Hume*: İnsan Anlayışı Üzerine Bir Araştırma, 10.Böl.)

(2) 'Şarlatanlık' yerine bazan 'sözde bilim' (veya 'sahte bilim'), bazan da 'para bilim', 'parazit bilim', hattâ 'patolojik bilim' (Wheeler) deyimleri de kullanılmaktadır. 'Parapsikoloji' ve 'parafizik' deyimlerinin (kullananlarca) "olumlu", buna karşılık ötekilerin "olumsuz" duygusal bir içeriği var.

bildikleri anlaşılıyor[3]. Buna pek şaşmamalı, zira bilim adamları başka bilim adamlarına hitap ettikleri halde, şarlatanlar sokaktaki adama seslenirler. Bu nedenle, örneğin bizde Niels Bohr'un adını (üniversite bitirmiş olanlar da dahil) pek az kişi duymuştur, ama Däniken'in adını duymayan kalmamıştır. Oysa Niels Bohr, Einstein, hiç değilse Max Planck ayarında bir fizikçidir, Däniken ise bir ortaokul öğrencisi kadar bile fizik ve astronomi bilgisi olmayan "geri zekâlı" biridir. Ünle liyâkat her zaman orantılı olmuyor. Bilimsel teorileri anlamak bazan çok güç; üstelik özel bir merakı olmayan insanları (gene üniversite bitirmiş de olsalar) ilgilendirmiyor. Öte yandan "şarlatanca" fikirler, anlaşılır olsun olmasınlar, sokaktaki adamın uyuklamakta olan beyni üzerinde bir çeşit "uyuşturucu" etkisi yaptığı, onu harikulâde bir masal dünyasına götürdüğü veya bilinçli ve bilinçaltı özlemlerini harekete geçirdiği için, hemen büyük bir yankı uyandırabiliyor. Şarlatanların bu derece kolay ve bu kadar çok müşteri bulabilmeleri onların zeki veya bilgili olmalarından değil, sıradan adamın ne tür fikirlerden hoşlandığını çok iyi bilmelerinden kaynaklanıyor. Daha açık bir dille söylemek gerekirse, şarlatanlar sıradan adamın (buna birçok üniversite bitirmiş olanlar da dahil)ne kadar "aptal" olduğunu çok iyi biliyorlar. Gerçi yeri geldikçe bu aptallığın nedenlerine değindim, ama bu konuyu daha sistemli bir şekilde ele almayı- bu kitabın ana amacı bakımından- yararlı görüyorum.

a) İnanmanın patolojisi

Şarlatanların müşterilerini (buna "avlarını" demek belki daha doğru olurdu) "inanılmaya değer" olanla "inanılmaması gereken" şeyleri birbirinden ayırt edemeyen kişiler arasından devşirdiklerini sık sık tekrarladığımı hatırlıyorum. Bu tür kişiler, ne yazık ki, insanların ezici çoğunluğunu oluşturuyor. Burada "O zaman insanların ezici çoğunluğu aptal, öyle mi?" diye sorduğunuzu görür gibiyim. Cevabım: Evet, ne yazık ki öyle! İzin verirseniz, ben aptallığı "aldanmaya ve aldatılmaya yatkın olma" diye tanımlayacağım. Daha doğrusu, ben bu sözcüğü bu kitapta bu anlamda kullanıyorum. Bu

(3) John Wheeler'in bildirdiğine göre, ABD'de (1980'li yıllarda) 2000 kadar astronoma karşılık, 20000 astrolog varmış. Tıp dalında şarlatan sayısının ortodoks tıp uzmanı sayısından kat kat fazla olduğu sanılıyor. "Sözde bilim" yayınları için de aynı şey geçerli, zira şarlatanların yayınları adet olarak bilimsel yayınlar kadar olmasa bile, bazılarının baskı sayısı yüzleri buluyor.

anlamda aptallık her şeyden önce "kolay inanmak" (credulity, gullibility)la ilgili. Her gördüğüne, duyduğuna ve okuduğuna inanıveren insan, ne kadar bilgili, hattâ zeki olursa olsun, "aptal"dır. Bilgi ve zekânın inanıverme eğilimini kösteklemekte büyük rolü olduğu şüphe götürmez. Ama aldanmaktan ve aldatılmaktan korunmak için bilgi ve zekâ da yeterli değil. Burada asıl önemli olan, insanın her gördüğü, duyduğu veya okuduğu şey karşısında ilkin şüpheci bir tavır takınabilmesi, bunun için de hemen kendine "Acaba bu doğru mu?" sorusunu sorabilmesi! Yanılmak ve yanıltılmaktan korkma duygusundan kaynaklanan bu soruyu şöyle de dile getirebiliriz: "Bu gördüğüme, duyduğuma veya okuduğuma inanmam için elimde yeterli kanıt var mı?" Buna göre, aptallığın birinci kaynağı "inanıverme", bunun antidotu ise "şüphecilik" oluyor. Akıllı insan çok zeki ve bilgili olmayabilir, ancak "şüpheci" olması şart, zira herhangi bir konuda ileri sürülen bir iddianın doğru olup olmadığını doğrudan doğruya kendisi saptama gücüne sahip değilse, o konuda en yetkili kişi ve kaynaklara başvurmak gerektiğini bilir. Crooks ve Oliver Lodge gibi büyük fizikçilerin yanılgısı, bilgi ve zekâlarına fazla güvendiklerinden, uzman olmadıkları bir alanda gerekli şüpheci tavrı takınamamaları, hattâ o alanda uzman kişilerin uyarılarına kulaklarını tıkamaları idi. Einstein'ın dünyanın en zeki beş on bilgini arasında yer aldığı şüphe götürmez. Ancak bir manavın Einstein'a çürük elmaları satması işten bile değildir, meğer ki Einstein elma satın alırken kafasındaki güç bir fizik problemini çözmeye çalışacak yerde, dikkatini manavın torbasına doldurduğu elmalar üzerinde toplasın! İş bu kadar basit. Aptallığın bu kadar yaygın olmasının nedeni insanların kendi uzmanlık alanları dışında tükettikleri fikir ürünlerini yeterince incelemeden satın almaları, yoksa bilgili ve zeki olmamaları değil!

Dikkat ettiyseniz, yukarda sıradan veya sokaktaki adamdan sözederken ikide bir "üniversite bitirmiş olanlar da dahil' deyimini tekrarladım. Bundan amacım bilginin "sınırlı" olduğunu vurgulamaktı. Bugün bilimde uzmanlaşmanın akıl almaz boyutlara vardığını biliyoruz. Bu nedenle en büyük bilgin de - uzmanlık alanı dışında- "sıradan adam"dır. Bilim adamları kendi uzmanlık dallarında aldanmamaya ve aldatılmamaya büyük özen gösterirler; her yeni fikri didik didik etmeden kabul etmemeleri bundandır. Bir yazının teknik bir dergide yayımlanmadan önce ne sıkı bir denetimden geçtiğini biliyor olmalısınız. Sizin anlayacağınız, yeni bir görüşün fikir piyasasına çıkabilmesi bile başlı başına bir sorun. Ama, ne yazık ki, bu titizlik ve güç beğenirlik uzmanlık alanlarıyla sınırlı kalı-

yor. Dolayısıyla bir fizikçi biyolojiye, bir biyolog astronomiye, bir astronom tıbba ait bir görüş karşısında - eğer yaradılıştan şüpheci değilse veya "şüpheciliği" temel bir tavır olarak benimsememişse- "aptalca" davranabiliyor. Bilim adamları -yetişmeleri gereği- genellikle şüpheci bir tavır takınmaya alıştırıldıkları için, nadir olarak aptallaşırlar, ama bu dediğimiz de daha çok yaratıcı, üretici, yani "araştırıcı" bilim adamları için geçerli. Üniversite bitirenlerin çoğunluğu "bilgi tüketicisi" durumunda oldukları ve bilgiyi bir geçim aracı olarak değerlendirdikleri için, her türlü aldanma ve aldatılmaya açık durumdadırlar. Nitekim, bir Däniken'i okuyanların büyük bir bölümü en azından lise eğitimi görmüş kişiler. Bunlardan hiç değilse bir kısmının Däniken'in hezeyanlarını yutmuş oldukları kitabının milyonlarca satmış olmasından anlaşılmıyor mu? Peki, bu sözde "kültürlü" kişilerin sadece okuma yazmayı öğrenmiş "bilgisiz" halktan farkı ne?

Şimdi bu kısma niçin 'İnanmanın Patolojisi' başlığını koyduğumu açıklamak istiyorum: Hume "bilge" (yani akla uygun davranan) kişiyi, "inançlarının derecesini eldeki kanıtlara göre ayarlayan" insan olarak tanımlıyor(4). En çok güvenebileceğimiz şeyler doğrudan doğruya algıladıklarımızdır. Ancak, burada bile "yanılmak" mümkün, nitekim "duyu aldanması" diye birşey olduğunu biliyoruz. Gözboyacıların "inanılmaz" numaralarını gördükten sonra "*duyu aldatılması*" diye birşey olduğunu da öğrenmiş bulunuyoruz. Başkalarından duyduklarımız ve okuduklarımız konusunda ise ne kadar daha "şüpheci" davranmamız gerekeceği apaçık. Sözüne güvendiğiniz bir dostunuz size gelip dün kırlarda dolaşırken bir *Pegasos*(5) gördüğünü söylese, tepkiniz ne olurdu? Herhalde ya dostunuzun lâtife ettiğini, ya hızlı koşarken velensesi rüzgarda savrulan bir at gördüğünü, ya da düpedüz bir "sanrı" geçirdiğini düşünürsünüz, öyle değil mi? Üstelik böyle düşünmeniz için "bilgili" bir kişi olmanız da gerekmez, zira gerçek dünyada şimdiye kadar kimsenin "kanatlı" bir at görmemiş olduğunu bilirsiniz. Böyle bir atın var olabileceğine hiç ihtimal vermediğiniz için dostunuzun söylediklerini ciddîye bile almazsınız. Bir başka deyişle, onun söyledikleri sizin için "kesinlikle inanılmaması gereken" bir şeydir. Nitekim, böyle "ihtimal dışı" saydığımız, bu nedenle inanmayı hiç düşünmediğimiz pek çok şey vardır.

Şimdi biraz daha değişik bir örnek alalım: Diyelim ki, bir baş-

(4) Bk: *David Hume: An Enquiry Concerning Human Understanding*" (Selby-Bigge edition) Oxford Universitiy Press, s.109

(5) "Pegasos" Yunan mitolojisinde geçen kanatlı bir at.

ka dostunuz size dün Beyoğlu'nda dolaşırken bir zebra gördüğünü söyledi. Böyle bir söz karşısında ne düşünürsünüz? Hemen dediğine inanır mısınız, yoksa?.. Herhalde ilk örnekte olduğu gibi "kesinlikle inanmama" diye nitelenebilecek bir tepki de bulunmazsınız, öyle değil mi? Zira bilirsiniz ki, zebra yaşayan bir hayvandır, gerçi ülkemizde kırlarda dolaşan zebra yoktur, ama hayvanat bahçelerinde vardır, dolayısıyla dostunuzun Beyoğlu'nda gördüğünü söylediği zebra da hayvanat bahçesinden kaçmış bir zebra olabilir. Sözün kısası, dostunuzun söylediği büsbütün "ihtimal dışı" değildir. Ancak, şüpheci yaradılışta bir kişi iseniz, dostunuzun söylediğine hemen inanmaz, ona bir sürü sorular yöneltir, hattâ o gün gazetede böyle bir haber çıkıp çıkmadığını araştırırsınız, zira dostunuzun böyle bir "masal" uydurup sizi işletmek istemesi, bir göz aldanması veya "sanrı" kurbanı olması mümkündür. Dolayısıyla onun dediklerine gözü kapalı inanacak olursanız, sizin yanılmanız mümkündür. O halde yanılmamak veya yanıltılmamak istiyorsanız, duyduklarınız (hattâ bazan kendi gözlerinizle gördükleriniz) ne kadar az muhtemel ise, onlara o kadar az inanmanız gerekecektir. Hume'un bilge kişiyi tanımlarken kastettiği de buydu zaten. Bu bakımdan "ideal" bir yargıcın pratik hayatta Hume'un bilge kişisinin en iyi örneği olduğunu söyleyebiliriz.

Ne yazık ki, pek az insan her zaman Hume'un "bilge kişisi" gibi davranır. Aslına bakarsanız, insanlar pratik yaşamlarında genellikle hiç de "aptal" değildirler, hattâ çoğu davranışları "akıllıca"dır. Nitekim, trafiğin yoğun olduğu bir caddede karşı kaldırıma geçmek isteyen bir insan - eğer çok dalgın, sarhoş veya deli değilse- önce soluna sağına bakar, ancak herhangi bir tehlikenin olmadığından emin olursa karşı tarafa geçmeye davranır. (Bu konuda kedi köpek gibi hayvanların bile "akıllıca" davrandıklarını izlemiş olmalısınız.) Aynı şekilde, herhangi bir şey satın almak için çarşı pazara çıkan bir insan da - ne kadar akılsız olursa olsun- "gözü kapalı" davranmaz. Önce çeşitli satıcılara uğrar, alacağı malın kalitesini ve fiyatını başka yerlerinkilerle karşılaştırır, hattâ bazan bu konuda başkalarına akıl danışır. Hele yiyecek maddeleri söz konusu olduğunda daha bir titiz davranır, daha bir "zor beğenir" kesilir. Alacağı şeyin tazeliği, kalitesi ve fiyatı üzerinde daha bir dikkatle durur, zira burada hem sağlığını, hem de kesesini düşünmek zorundadır. Sözün kısası, aldanmamak ve aldatılmamak için elinden geleni yapar, zira bu konuda aldanmak ve aldatılmak bazan çok ciddi sonuçlar doğurabilir. Herhangi bir tanıdığınızı veya dostunuzu beş metre yükseklikten atlamaya veya kor hâline gelmiş bir cisme do-

kunmaya ikna etmeye çalışın bakalım, başarabileceğ misiniz? Çok küçük çocuklar dışında kimsenin böyle bir şeyi denemeye kalkmayacağından emin olabilirsiniz. Neden dersiniz?

Nedeni açık: Günlük deneme ve yanılmalarımız bize böyle bir girişimin son derece tehlikeli, hattâ öldürücü sonuçlar doğurduğunu öğretmiştir de ondan! Bu tür günlük deneme ve yanılmalardan edindiğimiz bilgilere "sağduyusal" bilgi, bu bilgilerden edindiğimiz düşünme alışkanlıklarına ise "sağduyu" diyoruz. Bu sağduyu sayesinde her normal insan gözü kapalı olarak karşıdan karşıya geçilmeyeceğini, iki metreden yüksek bir yerden atlamanın, zehirli olup olmadığı bilinmeyen bir mantar yemenin tehlikeli olduğunu bilir. Aklı başında bir insanın, aynı şekilde, her söylenene inanmaması gerektiğini de öğrenmiş olması gerekir. Ama ilerde açıklamaya çalışacağım nedenlerle, insanoğlu inanma konusunda hiç de pratik yaşamında olduğu kadar titiz davranmıyor. Nitekim yüksekten atlamaya bir türlü ikna edemediğiniz kişiye uzaydan insanlar geldiğini, hattâ bunlardan bazılarının yerden bazı insanları - İngilizce konuşarak- araçlarına alıp götürdüklerini söyleyin, hemen dediklerinize kulak kesildiğini ve her haliyle söylediklerinize inanmaya hazır olduğunu göreceksiniz. Aynı şekilde, mantar yeme konusunda büyük titizlik gösteren bir insana köpek bokuyla eşek sidiğinin karışımından oluşan yeni bir ilâcın kansere çok iyi geldiğini, bu ilâcı alan birçok kanserlinin iyileşmiş olduğunu söyleyin, dediklerinize kolayca inanmasını bekleyebilirsiniz. Bu kitapta incelediğim şarlatanlıkların pek çoğu bu tür "inanılmaz" iddialardan oluşmuyor mu? Ve bunlara gözü kapalı inanan insanların sayısı milyonları bulmuyor mu? O halde, günlük yaşamında genellikle sağduyusuyla hareket eden insanoğlu bazı konularda sağduyusunu nasıl bu derece yitirebiliyor? Üstelik bunlardan bazıları bilgili, kültürlü, hattâ "bilgin", yani doğa yasalarını yakından tanıyan kişiler. Nasıl oluyor da, bu insanlar yalnız çok az muhtemel olan şeylere değil, doğa yasalarına düpedüz aykırı olan ve bu nedenle "mucize" diye adlandırılan şeylere bile bu derece kolaylıkla inanabiliyorlar? Sağduyuya ve akla aykırı düşen inançlara "patolojik" inançlar diyebiliriz. Şimdi bu tür patolojik inançlara nelerin yolaçtığını görelim.

(i) Yerleşmiş boş inançların baskısı

Çağımız sözümona "bilim ve teknoloji çağı", ama bilim ve teknik dev adımlarla ilerleyedursun, tarihin ilk dönemlerinden kalma binbir boş inanç bazan bir "masal" havası içinde birçok insanın ka-

fasında yaşamını sürdürüyor. Anlaşılan, nasıl yeni canlı türleri oluştuğunda, eski türler de varlıklarını sürdürüyorlarsa, yeni bilgilerin kazanılması bu boş inançların ortadan kalkmasına, bilgiyle birlikte daha da güçlenen ve gelişen mantıklı düşünme yeteneği eski akla aykırı düşünme alışkanlıklarının terkedilmesine yol açmıyor. Her şeyde olduğu gibi, fikir dünyasında da yenilikler ancak çok sınırlı bir insan grubu tarafından benimseniyor(6).

Burada dinî düşünme geleneklerinin büyük etkisi olduğunu sanıyorum, zira -özleri gereği- dinler *salt inanç* sistemleridir, bu nedenle inanmanın bir *erdem* olduğu varsayımının yerleşmesinde etkili olmuşlardır. İlkin Eski Yunan'da filozofların başlattığı *şüphecilik* ise her zaman kuşku ile karşılanmış, hele aşırı dindar kişilerce bir tür şeytansı dürtü gibi görülmüştür. Filozoflar arasında bile (Tertullianus ve Aziz Augustinus gibi) bu düşünceyi paylaşanlar var. En ileri Batı ülkeleri dahil, bütün dünya bugün de dinî bir kültür içinde yaşamaktadır. Bunun belirtilerini resimde, heykelde, edebiyatta ve müzikte rahatlıkla görebilirsiniz. Gerçi bugün artık sanatçılar eskisi gibi dinî temaları işlemiyorlar, ama gene de müzeleri ve konser salonlarını dolduran insanların hâlâ en çok bu temaları işleyen eserlerden etkilendiklerine şüphe yok. Öte yandan, bilim ve teknolojideki gelişmeler ve bu gelişmelerin yolaçtığı refah insanları ne kadar bu "dünyaya dönük" bir hale getirmiş ve onları eski dini kaygı, korku ve beklentilerinden kurtarmış, dolayısıyla dinî duygu ve inançlarından uzaklaştırmış da olsa, insanların büyük bir bölümü, bu arada özellikle "kültürsüz" dediğimiz kişiler, bu inançlardan hiç değilse bazılarını -biraz yüzeysel biçimde de olsa- muhafaza etmişlerdir. Descartes'ın "metodlu şüphe" tavsiyesine kulak asan insan pek azdır. Öte yandan, belki de toplumların hayatında en çok yer etmiş inançlar dinî inançlardır. Bu nedenle bugünün en laik toplumlarında dinî inançlara saygı önemli bir sosyal erdem sayılmakta, aynı nedenle dinsizler (ateist) bile bu inançlara açıkça karşı çıkmaktan çekinmektedirler. İleri Batı toplumlarında din, bilim ve teknolojideki gelişmeler nedeniyle eski etkinli-

(6) Auguste Comte insanlığın entellektüel gelişmesinde üç aşama ayırdediyordu: 1) teolojik, 2) metafizik ve 3) pozitif aşama. Comte bugün "Bilim Çağı" dediğimiz pozitif dönemde insanoğlunun bütün teolojik ve metafizik düşünme biçimlerini terk edeceğine inanıyordu. Oysa tarihin bütün dönemlerinde ve bütün toplumlarda bu düşünüş biçimlerinin (bazısı daha ağır basmak şartıyla) içiçe yaşadıklarını görüyoruz. Nitekim, yukarıda da belirtmeye çalıştığım gibi, her zaman "sağduyu" insan hayatında önemli bir rol oynamıştır. Öte yandan, insanoğlu kafasını hiçbir zaman boş inançların egemenliğinden kurtaramamıştır. Bu nedenle düşünme çağlarından değil, kafa yapılarından söz etmek daha doğru olur.

ğini kaybetmiş olsa da *saygınlığını* hâlâ korumaktadır. Bu toplumlarda okullarda din derslerine yer veriliyor olması da bunun bir göstergesi olsa gerek. Bu durumun - bazan körü körüne de olsa- inanmaya erdem gözüyle bakılmasını yüreklendireceği, dolayısıyla Descartes'ın tavsiyesine uyulmasını zorlaştıracağı da apaçık. Dinî inançların "kutsal", dolayısıyla "tartışılmaz" sayılması bu güçlüğü ister istemez daha da arttırmaktadır.

Ancak, hemen dikkatinizi çekerim, dinlerin boş inançların biricik kaynağı olduğunu düşünmek son derece yanlıştır, nitekim eski çağlardan beri insanlar dinle ilişkisi olmayan pek çok boş inanç edinmişlerdir. İnanç bilginin olmadığı yerde büyüyen bir düşünce bitkisidir, en çok da insanın belki hiçbir zaman bilgi sahibi olamayacağı alanlarda yetişir. Bunun en tipik örneği, insanın gelecekte olacakları önceden bilme arzusundan doğan falcılıktır. Bildiğiniz gibi, falcılığa (genellikle kehanete) inanmayı birçok dinler yasaklamışlardır. Bu da gösteriyor ki, dinler her türlü inancı onaylamıyorlar. Bu bakımdan dinlerin de bazan "aydınlatıcı", hiç değilse bazı aldanmalara karşı "uyarıcı" bir rol oynadıkları söylenebilir. Kısacası, dini sadece bir "obskürantizm" kaynağı gibi görmek yanlıştır. Ama gene de din otoritelerinin araştırma ruhunu ve şüpheciliği yüreksizlendirdiği şüphe götürmez.

(ii) Sıra dışı olayların karşı konulmaz çekiciliği

Holbach bir kitabında şöyle diyor:

"Böylece insanlar olağanüstü olanı basit olana, anlamadıkları şeyleri anlayabildiklerine tercih ederler. Yakından tanıdıkları şeyleri küçümserler (önemsemezler), ancak ne olduğunu anlamadıkları şeylere değer verirler. Bu şeyler hakkında sadece bulanık fikirleri olduğu halde, bunlarda önemli, doğa üstü, tanrısal birşey olduğunu düşünürler. Sözün kısası, onların hayal güçlerini uyandırmak, zihinlerini meşgul etmek ve meraklarını doyurmak için "gizemli olan" şeylerin dürtüsüne ihtiyaçları vardır. Zihinleri hiçbir zaman çözülmesi imkânsız sırlarla meşgul olduğu zamanki kadar uyanık değildir."(7)

İnsanların olağanüstü olayların hikâyesine düşkünlüğü herkesçe bilinmektedir. Nitekim insanoğlu oldum olası mucizelere karşı özel bir ilgi duymuş, masalları ise -inanmadığı halde- büyük bir zevk ve heyecanla dinlemiştir. Masallarla mucizelerin ortak ya-

(7) Holbach'tan anan *F.A. Lange*: *"History of Materialism"*, cilt 2, s.119

nı her ikisinde de "mümkün" ile "imkânsız" ayrımının bulunmayışı; ayrıldıkları nokta ise, mucizelerin "gerçek" olaylar gibi sunulmasına ve algılanmasına karşılık, masalların "hayal ürünü" olduklarının belirtilmesi, hiç değilse ima edilmesidir. Ancak bazılarına "masal" gibi görünen hikâyelerin başkalarınca "gerçek" olayların tarihi gibi algılanması da mümkün. Bugün biz "Yunan *Mitolojisinden*" söz ediyoruz. Oysa eski Yunanlılardan hiç değilse bir bölümü böyle düşünmüyordu. Bu da, dediğim gibi, "mümkün" ile "imkânsız"ı nasıl ayırt ettiğinize bağlı.

Yaşadığımız bilim çağında eski mucizeleri ciddîye alan biri bulunacağını pek sanmıyorum, ama günümüzde de pek çok yeni mucizelere inananlar var. Yalnız günümüzün mucizelerine 'paranormal olaylar' gibi daha bir "bilimsel" hava taşıyan bir ad verilmiş. Yoksa, özleri bakımından bu olayların eski mucizelerden hiçbir farkı yok. Bir insanın ölülerin ruhlarıyla konuşabilmesi İsa'nın Lazarus'u diriltmesinden, bir başkasının gözsüz görebilmesi onun suyu şaraba dönüştürmesinden daha mı önemsiz bir mucize? Hem 'normal dışı' ne demek zaten? "Bilinen doğa yasalarına aykırı" demek değil mi? Lâfı uzatmaya gerek yok: Çağımızda mucizelere inananların sayısı azalmış da değil, tam tersine, artmış görünüyor. Eski insanları, doğa yasaları konusunda bilgileri olmadığı, üstelik her şeyin nedensellik yasaları uyarınca olup bittiği konusunda açık seçik bir fikirleri bulunmadığı için, mucizelere inanmakta mazur saymak, hiç değilse anlayışla karşılamak mümkün, ama bilimin ve teknolojinin bu denli ilerlemiş olduğu çağımızda mucizelere inananlara ne demeli?

Buradaki anakronizmi (yani zamanın gidişine ters düşen bir durumu) şöyle açıklayabileceğimi sanıyorum: Çağımız sözde "bilim çağı", ama bilime karşı içten bir ilgi duyanların, dolayısıyla bilimsel düşünüş alışkanlıkları edinmeye özen gösterenlerin sayısı genel nüfusa kıyasla- gene de çok düşük. Günlük yaşamını rahat ve güvenli bir biçimde sürdürmekten başka kaygısı olmayan "sıradan insan" genellikle "meraksız"dır da, yani pratik hayatını yönetmede gerekli gördüğü bazı bilgiler edindikten sonra, etrafında olup bitenleri anlama veya açıklama ihtiyacını pek duymaz. Eğitimi esnasında öğrendikleri de onda böyle bir merak uyandırmadığı için, daha önce edindiği "bilimsel" bilgileri de çabucak unutur. Aristoteles "felsefe"nin (yani "bilgi sevgisi"nin) meraktan doğduğunu söylüyordu. Ancak merakın daha çok üstün zekâlı insanlara vergi bir nitelik olduğu anlaşılıyor. Sıradan adamın günlük pratik problemlerini çözebildiği sürece olaylar arasındaki nedensellik iliş-

kilerini öğrenme arzusu duymamasına karşılık, "sıra dışı", "olağanüstü" veya mucizevî olaylara karşı ilgi duymasının, ilgi duymakla da yetinmeyip bunlara inanmaya teşne olmasının önemli bir nedeni, Holbach'ın da belirttiği gibi, onun genellikle uyku halinde olan zihnini (ama daha çok "hayal gücünü") ancak "inanılmaz" olayların harekete geçirebilmesidir. Bilim adamının tersine, sıradan adam her gün karşılaştığı sıradan veya "olağan" olaylara karşı ilgisiz ve duyarsızdır, ama kendisine gerçek olma ihtimali sıfır denecek kadar küçük olan bir olaydan söz edildiğinde hemen dikkat kesilir: "Ya doğruysa? Olur mu olur!" Bu tür inanılması güç hikâye veya iddiaların onun düşünme yetenekleri üzerinde bir tür "manevî uyuşturucu" etkisi yaptığını söylemek abartılı olmasa gerek. "Sansasyonel" denilen haberlerin çekiciliği de buradan kaynaklanmıyor mu? Çok az rastlanan, dolayısıyla "beklenmedik" olaylar daima ilgi çekicidir ve bu ilgi olayın gerçek olma ihtimalinin azlığı oranında artar. Bunun nedeni, doğru çıkma şansı sıfıra yakın olan (dolayısıyla aklı başında bir insanın "inanmaması" gereken) haber veya iddiaların enformasyon içeriğinin[8] son derece yüksek oluşudur. Günlük deneyimlerimize göre bir insanın öldükten sonra dirildiği görülmemiştir, bu nedenle bir insanın öldükten sonra dirileceğine hemen hiç ihtimal vermeyiz. Aynı nedenden ötürü, herhangi bir kimsenin bir ölüyü diriltmiş olduğu haberi - doğru çıkması halinde- son derece yeni ve nadir bir bilgiyi dile getirecektir. İşte saf ve aptal kişileri bu tür "inanılmaz" haber veya iddialara inanmaya iten en önemli faktör budur. Gerçekleşme ihtimali sıfıra yakın olan olaylara "mucize" denildiğini biliyorsunuz. Nasıl doğada en seyrek rastlanan (inci, elmas, altın gibi) nesneler en çok değer verilen nesneler ise, "mucizevî" olaylarla ilgili haber veya iddialar da kolay inanan insanların en çok ilgisini çeken, dolayısıyla zihinlerinde baş

(8) Bir önermenin "enformasyon içeriği" doğru olma ihtimaliyle ters orantılıdır. Nitekim, 'Her canlı doğar, büyür, ölür', 'Bazı insanlar akıllı, bazıları akılsızdır', 'Her gün bir yerlerde kaza olur', 'Kışın ardından bahar gelir' türünden önermelerin doğru olduğunu hepimiz biliriz, zira günlük deneyimlerimiz sonunda bu önermelerin yanlış çıkma ihtimalinin sıfıra yakın olduğunu öğrenmişizdir. Bu nedenle, bu önermelerden herhangi birinin bize *yeni* bir bilgi kazandırması söz konusu değildir. Bu tür önermelere 'sudan önermeler' (trifling proposition) denmesi de bundandır. 'Ali ya akıllıdır, ya akıllı değildir' türünden ("mantıkça doğru" dediğimiz) önermelerin enformasyon içeriği ise sıfırdır. Nitekim, birisinin bu tür iddialar ileri sürmesi karşısında en küçük bir şüpheye kapılmayız. Buna karşılık 'Ali öldü, ama iki gün sonra onu Veli dirilti' türünden bir iddia karşısında sağduyusunu yitirmemiş bir kişinin tepkisini 'Olamaz!' sözüyle dile getirmesi gerekir, zira "sudan" önermelerin tersine, böyle bir iddianın doğru çıkma şansı sıfıra yakındır, ama öyle olduğu için de enformasyon içeriği son derece yüksektir.

köşeye oturttukları manevî ziynet eşyalarıdır. Günümüzde eski mucizelerin yerini insanlara "bilimsel" bir ambalaj içinde sunulan yenileri almış bulunuyor. Öyle ya, ne de olsa çağımız bilim çağı, herkes okulda iyi kötü bir bilim eğitimi görüyor, dolayısıyla günümüz insanına mucizevî olayları - eskisi gibi- salt "mucize" diye yutturmanız pek mümkün değil. Bu durumda bu olayları onlara şimdiye kadar bilimin açıklayamadığı "nadir" olaylar gibi göstermeniz şart. Elbet bu arada Tanrı'yı da aradan çıkarmanız gerekecek. Ama bunun da kolayı var: Vaktiyle sadece onun veya elçilerinin elindeki bir gücü bazı "üstün yetenekli" insanlara aktarırsınız, olur biter.

(iii) Özlemsel düşünüş

Yalnız, hemen belirteyim ki, "inanma patolojisi" diye nitelendirdiğim durumu sadece mucizeler veya "paranormal olaylar"la ilgili haberlerin enformasyon içeriğinin son derece yüksek oluşuyla açıklamak mümkün değil. Bunların "sansasyon etkisi" yanında - çok daha önemli bulduğum- bir başka etkisi de var. Ben buna "uyuşturucu etkisi" demeyi uygun buluyorum. Örneğin, gazetede birgün Amazon ormanlarında bir dinozor görüldüğü haberini okuyan kişi- haberin "inanılmaz" niteliğinden ötürü- bundan çok etkilenebilir, ama bu habere körü körüne inanma gereğini duymaz. Onun için böyle bir haber sadece çok "ilginçtir", zira şimdiye kadar ihtimal vermediği bir olayı dile getirmektedir. Buna karşılık, kansere yakalanmaktan korkan bir kişi bütün kanser türlerini hemen iyi eden yeni bir ilâç bulunduğunu duyunca, bu haberi yalnız "ilginç" bulmakla kalmaz, onun doğru çıkmasını ister ve bekler. Kanserli bir hastanın böyle bir habere tepkisi- hele şimdiye kadar gördüğü tedaviden umudunu kesmişse- çok daha "olumlu" olacaktır, zira haberin doğru olması onun için yaşamsal bir önem taşımaktadır. Bundan da anlaşılabileceği gibi, insanlar herhangi bir haber veya iddianın "inanılmaya değer" olup olmadığı konusunda karar verirken, onun doğru olma ihtimalinden çok, kendi çıkarlarına uygun olup olmadığına bakarlar. Bu nedenle "insanlar inanmak istedikleri şeylere inanır" sözünde büyük bir gerçek payı var.

Günlük hayatında insanın genellikle sağduyusunu kullandığını daha önce de belirtmiştim. Bunun nedeni açıktır: Böyle davranmamak yaşamını tehlikeye atmak demektir. Ancak insanların birçok tatmin olmamış arzuları, kaygıları, korkuları ve özlemleri olduğunu, çoğu zaman arzu ve özlemlerini elden geldiğince kısa yoldan gerçekleştirmek, kaygı ve korkularından bir an önce kurtulmak istediklerini de unutmamak gerekir. İnsanlar sağlıklı ve

uzun yaşamak, zengin olmak, şan ve şöhrete kavuşmak isterler. Hastalıklardan, doğal felâketlerden ve ölümden korkarlar. Bu nedenle onlara bu özlemlerini kolayca gerçekleştirmeyi ve bütün bu kaygı ve korkularından sıyrılmanın yollarını gösteren teori ve doktrinlere *inanıverme* eğilimindedirler. Nitekim, zengin olmaya çok düşkün olan bir insana onu çok kısa yoldan bu amaca ulaştıracak bir reçete sunabilirseniz, tavsiyelerinize çabucak uymasını bekleyebilirsiniz. Sağlıklı ve uzun yaşam reçeteleri sunan şarlatanların bu kadar çok ve kolay müşteri bulmalarının sırrı burada yatıyor. Geleceğini önceden bilmek isteyen milyonlarca insanın binbir falcıya başvurmasının sırrı da aynı yerde yatmıyor mu? İnsanın en güçlü duygularından biri de hiç şüphesiz ölüm korkusudur ve bu korku "ölümsüzlük" arzusunu doğurmuştur. Bu arzu bazı insanlarda o derece güçlüdür ki, onu tatmin etmeyi vadeden her çareye başvurmaya dünden hazırdırlar. Yoksa "spiritizma"nın çekiciliğini başka nasıl açıklayabiliriz? Normal yaşamında hepimiz gibi davranan fakir köylünün - çaresizlik karşısında- muskacıya veya üfürükçüye başvurması veya yağmur duasına çıkması da aynı nedenden kaynaklanmıyor mu? Büyük dinlerin bu kadar uzun süre bunca insanı neredeyse büyülemiş olması da insanoğlunun ölümsüzlük arzusunu ve adalet tutkusunu tatmin etmelerinden değil mi[9]?

Aslına bakarsanız, bugün "boş inanç" (superstition) dediğimiz inançların hemen hepsi korku ve özlemlerimizin etkisi altında insan hayal gücünün ürettiği inançlardır. Nitekim, iyilerin cennete, kötülerin cehenneme gideceği inancından tutunuz, on üç sayısının uğursuz olduğuna kadar halkın belleğinde yer etmiş binlerce boş inancın doğruluğunu destekleyen en küçük bir olgusal belgeye rastlamak mümkün değildir.

Yalnız burada da bir noktaya dikkatinizi çekmek isterim: Bu tür boş inançlara sadece bilimden nasibini almamış insanların iltifat ettiğini sanmak son derece yanlıştır, zira bazı güçlü duyguların yol açtığı özlemler en ağırbaşlı bilim-adamlarını bile tutsak edebilmektedir. Bunun en tipik örneklerinden biri, spiritizmadan söz ederken andığımız Sir Oliver Lodge olsa gerek. Zamanının saygın

(9) B. Russell'a göre, "din korkunun doğurduğu bir hastalıktır". Gizemli şeylerden, yenilgiden, ama hepsinden de çok, "ölüm"den korku, "ölümsüzlük" inancının doğmasına yol açmıştır. (Bk: *"Why I am not a Christian"*, Paul Edwards'ın düzenlemesi, s.42, 72) Russell korku yanında "kibir", "nefret" gibi duyguların da dinin doğuşuna yol açtığı kanısında. Bk: s.34. Kant bile bir ikinci dünyaya inancın yeryüzünde tatmin edilememiş adalet duygusundan kaynaklandığı düşüncesinde idi.

fizikçilerinden biri olan Lodge çok sevdiği gencecik oğlunu birinci dünya savaşında kaybedince, onun bedeniyle birlikte ruhunun da ölmüş olabileceği düşüncesini bir türlü hazmedememiş, bu nedenle spiritizmadan medet ummuş ve medyumlar aracılığıyla oğlunun ruhuyla iletişim kurmaya çalışmıştır. Lodge böyle bir felâkete uğramasaydı, belki spiritizmaya inananlarla alay edecekti. Bu bakımdan evlât acısının onun aklını başından aldığı söylenebilir. Aklını başında tutabilmek ancak hayatta çok büyük felâketlerle karşılaşmamış ve aşırı istek ve özlemleri olmayanların gerçekleştirebilecekleri bir başarı olsa gerek. Çünkü insanın aklı ancak bu şartlar altında duygularını dizginleyebiliyor. Belli bir bilim alanında yetişmiş olup sonradan "paranormal" olayların varlığını kanıtlamaya kalkışan (Puthoff, Targ, Tart gibi) bilim adamlarının bu davranışını, öteki güçlü duygularının yanıbaşında, bilimde şimdiye kadar kimsenin denemeye cesaret edemediği bir "devrimi" gerçekleştirerek ölümsüzlüğe erişme tutkusuyla açıklamanın yanlış olmadığı inancındayım.

Bilimsel düşünme alışkanlıkları edinmiş "aklı başında" kişilerin bile "özlemsel düşünüş"e kendilerini kaptırdıklarını gördükten sonra, doğru dürüst bir bilgi birikimi olmayan, üstelik bilgiye kendisi için değer vermeyen sıradan insanın, duygularının etkisi altında bazan en saçma sapan şeylere bile inanıvermesine şaşmamalı. Bunun bazan komik, bazan traji-komik, bazan da düpedüz trajik örneklerine rastlıyoruz. Komik örneklerden biri şu: 1835 yılında *New York Sun* gazetesi bir seri röportaj yayınlayarak ünlü astronom John Herschel'in Cape Town'daki yeni bir teleskopla Ay yüzeyinde 120 santim boylarında, vücutları renkli ve parlak kıllarla kaplı, incecik kanatları olan maymunumsu yaratıklar gördüğünü haber verir. Gazetenin amacı okuyucularla biraz dalga geçmektir. Ama gelin görün ki, bu şaka New York kentinin yarı nüfusu tarafından gerçek diye kabul edilir. İşin asıl komik yönüne bakın ki, röportaj yazarı sonradan şaka yaptığını açıkladığı halde, birçokları haberi ciddîye almakta ayak diretir. Ne dersiniz? Bence bu sadece saflık ve bilgisizlikle açıklanamaz bir durum. Burada bile insan özlemlerinin insanın aklını nasıl çeldiğini görüyoruz. Nitekim, insanoğlunun bir özlemi de sonsuz evrende "yapayalnız" olmadığından emin olmaktır. Bu nedenle insan hep başka dünyalarda da kendisine benzer canlılar olduğunu düşlemiştir, bugün de düşlemekte, hattâ birgün bu canlılardan haber alabileceği umuduyla evreni dinlemektedir. Ancak bütün sorun düşle gerçeği birbirine karıştırmamakta. 1835 yılında, o zamanın teleskoplarıyla Ay yüzeyinde

bu kadar küçük yaratıkları görmenin imkânsız olduğunu anlamak için biraz astronomi bilmek yeterliydi. Ancak bu kadarcık bile bilgisi olmayan basit insanların gazetede çıkan haberi ciddîye almasını anlamak güç olmasa da, haberi veren kişinin yalanlamasına rağmen bu inançlarından dönmek istememelerini anlamak o kadar kolay değil. Dediğim gibi, insanın özlemleri kafasını bazan iyiden çarpıtabiliyor. Bırakın bilgisiz insanları, Percival Lowell adındaki astronomun, hem de bu yüzyılın başlarında, Ay'da "su kanalları" gördüğünü sanmasına ne demeli? Bu açıkça Ay'da sadece "maymunumsu" yaratıklar değil, bizim gibi, üstelik bizden de ileri düzeyde insanlar olduğu varsayımını içermiyor mu?

Özlemsel düşünüşün traji-komik bir örneği de şu:

1938 yılında Orson Welles (birincisinden 100 yıl kadar sonra) New York'lulara yeni bir oyun oynamaya karar verir. Bunun için H.G. Wells'in (bilimsel düş romanı olan) "Dünyalar Arası Savaş" adlı kitabını bir radyo skeçi olarak sunar. Yayın bir dans müziğiyle başlar, ama müzik biraz sonra kesilir, arkasından bir dizi flaş haber duyulmaya başlar. Önce Mars'ta bir gaz patlaması olduğu bildirilir, ardından New Jersey'de bir deprem olduğu haberi gelir. En sonunda New Jersey'nin Grover Mill kentinden bir muhabir, orada silindir biçimindeki muazzam bir uzay gemisinden ellerinde ölüm ışınları saçan silahlar bulunan patlak gözlü yaratıkların indiğini haber verir. Sonradan New York kentine de benzer araçların indiği ve bunlardan çıkan canavarların etrafa öldürücü mikroplar saçtıktan sonra kentin yarıdan fazlasını yakıp yıktıkları haberi gelince, müthiş bir panik yaşanır. Yayını altı milyon kişi dinlemiş ve tahminlere göre bir milyon kadar insan bu "aldatmaca"yı ciddîye almış. Hüngür hüngür ağlayanlar mı istersiniz, dua edenler mi? Hattâ bazıları zehirli gazın içeri sızmasını önlemek için kapı ve pencereli kapamış, bazıları da dünyanın sonu geldi diye kaçışmaya başlamış. Durumun kötüye gittiği anlaşılır anlaşılmaz, radyo istasyonu durmadan anons yaparak, bunun bir şaka olduğunu halka anlatmaya çalışmışsa da - 1835'deki "Ay Aldatmacası"nda olduğu gibi- birçokları buna inanmak istememiş.

New York paniğinin nasıl bir bilançoyla kapandığını bilmiyorum, ancak olayın bir komik, bir de trajik yanı olduğu şüphe götürmez, sanırım. Komik yanı, insanoğlunun en saçma gibi görünen bazı şeylere bile bu kadar kolay inanıvermesi, trajik yanı ise bu yüzden bazan son derece tehlikeli durumlarla karşılaşılması. Korku ile umudun insanın bazan aklını başından aldığını bilmeyen yoktur. Ancak körü körüne inanmadan ötürü boş umutlara kapı-

lanların sonu bazan gerçekten trajik oluyor. Bu tür trajedilerden biri bundan on beş yıl önce gene Amerika'da yaşandı. İrili ufaklı pek çok peygamberin milyonlarca insanı arkalarından sürüklediği günümüz Amerika'sında bu yeni zaman peygamberlerinden Jim Jones adındaki biri "ebedî mutluluk" vaatleriyle etrafına topladığı bin kişilik bir topluluğu -Amerikan hükümetiyle arasında çıkan bir anlaşmazlık yüzünden- Guyana'ya götürmüş, ancak hükümetin bir yolsuzluk soruşturması için oraya müfettişler göndermesi üzerine çoluk çocuk bütün müritlerini toplu intihara sürüklemiştir[10]. Dünya tarihinde eşine az rastlanır bu tür bir olayın 20. Yüzyıl Amerika'sında meydana gelmiş olmasını sizin aklınız alıyor mu? Jim Jones gibi şarlatanların "ruh hastası" olduğu bence şüphe götürmez. Ancak işin bence asıl trajik olan yönü bu gibi insanların her sözüne "tanrısal" bir gerçek gibi inanmaya hazır bir sürü insanın bulunabilmesi. Ve bu insanların, "mürşit"leri isteyince seve seve ölüme gidebilmeleri. Oysa sağduyu veya akıl insanın yaşam savaşında ayakta kalmasını sağlamak için geliştirdiği bir düşünme yeteneğidir, öyle değil mi? O halde, nasıl oluyor da insan bazan bu derece akla aykırı davranabiliyor? Bunun bence bir tek açıklaması var: Özlemsel düşünüş! Nitekim, Jim Jones'un müritleri onun "ebedî mutluluk" masalına kanmasalardı, ne onun peşinden ta Guyana'ya kadar giderlerdi, ne de mürşitlerinin o korkunç kibrinin ürünü olan ölüm emrine boyun eğerlerdi. Gerçekleşmesi imkânsız özlemler insanların bazan aklını başından aldığı için burada "inanmanın patolojisinden" söz ediyorum. İnanmanın sağlıklı biçimine "sağduyu" diyoruz. Sağduyu ise daima gerçeklere dayanmamızı, Hume'un deyimiyle inançlarımızın derecesini günlük deneylerimizden elde ettiğimiz verilere göre ayarlamamızı emreder. Bilim bu verileri daha da çoğaltıp genel ilkelere (doğa yasaları) bağlamak suretiyle beklentilerimize sınırlar çizmekte, böylece bizi olmayacak umutlara kapılmaktan korumaktadır. Boş inançlar boş umutlara yol açar, boş umutlar ise - çok nadir istisnalarla- hayal kırıklıklarına gebedir. Şarlatanlar insanlarda boş umutlar uyandırarak onların özlemlerini sömürürler, bu nedenle aklın sesi demek olan bilime ve bilim adamlarına düşmandırlar. Bugün artık her aklı başında insan şu gerçeği kavramış olmalı: Özlemlerimizi gerçekleştirmenin tek *güvenilir* yolu bilimsel bilgilere dayanan bir teknoloji geliştirmektir. Nitekim, bugün yağmur duasına çıkacak yerde yapay tohumlama yöntemlerine, üfürükçüye gidecek yerde derdimizin nedenlerini en

(10) Benzer bir olay da bu yakınlarda gene ABD'nin Waco kentinde yaşandı.

iyi anlayan uzman bir hekime başvuruyoruz. Artık biliyoruz ki, doğanın kapris ve sürprizlerine karşı korunmanın da, ona istediklerimizi yaptırabilmenin de tek çıkar yolu onu yöneten yasaları çok iyi bilmektir. Üfürükçüye gitmek veya yağmur duasına çıkmak bilgisizliğin egemen olduğu bir çağda "çaresizlik"ten kaynaklanan davranışlardı. Oysa bugünün insanı artık eskisi gibi çaresiz değildir, hattâ yeni teknolojiler sayesinde doğanın kendisine bugüne kadar bahşetmediği birçok nimetlere kavuşmuştur ve bilim ilerledikçe bu yeni nimetlerin sayısı hızla artmaktadır. Yakın zamana kadar ancak "bilimsel düş" romanlarının konusu olan birçok düş bugün gerçekleşmiş bulunuyor. Unutmayalım ki, bütün bunlar ancak "özlemsel düşünüş"ten kurtulabildiğimiz için mümkün olmuştur. Sözün kısası, *özlemlerimizi gerçekleştirmenin ilk şartı özlemsel düşünüşten kurtulmaktır*. Ama ne yazık ki, bugün bile birçok kimse problemlerine bilimsel olmayan yollardan çare bulabileceklerini sanmakta, bu yüzden de kendi keselerini doldurmaktan başka birşey düşünmeyen şarlatanların ağına düşmektedirler.

b) Yanlış ve kötü eğitim

Auguste Comte'un "Bilim Çağı" rüyasının hâlâ gerçekleşmemiş olmasının önemli nedenlerinden biri de okullarda çocuklara ve gençlere verilen bilim eğitiminin son derece kalitesiz oluşudur. Kısacası, bu eğitim onlara "bilim kültürü" ve "bilimsel düşünme" alışkanlıkları kazandırmaktan çok uzak.

Bu kitap boyunca izlediğiniz gibi, bugün yeni bilgi ve teknoloji üreten ülkelerin başında gelen ABD'de bile bin bir şarlatanlık cirit atıyor. İlk bakışta insana "anakronik" gibi gelen bu durumu sadece halkın bilgisizliği ile açıklamak doğru olmasa gerek, zira - hiç değilse ileri Batı ülkelerinde- halkın büyük bir kısmı en azından lise veya kolej eğitimi görüyor, hattâ önemlice bir bölümü üniversiteye gidiyor. Oysa, sık sık belirtmeye çalıştığım gibi, üniversite eğitimi görmüş olanlar arasında bile şarlatanların arkasından gidenler var, üstelik bunlar küçük bir azınlık da değiller. O halde? Durum apaçık: Bilim eğitiminin temelinde bir bozukluk veya çarpıklık var!

Kanımca bu çarpıklığın temel nedeni, bilim derslerinde yeni yetişenlerin merakını uyandıracak, dolayısıyla onlara araştırma heyecanı verecek yerde, onların kafalarına şimdiye kadar başkalarının üretmiş oldukları bir sürü bilgiyi- bazan gereksiz ayrıntılarla- doldurma amacına yönelik olmasıdır. Bu bilgilerin nasıl üretildiği,

ama daha da önemlisi, "bilgi" adına lâyık oluncaya kadar ne sıkı eleştiri ve denetim süreçlerinden geçtiği konusunda okuyanların "aydınlatılmaması", onlarda yeni bilgiler üretme arzusunu uyandırmadığı gibi, kendilerine öğretilenleri- doğru olup olmadıklarını araştırmadan- oldukları gibi kabul etmeye alıştırmaktadır[11]. Öğrenmenin basit bir *belleme* işi olduğu izlenimini uyandıran bu tür bir sistem içinde yetişen gencin ne "bilimsel düşünme" alışkanlıkları edinmesi mümkündür, ne de yeni iddialar karşısında "eleştirici" bir tavır takınması. Birinci amacın sağlanabilmesi için öğrencilere - yaşlarıyla orantılı olarak- küçük problemleri nasıl çözebilecekleri iş başında-yani onlara gözlemler ve deneyler yaptırarak- öğretilmeli, ikinci amacın gerçekleştirilebilmesi için de, onlara - en kesin bilgiler de dahil- karşılaştıkları *her* iddiayı ilkin "şüphe" ile karşılamaları gerektiği hatırlatılmalıdır. Yanılmaya karşı en etkili ilâcın "şüphecilik" olduğunu her fırsatta vurgulamaya çalıştım. Bilgi aktarmaya değil, "aydınlatmaya" yönelik bir eğitimin ilk ve en önemli görevi yeni yetişenlerde *şüphe etme alışkanlığını* yerleştirme olmalıdır. İnsanlar bilgisiz olduklarından değil, şüpheci olmadıklarından ötürü en basit şarlatanlara bile kanabiliyorlar. Däniken'in kitaplarına karşı duyulan akıl almaz ilgi bunun en çarpıcı örneği.

Sanırım, eğitim sistemlerinin önemli bir kusuru da, bilimlerin en pozitif, en matematikselleşmiş verilerini ön plana çıkarmaları, daha çok teorik, dolayısıyla tartışmalı yönlerini es geçmeleridir. Ben bunu kısmen elden geldiğince çok şey öğretme gayretkeşliğine veriyorum. Bir başka neden de bilimin mühendislik yönüne ağırlık verilmesi[12]. Bu durum yeni yetişenlerde bilimsel gerçeklerin *tartışılmaz* olduğu izlenimini uyandırıyor, bu da onları dogmacı bir tavır almaya iteliyor. Ancak bu tavırla okulu bitiren genç çok aşırı, ama güvenle ortaya atılmış yeni bir iddiayla karşılaşınca ya apışıp kalıyor, ya da ona inanma eğilimi gösteriyor. Okulda edindiği bilgilerin ne uzun ve sıkı denetlemelerden geçtiği konusunda en küçük bir fikri olmadığı için, cesaret ve güvenle ortaya atılan bir iddiadan şüphe etmeyi düşünemiyor. Çok steril bir ortamda büyümüş kimselerin bol mikroplu bir başka ortama geçtiklerinde hemen hastalandıklarını siz de duymuşsunuzdur. Bu da ona benziyor:

(11) Bir başka yazımda da belirtmeye çalıştığım gibi, özellikle bizde, bilim dersleri de "Kuran okutulur gibi" okutulmaktadır. Bk: *Hüseyin Batuhan*: "Teknik Üniversite Kökenli Politikacılar", *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1990. Ayrıca: *H. Batuhan*: "Türkiye'nin bir Bilim Politikası Var mı?", *Çağdaş Kültürümüz*, Cem yayınevi, 1991, s.195- 224.

(12) Jürgen Habermas'ın da bu nokta üzerinde önemle durduğu anlaşılıyor. Bk: . *John Passmore*: "*Science and Its Critics*", s.59

Yanlış teorilerle haşır neşir olmamış, dolayısıyla onlarla nasıl savaşıldığını öğrenmemiş (sizin anlayacağınız "şüphe etme" alışkanlığı edinmemiş) bir kafa da en olmayacak fikirlerin istilasına uğramaya mahkûmdur.

Bu durumun düzeltilmesi için eğitim sisteminde köklü bazı değişiklikler yapılması şart, ancak bu konuda açıklamalar yapmak bu kitabın sınırlarını aşıyor[13]. Yalnız şu kadarını belirtmekte yarar görürüm: Özellikle sosyoloji, psikoloji ve tarih gibi derslerde işe problemlerle başlamak ve öğrencileri bu problemleri tartışmaya yüreklendirmek şart. Amaç bilgi aktarmaktan çok, bilginin nasıl üretildiğini öğretmek olmalı. Bu amaçla- yeri geldikçe- bilim tarihinden ilginç örnekler vermek çok yararlı olabilir. Her halükârda öğrencileri problemler üzerinde kendi başlarına düşünmeye ve çözüm aramaya alıştırmak pasif-dogmatik bir tavır almalarını engellemek bakımından çok önemli. Bu arada mantık ve felsefe derslerine çok önemli bir görev düşüyor. Ne yazık ki - hiç değilse bizdebu dersler de, ötekiler gibi, bir belletme, hattâ ezberletme konusu. Oysa mantık dersinin amacı insana "mantıklı" olmayı, yani rasyonel düşünme yöntemlerini *kullanmayı* öğretmektir, bu kuralların neler olduğunu *belletmek* değil. Nasıl jimnastik dersleri çocukların vücutça zinde kalmalarını sağlama amacına yönelikse, mantık dersleri de bir tür "kafa jimnastiği" olarak yürütülmelidir. Aynı şekilde, felsefe dersleri de bir takım garip sorulara filozof adı verilen kişilerin ne tür cevaplar verdiklerini belletecek yerde, bunlardan bugünün gençlerinin en çok ilgi duyabilecekleri bir kaçı üzerinde onları fikir yürütmeye, dolayısıyla *tartışmaya* yüreklendirmelidir. Bu problemler arasında bence en çok üzerinde durulması gerekeni ***bilgi problemidir***, zira kanımca gençlerin kafalarını aydınlatmanın en pratik yolu onlara herhangi bir iddianın "bilgi" adına lâyık olabilmesi için ne güç sınavları geçmesi gerektiğini anlatmaktır. İnsanların şarlatanlara bu derece kolaylıkla kanmalarının ana nedeni, sık sık belirtmeye çalıştığım gibi, bilgi üretiminin güçlüğü hakkında öğrenimleri boyunca bir fikir edinememiş oldukları için, "inanma"nın insana büyük bir "sorumluluk" yüklediğini bir türlü kavramamış olmalarıdır. Bu bakımdan insanlar mirasyedilere benzerler, ellerine geçen serveti babalarının ne zahmetlerle edindiğini bilmedikleri için, onu har vurup harman savurma eğilimindedirler. Bugünün eğitim sistemi, ne yazık ki, bilginin değerini yeni yetişenlere öğretemiyor.

(13) Bk: *Hüseyin Batuhan*: "Demokrasi için Eğitim", *Çağdaş Kültürümüz*, Cem Yayınevi, 1991, s.327-46. Ayrıca Bk: Yukarda adı geçen yazı.

Yeri gelmişken bir başka noktaya da kısaca değinmek istiyorum. İnsanları "aydınlatma" işi şüphesiz sadece okul eğitimine düşen bir görev değildir. Zaten, gördüğümüz gibi, okul bu görevi hakkıyla yerine getiremiyor. Bunun belki asıl nedeni, eğitim sisteminin daha çok "meslek adamı" yetiştirme amacına yönelik olması. Gerçi görünüşte lise eğitimi "genel kültür" kazandırmayı amaçlıyor, ama çocukların kafasında hep bir diploma sahibi olma kaygısı yattığından, "bilgi için bilgi"nin zevkine varamıyorlar. Öyle olunca da öğrenmeyi bir diploma alıncaya kadar katlanılması ve atlatılması gereken bir "manevî angarya" gibi görüyorlar. Bu nedenle asıl öğrenme işinin okul bitip meslek hayatına atıldıktan sonra başlaması kaçınılmaz oluyor. İşte bu noktada kitle iletişim araçlarına büyük bir görev düşüyor: "Yetişkinleri eğitmek!" Başka bir deyişle, halka "bilim kültürü" vermek!

Ama gelin görün ki, kitle iletişim araçları da bu görevi üstlenmeye pek yanaşmıyorlar, zira temelde ticarî kuruluşlar oldukları için, halkın en çok ilgi duyabileceği, dolayısıyla en çok satın alabileceği fikir ürünlerini piyasaya sürmeyi onu aydınlatacak olanlara tercih ediyorlar. Hattâ bu nedenle hiçbir bilimsel değeri olmayan bin bir çeşit şarlatanlığın halk arasında yayılmasına - bile bile- aracı oluyorlar.

Bazan en ağırbaşlı diye bilinen dergilerin halkın inanıverme eğilimini sömüren bilim dışı yazılara yer vermesi, hattâ saygınlığıyla tanınmış bazı yayınevlerinin şarlatanların kitaplarını yayımlaması para kazanma tutkusunun bilime hizmet etme kaygısını arka plana itebildiğini gösteriyor. Radyo ve televizyon gibi, çok daha etkili iletişim araçlarının bu konudaki tutumu bir bakıma daha da olumsuz, zira bunlar -gene hep kâr amacıyla- halkı "aptallaştırmak"tan başka hiçbir işe yaramayan fikir ve teorilere programlarında bol bol yer vermekten geri kalmıyorlar. Gerçi bunlar bazan belgeseller yayımlayarak halkın bilgi sahibi olmasına katkıda bulunmuyorlar değil, zira halk arasında bu tür yayınlara ihtiyaç duyanlar da var, ancak şarlatanlık ürünlerini de -hiç eleştirmeden- haber niteliğinde yayınladıkları için, büyük bir halk kesiminin düpedüz aldatılmasına göz yummuş oluyorlar. Genellikle halkın fikir piyasasına sürülen malların kötüsünü iyisinden ayırt etme yeteneği olmadığı gibi, buna ayıracak zamanı da yoktur. Çoğu insan basılı olan, hele radyo ve televizyon kanallarıyla yayımlanan her şeyin bir değeri olması gerektiği gibi çocuksu bir inanca sahiptir. (Kara kaplı kitaba karşı çocuklarda gereksiz bir saygı uyandıran, ayrıca onların eleştirme yeteneğini geliştirmeye pek önem vermeyen okul

eğitiminin bunda önemli bir payı olduğu şüphe götürmez.) Bu nedenle hiçbir kalite kontrolünden geçirilmeden halka sunulan her yeni fikir, ne kadar saçma olursa olsun, halkın ilgisini çekebilmektedir. Hattâ bir fikrin ilgi çekme şansı "inanılmazlık" derecesiyle doğru orantılı olduğuna göre, halka hitap eden yayınlar bu tür fikirlere sayfalarını veya programlarını çok daha kolaylıkla açmaktadırlar. Ciddî bilimsel dergiler kendilerine gönderilen yazıları ancak çok sıkı bir "doğruluk" kontrolünden geçirdikten sonra yayımlarlar, oysa sıradan dergilerin bu tür bir kaygıları olmadığı için onlar sadece "çekiciliğe" önem verirler, zira asıl amaçları çok satmaktır.

"Halkı aydınlatma" işinde bir sorumluluk yüklenmedikleri, hattâ tam tersine halk arasında "obskürantizm"in yayılmasına hizmet ettikleri için iletişim araçlarını kınayabilirsiniz. Ancak onlara sorumluluklarını hatırlatmaktan fazla yapabileceğiniz birşey yoktur, zira demokratik bir toplumda ister doğru, ister yanlış, hattâ isterse düpedüz saçma olsun, her tür fikri, görüşü veya teoriyi yayma özgürlüğü vardır. Bu nedenle bu tür fikirlerden korunma yükümlülüğü herkesin kendine kalmıştır. Bu konuda insanlara yardımcı olma görevi gene bilim adamlarıyla Gardner gibi eleştirmenlere düşüyor.

c) Şarlatanlıkla savaşın öncüleri

Genellikle bilim adamları kendilerini yeni doğrular bulma, yani "bilgi üretme" işine adamış kimselerdir, bu nedenle şarlatanlarla, yani yanlış fikir üretenlerle uğraşacak zamanları yoktur. Onların yapabilecekleri tek şey bilimsel teorileri iyi kötü bir lise veya kolej eğitimi görmüş meraklı kimselerin anlayabileceği bir dille anlatmaktır. Bu işi yapanlar arasında başta Galileo olmak üzere Einstein, Heisenberg, de Broglie v.ö. gibi bilimde çığır açıcı yenilikler yapmış kişilere rastlıyoruz[14]. Ancak bu tür bilim adamlarının sayısı çok az, bu nedenle halkı bilimsel bilgilerle donatma işine kendilerini adayan "popularizer" (Fransızca 'vulgarisateur') denilen kişiler ortaya çıkmış bulunuyor. Bu gibilerin asıl amacı, çoğu zaman

(14) Galileo (Platon'un diyalogları gibi) karşılıklı tartışma biçiminde yazdığı iki büyük eseri (*Dialogo* ve *Discorsi*) ile fizikte kendisinin de katkıda bulunduğu iki büyük teoriyi halkın anlayabileceği bir dille anlatmayı denemiş ve bunda büyük ölçüde başarı sağlamıştır. Einstein'ın da öğrencisi L. Infeld ile birlikte yazdığı "Fiziğin Evrimi" başlıklı eseri başından günümüze dek fizikteki en önemli gelişmeleri tek bir formül kullanmadan halka anlatmayı amaçlayan bir eser.

bölük pörçük bir sürü enformasyonla öğrencilerin kafasını dolduran okul biliminin tersine, bu eğitimden geçip de doğru dürüst birşeyler öğrenememiş meraklı kişilere genel bir "bilim kültürü" kazandırmak, bu arada günümüz biliminin en çok hangi sorunlarla uğraştığı konusunda da onlara iyi kötü bir fikir vermek, sözün kısası, uzaktan da olsa, onların da "bilgi üretme serüveni"ni izlemelerini sağlamak. Bu amaçla yazılmış kitapları okuyanlardan hiç değilse bir kısmının yalnız "bilim hakkında bilgi" edinmekle kalmadıkları, bu arada bilgi üretiminde ne tür araştırma ve denetleme yöntemlerinin kullanıldığı konusunda da bazı "sezgisel" diyebileceğimiz bilgiler edindikleri şüphe götürmez. Bu tür bilgilerin onlarda güçlü bir "inanma sorumluluğu" bilinci geliştirmiş olması bile beklenebilir.

Her türlü şarlatanca fikirden korunmada bu tür popüler bilim kitaplarının hiç de küçümsenmeyecek bir yardımı olduğu şüphe götürmez. Teknik ayrıntılarla insan belleğini zorlamayan, daha çok herhangi bir sorunu çözerken insan zekâsının nasıl çalıştığını sergileyen, üstelik bu işi yaparken ilgi ve merak uyandırmayı başaran, bu nedenle okuyana büyük bir "düşünsel haz" veren bu tür eserlerin, bilgi iletme yanında kafayı "aydınlatma" işlevini de büyük bir başarıyla gerçekleştirdikleri söylenebilir. Yalnız ne var ki, bu tür eserleri okuyanlar zaten bilime meraklı kişilerdir; dolayısıyla bunlardan pek azının şarlatanların ağına düşme tehlikesi vardır. O zaman hemen şu soru geliyor akla: Halkı asıl bu tehlikeden kim koruyacak?

'Halkı aydınlatma' deyiminin- birbiriyle yakından ilişkili- iki anlamı olduğunu hatırlatmama bilmem gerek var mı? Bunlardan biri insan kafasını güvenilir bilgilerle donatma, ötekisi insan kafasını temelsiz veya boş inançlardan arıtma anlamına geliyor. İşte, ne yazık ki, okullarda verilen (sözümona) bilim eğitimi bunlardan ne birini becerebiliyor, ne ötekini. Bu nedenle de "okumuş" kişilerden pek çoğunun kafasında bilimsel bilgi kırıntıları boş inançlarla kucak kucağa yaşayabiliyor. Birinci görevi 'popularizer'[15] denilen uzmanların üstlendiğini gördük. İkinci görevi kim yüklenecek?

(15) Ne yazık ki, bu İngilizce deyime uygun bir Türkçe karşılık bulamadım. Bulan olursa çok sevinirim. Bu deyim "bilimi halka götürmek" anlamında kullanılıyor. Elbet burada bilimsel bilgileri - başta matematik olmak üzere- birçok teknik güçlüklerinden kurtarıp halkın - yani uzman olmayan kişilerin- anlayabileceği bir dille anlatmak söz konusu. Ancak bütün bu nitelikleri dile getiren tek bir kelime bulmak hiç de kolay değil. Fransızlar "avamlaştıran" diye çevirebileceğimiz 'vulgarisateur' sözcüğünü kullanıyorlar.

Burada yeni bir "uzman"a ihtiyaç var. İngilizce adı "debunker" olan bu kişinin hem modern bilimler hakkında oldukça sağlam ve kapsamlı bilgileri olması gerekiyor, hem de mantık ve metodolojiyi yakından tanıması, zira görevi bilgi diye yutturulmaya çalışılan teorilerin neden bu ada layık olmadığını, dolayısıyla neden bu tür teorilere *inanılmaması* gerektiğini halka anlatabilmek. Üstelik burada bilgi piyasasına sürülen her kalitesiz malı - konusu ne olursa olsun- en kısa zamanda teşhir etmesi gerekiyor. Bu bakımdan "debunker"ların görevi sanat eleştirmenleriyle, son onyıllarda daha çok ABD'de ortaya çıkmış olan (Ralph Nader gibi) sanayi ürünleri eleştirmenlerinin görevini andırıyor. Her üçünün de görevi üretilen bir malın kalite denetimini yaparak tüketiciyi kalitesiz mallara karşı uyarmak. Sanat eleştirmenlerinin amacı halkın sanat zevkini yükseltmek veya inceltmektir. Endüstri eleştirmenlerininki tüketicinin çıkarını korumaktır. Bilgi eleştirmenlerinin görevi ise insanların boş inançlara kapılmalarını önlemektir.

Buna, isterseniz, "insanları aptallaşmaktan koruma" görevi de diyebilirsiniz. Vücut sağlığına oldukça fazla önem veren insanoğlunun "kafa sağlığı" konusunda ne kadar ihmalci, hattâ "umursamaz" bir tavır takındığını daha önce de belirtmiştim. Bu konuda yakın zamanlara kadar onu uyaran pek yok gibiydi. Şarlatanlar da bunu bildikleri için sahte fikirlerini pervasızca piyasaya sürebiliyor ve bol bol müşteri bulabiliyorlardı. Onların ipini pazara çıkaran "debunker"ların sayısı arttıkça insanların inanma konusunda daha titiz ve güç beğenir olmalarını bekleyebiliriz.

Aslında bu tür uyarıcılara ve fikir eleştirmenlerine eski Yunan'dan beri tek tük rastlıyoruz. Kitabımın baş taraflarında, Hippokrates Okulu'nun bir yazarından sözederken değindiğim gibi, daha bilimsel düşünüşün yeni yeni filizlenmeğe başladığı o günlerde bile şarlatanları teşhir etme arzusunun doğduğu anlaşılıyor. Nitekim, çağının en büyük bilgin-filozofu olan Aristoteles, bir yandan fikir ve bilgi üretme işini yürütürken, öte yandan bugün "mantık" dediğimiz bilim dalının kurulmasına öncülük etmişti. Bunu yaparken başlıca iki amaç güdüyordu: Bir, geçerli çıkarımların kural veya ilkelerini saptamak; iki, daha çok sofistlerin başvurduğu aldatıcı (dolayısıyla yanlış) akıl yürütmeleri teşhir etmek. Aristoteles'in doğruya götüren yol ve yöntemleri göstermek kadar, insanları yanılgılara karşı uyarmayı da bir görev saydığı anlaşılıyor[16]. Bunda

(16) Aristoteles'in "*Organon*" adlı eserini birinci amaçla, "*Sophistici Elenchi*" adlı eserini ikinci amaçla yazdığını söyleyebiliriz.

haklı olsa gerek, zira içinde doğruluk sevgisi olan herkes yanılma korkusunu da birlikte taşır. Aynı şekilde insanoğlu ne zaman doğruyu bulmanın yol ve yöntemlerini araştırma ihtiyacını duymuşsa, aynı zamanda yanılgıdan korunmanın da çarelerini aramıştır. Nitekim, Aristoteles'in *Sophistici Elenchi*'yi yazmaktan amacı sofistlerin yanıltıcı akıl yürütmelerine karşı halkı uyarmaktı. Bilindiği gibi, sofistler daha çok "ikna etme"ye (yani herhangi bir fikri başkalarına kabul ettirmeye) önem veriyorlardı. Bu amaçla da "Retorik" sanatını geliştirmişlerdi. Retorik güzel ve etkileyici konuşmayı öğreten bir sanat dalıdır. Bu nedenle en çok avukatlarla politikacıların (günümüzde reklâmcıların) işine yarar. Ancak, doğru yanlış, her fikrin yayılmasında retorik sanatına başvurulabildiğini gören Aristoteles, doğru fikirlere, dolayısıyla "bilgi"ye en yüksek değeri veren bir düşünür olarak sofistlerin daha çok bir "kandırmaca" aleti olarak kullandığı retoriğin olumsuz etkilerine karşı insanları uyarmayı bir görev saymıştı.

Yeni Zamanlar'ın başında Descartes'ın "*Discours de la Méthode*" (Yöntem Üzerine) ile, Francis Bacon'un "*Novum Organum*" (Yeni Organon) ile aynı görevi üstlendiklerini görüyoruz. Her iki filozof da bir yandan hem doğruyu araştırmanın, hem yanlıştan kaçınmanın yollarını gösteriyorlardı. Özellikle Bacon'ın ikinci göreve daha fazla ağırlık verdiği söylenebilir. Nitekim, onun ünlü "Idola"ları insanların kafalarında yeretmiş boş inançları ve düşünme çarpıklıklarını temsil ederler. Aynı eleştirici ve şüpheci tutuma daha sonra gelen pek çok İngiliz filozofunda da rastlıyoruz. Bunların en tanınmışları, yaşadıkları zaman sırasıyla, Locke, Hobbes, Hume, J.S. Mill ve Russell. Ancak bütün bu filozofların daha çok yanılmadan kaçınmada başvurulabilecek *genel* kural ve ilkeleri saptamaya çalıştıklarını, tek tek aldatmaca örneklerini de sadece bu ilkeleri somutlaştırma amacıyla kullandıklarını görüyoruz. Her yeni aldatmaca ile teke tek, başa baş savaş veren "fikir eleştirmenleri"ne ise daha çok bu yüzyılda, en çok da 1950'li yıllardan bu yana rastlıyoruz. Bu tür bir savaşa kendilerini tutku ve özveriyle adamış olanların başında Martin Gardner'i görüyoruz[17]. Bu konuda yazmış olduğu kitap ve makaleleri elinizdeki kitabın da ana bilgi kaynağını oluşturan Gardner'ı ilk *profesyonel şarlatanlık uzmanı* ('debunker') saya-

(17) Yıllarca ünlü bilim dergisi *Scientific American*'ın "Mathematical Puzzles" bölümünü yönetmiş olan Gardner, ilkin insan zekâsını çalıştırıp geliştirmeyi amaçlayan yazı ve kitaplar yazmış, ama daha sonraları kendini insanlara saçma sapan fikirleri "bilim" diye yutturmaya kalkışan ve bunda büyük ölçüde başarılı olan şarlatanların ipini pazara çıkarma davasına adamıştır.

biliriz. Onun ardından bu alana Paul Kurtz gibi felsefeciler, hattâ James Randi gibi eski sahne sihirbazları da katılmış bulunuyor[18].

Bugün özellikle ABD'de "şarlatan avcılığı"nın birçok zeki insanı çeken bir meslek haline gelmekte olduğu bile söylenebilir. Bu davaya kendilerini adamış olanların bir bölümü 1974'ten bu yana ABD'de yayımlanmakta olan "*The Skeptical Inquirer*" (Şüpheci Araştırıcı) dergisinin çevresinde toplanmışlar. Her türlü temelsiz, bilim ve akıl dışı fikirle savaşta işbirliği yapan bu insanlardan bir bölümü bir de "Committee for the Scientific Investigation of Claims of the Paranormal" (Paranormal İddiaları Bilimsel Açıdan İnceleme Komitesi) adını taşıyan bir dernek kurmuşlar. Almanya'da da buna benzer bir derneğin, "Deutsche Gesellschaft zum Schutz vor Alberglauben" (DEGESA, yani "Alman Boş İnançlardan Korunma Derneği) kurulmuş olduğunu Knoblauch'tan öğreniyoruz[19]. Muhtemelen başka Batı ülkelerinde de benzer kuruluşlar var. Halkı şarlatanlara karşı koruma görevini üstlenenler arasında Carl Sagan ve Stephen Jay Gould gibi ünlü bilim adamları ve "popularizer"leri de yer alıyor. Hattâ ABD'de hemen sadece bu konuda yazılmış kitapları yayımlayan bir yayınevi bile var: "Prometheus Books" adını taşıyan bu yayınevinin son birkaç on yılda bastığı kitapların sayısı kırkı aşıyor.

"Önsöz"de de kısaca değindiğim gibi, şarlatanlıkla savaş ihtiyacının yeni bir uzmanlık alanının doğmasına yol açacak kadar kuvvetle hissedilmesinin nedeni, özellikle ABD'de savaş sonrası yıllarda neredeyse bir salgın hastalık halini alan "akıl dışı", hattâ "akla düşman" fikir akımlarının bir orman yangını gibi hızla etrafa yayılması. Bir yanda gazete, radyo ve televizyon aracılığıyla büyük halk yığınlarına "dünyanın sonu"geldiği veya "İsa'nın dönüşü"nün yakın olduğu mesajını veren "yeni zaman peygamberleri" kurtuluş temasını işleyedursunlar, öte yanda "ölümsüzlük" reçeteleri sunarak ceplerini doldurmaya çalışan binbir çeşit şarlatan saf insanları kandırmakla meşgul. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, bir de "yangına körükle gidercesine" bazı insanlarda "paranormal" yetenekler olduğunu kanıtlamaya çalışan (sözde) bilim adamlarının sahnede boy göstermesi akıl düşmanlığının ne boyutlara vardığını gözler önüne seriyor. Bilimin ve teknolojinin hızlı gelişmesiyle tam bir zıtlık gösteren bu durumun nedenleri arasında iki dünya savaşının

(18) Uzun yıllar akıl almaz numaralarıyla insanların hayret ve hayranlığını kazanan ünlü sihirbaz Harry Houdini, üstadı Fransız sihirbazı Houdin'den esinlenerek, hayatının son yıllarını sihirbaz oldukları halde bunu gizlemeye çalışan şarlatanları teşhir eden kitaplar yazarak geçirmiştir.

(19) Bk: *Hubert Knoblauch:"Die Welt der Wünschelrutengänger u. Pändler,"* s.157

birlikte getirdiği karamsarlık havası, Naziliğin çöküşünden sonra bu defa demokrasilerle Sovyet Rusya arasında başgösteren soğuk savaşın her an bir nükleer savaşa dönüşebileceği kaygısı, gene aynı nedenle bilime ve teknolojiye karşı gittikçe artan güvensizlik, bütün bunlara eklenen daha bir çok irili ufaklı etken, bir yandan dine karşı ilginin artmasına, hattâ mantar gibi yeni mezheplerin doğmasına neden olurken, öte yandan insanlara bu dünyada mutlu olmanın çeşitli reçetelerini sunan şarlatanların meydanı boş bulmalarına yol açmıştır. Özellikle ABD'de acımasız bir yaşam (daha doğrusu "refah") savaşının iyice azdırdığı ruh hastalıkları geniş halk yığınlarının bilgisizlik ve kültürsüzlüğü ile birleşince, şarlatanların - iyi para veren- müşterileri alabildiğince artmıştır. 1984'de bu ülkede 13-18 yaşları arasındaki 508 Amerikalı genç arasında yapılan bir Gallup araştırmasında "Şunların hangilerine inanıyorsunuz?" sorusuna verilen cevaplardan bu gençlerin %69'unun *meleklere*, %59'unun *ESP*'ye, %55'inin *astrolojiye*, %28'inin *uzaktan görme* (clairvoyance)ye, %24'ünün *Koca Ayaklı* (Big Foot)ya, %22'sinin *büyüye*, %20'sinin *hayaletlere*, %18'inin *Loch Naess Canavarı*'na inandığı anlaşılmış[20]. Dinî inançlarla şarlatanlıkların ne kadar etkili olduğu açıkça görülüyor. Demek Amerikan gençliği - bunca bilim eğitimine rağmen- bilimsel düşünüşten neredeyse hiç nasibini almamış. Durumun başka ülkelerde bu kadar kötü ve umut kırıcı olduğunu pek sanmıyorum. Ama kafa sağlığı açısından günümüz insanının Ortaçağ'dakinden daha iyi durumda olduğunu da söylemek mümkün değil. Her zaman olduğu gibi bugün de kafalarının içi aydınlanmış insan sayısı çok az.

Bu kara tablo karşısında karamsar olmamak çok güç. Ancak belki şöyle düşünmek insana biraz teselli verebilir: "İnsanın kafa sağlığına özen göstermemesi vücut sağlığına özen göstermemesi kadar sakıncalı değildir, o halde bırakalım insanları kafalarını istedikleri kadar saçma sapan fikirlerle doldursunlar, özellikle bu onları mutlu ediyorsa... Hem insanlar -gene mutlu olma arzusuyla- vücutları için zararlı, hattâ "tehlikeli" şeyleri tüketmiyorlar mı? Hele sigara, alkol, uyuşturucu kullananlara ne demeli? Demek sağlık da insanlar için o kadar önemli değil. Bazı temelsiz fikirlerin insanlar üzerinde bir tür "uyuşturucu" etkisi yaptığını daha önce de belirtmiştim. Böylece insanlar bazı özlemlerini gidererek mutlu oluyorlar demek, varsın diledikleri şeye inansınlar..."

Elbet bu da akla yakın bir tavır, ama insanları "daha mutlu" görme arzusundan mıdır, yoksa onlara kendi mutluluk anlayışımı-

(20) Bk: *Science Confronts the Paranormal*, s.X

zı empoze etmek dürtüsünden mi, her nedense, biz bilime ve felsefeye önem verenler etrafımızda temiz, güzel, sağlıklı insanlar görmek istediğimiz gibi, aklı başında, kolay aldanmayan, kolay kanmayan, kolay aldatılmayan insanlar görmek isteriz. Hem düşünürüz ki, insanların büyük çoğunluğu, yaşları ne olursa olsun, nelere inanıp nelerden şüphe etmeleri gerektiği konusunda çocuk gibidirler, dolayısıyla kendilerine zarar vermemeleri için ellerinden tutmamız ve onlara yol göstermemiz bir görevdir. Bu da bir kendini beğenmişlik belirtisi olabilir, ancak insanoğlunun daha güzeli, daha iyiyi ve doğru olanı istemesi de bazan karşı konulmaz bir dürtü olarak kendini gösteriyor. Yanlış fikirlere körü körüne kapılmanın bazan insanı, hattâ insanlığı büyük felâketlere sürüklediğini görmüştük. Ancak her boş inancın böyle bir sakıncası olmasa bile, bilimin baş döndürücü bir hızla ilerlediği ve her konuda "rasyonel" yöntemlere başvurmanın insanlığın uzun vadede mutluluğu için tek çıkar yol olduğunun iyice anlaşıldığı günümüzde, dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğunun kafasında utanç verici inançların cirit attığını görmek en azından insanın estetik duygularını incitiyor. "En azından" diyorum, zira aklı başında insanları bu tür inançlarla savaşa zorlayan ana faktör "ahlâkî" kaygılar olsa gerek. Çok yakın bir geçmişte yaşanan acı deneyler bu kaygıları arttırıyor. İnsan mutluluğu ve dünya barışı için "rasyonel düşünme" alışkanlıklarının yerleşmesi belki *yeterli* olmayabilir, ancak *gerekli* oldukları bence şüphe götürmez. O zaman bu tür alışkanlıkların kafalara yerleştirilmesi için neler yapılabileceğini düşünmek - insanlığın mutluluğunu düşünenler için - soylu bir ahlâkî görev oluyor.

Ancak bu ideal nasıl gerçekleştirilebilir, hattâ gerçekleştirilebilir mi? İşte asıl sorun burada. Eğer rasyonel düşünme yeteneği "zekâ" ile ilgili ise, bu sorunun cevabı "İnsan zekâsı eğitimle geliştirilebilir mi?" sorusunun cevabına bağlıdır. Aslında aynı soru estetik duyarlılık ve ahlâk duygusu için de sorulabilir. İyimser bir yaklaşımla insanın bütün duyuş ve düşünüş yeteneklerinin kısmen genetik yapısından, kısmen de aldığı eğitimden kaynaklandığını varsayabiliriz. Buna göre, bazı insanların kafaca daha kolay, bazılarının daha zor eğitilebilir olduğunu kabul etmek zorundayız. Ne yazık ki, insanların büyücek bir kısmı - yaşam şartları nedeniyle- böyle bir eğitim fırsatını hiçbir zaman elde edemezler. Öte yandan, büyük bir çoğunluk - daha önce sözünü ettiğim- güçlü duyguların etkisinden kendilerini kolay kolay kurtaramazlar. Zira bunun için yaradılıştan çok zeki olmaları gerekiyor. Belki birinci faktör sandığımızdan da önemli, zira zeki insanların da bir çoğu günlük hayat-

larında zamanlarını ekmek parası kazanmak, zengin olmak, şan ve şeref sahibi olmak, eğlenmek gibi "dünyevî" uğraşlarla geçirdiklerinden, nelere inanıp, nelere inanmaktan uzak durmaları gerektiği konusuyla ilgilenme ihtiyacını bile duymazlar. Şarlatanların inanılmaz başarıları da bundan kaynaklanmıyor mu zaten? Çoğu okumuş kimseler bile ancak şarlatanların piyasaya sürdüğü akıl almaz fikirlere karşı ilgi duyabiliyorlar, zira bunların ciddî konular üzerinde uzun boylu düşünmeye vakitleri olmadığı gibi, aldanıp aldanmamak da pek umurlarında değil. Bu nedenle fikir eleştirmenlerinin onlara ulaşması da çok zor. Nitekim, Däniken adlı geri zekâlının eserlerini kapışan yüzbinlerce kişiden pek azının elinizdeki kitabı okuma ihtimali var.

Bu nedenden ötürü bu kitabı yazarken kendi kendime "Boşuna akıntıya kürek çekiyorsun!" dediğim çok olmuştur. İnsanların kafalarını aydınlatmak çok zevkli bir iş aslında, ama bunu yaparken emeklerinizin boşa gideceği kaygısına kapılmamanız da mümkün değil. Hele insanların bilgi edinme arzusunu bile duymadıkları Türkiye gibi bir ülkede bu tür bir girişim hiçbir olumlu sonuç vermeyebilir. Aslında bu söylediklerim edebiyat, sanat ve müzik gibi estetik duyarlılık alanları için de geçerli. Unutmayalım ki, nüfusu neredeyse on milyona varan İstanbul'da klasik müzik konserlerini izleyenlerin ve operaya gidenlerin sayısı yüz bin nüfuslu bir Alman kentindeki klasik müzik sevenlerin sayısından bile az. Ama öte yandan alaturka müzikle pop müziğine düşkünlerin sayısı milyonları geçiyor. Nedeni açık: Bu müzik türlerinden hoşlanmak için derin bir duyarlılığa ihtiyaç olmadığı gibi, bir müzik kültürüne de ihtiyaç yok. Kim ne derse desin, ben bir milletin gerçek bilime verdiği değerle gerçek sanata verdiği değer arasında bir paralelliğin olduğu kanısındayım. Doğruyu yanlıştan ayırt etme konusunda gereken titizliği gösteremeyen insanlar sanat alanında da "güç beğenir" olamazlar.

Sonuç olarak şunları söyleyebilirim: Eğitim sistemimizde bazı köklü değişiklikler yapıp yeni yetişenlerde bilgiye karşı ilgi, hattâ "sevgi" uyandırmadıkça, insanları boş ve temelsiz fikirlerin salgınından korumak mümkün değildir. Oysa, iyi yaşamaktan, daha doğrusu, gününü gün etmekten başka birşey düşünmeyen insanların oluşturduğu bir toplumda bu tür köklü değişikliklere gidilebileceğini sanmıyorum. Öyle görünüyor ki, hiç değilse daha uzunca bir zaman için insanları aptallıktan kurtarmak mümkün olmayacak, oysa Oscar Wilde'ın dediği gibi, bence de, "Aptallık en büyük günahtır."

Bibliyografi

Açıklama

Metin içinde çeşitli vesilelerle belirttiğim gibi, şarlatanlar tarafından yazılmış eserlerin sayısı onbinleri aşmaktadır. Bildiğim kadarıyla, bu eserlerden bir bölümünü inceleyip eleştiren ilk yazar Amerikalı düşünür Martin Gardner. Gardner (konuyu sistematik bir şekilde inceleyen ilk eseri *"Fads and Fallacies in the Name of Science"* (1952), yayımlandıktan sonra kendini bir tür "şarlatan avcılığı" işine adamış, başta ABD olmak üzere, nerede şarlatanlık kokan yeni bir eser yayımlanmışsa, alıp hemen didik didik etmiş ve eleştirilerini sıcağı sıcağına çeşitli dergilerde, ama en çok da "Şarlatanlıkla savaş" amacıyla çıkartılan *"The Skeptical Inquirer"* dergisinde yayımlanmış, sonra da bunları *"Science: Good, Bad and Bogus"* ve *"The New Age"* başlığını taşıyan kitaplarında toplamış. Benim kitabımın ana-kaynağını da Gardner'in bu üç kitabıyla bir düşünür olarak çeşitli felsefi konulardaki görüşlerini dile getirdiği *"The Whys of a Philosophical Scrivener"* (1985) adlı eseri oluşturuyor. Bunlara bir de *"The Skeptical Inquirer"* dergisi çevresinde toplanmış olan birçok filozof, psikolog ve düşünürün yayımlamış oldukları makalelerden oluşan "Science Confronts the Paranormal" adlı derlemeyi katabilirsiniz. Doğrudan doğruya eleştirdiğim sadece üç şarlatan var: Von Däniken, Dr. Özel ve Prof. Büyükkoca. Bu son ikisinin de görüşlerini ancak *Milliyet* Gazetesinde yayımlanan röportajlara dayanarak eleştirebildim. Bu nedenle bu kitapta daha çok "ikinci elden" kaynaklarla yetinmiş olmam bir eleştiri gerekçesi olabilir. Böyle bir eleştiri çok yerindedir. Kendimi haklı göstermekten çok, davranışımın nedenlerini açıklamak amacıyla şu kadarını söyleyeceğim: Ben bu işe 70 yaşında giriştim ve eğer "Dr. Özel olayı" olmasaydı, belki

hiç girişmezdim. Bu yaşa gelmiş bir insanın ilk elden kaynakları incelemeye ömrü yetmeyeceği gibi, bu eserleri elde etmek de pratikte imkânsız. Gene de "yararlı" bir iş yapmış olduğumu sanıyorum. Uzun yıllarımı "bilgi teorisi" ile "bilim felsefesi" üzerinde düşünmeye adamış bir insan olarak "şarlatanlık" kavramına bir açıklık getirmiş olduğuma, ama daha da önemlisi, "bilim patolojisi" yoluyla "bilimsel düşünüş"ün temel kuralları hakkında bazı aydınlatıcı bilgiler verebilmiş olduğuma inanıyorum.

Bu bibliyografide sadece en önemli bulduğum kitap ve makalelerin adlarını bulacaksınız. Bizde çıkan gazete ve dergi makalelerini burada ayrıca anmaya gerek görmedim.

I- Genel Kaynaklar

1) Encyclopaedia Britannica, 1970, 24 vols.
2) Encyclopaedia Britannica, 1987, 32 vols.
3) Encyclopaedia of Philosophy (Paul Edwards, ed.) 8 vols.

II- Kitaplar

1) Batuhan, Hüseyin & Grünberg, Teo: Modern Mantık, ODTÜ Yayınları, Ankara, 1971.
2) Bernard, Claude: Introduction à l' Etude de la Médecine Experimentale, Paris, 1965.
3) Broad, William & Nicolas Wade: Betrayers of the Truth, Oxford U.P., 1982.
4) Dawkins, Richard: The Blind Watchmaker, Penguin Books, London, 1986.
5) Feyerabend, Paul: Against Method.
6) Föllsing, Ulla: Nobel-Frauen, Verlag C.H. Beck, München, 1990.
7) Gardner, Martin: Fads & Fallacies in the Name of Science, Dover, 1952. (MG I olarak kısaltılmıştır.)
8) Gardner, Martin: Science: Good, Bad & Bogus. Prometheus Books, Buffalo, New York, 1989. (MG II).
9) Gardner, Martin: The New Age: Prometheus, 1991. (MG III).
10) Gardner, Martin: The Ways of a Philosophical Scrivener, Oxford U.P., 1985. (MG IV).
11) Gjertsen, Derek: Science and Philosophy, Penguin Books, London, 1989.
11a) Hume, David: An Inquiry on Human Understanding, Oxford U.P., (Selby-Biggy Ed.)
12) Gomperz, Theodor: Greek Thinkers, 4 vols., Laurie Magnus çevirisi, John Murray, London, 1964.
12a) Gillispie, Ch. C.: The Edge of Objectivity, Princeton U.P., 1965.
13) Khuon, Ernst von: Waren Götter Astronauten, Econ Verlag, 1974.
14) Knoblauch, Hubert: Die Welt der Wünschelrutengänger und Pändler, Compus Verlag, 1991.
15) Kohn, Alexander: False Prophets, B. Blackwell, Oxf. 1986.
16) Kuhn, Thomas: The Copernican Revolution, Harvard U.P., 1979.
17) Kuhn, Thomas: The Structure of Scientific Revolutions, Harvard U.P., 1962.

18) Kruif, Paul de: Microbe Hunters, Pocket Books, 1945.
19) Lange, Friedrich Albert: History of Materialism, Ernst Ch. Thomas çevirisi, London, Routledge & K. Paul, 1957.
19a) Lloyd, G.E.R.: Magic, Reason and Experience, Cambridge U.P., 1990.
20) Mornet, Daniel: Les Sciences de la Nature en France au XVIII^e Siècle Paris 1911.
21) Passmore, John: Science & Its Critics, London. 1978.
22) Penrose, Roger: The Emperor's New Mind, Oxford U.P., 1990.
23) Popper, Karl: Conjectures and Refutations, Kegan Paul, London. 1963.
24) Russell, Bertrand: Why I am not a Christian (Paul Edwards, ed.), Allen & Unwin London, 1957.
25) Sagan, Carl: Cosmos.
26) Sagan, Carl: The Dragons of Eden.
27) Stanway, Andrew: Alternatif Tıp El Kitabı, çevirenler: A. Aker, A. Kut ve A. Okçu, İnsan Yayınları, 1990.
28) Toulmin, Stephen: The Fabric of the Heavens, Penguin Books, London 1962.

III- Makaleler

1) Abell, George D.: "The Alleged Lunar Effect", Science Confronts the Paranormal (K. Frazier, ed.), Prometheus Books, Buffalo, New York, 1986. (SCP olarak kısaltılmıştır.)
2) Batuhan, Hüseyin: "Türkiye'nin Bir Bilim Politikası Var mı?" Çağdaş Kültürümüz, Cem Yayınevi, 1991, s. 195-224.
3) Batuhan, Hüseyin: "Demokrasi için Eğitim", A.E., s. 372-346.
4) Batuhan, Hüseyin: "Teknik Üniversite Kökenli Politikacılar", Cumhuriyet Gazetesi, 12 Eylül 1990. s. 2.
5) Connor, John W.: "Misperception, Folk Belief, and the Occult", SCP, s. 65-74.
6) Edwards, Paul: "Wilhelm Reich", Encyclopaedia of Philosophy, vol. 7, s. 104-114.
7) Frazier, Kendrick: "Introduction", SCP, s. xi-xiv.
8) Hoebens, Piet Hein: "Gerard Croiset: Investigation of the Mozart of Psychic Sleuths", SCP, s. 122-132.
9) Hoebens, Piet Hein: Gerard Croiset and Professor Tenhaeff", SCP, s. 133-141.
10) Hyman, Ray: "The Muddled 'Mind Race' ", SCP, s. 91-109.
11) Kapitza, Sergei: "Antiscience Trends in the USSR", Scientifi American, August 1991, s. 18-24.
12) Klass, Philip: "The Claim of a Government UFO Coverup," SCP, s. 222-227.
13) Kelly, J.W. & D. Saklofske: "Alternative Explanations in Science", SCP, s. 222-227.
14) Kurtz, Paul - A. Franknoi: "Scientific Tests of Astrology do not Support its Claims", SCP, s. 210-221.
15) Marks, Dawid F.: "Remote Viewing Revisited," SCP, s. 110-121.
16) Mundle, C.W.K.: "Philosophical Implications of ESP Phenomena", Encyclopaedia of Philosophy, vol. 3, s. 49 v.s.
17) Park, M. Alan: "Palmistry: Science or Hand-jive?" SCP, s. 198-208.
18) Ross, Philip E.: "Shaking the Tree", Scientific American, Dec. 1992.
19) Sanduleak, B.: "The Moon is Acquitted of Murder in Cleveland," SCP, s. 235-44.
20) Seyfarth, R.M. and D.L., Cheney: "Meaning & Mind in Monkeys," Scientific American, Dec. 1992.

21) Toulmin, Stephen: "The New Philosophy of Science & the Paranormal", SCP, s. 13 - 19.
22) Warrall, R.S.: "Iridology: Diagnosis or Delusion?" SCP, s. 185-197.
23) Zeki, Semir: "The Visual Image in Mind and Brain", Scirtific American, Sept. 1992, s. 42-50.

Bu kitap, insanları inanma konusunda daha bir titiz, güç beğenir kılmayı, onlarda bir tür "inanma sorumluluğu" bilinci uyandırmayı amaçlıyor. Eric von Däniken gibi en inanılmaz fikirleri üreten sahtekârları, "zakkumcu doktor" Özel gibi en işe yaramaz teknolojileri geliştiren şarlatanları besleyen aptallığın "anatomisine" girişiyor. Ve, rasyonel düşünmenin olmazsa olmaz koşulu "bilimsel şüphe" ile bir türlü tanışamayan toplumumuzda, başta felsefe öğretmenleri olmak üzere bütün öğretmenlere sesleniyor, yeni kuşaklara bilimsel düşünme alışkanlıkları edinmede yol göstermeleri için...

ISBN 975-363-242-8

